

Turun yliopisto
University of Turku

TYÖ ARJESSA

Työn kokemus suomalaisten arkielämässä 2000-luvulla

Katri Maria Rintamäki

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi
Publicum 2 -luentosalissa, Assistentinkatu 7,
perjantaina, joulukuun 2. päivänä 2016 kello 12.

Turun yliopisto
University of Turku

TYÖ ARJESSA

Työn kokemus suomalaisten arkielämässä 2000-luvulla

Katri Maria Rintamäki

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalitieteiden laitos

Taloussosiologia

Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelma

Työn ohjaaja/t:

Professori Pekka Räsänen

Taloussosiologia

Sosiaalitieteiden laitos

Yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta

Turun yliopisto

Professori Jani Erola

Sosiologia

Sosiaalitieteiden laitos

Yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta

Turun yliopisto

Yliopettaja Olli Mäkinen

Liiketalous, ICT ja kemian-
tekniikka

Turun ammattikorkeakoulu

Tarkastajat:

Yliopistotutkija Jukka Niemelä

Sosiologia

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Porin yksikkö, Tampereen yliopisto

Apulaisprofessori Atte Oksanen

Sosiaalipsykologia

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Tampereen yliopisto

Vastaväittäjä:

Apulaisprofessori Atte Oksanen

Sosiaalipsykologia

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Tampereen yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISSN 0082-6995 (Painettu)

ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu)

ISBN 978-951-29-6572-4 (PDF)

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta / Sosiaalitieteiden laitos

Rintamäki, Katri Maria: Työ arjessa: Työn kokemus suomalaisten arkielämässä 2000-luvulla

Väitöskirja, 276 s., 2 liites.

Taloussosiologia

Joulukuu 2016

Työelämän muutos on ollut näkyvästi esillä julkisessa ja tieteellisessä keskustelussa parina–kolmena viime vuosikymmenenä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan 2000-luvun työelämää suomalaisten omien arkielämäkuvausten kautta. Tutkimusaineistona on otos Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon tallennettuja *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailussa kerättyjä päiväkirjakirjoituksia. Tutkimusaineistoon on valittu ne arkistoaineistokorpuksen 718 päiväkirjaa, joiden kirjoittajat olivat kirjoituspäivänä 2.2.2009 18–68-vuotiaita työllisiä suomalaisia, joista oli saatavissa taustatietoina sukupuoli, syntymäaika, koulutus ja ammatti. Tutkimusmenetelmänä käytetään päiväkirjatutkimusta ja laajemmin narratiivista ja elämäkerrallista tutkimusta. Tutkimusaineistoa tarkastellaan myös elämäkerralliseen tutkimusperinteeseen liittyvien arkielämän, elämänkulun ja sukupolven käsitteiden kautta. Kvalitatiivista tutkimusaineistoa taustoitetaan suomalaista työelämää ja suomalaisten työ- ja elämänarvoja koskevien kyselytutkimusten kvantitatiivisilla tutkimustuloksilla.

Työtä, työarvoja ja työelämäkokemuksia tarkastellaan tutkimusaineiston päiväkirjojen kirjoittajien itsensä esille noutamien teemojen pohjalta. Näistä teemoista on erotettavissa kolme tasoa: (1) elämänalue, (2) arvomaailma ja (3) yhteiskunnallinen konteksti. Elämänalueena työ näyttäytyy arjen rutiinina, työn ja yksityiselämän rajanvetona, sosiaalisena yhteisönä ja ansio- ja kotityön yhteensovittamisena. Arvoarvostelmissa työ näyttääytyy väline- ja itseisarvona, identiteettinä ja moraalina, kunniana. Työn yhteiskunnallinen konteksti ilmenee sekä kirjoitusajankohdan todellisuuden että kirjoittajien tulevaisuudenodotusten kuvauksissa. Päiväkirjojen yhteiskuntakuvauksia hallitsee vuosien 2008–2009 globaali talouskriisi ja sen aiheuttama joukko-työttömyys, jota kirjoittajat vertaavat 1990-luvun laman kokemuksiin.

Tutkimusaineiston arkielämäkuvausten perusteella työn merkitys näyttää rakentuvan ennen kaikkea suhteessa kotiin ja perheeseen, jotka näyttääytyvät suomalaisten hallitsevina elämänalueina. Päiväkirjojen työelämäkuvauksissa työyhteisön sosiaalinen merkitys painottuu voimakkaasti, mutta työn keskeisimmiksi arvoiksi nousevat työn merkitys arkielämän rutiinien ja elämänjärjestyksen perustana ja ennen kaikkea työnteon itseisarvo, työtökijyys ja työnteko itsessään, kunnia-asiana. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa 2000-luvun suomalainen arki- ja työelämä näyttääytyy varsin vakaana ja traditionaalisena. Sekä kirjoitusajankohdan että tulevaisuuden työtulkinnoissa keskeiseksi nousee kuitenkin sekä kollektiivisen kansallisen kokemuksen että kirjoittajan omakohtaisen kokemuksen tasolla epävarmuuden tunne. 2000-luvun päiväkirjojen ajan henkenä on koettu epävarmuus, joka ylittää omakohtaisen reaalisen työmarkkinaepävarmuuden ja laajenee kollektiivisesti omaksutuksi ja koetuksi mentaaliseksi epävarmuudeksi.

Asiasanat arkielämä, arvot, narratiivinen tutkimus, päiväkirjat, työelämä, työelämän sosiologia

University of Turku

Faculty of Social Sciences / Department of Social Research

Rintamäki, Katri Maria: *Everyday Work: The experience of work in the Finnish everyday life in the 2000's*

Doctoral thesis, 276 p., 2 appendix p.

Economic Sociology

December 2016

Everyday Work: The experience of work in Finnish everyday life in the 2000's

The changing work life has been a common subject in public and scientific discussions during the last two–three decades. In this study, the Finnish work life in the 2000's is examined through narratives, whose Finnish authors write about their life at work and in the everyday. The research material was selected from diaries that have been collected by the Finnish Literature Society for its writing competition *Suomalaisen päivän* (“A Finn’s Day”) on the 2nd of February, 2009. The research material consists of 718 diaries written by 18–68-year-old Finnish people, whose gender, age, education and profession were available as background information. The chosen research method was diary research, which is a part of narrative and biographic research tradition. The research material is also reviewed through concepts related to the biographic research tradition: everyday life, the course of life and generations. The quantitative survey research results concerning the Finnish working life and the Finnish people’s work and life values act as a background for the qualitative research of this study.

Work, work values and working life experiences are explored based on the themes focused on by the writers themselves. Of these themes, three levels can be distinguished: work (1) as a life area, (2) as a set of values and (3) in the societal context. As a life area, work appears as routine in everyday life, work–life (im)balance, a social community and a balance between paid work and housework. Based on the value judgments, work seems to be both an instrumental value and a value of its own, an identity and morale, an honour. The societal context of the work arises in the descriptions of reality of the time period and in the perspectives of the writers. The descriptions of the Finnish society are branded by the global economic crisis of 2008–2009, with its mass unemployment, which the writers connect with their experiences of the Finnish depression of the 1990’s.

Taking the everyday life narratives of the research material into account, the significance of work seems to be based on home and family above all else, which are asserted as the central life areas of the Finnish people. In the work life narratives found in the diaries, the social significance of the work community is strongly emphasised, but the values that stand out the most are the significance of work as the foundation of everyday life and life order. The absolute and inherent value of work itself, the honour of working, is considered the highest value of all. In the diaries in the research material, the Finnish everyday life and the Finnish work life of the 2000’s appear quite steady and traditional. However, the writers’ interpretations of present and future working life are characterised by the experience of uncertainty both on the personal and on the collective national level. The *Zeitgeist* of the narratives of the 2000’s is experienced uncertainty, which exceeds the actual personal employment uncertainty and grows into a collectively adopted and experienced mental uncertainty.

Subjects everyday life, diaries, narrative analysis, sociology of working life, values, working life

Esipuhe

Väitöstutkimustani ovat kuluneina vuosina auttaneet lukuisat henkilöt ja tahot. Tutkimukseni esitarkastajat yliopistotutkija Jukka Niemelä ja apulaisprofessori Atte Oksanen esittivät lukuisia käsikirjoitustani parantavia kommentteja, joista olen kiitollinen. Ohjaajiani professori Pekka Räsästä, professori Jani Erolaa ja yliopettaja Olli Mäkistä haluan kiittää kaikesta saamastani paneutuvasta ohjauksesta, tuesta, kannustuksesta ja pikaisista vastauksista esittämiini triviaaleihinkin kysymyksiin. Samoin kiitän Turun yliopiston sosiologian ja taloussosiologian muuta opetus- ja tutkimushenkilökuntaa ja tutkijakoulutovereitani taloussosiologian jatkokoulutusseminaareissa saamistani arvokkaista kommentteista.

Tutkimukseni mahdollistaneista instituutioista haluan kiittää Turun yliopistoa ja sen Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelmaa, jatko-opiskeluvuosieni työnantajaorganisaatioita Turun ammattikorkeakoulua ja Vaasan yliopistoa sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa ja Yhteiskuntatieteellistä tietoaarkistoa, joiden arkisto- ja tilastoaineistoja olen tutkimuksessani hyödyntänyt. Arkistotutkija Juha Nirkolle ja koko SKS:n arkiston henkilökunnalle esitän kiitokset tutkimukseni empiirisen aineiston muodostavaa *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -arkistoaineistoa koskevasta asiantuntevasta avusta. Kiittäen muistan väitöskirjaprojektiin innostaneiden maisteriopintojeni osalta Lapin ja Tampereen yliopistoja. Aiempia ja nykyisiä esimiehiäni ja työtovereitani Turun ammattikorkeakoulussa ja Tritoniassa kiitän myönteisestä ja kannustavasta suhtautumisesta opintoihini.

Kiitän perhe- ja ystäväpiiriäni mielenkiinnosta, rohkaisusta ja myötäelämisestä väitöskirjatyössäni. Vanhempiani ja koko sukuani kiitän siitä oppimista, koulutusta ja yhteiskuntaa koskevasta kiinnostuksesta ja arvostuksesta, jotka olen kodin perintönä saanut.

Vaasassa pyhäinpäivänä 2016

Katri Rintamäki

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Elämänkulku, sukupolvet ja arvot	16
2.1 Elämänkulkuanalyysi.....	16
2.2 Sukupolvitulkinta.....	22
2.3 Työn arvot, merkitys, identiteetti ja etiikka.....	29
2.4 Arvojen muuttuminen.....	42
2.5 Työ suomalaisten arvomaailmassa	46
3 Suomalainen työelämä	60
3.1 Työn yhteiskunnallinen konteksti.....	60
3.2 Suomalaisen työelämän tutkimuksia	64
3.3 Työ kotona.....	77
3.4 Työn ja perheen yhteensovittaminen	82
3.5 Hoivatyö perheessä.....	91
4 Tutkimuksen metodologia.....	99
4.1 Narratiivinen, elämäkerrallinen ja päiväkirjatutkimus	99
4.2 Päiväkirja kirjallisuudenlajina ja tutkimusaineistona	103
4.3 Elämäkertakirjoitusten tulkinta ja tutkimuksen etiikka	107
4.4 Päiväkirja arkielämän ja yhteiskunnan kuvauksena	115
5 Empiirisen tutkimuksen toteuttaminen.....	122
5.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto	122
5.2 Kirjoittajien taustatiedot	130
5.3 Tutkimusaineiston analyysi	140
5.4 Päiväkirjojen yleiskuva.....	146
6 Työ ja työelämä päiväkirjakuvauksissa.....	149
6.1 Työ elämänalueena	149
6.1.1 Työ arjen rutiinina.....	149
6.1.2 Työn rajat(tomuus).....	155
6.1.3 Työ yhteisönä.....	167
6.1.4 Ansio- ja kotityö	175
6.2 Työ arvona.....	181
6.2.1 Työ väline- ja itseisarvona	181
6.2.2 Työ identiteettinä	185

6.2.3 Työ kunniana	193
6.3 Työ kontekstissaan	199
6.3.1 Työ ja yhteiskunta.....	199
6.3.2 Työ ja tulevaisuus	209
7 Pohdinta.....	219
7.1 Tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset	219
7.2 Tutkimuksen arviointi.....	230
Lähteet.....	237
Liite: Arkistoluettelo: Siteeratut <i>Suomalaisen päivä 2.2.2009</i> -arkistoaineiston päiväkirjat.	277

Kuviot

Kuvio 1 Suomalaisten erittäin tai melko tärkeiksi nimeämät elämänalueet (prosenttia vastaajista)	46
Kuvio 2 Suomalaisten erittäin tärkeiksi nimeämät elämänalueet (prosenttia vastaajista)	47
Kuvio 3 Suomalaisten työssä tärkeiksi nimeämät asiat	49
Kuvio 4 Suomalaisten työtä koskevat toiveet, jos toimeentulo olisi turvattu (prosenttia vastaajista).....	52
Kuvio 5 Nykyisessä työssä viihtymistä lisäävät tekijät (työolotutkimukset 1984, 1997, 2003 ja 2008).....	53
Kuvio 6 Päiväkirjojen kirjoittajat syntymäajan mukaan	130
Kuvio 7 Päiväkirjojen kirjoittajat syntymäajan ja sukupuolen mukaan.....	132
Kuvio 8 Päiväkirjojen kirjoittajat ammattiryhmän mukaan	134
Kuvio 9 Päiväkirjojen kirjoittajat koulutuksen mukaan.....	136
Kuvio 10 Kirjoittajat perhevaiheen mukaan	137
Kuvio 11 Työn merkitysten tyypittelyä	226

1 Johdanto

Yksilön ja yhteiskunnan suhde on sosiologian klassisia peruskysymyksiä (Kyntäjä 2004, 33). Tässä tutkimuksessa lähtöoletuksena on yhteiskunnallisten rakenteiden ensisijaisuus: yksilön toiminnan ja ajattelun oletetaan heijastavan olemassa olevien yhteiskunnallisten rakenteiden todellisuutta (vrt. May & Cooper 1995, 75). Räsänen (2003a, 46) tulkinnan mukaisesti rakenteellisten reunaehtojen oletetaan vaikuttavan sekä yksilön arkielämän kulkuun että yksilön asenteisiin ja tulevaisuudenkuviin. Tutkimuksen taustakontekstina on suomalaisen, ja ylipäänsä länsimaisen, hyvinvointivaltiopolitiikan muutos sotienjälkeisten vuosikymmenten sosiaalidemokraattisesta tai keynesiläisestä talous- ja yhteiskuntapolitiikasta uusliberalistiseen talous- ja yhteiskuntapolitiikkaan, joka Suomessa alkoi viimeistään 1990-luvun laman myötä. Hyvinvointiyhteiskuntapolitiikkaa hallinneet sosialistiset, keynesiläiset ja New Deal -politiikat syrjäytti Reaganin presidenttikaudella 1981–1989 ja Thatcherin pääministerikaudella 1979–1990 uusliberalismi, joka 1900-luvun viimeisellä neljänneksellä nousi maailmanlaajuiseksi, varsin kyseenalaistamattomaksi talouspoliittiseksi doktriiniksi (Beck 2000, 4¹).

Uusliberalismin lähtöoletuksena on, että markkinat ovat ”luonnonilmiö” ja saavuttavat tasapainon, kun valtion nationalistiset, hierarkkiset, uudelleenjakavat ja interventionistiset toimet eivät ole esteenä (Elliott & Urry 2010, 124–125). Uusliberalismi ilmenee voimakkaana kvartaalitaloutena, markkinoiden ja markkinariippuvuuksien laajentamisena, julkisen talouden, hallinnon ja palvelujen supistamisena ja yksityistämisenä, hyvinvointivaltiollisuuden ja sen riskienhallinnan rapautumisena ja sitä kautta koulutuksen, työllisyyden, tulojen, varallisuuden, informaation ja vallan eriarvoisuuksien itseään vahvistavana, kompensoimattomana kumuloitumisena (Castells 2010, 419; Elliott 2002, 305; Julkunen 2003, 183–185; Kalleberg 2013, 700; Koskiaho 2008, 18–20; Nikula & Melin 2003, 7; Patomäki 2007). Suomalaisen uusliberalistisen politiikan käynnistäjäksi Patomäki (2007) nimeää jo Holkerin hallituksen (1987–1991), vaikkakin uusliberalistiseen kvartaalitalouteen, rahamarkkinoiden vapauttamiseen, talouden sääntelyn purkamiseen, julkisten palvelujen ja menojen karsintaan ja uuteen julkisjohtamiseen (*New Public Management*) eli markkinoiden toimintaa jäljittelevään julkishallintoon siirryttiin Suomessa voimakkaammin 1990-luvun alun laman jälkeen (Julkunen 2003, 190; Koskiaho 2008, 10–14). Uusliberalismi ei liity vain talouspolitiikkaan, vaan sen vaikutukset ovat kaiken kattavan yh-

¹ Toisin Giddens 2000, 3, joka kuvaa vakaan sosiaalidemokratian ja oikeistolaisuuden rinnakkaisina politiikka-
muotoina.

teiskuntapoliittisia, institutionaalisia, sosiaalisia, ideologisia ja kulttuurisia niin, että esimerkiksi Fox (2015, 205) nimeää uusliberalismin nykyisissä länsimaisissa yhteiskunnissa myös yksilön yksityiselämää ja perhettä voimakkaimmin muovaavaksi tekijäksi. Yksi yhteiskunnan toiminta-alue, jossa uusliberalistinen siirtymä erityisesti on nähtävissä ja josta tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita, ovat työmarkkinat ja sosiologisesta näkökulmasta työelämä. Uusliberalistiset globaalit talous- ja työmarkkinat muodostavat varsin erilaiset reunaehdot yksilön elämismaailmalle kuin sotienjälkeisten vuosikymmenten kansallinen hyvinvointivaltio.

1900-lukua hallinneiden tyypillisten työsuhteiden tunnuspiirteitä olivat henkilökohtainen työn tekijä–työnantaja-suhde, kokoaikatyö, säännöllinen työaika, työskentely työnantajan tiloissa ja työnjohdon alaisuudessa (Kalleberg 2006/2008, 562) ja pysyvä, jopa elinikäinen, työsuhte (Bauman 2002, 176). Beck (2002, 203–204) käyttää nimitystä zombi käsitteistä ja instituutioista, jotka ovat ”kuolleita, mutta yhä elossa”, ja nostaa esimerkeiksi perheen, yhteiskuntaluokan ja naapuruston. Yhtä lailla zombikäsitteeksi voitaneen nostaa Beveridgen 1940-luvulla muotoilema (Giddens 2007, 84) täystyöllisyys, joka kuitenkin elää edelleen kansalaisten enemmistön ajattelussa ja poliittisessa diskurssissa². Oksanen (2006, 65) huomauttaa, että perheen ja työn kaltaiset ihmisen elämää jaksottavat ja säätelevät instituutiot eivät ole kadonneet, vaan niillä on edelleen merkittävä rooli ihmisten hyvinvoinnissa. Ne ovat kuitenkin muuttuneet entistä moniarvoisemmiksi, liukuvammiksi ja epävarmemmiksi. Tässä epävarmassa todellisuudessa täystyöllisyys hallitusohjelmankin tasolla näyttäytyy varsin kuolleen kirjaimena.

Beck (1999, 117) tulkitsee julkista keskustelua hallitsevan kolmen myytin, jotka estävät näkemästä siirtymisen kapitalismiin vailla työtä: (1) läpinäkymättömyyden myytin mukaan globalisaation ehdoilla tapahtuvassa työmarkkinakehityksessä kaikki riippuu kaikesta ja on siten monimutkaista ja läpinäkymätöntä; (2) palvelujen myytin mukaan palveluyhteiskunnan nousu pelastaa työyhteiskunnan; ja (3) kustannusmyytin mukaan palkkakustannusten vähentäminen ratkaisee työttömyysongelman. Nämä diskurssit, erityisesti palkkakustannusten vähentäminen, ovat tuttuja myös Suomen tämänhetkisestä poliittisesta keskustelusta. Yhteiskuntapolitiikan vaihtoehdoiksi tarjotaan (1) asiantuntijayhteiskuntaa, jonka suppea palvelusektori kuitenkin tarkoittaa joukkotyöttömyyttä ja työmarkkinoilta poissulkemista, tai (2) palveluyhteiskuntaa,

² Esimerkiksi Himanen (2010, 43) nosti Kataisen hallituksen valtioneuvoston tulevaisuusselonteon pohjaksi tekemässään selvityksessä talouskasvun keinoksi ylläpitää työllisyyttä, työn keinoksi ylläpitää hyvinvointia ja suurten ikäluokkien eläköitymisen keinoksi saavuttaa täystyöllisyys ja vaati työurien pidentämistä ja työllisyysasteen nostamista laman 70 prosentista vähintään 75 prosenttiin. Sen sijaan Holvas ja Vähämäki (2005, 38) tulkitsevat, että Suomessakin alettiin luopua täystyöllisyyden ihanteesta jo joukko- ja rakennetyöttömyyden leimaaman 1980-luvun lopulla.

joka puolestaan tuottaa proletaarisemman ammattirakenteen, heikomman työsuhde- ja sosiaaliturvan, reaali-palkkojen stagnaation ja polarisaation ja työtätekevien köyhien kasvavan joukon (Esping-Andersen 1999/2008, 978–984; Levitas 2000, 205; Morris & Western 1999/2008, 65). Perinteisesti Euroopan maat on nähty asiantuntijayhteiskuntina ja Yhdysvallat palveluyhteiskuntana. Palveluyhteiskunnallinen proletarisoituminen ja työtä tekevät köyhät alkavat kuitenkin olla todellisuutta myös Euroopassa Pohjoismaita myöten. Vahvalla työmarkkinaturvallaan ylpeilevästä Ruotsistakin löytyvät huonojen palkkojen, työolojen ja työturvallisuuden sekundäärityömarkkinat työvoimanaan halpa, helposti korvattava vierastyövoima, jonka työluvat myönnetään tai evätään markkinasuhteiden mukaan (Woolfson, Fudge & Thornqvist 2014, 696, 709). Könönen (2014, 106–107) osoittaa myös Suomessa vähintäänkin pääkaupunkiseudun rakenteelliseksi ja pysyväksi ilmiöksi matalapalkkaiset työmarkkinat, joissa prekaarissa asemassa olevat ulkomaalaiset vastaavat joustavana, oikeudettomana työvoimana erityisesti siivous- ja ravintolapalveluiden suorittavista tehtävistä.

Uusinstitutionaalisessa taloustieteessä yhteiskunnallista muutosta on selitetty (1) ulkoisella šokilla: ympäristön muutos kriisiyttää tavanomaisen toiminnan, jolloin toimintaa pyritään muuttamaan; (2) sisäisellä kriisillä: järjestelmän taakat ja palkkiot jakautuvat epätasaisesti ja yhteiskuntaan muodostuu ryhmiä, joille olisi etua muutoksesta; sekä (3) innovaatiolla: keksitään jotain, joka muuttaa maailman joko teoreettisena, teknologisena tai sosiaalisena innovaationa ja tämä uusi kulttuuristen tulkintojen, arvojen ja normien diskurssi haastaa aikaisemman diskurssin ja onnistuessaan aktualisoituu yhteiskuntarakenteellisina muutoksina (Heiskala 2003, 23–25). Täystyöllisyyden hyvinvointivaltion muuttumiseen uusliberalistiseksi vajaatyöllisyyden yhteiskunnaksi voitaneen katsoa vaikuttaneen niin ulkoisen šokin, sisäisen kriisin kuin teoreettisten, teknologisten ja sosiaalisten innovaatioidenkin. Ulkoisina šokkeina toimivat 1970- ja 1990-lukujen taantumet. Teknologiset innovaatiot mahdollistivat kasvavan teollisuustuotannon yhä vähemmällä työvoimalla. Teoreettisena innovaationa voidaan puolestaan nähdä uusliberalismi, jonka aikaansaamana sosiaalisena innovaationa on hyvinvointivaltiorakenteiden purkaminen. Uusliberalismi voitaneen nähdä myös yhteiskunnan sisäisenä kriisinä, sillä pääomamarkkinoiden merkityksen kasvu ja uusliberalismin markkinasääntelyn purkaminen palvelevat niiden synnyttämän rikkaan eliitin intressejä. Taakat ja palkkiot jakautuvat epätasaisesti, vaikka globaalin turbokapitalismin (käsite Elliott & Urry 2010, 65) syrjäytyneet – kurjistuneen työläis- ja keskiluokan työttömät ja työssäkäyvät köyhät (Esping-Andersen 1999/2008, 978–979) – eivät olekaan nousseet vastustamaan tuloerojen kasvua ja omia heikentyneitä elämisen mahdollisuuksiaan.

Sosiologiassa tätä hyvinvointivaltiollisuuden purkamisen ja uusliberalismin nousun kokemusta on pyritty kuvaamaan aikalaiskuvauksissa (aikalaisanalyyseissa, aikalaisdiagnooseissa), jotka pyrkivät vastaamaan kysymyksiin: keitä me olemme, mikä on tämä aika ja mikä on nykyajan ajan henki (*Zeitgeist*) (Noro 2000, 232). Yksi aikalaiskeskustelun niin sanotusti klassikkoteorioita on Beckin (1992) riskiyhteiskunnan tulkinta, jonka Levitas (2000, 203–204) toteaa viittavaan sekä muutokseen todellisissa olosuhteissa että vaaroja ja epävarmuuksia koskeviin ajattelumalleihin. Epävarmuuksia ja riskejä synnyttävät talouslamat, hyvinvointipalvelujen rapautuminen, sairauden, onnettomuuden ja vanhuuden haavoittuvuus, kasvava työttömyys, heikenevä työsuhdeturva, kiihtyvä koulutuskilpailu ja tutkintojen inflaatio (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 264; Scott 2000, 34). Beck (1992, 132–135; 1995, 16, 30, 96) tulkitsee, että yksilön elämäntulkintaa määräävät institutionaaliset rakenteet ja riskit – koulutusjärjestelmä, uramahdollisuudet, työ, työttömyys, työmarkkinat ja työllisyysuhdanteet – tuotetaan edelleen yhteiskunnassa, mutta vanhat modernin yhteiskunnan instituutiot eivät enää pysty kontrolloimaan tuottamia sosiaalisia, poliittisia, taloudellisia ja yksilöllisiä riskejä. Niinpä riskiyhteiskunnan keskeinen ominaisuus on pakotettu, institutionalisoitu yksilöllistyminen: yksilö saa – mutta hänen myös täytyy – tehdä itse koko eliniälle ulottuvat koulutusta, ammattia, työtä, asuinpaikkaa, puolisoa, lasten lukumäärää, vapaa-aikaa, ystävyys-suhteita ja kulutusta koskevat päätökset kaikkine niihin liittyvine toissijaisine päätöksineen ja kantaa vastuu päätöksistään, teoistaan ja tekemättä jättämisistään, riskeistä ja epäonnistumisista. Ziehe (1991, 35) kuvaa tätä yksilöllistyneen kulttuurin valitsemisen pakkoa mahdollisten elämänmuotojen fiktiiviseksi runsaudeksi, johon sisältyy ”mahdollisuuksien päälle tunkeva läsnäolo ja kasvava tietoisuus siitä, että ei kuitenkaan pysty käyttämään niitä hyväkseen”.

Beck ja Beck-Gernsheim (2002, 24) ja Scott (2000, 39) toteavat ihmisten enemmistön elämäntulkintaa leimaavan yleisen epävarmuuden, jossa kaikkein riskitietoisimpia ovat kohtuullisen turvallisessa asemassa olevat, koska atomisoituneessa, yksilöllistyneessä yhteiskunnassa keskiluokankin turvallisuuden ja vaurauden julkisivun takana ovat aina läsnä riskielämäkerran huonontumisen tai sortumisen mahdollisuudet. Tähän yksilöllistyneen riskiyhteiskunnan epävarmuuteen yksilöt pyrkivät varautumaan ja vastaamaan eri tavoin. Yhtenä keinona on paikallisuuden ja yhteisöllisyyden korostaminen. Castells (2010, xxiii) toteaa ihmisten yksilöllistyneessä ja globaalissa ajassa samaistuvan aiempaa vahvemmin paikallisyhteisöönsä ja rakentavan uusia urbaaneja kyliä, joiden mittasuhteita voi hallita ja joihin omat kokemukset voi kutistaa. Sennett (2007, 71) jakaa saman tulkinnan suhteessa työelämään todeten, että nykyihmisille merkitsee enemmän se, keitä he ovat ja mihin he kuuluvat, kuin se, mitä he tekevät.

Sosiologisen aikalaiskeskustelun yksi osa on prekarisaatiokeskustelu, joka Suomessa on rakentunut 2000-luvulla. Aikalaisanalyttisessä prekarisaatiokeskustelussa pyritään kuvaamaan siirtymää modernista tavaramuodolle nojaavasta tuotantomuodosta ja sen niin sanotusta vanhasta työstä postmoderniin, jälkiteolliseen, myöhäiskapitalistiseen, postfordistiseen, immateriaaliseen, uuteen talouteen ja työhön ja analysoimaan sen ominaisuuksien, kuten globalisoitumisen, pääoman, työvoiman, tavaroiden ja palvelujen joustavan liikkumisen ja työn feminisoitumisen, seurauksia työntekijöille (Jokinen 2013, 5–8), sekä niihin liittyvää subjektiivista ja intersubjektiivista epävakauden kokemusta. Jokinen, Venäläinen ja Vähämäki (2015, 10–12) toteavat prekarisaation (*precarity*) käsitteen tavoittelevan samaa ilmiötä kuin sosiologisen refleksiivisen modernisaation teorian (mm. Beck, Giddens & Lash 1995), mutta tarjoavan sitä osuvamman, poliittisemmän ja tarkemman teesin siitä, mitä maailmassa tapahtuu. He erottavat prekarisaatiokeskustelusta yhtäältä työnsosiologisen prekarisaation päälinjan, jossa prekarisaatio samais-tetaan työmarkkinoiden ja yleisemmin työelämän epävarmistumiseen ja identifioidaan sitä kautta uusi luokka, prekariaatti. Suppean prekarisaatioteesin mukaan prekarisaatio viittaa kapitalismin jälkiteolliseen käänteeseen, tuotannon globaaleihin uudelleenjärjestelyihin ja näistä aiheutuneisiin epäjatkuvuuksiin työmarkkinoilla. Suppean prekarisaation indikaattoreita ovat muun muassa osa- ja määräaikaiset työsuhteet, joiden kehitystä arvioidaan työvoimatilaston kaltaisen kvantifioitun havaintoaineiston kautta. Toisessa, post-operaistisessa prekarisaation tutkimuslinjassa prekarisaatio nähdään työtä ja työelämää laajempänä prosessina, joka muuttaa globaalin Pohjoisen yhteiskuntien rakennetta, hyvinvointivaltioiden roolia ja palkkatyön merkitystä sosiaalisen turvallisuuden antajana. Laajan prekarisaatioteesin mukaan prekaarisuus ei palaudu pelkästään työn tai tuotannon, vaan myös kokemuksen rakenteiden muutoksiin ja modernien instituutioiden kriisiin.

Prekarisaatio laajasti tulkittuna viittaa siis elämää sääntelevien ja sille vakautta sekä suunnitelmallisuutta antavien instituutioiden kriisiin. Pohjoismaisen hyvinvoinnin, tasa-arvon ja arkielämän vakauden pohjana ollut palkkatyösuhde samoin kuin muut modernin yhteiskunnan keskeiset instituutiot, kuten koulu, kansallisvaltio ja ydinperhe, ovat menettäneet kykynsä välittää yksilöiden suhdetta maailmaan. Instituutioiden kriisi ilmenee yksittäisen ihmisen ja yhteisön kohdalla elämän epävakautena, epävarmuutena, tulevaisuuden perspektiivien katoamisena ja elämän merkityksen tunteen puuttumisena. Prekarisaatio on subjektiivisen ja psykologisen tason ilmaus globaaleista yhteiskunnallisista prosesseista, joissa yksilön olemassaoloa leimaa epävarmuuden, epäjatkuvuuden ja epävakauden kokemus arkielämän menettäessä rytmensä ja rajansa. Prekarisaatio sijoittuu globaalien yhteiskunnallisten prosessien ja yksilöllisten elämäntapojen, kollektiivisen kommunikaation ja psyykkisen kokemuksen väliin ja määrittää yksilön

yritystä antaa maailmalle muoto ja rakentaa maailmaan tila itselle. (Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa 2011, 7–8.) Suppea ja laaja prekarisaatioteesi ovat metodologisilta sitoumuksiltaan erilaisia tapoja kuvata työn, elämän ja työelämän muutosta. Kun laajalle teesille on vaikeaa löytää riittävää näyttöä tilastoista ja niistä tehdyt johtopäätökset ovat olleet keskenään ristiriitaisia (Venäläinen 2015, 52), ovat suppean teesin kuvaamat ilmiöt laajan teesin näkökulmasta pikemminkin prekarisaation oireita kuin sen varsinaisia sisältöjä. Niinpä suppea ja laaja prekarisaatioteesi eivät juurikaan esiinny yksinään, vaan yleensä kietoutuvat toisiinsa. (Jokinen 2013, 7–8.) Heiskala (2004, 210) huomauttaa, että (1) yleiset yhteiskuntateoriat, (2) empiiriseen aineistoon perustuvat tutkimusteoriat ja (3) aikalaisdiagnoosit (jaottelu Noro 2000, 238) perustelevat vastavuoroisesti toisiaan siten, että yhteiskuntateoriatkin oppivat aikalaisdiagnooseilta ja tutkimusteorioilta. Venäläinen (2015, 26) tulkitsee yhteiskuntateorian ja aikalaisdiagnoosin rajan liukuvaksi niin, että ideaalityypit ovat erotettavissa toisistaan, mutta tutkimustyön käytännöissä teoriatyypit sekoittuvat ja täydentävät toisiaan.

Venäläinen (2015, 51–54) käyttää prekarisaatiota aikalaisdiagnostisen keskustelun yhteiskunnalliseen muutokseen viittaavana prosessikäsitteenä, joka viittaa modernien instituutioiden, erityisesti palkkatyöinstituution heikkenevään kykyyn jäsentää jälkimodernin elämäkokemusta, ja viittaa prekarisaation käsitteellä (1) kapitalismin muutosten aiheuttamiin tuotannon uudelleenjärjestelyihin; (2) työmarkkinoiden epävakautumiseen ja monimuotoistumiseen; (3) täys-aikaisen, toistaiseksi voimassaolevan palkkatyösuhteen heikkenemiseen elämää vakauttavana tekijänä; sekä (4) affektiiviseen elementtiin, joka liittyy, vaikkakaan ei palaudu, tuotannon, työmarkkinoiden ja työn muotojen muutoksiin ja ilmenee yhtäältä esimerkiksi tulevaisuudenuskon puutteena ja toisaalta henkisesti ja aineellisesti rasittavissa olosuhteissa kehitettyinä uusina selviytymiskeinoina. Prekarisaation yhteiskunnallista ilmenemistä Jokinen, Venäläinen ja Vähämäki (2015, 15) konkretisoivat huokoisen yhteiskunnan käsitteellä erottaen siitä kolme ulottuvuutta: (1) teollisen, fordistisen yhteiskunnan instituutiot ovat hapertuneet ja muuttuneet ”reikäisiksi”: koulutus ei takaa toimeentuloa, palkkatyötä ei löydy kaikille, hyvinvointivaltion turvaverkko päästää putoamaan, demokratia ja sosiaalidemokraattinen politiikka eivät toimi; (2) yhteiskunnan instituutiot menettävät selvät rajansa, mikä näkyy erityisen selvästi työssä, jota voi tehdä yksin tai yhdessä missä tahansa työnteon rajoittumatta työaikaan tai palkkatyösuhteeseen; (3) huokoinen yhteiskunta määrittelee erilaiset läpivirtaukset, keinot olla yhteydessä, löytää uusia reikiä ja tehdä työtä ja asioita yhdessä.

Kontula ja Jakonen (2008, 2–6) määrittelevät työmarkkinoiden prekarisaatiolle neljä dokumentoivissa olevilla indikaattoreilla osoitettavissa olevaa ulottuvuutta: (1) itsen ja perheen uusintaminen edellyttää useita päällekkäisiä ja lomittaisia tulonlähteitä; (2) ansiotyötä leimaa jatkuva muutos ja heikko ennakoitavuus; (3) työn ja muun elämän välinen raja hämärtyy ajan, paikan, toiminnan laadun ja sosiaalisten suhteiden osalta muun muassa niin, että joillakin matalapalkka-aloilla työtahdin koveneminen yhdistyy työtuntien vähenemiseen ja osa perinteisestä työajasta siirtyy ajaksi, josta ei makseta palkkaa; ja (4) työn murros koskettaa eri tavalla eri ikäluokkia, mikä johtaa kokemusten eriytymiseen ja uudenlaisiin yhteiskunnallisiin jakoihin (sukupolvi-sidonnaisuus). Vaikka prekaarityöt katsotaan yleisimmin nuorten aikuisten työelämätodellisuudeksi, Smeatonin ja Whiten (2016, 380–381) vuosien 1992–2012 seuranta osoitti, että ennen kaikkea ikääntyneiden työntekijöiden työtyytyväisyys on säännönmukaisesti laskenut työn vaatimusten kasvun, työn ulkoisten ja sisäisten palkkioiden huonontumisen ja niin vuosien 1995–2007 nousukautena, vuosien 2008–2009 taantumassa kuin taantumän jälkeisinä vuosinakin vallinneen työsuhde-epävarmuuden vuoksi. Åkerblad (2014a, 178) puolestaan toteaa, että vaikka yksilölliset erot materiaalisissa, sosiaalisissa ja symbolisissa resursseissa ovat suuria, työn ja elämän haurastuminen koskettaa tavalla tai toisella koko työvoimaa.

Työmarkkinakäytännöistä puhuttaessa prekarisaation käsitteellä viitataan uusliberaalin työllisyyden ja julkisen hallinnon sosiaalisen ja taloudellisen epävarmuuden olosuhteisiin (Ross 2009, 34), jossa ulkoistaminen, lyhytaikaiset, helposti irtisanottavat tai ketjutettavat työsuhteet mahdollistavat toiminnan nopean supistamisen, laajentamisen ja tehostamisen (Sennett 2007, 50), vanhentuneen osaamisen uudistamisen ja ammattiyhdistysten neuvotteluvoiman heikentämisen (Beck 1992, 147; 2000, 3; Kalleberg 2013, 700) ja ihannoivat osa-aikaista, satunnaista työtä sopimussääntelystä vapautettuna vapaana toimijuutena (Ross 2009, 34). Prekariaattiin voi sisältyä pimeää työtä, vastentahtoista osa-aikatyötä, vuokratyötä, nollatuntisopimuksia, toistuvia määräaikaisia, tilapäisiä tai projektimaisia työsuhteita, työllisyys- ja työttömyysjaksojen vuorottelua, katkonaista työllisyyttä usein alipalkatussa, koulutusta vastaamattomassa, heikko-laatussa työssä, itsenäistä urakkatyötä, pakkoyrittäjyyttä, yrittäjämäistä keikkaa monelle toimeksiantajalle ja palkatonta harjoittelua työkokemuksen kartuttamiseksi (Garcia Canclini 2013, 342, 347; Heiskanen, Korvajärvi & Rantalaiho 2008, 128; Hirsiaho, Jokinen, Jakonen & Sorainen 2011, 12; Kasvio 2014, 12–13; Könönen 2014, 107; Lingo & Tepper 2013, 346; Pärnänen 2015a, 242; Wall 2015, 221; Venäläinen 2015, 53). Kansainvälisesti tai yleiseurooppalaisestikin vertaillen pohjoismainen ja suomalainen hyvinvointivaltiollisuus on edelleen vahva (Pyöriä & Ojala 2012, 185) ja useat työelämän laadun mittarit ovat Pohjoismaissa jonkin verran muita teollisuusmaita parempia, mutta kyse on kohtaisen pienistä aste-eroista (Kasvio 2014,

79). Peltokoski (2012, 99) huomauttaa, etteivät vakituiset ja pätkätyöt ole Suomessa niin vastakkaisia ilmiöitä, miksi ne usein esitetään, sillä suomalainen irtisanomissuoja on eurooppalaisittain melko heikko ja irtisanominen taloudellisilla ja tuotannollisilla perusteilla on työnantajalle kohtuullisen helppo ja edullinen ratkaisu. Vaikka kokoaikatyön asema ei ole uhattuna, epätyypilliset työsuhteet ovat poikkeuksen sijaan tyypillisiä ja muodostavat ison osan suomalaisen työmarkkinatodellisuuden kokonaiskuvasta (samoin Venäläinen 2015, 53).

Alkuperäisiä prekaaritöitä ovat sekundääristen työmarkkinoiden teollisuuden ja palvelujen työt (MacLeod 1987/2008, 541), mutta nykyään prekarisaation katsotaan laajentuneen matalapalkkaisista teollisuus- ja palvelutyöläisistä koskemaan yhtä lailla korkeakoulutettua keskiluokkaa (esim. Brown, Lauder & Ashton 2011). Epävarmuuden kokemusta lisännee se, että automatisaation oletetaan puolittavan länsimaiden nykyisen työpaikkamäärän vuosikymmenessä tai parissa. Toistuvat rutiinitehtävät ovat yleensä helpoiten automatisoitavissa, mutta ammattien ja työtehtävien katoamisen järjestystä on hyvin vaikea ennustaa. Kahtena viimeksi kuluneena vuosikymmenenä ammattirakenne on polarisoitunut voimakkaasti niin, että korkea- ja matalapalkkatyöt ovat lisääntyneet ja keskituloiset ammattitehtävät vähentyneet. (Järvensivu, Kokkinen, Kasvio & Viluksela 2014, 10–11.) Olsthoorn (2014, 438) osoittaa kuitenkin, että vaikka koulutettujen ja kouluttamattomampien epävarman työllisyyden riski on yhtäläinen, pitkäaikaistyöttömyyden riski keskittyy perinteiseen tapaan vähän koulutettuihin. Työmarkkinoiden epävarmuus on myös sukupuolittunutta niin, että työssäkäyvien köyhien riski kohdistuu ennen kaikkea naisiin (Giesselmann 2015, 39). Työttömyys ja köyhyys myös toisintuvat parisuhteessa, perheessä ja perhesukupolvien ketjussa. de Lange, Wolbers ja Ultee (2013, 503–504, 514) osoittavat, että perheyksikön tasolla työmarkkina- ja elintasoköyhyyttä lisäävät yhtäältä puolisoiden sosiaalinen homogamia, samanlaisuus (käsite Julkunen & Nätti 2002, 247) – puolisoiden iän, koulutuksen, etnisen taustan ja muiden työllistymiseen vaikuttavien piirteiden vastaavuus – ja toisaalta puolisoiden myötävaikutus toistensa työmarkkinaresursseina toimiviin ja urakehitykseen vaikuttaviin tietoihin, taitoihin ja verkostopääomaan, mistä syystä vakaa työllisyys, prekaarityöllisyys tai työttömyys useimmiten monistuvat perheessä molempien puolisoiden kautta.

Giddens (2007, 21–22, 36) toteaa prekaarin notkeiden työsuhteiden liittyvän paitsi työmarkkinoiden tarpeisiin, myös yksilöllistyneiden nykyihmisten haluun valita elämäntapansa, työ mukaan lukien. Uuden talouden menestyjät, luova luokka (käsite Florida 2005), eivät haluakaan elinikäistä ammattia tai perinteistä hierarkkista uraa, vaan nauttivat mahdollisuudesta siirtyä työstä toiseen. Hirsiahon ym. (2011, 12) mukaan uusliberalismi tarjoaa yksilölle työelämämallia, jossa työntekijä joustaa aina tarpeen vaatiessa: yrityksen saneeratessa työntekijä irtisanotaan

ja hän päätyy työnhakijaksi epävarmoille työmarkkinoille, mutta prekaari työntekijä voi aina myös vaihtaa työpaikkaa, siirtyä opiskelemaan tai vapaaehtoisiin, jos työ tai työympäristö ei miellytä. Prekaarin yhteiskunnan huokoisista ja joustavista rakenteista löytyy aina aukkoja ja toistuvia takaportteja, joista paeta ikävää ja ahdistavaa työtä, ja tämä jousto nähdään ja esitetään etenkin nuorelle prekaarisukupolvelle vapautena ja mahdollisuutena. Erityisesti nuori, prekaari yläluokka painottaa työn ja elämän pätkittäisyyden ja projektiluontoisuuden etuja ja irrottautuu pysyvän työsuhteen, asuntolainan ja perheen perustamisen ihanteista. Ilmiön kääntöpuolena kuitenkin on, että prekaarin yhteiskunnan, työmarkkinoiden ja työpaikkojen solidarisuus on harvinaista, mekaanista ja intressipohjaista: palkkavaatimuksista ei neuvotella julkisella ja poliittisella, vaan yksilöllisellä tasolla. Närvi (2014a, 197) toteaa käsityksen työelämän epävarmuuden myös normaalistuneen niin, että vakituista työtä ei pidetä itsestäänselvytenä vaan pikemminkin melko kaukaisena mahdollisuutena. Varsinkin nuorille pätkätyöt saattavat olla myös oma, tietoisesti tehty valinta. Kylmäkosken (2012, 13) haastattelemat matkailualan nuoret sesonkityöläiset eivät ilmaisseet lainkaan työn määräaikaaisuuteen yleisesti liitettyä ahdistusta ja tulevan työttömyyden pelkoa. Nuoret aikuiset luottivat kykyynsä työllistyä jatkossakin ja saavuttivat pätkätyösuhteissa työskentelemällä haluamiaan asioita, kuten vapaa-aikaa, harrastusmahdollisuuksia, elämyksiä ja liikkuvan elämäntavan.

Peltokoski (2012, 99) lukee prekariaattiin ryhmät, joiden voi olettaa kokevan säännönmukaisesti taloudellista epävarmuutta, ja päätyy arvioimaan suomalaisen prekariaatin kooksi lähes miljoona ihmistä, kolmanneksen suomalaisesta työvoimasta. Kokonaistilastot eivät kuitenkaan kerro, onko epävakaa työmarkkina-asema oma valinta vai pakkoratkaisu. Prekarisaation ongelma on, että prekaarityöt ovat monille vastentahtoinen pakkorako, joka johtaa elämän hallinnan mahdollisuuksien heikentymiseen (Kontula & Jakonen 2008, 2) ja estää keskivertokansalaisuuden ja täysimittaisten sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien toteutumisen, kuten vanhemmuuden, asunnon hankinnan ja lainanoton (Heiskanen, Korvajärvi & Rantalaiho 2008, 128; Holvas & Vähämäki 2005, 170). Carmo, Cantante ja de Almeida Alves (2014, 354–355) katsovat prekaarityömarkkinoiden lyhentävän odotushorisontteja niin, että varsinkin vähän koulutetut nuoret näkevät koulutuksen tarkoituksettomana riskinä suhteessa hallitsemattomaan tulevaisuuteen ja tyytyvät järjestäytymättömiin, katkonaisiin ja kumuloitumattomiin töihin ja tulevaisuudensuunnitelmiin. Heiskala (1998, 164) päätyy vielä radikaalimpaan tulkintaan nostaan yhdeksi nuorten reaktioksi elämän ennustamattomuuteen ja epävarmuuteen, potentiaaliseen sosiaaliseen romahdukseen, pätkätöihin ja tilapäisyyteen ”slacker”-ratkaisun (ks. mm. Arnett 2007), tai Julkusen (2009) käsittein ”hällä väliä” -asenteen, jossa turhautuneena valitaan rento,

jopa vastuuton elämänasenne, johon liittyy kyynisrealistinen, instrumentaalinen, itsekäs suhtautuminen koulutukseen, sosiaalietuuksiin ja hyvinvointivaltioon, lyhyt aikaperspektiivi ja elämyksellinen elämänote. Åkerblad (2014b, 145–155) toteaa epävarman työmarkkina-aseman voimistavan tulevaisuuden ennakkoinnin ja varmistelun vaadetta ja särkevän sitoutumisen mahdollisuudet, minkä vuoksi epävarmuutta tehdään elettäväksi aikaperspektiiviä lyhentämällä ja luopumalla pyrkimyksestä hallita elämää. Prekaarissa asemassa omaa toimijuutta toteutetaan (1) pysymällä reflektioivassa liikkeessä, joka tarkoittaa toistuvaa omien sisäisten halujen luottamista, tavoitteiden kirkastamista ja suhteuttamista toiminnan reaalisiin mahdollisuuksiin; (2) yrittämällä, sietämällä, tyytymällä ja kestäväällä; (3) korostamalla työn välineellistä merkitystä ja ottamalla etäisyyttä urakehityksen, vallan, vastuun ja itsetoteutukseen kaltaisiin työn merkityksiin; ja (4) etsimällä merkityksellisyyden kokemusta muista elämänsisällöistä kuin työstä. Åkerblad toteaa, että prekaarissa työssä eettinen toimijuus rakentuu suhteessa autonomisen, kehittyshakuisen yrittäjätööläisen ideaaliin, johon kytkeytyy suomalaisen kulttuurin perinteinen itsenäisen selviytymisen ja pärjäämisen eetos niin, että keskiössä on autonomian mahdollistama työn hyvin tekemisen ja työn mielekkyyden kokemus.

Prekarisaatiokeskustelun ja muiden aikalaiskuvausten³ arvo tässä tutkimuksessa on paitsi valitsevan yhteiskunta- ja työmarkkinatodellisuuden kuvaaminen, myös niiden tavoittama ja sanoittama ajan henki, joka voidaan nähdä eetoksena, suhtautumistapana, mielialana tai mentaliteettina, joka ilmenee aikakaudelle ominaisissa arvoissa, uskomuksissa, toiveissa ja odotuksissa (Ekberg 2007, 345), elää tutkimuksen, median ja populaarikulttuurin diskursseissa ja tulee niiden kautta osaksi yksilöiden elämismailmaa. Saari (2015, 146) toteaa eräänlaisena aikalaiskuskeskustelun kritiikkinä, että väite suomalaisenkin työelämän muutoksesta kuullaan, nähdään ja tutkimuksessa luodaan joka päivä uudelleen eri muodoissa. Tarina pysyy kuitenkin paljolti samana: ennen kaikki oli paremmin, kun taas nykyinen työelämä on huonoa, raskasta, epäoikeudenmukaista, epävarmaa ja ennen kaikkea ennakoimatonta niin, että työn jatkuvuudesta, tulevaisuudesta ja turvallisuudesta ei enää ole varmuutta. Arnold ja Bongiovi (2013, 299–300; samoin Suoranta 2009) puolestaan muistuttavat, että uusi työ näyttäytyy uutena ja prekaarina vain suhteessa sitä edeltävään fordistiseen, keynesiläiseen ja sosiaalidemokraattiseen turvatun, elinikäisen työn normiin, mutta hyvinvointivaltion kultakautta kauemmaksi taaksepäin katsoen työn prekarisaatiossa on pikemminkin kyse paluusta normaalitilanteeseen. Julkunen (2009, 203) kritisoi samoin uuden työn kuvauksia vanhan glorifioinnista, mikä ei vastaa aikaisten

³ Aikalaiskuvausten kritiikistä ks. erityisesti Noro 2000, ja lisäksi muun muassa Elliott 2002; Heiskala 1998, 125; 2004; 206–210; Jokinen 2008; Karisto 1998, 57; Räsänen 2000, 229–230; 2003a, 34–35; Saloniemi & Virtanen 2008, 105–107.

kokemuksia varman, elinikäisen työn tayloristisesta yksitoikkoisuudesta, epädemokraattisuudesta, vieraannuttavuudesta ja nöyryyttävyydestä.

Aikalais- ja prekarisaatiotulkinnoissa pyritään kuvaamaan uuden työn tunnuspiirteitä ja päädytään maalaamaan vanhan ja uuden työn ominaisuuksia vahvoin värein ja tekemään hyvinkin voimakas rajanveto niiden välille. Prekarisaation nostaminen uuden työn keskeiseksi tunnuspiirteeksi värittää aikalaiskuvausten uuden työn kuvat varsin synkin sävyin. Se, onko uusi työ todellisuudessa enemmän vai vähemmän vieraannuttavaa kuin vanha työ, jää aikalaiskuvauksilta pitävästi todistamatta. Aikalais- ja prekarisaatiokeskustelun uuden työn ja riskiyhteiskunnan kuvista välittyy nykyhetken ajan henkenä kuitenkin varsin vakuuttavasti epävarmuuden ja ennustamattomuuden kokemus. Sinänsä epävarmuus ja ennustamattomuus eivät toki ole 2000-luvun uutuuksia. Gallie (1978, 203–204) käytti käsitettä institutionaalinen epävarmuus (*institutional insecurity*) jo 1970-luvulla kuvauksena tilanteesta, jossa työläisillä on vain sirpaletietoa johdon pitkän aikavälin suunnitelmista; jossa he joutuvat kohtaamaan vähittäisiä muutoksia, joiden pitkän aikavälin vaikutuksia he eivät tiedä; jossa heidän mahdollisuutensa vaikuttaa tehtäviin päätöksiin ovat vähäiset; ja jossa he sen vuoksi tuntevat tuntemattoman tulevaisuuden edessä varsin pysyvää ahdistusta niin, että suhteellisen pienikin muutos herättää syviä pelkoja. Tämä institutionaalisen epävarmuuden käsite ja sen sisältö sopivat hyvin kuvaamaan myös 2000-luvun ihmisten, yhtä lailla niin työläisten kuin johdonkin, kokemuksia.

Sekä tieteen että median aikalaisdiskursseissa yhteiskunnalliset ja työmarkkinamuutokset näyttävät varsin dramaattisina, mutta millaisena suomalaiset työntekijät itse kokevat työelämänsä 2000-luvun yhteiskunnallisessa todellisuudessa? Tähän kysymykseen haetaan tässä tutkimuksessa vastausta suomalaisten oman arkipäivän kuvausten pohjalta. Tutkimuskysymyksen eri osa-alueita kartoitetaan seuraavilla apukysymyksillä: Mikä asema työllä on suomalaisten arkielämässä? Mikä työssä on suomalaisille merkityksellistä? Millaisia arvoja suomalaiset liittävät työhön? Miten ympäröivä yhteiskunnallinen todellisuus heijastuu arkiseen työelämään eli miten suomalaiset työntekijät kokevat yhteiskunnalliset realiteetit omassa arki- ja työelämässään? Vaikuttavatko yksilön ikä, koulutus, sukupuoli, ammattiala tai ammattiasema hänen työelämäkokemuksiinsa? Antavatko eri ikäryhmiin kuuluvat, eri koulutustasoja, ammattialoja ja ammattiasemia edustavat miehet ja naiset työlle erilaisia, toisistaan poikkeavia merkityksiä?

Tutkimuksen menetelmänä on päiväkirjatutkimus ja laajemmin narratiivinen ja elämäkerrallinen tutkimus. Tutkimusaineistoa tarkastellaan myös elämäkerralliseen tutkimusperinteeseen kiinteästi liittyvien arkielämän, elämänkulun ja sukupolven käsitteiden kautta. Elämänkulku- ja

sukupolvitulkinnosta tämän tutkimuksen kannalta keskeinen on niiden ajatus kokemusten kerroksellisuudesta: yksilön asenteisiin, arvoihin ja tulkintoihin vaikuttaa paitsi nykyhetki, myös kaikki hänen aiemmat elämänvaiheensa ja kokemuksensa, siis myös aiemmin vallinneet yhteiskunnalliset olosuhteet (Mannheim 1952/1968, 297). Sekä Mannheimin (1952/1968, 298) sukupolviteorian että Inglehartin (1997, 34) arvoteorian varsin perustavanlaatuisen ajatus on, että lapsuuden- ja nuoruudenkokemukset vaikuttavat yksilön arvoihin aikuisuutta enemmän. Siten esimerkiksi tämän tutkimuksen informantteina olevat työikäiset suomalaiset eivät kerro vain kirjoitusajankohdan yhteiskunta- ja työelämätodellisuudesta, vaan heidän tulkinnoissaan on yhtä lailla nähtävissä se yhteiskunta- ja työelämätodellisuus, johon he nuorina aikuisina työelämään astuessaan ja osin jopa lapsina vanhempiensa työtodellisuuksien kautta ovat sosiaalistuneet.

Tutkimusaineistona on otos Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon arkistoituja *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailussa kerättyjä päiväkirjakirjoituksia. Tutkimusaineistoon on valittu ne arkistoaineistokorpuksen päiväkirjat, joiden kirjoittajista oli taustatiedoiksi määriteltävissä kirjoittajan sukupuoli, syntymäaika, koulutus ja ammatti ja joiden kirjoittaja oli 18–68-vuotias suomalainen työllinen kirjoituskilpailupäiväkirjan kirjoituspäivänä 2.2.2009. Näillä rajauksilla 11 503 kirjoituskilpailupäiväkirjasta valikoitui tutkimusaineistoon 718 päiväkirjaa. Päiväkirja-aineiston valinnan perusteena on se elämäkerrallisen tutkimusperinteen alkuperäinen oletus, että tavallisten ihmisten elämäkerralliset tekstit, joihin päiväkirjakirjoitukset lukeutuvat, ovat sisällöllisesti muuta kirjallisuutta lähempänä aitoa arkielämää (esim. Norkola 1995, 115; Tigerstedt 1990, 100). Narratiivisessa tutkimuksessa, johon elämäkerta- ja päiväkirjatutkimus lukeutuvat, pyritään muun laadullisen tutkimuksen tavoin tuomaan esiin tutkittavien oma tapa antaa asioille merkityksiä, ja narratiivisen tutkimuksen piirissä ajatellaan, että juuri kertomukset välittävät näitä merkityksiä parhaiten (Hänninen 2002, 34). Aineistonvalinnan perusteena on oletus, että tutkimusaineiston päiväkirjakirjoitukset kuvaavat 2000-luvun suomalaista arkipäivää, työelämää ja yhteiskunnallista todellisuutta siten, kun suomalaiset työntekijät ne itse näkevät ja kokevat. Elämäkerrallisista aineistoista nimenomaan päiväkirjakirjoitusten erityiseksi ansioksi tulkitaan niiden kuvailevuus, spesifisyys ja ajallinen läheisyys (Niemi 1985, 11) niiden kuvatessa nimenomaisesti kirjoitusajankohtansa todellisuutta. Päiväkirjojen kirjoittajien oletetaan tallentavan sitä, mitä he pitävät relevanttina ja tärkeänä (Alaszewski 2006, 1–2, 113; Öster 2008, 120), jolloin päiväkirjoista pitäisi olla luettavissa myös kirjoittajien arki- ja työelämässään ja ympäröivässä yhteiskunnassa tärkeinä pitämät asiat. Kulttuurisen lähestymistavan mukaisesti tutkimuskohteena on suuri pienessä niin, että yksilön toiminta suhteutetaan toimintatilanteeseen, toiminnan rakenteellisiin ja kulttuurisiin ehtoihin ja yhteiskunnallisiin

olosuhteisiin, joiden kautta yksilön toiminta on ymmärrettävissä (Alasuutari 2006, 81–82, 89). Tässä tutkimuksessa kirjoitusajankohdan yhteiskunnallinen todellisuus oletetaan siksi poliittiseksi tiedostamattomaksi (käsite Jokinen 2004, 133), joka määrittää kirjoittajien näennäisesti henkilökohtaisia ja yksilöllisiä arki- ja työelämäkokemuksia.

Tutkimuksen teoriaosuus aloitetaan tarkastelemalla toisessa luvussa tutkimusaineiston tulkinnan apuvälineinä käytettävää elämäntutkimusanalyysiä ja mannheimilaisen tutkimusperinteen sukupolvitulkintaa. Sen jälkeen käsitellään työhön liittyvien arvojen, merkityksen, etiikan ja identiteetin käsitteiden tulkintoja. Arvojen käsitteen tarkastelu laajennetaan Inglehartin (1977; 1997) arvomuutoksen teoriaan. Inglehartin ja hänen kollegoidensa tekemien arvotutkimusten pohjana olleiden European Values Study ja World Values Survey -kyselytutkimusten tuloksista tarkastellaan ennen kaikkea suomalaisten työtä koskevia arvoja ja asenteita. Samalla tarkastellaan suomalaisten Tilastokeskuksen työolotutkimusten sekä Suomi – Kulutus ja elämäntapa - tutkimusten ja nuorisobarometrien työelämää koskevia tutkimustuloksia. Kolmannessa luvussa siirrytään tarkastelemaan tarkemmin suomalaista työelämää ja koostetaan sekä aikalaiskuvausten että empiiristen tutkimusten pohjalta kuvaa siitä, miten nykyistä työelämää kuvataan ja eletään. Luvun aluksi kuvataan tutkimuksen taustana olevaa suomalaista yhteiskunnallista, hyvinvointivalttiollista ja työmarkkinatodellisuutta ja sen lähihistoriaa. Sen jälkeen luodaan katsaus suomalaisesta työelämästä erityisesti 2000-luvulla tehtyihin empiirisiin tutkimuksiin. Esille nostetaan erityisesti työelämä tutkimuksia, joissa tarkastelun kohteena ovat työelämän muutoksen, työn prekarisaation ja työn vakauden teemat. Tarkastelun kohteeksi nostetaan myös työn ajallisen ja paikallisen rajattomuuden tulkinnat sekä niihin liittyvät tämänhetkistä kansainvälistä ja suomalaista työelämä tutkimusta vahvasti hallitsevat työn ja muun elämän yhteensovittamisen tutkimukset. Neljännessä luvussa käydään läpi tutkimuksen metodologiset taustateoriat eli narratiivinen, elämäkerrallinen ja päiväkirjatutkimus sekä arvioidaan niiden etiikkaa ja mahdollisuuksia palvella tutkimusaiheena olevien työelämäkokemusten ja niiden yhteiskunnallisten reunaehtojen tarkastelua. Viidennessä luvussa esitellään *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailuaineisto, seulotun tutkimusaineiston valintaperusteet ja analyysitavat, päiväkirjojen kirjoittajien taustatiedot ja tutkimusaineiston päiväkirjojen teemoittelu sekä luodaan yleiskatsaus tutkimusaineiston päiväkirjoihin.

Kuudenteen lukuun sisältyy tutkimusaineiston päiväkirjojen työelämäkuvausten temaattinen käsittely. Suomalaisten työelämäkokemuksia tarkastellaan aineistolähtöisesti, päiväkirjojen kirjoittajien työelämäkuvauksissaan ja -tulkinnoissaan esille nostamien teemojen kautta. Työelämäkuvauksista on eroteltavissa kolme tasoa. Ensiksikin päiväkirjojen kirjoittajat kuvaavat

työtä osana omaa konkreettista arkielämäänsä. Toiseksi päiväkirjojen kirjoittajat ilmaisevat työtä koskevia arvojaan ja pohtivat työn merkitystä identiteetilleen. Kolmanneksi päiväkirjojen kirjoittajat kertovat kirjoitusajankohdan vallitsevasta ja odotetun tulevaisuuden omakohtaisesta ja laajemmin suomalaisen yhteiskunnan työelämätodellisuudesta. Työtä ja työelämää tarkastellaan näillä kolmella tasolla: (1) elämänalueena, (2) arvona ja (3) yhteiskunnallisessa kontekstissaan. Arkielämän elämänalueena työ näyttäytyy arjen rutiinin, työn ja yksityiselämän rajankäynnin, sosiaalisen yhteisön ja ansio- ja kotityön yhteensovittamisen teemojen kautta. Arvoarvostelmissa työ näyttäytyy väline- tai itseisarvona, identiteettinä ja moraalina, kunniana (käsite Kortteinen 1992⁴; Helkama 2015, 154–158). Työn yhteiskunnallinen konteksti heijastaa paitsi päiväkirjojen kirjoitusajankohdan ajankohtaista todellisuutta, myös kirjoitusajankohdan julkisessa keskustelussa esitettyjä ja kirjoittajien niiden pohjalta rakentamia tulevaisuudenkuvia ja -odotuksia. Päiväkirjojen ympäröivän yhteiskunnallisen todellisuuden kuvauksia hallitsee vuosien 2008–2009 globaali talouskriisi ja sen joukkotyöttömyys, jonka kirjoittajat samaistavat vahvasti 1990-luvun laman kokemuksiin. Päiväkirjakirjoituksissa kerrostuvat siis rinnakkain sekä kirjoitusajankohdan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopun että usein parin edeltävän vuosikymmenen työelämäkokemukset. Tutkimuksen viimeisessä, seitsemännessä luvussa tehdään yhteenveto empiirisen tutkimuksen tuloksista ja johtopäätöksiä teoreettiseen ja empiirisen tutkimusaineiston pohjalta, arvioidaan tehtyä tutkimusta ja nostetaan esille tutkimuksen herättämiä jatkotutkimusteemoja.

Seuraavaksi käsitellään työelämää osaltaan sivuavia ja tämän tutkimuksen tutkimusaiheen ja -aineiston kannalta keskeisiä elämänkulun, sukupolven, arvojen ja arvomuutoksen tulkintoja. Näitä asioita käsitellään yhteisessä pääluvussaan, sillä elämänkulku- ja sukupolvitulkinnat liittyvät kiinteästi toisiinsa ja sukupolvi on keskeisessä asemassa myös Inglehartin arvomuutoksen teoriassa. Työ on keskeisesti näkyvissä myös sukupolvitulkintojen yhteydessä muun muassa Järvensivun, Nikkasen ja Syrjän (2014) suomalaisten työntekijäsukupolvien kuvauksessa, joka 2010-luvun alun suomalaisine kysely- ja elämäkirjoitusaineistoineen muodostaa eräänlaisen vertais- ja verrokkiaineiston ja -tutkimuksen tämän tutkimuksen päiväkirja-aineistoille. Inglehartin arvomuutoksen teoria puolestaan toimii myös pohjana European Values Study ja World Values Survey -arvotutkimusten tarkastelulle, jossa keskitytään ennen kaikkea suomalaisten työhön liittyvien arvojen tarkasteluun. Suomalaisten työtä koskevia arvoja tarkastellaan edelleen työolotutkimusten sekä Suomi – Kulutus ja elämäntapa -tutkimusten ja nuorisobarometrien

⁴ Kortteisen tutkimuksen ja kunnian käsitteen kritiikistä ks. Julkunen 1992, 95–98; Toikka 1992, 35–39.

työelämää koskevia tulosten osalta. Useamman tutkimuksen tulosten toivotaan osaltaan laajentavan käsiteltävien asioiden kokonaisuutta, monipuolistavan informanttijoukkoa ja sen esille tuomia näkökulmia ja lisäävän siten tutkimuksen luotettavuutta.

2 Elämänkulku, sukupolvet ja arvot

2.1 Elämänkulkuanalyysi

Elämää ja sen etenemistä on yhteiskuntatieteissä pyritty määrittelemään monin käsittein. *Elämänsäkaari* (*life span*) viittaa sisäisiin, biologisiin ja geneettisiin tekijöihin, korostaa elämänmuutosten riippuvuutta yksilöllisistä tekijöistä, elämänkokemuksista ja elämänhistoriasta, sykliisyyttä, elämänvaiheiden ylisukupolvista toistuvuutta ja väistämättömyyttä. *Elämänkulku* (*life course*) viittaa sosiologiseen käsitykseen elämän etenemisestä, yksilön elämään ajassa ja paikassa. Siihen liittyvät ikänormit, kohorttivaikutukset, historia ja yhteiskunnalliset tekijät, jotka struktuurina ja sosiaalisena instituutiona rakentavat yksilön mahdollisuuksia rakentaa elämänsä, eri ikävaiheiden keskeisiä elämänalueita ja normatiivista, odotuksenmukaista elämää. *Elämäntapahtumien* käsitteellä puolestaan korostetaan elämän erillisyyksiä, epäyhtenäisyyttä ja epäjatkuvuutta. Yhteiskuntatieteissä yleisimmin käytetty on prosessuaalisuutta, dynaamisuutta ja monimuotoisuutta sekä muutoksen ja jatkuvuuden yhteyttä korostava elämänkulku, mutta nämä elämänmetaforat eivät ole toisiaan poissulkevia vaan elävät rinnakkain ja yhdistyen. (Houtsonen 1996a, 218; Marin 2001b, 28; Vilkkonen 2000, 75, 78–80.)

Monissa yhteiskuntatieteissä analyysikehikkona käytetyn elämänkulun käsitteen ansioksi Koskinen (2009, 30) nimeää eritasoisten asioiden – mikro- ja makrotason – tarkastelun yhdistelemisen niin, että ihmisten yksilölliset merkityksenannot ja kokemukset voidaan liittää historiallisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin tapahtumiin ja muutoksiin. Elämänkulussa historialliset tapahtumat, ihmisen biologiset kehitysvaiheet, elämän sosiaaliset siirtymät sekä subjektiiviset kokemukset ja muistot kulkevat rinnan ja yksilöiden henkilökohtaiset ratkaisut, valinnat ja mahdollisuudet limittyvät yhteiskunnan kehitykseen. Elämänkulku voidaan Kokin (2007, 204) ja Pulkkinen (1998, 56) mukaan määritellä erilaisiksi ajallisesti toisiaan seuraaviksi ja keskenään limittyviksi asemiksi tai positioiksi, kuten ikävaihe, siviilisääty, vanhemmuus, työ, asuinpaikka tai yhteiskunnallinen asema. Elämänkulkuanalyysissä tulkitaan näiden positioiden jatkumoa ja niissä tapahtuvia muutoksia siirtymien ajoittumista seuraten. Elämänkulun kaaret (*trajectories*) tai polut rakentuvat erilaisista positioista, niiden kestoista, vaihteluista ja erilaisista kombinaatioista. Näitä keskenään vuorovaikutteisia polkuja ovat esimerkiksi koulutus, urakehitys, terveys ja perhekierto (*family cycle*) eli perheen historia, joka sisältää esimerkiksi perheen perustamisen, lasten syntymän, kotoa lähdön, mahdollisen avioeron ja uusperheen muodostamisen. Elämänkululla on tapana institutionalisoitua kulttuurisiksi ja sosiaalisiksi esi-

kuviksi, ideaalisiksi elämäntavoiksi. Esimerkiksi hyvän elämän malli on syvään juurtunut käsitys siitä, miten ihmisen tulisi elämänsä elää (Häkkinen, Linnanmäki & Leino-Kaukiainen 2005, 83–86).

Baltes, Reese ja Lipsitt (1980, 75–76) jakavat elämänkulkuun vaikuttavat tekijät kolmeen ryhmään: (1) normatiivisiin ikään liittyviin tekijöihin, jotka ajoittuvat varsin samoihin ikävaiheisiin koko kulttuurissa; (2) normatiivisiin historiallisiin tekijöihin, jotka koskettavat useimpia saman kohortin/sukupolven jäseniä; ja (3) ei-normatiivisiin tekijöihin, jotka eivät kytkeydy ikävaiheisiin tai aikakauteen. Elämänkulun normatiiviset ikään liittyvät tekijät kytkeytyvät paljolti perhe-elämään, koulutukseen ja työelämään. Normatiivisia historiallisia tekijöitä ovat laman, sodan, väestörakenne-, ammattirakenne- tai yhteiskunnallisten muutosten kaltaiset tapahtumat. Ei-normatiiviset tekijät ovat avioeron, sairastumisen, työttömyyden tai asuin- tai työpaikan vaihtamisen kaltaisia ulkoisia elämäntapahtumia. Historialliset ja ikään liittyvät normatiiviset tekijätkään eivät tuota samankaltaisia elämänkulkuja kaikille yhteiskunnan jäsenille, vaan elämänkulku on erilainen eri sosiaaliryhmissä riippuen niiden taloudellisista, kulttuurisista ja sosiaalisista resursseista (Antikainen 2000, 59). Normatiivisten tekijöiden vaikutusta elämänkulkuun korostetaan tulkinnoissa, joissa yksilöiden valintoja ja elämänuran muutoksia katsotaan määräävän ennen kaikkea aikakauden kehityssuuntausten ja ammattiuria ammatti- ja yhteiskuntaerojen rakenteen yksilön intressien sijaan, vaikka yksilön intressit ja kyvyt toki ovat sisäisessä yhteydessä ammatti- ja kulttuurikentän rakenteeseen (Häyrynen 1988, 5). Pulkkinen (1998, 57) toteaa, että nykyisissä nopeissa yhteiskunnallisissa muutoksissa yksilön syntymävuosi voi vaikuttaa merkittävästi yksilölle tarjoutuviin mahdollisuuksiin esimerkiksi koulutuksessa, jolloin yhteiskunnalliset muutokset aiheuttavat kohorttivaikutuksia, peräkkäisten kohorttien erilaisia elinoloja.

Kok (2007, 204–205) jakaa elämänkulkuanalyysin viiteen toisistaan erottamattomaan ja vahvasti vuorovaikutukselliseen elementtiin: (1) elämänkulku on kokonaisuus, koko elämän kestävä kumuloituva prosessi (jatkuvuus ja kasaantuminen); (2) ihminen ohjaa ja säätee elämäänsä itse, tiettyjen rajoitusten ja mahdollisuuksien puitteissa (toimijuus); (3) ihmisen elämään vaikuttavat ympäröivä yhteiskunta ja sen muutokset (ajan ja paikan merkitys); (4) elämä eletään sosiaalisten suhteiden vastavuoroisissa verkostoissa ja sosiaaliset ja historialliset vaikutukset välittyvät jaettujen sosiaalisten verkostojen kautta (vertikaaliset ja horisontaaliset verkostot, kuten sukupolvet); ja (5) elämänkulun keskeisten siirtymien ajoitus on tärkeä ja aiheuttaa erilaisia seuraamuksia yksilön, perheen ja yhteisön ajassa. Elämänkulun siirtymät voidaan nähdä rooli-muutoksina opiskelussa, ihmissuhteissa tai työssä. Siirtymät eivät suoraan ole sidottuja ikään,

vaikka monet niistä tulevatkin useimmille vastaan samassa järjestyksessä ja tietyssä ikähaarukassa. (Saarelma-Thiel & Wallin 2012, 218.)

Yksilöllistyneessä kulttuurissa ikäraajat muun muassa koulutuksen, työelämän, perheen sekä eläkeläisyyden elämänvaiheiden välillä kuitenkin joustavoituvat ja eri elämänvaiheiden alku- ja loppumishetkiä on aiempaa vaikeampi määritellä kronologisen iän perusteella (Rantamaa 2001, 70). Modernin yhteiskunnan yhtenäiskulttuurin yksiselitteinen, institutionaalisten rakenteiden ja traditionaalisten mallien ja stereotyyppien sääntelemä kollektiivinen, normatiivinen elämäntapa muuttuu yksilön omia valintoja ja mahdollisuuksia korostaviksi limittäisiksi elämäntapaksi ja moninaisiksi elämäntapiksi (Saastamoinen 2000, 137–138; Vilkkonen 2000, 76–77, 80). Siirtymät ovat aiempaa vapaampia, mutta yhteiskunnan sisäänrakennetut, institutionalisoidut odotukset iänmukaisista siirtymistä määrittävät edelleen yksilön mahdollisuuksia ja niiden rajoituksia (Räikkönen 2013, 297; Salmela-Aro 2008, 374). Yhteiskunnan jäsenillä on yhteinen käsitys siitä, miten elämän kuuluu edetä ja suurin osa ihmisistä uusintaa kulttuurin ja elämäntavan läpikäymällä keskeiset siirtymät – parisuhde, perheellistyminen, työllistyminen, urahuippu, eläköityminen – kulttuurisen iänmukaisuuden mukaisesti niin, että esimerkiksi 25–34-vuotiaille keskeisiä ovat koulutus, ystävät ja perhe ja 35–54-vuotiaille taas työ, lasten tulevaisuus ja elämän materiaallinen turvallisuus (Nurmi & Salmela-Aro 2000, 89–92; samoin Saarelma-Thiel & Pietilä & Raitakari 2011, 197). Eri-ikäisten ihmisten elämässä korostuvat erilaiset toiminnot samalla, kun elämäntavan yksilöllisyys tulee näkyviin siinä, että samanikäisten henkilöiden elämäntavalla eri polkujen ja roolien leikkauspisteet saattavat muodostua hyvin monimuotoisiksi (Nummenmaa & Kasurinen 1995, 127). Yhteiskunnan normatiivisen elämäntavan vahvuudesta kertoo kuitenkin se, että ainakin nykyäänkin pidempään kouluttautuvat ja perheen perustamista siirtävät nuoret aikuiset kokevat jo 25-vuotiaana olevansa myöhässä aikuisuudesta, sillä perheen perustaminen, avioituminen ja lasten hankkiminen, ovat edelleen vahvimpia aikuisuuden kokemuksen tuottajia (Eliason, Mortimer & Vuolo 2015, 222).

Elämäntavua määräävät siirtymät liittyvät yleensä keskeisiin elämäntavalueisiin eli työhön ja perheeseen (Nummenmaa & Kasurinen 1995, 126). Salmela-Aro (2012, 72) nimeää aikuisuuden saavuttamiseen liittyviksi keskeisiksi siirtymiksi (1) koulutuksen päättämisen, (2) työn aloittamisen, (3) parisuhteen solmimisen, (4) kotoa pois muuttamisen ja (5) vanhemmuuden. Räikkönen (2013, 296) toteaa näiden aikuisuuden siirtymien olevan paitsi itsearvoja, myös välineitä, joiden avulla saavutetaan yksilöllisempiä aikuisuuteen liitettyjä asioita, kuten itsenäistyminen, taloudellinen riippumattomuus ja vastuunotto sekä itsestä että muista. Yhteiskuntatie-

teellisissä tutkimuksissa on monesti esitetty näkemys nuoruuden pidentymisestä (esim. Antikainen, Rinne & Koski 2010, 297; Eisenstadt 2009, 356; Fox 2015, 206; Häyrynen 2001, 377; Ilmarinen 2000, 173–175; Raitanen 2001, 206; Saarenheimo, Pietilä & Raitakari 2011, 197; Suikkanen, Martti & Huilaja 2006, 115). Pidentynyt nuoruus (*emerging adulthood*, käsite Arnett 2000) määritellään ikävuodet 18–29 kattavaksi ikäkaudeksi, joka eroaa selkeästi sekä nuoruudesta että aikuisuudesta. Sen sijaan, että mentäisiin naimisiin ja tultaisiin vanhemmiksi noin kahdenkymmenen vuoden iässä, suurin osa ihmisistä teollistuneissa maissa siirtää nämä kehitystehtävät ainakin kolmenkymmenen ikävuoden vaiheeseen. Sen sijaan nuoret aikuiset keskittyvät itseensä ja kokeilevat erilaisia ura- ja ihmissuhdemahdollisuuksia. Pitkittynyttä nuoruutta kuvaa tunne välissä olemisesta, muutos, mahdollisuudet, kokeilut ja minäfokus (Salmela-Aro 2005, 194–195). Vaikka yleisin nuoruudelle määritelty päätepiste lienee 29 vuotta, yhteiskuntatieteistä löytyy jopa ikäryhmäjaotteluja, joissa nuoruus jatkuu kolmeenkymmeneen ikävuoteen asti, varhaisaikuisuus yli neljänkymmenen ikävuoden, keski-ikä 65-vuotiaaksi tai vähintäänkin eläkkeelle siirtymiseen saakka, ja identiteetin etsintä läpi koko elämän niin, että joidenkin tulkintojen mukaan nyky-yhteiskunnassa ei ole lainkaan olemassa aikuisia sanan perinteisessä merkityksessä (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 297). Elämäkulkujen yksilöllistymistä ja nuoruuden pidentymistä heijastaa myös Kevätsalon (2010, 31) suomalaisen työelämän elinkaarien ikävuosien lomittaisuus hänen jaotelleessaan elämänkaaret (1) 15–35-vuotiaan viimeisten opiskelu- ja ensimmäisten työvuosien etsimisen vaiheeseen, jossa etsitään ja kokeillaan asemaa työelämässä; (2) 25–50-vuotiaan vakiintumisen vaiheeseen, jossa perustetaan perhe, päästään haluttuun ammattiin ja hyväksytään se pääpiirteissään kuvitelmiin mukaiseksi tai alistutaan pysyvään ansiotyön tilapäisyyteen; ja (3) 40–59-vuotiaan vapautumisen vaiheeseen, jossa ansiotyön pakot hellittävät, kun aineellisesti turvatun elintason ja työelämästä vapautumisen mahdollisuudet on saavutettu.

Koulutus- ja työelämäkerrat ovat elämäkulun tutkimusten joukossa oma, runsaastikin tutkittu kokonaisuutensa. Houtsonen (1996b, 209–210) nimeää yksilön työelämäkertaa määrittäviin koulutusvalintoihin vaikuttaviksi tekijöiksi (1) perheen ja kotiympäristön tarjoamat resurssit; (2) koulutuksen läheisyyden/etäisyyden suhteessa omiin kokemuksiin kulttuuriympäristöstä, arvoista ja elämäntavasta; ja (3) koulutuksen tuottamat arvot tai elämäntavat, ja toteaa yksilön hakeutuvan useimmiten itselleen tuttuun tai omia arvojaan ja elämäntapojaan vastaavaan koulutukseen niin, että aiemmista kokemuksista, kulttuuri- ja elinympäristöstä tai elämäntavasta poikkeavaan koulutukseen hakeudutaan vain sisäisestä tai ulkoisesta pakosta. Nurmi (2001, 266–267) näkee elämänsuunnittelun perustuvan paitsi rationaalisiin valintoihin, myös tunteisiin, aiemmin opittuihin ja automatisoituneisiin ratkaisutapoihin, tiedostamatta omaksuttuihin

toimintamalleihin, usein tiukan rajallisiin ulkoisiin mahdollisuuksiin ja tarjolla olevia vaihtoehtoja rajaaviin aiempiin valintoihin. Häyrynen (2001, 369–377) nostaa esille myös tehtyjen ratkaisujen sitovuuden: koulutussiirtymät ja muut yhteiskunnan interventiot pakottavat yksilöitä omakohtaisiin ratkaisuihin, ja usein valinnat ovat peruuttamattomia: hankittu pätevyys, opinnot, työkokemus ja taloudelliset tekijät sitovat yksilöä kerran valittuun uraan, vaikka useimmat vaihtavatkin työpaikkaa ja ammattia useita kertoja elämänsä aikana. Toisin kuin rakennemuutoksen 1960–1970-luvuilla, koulutus ei enää nykyään riitä sosiaalisen kohoamiseen tai työttömyyden tai syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseen (Kasvio 2014, 14; Pyöriä 2003, 198–199), vaan tilastollisissa vertailuissa 1970–1980-luvulla syntyneiden on todettu olevan yleisesti ottaen vanhempiaan pienituloisempia (Kauppila & Hartikainen 2012, 173; samoin Idman 2012). Antikainen, Rinne ja Koski (2010, 151) huomauttavat, että työtodellisuuden muutos ei ole muuttanut suomalaisten koulutusodotuksia:

Yksilöiden ja heidän perheidensä odotukset koulutuksen suhteen liittyvät edelleen mahdollisuuteen kohota sen avulla sosiaalisesti ylöspäin tai ainakin säilyttää asemansa. Odotukset ovat voimakkaat, ne ovat tulleet osaksi kansakuntien mentaliteettia ja yksilöiden habitusta. [...] Koska ainakin koko ammatillinen ja akateeminen koulutus on juuriltaan rakennettu Suureksi Lupaukseksi vakaasti hyviin asemiin etenevästä työ- ja elämänurasta, työmarkkinoiden ja elämän epävakautuminen sekä pysyvä pätkä-, osa- ja alityöllisyys ovat murentamassa ihmisten enemmistön kohdalla koulutuksen lupaamaa edistyvän uran illuusiota.

Ilmarinen (2000, 178–191) toteaa modernin käsityksen kiinteistä uravaiheista muuttuvan yhä harvempien siirtyessä työelämään vain kerran ja pysyvästi. Ikävuosittain vertaillen 30–53-vuotiaiden 80 prosentin työllisyysasteet ovat korkeimmillaan, mutta tätäkin ajanjaksoa leimaavat työn jatkuvat muutokset ja työsuhteiden monimuotoisuus ja rikkonaisuus niin, ettei yksilön työhistoriasta enää aiempaan tapaan ole erotettavissa useamman vuosikymmenen kestävästä työelämän tasaista, seestynyttä ja vakiintunutta vaihetta. Nuoruus on pidentynyt katkoksellistuneen (korkea)koulutuksen, työttömyyden, tuki- ja pätkätöiden, vapaa-ajan harrastusten ja monien ihmissuhteiden epämääräiseksi periodiksi (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 291, 296–297; Eissenstadt 2009, 356–357; Häyrynen 2001, 377; Ilmarinen 2000, 173, 191; Räikkönen 2013, 296). Nuoruuden pidentymiseen vaikuttaa osaltaan koulutustason nousu: koulutukseen osallistuminen on kasvanut voimakkaasti ja opiskeluajat ovat pidentyneet. Kaikilla koulutusasteilla toteutuneet opiskeluajat ylittävät tavoiteajat⁵ ja esimerkiksi maisterintutkinto suoritetaan keskimäärin vajaassa seitsemässä vuodessa (Witting 2016). Suurin syy kouluttautumisen kasvuun

⁵ Vuoden 2014 koulutustilastojen mukaan lukiokoulutus suoritettiin tyypillisesti (81–89 % opiskelijoista) 3,5–4,5 vuodessa. Vastaavassa ajassa ammatillisen tutkinnon suoritti kaksi kolmasosaa (66–73 %) opiskelijoista. Ammatikorkeakouluopiskelijoista enintään 4,5 vuodessa valmistui 45 prosenttia, enintään 7,5 vuodessa 67 prosenttia ja enintään 12,5 vuodessa 70 prosenttia opiskelijoista. Yliopisto-opiskelijoista ylemmän tai alemman korkeakoulututkinnon suoritti enintään 5,5 vuodessa 53 prosenttia, 7,5 vuodessa 69 prosenttia ja 12,5 vuodessa 77 prosenttia opiskelijoista. (Tilastokeskus 2016a.)

on työmarkkinaepävarmuus, jossa varsinkin nuorten aikuisten työuria leimaavat määräaikaiset työsuhteet, pätkätyöt ja työttömyys, ja pitkitetty opiskelu toimii nuorten strategiana kohdata työmarkkinoiden epävarmuutta. (Räikkönen 2013, 296.) Myöhäiset opiskelu- ja työelämäsiirtymät osuvat yksiin parisuhteen ja perheellistymisen kanssa, mikä osaltaan selittänee sen, että paremmasta koulutuksesta huolimatta nuorilla naisilla on vaikeuksia edetä työelämässä (Nurmi 2001, 273). Kulttuurin normatiiviset odotukset ja kehitystehtävät eivät ole juuri muuttuneet: työelämään osallistuminen on usein edellytys muiden aikuistumista määrittävien siirtymien toteutumiselle, kuten perheen perustamiselle ja taloudelliselle itsenäisyydelle lapsuudenkodista ja julkisista instituutioista, joten pitkät opiskeluaajat, nuorisotyöttömyys ja nuorten aikuisten prekaarit omat omiaan siirtämään aikuistumiskehitystä vuosilla (Chan & Tweedie 2015, 11; Eisenstadt 2009, 356–357; Nurmi 2001, 274; Räikkönen 2013, 299).

Ilmarinen (2000, 178–191) tulkitsee, että yksilöllistyneessä yhteiskunnassa yksilöiden väliset erot kasvavat, työelämä polarisoituu, polarisoituminen aikaistuu, hyvin suoriutuvien ja syrjäytymisvaarassa olevien joukko kasvaa ja epävarmuus ja huoli oman työuran jatkuvuudesta koskettaa yhä useampia. Aikuis- ja täydennyskoulutus nähdään vähenevän palkkatyön ja työttömyyden vaihtoehdoksi (Räsänen 2000, 49) sekä koulutuspoliittisesti että yksilöllisesti: Suomen aikuiskoulutusaste on kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisesti korkea jopa yli 55-vuotiaiden palkansaajien ikäryhmässä (Antikainen 2000, 57). Kouluttautumisen ei kuitenkaan välttämättä odotetakaan tarkoittavan työllistymistä. Siivonen (2012, 196–198) toteaa ylioppilastutkinnon tarjoavan 50-vuotiaille vielä legitimiin elinikäisen oppijan statuksen ja mahdollisuuden jatko-opintoihin, uuteen uraan ja myöhäisempään eläköitymiseen, mutta 60-vuotiaiden lukio-opintoja rohkaistaan pelkästään sosiaalisena toimintana, mielekkäänä tekemisenä ja yksilöllisenä elämänhallintana – harrastuksena, huvina, ajanvietteenä, opintojen elämälle antamana säännöllisyytenä ja mahdollisuutena kehittää itseään ja oppia uutta – ei tutkintotavoitteisen opiskelun arvoisena tai yhteiskunnallisesti tai työmarkkina-aseman kannalta merkityksellisenä toimintana. Aikuiskoulutukseen osallistumattomuus nähdään vieraantumiseksi, yhteiskunnan jäsenyyden ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksien menettämiseksi. Korkeakaan koulutus ei takaa uraa tai yhteiskunnallista asemaa, mutta kyky ja halu jatkuviin valintoihin, kouluttautumiseen, epävarmuuden ja riskien sietämiseen ovat menestyminen, selviytyminen ja marginalisoitumisen välttämisen välttämättömiä edellytyksiä. (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 290, 303.)

Huolimatta yleisesti hyväksytyistä yksilöllistymisen ajatuksesta elämäntulkintoissa korostuu yksilöllistymisen sijasta pikemminkin elämäntulkin biologisesti, kulttuurisesti, yhteiskunnallisesti ja institutionaalisesti määrittynyt luonne. Monia siirtymiä voi siirtää jonkin verran, ne voi jättää tekemättä tai ne voivat jäädä toteutumattomiksi haaveiksi, mutta yksilöllinen valinnanvapaus on kuitenkin ulkoisten mahdollisuusrakenteiden varsin vahvasti rajoittamaa. Terminologiastaan huolimatta elämäntulkinnat esittävät yksilön pikemminkin ulkoisten olosuhteidensa objektina kuin oman elämäntulkintansa aktiivisena subjektina. Yksilö voi aktiivisena subjektina kyllä valita kouluttautumisen, mutta työmarkkinatilanteen, työmarkkinoiden ikärakenteiden ja oman biologisen ikänsä objektina hän ei kouluttautumisellaankaan pysty takaamaan työllistymistään. Tässä tutkimuksessa elämäntulkintanalyysin arvona on ennen kaikkea sen kyky havainnollistaa työ- ja perheuran eri vaiheita ja niiden keskinäisriippuvaista suhdetta. Perhevaiheet vaikuttavat yksilön toiveisiin ja mahdollisuuksiin tavoitella urasiirtymiä ja urasiirtymät voivat osaltaan vaikuttaa perhesiirtymien valintaan tai poisvalintaan. Elämäntulkintanalyysi tuo myös esille elämäntulkintaan vaikuttavat kulttuuriset ikäperusteiset ja normatiiviset historialliset tekijät (mm. Baltes, Reese & Lipsitt 1980, 75–76), jotka monessa asiassa muuttuvat edellisestä sukupolvesta seuraavaan siirryttäessä. Seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin tätä toista yksilön ja yhteiskunnan suhdetta määrittelevää lähestymistapaa, sukupolvea ja siitä tehtyjä tulkintoja.

2.2 Sukupolvitulkinta

Elämäntulkinnan käsitteeseen liittyvät usein kohortin ja sukupolven käsitteet, joita käytetään paljon päällekkäinkin (Kauppila 1996, 104). *Kohortti*, ikäluokka, viittaa ihmisiin, jotka ovat syntyneet samana aikavälillä (Karisto 2005, 25). Se on yleinen käsite varsinkin väestötieteessä, koska tietyssä vuonna syntyneitä on mahdollista seurata koko heidän elämänsä ajan jakaen demografiset ilmiöt sopivalle kohortille sen iän mukaan, jossa kyseinen kohortti kunakin vuonna on (Díez-Nicolás 2008, 248). *Sukupolven* käsite sen sijaan on monimerkitysisempi. Sitä käytetään (1) perhesukupolvista lapset–vanhemmat–isovanhemmat; (2) ikävaihe- tai ikäryhmäsukupolvista eli kunkin ajankohdan lapsista, nuorista, keski-ikäisistä ja ikääntyneistä; (3) sosiaalisista sukupolvista, esimerkiksi ensimmäisen ja toisen polven sosiologeista; ja (4) kulttuurisista, yhteiskunnallisista, mannheimilaisista, sukupolvista (Alanen 2001, 101).

Mannheim (1952/1968, 283, 288–292, 297–300) tulkitsee, että samanikäisten ikäpolvi, niin sanottu massamittainen *kokonaissukupolvi* (suomenkielinen käsite Purhonen 2008a, 21), määrit-

tää yhteiskuntaluokan tavoin samanikäisten sukupolvelle yhteisen paikan historiallis-yhteiskunnallisessa kehityksessä, yhteiset ajattelu-, kokemus- ja toimintatavat ja itseilmaisu- ja kokemusmahdollisuudet. Jokainen sukupolvi kiinnittyy kuhunkin ajankohtaan oman kerrostuneen tietoisuutensa kautta, jota hallitsee lapsuudessa ja nuoruudessa itsestänselvyytenä omaksuttu maailmankuva. Yksilö kyseenalaistaa ja joko verifioi tai falsifioi lapsuuden varhaisvaikutelmat nuoruudessa, kun hän alkaa niin sanotusti elää nykyhetkessä. Nykyhetkessä eläminen voitaneen tulkita nuoren tietoisuudeksi koti-, koulu- ja muuta lähiympäristöä laajemmasta ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen todellisuudesta. Jos aikuistumisvuosien syvät yhteiskunnalliset ja intellektuaaliset murrokset, kuten sota, kaupungistuminen tai lama, muodostuvat kokonaissukupolven jaetuksi *avainkokemukseksi* (Järvensivu 2014b, 28; Virtanen 2005, 198), kokonaissukupolvesta voi muodostua yhteiskunnallinen, *kokemuksellinen sukupolvi* (suomenkielinen käsite Virtanen 1999, 82), jolla on muista kohorteista erottuvia elämäkokemuksia ja muistoja ja elinikäinen, jaettu kollektiivinen identiteetti, maailmankuva ja asenteet (Alanen 2001, 102; Karisto 2005, 25; Purhonen 2008b, 181). Kokemuksellinen sukupolvi voi puolestaan organisoitua *mobilisoituneeksi sukupolveksi* (Mannheim 1952/1968, 303–311), joka toimii yhteiskunnallisen muutoksen kollektiivisena kulttuurisena kantajana, sukupolvisena muutosagenttina (Alanen 2001, 104).

Avainkokemuksen rinnakkaiskäsitteeksi Virtanen (2001, 34) nostaa *avaintapahtuman* käsitteen: kun avainkokemus on ikäpolven maailmankuvan muutoksen luova käännekohta, avaintapahtuma on tradition muutoksen luova koko yhteiskuntaa, kaikkia aikalaisia ja poliittisia traditioita koskeva murros, joka toki näyttäytyy paikallisesti ja ajallisesti eri näkökulmista niin, että sen kokemukset ja tulkinnat vaihtelevat. Yksilön kokemuksellisuuteen – siihen, miten jokin historiallinen tapahtuma koetaan ja mitä siitä yksilön elämässä seuraa – vaikuttavat iän ohella hänen etninen taustansa, asuinpaikkansa, sosiaalinen asemansa, koulutuksensa ja sukupuolensa (Marin 2001b, 43). Siten samaan kokonaissukupolveen kuuluvienkin kokemukset samoista tapahtumista voivat olla hyvin erilaisia. Kokemuksellinen sukupolvi ei ole yhtenäinen kokonaisuus, vaan sen sisällä voi olla useita erillisiä *sukupolvifraktioita* (Mannheim 1952/1968, 304; suomenkielinen käsite Virtanen 1999, 84), jotka jakavat saman avainkokemuksen ja samat perusideat, mutta tulkitsevat niiden merkityksen eri tavoin. Saman sukupolvifraktion jäsenet puolestaan reagoivat samoin yhteisiin kokemuksiinsa ja jakavat saman tietoisuuden ja arvot. Kokemuksellisen sukupolven jaetun tietoisuuden ja yhteenkuuluvuuden vaatimuksen vuoksi osa kokonaissukupolven edustajista myös jää ikään kuin sukupolvettomiksi. (Mannheim 1952/1968, 303–306.) Kokemuksellinen sukupolvi muodostuu kokonaissukupolven avantgardistisesta vähemmistöstä (Haavio-Mannila, Roos & Rotkirch 2008, 111–112) ja aikakauden

ajan henki leimaa nimenomaan tätä sosiaalista eliittiä, joka vaikuttaa intellektuaalisesti muihin ryhmiin (Mannheim 1952/1968, 313), tuottaa kokemuksellisen sukupolven diskursiivisesti esittämillään sukupolvitulkinnoilla ja luo kuvitteellisen edustussuhteen itsensä ja koko ikäluokansa välille. Sukupolvitietoisuutta rakennetaan kollektiivisella muistilla, sukupolvea yhdistävillä muun muassa median välittämällä kulttuurisilla kertomuksilla (Järvensivu 2014b, 31) ja ikoneilla ja julkisuuden sukupolvidiskursseilla, joiden kautta eliitin sukupolvitietoisuus leviää myös massamittaisen kokonaissukupolven kollektiiviseksi identiteetiksi. (Purhonen 2008b, 177–181.) Hallitsevaksi nousevan eliitin näkemyksistä muodostuu yhteiskunnallis-poliittinen mielipideilmasto, johon kaikkien sukupolvien ja sosiaaliryhmien yleinen mielipide mukautuu (Virtanen 2001, 27–28, 378).

Varsinkin eurooppalaisessa tutkimusperinteessä sukupolvia käytetään paljolti yhteiskunnan kulttuuristen ja historiallisten murrosten, niitä koskevien kokemusten ja ajan hengen kuvaamiseen (Järvensivu & Syrjä 2014, 37; Kauppila 2002, 6). Esimerkiksi Kauppila (2002, 6, 13, 18–19) perustaa kokemuksellisten koulutussukupolvien tulkintansa Suomen historiallisen kontekstin ohella kulttuuriseen diskurssiin, ajan henkeen, joksi hän (1) ennen vuotta 1935 syntyneellä sodan ja niukan koulutuksen sukupolvella nostaa yhteisen isänmaan; (2) vuosina 1936–1955 syntyneellä rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolvella hyvinvointivaltion rakentamisen, konsensuksen ja tasa-arvon; ja (3) vuoden 1956 jälkeen syntyneellä hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvella yksilön minän ja kilpailukyvyyn uusliberalistisilla markkinoilla. Suomen lähihistorian selkeimpänä sukupolviesimerkkinä mainitaan useimmiten suuret ikäluokat, josta voidaan erottaa yhtäältä koko vuosina 1945–1950 syntyneiden kohortin tai kohortin ”tavallisten ihmisten” muodostama massamittainen kokonaissukupolvi ja toisaalta kohortin poliittisesti aktiivisen eliitin, ”60-lukulaisten”, muodostama kokemuksellinen ja mobilisoitunut sukupolvi (Karisto 2005, 29; Purhonen 2005, 255, 263). Suurten ikäluokkien vahvaan sukupolvikokemukseen vaikuttaa se, että Suomessa suuret ikäluokat olivat poikkeuksellisen suuria, syntyivät varsin lyhyellä aikavälillä ja aikuistuivat 1960-luvun yhteiskunnallisen ja elinkeinorakenteen muutoksen, kaupungistumisen, kulttuurimurroksen, populaari- ja nuorisokulttuurin synnyn ja poliittisen radikalismien oloissa (Hoikkala & Purhonen 2008, 73; Karisto 2005, 23; Savioja, Karisto, Rahkonen & Hellsten 2000, 58–60). Suuren ikäluokkien eliitin sukupolvi on positiivinen: siihen liittyy vapaamielisyys, korkea koulutus, kulttuurinen pääoma, poliittinen aktiivisuus, vaurastuminen, oman sukupolven mahdollisuuksien varmuus, asema hyvinvoinnin ja nousun sukupolvena, ”triumfien” urana (käsite Järvensivu & Nikkanen 2014g, 182). Suurten ikäluokkien ”tavalliset” puolestaan korostavat lapsuutensa

olosuhteita: vanhempiensa sotasukupolven, maaseudulla vietetyn lapsuuden niukkuuden, Suomen rakentamisen, pärjäämisen ja sukupolvien jatkumon kokemuksia. Nämä tavallisten ihmisten melko kielteiset kokemukset koskevat koko kohorttia, mutta eliitillä 1960-luvun poliittiset tapahtumat ovat korvanneet lapsuuden lähtökohdat tärkeimpänä yhteisenä kokemuksena. (Purhonen 2005, 238, 253.) Tätä voitaneen pitää ymmärrettävänä oman elämänsä retrospektiivisessä tarkastelussa: tavallisten ihmisten elämänsä mahdollisuuksia on rajoittanut – joko objektiivisessä todellisuudessa tai yksilön omassa subjektiivisessä, itselleen kertomassaan elämänsä kertomuksessa – lapsuuden elinolosuhteiden niukkuus, kun taas eliitti on 1960-luvun sosioekonomisessa muutoksessa noussut lapsuutensa köyhyydestä vauraampiin elinoloihin.

Järvensivu (2010; 2014) käyttää sukupolven käsitettä kuvaamaan työasenteiden ja -käyttäytymisen eroja, mutta määrittelee sukupolven Mannheimia, Purhosta ja Virtasta löyhemmin. Järvensivu (2014b, 24) määrittelee sukupolven emotionaalis-sosiaalisen tiedon varaan rakentuvaksi käsitteeksi, jonka muotoutumiseksi riittää kokemus oman elämänsä ja kehitysvaiheiden osumisesta tiettyihin yhteiskunnan kehitysvaiheisiin. Järvensivukin (2014c, 28–31) tulkitsee sodan tai laman nuoruudessaan kokeneen sukupolven elävän yksilöllistä ja kollektiivista traumaa loppuelämänsä, mutta korostaa yksilön toimintaan vaikuttavan nuoruuden avainkokemuksen lisäksi historian, nykyhetken ja tulevaisuuden odotusten. Järvensivu ja Syrjä (2014, 35, 43, 56) asemoivat suomalaisen työelämän sukupolvien aaltoteoriassa työkäisten sukupolvien nuoruuden herkkyyssuhteessa työllisyys- ja taloussuhdanteisiin ja jakavat tämänhetkiset suomalaiset työelämän sukupolvet (1) suuriin ikäluokkiin (1945–1954); (2) öljykriisin sukupolveen (1955–1964); (3) hyvinvoinnin sukupolveen (1965–1972); (4) lamasukupolveen (1973–1979); (5) Y-sukupolven eli diginatiiveihin (1980–1990); ja (6) Z-sukupolveen eli suuren globaalien taantumien sukupolveen (1990–). Lähtöoletuksena on, että taantumien kireä työllisyystilanne on työelämään tulevalle sukupolvelle yhteinen, melko kattava kokemus, vaikka samaan sukupolveen kuuluvien kohtalot eriytyvätkin toisten työllistyessä ja toisten syrjäytyessä. Taloussuhdantetilanne koskettaa laajasti yhteiskunnan eri sektoreita ja välittyy vahvasti medioiden kautta, mikä synnyttää taantumien alavireisen ja yleishuolestuneen tai nousukauden turvallisemman oloisen ja optimistisemmän ajan hengen ja siten lasku- ja nousukausien sukupolvet erilaisine sukupolvitietoisuuksineen.

Puuronen (2013, 182) kuvaa toisaalla varsin samoin omaa lamasukupolvitietoisuuttaan toteamalla, että vaikka lama kosketti opiskelijan omaa elämää lähinnä sanomalehtien ja iltatoukusten välityksellä, ”Lama-Suomen työelämää tuolloin määritellyt rakenteellinen epävarmuus tarttui

kuitenkin takin helmaan” ja muuntui työmarkkinoille sijoittumista koskevaksi kokemukselliseksi epävarmuudeksi. Wass ja Torsti (2011, 174) nimeävät omassa sukupolvijaottelussaan⁶ EU-jäsenyyden ja laman sukupolveksi vuosina 1975–1984 syntyneet todeten laman kokemusten keskittyvän oletettua nuorempiin vastaajiin ja selittävät ilmiötä yhtäältä laman pidempikestoisten seurausten näkymisellä viiveellä ja toisaalta aineiston keruuajankohtana syksyllä 2009 käydyllä julkisella keskustelulla ajankohdan laskusuhdanteen ja 1990-luvun laman rinnastuksineen. Wass ja Torsti toteavat tämän osoittavan, että avainkokemus voi olla myös sellainen, jota ei välttämättä ole itse varsinaisesti koettu, mutta jonka vaikutukset ovat näkyneet omassa nuoruuden kasvuilmapiirissä paitsi konkreettisten toimenpiteiden, myös kollektiivisen muistin kautta.

Mannheimilainen sukupolviteoria on vakiinnuttanut asemansa sukupolvitutkimuksen klassikkona empiirisessä yhteiskuntatutkimuksessa, vaikkakaan ei kritiikittä⁷. Kritiikkiä (esim. Haavio-Mannila, Roos & Rotkirch 2008, 112; Karisto 2005, 27) on herättänyt muun muassa Mannheimin (1952/1968, 300) ja Virtasen (2001, 23, 37) mannheimilaisen lähestymistavan näkemys nuoruudesta yksilön elämänkulun ja sukupolven muodostumisen avainvaiheena. On totta, että esimerkiksi lama vaikuttaa aikalaisten arkipäivään iästä riippumatta. Tästä osoituksena ovat esimerkiksi Häkkisen, Linnanmäen ja Leino-Kaukiaisien (2005, 82) tutkimien kolmen perhesukupolven kertojien elämäkertoissa kertautuvat samat yhteiskunnalliset käännekohtat: suuria ikäluokkia edeltävän sukupolven yhteisinä, kollektiivisina kokemuksina näyttäytyivät (1) sota ja jälleenrakennus; (2) elintason murros 1960–1970-luvulla; ja (3) 1990-luvun lama; ja suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämäkerrat toistivat heidän omiin kokemuksiinsa ehtineet samat taitekohtat. Voitaneen kuitenkin tulkita, että aikuistuvat nuoret ovat ainut ikäryhmä, joka lamassa tai muussa yhteiskunnallisessa poikkeustilanteessa menettää paitsi aiemman turvallisuuden, myös tulevaisuuden lupauksen. Laman vaikutus on huomattavasti suurempi työmarkkinoille tulevalle nuorelle aikuiselle, jonka työmarkkinoille kiinnittymistä, urakehitystä, työhistoriaa, perheellistymistä ja taloudellisesti itsenäistä aikuisuutta lama voi varsin pysyvästikin heikentää, kuin työmarkkina-asemansa turvanneelle keski-ikäiselle tai eläkeputkeen omasta halustaan laman ansiosta pääsevälle lähes-eläkeikäiselle. Empiirisenä esimerkkinä tästä voidaan

⁶ Wass ja Torsti (2011, 181) muodostivat kyselytutkimuksen vastaajien raportoimien Suomen ja maailmanhistoriaan liittyneiden avainkokemusten pohjalta viisi eri sukupolvea, jotka kattavat vuosien 1930–1994 välillä syntyneet suomalaiset seuraavasti: (1) sodan ja jälleenrakennuksen sukupolvi (1930–1944 syntyneet); (2) Kekkonen, 1960-luvun ja kuulentojen sukupolvi (1945–1958 syntyneet); (3) kylmän sodan päättymisen sukupolvi (1959–1974 syntyneet); (4) EU-jäsenyyden ja laman sukupolvi (1975–1984 syntyneet); sekä (5) teknologian, kansainvälisyyden ja terrorismin sukupolvi (1985–1994 syntyneet), joista kullekin on ominaista jokin tietty sen nuoruudessa eletty yhteiskunnallinen kokemus, joka poikkeaa sitä edeltäneiden ja seuranneiden sukupolvien avainkokemuksista.

⁷ Mannheimin kritiikistä ks. Karisto 2005, 27; Purhonen 2005, 224, 255–256, 263; 2008b, 158, 176–177; Purhonen, Hoikkala & Roos 2008, 49; Roos & Haavio-Mannila 2008, 239; Toivonen 2003, 114–115.

mainita se, että vaikka 1990-luvun lamassa vähän koulutettujen ikääntyneiden riski päättää työuransa työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeelle oli suuri, pitkälle koulutetut, julkisen sektorin ammattiteissa toimivat ikääntyneet säilyttivät käytännössä työpaikkansa myös laman aikana (Julkinen 2005, 277–278; Savioja ym. 2000, 68).

Yhteiskunnallisen sukupolven kestosta ei ole yksimielisyyttä, vaan se riippuu kulttuurisen ja yhteiskunnallisen muutoksen nopeudesta: nopeat yhteiskunnalliset muutokset eriyttävät sukupolvitietoisuuksia, mutta muutosnopeus saattaa johtaa myös siihen, ettei erillisiä kokemuksellisia sukupolvia muodostu (Mannheim 1952/1968, 309–310). Bauman (2008, 62; samoin Hoikkala & Paju 2008, 289–290, 294; Kauppila 2002, 13, 18–19) nimeää sukupolven mennyttä maailmaa heijastelevaksi kaikusanaksi nykyajan nopeissa muutoksissa, jotka oikeuttaisivat sukupolvirajojen vetämisen joko päivittäin tai tuskin koskaan ja joissa kokemusten epäyhtenäisyys vaikuttaa yhtäläisesti kaikkiin ikäryhmiin niin, etteivät kokemukset vakiinnu sukupolvitietoisuuksiksi tai ajan hengeksi. Purhonen (2005, 263) jakaa Baumanin tulkinnan ja arvelee suurten ikäluokkien olevan viimeinen mannheimilainen sukupolvi, jota yhdistää sen nuoruuden yhtenäiskulttuuri, kollektiivinen identiteetti ja maailmankuva. Esimerkkinä sukupolven erotteluvoiman vähentymistä mainittakoon se, että 2000-luvulla vain kolmannes nuorisobarometrin vastaajista näki sukupolvikuilun oman ja vanhempiensa sukupolven välillä (Wilksa 2004b, 107–109) ja yli puolet nuorista ja nuorten vanhemmista jakoi oman vanhempansa tai lapsensa mielipiteet niin, että sukupolvierojen sijaan nähtävissä oli vain ikävaihe-eroja (Simpura 2012, 204–205).

Purhonen, Hoikkala ja Roos (2008, 45–49; samoin Toivonen 2003, 119) toteavat elämäkertatutkimuksensa valossa Mannheimin sukupolviteorian empiirisen vahvistamisen mahdolliseksi. Elämäkertojen myönteiset käännekohtat olivat universaaleja, tavallisia ja henkilökohtaisia ja ajoittuivat iän ja elämänvaiheen mukaisesti: elämän tärkeimmät myönteiset käännekohtat koettiin 25–30 vuoden iässä ja ensimmäinen käännekohta oli kausaalisesti ratkaiseva niin, että sitä seurasi vähemmän tärkeitä käännekohtia. Myönteisten käännekohtien osalta ikäluokat poikkesivat toisistaan. Sen sijaan jokaisessa ikäluokassa kaikkein tärkein kielteinen käännekohta sijoittui 1990-luvun lamaan ja sen seurannaisvaikutuksiin. Kielteiset käännekohtat olivat siis myönteisiä historiallisempia, yhteiskunnalliseen tilanteeseen kytkeytyviä. Myönteiset käännekohtat näyttäytyivät ikäluokkia erottelevina sukupolvikokemuksina, mutta kielteiset käännekohtat olivat historiallis-yhteiskunnallisia, ylisukupolvisia kokemuksia.

Sukupolvitulkinnan suurin ongelma on kuitenkin kohortti/sukupolvi- ja ikävaikutuksen yhteys. Käsitteiden problematiikkaa havainnollistetaan iän (*age*), kohortin (*cohort*) ja ajankohdan (*period*) ACP-kolmiolla, jonka mukaan erilaiset ilmiöt voivat eri tavoin liittyä (1) yksilön kronologiseen ikään; (2) kohorttiin/sukupolveen, johon yksilö syntymävuotensa perusteella kuuluu; ja (3) ajankohtaan/periodiin, jossa yksilö kulloinkin elää. Ikä, kohortti ja ajankohta kytkeytyvät toisiinsa, mutta niiden vaikutuksia on vaikea erottaa toisistaan. (Jyrkämä 2001, 131; Kauppila 1998, 42–43; Toivonen 2003, 110.) Samalla aikavälillä syntyneet ikääntyvät ja kokevat yhtäaikaaisesti samat yhteiskunnalliset tapahtumat tai murrokset. Vaikeasti erotettavia ovat vaikutukset, jotka perustuvat siihen, että tutkittavat (1) ovat samanikäisiä ja läpikäyvät samaa elämänvaihetta – ikä- tai elämänvaihe vaikuttaa yksilöiden toimintaan (ikäefekti); (2) ovat syntyneet samana ajankohtana ja siksi kokevat yhteiskunnalliset tapahtumat eri tavoin kuin muuna aikakautena syntyneet ja nämä kokemukset vaikuttavat heidän elämäänsä ja olosuhteisiinsa (periodiefekti); ja (3) reagoivat saman ikäluokan jäseninä kokemiinsa tapahtumiin kohortilleen ominaisella tavalla, joka erottaa heidät muista kohorteista (kohorttiefekti). (Alanen 2001, 100.) Erityisesti yhtenä ajankohtana kootun poikkileikkausaineiston perusteella iän, kohortin/sukupolven ja ajankohdan vaikutuksista tehdyt päätelmät ovat virhealttiita: (1) jonkin ikäryhmän tai ajankohdan ominaisuudet tulkitaan pysyviksi, vaikka ne muuttuvat iän tai ajan myötä; (2) joidenkin ominaisuuksien tulkitaan muuttuvan ikääntymisen myötä, vaikka nämä ominaisuudet muuttuvat sukupolven tai ajan myötä; tai (3) joidenkin ominaisuuksien tulkitaan muuttuvan ajan myötä, vaikka nämä ominaisuudet muuttuvat sukupolven ja iän myötä (Toivonen 2003, 110–111). Yleensä sukupolvi-, periodi- ja ikävaikutukset sekoittuvatkin toisiinsa myös käytännössä: jonkin sukupolven ensimmäisenä toteuttama elämänmuutos leviää muihin sukupolviin ja muuttuu siten periodivaikutukseksi tai sukupolvi ja periodi vaikuttavat iän aiheuttamiin muutoksiin vaikkapa lieventämällä niitä. (Haavio-Mannila, Majamaa, Tanskanen, Hämäläinen, Karisto, Rotkirch & Roos 2009, 112.)

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineiston päiväkirjojen sisältöä tarkastellaan kirjoittajan koulutuksen, ammatin ja iän pohjalta, joiden oletetaan vaikuttavan kirjoittajan työtä koskeviin käsityksiin. Iän painottaminen vie tarkastelun lähelle sukupolvitulkintaa. Toivosen (2003, 110–111) esille tuoma poikkileikkausaineiston virhealttius iän, kohortin/sukupolven ja ajankohdan vaikutuksista on tutkimusaineiston yhtenä ajankohtana kirjoitettujen ja koottujen päiväkirjojen kohdalla mitä todellisin ongelma, minkä vuoksi tutkimusaineiston pohjalta ei ole tarkoituksenmukaista esittää kovin vahvoja sukupolvitulkintoja. Samanikäisistä kirjoittajista ei odoteta tunnistettavan mannheimilaisia kokemuksellisia tai mobilisoituneita sukupolvia, vaan kohortteja

tarkastellaan lähinnä massamittaisina kokonaissukupolvina, joiden ajatellaan kuitenkin toistavan työelämään sosiaalistumisensa ajankohdan ajan henkeä ja työelämän pelisääntöjä, jotka 1940–1960-luvulla syntyneet tuntevat myös 1990-luvun lamaa edeltävän vanhan työelämän ja 1970–1980-luvulla syntyneet vain lamanjälkeisen uuden työelämän muodossa (Järvensivu 2010, 38, 169; Järvensivu & Nikkanen 2014d, 97).

Ikä-, kohortti- ja periodivaikutusten sekoittuminen toisiinsa on tutkimuksen päiväkirja-aineiston kohdalla varsin todellinen ongelma. Työasenteisiin vaikuttavat kirjoittajien ikä- ja elämänvaiheet, joihin puolestaan vaikuttavat osaltaan muun muassa perhevaihe, sukupolvi myös massamittaisena sukupolvena ja ajankohta kerrostuneessa muodossaan syntymästä kirjoittamisajankohtaan asti. Yksilöllistyneessä kulttuurissa myös biologiseen ikään perustuvat sukupolvet ovat fragmentoituneet elämänkuluiltaan. Elämänkulkujen yksilöllistymisen vuoksi biologinenkin sukupolvi on virhealtis selittävä tekijä. Samanikäisten ihmisten elämänvaiheet ja elämänvaihesiirtymät etenevät eritahtisesti, mikä voi vaikuttaa heidän arki- ja työelämää koskeviin asenteisiinsa. Sukupolvista tarkastelua voitaneen kuitenkin perustella ikäpolven kerrostuneella tietoisuudella: yksilöllistyneissä elämänkuluissaankin kokonaissukupolven muisti kattaa yhtä pitkän ajanjakson historiaa, jota vasten se peilaa päiväkirjan kirjoitusajankohdan todellisuutta.

2.3 Työn arvot, merkitys, identiteetti ja etiikka

Asenteet ja arvot erotetaan perinteisesti toisistaan määrittelemällä *asenteet* pinnallisiksi, ei-pysyviksi ja vaihtuviksi näkemyksiksi ja mielipiteiksi ja *arvot* vahvoiksi, semipysyviksi, pinnan alla oleviksi ja jopa tiedostamattomiksi taipumuksiksi (Scott & Marshall 2009). Arvojen avulla yksilö rakentaa minuuttaan ja identiteettiään (Welzel & Inglehart 2010, 47) ja arvoihin perustuvat asenteet vaikuttavat yksilön tavoitteisiin ja käyttäytymiseen. Sekä yksilön sisäistämät arvot että hänen ilmaisemansa asenteet heijastavat yksilön tärkeinä pitämiä asioita (Sarpila, Räsänen, Erola, Kekki & Pitkänen 2010, 18), hänen valintojaan ja hänen oppimiaan käyttäytymisen rajoituksia. Arvomuutos ei tapahdu helposti, sillä arvomuutos vaatii olemassa olevien sopimusten rikkomista ja sopimusrikkomuksiin liittyvien sosiaalisten sanktioiden hyväksymistä (Welzel & Inglehart 2010, 47). Vaihtelevampia asenteita sen sijaan on helpompi muuttaa muun muassa upottamalla asenteet sääntöihin, jotka yksilön on pakko sisäistää osana sosiaalista ja organisatorista toimintaansa. (Thompson & McHugh 2002, 231–233.)

Arvoja ja asenteita puolestaan jäsentää niitä hitaammin muuttuva yksilön kokonaisvaltainen maailmankatsomus, *maailmankuva* (Sarpila ym. 2010, 18). Maailmankuvaan vaikuttavat yhteiskunnan instituutioiden opetukset, minkä vuoksi maailmankuva muuttuu hitaasti, mutta myös yksilön ensikäden kokemukset. Jos opetukset ja kokemukset ovat ristiriidassa, kokemukset ovat uskottavampia. *Kulttuuri* puolestaan viittaa yhteiskunnan instituutioiden subjektiivisiin aspekteihin, uskomusten, asenteiden, arvojen, tietämyksen ja taitojen järjestelmään, joka jaetaan laajasti yhteiskunnassa, opitaan ja siirretään sukupolvelta toiselle. Asenteet, arvot ja kulttuuritkin muuttuvat ajan ja kokemusten myötä. (Inglehart 1997, 15–19, 65–66.) Kun sosioekonomisen ympäristön muutosten aiheuttamat uudet haasteet ja mahdollisuudet kyseenalaistavat vanhat toimintastrategiat, yksilöt omaksuvat uudet, käyttökelpoisemmat toimintamallit ja niihin liittyvät asenteet ja arvot, ja näin uudet arvot leviävät yhteiskunnassa (Welzel & Inglehart 2010, 47). Fisher (2013, 300) käyttää käsitettä ehdollistettuja arvoja (*conditioned values*) kuvaamaan arvojärjestelmien monipolvisuutta ja keskinäisriippuvuutta: pelkästään yksilön ammattietiikkaakin muodostuu (1) universaalisti ehdollistetuista arvoista, jotka useimmat yhteiskunnat tunnistavat; (2) sosiaalisesti ehdollistetuista arvoista, jotka jaetaan perheessä tai muussa sosiaalisessa yhteisössä; ja (3) yksilöllisesti ehdollistetuista arvoista, jotka edustavat yksilön omaa tulkintaa universaalisesti ja sosiaalisesti ehdollistettuihin arvoihin pohjautuen.

Arvoihin ja asenteisiin liittyviä käsitteitä ovat myös elämäntapa, elämäntyyli, habitus, elämänpolitiikka, elämismaaailma ja keskeinen elämäalue. *Elämäntapa* on yksilön, perheen, sosiaalisen ryhmän, yhteiskuntaluokan tai koko yhteiskunnan jäsenten kasvu- ja elinolosuhteiden, elämänvaiheiden ja -historian, elämäntoiminnan, arkielämän, keskinäisen vuorovaikutuksen ja subjektiviteetin eli tietoisuuden – yksilön arvomaailma, asenteet, tunteet, käyttäytymistaitumukset, tärkeät elämäalueet, elämää koskevat arvioinnit, hyvän tai oikean elämän normit – muodostama kokonaisuus, jonka muutokset heijastavat yhteiskunnan arvomuutoksia (Roos 1985, 31; 38–39; 1987, 45; 1988, 12–17; Toivonen & Räsänen 2004, 234, 237). *Elämäntyyli* on tavanomaisten käytäntöjen – pukeutumis-, ruokailu- ja toimintatapoihin ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyvien rutiinien – joukko, jonka yksilö omaksuu täyttämään käytännöllisiä tarpeita ja antamaan materiaalisen muodon itseidentiteetin narratiiville. Elämäntyyli muodostuu yksilöllisten valintojen perusteella (Allardt 1998, 50), joihin vaikuttavat niin ryhmäpaine, roolimallit kuin sosioekonomiset olosuhteet. (Giddens 1991, 81–82.) *Habitus* on objektiivisten yhteiskuntarakenteellisten hierarkioiden subjektiivinen puoli. Tietty yhteiskunnallinen rakenne, kenttä tai instituutio materialisoituu habitukseksi eli kestäviksi ja muunneltaviksi käyttäytymistaitumuksiksi, jotka eivät ole, mutta tuntuvat synnynnäisiltä, koska niitä vahvistetaan järjestel-

mällisesti. (Jokinen 2005, 50.) *Elämänpolitiikka* on tapa jäsentää muun muassa hyvinvointivaltiota, toimia hyvinvointivaltion puitteissa, vaikuttaa elämänhallintaan ja sen edellytyksiin – yksilölliset valinnat, valintatilanteet, habitus, elämäntyyli – ja huomioida ratkaisujen riskit (Roos 1998, 22–23). Elämänpolitiikan käsitteellä viitataan myös ihmisten omaa elämää koskevien päätösten merkityksen kasvuun ja nousuun ihmisten elämäkulun keskiöön. Ihmiset luovat elämänsä arkipäivän käytännöissä, purkavat ja uudistavat yhteiskunnallisia rakenteita ja luovat uusia yhteiskunnallisia elämismaailmoja. (Räsänen 2000, 11, 49; 2003b, 47.)

Elämismaailma viittaa Schutzin (1964, 3, 288) määritelmän mukaan elämäkerrallisesti määrättyyn tilanteeseen, johon sisältyy yksilön asema tilassa, ajassa ja yhteiskunnassa. Elämismaailman jotkut osat ovat yksilön hallinnassa tai muokattavissa, kun taas toisiin hänellä ei ole vaikutusvaltaa, vaan ne muodostavat hänen mahdollisten toimintojensa annettuina otettavat rajat. Elämismaailma ei ole yksilön yksityinen, sisäinen maailma, vaan yksilön ja hänen kanssaihmistensä jakama yksi, yhteinen, reaalin maailma, jossa inhimillinen toiminta tapahtuu. Elämismaailma voidaan katsoa jakautuvan lähiympäristöön ja kaukoympäristöön, jonka Antikainen (1996, 272–273, 295) toteaa pitkälti konstituoivan lähiympäristön ja nimeää postmodernin aikakauden kaukaisiksi merkittäviksi perinteisten yhteiskunta- ja yhteisö rakenteiden lisäksi tai ohitse postmodernit monikerroksiset identiteettikuvat, kansainvälisyyden, joukkotiedotuksen ja -viihteen. Tämä median ja sen välillisen tiedon ja kokemuksen ylivalta yksilön elämismaailmassa lisää entisestään yksilön valintojen moninaisuutta ja epävarmuutta (Adam & van Loon 2000, 3–4; Giddens 1991, 84).

Keskeisiksi elämäalueiksi Roos (1985, 45) nimeää tutkimiansa elämäkertakirjoitusten perusteella (1) perheen, (2) työn, (3) asumisen, (4) kulutuksen ja (5) huvittelun ja seurustelun, joiden hän toteaa tyhjentävän pääosan tavallisen ihmisen elämästä niin, että eri jaottelujen kohdalla on kyse lähinnä kuvauksen yksityiskohtaisuuden asteesta: luokitellaanko vaikkapa television katselu omaksi elämäalueekseen vai osaksi perhekeskeistä elämäntapaa. Vuoden 2009 European Values Studyn vastausten perusteella suomalaisten keskeisiksi elämäalueiksi nousevat (1) perhe, (2) vapaa-aika, (3) ystävät ja (4) työ, mitkä vastaavat käytännössä Roosin keskeisiä elämäalueita, sillä vapaa-aika sisältää sekä huvittelua että kulutusta, kun taas ystävät vertautuvat seurusteluun.⁸ Sekä Roosin elämäkertatutkimusten että arvotutkimusten mukaan suomalaisten ehdottomasti keskeisimpänä elämäalueena näyttäytyy perhe-elämä.

⁸ Nämä keskeiset elämäalueet ovat varsin universaaleja, sillä myös köyhät thaimaalaiset ilmoittivat keskeisiksi elämäalueekseen lähes samat asiat: (1) rahan, (2) työn, (3) perheen ja (4) asumisen (Martin 2012, 102).

Työelämän tutkimuksessa keskeistä on työlle annettujen merkitysten tutkiminen. Perinteisin ja laajimmin käytetyin työn merkitysten jaottelu lienee työn itseisarvo ja välinearvo: työn (1) itseisarvo viittaa työn antamaan sisäiseen tyydytykseen: työ tarjoaa haasteita, rikastuttavan kokemuksen ja mahdollisuuden ilmaista, kehittää ja toteuttaa itseään, oppia uutta tai auttaa toisia; ja (2) välinearvo ulkoiseen tyydytykseen: työllä itsessään ei ole arvoa, vaan se on keino päämäärän saavuttamiseksi tai enemmän tai vähemmän tyydyttäviin työolosuhteisiin, kuten palkkaan ja työsuhteturvaan, ja tyytyväisyys ja itsetoteutusmahdollisuudet etsitään työn ulkopuolelta (Johnson, Sage & Mortimer 2012, 243; Watson 2003, 179). Herzbergin, Mausnerin ja Snydermanin (1967, 44–49, 59–65, 113–115) työsosiologian klassikkotulkinnan mukaan työn sisältöön liittyvät motivaatiotekijät – saavutukset, tunnustus, arvostus, vastuu, uralla eteneminen, ammatillinen kasvu, arvostus ja työ itsessään eli työn luovuus, haastavuus, vaihtelevuus ja mahdollisuus tehdä työ alusta loppuun – ovat tärkeitä sisäisiä ja sosiaalisia palkkioita arvostaville työntekijöille. Työympäristöön liittyvät hygieniatekijät – palkka, työpaikan ihmissuhteet, asema, työnjohto, organisaatiopolitiikat ja hallinto, työolosuhteet, työn ja yksityiselämän yhdistämismahdollisuudet ja työsuhteturva – eli ulkoiset palkkiot puolestaan tekevät parantuesaan työstä helpompaa tai palkitsevampaa. Huomionarvoista on, että vaikka ympäristötekijöiden epäkohdat aiheuttavat työtyytyttömyyttä, ympäristötekijöiden toteutuminen ei yksinään aikaansaa työtyytyväisyyttä, vaan työtyytyväisyyteen tarvitaan myös sisältötekijöitä.

Miettinen (2006, 275) huomauttaa, että työpaikkojen toimihenkilöistyessä, rutiininomaisten töiden vähentyessä ja yleisen palkkatason noustessa on itse asiassa havaittu laskeva trendi työtyytyväisyydessä: parantuneita etuja ja korkeampaa palkkatasoa enemmän painavat muut, mahdollisesti työn sisältöön liittyvät tekijät. Esimerkiksi vuoden 2003 työolotutkimuksessa työtyytyväisyys painottui erityisesti vanhempiin ikäluokkiin, korkeakoulutettuihin, ylempiin toimihenkilöihin ja valtionhallinnossa työskenteleviin. Työhönsä erittäin tyytyväisillä yleisimmät työssä viihtymistä lisäävät tekijät olivat työn mielenkiintoisuus, itsenäisyys ja vaihtelevuus, ja erityistä työtyytyväisyyttä kokivat ne, jotka pitivät työtään erittäin tärkeänä tai merkittävänä, kehittämismahdollisuuksiaan hyvinä ja itseään työyhteisönsä arvostettuina jäseninä. Useissa tutkimuksissa (mm. Baslevent & Kirmanolu 2013, 556; Myllyniemi 2014, 69–70; Turunen 2012, 59) on päädytty tulkitsemaan, että korkeammin koulutetut ja korkeammassa asemassa olevat odottavat työltään enemmän sisäistä tyydytystä kuin vähemmän koulutetut, rutiininomaisempaa ruumiillista työtä tekevät tai työttömät, ja välittävät vähemmän palkasta ja työsuhteturvasta. Watson (2003, 180) huomauttaa välineellisesti sitoutuneiden työntekijöiden työn itseilmaiselliselle merkitykselle antaman vähäisen painoarvon paradoksaalisesti vahvistavan hei-

dän työhön sitoutumistaan: yksilö pysyy työssään lisätäkseen elämänsä pysyvyyttä ja ennustettavuutta ja vähentääkseen emotionaalisia investointejaan työhön. Myllyniemen (2007, 30; 2014, 69–70) mukaan työn sisältöä, itsensä kehittämistä tai itselleen tärkeän asian edistämistä painottavat työntekijät ovat kuitenkin selvästi tyytyväisempiä työhönsä kuin rahan ansaitsemista ja palkan suuruutta painottavat.

Yksilön työlle antamat merkitykset eivät ole pysyviä, vaan muuttuvat olosuhteiden mukaan. Johnson, Sage ja Mortimer (2012, 244, 261) osoittavat, että yksilö suojelee itseään muuttamalla työarvojaan niin, että hän arvostaa enemmän olemassa olevia ja vähemmän itselleen saavuttamattomia tekijöitä: työllisyyden, työsuhdeturvan, ylenemismahdollisuuksien tai palkan parantuessa yksilö uskaltaa painottaa työn välinearvoja, kun taas työllisyyden, työsuhdeturvan, ylenemismahdollisuuksien tai palkan huonontuessa yksilö vähättelee ulkoisten palkkioiden merkitystä. Koulutusta vastaamaton työ ja ylenemismahdollisuuksien puute puolestaan vähentävät jopa työlle annettua itseisarvoa, johon ulkoisten työolojen muutokset eivät muutoin juurikaan vaikuta. Krahn ja Galambos (2014, 107–108) päätyvät samaan tulkintaan osoittaessaan nuorten aikuisten panevan heikossa työmarkkinatilanteessa vähemmän painoa työn sisällölle niin, että heikko työmarkkinatilanne ja koettu työttömyys kanavoituu ennen kaikkea työn olemassaolon toiveeksi, ajatukseksi kouluttautumisella ansaitusta oikeudesta työhön. Ajatus työstä oikeutena voitaneen kytkeä siihen, että täysimittaisen yhteiskuntakansalaisuuden toteuttaminen on paljolti kytköksissä työmarkkinoille osallistumiseen, jolloin itse työkin mielletään eräänlaiseksi kansalaisoikeudeksi. Noon ja Blyton (1997, 39, 53) liittävät toisiinsa työn merkityksen ja työetiikan todeten, että työ täyttää paitsi ulkoisia, taloudellisia ja sosiaalisia, myös sisäisiä tarpeita, kuten saavutuksen, luovuuden, itsetoteutuksen, oman arvon, merkityksen ja velvollisuuden tunteiden kokemista. Työnteko itsessään koetaan hyväksi, arvokkaaksi, tekemisen arvoiseksi asiaksi.

Sortheix, Chow ja Salmela-Aro (2015, 162, 167–168) puolestaan jakavat työn arvot (1) sisäisiin (kiinnostava ja omaa osaamista vastaava työ), (2) palkintoihin (palkka, ylenemismahdollisuudet) ja (3) turvallisuuteen (vakituinen työ), ja havaitsivat tutkimuksessaan ristiriidan yksilön toiminnan tavoitteiden ja tulosten välillä. 2010-luvun korkean nuorisotyöttömyyden Suomessa turvallisuuden arvoja painottavat nuoret aikuiset olivat alttiita työttömyydelle, sillä joustavien ja vaihtuvien töiden markkinoilla vakituisia töitä ei juurikaan ole tarjolla. Sen sijaan palkkaa korostaviin palkintoarvoihin sitoutuminen edesauttoi minkä tahansa toimeentulon ja itsenäisen elämän mahdollistavan työn hyväksymistä, minkä ansiosta palkintoarvoja korostavat nuoret työllistyivät turvallisuusarvoja korostavia paremmin. Tutkimustuloksissa ilahduttavaa oli, että

heikon taloustilanteen rajallisissa mahdollisuuksissakin oma motivaatio, toiminta ja sisäiset työarvot auttavat itselle sopivan työn löytämistä.

Työn itseisarvoon liittyy kiinteästi *työn imun* (*work engagement*) käsite. Schaufeli ja Bakker (2004, 295, suomenkieliset käsitteet Hakanen 2009b, 9) määrittelevät työn imun myönteiseksi, tunne- ja motivaatiotäytymyksen tilaksi, johon kuuluu tarmokkuus, omistautuminen ja uppoutuminen. Se ei ole *flow*'n kaltainen hetkellinen huippukokemus, vaan pysyvämpi tila, joka ei kohdistu yksittäiseen asiaan tai tapahtumaan. Juuri työ kuitenkin tarjoaa myös näitä *flow*'n huippukokemuksia vapaa-aikaa enemmän ja vahvempina (Engeser & Baumann 2016, 105). *Tarmokkuuteen* liittyy energisyys, työhön panostaminen, sinnikkyys ja ponnistelu myös vastoinkäymisissä. *Omistautumiselle* on tunnusomaista työn merkityksellisyyden, innokkuuden, inspiraation, ylpeyden ja haasteellisuuden kokemukset. *Uppoutuminen* on onnellisesta keskittymistä ja paneutumista työhön niin, että aika kuluu kuin huomaamatta ja irrottautuminen voi olla vaikeaa.

Hakanen (2009a, 33–34, 41) muistuttaa, että työn imu ei tarkoita työn ihmisen mukanaan imevää ominaisuutta, vaan aidosti myönteistä hyvinvoinnin tilaa sekä työntekijän aktiivista ja samaistuvaa suhdetta työhönsä. Työn imua kokevalle työ on tärkeää, mutta ennen kaikkea sen tuottaman sisäisen tyydytyksen vuoksi. Työn imua kokevat haluavat tehdä työtä nykyisessä työpaikassaan ja jatkaa työuraansa muita pitempään. Heidän työssään on riittävästi sellaisia elementtejä, työn voimavaroja, jotka tyydyttävät heidän itsenäisyyden, yhteenliittymisen ja pärjäämisen perustarpeitaan, minkä ansiosta he nauttivat työstään. Samasta syystä he haluavat oppia uutta ja kehittyä, toimia aloitteellisesti työyhteisön hyväksi ja ottaa vastuun hyvästä työsuorituksesta niin, että työt sujuvat vaikeammassakin tilanteissa. Työn imua kokeva ei tee työtä terveytensä tai muun elämän kustannuksella, vaan työ ja muu elämä rikastuttavat toisiaan. Ylilättäen suomalaisissa tutkimusaineistoissa (Hakanen 2009b, 9) vanhemmat työntekijät, naiset ja määräaikaisten työntekijät kokivat nuorempia, miehiä ja vakinaisessa työsuhteessa toimivia hieman enemmän työn imua. Samoin kotona asuvien lasten lukumäärä oli myönteisessä yhteydessä työn imuun. Perinteisestihän on ajateltu, että näillä ryhmillä esiintyisi vastaparejaan enemmän työssä jaksamisen ongelmia. Työn imun kääntöpuoli on *boreout* tai työhön leipäännyt työntekijä, joka ei tunne tarmoa, ei koe työtään tai työpanostaan merkitykselliseksi eikä siten enää omistaudu työlleen (Hakanen 2009a, 34). Työhön tylsistyminen on moniulotteinen ilmiö, jonka on arveltu jopa yleistyvän koulutustason nousun myötä: työstä puuttuu haasteita, kun yhä useammissa töissä työntekijän kyvyt ylittävät työn vaatimukset (Hakanen, Harju, Sepälä, Laaksonen & Pahkin 2012, 6).

Työn merkityksen kokemukseen ja työhön sitoutumiseen voidaan osaltaan liittää myös *psykologisen sopimuksen* käsite. Psykologinen sopimus viittaa Watsonin (2003, 189–190) määritelmän mukaan työntekijän ja työnantajan keskinäisiin odotuksiin, jotka toimivat implisiittisenä, hiljaisena sopimuksena työntekijän työpanoksesta ja sen vastineista ja muodostavat työntekijän työorientaation keskiön. Psykologinen sopimus on perinteisesti liittynyt palkkatyönormiin, joka Kontulan ja Jakosen (2008,1) määritelmän mukaan viittaa näkemykseen yksilön elämän perustana olevasta pysyvästä työsuhteesta, joka tarjoaa riittävän tulotason ydinperheen uusintamiseen, samalla kun taas muut työn muodot joko jätetään huomiotta tai niihin suhtaudutaan erityisjärjestelyitä vaativina poikkeuksina palkkatyönormiperusteisessa riskinhallinnassa ja sosiaaliturvassa. Saari (2015, 146) tiivistää psykologisen sopimuksen käsitteen työntekijän näkökulmasta työntekijän henkilökohtaiseksi käsitykseksi työsuhteeseensa kuuluvista oikeuksista ja velvollisuuksista ja vastavuoroisesta vaihtosuhteesta työntekijän ja työnantajaorganisaation välillä.

Järvensivu ja Nikkanen (2014a, 320; 2014f, 306) kytkevät työn psykologiseen sopimukseen työn mielekkyyden kokemuksen: psykologisen sopimuksen tasapainon kokemus edellyttää (1) sisällöltään mielekästä työtä, jossa merkityksettömät ja turhat ammattityön ulkopuoliset tehtävät on minimoitu, työmäärä on kohtuullinen ja jakautuu työyhteisössä oikeudenmukaisesti, työtä valvotaan tuloksen mukaan, eivätkä työn tekemistä estä jatkuvat muutokset tai ristiriitaiset odotukset; (2) oikeudenmukaista palkkausta, johon on mahdollista vaikuttaa itse; ja (3) sosiaalisesti oikeudenmukaista ja luottamuksellista työyhteisöä, jossa ei ole haitallista kilpailua. Perinteisesti psykologisen sopimuksen ytimeksi on nähty lojaliteetti ja tasapuolisuus: organisaation menestys takaa vastavuoroisesti sitä tuottaneelle työntekijälle työn jatkuvuuden ja aikaansaamisa samalla työntekijän sitoutumisen organisaatioon (Saari 2015, 147). Silvennoinen (2013, 250) tulkitsee, että tämä aiemmin itsestäänselvänä pidetty työnantajan menestyksen ja työntekijän palkkioiden välinen yhteys ei enää päde: taloudellisesti menestyvänkään yrityksen työntekijät eivät voi luottaa työsuhteensa, palkkioidensa tai asemansa pysyvyyteen. Tämä näkyy työsopimussuhteeseen kohdistuvissa odotuksissa: yksilöllisessä riskikulttuurissa varttuneet nuoret aikuiset näkevät työn ja yksityiselämän yhdistämisen yksilöllisenä valintana ja vastuuna eivätkä odota paljoa työnantajalta tai työpaikalta (Na Ayudhya & Lewis 2011, 50).

Saari (2015, 147–149) osoittaa työn perinteisen psykologisen sopimuksen sekä muuttuneen että säilyneen ennallaan suomalaisilla työmarkkinoilla. Elinikäinen ura samassa organisaatiossa on enää harvan tietotyöntekijän käytännön tavoitteena, sillä useiden työsuhteiden väistämättömyys

on sisäistetty sekä työelämän realiteetiksi että sen mahdollisuudeksi. Työntekijät arvostavat edelleen molemminpuolista lojaaliutta, mutta työntekijän oikeutena se ei enää tarkoita työn jatkuvuutta ja turvallisuutta, vaan työllistävyyslupausta, jatkuvaa itsensä ja osaamisensa kehittämistä ja työllistävyttä parantavien tietojen ja taitojen oppimista. Psykologinen sopimus on muuttunut ja muuttuu tasapainotetuksi malliksi, jossa yhdistyvät perinteisen mallin lojaalius ja vaihtoon perustuvan mallin kaupankäynnin logiikka. Työntekijän sitoutuminen on edelleenkin affektiivista, mutta se ei enää perustu perinteisen psykologisen sopimuksen tavoin uhrautumiseen, vaan työn haasteellisuuteen, merkityksellisyyteen ja mielekkyyteen toimivan työyhteisön jäsenenä. Elämänmittaisen, yhden organisaation työuran mallit purkautuvat paitsi työorganisaatioiden, myös työntekijöiden valintojen kautta, sillä vakaan uran tavoittelemisen rinnalla elää muutoshakuisuus, jossa suunnitellaan työpaikan vaihtamista vain vaihtelun vuoksi (Saari & Ojala 2011, 252). Työntekijät kuitenkin odottavat edelleen työorganisaatiolta yksinkertaisia, mutta perustavanlaatuisia asioita: reilua peliä, kohtuullisia työaikoja, työpanoksen arvostusta, työyhteisön tukea ja mahdollisuutta kehittää osaamistaan ja hoitaa työnsä hyvin. Toiveena on edelleen jonkinasteinen molemminpuolinen lojaliteetti, jossa työn hyvin tekeminen mahdollistetaan, huomataan ja palkitaan. Tämän työn uuden psykologisen sopimuksen vakiintuneisuudesta kertoo se, että psykologisen sopimuksen sisältö sekä työntekijän että organisaation velvollisuuksien näkökulmasta voi olla hyvin samankaltainen pysyvien ja määräaikaisten työntekijöiden välillä (Ruotsalainen & Kinnunen 2013, 12–13) ja vanhempien ja nuorempien työntekijöiden välillä niin, että Saaren ja Ojalan (2011, 252) tutkimustulosten mukaan työn haasteet yllättäen sitouttivat työhön ja organisaatioon enemmänkin ikääntyviä kuin nuoria työntekijöitä.

Identiteetti vastaa kysymykseen, kuka tai mikä joku on; viittaa erilaisiin merkityksiin, joita ihmiset asettavat itselleen ja toisilleen (Houtsonen 1996b, 199); ja kertoo, miten yksilö hahmottaa ja tuottaa roolinsa sosiaalisten suhteiden verkostossa ja sosiaalisessa rakenteessa (Huotelin 1996, 24). Identiteettiin sisältyvät minuus, itsetunto, persoonallisuus, arvo-, asenne- ja uskumusrakenteet, roolit ja viiteryhmät (Thompson & McHugh 2002, 220). Identiteetti on oppimis- ja sosialisaatioprosessi, jossa yksilö muodostaa käsityksen itsestään, omista mahdollisuuksistaan ja suhteestaan ulkopuoliseen maailmaan vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa sen mukaan, minkälaisia identiteettimalleja kulttuurissa on tarjolla (Vanttaja & Järvinen 2006, 34). Se on myös neuvoteltu rakennelma: yksilö rakentaa ja muokkaa identiteettiään rakenteelliseen kontekstiin, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja työympäristöön, tilanteeseen, omiin etuihinsa ja ympäristön odotuksiin sopivaksi (Palfrey & Gasser 2008, 34; Thompson & McHugh 2002, 334–336; Watson 2003, 230–231). Ilmonen (1999, 306–311) katsoo työyhteis-

sön olevan keskeinen lähtökohta työelämän identiteeteille, jotka hän määrittelee ihmisiä yhdistäviksi samuiksi ja ihmisiä yhdistävän solidaarisuuden perustaksi. Ilmonen jakaa työorganisaatioon sitoutumisen perusteet kolmeen kategoriaan. (1) Heikossa, laskelmoidussa sitoutumisessa työntekijä kiinnittyy työorganisaatioonsa laskien sen hyötyjä ja kustannuksia. (2) Normatiivisessa sitoutumisessa työntekijä kokee velvoitteita työorganisaatiotaan kohtaan jopa niin, ettei halua tai voi luopua työsuhteestaan silloinkaan, kun se olisi järkevää. (3) Vahvimmassa kiinnittymisessä, omistautumisessa, työntekijöitä ohjaa halu kuulua yhteisöön niin, että omistautuminen on sekä kuviteltua yhteisöllisyyttä, kiinnittymistä työorganisaatioon kokonaisuudessaan, että konkreettista, emotionaalista kiinnittymistä tuttuihin ihmisiin.

Wallin (2010, 276–277) löytää työhön sitoutumisen diskursseista sukupolvieroja. Ikääntyneet hyvinvointityöntekijät kiinnittyivät ja samaistui vahvasti työorganisaatioonsa ja halusivat pitää asiakkaiden lisäksi huolta myös kollegoista. Heidän työhön sitoutumisen kertomuksensa rakentuivat kutsumuksen, uhrautuvan toisten palvelemisen ja ankaran työetiikan näkemyksille, jotka pohjautuivat perinteiseen sukupuolisopimukseen ja pitkiin, vakaisiin ja turvallisiin työsuhteisiin. Keski-ikäisten hyvinvointityöntekijöiden työhön sitoutumisen diskurssit rakentuivat kutsumuksellisuuden sijaan ammatin, oman asiantuntijuuden ja asiakkaisiin sitoutumisen pohjalle. Nuorten työntekijöiden diskursseissa näkyi työelämään sosiaalistumisen ja hyvinvointialalle jäämisen epävarmuus, eikä esimerkiksi asiakkaisiin sitoutumisesta juurikaan puhuttu. Pätkätyöt ja työelämän epävakaus ei haitanneet nuoria, joiden työelämätoiveet olivat epävarmoja. Pätkätöiden nuoret kuitenkin kokivat heikentävän asemaansa työyhteisössä niin, että velvollisuudet olivat samat kuin vakituisilla työntekijöillä, mutta oikeudet ja mahdollisuudet kehittää työyhteisöä eivät. Juuri nuoret työntekijät kaipasivat työn mielekkyyden lisäämiseksi yhteisöllisyyden ja sosiaalisen tuen kokemusta.

Ilmosen (1999) ja Wallinin (2010) tulkinnoissa keskeinen työyhteisön merkitys nousee esille lukuisissa muissakin tutkimuksissa. Viherä (2010, 63) päätyy nostamaan työn väline- ja itseisarvon rinnalle työn sosiaalisen arvon jakamalla työn merkitykset kolmeen osa-alueeseen: (1) aineelliseen (toimeentulon turvaaminen); (2) henkiseen (työntekijän omien voimien ja kykyjen itsessään tyydyttävä käyttäminen); ja (3) sosiaaliseen (työyhteisö). Sennett (2002, 150) näkee työn kehitystrendeinä työelämän katkelmallisuuden, joustavuuteen liittyvän epävarmuuden, luottamuksen ja sitoutumisen puutteen ja tiimityön pinnallisuuden lisääntymisen, mutta katsoo niiden nimenomaan vahvistavan paikan ja yhteisöllisyyden merkitystä. Tuohinen (2014, 135) toteaa myös nuorten odottavan työltään ja työpaikaltaan omaan yhteisöön kuulumisen koke-

musta, mahdollisuutta näyttää omat kykynsä ja saada tunnustusta ja arvostusta itsetoteutukseleen. Holvas ja Vähämäki (2005, 29) näkevät yhteisöllisyyden olevan vahvin työnteon motiivi kaikenikäisille ihmisille: ”hän elää toisia varten. [...] hän haluaa olla osa kokonaisuutta, hän haluaa olla tarvittu, haluttu, tärkeä jollekin”.

Watson (2003, 175) määrittelee *työetiikan* arvojoukoksi, joka korostaa työn merkitystä yksilön identiteetille ja omanarvontunnolle ja rohkaisee työntekijän asenteita ahkeruuteen, velvollisuuteen ja menestyksen tavoitteluun. Modernissa työetiikassa työ nähtiin kutsumuksena, velvollisuutena ja elämän tarkoituksena. Sen hyveitä olivat tuotteliaisuus, tehokkuus, hyödyllisyys, järjestelmällisyys, kurinalaisuus, velvollisuudentunto, kuuliaisuus, säästäväisyys, kohtaloonsa alistuva tyyneys, kollektivismi, solidaarisuus, utilitarismi ja itsensä uhraaminen. (Giddens 2007, 106; Watson 2003, 174–175.) Työnteon moraaliseen velvollisuuteen vedotaan edelleen muun muassa pyrittäessä lisäämään naisten osallistumista työmarkkinoille (Stam, Verbakel & Graaf 2014, 607–609). Väänänen ja Turtiainen (2014a, 9; 2014b, 275) huomauttavat, että työllä on edelleen keskeinen asema niin yhteiskunnassa kuin yksilöiden elämässä, mutta työmarkkinoiden hyveet ovat erilaisia kuin ennen. Ammattitaidon lisäksi työntekijältä vaaditaan joustavuutta, tiimityötaitoja, sopeutumisvalmiutta ja muita psykologisia ja sosiaalisia ominaisuuksia. Työntekijän tulee kokea työtehtävänsä vahvasti omakseen, olla aidosti kiinnostunut alastaan, käyttää osaamistaan ja innostustaan koko organisaation hyväksi, olla avoin muuttuville tilanteille ja työtehtäville, haluta edetä urallaan ja kehittää jatkuvasti taitojaan päästäkseen alansa huipulle tai pysyäkseen siellä (Varje 2014, 68–69). 2000-luvun alun yhteiskunnan ihannetyöntekijä on henkisesti notkea, stressinsietokykyinen, väsymätön, tuottava, innovatiivinen moniosaaja ja hyvä tyyppi, joka osoittaa yrittäjämäistä työorientaatiota myös palkkatyössä (Väänänen & Turtiainen 2014a, 9; 2014b, 275).

Kotimaisissa työelämä tutkimuksissa toistuu yhä uudelleen ajatus suomalaisen kulttuurin tunnuspiirteinä olevasta työorientaatiosta. Purhonen ja Hoikkala (2008, 136) nimittävät suomalaisen kulttuurin työorientaatiota työhulluudeksi, suomalaisuuden hyveeksi, ja Häkkinen, Linnanmäki ja Leino-Kaukiainen (2005, 67, 84) vahvaksi, jopa uskonnollisävytteiseksi työn arvostukseksi niin, että suurten ikäluokkien työasenteissa kunnan työ ei tarkoita korkeasti palkattua tai yhteiskunnallisesti arvostettua, vaan hyvin tehtyä työtä: taitoja, kärsivällisyyttä ja voimia vaativaa, tunnollisesti ja ahkerasti tehtyä, tekijälleen ja ympäristölleen kunniaa tuottavaa, lähimmäisiä ja itseä hyödyttävää työtä, joka ei ole rikollista eikä joutavaa. Hyvin tehty työ ei ole vain suurten ikäluokkien työeettinen ihanne, sillä Julkusen, Nätin ja Anttilan (2004, 104, 172–

173, 220) eri työntekijäpolvia edustavista informanteista ylivertainen 99 prosenttia valitsi keskeiseksi elämäntavoitteekseen oman työn tekemisen kunnolla. Intohimoinen suhde työhön oli harvinaista, mutta enemmistön suhdetta työhön leimasi työstä koettu vastuu, velvollisuus ja kunniallisuus pikemmin kuin välinearvollinen menestyminen tai vaurastuminen. Samaisen oman työn tekemisen kunnolla nostavat ensisijaiseksi toiveekseen nykyäänkin yhtä lailla nuoret tietoasiantuntijat (Saari 2015, 147–149), ikääntyvät kaupan ja hoitoalan työntekijät (Ruoholinna 2009, 307), epävakaassa työmarkkina-asemassa olevat prekaarityöläiset (Åkerblad 2014b, 145–155) kuin omasta halustaan pätkätöitä tekevät nuoret matkailualan sesonkityöläiset (Kylmäkoski 2012, 17).

Vahva työorientaatio on keskeinen osa myös yksilön koko habitusta: Roos (1988, 245) totesi 1980-luvun toimihenkilöitä leimaavan perinteisen suomalaisen talonpoikaisen sopeutumisen ja välttämättömän valinnan perushabituksen: omillaan pärjäämisen idean, jossa yksilö on itse yksin vastuussa menestymisestään. Kortteinen (1992, 300–332) puolestaan huomasi yhtä lailla miespuolisten koneistajien kuin naispuolisten pankkityöntekijöiden siirtäneen suomalaisen talonpoikaiskulttuuriin perinteisen selviytymisen eetoksen, pärjäämisen ja itsellisyyden kollektiiviset kunniakäsitykset 1990-luvun markkinakilpailun joustaviin tuotantosuhteisiin niin, että kollektiivisesti ylläpidetty moraalinen erittäin ankara kulttuurinen muoto, kunniakäsitys ja yksilön itsellisyyteen perustuva moraalinen arvo muuntui uhrautuvaksi työnteoksi entistä kovemmassa tilanteessa ja muodosti sekä vanhojen että nuorten työntekijöiden ajattelun perustan toistuen koulutusta, työmarkkinoita, työhön sopeutumista ja palkkatyön muutosta koskevissa tulkinnoissa. Helkama (2015, 154–158) toteaa tämän Kortteisen kunnian käsitteen kiteyttävän olennaisella tavalla työn kahtalaisen merkityksen: kunniasa on kysymys sekä yksilön suoriutumista että yksilön asemasta yhteisössä. Kunnian käsite liittyy kiinteästi työarvoihin ja merkitsee suomalaisille ennen kaikkea suoriutumisarvoa, mutta ei kunnianhimon tai oman kunnian tavoitteluna, vaan Kortteisenkin kuvaamana uhrautumisena ja velvollisuuden täyttämisenä. Heiskala (1998, 164) jakaa Roosin ja Kortteisen tulkinnat katsoen, että suomalainen ”[y]ksilöllisyys onkin [...] laadultaan suomalais-talonpoikaista: atomistista yksinpärjäämisen eetosta”. Saman tulkintaan päätyvät myös Holvas ja Vähämäki (2005, 90):

Ulkoinen todellisuus suorastaan huutaa, että ahkera ei välttämättä pärjää, työnteko ei välttämättä kannata, raatamisesta ei palkita. Mutta tämä kaikki tuntuu vain lisäävän katkolla olevan työntekijän työvimmaa. Työelämän objektiivinen tarkastelu ei rapauta työmotivaatiota, vaan ihmiset ovat motivoituneempia kuin koskaan.

Työtönkin on kaikkea muuta kuin työtön: hän hakee töitä, hankkii suosituksia ja verkostoituu, koulutautuu lisää, osoittaa olevansa aktiivinen, ei kieltäydy ”paskaduuneista” tai ilmaistyöstä

(Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015, 17). Kortteisen 1990-luvun alun laman työntekijäsukupolvista tunnistama selviytymisen, pärjäämisen ja itsellisyyden eetos ei ole kadonnut laman jälkeisinä parina vuosikymmenenäkkään, vaan Järvensivu ja Nikkanen (2014e, 145; 2014g, 191–193) toteavat yhtä lailla kaikkien sodanjälkeisten taloudellisten laskukausien suomalaisten työntekijäsukupolvien arvomaailmaa leimaavan kova-arvoisen itsensä varaan jättäytymisen, oman itsenäisen pärjäämisen, yrittämisen, sinnittelyn ja kilvoittelun. Erityisesti 1973–1979 syntyneen lamasukupolven mielenmaiseman Järvensivu ja Nikkanen (2014g, 192) näkevät seuraavan ”jo kuolleeksi julistettua suomalaista pärjäämisen eetosta ja luterilaista työmoraalia”. Myös Kylmäkoski (2012, 17–18) löytää tutkimiansa nuorten sesonkityöläisten nomadisesta pätkätyöläisyydestä hyvin perinteisen suomalaisen työeetoksen, jossa arvostettiin omalla työllä ansaittua elantoa, ahkeruutta, kovaa työntekoa, taitoa tehdä työ hyvin, halua kehittyä omassa työssä, työtä yhteiskuntakelpoisuuden edellytyksenä ja työntekoa itsessään. Kylmäkoski tulkitsee nuorten varsin perinteisen näkemyksen hyvin tehtävästä työstä periytyvän vanhemmilta niin, että työteliäiden ja tunnollisten vanhempien lapset uusintavat vanhempiensa työn eetosta myös nomadisissa pätkätöissä.

Jallinoja (1991, 77–78; samoin Deutsch, Welzel & Wucherpfennig 2008, 200; Inglehart 1997, 28, 44, 78) puolestaan nostaa esille varsin erilaisen työkäsityksen, jonka hän löytää suomalaisestakin työelämästä ja -etiikasta: hedonistisen individualismin. Hedonistinen individualisti haluaa työelämäältä mahdollisuutta yksilölliseen autonomiaan, elämäntapavalintoihin, elämän- ja työkokemuksen laatuun, elämyksiin, itsensä toteuttamiseen, kiinnostavaan, merkitykselliseen, itsensä näköiseen työhön, josta nauttia ja johon samaistua. Hedonisti voi tehdä kovasti työtä, sitoutua ja panostaa asiaan intohimoisesti, mutta hän ei sitoudu lopuksi ikäänsä, vaan tekee uusia valintoja ja hakee uusia kiinnostuksenkohteita, jos työn, perheen tai sosiaalisen toiminnan tuottamat elämykset laimenevat, väljähtyvät tai lakkaavat kiinnostamasta. Bauman (2002, 168) jopa tulkitsee työn saaneen valtaosin esteettisen merkityksen: työn halutaan tuottavan tyydytystä, viihdyttävän ja tarjoavan elämyksiä. Kylmäkosken (2012, 16) tutkimat nuoret matkailualan pätkätyöläiset olivat valmiita työskentelemään pienemmällä palkalla mieluisiksi kokemissaan työpaikoissa ja tinkimään kulutuksestaan voidakseen tehdä mukavaa työtä, josta nauttii, jossa viihtyy tai jonka kokee lomaksi. Kylmäkoski toteaa mieluisan työn määrittämisen lomaksi kertovan perinteisestä poikkeavasta tavasta jäsentää työtä: työstä ei haeta enää vain toimeentuloa, vaan myös elämyksiä.

Työorientaatio kuvataan siis usein erityisesti suomalaiseksi hyveeksi. Julkunen (1992, 96) kuitenkin huomauttaa, ettei esimerkiksi Kortteisen (1992) suomalaiseen työelämään liittämä työn

kunnian eetos ole mitenkään erityisen suomalainen ilmiö, vaan löytyy yleisesti kansainvälisestä työn sosiologiasta. Sama koskenee muitakin edellä esiteltyjä suomalaisiksi työarvoiksi nimetyjä työetiikan ja -eetoksen ilmauksia (vrt. esim. Noon & Blyton 1997, 48). Helkama (2015, 17, 141, 147, 218) kuitenkin toteaa, että vaikka Suomen kaltaisen demokraattisen maan yksilöiden arvot eroavat toisistaan suurestikin, mielikuvien, stereotyyppien ja kulttuurissa arvoistettujen tarinoiden tasolla suomalaisten tyypillisiä arvoja voidaan hahmottaa. Työ ja ahkeruus ovat arvoja, jotka niin suomalaiset kuin ulkomaalaisetkin liittävät vahvasti suomalaisuuteen, vaikka kansainvälisissä vertailuissa työarvot eivät olekaan yksittäisille suomalaisille sen tärkeämpiä kuin muillekaan kansallisuuksille. Vaikka yksilölliset arvot voivat muuttua ja vaihdella melko nopeastikin, kansalliseen omakuvaan sisältyvät käsitykset suomalaisten arvoista ovat varsin pysyviä. Niinpä tasa-arvo, työ ja rehellisyys kuuluvat nykyäänkin suomalaisten omakuvaan yhtä lailla kuin viisikymmentä tai sata vuotta sittenkin.

Yksilön työhön liittämät arvot, työn merkitys, työidentiteetti ja työetiikka kytkeytyvät toisiinsa monin tavoin ja ovat varsin monipolvisia ilmiöitä, jotka palautuvat niin toimeentulon, itsensä toteuttamisen kuin yhteisöllisyydenkin tarpeisiin ja toiveisiin. Yllättävänäkin voidaan pitää sitä, miten suureksi työn merkitys yksilön identiteetissä ja elämäntavassa nousee ja miten merkittävänä itseisarvona työn tekeminen ja työ itsessään näyttäytyy. Baumanin (2002, 168), Deuschin, Welzelin ja Wucherpfennigin (2008, 200), Inglehartin (1997, 28, 44, 78) ja Jallinojan (1991, 77–78) kuvaama yksilöllistynyt, elämyksellinen, hedonistinen työntekijä ei näytä nousevan uusimpienkaan empiiristen työelämäntutkimusten keskiöön, vaan nuoretkin työntekijät uusintavat uudessakin työssä modernin ”kunnon työnteon” ihannetta. Työn merkitystä ja työhön liittyviä arvoja on tutkittu lukuisissa suomalaisissa, eurooppalaisissa ja kansainvälisissä kyselytutkimuksissa. Suomessa työarvoja tarkastellaan säännöllisesti lukuisissa eri kyselytutkimuksissa, kuten Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn kansallisissa asennetutkimuksissa (1984–), Jyväskylän ja Turun yliopistojen Suomi – Kulutus ja elämäntapa –kyselytutkimuksissa (1999, 2004, 2009), Tilastokeskuksen työolotutkimuksissa (1977–), Työ- ja elinkeinoministeriön työolobarometreissä (1992–) ja Valtion nuorisosiain neuvottelukunnan nuorisobarometreissä (1994–). Yleiseurooppalaisella tai kansainvälisellä tasolla työarvoja tarkastellaan muun muassa European Social Survey (ESS) -tutkimuksessa (2001–), European Values Study (EVS) -tutkimuksessa (1981, 1990, 1999, 2008) ja World Values Survey (WVS) -tutkimuksessa (1981–). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti Tilastokeskuksen työolotutkimusten ja European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten työarvoihin liittyviä tutkimustuloksia. Laajaan survey-aineistoon perustuvan tiedon ja erityisesti suomalaisten tutkimusten ja osatutkimusten tulosten avulla luodaan tutkimuksen varsinaista laadullista tutkimusaineistoa laajempi

katsaus työn merkitykseen ja työhön liittyviin arvoihin. Lisäksi tarkastellaan tutkimusten ja niiden kysymyksenasettelujen elämäntavan näkökulman vuoksi Suomi – Kulutus ja elämäntapa -kyselytutkimuksen ja nuorisinäkökulman vuoksi nuorisobarometrien sisältöä. Näiden kyselytutkimusten arvona tutkimusaiheelle ovat niiden laajat kysymyssarjat ja suomalaisen ja kansainvälisen vertailun näkökulma, joilla rakennetaan laajempaa viitekehystä ja vertailupohjaa tutkimusaineiston päiväkirjakirjoitusten työarvoja koskeviin kommentteihin. Seuraavassa luvussa tarkastellaan Inglehartin kollegoineen European Values Study ja World Values Survey -kyselytutkimusten pohjalta tekemiä arvomuutoksen tulkintoja.

2.4 Arvojen muuttuminen

Inglehart (1977; 1997) kollegoineen on rakentanut vuosina 1971, 1977, 1990, 2000 ja 2010–2012 64 maassa tehtyjen European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten pohjalta arvomuutoksen teoriaa, jonka avulla hän pyrkii tuomaan esille ja selittämään yksilöiden ja yhteiskuntien arvojen muuttumista. Inglehartin arvomuutoksen teoria perustuu kahteen avainhypoteesiin: (1) niukkuushypoteesiin, jonka mukaan yksilö antaa suurimman subjektiivisen arvon asioille, joiden tarjonta sosioekonomisessa ympäristössä on suhteellisen vähäinen; ja (2) sosialisaatiohypoteesiin, jonka mukaan yksilön perusarvot heijastavat yksilön nuoruusvuosina vallinneita olosuhteita niin, että sosioekonomisen ympäristön muutoksesta seuraa arvojärjestelmän muutos vasta viiveellä. Niukkuushypoteesin mukaan maailmankuvan muutos perustuu siihen, varttuuko yksilö tiedostaen henkiinjäämisen epävarmuuden vai itsestänselvyyden. Postmaterialistiset hyvinvointiarvot, joihin liittyy subjektiivisen hyvinvoinnin, elämänlaadun, itseilmaisun ja muun muassa työuralla tapahtuvan itsetoteutuksen korostaminen, leviävät eniten rikkaimmissa ja turvatuimmissa yhteiskunnissa ja varakkaammissa ja koulutetummissa yhteiskuntaluokissa, kun taas köyhissä, köyhtyneissä ja köyhtyvissä yhteiskunnissa ja taloudellisesti, sosiaalisesti ja koulutuksellisesti turvattomassa asemassa olevissa kansankerroksissa painottuvat fyysistä ja aineellista turvallisuutta korostavat materialistiset eloonjäämisarvot. Postmaterialistiset arvot eivät kuitenkaan heijasta yksilön taloudellista asemaa sinänsä, vaan yksilön subjektiivista turvallisuudentunnetta, johon vaikuttavat yleismaailmalliset ja kansalliset (makrotason), yhteisön (mesotason) ja yksilön (mikrotason) sosioekonomiset olosuhteet: kulttuuriset olosuhteet ja perheen, yhteisön ja yhteiskunnan taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset turvaverkot. (Inglehart 1977, 23; 1997, 31–34, 45–46; Inglehart & Norris 2012, 77–78, 84.)

Sosialisaatiohypoteesissa varhaisen sosialisoinnin nähdään painavan myöhempää enemmän: yksilön persoonallisuusrakenne kehittyy nuoruusvuosina ja muuttuu suhteellisen vähän aikuisiällä. Yksilö on taipuvainen säilyttämään nuorena omaksumansa maailmankuvan aikuisenakin, sillä keskeisten, varhain omaksuttujen uskomusten hylkääminen aiheuttaa ahdistusta ja edellyttää tietoista ajattelu-, uskomus- ja tietämysrakenteiden muuttamista. Siten yhteiskunnan suuret muutokset vaikuttavat eniten niihin sukupolviin, jotka ovat eläneet kehitysvuotensa uusissa olosuhteissa. Lapsuuden ja nuoruuden aineelliset olosuhteet vaikuttavat syvästi yksilön arvoihin läpi elämän niin, että taloudellisesti ja fyysisesti turvattuina kasvaneet omaksuvat postmaterialistiset hyvinvointiarvot. Yksilön kasvuvuosien turvallisuutta ilmentää vanhempien koulutus-, ammatti- ja tulotaso ja ne selittävät yksilön arvoja jopa enemmän kuin hänen omat nykyiset tulonsa, ammattinsa tai koulutuksensa. (Inglehart 1997, 15, 34, 46, 65, 152–155.) Yksilö säilyttää nuoruutensa arvot myös ikääntyessään (Inglehart 2006, 129). Inglehart ja Norris (2012, 87–89) osoittavat vuosien 1970–2009 arvotutkimusaineistojen⁹ kohorttianalyyseillä, että postmaterialististen arvojen sukupolvierot eivät heijasta vain ikäkausi- ja elämänvaihevaikutuksia, sillä nuoremmat kohortit eivät ikääntyessään omaksuneet vanhempien kohorttien materialistia arvoja, vaan olivat vanhoina yhtä postmaterialistisia kuin nuorina neljä vuosikymmentä aiemmin.

Gundelach (2008, 154, 169) toteaa European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten osoittavan yleisen yksilöllistymiskehityksen: vaikka sukupolvivaikutus onkin tärkeä, arvojen ja sosiaalisen taustan, sosioekonomisten olosuhteiden ja sukupolven riippuvuussuhteet heikkenevät. Halman ja Luijckx (2008, 195–196) huomauttavat, että tämän erilaistumishypoteesin mukaan lisääntyvän yksilöllistymisen ja globalisaation pitäisi näkyä yhteiskunnan kasvavana erilaistumisena, mutta toteavat World Values Surveyn vuosien 1970–2009 Alankomaiden tutkimustulosten todistavan päinvastaista: 1980-luvun lisääntyvä moninaisuus muuttui 1990-luvulla lisääntyväksi yhdenmukaisuudeksi. 1960–1970-luvulla yhteiskunta ja arvot muuttuivat dramaattisesti, mutta sen jälkeen modernin, korkeasti koulutetun, kaupungistuneen, palveluorientoituneen yhteiskunnan arvot ovat säilyneet varsin muuttumattomina ja päinvastoin lisääntyvässä määrin jaetaan yli sukupuoli-, ikä-, koulutus- ja tuloerojen.

Gundelach (2008, 169–170) arvioi aikalaiskuvausten tulkintojen ja European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten kaltaisten käytännönläheisten, empiiristen arvotutkimusten

⁹ Käytetty tutkimusaineisto sisältää Alankomaiden, Belgian, Ison-Britannian, Italian, Ranskan ja Saksan (entinen Saksan liittotasavalta) kyselytutkimusvastaukset (Inglehart 2000, 221).

välistä ristiriitaa ja pitää aikalaiskuvausten postmodernin muutoksen kuvaa liioiteltuna arvotutkimusten osoittaman arvojen suhteellisen pysyvyyden valossa. Hän toteaa arvotutkimusten tukevan aikalaiskuvausten postmodernin muutoksen sijaan pikemminkin bourdieulaisia pysyvyyden teorioita, jotka korostavat ihmisten tapojen, toiminnan, arvojen ja yhteiskunnan muutoksen hitautta. Gundelachin mukaan arvotutkimusten seurantatutkimuksen luonne saattaa kuitenkin ylikorostaa arvojen pysyvyyttä: 1970-luvulla laaditun kysymyspatteriston sosiaaliset kategoriat saattavat olla sisällöllisesti epärelevantteja zombikategorioita, joiden vastaukset kertovat menneestä maailmasta vallitsevan nykytodellisuuden sijaan.

Vaikka Inglehart kollegoineen korostaa arvojen pysyvyyttä, arvomuutoksen hitautta ja sen pohjana olevien yhteiskunnallisten muutosten pitkäkestoisuutta, European Values Studyn ja World Values Surveyn tulokset osoittavat kohtuullisen lyhytaikaisten ja lievienkin taloussuhdannekriisien näkyvän koko yhteiskunnan tai tietyn sukupolven arvomuutoksina. Ymmärrettävää on, että 1990-luvun sosialististen maiden taloudellisten, poliittisten ja sosiaalisten järjestelmien romahduksen kaltaisessa suuressa murroksessa itäeurooppalaiset korostivat eloonjäämisarvoja jopa köyhiä maita vahvemmin (Inglehart & Baker 2000, 45). Sen sijaan yllättävää on, että pelkästään korkea nuorisotyöttömyys synnyttää nopeasti koko yhteiskunnan postmaterialistisesta arvomaailmasta poikkeavan materialistisen lamasukupolven. Tällainen lamasukupolvikokemus löytyy monien maiden European Values Study ja World Values Survey -tuloksista. Díez-Nicolás (2008, 253–254, 271) totesivat korkean nuorisotyöttömyyden kokeneiden espanjalaisten nuorten aikuisten pelkäävän, etteivät he saavuta vanhempiansa taloudellista asemaa, kykene rahoittamaan riittävää asumista, löydä koulutustasoaan vastaavaa työtä huolimatta aiempia sukupolvia korkeammasta koulutuksestaan tai menesty kilpailussa yhtä lailla korkeasti koulutettujen ikätoveriensä kanssa, ja luottavan siten elämässään enemmän perinteisiin sosiaalisiin verkostoihin kuin omiin henkilökohtaisiin ansioihinsa ja korostavan yhteiskunnan hallitsevien sekulaaris-rationaalisten itseilmaisun arvojen sijaan perinteisiä niukkuus- ja eloonjäämisarvoja. Saman poikkeaman yleisestä arvojen postmaterialisointumistrendistä löysi Auh (2008, 314–315, 328) Etelä-Korean taantumun huonossa työllisyystilanteessa työmarkkinoille pyrkineiden nuorten poikkeuksellisen materialistisissa arvoissa. Vastaavasti Nevitte ja Kanji (2008, 52, 58) osoittivat kaikenikäisten kanadalaisten painottavan työn itsenäisyyden ja haastavuuden kaltaisia itsetoteutuksellisia arvoja, mutta nimenomaan nuorten painottavan työn materialistisia arvoja, kuten työaika, palkkaa, vuosilomaa ja muita perinteisiä työetuksia.

European Values Study -tutkimusten kysymyspatteristoon sisältyy työetiikka, jota Stam, Verbakel ja Graaf (2013, 268, 275–286) tarkastelevat lähtökohtanaan kaksi teoriaa. Hypoteesina

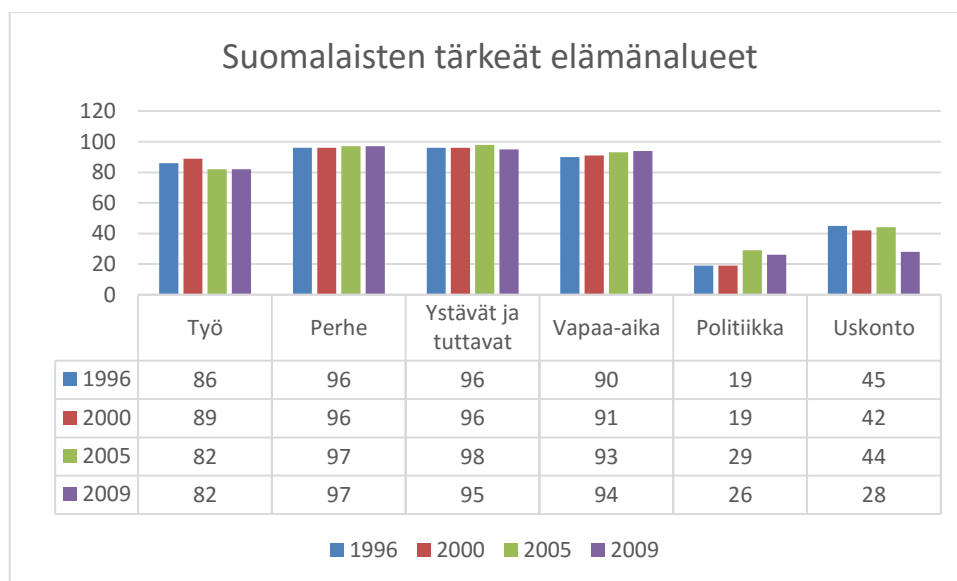
(1) modernisaatioteoriassa on, että vauraammissa, koulutetuimmissa ja kaupungistuneemmissa maissa on heikoin työetiikka; ja (2) sosiaalis-institutionaalissa teoriassa, että työetiikan erot maiden välillä selittää maiden uskonnollinen perintö, hyvinvointivaltiollisuuden taso ja poliittinen historia. Vuosien 2008–2010 European Values Studyn tulosten perusteella vanhempien sukupolvien, pienituloisempien, vähemmän koulutettujen, maaseudulla tai pienemmissä kaupungeissa asuvien ja miesten työetiikka on korkeampi kuin nuorten, hyvätuloisten, korkeasti koulutettujen, suurkaupunkilaisten ja naisten. Maantieteellisesti työetiikka on korkein Etelä- ja Itä-Euroopassa, erityisesti Bulgariassa ja Turkissa, heikoin Länsi- ja Pohjois-Euroopassa. Protestanttisen työetiikan ajatuksesta poiketen työetiikkaa painottavat islamilaiset ja ortodoksit sekä katolilaiset, kun taas heikoin työetiikka on protestanteilla ja ateisteilla. Tutkimustuloksissa yllättävää on, että työetiikassa määräävä on uskonnollinen perintö, eivät modernisaatiotekijät, kuten tulot, koulutus ja kaupungistuminen, sillä modernisaatiotekijöiden vakioinnin jälkeenkin uskonnollisen perinteen mukaiset erot säilyvät. Vastoin suomalaisten kansallisen identiteetin kuvaansa ja suomalaisten työelämä tutkimusten tuloksia suomalaisten velvollisuusperusteinen työetiikka ei vuosien 2008–2010 European Values Studyn 47 maan vertailussa näyttäytyä vahvana, päinvastoin: määriteltäessä työetiikka velvollisuudeksi tehdä työtä Suomen työetiikka (3,23 asteikolla 1–5) oli toiseksi alhaisin Alankomaiden (3,13) jälkeen, peräti kokonaisluvun alempi kuin korkeinta työetiikkaa ilmaiseella Turkilla (4,23).

Inglehartin arvomuutoksen teoriassa korostuu Mannheimin sukupolvitulkinnan tavoin lapsuus- ja nuoruusvuosien elämämaailman primäärisyys yksilön arvomaailman määrittäjänä. Muun muassa Díez-Nicolásin (2008) ja Auhin (2008) European Values Studyn ja World Values Surveyn tuloksista löydämät lamasukupolvet osoittavat, että arvomaailmaltaan sinänsä yhtenäiseen yhteiskuntaankin voi muodostua nopeasti myös arvoiltaan eroavia sukupolvia. Yksinomaan koettu nuorisotyöttömyys palauttaa koko sodanjälkeisen hyvinvointikehityksen sukupolvisessa ketjussa rakennetut ja lapsuuden taloudellisessa turvallisuudessa henkilökohtaisesti omaksutut hyvinvointiarvot useamman sukupolvien takaisin eloonjäämisarvoihin. Länsimaisten yhteiskuntien hallitsevasta sekulaaris-rationaalisesta postmaterialistisesta arvomaailmasta huolimatta perinteiset niukkuusarvot näyttävät olevan osa ylisukupolvista kollektiivimuistia niin, että ne pulpahtavat esille hyvinkin helposti ja vaikuttavat yllättävänkin pitkällisesti, kuten Staminin, Verbakelin ja Graafin (2014) toteama sekularisoituneiden Euroopan maiden työetiikan uskon- toperusteisuus osoittaa. Tämä heijastaa Fisherin (2013) tulkintaa yksilöllistenkin arvojen kytkeytymisestä laajemmin vallitseviin sosiaalisiin ja universaaleihin arvoihin. Voitaneen olettaa, että yksilön arvot heijastavat paitsi nykyisen yhteiskunnan vallitsevia, myös aiemmin vallin-

neen elämismailman arvoja. Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan tarkemmin European Values Studyn ja World Values Surveyyn suomalaisten osatutkimusten ja työolotutkimusten ja lyhemmin Suomi – Kulutus ja elämäntapa -tutkimuksen ja nuorisobarometrien tuloksia suomalaisten keskeisistä elämänalueista, työn merkityksistä ja työtä koskevista arvoista.

2.5 Työ suomalaisten arvomaailmassa

Vuosien 1996, 2000 ja 2005 World Values Survey ja vuoden 2009 European Values Study -tutkimuksissa lueteltiin joukko elämänalueita ja kysyttiin vastaajilta, miten tärkeiksi nämä kokevat ne elämässään. Vastaajia pyydettiin arvioimaan, kokevatko he työn, perheen, ystävät ja tuttavat, vapaa-ajan, politiikan ja uskonnon erittäin, melko, ei kovinkaan tai ei lainkaan tärkeäksi. Alla olevaan kuvioon 1 on koottu suomalaisten Erittäin tärkeää ja Melko tärkeää -vastauksen summat, jotka kertovat sen, kuinka monta prosenttia suomalaisista pitää kysyttyä elämänaluetta tärkeänä.

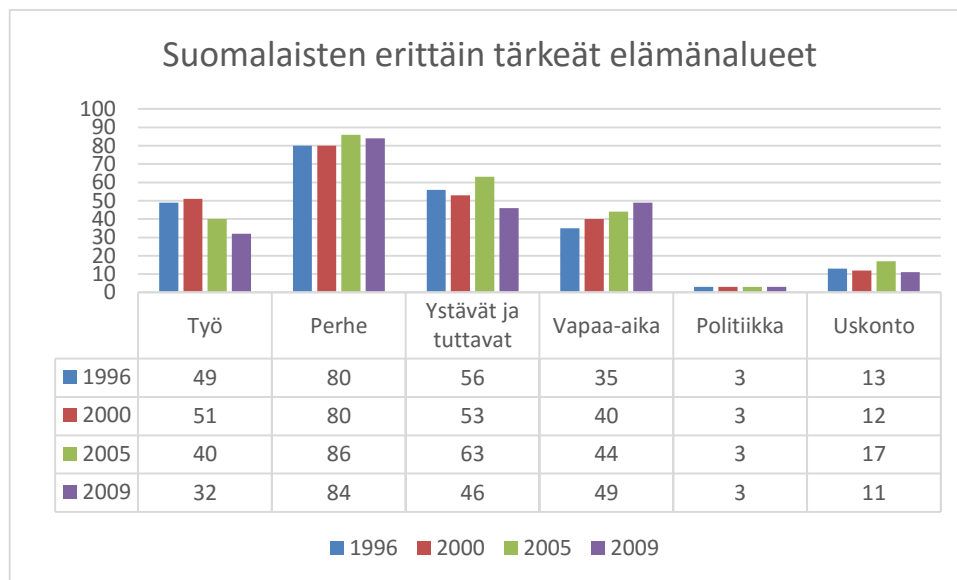

Kuvio 1 Suomalaisten erittäin tai melko tärkeiksi nimeämät elämänalueet (prosenttia vastaajista) ¹⁰

Kaikkina tutkimusvuosina 1996–2009 vähintään yhdeksän kymmenestä suomalaisesta piti sekä perhettä, ystäviä että vapaa-aikaa tärkeinä elämänalueina. Työtä puolestaan piti tärkeänä 80–90 prosenttia. Tämäkin on varsin korkea arvo suhteessa vertailutietoina mukaan otettuihin politiikkaan ja uskuntoon, jotka nimesi tärkeiksi elämänalueiksi viidennes–vajaa puolet suomalais-

¹⁰ World Values Survey 1996: Suomen aineisto; World Values Survey 2000: Suomen aineisto; World Values Survey 2005: Suomen aineisto; European Values Study 2009: Suomen aineisto.

sista. Työn tärkeyttä vähentäneen osaltaan se, että tutkimuksen vastaajat edustavat kaikkia aikuisikäryhmiä, myös työelämän ulkopuolella olevia opiskelijoita ja eläkeläisiä. Monissa tutkimuksissa (esim. Reindl, Kaiser & Stolz 2011, 3) työn on todettu keskeinen elämänalue erityisesti asiantuntijoille, jotka myös sitoutuvat voimakkaasti ammattiinsa, organisaatioonsa ja työrooliinsa. Turunen (2015, 114) tekee kuitenkin täysin päinvastaisen havainnon European Values Studyn suomalaisvastauksista: sekä työetiikka että työn keskeisyys elämänalueena ovat systemaattisesti vahvimpia vähiten koulutetuilla miehillä ja naisilla, mutta molemmat heikenevät johdonmukaisesti koulutuksen kohotessa. Melko tärkeää ja Erittäin tärkeää -vastausten summina tutkimusvuosien väliset tai perhettä, ystäviä, työtä ja vapaa-aikaa koskevat erot eivät ole erityisen radikaaleja. Kuva kuitenkin muuttuu suuresti, kun tarkastellaan yksinomaan Erittäin tärkeää -vastausten jakaumia kuviossa 2.

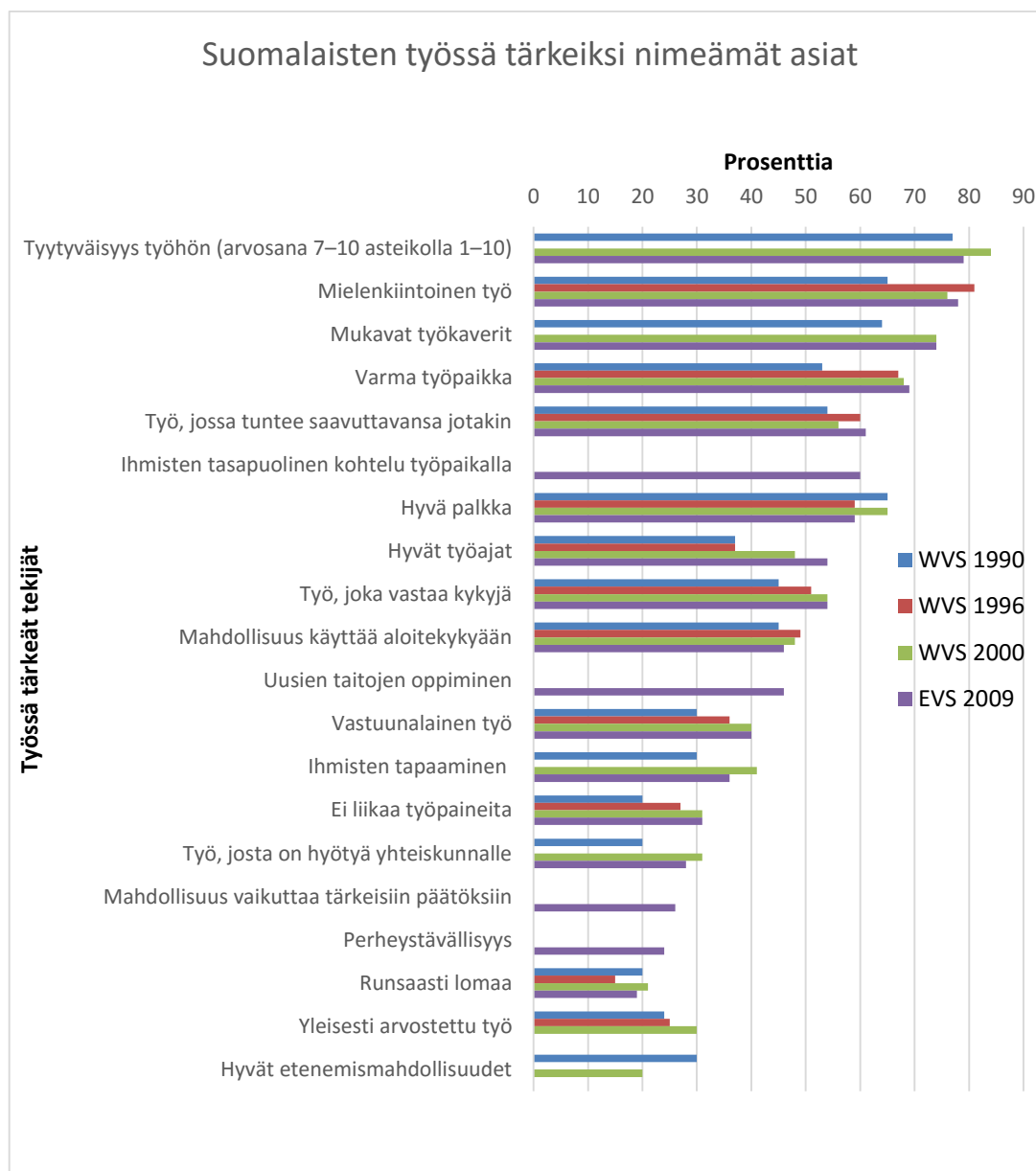
Kuvio 2 Suomalaisten erittäin tärkeiksi nimeämät elämänalueet (prosenttia vastaajista)¹¹

Erittäin tärkeistä elämänalueista selkeästi tärkeimmäksi nousee perhe, jota piti tärkeänä kahdeksan kymmenestä suomalaisesta. Ystäväpiirin nimesi tärkeäksi elämänalueeksi noin puolet suomalaisista. Sen sijaan radikaalein muutos on tapahtunut työn ja vapaa-ajan elämänmerkityksissä. Kun vuonna 1996 puolet suomalaisista piti työtä erittäin tärkeänä, vuonna 2009 samaa mieltä oli enää kolmannes. Vastavuoroisesti vapaa-aikaa piti vuonna 1996 erittäin tärkeänä kolmannes ja vuonna 2009 puolet suomalaisista. Työ ja vapaa-aika ovat siis vaihtaneet paikkaa suomalaisten elämänmerkityksissä. Tämä työn ja vapaa-ajan suuren tärkeyden ero on radikaali-

¹¹ World Values Survey 1996: Suomen aineisto; World Values Survey 2000: Suomen aineisto; World Values Survey 2005: Suomen aineisto; European Values Study 2009: Suomen aineisto.

lein muutos vuosien 1996–2009 vastausten muutoksissa. Ainoastaan uskonnon kokonaistärkeiden putoaminen vajaasta puolesta vajaaseen kolmannekseen on yhtä suuri muutos. Näin suuret muutokset vain runsaassa vuosikymmenessä kertovat perinteisten tutkimustulosten vastaisesti varsin nopeastakin arvomuutoksesta. Työn ja vapaa-ajan merkityksen muutoksen syistä voidaan toki esittää oletuksia. Voidaan olettaa, että työn tärkeys vuonna 1996 heijasteli 1990-luvun laman jälkikaikuja. Lamavaikutukseksi Sutela ja Lehto (2014) tulkitsevat työolotutkimusten vuoteen 1997 sijoittuvat poikkeamat yleisistä kehitystrendeistä. Tätä taloussuhdannehypoteesia ei kuitenkaan tue se, että myös vuonna 2009 vallitsi varsin syvä, yleismaailmallinen taloudellinen taantuma, joka heijastui myös suomalaisiin työmarkkinoihin.

European Values Study ja World Values Survey -tutkimuksissa kysyttiin myös vastaajien työsäännön tärkeinä pitämiä asioita. Kuvioon 3 on koottu prosenttiosuuksina näkyviin se, kuinka moni suomalaisista piti tärkeänä kysytyjä asioita tutkimusvuosina. Joitakin European Values Studyn teemoja ei kysytty World Values Survey -tutkimuksissa ja päinvastoin ja vuoden 1996 World Values Survey oli suppeampi kuin vuosien 1990 ja 2000 kyselyt, minkä vuoksi kaikkia tietoja ei ole olemassa kaikilta tutkimusvuosilta.

Kuvio 3 Suomalaisten työssä tärkeiksi nimeämät asiat¹²

Juuri vuosien 1990 ja myöhempien kyselyiden vertailu on kiinnostavaa siksi, että vuoden 1990 kysely tehtiin ennen 1990-luvun lamaa, muut sen jälkeen. Vuosien 1990 ja 2009 vastausten muutokset saattavat osaltaan heijastaa muutosta hyvinvointivaltion täystyöllisyydestä laman jälkeiseen vajaatyöllisyyteen. Työmarkkinoiden epävarmuuden kokemukseen viittaa se, että vuonna 1990 varmaa työpaikkaa piti tärkeänä runsas puolet ja vuonna 2009 yli kaksi kolman-nesta suomalaisista. Tutkimusjaksona varman työpaikan arvostus myös nousi toiseksi eniten, peräti kuusitoista prosenttiyksikköä. Eniten, seitsemäntoista prosenttiyksikköä, kasvoi hyvien työaikojen arvostus, joita vuonna 2009 piti tärkeänä runsas puolet suomalaisista.

¹² Kooste Halman, Inglehart, Díez-Medrano, Luijckx, Moreno & Basáñez 2008, 99–113; European Values Study 2009: Suomen aineisto.

Kasvanut toive hyvistä työajoista ja kasvanut pelko liiallisista työpaineista voidaan nähdä merkeiksi työn merkityksen vähenemisestä ja vapaa-ajan merkityksen korostumisesta. Päinvastaista todistaa kuitenkin se, että runsaita lomia arvosti vain viidennes suomalaisista, eikä arvostus tutkimusvuosina systemaattisesti nouse. Yhtä lailla hyvien työaikojen toive ja liiallisten työpaineiden pelko voivat heijastaa myös työelämän kovenemista. Mukavien työtoverien merkityksen kasvun voi kertoa työn yhteisöllisen merkityksen lisääntymisestä, joka sekkin voisi pohjautua työelämän kovenemisen ja epävarmuuden kokemusten herättämään turvallisuuden kaipuuseen. Survey-tutkimuksen vastausten perustelut jäävät kuitenkin piiloisiksi, joten esitetyt selitykset eivät ole todennettavissa kyselyvastausten perusteella.

Työn vahvasta itseisarvollisesta merkityksestä kertoo se, että työn toivottiin olevan mielenkiintoista, vastuullista, omia kykyjä vastaavaa, yhteiskunnallisesti hyödyllistä ja antavan mahdollisuuden saavuttaa jotakin. Vuoden 2009 vastausten tärkeysasteiden vertailu osoittaa materialististen ja itsetoteutuksen arvojen elävän rinnakkain: tärkeitä olivat työn sisältötekijöiksi luettavat työn mielenkiintoisuus ja merkityksellisyys, mutta myös työympäristötekijöiksi luettavat mukavat työtoverit, varma työpaikka, ihmisten tasapuolinen kohtelu työpaikalla ja hyvä palkka. Vuosina 1990, 2000 ja 2009 vastaajilta kysyttiin lisäksi heidän yleistä tyytyväisyyttään tai tyytymättömyyttään työhönsä asteikolla 1–10. Arvosanan 7–10 tyytyväisyydelleen antoi kahdeksan kymmenestä suomalaisesta, mikä osoittaa varsin suurta tyytyväisyyttä kansainvälisesti vertaillen¹³.

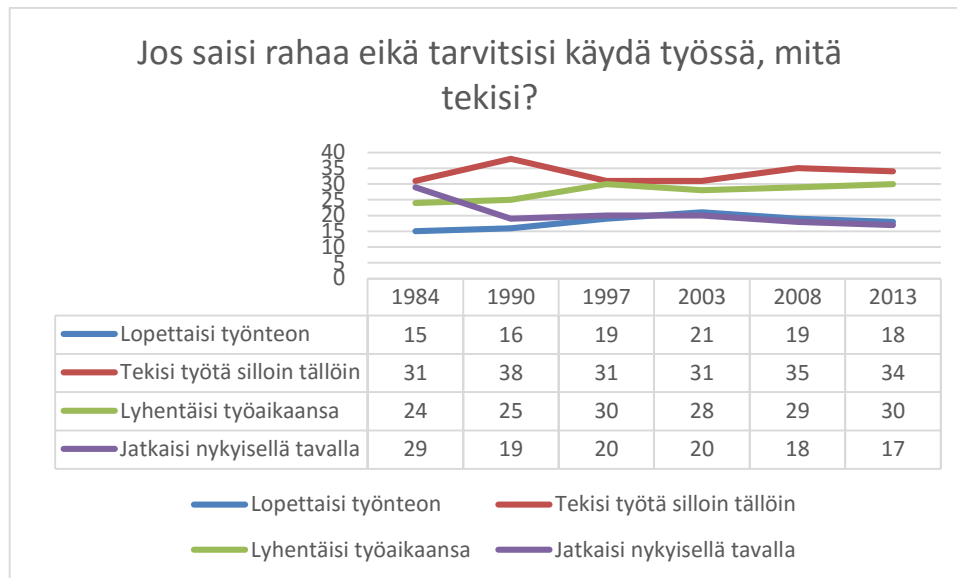
Turunen (2015, 113–117) toteaa vuosien 1999–2001 ja 2008–2010 European Values Study -tutkimusten tarkastelussaan suomalaisten työllisten aikuisten työhön sitoutumisen vahvaksi: työetiikka säilyi tarkasteluajanjaksona käytännössä muuttumattomana, vaikka työn keskeisyys elämänalueena vähentyikin tilastollisesti merkitsevästi. Sen sijaan 18 EU-maan vertailussa suomalaisten työhön sitoutuminen näillä molemmilla ulottuvuuksilla sijoittui eurooppalaisen keskiarvon alapuolelle ja heikentyi tarkastelukauden aikana suhteessa vertailumaihin. Tämän yllättävän tutkimustuloksen syitä voidaan tässä yhteydessä vain arvailla: kertooko se suomalaisten työmarkkinoiden vahvuudesta ja siihen liittyen työvoiman liikkuvuusmahdollisuuksista, yhteiskunnan hyvästä sosiaali- ja eläketurvasta ja niiden mahdollistamasta omaehtoisesta va-

¹³ Vuonna 2000 84 prosenttia suomalaisista ilmoitti olevansa tyytyväinen työhönsä, ja vastaava luku saavutettiin vain Islannissa (84 %), Tanskassa (84 %), Alankomaissa (85 %), Länsi-Saksassa (85 %) ja Maltalla (88 %) (Halman ym. 2008, 114).

paa-aikahakuisesta elämäntavasta vai päinvastoin heikosta työmarkkinatilanteesta, epävarmoista ja määräaikaisista työsuhteista ja siten pakotetusta sitoutumattomuudesta? (vrt. Soininen 2015a, 247–249; 2015b, 231–236).

Tilastokeskuksen vuosina 1977, 1984, 1990, 1997, 2003, 2008 ja 2013 toteuttamassa työolotutkimuksessa seurataan suomalaisten työllisten haastatteluin työoloja ja niiden muutosta. Työolotutkimuksessa selvitetään fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia työympäristökysymyksiä, mutta myös töiden sisältöä, työmarkkina-asemia, työehtoja, työorganisaatiotekijöitä, työn ja perheen yhteensovittamista, työtyytyväisyyttä, työmotivaatiota, työorientaatiota ja työhön liittyviä arvoja ja arvostuksia. (Sutela & Lehto 2014, 7; Tilastokeskus 2014.) Työolotutkimuksiin sisältyy European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten tavoin työn tärkeyttä elämänalueena koskeva kysymys. Vuosien 1984–2013 työolotutkimuksissa ansiotyön määrittelee erittäin tärkeäksi elämänsisällöksi 54–60 prosenttia vastaajista (Sutela & Lehto 2014, 21). Arkiajatellusta poiketen työn tärkeyttä elämänalueena eivät korosta korkeasti koulutetut ylemmät toimihenkilöt, vaan perusasteen tutkinnon suorittaneet teollisuus-, tuotanto- ja palvelutyöntekijät (Lehto & Sutela 2008, 19). European Values Studyn ja World Values Surveyn prosenttiosuuksia korkeampi työn merkityksellisyys selittyy sillä, että työolotutkimusten vastaajat ovat kaikki työllisiä, pääosin palkansaajia, kun taas European Values Studyn ja World Values Surveyn vastaajina on myös opiskelijoita, eläkeläisiä ja muutoin työelämän ulkopuolella olevia, joiden oman arkielämän elämänalueisiin työ ei sisälly. Huomionarvoista työolotutkimusten työn tärkeyden kokemuksissa on, että työn merkityksen muutos ei ole lineaarisesti laskeva, vaan nousi aiemmasta sekä vuonna 1997 että vuonna 2013. Sutela ja Lehto (2014, 21–22) liittävät nämä työn merkityksen kasvut 1990-luvun lamaan ja 2000-luvun lopun taloudelliseen taantumaa ja työnsaannin vaikeutumisesta johtuvaan työn arvostuksen lisääntymiseen.

Kaikissa työolotutkimuksissa on kysytty, miten tärkeänä vastaajat pitävät omaa työtään. Erittäin tärkeänä ja merkittävänä omaa työtään pitää 25–43 prosenttia työllisistä. Oman työn arvostus keskittyy korkeasti koulutettuihin ja ihmissuhdeammatteihin, kuten opetukseen, terveydenhoitoon ja sosiaalialaan. (Sutela & Lehto 2014, 22–23.) Kaikkiin työolotutkimuksiin on sisällytynyt myös niin sanottu lottokysymys, jossa tutkitaan työkeskeisyyttä kysymällä, mitä vastaaja tekisi, jos saisi rahaa erimerkiksi lotosta tai perintönä niin paljon, että voisi elää mukavasti tekemättä työtä. Vuosien 1984–2013 vastaukset on koottu seuraavaan kuvioon 4.

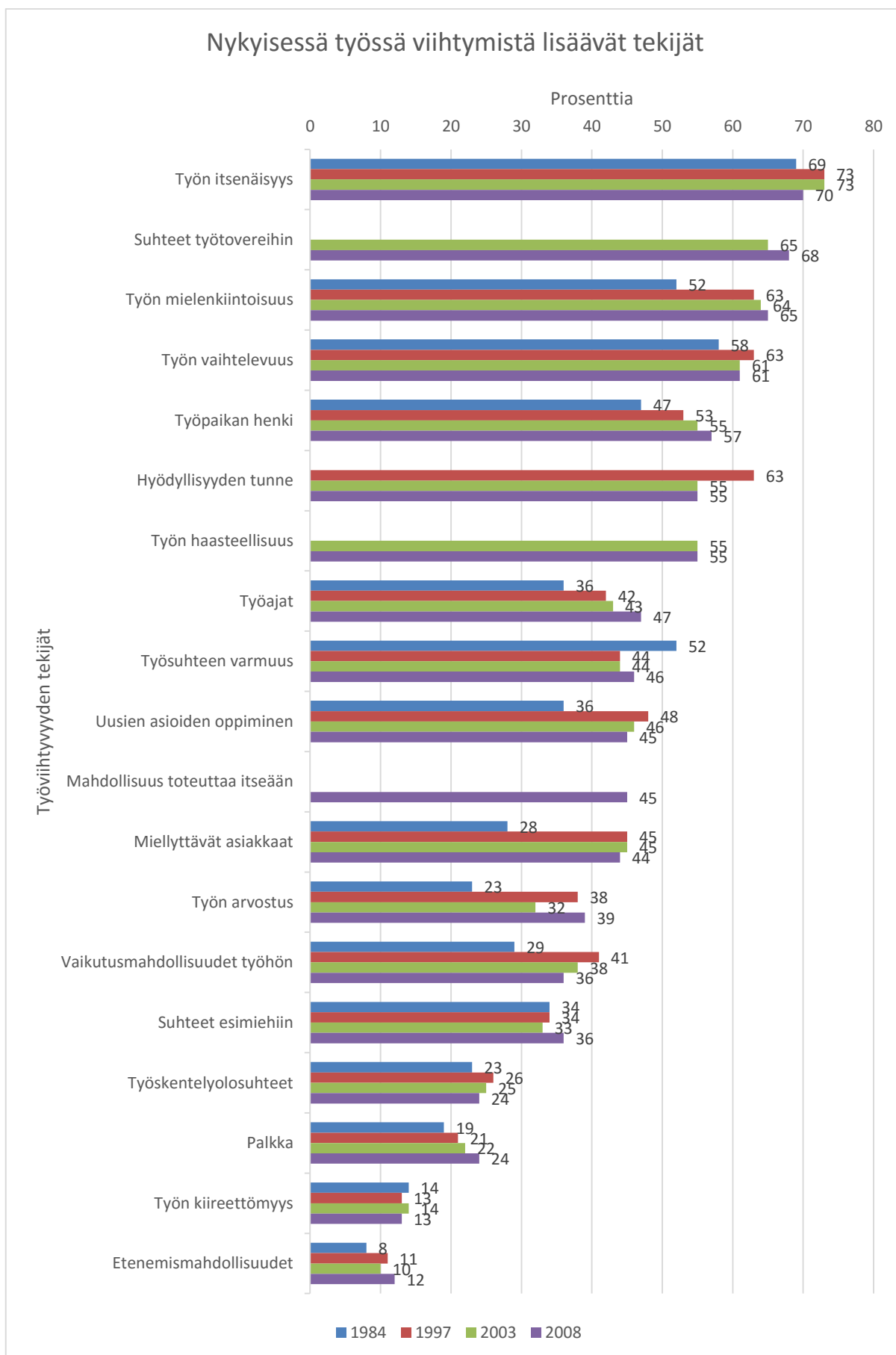

Kuvio 4 Suomalaisien työtä koskevat toiveet, jos toimeentulo olisi turvattu (prosenttia vastaajista).¹⁴

Työajan lyhentämisen ja työnteon kokonaan lopettamisen toiveet ovat yleistyneet 1980-luvulta lähtien, mutta muutokset ovat pieniä. Työssään entiseen tapaan oli vielä vuonna 1984 valmis jatkamaan lähes kolmannes, mutta sen jälkeen osuus on vakiintunut noin viidennekseen. Suosituin vaihtoehto on työn tekeminen silloin tällöin, jonka valitsisi toimeentulon ollessa turvattu noin kolmannes suomalaisista. Työnteon lopettamishalukkuus kytkeytyy ikään ja koulutustasoon niin, että työnteon lopettaisivat selvästi useimmin vanhimmat, 55–64-vuotiaat, palkansaajat ja vain perusasteen koulutuksen saaneet. Tutkimusvuosina selkeä lineaarinen muutos on nähtävissä työn sisällön ja palkan merkityksessä: työn sisällön merkitys on kasvanut ja palkan tärkeys vähentynyt. Tässä kohden on nähtävissä myös sukupuolieroja: työn sisältö on kaikkina tutkimusajankohtina ollut tärkeämpi naisille kuin miehille, kun taas miehet ovat aina korostaneet palkan merkitystä. Palkan tärkeys on sidoksissa myös koulutukseen: palkka on ehdottomasti tärkein asia neljännekselle perusasteen, mutta vain neljälle prosentille korkea-asteen tutkinnon suorittaneista. Korkeammin palkatut siis arvostavat palkkaa vähemmän kuin muut tai ainakin kertovat työn sisällön olevan tärkeämpi. (Sutela & Lehto 2014, 24.)

Vuosien 1984, 1997, 2003 ja 2008 työolotutkimuksissa kysyttiin myös, minkä tekijöiden palkansaajat katsoivat lisäävän heidän viihtymistään nykyisessä työssään. Nämä vastaukset on koottu seuraavaan kuvioon 5.

¹⁴ Sutela & Lehto 2014, 23.

Kuvio 5 Nykyisessä työssä viihtymistä lisäävät tekijät (työolotutkimukset 1984, 1997, 2003 ja 2008)¹⁵

¹⁵ Lehto & Sutela 2008, 192.

Tärkein työviihtyvyyteen vaikuttava tekijä suomalaisille on työn itsenäisyys, jota vuonna 2008 piti tärkeänä 70 prosenttia suomalaisista työllisistä. Suomalaiset nimeävät tärkeiksi myös monet muut työn sisältötekijät: työn mielenkiintoisuuden, vaihtelevuuden, haasteellisuuden, hyödyllisyyden, itsensä toteuttamisen mahdollisuudet, uusien asioiden oppimisen ja vaikutusmahdollisuudet. Omien vaikutusmahdollisuuksien vähäinen tärkeys (36 %) on yllättävää suhteessa työn itsenäisyyden (70 %) merkitykselle, sillä itsenäisyyden ja vaikutusmahdollisuuksien arvostamisen voisi olettaa korreloivan keskenään. Työn sisältötekijöiden rinnalla vastauksissa korostuvat työn sosiaaliset tekijät: suhde työtovereihin nousee toiseksi tärkeimmäksi (68 %) asiaksi työn itsenäisyyden jälkeen ja 36–57 prosenttia vastaajista nimeää tärkeäksi myös työpaikan hengen, miellyttävät asiakkaat ja suhteet esimiehiin. Suhde työtovereihin on keskimääräistäkin tärkeämpi naisille ja nuorille. (Lehto & Sutela 2008, 191.) Huomattava ero European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten ja työolotutkimusten välillä näkyy työsuhteen varmuuden, työaikojen ja palkan arvostuksen välillä. Kun vuoden 2009 European Values Studyssä työsuhteen varmuutta piti tärkeänä 69, työaikoja 59 ja palkkaa 54 prosenttia suomalaisvastaajista, työolotutkimuksessa samat asiat tärkeiksi nimesi 46, 47 ja 24 prosenttia suomalaisista palkansaajista. Eroihin saattaa vaikuttaa paitsi tutkimusajankohta myös se, että European Values Studyn kokonaistuloksien informanteihin sisältyy myös opiskelijoita, eläkeläisiä, työttömiä ja muita työelämän ulkopuolella olevia, jotka saattavat omasta taloudellisesta heikommasta asemastaan käsin painottaa aineellista turvallisuutta (vrt. Krahn & Galambos 2014, 107–108). Työolotutkimuksen vastauksissa työn ympäristötekijät jäävät kuitenkin kaikkiaan varsin marginaalisiksi: palkkaa ja työskentelyolosuhteita piti tärkeänä 24 ja työn kiireettömyyttä kolmetoista prosenttia vuoden 2008 työllisistä suomalaisista, ja kaikkein vähäisimmän merkityksen saivat etenemismahdollisuudet, joita piti tärkeinä vain kaksitoista prosenttia vastaajista.

Vuosina 1999, 2004 ja 2009 Jyväskylän ja Turun yliopistojen sosiologian oppiaineet selvittivät Suomi – Kulutus ja elämäntapa -kyselytutkimuksissa 18–74-vuotiaiden suomalaisten arvo- ja asennemaailmaa. Tutkimukset osoittavat European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten tapaan siirtymän kohti postmaterialistisia arvoja: terveyden, turvallisuuden ja työn merkitys on vähentynyt ja elämänlaadun ja itsensä toteuttamisen merkitys kasvanut. Tärkeimpiä asioita suomalaisille olivat terveys, itsekunnioitus, vapaus ja rakkaus, mutta niiden arvostus vaihteli merkittävästi ikäryhmittäin. Aineellinen hyvinvointi, maailmanrauha ja kansallinen turvallisuus olivat tärkeämpiä vanhemmille, sodan ja niukkuuden kokeneille sukupolville, kun taas yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa turvallisuudessa elänyt nuorempi sukupolvi arvosti

vapaa-aikaa ja mielenkiintoista ja mukavaa elämää. Työ oli vähiten tärkeää paljolti työvoiman ulkopuolella oleville alle 30- ja yli 60-vuotiaiden ikäryhmille. Kaikkina tutkimusvuosina kaikkien ikäryhmien ehdoton enemmistö, 80 prosenttia, piti tärkeimpinä vapaa-aikaa, kotia ja lapsia sekä toimivia ihmissuhteita. Alle 30-vuotiaat pitivät kotia, lapsia tai parisuhdetta vähemmän tärkeinä kuin vanhemmat ikäryhmät. Yllättävää ja European Values Studyn ja World Values Surveyn tuloksista poikkeavaa on, että toimivien ihmissuhteiden arvostus kaikissa ikäryhmissä laski selvästi vuodesta 1999 vuoteen 2009. Sen sijaan työn ja vapaa-ajan arvostusten kehitys on yhtäläinen molemmissa tutkimussarjoissa: myös Suomi – Kulutus ja elämäntapa -tutkimuksessa vapaa-aikaa arvostettiin vuonna 2009 selvästi aiempaa enemmän ja aiempaa pienempi osa suomalaisista koki työn itselleen välttämättömäksi. (Sarpila ym. 2010, 7–8, 18–25.) Nämä tutkimustulokset tukevat tulkintaa taloudellisesta turvallisuudesta vapaa-aikahakuisen elämäntavan vahvistajana.

Koska European Values Studyn, World Values Surveyn ja Suomi – Kulutus ja elämäntapa -tutkimusten kokonaistulosten vastaajajoukon ikäjakauma ulottuu teini-ikäisistä eläkeikäisiin ja työolotutkimusten vastaajajoukon ikäjakauma työikäisiin suomalaisiin, ne kertovat varsin erikikäisten suomalaisten arvoista ja asenteista. Vastausten keskiarvoihin sisältyvät niin eläkeikäisten ja eläkeikää lähestyvien, keski-ikäisten kuin opiskeluaikäisten nuorten vastaukset. Nuorten vastaukset kertovat ikäryhmistä eniten arvojen ja asenteiden tulevaisuuden trendeistä. Nimenomaan nuorten mielipiteiden, asenteiden ja arvojen kartoittamiseen laaditut tutkimuskysymykset voivat tuoda tämän tulevaisuusnäkökulman erityisen hyvin esille. Niinpä edellä käsiteltyjen tutkimusten lisäksi tässä yhteydessä tarkastellaan vuosina 1994–2015 tehtyjä nuorisobarometreja, joissa haastatellaan 15–29-vuotiaita suomalaisnuoria. Odottamattomasti vuosina 1965–2000 syntyneiden nuorten arvot eivät kuitenkaan poikkea mitenkään merkittävästi kaikkien ikäryhmien arvoista, vaan myös nuorisobarometrien tulokset toistavat hyvin pitkälti European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten työarvoja.

Nuorisobarometrien (Myllyniemi 2004, 21–23; 2005, 22–23; 2006, 27–28; 2007, 31–42; 2009, 107–118; 2014, 65, 75; Paju 2004, 78; Saarela 2004, 114–128) mukaan ehdoton enemmistö (84–92 %) nuorista pitää työtä ihmisen tärkeänä elämänsisältönä. Puolelle nuorista (51–54 %) tärkeintä työssä on sen sisältö, ja uusimmassa työelämää kartoittavassa vuoden 2013 barometrissä peräti 84 prosenttia nuorista piti työn sisältöä palkkaa tärkeämpänä. Nuoret uskovat elämässä (83–94 %) ja työssä (70–75 %) menestymisen perustuvan omaan asenteeseen, haluavat sitoutua työpaikkaansa (70–79 %), ovat valmiita vastaanottamaan tilapäistä työtä (68–85 %) ja

tekemään työttömyysturvan vastineeksi yhteiskuntaa hyödyttävää työtä (65–79 %). Usko koulutukseen on vahva: nuoret uskovat koulutuksen parantavan olennaisesti työnsaantimahdollisuuksia (87–97 %), takaavan pysyvän työn (55–63 %) ja katsovat työelämässä pysymisen edellyttävän jatkuvaa kouluttautumista (67–83 %). Vain viidennes uskoo työssä menestymisen perustuvan ensisijaisesti onneen. Yllättäen korkeasti koulutetut epäilevät enemmän yksilön omia mahdollisuuksia vaikuttaa työssä menestymiseen. Samalla he ovat vähemmän koulutettuja haulttomampia ottamaan vastaan mitä työtä tahansa: he ovat valmiita tilapäiseen työhön, mutta toivovat tilapäistyöltäkin merkityksellisyyttä. Vain kolmannes (27–35 %) haluaa vaihtaa työpaikkaa useita kertoja työuransa aikana, vaikkakin enemmistö (66–87 %) pitää tätä todennäköisenä ja oli valmis myös muuttamaan työn perässä (67–77 %). Nuorisobarometrien tulokset noudattavat varsin pitkälti Inglehartin teoriaa arvomuutoksesta kohti postmaterialistisia itsetoteutuksen hyvinvointiarvoja, sillä materialistiset arvot saavat varsin vähän kannatusta: vaurastumista pitää tärkeänä vain kolmannes nuorista (29–35 %) ja työn pysyvyys (15–28 %), palkka (10–17 %), urakehitys (8–9 %), työpaikan ihmissuhteet (3–5 %) ja työn sosiaalinen arvostus (2–3 %) saavat vähäisen tai kerrassaan marginaalisen merkityksen. Huomionarvoista on, että työn pysyvyyden arvostus on laskenut systemaattisesti koko tutkimuskauden ajan. Modernin työetiikan ja työn merkityksen vähenemistä voitaneen katsoa ilmentävän sen, että puolet tai peräti kaksi kolmannelta on valmis jättäytymään työelämän ulkopuolelle: vain 29–54 prosenttia vastaajista pitää työttömyyttä työssäoloa huonompana vaihtoehtona, jos toimeentulo on turvattu.

Henkilökohtaiset turvattomuuden ja epävarmuuden kokemukset nuoret liittävät melko vähäisessä määrin toimeentuloonsa (28–33 %) ja suuremmissa määrin työn saamiseen, työpaikan pysyvyyteen ja tulevaan työllisyyteen (25–49 %) niin, että vuonna 2013¹⁶ peräti puolet nuorista oli huolissaan tulevasta työllisyydestään. Työmarkkinoita koskevasta epävarmuudesta kertoo se, että 47–75 prosenttia vastaajista arvelee pysyvästi työelämän ulkopuolelle jäävien määrän kasvavan. Korkein kannatus tällekin väitteelle saadaan vuoden 2013 barometrissä. Näkemystä työelämän vaativuudesta heijastaa se, että kolme neljännestä (68–77 %) nuorista arvelee nykyisen työelämän vaatimusten polttavan työntekijät ennen aikaisesti loppuun. Toisaalta vahvana tulevaisuudenuskona voidaan pitää sitä, että 57–68 prosenttia nuorista arvelee saavuttavan työurallaan paremman yhteiskunnallisen aseman kuin vanhempansa. (Myllyniemi 2004, 19, 52; 2005, 22; 2006, 45; 2007, 31–36, 47; 2008, 99–100; 2009, 107–116; 2014, 65–72.) Erola (2004, 97–98) toteaa nuorten epävarmuuden ja riskin kokemusten kytkeytyvän omaan ja vanhempien

¹⁶ Viimeisin vuosi, jona asiaa on kysytty.

sosioekonomiseen asemaan: sosioekonomisiin asemiin liittyvät resurssien, toimintaympäristön ja perinteiden erot vaikuttavat kokemuksiin, arvoihin ja odotuksiin, jotka puolestaan vaikuttavat siihen, mitkä asiat koetaan riskeiksi ja mitkä riskien kautta yksilöllisiksi ja yhteiskunnallisiksi epävarmuuksiksi.

Wilska (2004a, 7–9) tulkitsee nuorisobarometrien perusteella osa-aikaisten ja määräaikaisten työsuhteiden lisääntymisen lisänneen pysyvän työn arvostusta ja katsoo pysyvän työn, rahan ja henkilökohtaisen menestyksen merkityksen korostuneen kilpailuyhteiskunnassa, jonka turva-verkko ei enää ole aukoton. Vuosien 1998–2007¹⁷ barometreissä nuorten tavoitteista 35 ikävuoteen mennessä eniten laskee kuitenkin juuri pysyvän työsuhteen saavuttamisen tärkeys. Strukturoitu kyselytutkimus ei kerro vastausten syytä: onko kyseessä syvempi työetiikan muutos, sopeutuminen väistämättömään vai pitkitetyn nuoruuden ihanteen jatkuminen 35 ikävuoteen asti. Samanaikaisesti pysyvä työsuhte nähdään kuitenkin tärkeimmäksi turvallisuutta ja elämäntyytyväisyyttä lisääväksi asiaksi. Perinteinen suomalainen koulutususkko elää nuorisobarometrien perusteella vahvana: usko koulutuksen työllistävyyteen kasvoi vuosituhannen vaihteeseen saakka, kääntyi laskuun 2000-luvun ensimmäisinä nousukauden vuosina ja vahvistuu uudestaan vuodesta 2007 alkaen eli varsin samanaikaisesti syksyllä 2008 alkaneen kansainvälisen talouskriisin, taantumien ja kasvavan nuorisotyöttömyyden kanssa. Sen sijaan yllättäen nuorten usko jatkuvan kouluttautumisen välttämättömyyteen työelämässä pysymiseksi vähenyi koko 2000-luvun. (Myllyniemi 2005, 56–58; 2006, 7–8; 2007, 90; 2014, 66–75.) Kurttila ja Hoikkala (2009, [3]) huomauttavat, että arvojen ja asenteiden hitaan muutoksen vuoksi nuorisobarometrien kahden vuosikymmenen aikajänteellä ei voida vetää täysin varmoja johtopäätöksiä nuorten työtä koskevien näkemysten muutoksista, mutta katsovat työtä, työttömyyttä ja koulutusta koskevien asenteiden näyttäytyvän varsin vakaina huolimatta toimintaympäristön varsin nopeista muutoksista.

EVA:n 2010-luvun alun asennetutkimusten (Haavisto 2010; Halava & Pantzar 2010) tulkinnot ovat radikaalimpia: he tulkitsevat työn perinteisen arvostuksen nuorena sukupolvessa romahkaneen niin, ettei työllä ole nuorille enää itseisarvoista tai identiteettitekijän merkitystä, vaan se on ainoastaan väline mielihyvää ja identiteetin tarjoavaan kulutukseen ja kulutuksen ympärille rakentuvien heimokulttuurien rahoittamiseen. Samoin Järvensivun, Nikkasen ja Syrjän (2014, 256) tutkimuksessa nuorimmat 1980-luvulla syntyneet vastaajat ovat valmiimpia joustamaan työn sisällöstä ja arvoista painottaen työn välineellistä merkitystä. Myös vuoden 2000 World

¹⁷ Myöhemmissä barometreissä tätä kysymystä ei ole esitetty.

Values Surveyn suomalaisvastauksissa vanhempi ikäpolvi pitää nuoria useammin työtä velvollisuutena laiskuuden välttämiseksi ja yhteiskunnan palvelemiseksi, siis itseisarvoisesti tärkeänä, kun taas nuoret toivovat työltä paitsi elatusta, myös sisällöllistä mielenkiintoisuutta (Myllyniemi 2014, 68–69). Eräänlaisena laiskuuden vastustuksen säilymisenä voidaan kuitenkin pitää sitä, että puolet vuoden 2014 nuorisobarometrin vastaajista katsoi toimeentulotuen passivoivan nuoria ja hyvän sosiaaliturvan kannustavan ihmisiä laiskottelemaan tukien varassa (Myllyniemi 2015, 56). Myllyniemi (2014, 66–67) ja Tuohinen (2014, 134) näkevät nuorten asennemuutokset varsin vähäisinä ja katsovat, että työn arvostus, työmoraali ja halu rakentaa omaa elämäänsä ja suomalaista yhteiskuntaa nimenomaan ansiotyön kautta elävät vahvoina myös nuorissa ikäluokissa. Tuohinen (2014, 134) tulkitsee kuitenkin nuorten työelämäasenteissa 1980-luvulta lähtien tapahtuneen hiipivän muutoksen, jossa protestanttinen velvollisuusetiikka on korvautunut individualistisella työeetoksella, jossa yksilö arvioi työnteon mielekkyyttä kulloisenkin työn ja oman senhetkisen elämäntilanteensa mukaan ja odottaa työltään paljon. Tuppurainen (2010, 17–19) päätyy eri tutkimusaineistolla varsin samaan tulokseen todeten nuorten haluavan mielenkiintoisen, mielekkään, koulutusta vastaavan työn, jossa voi toteuttaa itseään. Vastakkainen tutkimustulos on se, että Lehto ja Sutela (2008, 205–206) toteavat vuosien 1984–2008 työolobarometrien osoittavan suomalaisten työpaikka- ja ammattiuskollisuuden jopa kasvaneen ja sitoutuminen nykyiseen työhön lisääntyneen eniten juuri nuorten keskuudessa.

Pyöriä, Saari, Ojala ja Siponen (2013, 201–203) tutkivat työelämän sukupolvia vertailemalla vuosien 1984–2008 työolotutkimusten 15–28-vuotiaiden vastauksia vanhempien ikäluokkien vastauksiin. Nuoret pitävät työtä tärkeänä, mutta heidän työn arvostuksensa on hieman vanhempia vähäisempi kaikkina tutkimusvuosikymmeninä. Tämä ikävaihe-ero säilyy sukupolvesta toiseen, mutta itse sukupolvien välinen ero ei voimistu eikä siten todenna tulkintaa nuorten heikosta työorientaatiosta. Päinvastoin työn merkitys laskee enemmän varttuneempien kuin nuorten kohdalla, vaikka säilyykin yleisesti ottaen vahvana. Pyöriän ja Ojalan (2016a, 32–39) 1980–1990-luvulla syntyneen Y-sukupolven ja 1960–1970-luvulla syntyneiden rakennemuutoksen (tai lähiöiden) ja X- (tai lama)sukupolven työorientaatioiden vertailu vahvistaa sekini aiemmat tulokset nuorten ansiotyön arvostuksen säilymisestä. Vuosien 1984–2013 työolotutkimukset osoittavat tilastollisesti merkitsevän eron työn arvostuksessa 15–29-vuotiaiden ja vanhempien työntekijöiden välillä vain vuosina 1984 ja 1990, ei enää myöhempinä ajankohtina, joten työorientaation sukupolvien välinen ero on jopa kaventunut. Koulutus ei vaikuta 15–29-vuotiaiden työorientaatioon, mutta yli 30-vuotiailla työn arvostus heikkenee koulutustason kohotessa ja työaseman vakiintuessa. Vuosina 1984–2013 ansiotyön merkitys on pysynyt likimain

ennallaan (-2 prosenttiyksikköä vuodesta 1984 vuoteen 2013) ja perheen ja vapaa-ajan arvostus on kasvanut kaikissa työntekijäpolvissa, mutta erityisesti nuorilla. Pyöriä ja Ojala liittävät tämän yleisen arvomuutoksen vaurastumiseen ja kulutuskeskeiseen kulttuurimuutokseen, mutta eivät allekirjoita Inglehartin (1997) hypoteesia nuorten ikäluokkien postmaterialistisesta arvo maailmasta, vaan liittävät toisiinsa elintason nousun ja välineellisen työorientaation heikkene misen. Muutoksen sijaan tulokset osoittavat siis jatkuvuutta, mikä kertonee siitä, että työmark kinoilla on paljon enemmän pysyvyyttä ja jatkuvuutta kuin julkinen keskustelu antaa ymmärtää.

Kaikkien tarkasteltujen tutkimusten työarvoissa näkyvät suuret työn sisällölle, mielekkyydelle ja yhteisöllisyydelle asetetut vaatimukset. Yksilöllistynyttä työeetosta noudattavat suomalaisvastaajien enemmistön toiveet mielenkiintoisesta työstä, jossa tuntee saavuttavansa jotakin, joka vastaa omia kykyjä ja josta maksetaan hyvää palkkaa ja myös toiveen mukavista työtovereista, sillä itsetoteutukseen sisältyy myös toive työyhteisön arvostuksesta ja työyhteisöön kuulumisesta (Tuohinen 2014, 135; samoin Saari 2015, 147–149). Sen sijaan hyvän työllisyysturvan arvostus on pikemminkin eloonjäämisarvo ja soveltuu paremmin koettuun subjektiiviseen epävarmuuteen, riskiyhteiskuntakokemukseen.

Seuraavassa kolmannessa luvussa luodaan katsaus suomalaisen työelämän yhteiskunnallisesta kontekstiin, jonka keskiössä on talous- ja yhteiskuntapoliittinen siirtymä sosiaalidemokraattisesta uusliberaliseen hyvinvointivaltioajatteluun, sen taustaan ja vaikutuksiin työelämään, yhteiskuntaan ja yksilöiden arkielämään. Yhteiskunnallisen kontekstin kautta siirrytään tarkastelemaan nimenomaisesti suomalaisesta työelämästä tehtyjä empiirisiä tutkimuksia, joista aluksi tarkastellaan lyhyesti modernin työelämän ja sen jälkeen laajemmin vuosituhannen vaihteen uuden työelämän tutkimuksia. Tämän jälkeen kolmannessa pääluvussa tarkastellaan vielä uuden työelämän keskeiseksi tunnuspiirteeksi nostettua ilmiötä, käsitystä työn ajallisesta ja paikallisesta rajattomuudesta, ja sitä koskevia empiirisiä tutkimustuloksia, sekä työn rajattomuuteen liittyvää työelämä tutkimuksen vahvaa tutkimusteemaa, työn ja muun elämän yhteensovittamista.

3 Suomalainen työelämä

3.1 Työn yhteiskunnallinen konteksti

Kansainvälisesti vertaillen suomalaisen yhteiskunnan lähihistoriaa luonnehtivat poikkeuksellisen nopeat rakennemuutokset (Pyöriä 2003, 193). Vielä 1960-luvulla Suomi oli puoliagraarinen maa, jonka pääelinkeino oli maa- ja metsätalous, mutta jo 1970-luvun jälkipuoliskolla Suomen teollinen rakennemuutos oli pääosin ohi: kauppa ja teollisuus olivat suurimpia työllistäjiä, julkinen hallinto ja sen virkamieskunta kasvoivat, naisten työssäkäynti oli miltei yhtä yleistä kuin miesten, sosiaalinen liikkuvuus lisääntyi ja yhteiskunta tasa-arvoistui (Erola & Moisio 2004, 132; Haapala 2009, 54). 1980-luvun alussa yli puolet ammatissa toimivasta väestöstä työskenteli palveluammateissa (Pyöriä 2003, 194), ja sekä yksityisten että varsinkin julkisten palvelujen työvoima kasvoi koko vuosikymmenen (Nousiainen 1998, 14). 1960–1970-luvulla Suomessa oli taloudellisia voimavaroja rakentaa moderni hyvinvointivaltio ja muiden Pohjoismaiden tason suomalainen hyvinvointivaltio saavutti 1980-luvun lopulla, kun sosiaaliavustuksia ja tulonsiirtoja nostettiin ja laajennettiin myös keskiluokkaan (Haapala 2009, 60; Härkönen 2004, 164). 1980-luvun Suomessa elettiin vahvan palkkatyöyhteiskunnan aikakautta (Väänänen & Turtiainen 2014, 269), jossa työ oli kaikkien yhteiskuntaluokkien keskeinen elämänsisältö (Antikainen 1998, 195; Purhonen & Hoikkala 2008, 135–136). Vähintäänkin ruumiillisia matalapalkkatöitä riitti työhaluisille kansakoulupohjaltakin ainakin kaupungeissa, Etelä-Suomessa ja Ruotsissa (Hoikkala & Paju 2008, 277; Hoikkala & Purhonen 2008, 62; Karisto 2005, 46; Savioja ym. 2000, 63) ja työttömyys oli paikallista ja lyhytaikaista niin, että pitkäaikaistyöttömyyttä nykyisessä muodossaan tuskin tunnettiin (Karisto 2005, 45).

Taloukasvu, rakennemuutos ja hyvinvointivaltiokehitys loivat myönteisen tulevaisuudenorientaation ja sosiaalisen nousun kokemuksen (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 288; Karisto 1998, 55; Savioja ym. 2000, 63). Ne loivat perustan yksilön vakaalle identiteetille ja elämäntavalle, johon kuuluivat elinikäinen työpaikka, määrämuotoinen perhe-elämä ja eläkkeen takaama hyvä vanhuus (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 288). Sotien jälkeisten vuosikymmenten hyvinvointivaltion rakentamisen projekti loi valtiolle, elinkeinoelämälle ja yksilölle eteenpäin menemisen eetoksen ja yhteisen suunnan, jossa koulutuksen määrällinen, alueellinen ja sosiaalinen laajeneminen turvasi kansan enemmistölle vanhempiaan paremman ja sosiaalisesti arvostetumman koulutuksen, työn ja yhteiskunnallisen aseman (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 286, 299; Hoikkala & Purhonen 2008, 86; Karisto 1998, 55; Kauppila 1998, 44;

Savioja ym. 2000, 63, 66). Suomalaisen kulttuurin vahva koulutususkko ja koulutuksen laajentuminen näkyy koulutustilastoissa: vuonna 1970 vähintään keskiasteen tutkinnon oli suorittanut neljäsosa yli 15-vuotiaista suomalaisista, vuonna 1990 puolet ja vuonna 2010 jo kaksi kolmasosaa (Repo 2012).

Suomalaisen hyvinvointivaltion nousun katkaisi vuosien 1990–1993 lama, jossa työttömyys nousi vuoden 1990 kolmesta prosentista vuoden 1994 seitsemääntoista prosenttiin (Kiander 2002, 60). Työttömyys koski varsin tasaisesti kaikkia yhteiskuntaluokkia, joten tilastollisesti ja suhteellisesti köyhyys ja tuloerot eivät kasvaneet, vaikka absoluuttisesti köyhyys lisääntyikin (Kangas 2003, 13). Vuonna 1994 informaatioteknologian globaalimarkkinoiden kasvussa Suomen talous kääntyi nousuun (Haapala 2009, 57) ja bruttokansantuote kasvoi lähes viiden prosentin vuosivauhtia (Pyöriä 2003, 194). Vuodesta 1993 lähtien tietoteollisuus nousi keskeiseksi tuotannonalaksi, kun taas perinteiset metalli- ja metsäteollisuus heikkenivät radikaalisti kiristyneessä kansainvälisessä kilpailuympäristössä. Talouden syklien kiihtyessä suomalaista elinkeinoelämää leimasi sekä ennennäkemätön teknologiateollisuuden nousu että talouden kriisiytyminen. (Väänänen & Turtiainen 2014b, 272.) Nousukautenaakaan työttömyys ei laskenut lamaa edeltävälle tasolle (Kangas 2003, 13), julkisen sektorin palkkakehitys pysähtyi ja kuntien talous kurjistui (Koskiahho 2008, 13–14).

Suomen bruttokansantuote kasvoi vuoteen 2009 asti, mutta syksyllä 2008 Yhdysvaltain kiinteistömarkkinoilta ja lainanhoitovaikeuksista alkanut talouskriisi heijastui kaikkien teollisuusmaiden rahoitusjärjestelmiin, kansainväliseen kauppaan, reaalityömarkkinoihin ja työllisyyteen (Kasvio 2010, 38). Vuosina 2008–2009 Suomen kokonaistuotanto väheni 8,5 prosenttia (Siisiäinen, Kankainen & Luhtakallio 2014, 53), mikä oli enemmän kuin missään muussa euroalueen maassa (Kasvio 2010, 41) tai Suomessa 1990-luvun laman aikana (Haavisto 2010, 9; Siisiäinen, Kankainen & Luhtakallio 2014, 53). 1990-luvun lamasta lähtien vähentynyt työttömyys oli vuonna 2008 laskenut kuuteen prosenttiin, mutta nousi vuosina 2009–2010 jälleen yli kahdeksan prosentin. Miesten työllisyys väheni naisia enemmän ja vuodesta 2009 alkaen miesten työttömyys on ollut runsaan prosenttiyksikön korkeampi kuin naisten. (Siisiäinen, Kankainen & Luhtakallio 2014, 57–58.) 1990-luvun laman tavoin työttömyys kohdistui erityisesti vanhimpiin ja nuorimpiin työntekijäpolviin (Kevätsalo 2010, 30) sekä perusasteen, keskiasteen tai alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneisiin työntekijöihin ja alempiin toimihenkilöihin, kun taas korkeakoulutettujen ylempien toimihenkilöiden ja hoiva-alalla työskentelevien työllisyys säilyi vakaana (Myrskylä 2012, 21; Pyöriä & Ojala 2012, 183–184).

1990-luvun laman ja uusliberalistisen talous- ja sosiaalipolitiikan myötä Suomeen vakiintuivat pysyvä rakenteellinen joukkotyöttömyys, epätyypilliset työsuhteet, jatkuva täydennys- ja uudelleen koulutus ja kasvavat tulo-, varallisuus- ja luokkaerot (Kuivalainen & Niemelä 2010, 264; Melin 2010, 214–215; Saastamoinen 2000, 137). Myös työvoimaan kuuluvien osuus on pienentynyt: kun 1980-luvulla vajaa kolmannes aktiivi-ikäisistä oli työelämän ulkopuolella, 2010-luvulla yli puolet aikuisväestöstä on eläkeläisiä, kotiäitejä, opiskelijoita tai työttömiä (Blom & Melin 2014, 21–22). Vajaatyöllisyys kytkeytyy pitkälti koulutustasoon: perusasteen tutkinnon suorittaneista on töissä 60 prosenttia, kun keskiasteen tutkinnolla osuus on 80 ja korkea-asteen tutkinnolla 90 prosenttia (Myrskylä 2012, 15). Kevätsalo (2010, 25) havainnollistaa suomalaisten työmarkkinoiden uusluokkajakoja jaottelemalla Suomen työvoiman tulotasojen mukaan globaaliin (1–2 % työllisistä) ja kansalliseen eliittiin (10 % työllisistä), ydintyövoimaan (30–40 % työllisistä) ja tilapäisessä tai epävarmassa työsuhteessa olevaan työvoimaan (50 % työllisistä ja kaikki työttömät).

1990-luvun laman ja sitä seuranneen – ja monien tulkintojen mukaan sitä edesauttaneen – uusliberalistisen hyvinvointivaltion supistamisen suuria ja suurta kansanosaa koskettaneita konkreettisia taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia vieläkin laajempina ja laajempiin kansankerrokseen ja sukupolviin ulottuvina voitaneen kuitenkin pitää suomalaisen uusliberalistisen politiikan henkisiä vaikutuksia, jonka useat suomalaistutkijat ovat nostaneet esille. Kangas (2003, 14) toteaa 1990-luvun laman muuttaneen suomalaisten käsitystä omasta yhteiskunnastaan, kyseenalaistaneen selviöinä pidetyt asiat, osoittaneen epävarmoiksi monet annettuina otetut asiat ja todistaneen, että valtiovalta voi yksipuolisesti purkaa ne sosiaaliset sopimukset, joihin ihmiset ovat luottaneet. Koskiahon (2008, 14) näkee toisen maailmansodan jälkeistä ideaalia sosiaalisia riskejä ennaltaehkäisevästä ja tasoittavasta valtiosta muutetun pala palalta niin, että vastuu sosiaalisesta taakasta voidaan siirtää ja siirretään suoraan kansalaisille. Julkunen (2003, 187–188) huomauttaa, että 1990-luvun alun rakenteellisesti ja poliittisesti tuotettu joukkotyöttömyys ja sinänsä vähäiset sosiaalipolitiikan muutokset yksilöllistivät hyvinvointietetosta ja muuttivat odotushorisonttia: kansalaiset oppivat, että politiikan tavoitteena voi sosiaaliturvan ja palvelujen parantamisen sijaan olla karsinta, että tuloerot voivat kasvaa ja osa kansalaisista voi ajautua köyhyteen. Karisto (1998, 55–56) nostaa esille ennustettavuuden vähenemisen, normaaliurien katoamisen, yhteiskunnallista hallittavuutta koskevan luottamuksen heikkenemisen ja modernin suuntatietoisuuden, eteenpäinmenon eetoksen ja suunnittelun korvautumisen sopeutumisella: kun sotienjälkeisessä Suomessa totuttiin siihen, että aineellinen elintaso nousi, lapset olivat vanhempiaan koulutetumpia ja etenivät vanhempiaan parempiin ammatillisiin ja yhteiskunnallisiin asemiin, 1990-luvulla nähtiin ja koettiin, että myös sosiaalinen lasku tai romahdus ovat

mahdollisia. Pyöriä (2003, 204) sanoittaa 1990-luvun henkisen kriisin sopeutumiseksi jatkuvaan epävarmuuteen koulutus- ja työmarkkinoilla, peloksi tulevaisuudesta ja sen julkilausumatoman totuuden omaksumiseksi, että ”yhteiskunta vääjäämättä jakautuu kahtia A- ja B-luokan kansalaisten kesken armottomassa pudotuspelissä, jossa sääntöjä on vähemmän kuin koskaan eikä ensimmäistäkään varmaa reittiä onneen ja menestykseen ole löydettävissä”.

Nämä suomalaiset yhteiskuntakehityksen ja -ilmapiirin tulkinnat ovat aikalaiskuvauksille tyypillisesti varsin synkkäsävyisiä. Kyselytutkimukset kertovatkin yleensä suomalaisten huomattavasti myönteisemmistä ja varsin muuttumattomista yhteiskuntatulkinnoista. Paju (2004, 79–80) tulkitsee nuorisobarometrien pohjalta hyvinvointivaltion ydinajatuksen välittyneen myös nuoremmille suomalaispolville niin, että vuoden 2014 nuorisobarometrissäkin väitteen ”Nykyisenkaltaista hyvinvointivaltiota ei pitäisi pyrkiä ylläpitämään, sillä se on taloudellisesti kestävä” hyväksyi alle neljännes ja täysin samaa mieltä oli vain seitsemän prosenttia vuosina 1985–1999 syntyneistä vastaajista (Myllyniemi 2015, 57). Järvensivu ja Nikkanen (2014g, 198) katsovat 1990-luvun laman paikallisuuden ja läheisyyden tehneen siitä kansallisen kokemuksen, mutta eivät vielä uskaltaudu arvioimaan vuosien 2008–2009 globaalin taantuman vaikutusta suomalaiseen mielenmaisemaan. Voitaneen kuitenkin arvella, että itse vuosia 2008–2009 merkittävämmäksi kokemukseksi nousee taantuman pitkittyminen: edes vuonna 2014 ei päästy vuoden 2008 tasolle bruttokansantuotteella mitattuna (Helkama 2015, 221). Pitkällisen matalasuhdanteen ja politiikan ja talouselämän toimijoiden toteuttamien ja median välittämien toistuvien taantuman, työttömyyden ja hyvinvointivaltion purkamisen toimenpiteiden, diskursioiden ja retoriikan voinee olettaa muuttavan myös suomalaisten laajempien kansankerrosten ajattelua Julkisen (2003, 186–187) sanoin ”hiipivän muutoksen logiikalla” niin, että hyvinvointivaltiollisuuden heikennyksiin alistutaan vastarinnatta, ne otetaan annettuina ja itsestäänselvinä tai jopa tavoiteltavina, toivottavina, ansiokkaina arvoina.

Tässä tutkimuksessa hyvinvointivaltiollisuus ja uusliberalismi tulkitaan paitsi konkreettisesti työmarkkinoihin ja kansalaisten työllisyyteen vaikuttaviksi politiikoiksi, myös taloudellisen ja poliittisen eliitin ja median eetoksiksi, jotka heijastuvat myös kansalaisten asenteisiin ja tulkintoihin omasta arki- ja työelämästä. Suomalaisen työelämän konkreettista ja retorista muutosta on pyritty todentamaan lukuisin tutkimuksin. Seuraavassa luvussa luodaan katsaus suomalaisen empiiristen työelämäntutkimusten vanhan ja uuden työelämän ja työelämän muutoksen tulkintoihin, joita tarkastellaan muun muassa aiemmin käsiteltyjen työelämän vakauden ja prekariisaation käsitteiden kautta.

3.2 Suomalaisen työelämän tutkimuksia

Modernissa ihmisten elämänorientaatiota hallitsivat ja heidän sosiaalista asemaansa määrittivät keskeisesti työ, ammattuuralla eteneminen, työstä saadut ansiot ja niillä saavutettu aineellinen kulutustaso (Kasvio 2008, 161). Yrjö-Paavo Häyrynen (2001, 374–380) toteaa modernin suomalaisen uramallin perustuneen ennen kaikkea teollisten työtehtävien rakennetta noudattelevaan meritokraattiseen, ansioiden mukaiseen etenemiseen, jossa varsinkin akateemisista urista voitiin erottaa (1) voimakkaasti nouseva ura; (2) tasaisesti kohoava urakehitys; (3) myöhäinen uranousu; sekä (4) takaiskuja tai katkoksia sisältävä ura. Miesten akateemisille urille oli ominainen professionaalinen urasiirtymä, päätyminen kokopäiväopiskelusta täysipäiväiseen ammattityöhön ja sen jälkeen voimakkaasti nouseva ura varsinkin 1970-luvun uusissa julkishallinnon ja tieteen viroissa. Naisillakin professionaalisen urasiirtymä oli huomattavan yleinen, mutta naisten ura oli useammin tasaisesti nouseva tai katkelmallinen sekä perhetilanteiden että sukupuolisidonnaisen ammatti- ja työllisyysrakenteen vuoksi: naiset sijoittuivat miehiä useammin tilapäisiin työsuhteisiin.

Liisa Häyrynen (1988, 5–17) jakaa 1980-luvun suomalaisen hyvinvointivaltion uramallit kuuteen tyyppiin, joita leimaavat: (1) paikallaanpysyminen tai taantuma useina jaksoina; (2) alun nousu ja myöhempi tasaantuminen; (3) alun paikallaanolo ja myöhempi lievä nousu (useille profesioille ominainen malli); (4) alan ongelmat ja myöhempi huomattava nousu (ns. ”vaikeuksista voittoon” -malli); (5) jyrkkä nousu kahtena tai useampana tarkastelujaksona; ja (6) lievä kohoaminen useina jaksoina. Häyrynen toteaa naisille olevan ominaista kotiuran, vuorottelevan ja epävakaan uran yleisyyden, sillä vakaan työuran professionaalista siirtymää esiintyi naisilla vähemmän kuin miehillä. Kun akateemisesti koulutetuille miehille oli ominaista jatkuva tai suorastaan jyrkkä uranousu, naisia luonnehti lievä nousu tai uran pysähtyminen suhdanteiden laskiessa. Naiset myös huomioivat uraratkaisuisaan perhetilanteensa ja lähiympäristönsä toiveet ja tarpeet ja sopeuttivat omat pyrkimyksensä niihin. Varsinkin sosiaali- ja hoiva-alan ja muun palvelutyön valinneet usein myös perheellistyivät varhain ja sen myötä valitsivat lyhyen koulutuksen. Status näyttäytyi naisille toissijaisena niin, että he sijoittuivat miehiä harvemmin vaikutusvaltaisiin ammatteihin, mutta myös sisällöltään palkitseviin tai omia arvojaan vastaaviin tehtäviin.

Häyrysen ja Häyrysen tutkimukset osoittavat, että modernin hyvinvointivaltionkaan työelämä ei ollut niin vakaan elinikäistä, minä se vanhan ja uuden työn vastakkainasetteluissa esitetään. Täystyöllisyyden vuosikymmeninäkin suomalaisten työurista oli löydettävissä varsin toisistaan

poikkeavia malleja ja varsinkin naisten työurat olivat monesti hyvinkin prekaarin katkelmallisia ja suhdanneherkkiä. Työelämän prekarisaatio nousi kuitenkin suomalaisen työtutkimuksen kiinnostuksenkohteeksi varsinaisesti 2000-luvulla, jolloin tarkasteluun otettiin muun muassa osa-aikatyö, määräaikaiset työsuhteet ja vuokratyö. Muun muassa työolotutkimusten (mm. Lehto, Sutela & Miettinen 2006; Lehto & Sutela 2008; Sutela & Lehto 2014) pitkät aikasarjat mahdollistavat työn muutosten tilastollisen seurannan. Työmarkkinatilastot tukevat pikemminkin käsitystä työmarkkinoiden pysyvyydestä kuin muutoksesta, sillä esimerkiksi Tilastokeskuksen vuosien 2000–2014 työvoimatutkimusten mukaan suomalaisten työmarkkinoiden rakenne on säilynyt hämmästyttävän samankaltaisena 2000-luvulla. Niin sanotut normaalit eli kokoaikaiset ja toistaiseksi voimassaolevat palkkatyösuhteet ovat edelleen vallitseva työnteon muoto: kaksi kolmesta työllisestä teki työtä normaalissa työsuhteessa niin vuonna 2000 (65,4 %) kuin vuonna 2013 (65,4 %). 1990-luvun lopulta lähtien työntekeä on kuitenkin monimuotoistunut: määräaikaisten työsuhteiden osuus on laskenut, mutta osa-aikatyötä tekevien palkansaajien osuus ja erityyppisten itsensä työllistäjien – yksinyrittäjien, ammatinharjoittajien, freelancereiden ja apurahansaajien – lukumäärä ja osuus ovat kasvaneet niin, että työnteon monimuotoistuminen liittyy ennen kaikkea työn tekemiseen palkkatyön ja yrittäjyyden välimaastossa. (Pärnänen 2015a, 242–244; Sutela & Lehto 2014, 33–35.)

Osa-aikatyön syyt ovat moninaiset. Valtaosa osa-aikatyöstä perustuu omaan valintaan: kolmannes työolotutkimuksen vastaajista ilmoitti osa-aikatyön perusteeksi opiskelun, vajaa kymmenes lasten tai omaisten hoitamisen tai terveydelliset syyt ja viidennes ei halunnut kokopäivätyötä. Myönteisimmin osa-aikatyön kokivat opiskelijat, lapsiaan hoitavat sekä eläkeikää lähestyvät osa-aikatyöntekijät (Ojala, Nätti & Kauhanen 2015, 120). Lähes kolmannes osa-aikatyötä tekevästä oli kuitenkin osa-aikatyössä siksi, ettei ollut löytänyt kokoaikatyötä. (Sutela & Lehto 2014, 33–35.) Ojala, Nätti ja Kauhanen (2015, 120–121) toteavat vastentahtoisesti osa-aikatyössä olevien kohtaavan työssään kehitymis-, koulutus- ja vaikutusmahdollisuuksien puutteen, kärsivän riittämättömästä toimeentulosta ja kokevan kaikkein eniten työpaikkaansa kohdistuvia irtisanomisen, lomauttamisen tai työttömyyden uhkia. Vaikka enemmistölle osa-aikatyötä tekevästä osa-aikaisuus on tervetullut työn ja muun elämän yhteensovittamisen keino, koko-aikatyön puutteesta johtuva vastentahtoinen osa-aikatyö voitaneen lukea prekaarityön tunnusmerkit täyttäväksi vajaatyöllisyydeksi.

Osa-aikatyötä enemmän huomiota ja huolenilmauksia julkisessa keskustelussa ovat herättäneet määräaikaiset työsuhteet. Määräaikaisten palkansaajien osuus lähti kasvuun naisilla 1980-lu-

vun loppupuolella ja miehillä 1990-luvun alussa. Eniten (18 %) määräaikaista työsuhdetta tilastoitiin vuonna 1997, määräaikaisten työsuhteiden osuus on pysytellyt 15–17 prosentissa koko 2000-luvun (Ojala, Nätti & Kauhanen 2015, ei sivun.) ja määräaikaisten työntekijöiden osuus nousi jälleen varsinkin miesten osalta vuoden 2008 talouskriisin myötä. Vuonna 2013 viisitoista prosenttia palkansaajista työskenteli määräaikaissa työsuhteissa. Määräaikaisten työsuhteet ovat Suomessa yleisempiä kuin EU-maissa keskimäärin, määräaikaisuus keskittyy julkiselle sektorille, erityisesti yliopistoihin, mutta myös kuntiin ja valtiolle, ja sukupuolten välinen ero määräaikaisten työsuhteiden yleisyydessä on Suomessa poikkeuksellisen suuri ja painottuu erityisesti nuorempiin työntekijäpolviin. (Sutela & Lehto 2014, 36–37; myös Haataja, Airio, Saarikallio-Torp & Valaste 2016, 16.) Määräaikainen työ on yleistä nuorilla, opiskelijoilla ja naisilla. Määräaikainen työsuhde selittää myös muilla kuin nuorilla ja opiskelijoilla alemmaa ansiotasoa ja määräaikaisten myöhempi työura kaikkiaan on lyhyempi, epävakampi, riskialttiimpi ja katkoksellisempi kuin pysyvässä työsuhteessa olleilla. Siten osa- ja määräaikatyöt ovat merkittävä työmarkkinoiden rakenteellinen, tasa-arvoinen epäkohta. (Ojala, Nätti & Kauhanen 2015, ei sivun., 120–122.)

Sutela (2006, 243–244) jakaa määräaikaisten työsuhteet (1) perinteiseen, vähän koulutusta vaativaan, miesvaltaiseen yksityissektorin kausi- ja urakkatyöhön, johon liittyy työuran katkonaisuutta ja työttömyysjaksoja sekä korkea työmarkkinoilta syrjäytymisen riski, ja (2) moderniin, korkeakoulutusta edellyttävien, naisvaltaisten julkisen sektorin alojen, kuten hoito-, sosiaali- ja opetusalojen, pätkätyöläisyyteen. Modernissa pätkätyöläisyydessä eriytyy edelleen kaksi ryhmää: (1) julkisen sektorin naisvaltainen, korkeasti koulutettu joukko, joka työskentelee usein sijaisena ketjutetuissa työsuhteissa ja (2) korkeasti koulutetut, monesti vähintään 40-vuotiaat ylemmät toimihenkilömiehet määräaikaissa tai projektitehtävissä. Nämä ryhmät eroavat toisistaan työllisyystilanteeltaan, vaikutusmahdollisuuksiltaan ja asemaltaan työyhteisössä ja suhtautumiseltaan työsuhteen laatuun, joissa kaikissa miehet ovat naisia paremmassa asemassa. Määräaikaistensa yleistyttyä julkisella sektorilla määräaikaistensa alkoivat koskettaa myös varttuneempia ja vakiintuneempia palkansaajia, etenkin naisia, niin, että 1990-luvun puolivälissä ja sen jälkeen työmarkkinoille tulleilla naisilla on ollut vaikeuksia vakauttaa työuraansa pidemmälläkään aikavälillä (Sutela 2006, 223).

Ojala, Nätti ja Kauhanen (2015, 120) osoittavat työn laaturerot määräaikaisten työntekijöiden osaryhmien välillä huomattaviksi. Projektityöntekijöillä ja määräaikaistensa työsuhteissa olevilla työn laatu on ansio- ja uhkatasoja lukuun ottamatta myönteinen. Sen sijaan sijaisille, kutsutyössä oleville, kausi- ja vuokratyöntekijöille ja työllistämisvaroin työskenteleville kertyy

erityisiä kuormitustekijöitä, kuten fyysisesti raskas työ, epäsosiaaliset työajat, heikot vaikutusmahdollisuudet ja työllistymisnäkymät, ja nämä kielteiset piirteet korostuvat erityisesti vastentahtoisessa määräaikaisessa työssä. Toisin kuin osa-aikaisuus, määräaikaisuus on valtaenemistölle vastentahtoista: vuoden 2013 työolotutkimuksen määräaikaisista palkkatyöläisistä vain 20 prosenttia oli valinnut määräaikaisuuden, kun taas 71 prosenttia työskenteli määräaikaisessa työsuhteessa siksi, ettei pysyvää työtä ollut saatavilla (Sutela & Lehto 2014, 37). Keinänen ja Sinivuoren (2010, 6–7) haastattelemista 25–29-vuotiaistakin määräaikaisista palkkatyöläisistä vain neljännes ei halunnut pysyvää työtä. Sen sijaan itsensä työllistämisen kohdalla luvut ovat päinvastaiset ja Pärnänen ja Sutela (2014, 124–125) katsovatkin itsensä työllistämisen olevan valtaosalle oma valinta: (1) noin 40 prosenttia itsensä työllistäjästä oli päämäärätietoisesti hakeutunut yrittäjäksi ja halusi toimia nimenomaan yrittäjänä; (2) toinen 40 prosenttia itsensä työllistäjistä oli ajautunut yrittäjiksi sattumalta kuitenkin niin, että kyseessä oli ensisijaisesti ollut yrittäjähenkinen tilaisuuteen tarttuminen; ja (3) vain viidennes itsensä työllistäjistä oli ryhtynyt yrittäjiksi olosuhteiden pakosta, palkkatyön puutteen tai alan yrittäjäpainotteisuuden vuoksi, ja olisi mieluummin ollut palkkatyössä.

Määräaikaisten työsuhteiden prekaareimpia muotoja ovat nollatuntisopimukset ja vuokratyö. Nollatuntisopimuksella eli työsopimuksella, jossa minimityötuntien määräksi on sovittu nolla tuntia, työskenteleminen liittyy pääosin nuoruuteen: lähes puolet nollatuntilaisista oli alle 25-vuotiaita ja 65 prosenttia alle 30-vuotiaita (Pärnänen 2015b). Vuonna 2014 nollatuntisopimuksella työskentelevistä runsas kolmannes oli osa-aikaisesti työskenteleviä päätoimisia opiskelijoita, mutta suurin osa nollatuntisopimuksella työskentelevistä ilmoitti pääasialliseksi toiminnalleen ansiotyön (Pärnänen 2015a, 244). Opiskelijalle nollatuntisopimus voi olla myös mieluisa, omaan elämäntilanteeseen sopiva vaihtoehto, mutta pääasiallisen toimeentulon lähteenä nollatuntisopimus lähestyy hyvinkin prekaaria työtodellisuutta. Vuokratyöllä tarkoitetaan työsuhdetta, jossa palkansaaja työskentelee työvoimaa välittävän tai vuokraavan yrityksen kautta. Se on suomalaisilla työmarkkinoilla suhteellisen uusi ilmiö, josta on alettu kerätä tietoa työolotutkimuksissa ja työvoimatutkimuksissa vasta vuodesta 2008 alkaen. Työvoimatutkimuksen mukaan vuokratyöntekijöitä oli vuosina 2009–2013 noin yksi prosentti eli vajaa 30 000 henkeä kaikista palkansaajista, yhtä paljon miehiä ja naisia. Melin (2009, 58, 75) huomauttaa, että vaikka vuokratyötä nimitetään Suomessa marginaali-ilmiöksi, vuokratyösuhteessa olevien määrä on kasvanut nopeasti ja jopa kaksinkertaistui pelkästään vuosina 2005–2007 kahdesta prosentista neljään prosenttiin. Työolotutkimusten aineisto antaa myös viitteitä siitä, että varsinkin heikossa talous- ja työmarkkinatilanteessa vuokratyön tekeminen on harvemmin oma

valinta: esimerkiksi vuoden 2013 synkässä työmarkkinatilanteessa vain 24 prosentille vuokratyö oli oma valinta, 61 prosentille pakkorako. (Sutela & Lehto 2014, 43.) Tanskasen (2012, 25–26, 34, 38–39) kvantitatiivinen analyysi osoittaa yhtä lailla vuokratyön olevan huono-osaisten työntekijöiden vastentahtoisen osa- ja määräaikaisen, huonosti palkatun työn muoto, joka toimii väylänä vakituiseen tai edes määräaikaiseen työsuhteeseen äärimmäisen harvoin (7 %:lle vuokratyöntekijöistä työhallinnon vuokratyöselvityksen mukaan). Vuokratyöntekijät jäävät myös vaille osaamisen kehittämistä, mikä heikentää entisestään heidän vastaista työllistymistään (Håkansson & Isidorsson 2015, 3).

Vaikka uusissa töissä olevien itsensätyöllistäjien, vuokratyöntekijöiden ja nollatuntisopimuslaisten määrä ja osuus kaikista työllisistä on edelleen pieni, vastentahtoinen itsensätyöllistäminen, määräaikainen, osa-aikainen, nollatuntisopimus- ja vuokratyö kuitenkin pirstaloivat kuvaa työnteon tapojen pysyvyydestä. Yleisin määräaikaisuuden syy on edelleen vakituisen työn puute, ja osuus on kasvanut vuodesta 2008, mikä kertoo taantumien pitkittymisestä ja kiristyneestä työmarkkinakilpailusta. (Pärnänen 2015a, 244.) Uusien työn muotojen vakiintuminen osaksi suomalaista työmarkkinatodellisuutta on innoittanut monet työtutkijat myös selvittämään prekaarityömarkkinoiden kokemuksia. Suomalaisessa työelämän sosiologiassa on tehty useita empiirisiä tutkimuksia, joissa aikalaiskuvausten uuden työn epävarmuuden ja prekarisaation tulkintoja on pyritty todistamaan oikeiksi tai vääriksi.

Suikkanen, Martti ja Huilaja (2006, 103–117) vertailivat vuosina 1963 ja 1973 syntyneiden ikäluokkien työelämään siirtymistä ja työmarkkinatilannetta ennen ja jälkeen 1990-luvun laman ja selvittivät, voitiinko Suomen katsoa muuttuneen laman myötä riskiyhteiskunnaksi, jossa yksilö ei voi enää luottaa instituutioiden toimintaan, varmuuteen ja jatkuvuuteen. He totesivat, että 1990-luvun lamasta kärsivät varsinkin 1960-luvun jälkipuoliskolla syntyneet, laman aikana työmarkkinoille siirtyneet tai työuransa alussa olleet. Vuonna 1963 syntyneet siirtyivät työmarkkinoille 1980–1990-lukujen vaihteen täystyöllisyydessä, jolloin työllistyi myös ilman ammattitutkintoa ja odotus elinikäisestä työsuhteesta oli vahva, ehtivät saavuttaa vakiintuneen työuran 1990-luvun lamavuosiin mennessä, eivätkä siten olleet ensimmäisinä irtisanottavien joukossa tai olivat ainakin ansiosidonnaisella työttömyysturvallaan taloudellisesti ja sosiaalisesti turvatummassa asemassa kuin vasta työmarkkinoille siirtyvät. Vuonna 1973 syntyneet puolestaan siirtyivät 1990-luvun loppupuolella paljolti tietointensiiviseen työhön ja uusien informaatioteknologian toimialojen voimakkaasti muuttuneille työmarkkinoille, joita leimasivat vajaatyö-

lisyys ja pysyvä epävarmuus työn jatkuvuudesta. Määräaikaisten työsuhteiden ja niiden ketjutamisen yleistyminen ei liittynyt 1990-luvun lamaan, vaan heijasti talouden ja työmarkkinoiden syviä rakenteellisia muutoksia.

Suikkaen, Martin ja Huilajan (2006, 111–119) vuosien 1963 ja 1973 syntymäkohorttien vertailu osoitti, että laman myötä 25–27-vuotiaiden koulutustaso nousi, mutta työhön osallistumisen aste laski, työmarkkina-asema, työsuhteen vakaus, työn hypervakaus (so. työsuhteiden yhteenlaskettu kesto 25–27-vuotiaana) heikentyivät ja työn epävarmuus lisääntyi, miesten ja naisten tulokehitys eriytyi, tulonsiirtojen osuus kasvoi ja omistusasunnossa asuvien sekä avioituneiden ja lapsia hankkineiden osuudet laskivat. Korkeammin koulutetut eivät kyenneet saavuttamaan parempaa tai edes yhtä hyvää työmarkkina-asemaa kuin vastaavan tasoisen koulutuksen hankkineet vuosikymmen aikaisemmin. Huolimatta korkeammasta koulutuksesta ja naisvaltaisten hoito-, sosiaali- ja opetusalojen työllisyyden kasvusta naisten työmarkkina-asema heikentyi ja työn epävarmuus kasvoi enemmän kuin miesten. Aikuisuuden, työmarkkinoille siirtymisen, vakaan työmarkkina-aseman ja taloudellisen riippumattomuuden saavuttaminen vaikeutui ja nuorten aikuisten tilanne muuttui sosiaalisesti ja taloudellisesti epävarmemmaksi ja turvattommaksi. Suikkanen, Martti ja Huilaja nimeävät demografisten muutosten mahdolliseksi syiksi paitsi yksilöllistymiseen liittyvän yksinasumisen tai lapsettomuuden tietoisin valinnan, myös olosuhteiden pakon, jossa heikentynyt luottamus taloudellisten ja sosiaalisten varmuuksien pysyvyyteen muodostuu elämäntilanteen vaikuttavaksi uhaksi, joka kasvattaa spekulatiivista suhtautumista omistusasumiseen, avioitumiseen ja perheellistymiseen.

Varsin vastaaviin tuloksiin päätyi myös Rouhelo (2006, 135–137) tutkiessaan vuosina 1985 ja 1995 ei-ammattispesifin korkeakoulututkinnon suorittaneiden generalistien urakehityksen eroja. Vuonna 1985 valmistuneet saivat tutkintonsa lamaa edeltäneellä nousukaudella, vuonna 1995 valmistuneet laman pahimman aallonpohjan jälkeen. Suurin osa vuonna 1985 valmistuneista generalisteista ehti vakiinnuttaa työuransa ennen lamaa, joka ei liiemmin vaikeuttanut heidän elämäntilanteen. 1990-luvulla valmistuneiden generalistien työurat puolestaan monimuotoistuivat, epävakastuivat ja yksilöllistyivät, ja samalla työ itsessään muuttui epämääräisemmäksi eikä ollut entisessä määrin sidoksissa tiettyyn aikaan ja paikkaan. Loukkola (2012) osoittaa vastaavan eron lamavuonna 1992 ja kasvuvuonna 2002 valmistuneiden välillä. Vuonna 1992 tutkinnon suorittaneista yksitoista prosenttia oli työttömänä vielä viiden ja seitsemän prosenttia vielä kymmenen vuoden kuluttua valmistumisestaan, kun taas vakaassa työllisyystilanteessa vuonna 2002 valmistuneista vuosi valmistumisen jälkeen työttömänä oli yhdeksän ja vii-

den vuoden kuluttua vain neljä prosenttia. Molempina vuosina parhaiten työllistyivät humanistisen tai kasvatustieteen tutkinnon suorittaneet, joista vuonna 1992 lähes 80 prosenttia ja vuonna 2002 lähes 90 prosenttia löysi työpaikan välittömästi, pääsääntöisesti opetusosalta.

Saloniemi ja Virtanen (2008, 80–91, 98–108) jakavat työn epävarmuuden (1) objektiiviseen epävarmuuteen, jota mitataan työsuhdetyypillä tai työsuhteiden pituudella, ja (2) subjektiiviseen epävarmuuteen, joka perustuu ihmisten omiin arvioihin koetusta epävarmuudesta. He osoittavat, ettei työmarkkinariskien ja -epävarmuuksien rakenteellinen pohja ole juurikaan muuttunut 2000-luvulla, vaan työn objektiivisen epävarmuuden sijaan kyse on ennen kaikkea subjektiivisesta epävarmuudesta. Työelämän huononemisen kokemus ei kytkeydy työsuhdetyyppiin: määräaikaiset työntekijät kyllä arvioivat työpaikan menettämisen uhan suuremmaksi kuin vakituiset, mutta huomattavasti suurempi osa palkansaajista arvioi työnsä epävarmaksi kuin työskentelee määräaikaisessa työsuhteessa ja työmarkkinoihin ja nykyiseen työhön liittyvät pessimistiset arviot liittyvät työsuhteen määräaikaisuuden sijaan työpaikan menettämisen uhkaan. Työn epävarmuus paikantuu ennen kaikkea vakituisessa työssä koettuun epävarmuuteen, sillä työn jatkumisen epävarmuus rikkoo voimakkaammin vakituisen kuin määräaikaisen työsuhteen psykologista sopimusta. Julkunen (2009, 60) toteaa saman sanoen, että vaikka Suomessa kolme neljänestä työsuhteesta on kokoaikaisia ja toistaiseksi voimassa olevia, työntekijöiden varmuus työpaikkansa omistajuudesta on vähentynyt. Turvattomuuden tunne ei ole verrannollinen väestöä uhkaaviin todellisiin vaaroihin, vaan ilmentää sitä epäsuhtaa, joka vallitsee sosiaalisesti tuotettujen turvallisuusodotusten ja yhteiskunnan todellisuuden välillä.

Saloniemi ja Väisänen (2012, 14–22) jakavat työelämän epävarmuuden viiteen ulottuvuuteen: (1) kognitiivinen kvantitatiivinen epävarmuus, joka viittaa työn loppumisen uhkaan; (2) affektiivinen kvantitatiivinen epävarmuus: työn loppumisen uhan arvioitu vakavuus; (3) työmarkkinaepävarmuus: uuden työn löytymisen helppouden tai vaikeuden kokemus; (4) kvalitatiivinen epävarmuus: uhka työn laadun ja sisällön huonontumisesta; ja (5) taloudellinen epävarmuus. Sekä kognitiivisen että affektiivisen kvantitatiivisen epävarmuuden kokemuksiin vaikuttavat ikä (huolestuneimpia ovat 44–55-vuotiaat), aiempi työttömyys, toimiala (teollisuudessa työskentelevien epävarmuus on kaksinkertainen verrattuna julkisissa tai yksityisissä palveluissa työskenteleviin), koulutus (perusasteen suorittaneiden affektiivinen epävarmuus on kaksinkertainen verrattuna korkeakoulutettuihin) ja työsuhdemuoto (määräaikaisuus kaksinkertaistaa riskikokemuksen). Työmarkkinaepävarmuutta kokevat teollisuudessa ja/tai suurissa työpaikoissa työskentelevät, aiemmin työttömänä olleet, pienituloiset, vanhimmat työntekijäikäluokat ja nai-

set. Koulutustaso, sosioekonominen asema tai työsuhdetyyppi ei vaikuta työmarkkinaepävarmuuden kokemiseen. Kvalitatiivista epävarmuutta kokevat suurissa organisaatioissa tai määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevät, naiset ja ylemmät toimihenkilöt. Kvalitatiivisella epävarmuudella ei ole selkeää yhteyttä tuloihin, toimialaan, koulutukseen tai aikaisempaan työttömyyteen. Talousepävarmuus keskittyy työttömyyttä kokeneille, yksinasuville ja pienituloisille. Kvantitatiivinen epävarmuus noudattaa siis pitkälti työmarkkinoiden perinteistä lohkoutumisen logiikkaa keskittyen teollisuuteen. Sen sijaan kvalitatiivinen epävarmuus, epäilyt oman työn ja työpaikan laadullisesta huononemisesta, ei palaudu tiettyihin sosioekonomisiin asemiin, vaan vastaa paljolti käsitystä työn epävarmuuden universaalisuudesta.

Pyöriä ja Ojala (mm. 2012, 2016b) kollegoineen ovat viime vuosina tutkineet suomalaisen työelämän oletettua prekarisaatiota ja työelämän sukupolvia hyödyntäen laajasti työolotutkimusten aineistoja. Pyöriä ja Ojala (2012, 175–177; 2016b, 48–49) määrittelevät prekariaatin viidellä kriteerillä: (1) ylikoulutus: korkea- tai keskiasteen koulutus, mutta työn sisältö rutiinivaltainen; (2) työmarkkinariski toteutunut: ollut työttömänä vähintään kerran viimeisen viiden vuoden aikana; (3) epätyypillinen työsuhde: määräaikainen tai vuokraperustainen työ; (4) työmarkkinariskin pelko: koetaanko lomautus, irtisanominen ja/tai työttömyys uhkaksi; ja (5) huonot työllistymismahdollisuudet: arvio mahdollisuuksista löytää uusi työpaikka avoimilta työmarkkinoilta. Prekaareiksi luokitellaan palkansaajat, jotka täyttävät vähintään kolme näistä kriteereistä. Pyöriä ja Ojala päätyvät varsin samoihin tutkimustuloksiin ja johtopäätöksiin kuin Saloniemi ja Virtanenkin. Vuosien 1984–2013 työolotutkimusten työllisyystietojen vertailu ei vahvista yleistä käsitystä 2000-luvun työmarkkinaepävarmuudesta, vaan työsuhteiden kesto, työttömyysriski ja epätyypillisten työsuhdemuotojen yleisyys ovat 2010-luvulla varsin samat kuin 1980-luvulla. Vuonna 2013 prekariaatin osuus oli kaksitoista prosenttia, vain kaksi prosenttiyksikköä enemmän kuin vuonna 1984 (Pyöriä & Ojala 2016b, 58), ja pitkäaikaiset työsuhteet muodostavat yhä palkkatyön normin. (Pyöriä & Ojala 2012, 184.)

Prekaareiksi luokiteltujen palkansaajien osuus vaihteli taloussuhdanteiden mukaan niin, että se oli pienimmillään (7 %) vuonna 1990 ja suurimmillaan (17 %) vuonna 1997. Vuosien 2008–2009 ja 2012–2013 kaksoistaantumisen vaikutukset jäivät 1990-luvun lamaa lievemiksi niin, ettei vuoden 2013 pitkittyneen taantumisen tilanne juurikaan poikennut vuoden 2003 nousukauden tilanteesta. Vuosien 1984–2013 muutokset yksittäisissä kriteereissä ovat vähäisiä lukuun ottamatta voimakkaasti lisääntynyttä (+18) pelkoa henkilökohtaisen työmarkkinariskin toteutumisesta. Pitkittänyt finanssikriisi sai varsinkin vakituudessa olevat palkansaajat

pelkäämään työpaikkansa menettämistä, mutta prekaariutta määrittävät vahvimmin (1) alempiin tuloluokkiin kuuluminen; (2) taloussuhdannetilanne; (3) toimiala, prekaareimpina rakentaminen, koulutus ja tutkimus sekä teollisuus; ja (4) maantieteellinen asuinalue ruuhka-Suomen ulkopuolella. (Pyöriä & Ojala 2016b, 52–55.) Vuosien 1984–2008 vertailusta (Pyöriä & Ojala 2012, 179) poiketen, jossa epätyypilliset työsuhteet, ylikoulutus ja heikot työllistymismahdollisuudet keskittyvät nuorille ja naisille, vuosien 1984–2013 vertailussa (Pyöriä & Ojala 2016b, 55) iän, opiskelun, osa-aikatyön ja sukupuolen vaikutus kasautuvaan epävarmuuteen oli enää vähäinen tai kerrassaan olematon: iän ja prekaarin työmarkkina-aseman välinen suhde ei ole tilastollisesti merkitsevä yli 35-vuotiailla palkansaajilla ja sukupuoli ei ole tilastollisesti merkitsevä enää missään ikäryhmässä.

Työelämään siirtymisajankohdan työmarkkinatilanne vaikuttaa pitkään: 1940–1950-luvulla syntyneiden kokemana epävarmuus on ollut vähäistä ja työmarkkina-asema vahva, mutta 1960-luvulla syntyneiden 1970-luvun nuorisotyöttömyyteen ja 1970-luvulla syntyneiden 1990-luvun lamaan valmistuneiden asemat vahvistuivat vasta 2000-luvulla. Keskeinen muutos sijoittuu palkkatyössä ja sen ulkopuolella olevien ryhmien väliseen rajapintaan: objektiivinen työmarkkinaepävarmuus koskettaa ennen kaikkea heikossa työmarkkina-asemassa olevia työntekijöitä tai työnhakijoita. Muutoin kyse on ennen kaikkea subjektiivisesta epävarmuudesta: vaikka korkeakoulutettujen työttömyys on kasvanut, se on edelleen alhaisempi kuin matalammilla koulutustasoilla (Ojala & Pyöriä 2016); ja akateemisten heikentyneessä työmarkkinatilanteessa on ennen kaikkea kyse suhteellisesta huono-osaisuudesta, pettymyksestä korkeakoulutuksen lupauksiin. (Pyöriä & Ojala 2012, 180, 185.) Pyöriä ja Ojala (2016b, 58–59) toteavat, että työelämän huonontumista korostavassa, epävarmuutta lietsovassa julkisen keskustelun ilmapiiirissä ja varsinkin talouskriisin oloissa toimeentulon menettämisen ja työttömyyden pelko kasvaa ja turvallisuuden ja jatkuvuuden tunne murenee, vaikka oma työpaikka ei välittömässä vaarassa olisikaan. Tutkimustulokset eivät osoittaneet kokonaisuudessaan merkittävää työelämän huonontumista tai koko palkkatyöyhteiskuntaa läpileikkaavaa epävarmuutta tai prekarisaatiota. Työolotutkimusten tunnuslukujen perusteella työelämän prekarisaatio on kuitenkin todellisuutta noin kymmeneksellä palkansaajista. Eri tilastojen ja laskentatapojen mukaan neljännes–kolmannes työvoimasta, ja todennäköisesti vielä suurempi osa koko työikäisestä väestöstä, on jollakin tapaa epävakaa työmarkkina-asemassa tulojen, työttömyyden, alityöllisyyden (työtunteja on liian vähän) tai piilotyöttömyyden (omat arviot työllistymisestä ovat heikot ja työtä ei etsitä) vuoksi (Ojala & Pyöriä 2016).

Alasoinin (2010), Pärnäsen (2015a) ja Soinisen (2015a, 2015b) tutkimukset falsifioivat tulkin-
toja työelämän prekarisaatiosta ja verifioivat näkemystä suomalaisten työmarkkinoiden vakau-
desta. Alasoini (2010, 16–20, 31, 55) tulkitsee julkisuudessa vahvana esiintyvän käsityksen
suomalaisen työelämän huonontumisesta liioittelevaksi ja jopa harhaanjohtavaksi: Tilastokes-
kuksen, Työterveyslaitoksen tai Työ- ja elinkeinoministeriön aikasarjatutkimukset eivät vah-
vista näkemystä Suomen työelämän yleisestä huonontumisesta, eikä niistä ole löydettävissä
työelämän huonontumista perustelevia työoloja tai työelämän laatua kuvaavia mittareita. Päin-
vastoin tutkimusten mukaan 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ihmisten kokemat
muutokset työoloissaan olivat vähäisempiä kuin edellisellä vuosikymmenellä niin, että suoma-
laisen työelämä itse asiassa muuttui ympäröivää yhteiskuntaa vähemmän. Laman jälkeen kas-
vanut määräaikaisten työsuhteiden osuus laski 2000–2010-lukujen taitteessa jopa 1980-luvun
tasolle. Samoin 1990-luvun laman aikana kasvanut työpaikan menettämisen uhka palasi laman
jälkeen 1970-luvun tasolle (Rokkanen & Uusitalo 2013, 36). Työsuhteet eivät myöskään ole
keskimäärin lyhentyneet, vaan suomalaisten työssäoloajat samassa työpaikassa ovat kasvaneet
1980-luvulta asti ja ovat nykyään Euroopan pisimpien joukossa. Suuren työpaikkauskollisuu-
den Alasoini katsoo kuitenkin kertovan epävarmuuden ja riskien välttämisestä. Tässä kohtaa
voitaneen olettaa Alasoinin kyselytutkimusaineiston vahvistavan vähintäänkin Saloniemen ja
Virtasen (2008) subjektiivisen epävarmuuden tulkintoja: työmarkkinatilanne koetaan epävar-
maksi eikä riskejä uskalleta ottaa. Tätä tulkintaa puoltaa myös Alasoinin (2010, 19) tutkimus-
tulos, että suomalaisten näkemykset työelämän tulevaisuudesta olivat vuonna 2010 selvästi pes-
simistisempiä kuin 1990-luvulla. Alasoini liittyy tulevaisuudenuskon hiipumisen yhtäältä suo-
malaisen koulutustason nousuun liittyvään työn sisältöä koskevien odotusten kasvuun ja toi-
saalta juuri työelämän muuttumattomuuteen: työelämä ei ole muuttunut odotusten kasvua vas-
taavasti eikä ihmisten kokemissa vaikutusmahdollisuuksissa ei ole tapahtunut olennaista muu-
tosta parina viime vuosikymmenenä, ja tämä pettymys työelämän muuttumattomuuteen heijas-
tuu tutkimustuloksiin.

Soininen (2015a, 247–249; 2015b, 231–236) nostaa epätyypillisiin työsuhteisiin ja koettuun
turvattomuuteen viittaavan työn pirstaloitumisen käsitteen vastaparadigmaksi työn vakauden
(*employment stability, employment security*), joka viittaa työsuhteiden pysyvyyteen, turvalli-
suuteen ja pituuteen. Työn vakauden hän toteaa suomalaisessa tutkimuksessa tulevan näkyviin
sen vastatendenssin, työn tai työmarkkinoiden joustavuuskeskustelujen – pätkätyöt, pirstaloitu-
neet työmarkkinat ja työurat, prekarisaatio – kautta. Soininen jakaa joustavuuden tyypit ja nii-
den muodostamat työmarkkinat kahtia: (1) fragmentaarisiin eli turvattomiin työmarkkinoihin
ja (2) joustaviin, työpaikan vaihtamiseen perustuviin työmarkkinoihin. Joustavat työmarkkinat

ovat tavoiteltu työmarkkinaliikkuvuuden muoto, sillä työpaikan vaihtaminen liittyy työmarkkinoiden dynaamiseen uudistusvoimaan ja kansantalouden tuottavuuteen. Fragmentaarisesti tai turvattomasti joustavat työmarkkinat sen sijaan kuvaavat liikkuvuutta työstä työttömyyteen tai työmarkkinoiden ulkopuolelle, ja nämä fragmentaariset työmarkkinat eivät juurikaan lisää työmarkkinoiden dynaamisuutta, vaan pikemminkin jähmettävät niitä. Soininen toteaa suomalaisien työmarkkinoiden jakautuneen kahtia vakaisiin ja fragmentaarisiiin niin, että osalla työvoimasta työsuhteet pitenevät, toisilla lyhenevät. Korkeasti koulutettujen, matalasti palkattujen ja pienissä ja keskisuurissa yrityksissä työskentelevien työsuhteet pitenevät, kun taas työttömät, ikääntyvät ja vähän koulutetut ovat ajautuneet turvattomille työmarkkinoille ja samalla työmarkkinoiden ulkopuolelle siirtyminen on kasvanut suhteellisesti vuosien 1991–2007 välillä. Työn vakauden jakautumisella on pysyvä rakenne: opiskelijat, nuoret ja naiset kohtaavat alati fragmentoituneet työmarkkinat ja työmarkkinat eriytyvät varsinkin sukupuolittain. Miesten työmarkkinatilanne näyttää 2000-luvun taantumassa polarisoituneen niin, että miesten työllisyys on naisia useammin kokoaikaista, pitkäaikaista ja hyvätuloista, mutta työttömyys, erityisesti pitkäaikaistyöttömyys, siirtää miehiä työn marginaaleihin ja heikentää toimeentuloa. Naiset sinnittelevät miehiä paremmin kiinni työssä, mutta monesti epätyypillisissä ja matalapalkkaisissa töissä. Soininen katsoo näiden muutosten kuvaavan siirtymistä perinteisestä hyvinvointivaltion työmarkkinamallin joustavuusasteesta liberaalin markkinatalousmallin tunnuslukuihin. Soininen tulkitsee sosiaalisen turvallisuuden, työn tuoman luottamuksen tulevaan, olevan keskeinen kannustin työmarkkinoiden dynamiikalle: jos työpaikan vaihtaminen vaarantaa työn tulevaisuuden turvallisuuden, yksilöt valitsevat mieluummin työsuhteen vakauden kuin palkan korotuksen.

Suoranta (2009, 11) huomauttaa 1990-luvun laman jälkeen syntyneiden uusien työpaikkojen edustavan tilastollisesti tarkastellen ennen kaikkea epätyypillisiä määräaikaista, osa-aikaista ja vuokratöitä, siis heikkolaatuisen, epävarman ja huonosti palkatun työn yleistymistä erityisesti naisten, nuorten ja maahanmuuttajien kohdalla. Suomalaisessa yleisessä ja tieteellisessäkin keskustelussa Suomi on totuttu näkemään työmarkkinoiden sukupuolten välisen tasa-arvon kärki- maana, mutta työn prekarisaatio näyttäytyy yllättäen varsin sukupuolittuneena. Työn loppumisen ja työttömyyden uhka kohdistuu perinteiseen tapaan yksityisen sektorin, varsinkin teollisuuden ja rakentamisen, (miespuolisiin) sinikaulustyöläisiin, kun taas työsuhteeseen ja työtehtävien vaihtumiseen liittyvä epävarmuus keskittyy nuorille, naispuolisille, muodollista pätevyyttä vaativissa tehtävissä työskenteleville julkisen sektorin työntekijöille ennen kaikkea hoiva- ja opetusaloilla (Julkunen & Nätti 2002, 251; Saloniemi & Virtanen 2008, 85, 96–98,

103–108)¹⁸. Epätyypilliset työsuhteet, ylikoulutus, työttömyysjaksot ja uudelleentyöllistymisvaikeudet koskevat lähinnä kouluttamattomia miehiä, mutta naisista yhtä lailla kouluttamattomia ja ammatillisesti ja akateemisesti koulutettuja (Ek, Sirviö, Koironen & Taanila 2014, 1062; Pyöriä & Ojala 2012, 179; Vuorinen-Lampila 2014, 46). Ennen kaikkea nuorten naisten työmarkkinatilanne on epävakautunut ja äitiys, ja erityisesti yksinhuoltajuus, on merkittävä köyhyysriski (Julkunen & Nätti 2002, 2, 245–248; Salmi & Lammi-Taskula 2011, 127).

Työmarkkinoiden sukupuolittunut eriarvoistuminen ja naisten riskialttiimpi työmarkkina-asema näkyy myös nuorten tulevaisuudenuhissa: vuoden 2013 nuorisobarometrissä nimenomaan nuoret naiset olivat korkeasta koulutustasostaan huolimatta huolissaan tulevasta työllistymisestään (Myllyniemi 2014, 79–80). Åkerblad (2014b, 154) huomauttaa, että tunne tulevaisuuden mahdollisuuksista rakentuu aina myös suhteessa rakenteellisiin epävarmuuksiin ja epätasa-arvoisuuksiin. Sukupuoli nousee Åkerbladin haastatteluissa esille vain naisten äitiyden pohdinnoissa, minkä Åkerblad tulkitsee viittaavan siihen, että olemassa oleva tai potentiaalinen äitiys määrittää edelleen työelämän mahdollisuuksia niin, että erityisesti naiset joutuvat ottamaan valinnoissaan huomioon myös työelämän syrjivät ja sukupuolistavat käytännöt. Almiola (2008, 27) toteaa samoin uramahdollisuuksiin vaikuttavan varsinkin naisilla merkittävästi paitsi koulutuksen, myös perheellisyyden ja iän niin, että naiset ovat työmarkkinoilla aina väärän ikäisiä: työuran alussa nainen on liian nuori ja mahdollinen synnyttävä, tämän jälkeen hän on sidoksissa perheeseen, ja lasten kasvettua hän on jo liian vanha työmarkkinoille.

Suomalaiset työelämä tutkimukset (esim. Alasoini 2010; Pyöriä & Ojala 2012, 2016b; Pärnänen 2015a; Soininen 2015a, 2015b; Sutela & Lehto 2014) osoittavat toistuvasti, että 2000-luvun suomalainen työmarkkinatodellisuus ei ole tilastollisin tunnusluvuin tarkastellen juurikaan muuttunut eikä merkittävästi poikkea 1980-luvun täystyöllisyyden työmarkkinatodellisuudesta. Jopa työllisyydeltään perinteisestikin melko ongelmalliseksi koetuilta humanistisilta ja yleisakateemisilta aloilta työllistyminen on 1990-luvun lamavuosien jälkeen ollut niin joutuisaa, että esimerkiksi akateeminen pitkäaikaistyöttömyys on varsin marginaalinen ilmiö (ks. Loukkola 2012; Rouhelo 2006). Toisaalta myöskään suomalaisten sotienjälkeisten ja 1990-luvun lamaa edeltäneiden talous- ja koulutuskasvun vuosikymmenten urahistoriat eivät olleet niin yhtäläisen nousujohteisia, millaisina ne ovat suomalaiseen kollektiivimuistiin piirtyneet. Vakaasti nousevat urat olivat lähinnä miesten etuoikeus, kun taas naisten urakehitys oli 1960–1980-luvuillakin huomattavasti rikkonaisempaa ja vaatimattomampaa (ks. Häyrynen 1988). Sinänsä siis 1990–

¹⁸ Keväällä 2013 vakinainen, toistaiseksi määrätty, palvelussuhde oli 76 prosentilla perusopetuksen ja 79 prosentilla lukion opettajista (Kumpulainen 2014, 70, 83).

2000-lukujen nuorten naisten työllinen epävarmuus ei ole prekaarityömarkkinoiden uusi ilmiö, vaan pikemminkin jatkumoa perinteisesti sukupuolisidonnaisille työmarkkinakäytännöille. Koska naisten koulutustaso on samaan aikaan noussut miesten koulutustasoa enemmän, voidaan kuitenkin kysyä, onko naisten työmarkkina-asema todellisuudessa heikentynyt entisestään. Perhemallin muuttumista kahdesta työssäkäyvästä vanhemmasta uusfamilistiseen kotiäitiyteen (ks. Jallinoja 2000; 2006; Jokinen 2005; Julkunen & Nätti 2002) voidaan yhtä lailla pitää osoituksena nuorten naisten työntekijästatuksen laskusta.

Tilastollisesti tarkastellen suomalaiset 2000-luvun uusliberalistiset työmarkkinat eivät siis juurikaan ole sen prekaarimmat kuin 1980-luvun suomalaisen hyvinvointivaltion huippuvuosi (mm. Pyöriä & Ojala 2016b). Suomalaisen työmarkkinatodellisuuden ja työelämän objektiivisen muuttumisen sijaan on kysymys julkisen keskustelun eetoksen ja kansalaisten subjektiivisen, mentaalisen todellisuuden muutoksesta: erityisesti 1960-lukuun liitetyn, mutta varmasti myös 1970–1980-luvuilla suomalaista yhteiskuntaa leimanneen eteenpäin menemisen eetoksen (Karisto 1998, 55) ja optimismin (Eskola 1997, 21–31) on 1990–2000-luvulla syrjäyttänyt tulevaisuudenuskon (Alasoini 2010, 19) ja tulevaan luottamisen (Soininen 2015a, 2015b) hiipuminen. Tämä palautuu ennen kaikkea Saloniemen ja Virtasen (2008) subjektiivisen, koetun epävarmuuden käsitteeseen. Työn prekarisaation voidaan tulkita rikkovan laajasti omaksuttua modernin työn psykologista sopimusta vastaan, mikä selittää sen, että monet vakaassakin työmarkkinatilanteessa olevat työntekijät kokevat työtilanteensa epävarmaksi. Huomiota herättävää on, että koettu työelämän muutos on niin vahvasti negatiivinen. Kokemuksia janoavan hedonistisen individualistin (esim. Jallinoja 1991, 77–78) sijaan näkyviin piirtyy pikemminkin omia tavoitteitaan vallitsevien olosuhteiden mukaan mukauttava varovainen tyytyjä (vrt. Johnson, Sage & Mortimer 2012, 244, 261; Krahn ja Galambos 2014, 107–108; Soininen 2015a, 247–249) ja velvollisuutta ja pärjäämistä painottava itsenäinen sinnittelijä (ks. Järvensivu ja Nikkanen 2014e, 145; 2014g, 191–193). Huomiotta ei kuitenkaan voida jättää sitäkään mahdollisuutta, että kyselytutkimusten zombikategoriat (Gundelach 2008, 169–170; Tuohinen 2014, 136) ylikorostavat työmarkkinoiden pysyvyyttä. Kontula ja Jakonen (2008, 10) toteavat, että vaikka tilastoaineistot kuvaavatkin hyvin ilmiöiden määrällisiä muutoksia, niiden kautta on vaikea tavoittaa sellaista laadullista muutosta, jossa käsitteiden (esim. työ) merkitys muuttuu, vanhat kategoriat eivät toimi (esim. työssä/työtön/opiskelija) tai tutkimuskohde muuttuu nopeasti. Osa koetusta epävarmuudesta saattaa siten heijastaa työn nopeaa muutosta.

Vaikka objektiivista epävarmuuden lisääntymistä ei edes nuorten akateemisten naisten tai työläismiesten kohdalla olisi todennettavissa, tutkimusten osoittamaa subjektiivisen epävarmuuden kasvua ei sitäkään voi jättää huomiotta. Vahva osoitus tästä on Soinisen (2015b, 231–236) huomio, että työmarkkinoita, omaa työllisyyttä ja tulevaisuutta kohtaan tunnettu epäluottamus vaikuttaa työntekijöiden konkreettiseen käyttäytymiseen riskien ja muutosten välttämisenä, mikä jähmettää suomalaisia työmarkkinoita kokonaisuudessaan. Paitsi työmarkkinakäyttäytymiseen, koettu epävarmuus vaikuttaa myös yksilöiden arkielämään ja elämismailmaan ja realisoituu konkreettisiksi yksityiselämää, perhettä ja lähiyhteisöä koskeviksi elämäntapavalinnoiksi (vrt. Suikkanen, Martti & Huilaja 2006), jotka puolestaan heijastuvat työmarkkinoihin ja yhteiskuntaan laajemminkin. Työelämän pirstaloitumista ja sen aikaansaamia elämäntapavalintoja heijastavat osaltaan ajankohtaisessa suomalaisessa ja kansainvälisessä työelämän sosiologiassa käytävä keskustelu työn rajattomuudesta ja työn ja perhe- ja muun yksityiselämän yhdistämisestä, joita tarkastellaan seuraavissa luvuissa.

3.3 Työ kotona

Yhtenä osana työelämän muutoksesta käytyä keskustelua on käsitys työn rajattomuudesta. Holvas ja Vähämäki (2005, 17, 71; Vähämäki 2003, 16, 20–21) kuvaavat jälkitekollista uutta työtä palvelustyön tai kotityön kaltaiseksi: se on (1) tilaltaan rajatonta, tilallisesti epämääräistä; ja (2) ajaltaan loputonta, ajallisesti päättymätöntä ja epämääräistä. Uusi työ on ajallisesti ja tilallisesti epäjatkovaa, mutta henkisesti jatkuvaa: työtä tehdään missä ja milloin vain niin, että työ- ja vapaa-ajan sekä työn ja yksityiselämän tilojen erot menettävät merkitystään. Jokinen (2005, 70–71, 109–110; 2010, 44) liittää uuden työn kotityöluonteeseen myös työn affektiivisuuden ja sisällöllisen rajattomuuden ja loputtomuuden: työelämässä on siedettävä pirstoutuneisuutta, päälle kaatuvia pakkoja ja sitä, ettei työ koskaan mahdollista keskittymistä yhteen asiaan kerrallaan, loppu tai tule valmiiksi, vaan koko ajan on oltava valmis vastaamaan työn tarpeisiin, koordinoimaan tehtäviä, hoitamaan mitä vain, huolehtimaan monesta asiasta yhtä aikaa, jättämään asioita kesken ja aloittamaan alusta yhä uudelleen. Jokinen toteaa kotityön ja ansiotyön yhdistämisen tuottavan arjen kulkuja, joissa jako työaikaan ja perhe-elämään liudentuu ja tekemiset ja olemiset sekoittuvat ja lomittuvat niin, että yhtäältä osallistuminen työmarkkinoille on puolinaista, toisaalta työ on entistä intensiivisempää. Väänänen ja Turtiainen (2014b, 273) huomauttavat, että 1990–2000-lukujen tieto- ja palvelutyössä sosiaaliset ja psykologiset tekijät korostuvat niin tuotteiden ominaisuuksissa kuin tuotantoprosessissa itsessään. Kriittisten työelämäntulkintojen mukaan tuottaja ja tuote tulevat emootioiden ja psyykkisten tekijöiden kannalta vaarallisen lähelle toisiaan: persoonallistunut työ ja työntekijä sulautuivat tavalla, jota voidaan

pitää minuuden kolonisoitumisena. Työntekijyyden kannalta tämä tarkoittaa niin sanottujen pehmeiden ominaisuuksien yhä määrätietoisempaa valjastamista tehostamisen ja tuottavuuden lisäämiseksi. Kun organisaatiomuutokset ovat jatkuvia ja irtisanomiset koskettavat myös keskiluokan ammatteja, työstä toiseen siirrettävät henkilökohtaiset ominaisuudet, tunneäly, verkostoitumiskyky ja joustovalmius nousevat työmarkkinoilla keskeisiksi avuiksi.

Nätti, Väisänen ja Anttila (2006, 73) huomauttavat, että ansiotyö kotona ei ole uusi ilmiö, pikemminkin uudelleen ajankohtaistunut: ansiotyö on palannut kotiin niin, että 1990–2000-luvuilla perinteisen kotiansiotyön rinnalle on tietoteknologian kehittyessä muotoutunut kotiansiotyön uusi muoto, täydentävä ansiotyö kotona, johon sisältyy niin työnantajan kanssa sovittua työtä, ylityötä kuin korvauksetonta työtäkin. Ojala, Nätti ja Anttila (2014, 71–72) jakavat kotona tehtävän työn (1) etätyöhön, jonka tekemisestä on sovittu työntekijän ja työnantajan kesken kirjallisesti tai suullisesti; ja (2) sopimuksettomaan, sääntelemättömään epäviralliseen, joustavaan työhön. Näiden raja on häilyvä, sillä etätyö muuttuu helposti omalla ajalla tehdyksi epäviralliseksi työksi joko suuren työmäärän kaltaisten negatiivisten tai työn imun ja työn ja perheen yhteensovittamisen kaltaisten positiivisten syiden vuoksi. Varsinkin mobiiliteknologia siirtää työn ja kodin, yksityisen ja julkisen, perheen ja vapaa-ajan välisiä totuttuja rajoja niin, että perinteisesti yksityiselämän turvapaikkana pidetystä kodistakin tulee työpaikan jatke, jossa työ on alati läsnä (Anderson & Kelliher 2011, 313; Duxbury & Smart 2011, 274).

Anttila (2005, 19–20, 158) kutsuu niin sanotun vanhan työaikaparadigman kulmakiveksi työajan ja oman ajan välistä selkeää rajaa ja toteaa sen vielä olevan olemassa suomalaisessa työyhteiskunnassa: läheskään kaikki palkansaajat eivät hoida päätyöhön liittyviä asioita työajan ulkopuolella ja varsinkin ikääntyneet työväenluokkaiset työntekijät erottavat työn ja yksityiselämän toisistaan. Kuitenkin jo Tilastokeskuksen vuosien 2003–2004 palkansaajatutkimus enteili vanhan työaikaparadigman muutosta nuorempien palkansaajien hoitaessa työasioita omalla ajallaan ikääntyneitä enemmän. Anttila tulkitsee uuden työaikaparadigman vähentävän sosiaalisia normeja, ehdottomuutta ja ennustettavuutta: kokopäivätyö ei ole välttämättä kokopäiväistä eikä yhtäjaksoista, samassa tilassa saatetaan olla sekä työssä että vapaa-aikana, ja vaikka varsinaiset työtehtävät tehtäisiinkin työpaikalla, työ voi seurata vapaa-aikaan piilevästi ajatustyönä tai jatkuvana hälytysvalmiutena. Yksityisen ja julkisen minän dikotomian sijaan yksityinen ja julkinen ovat jatkumo, jonka rajanveto on häilyvä. Monet ovat tavoitettavissa ja hoitavat työasioita vapaa-ajallaan, mutta yhtä lailla monet hoitavat yksityisasiotaan työajalla. Anttila kuvaa palkkatyöhön tulleen yrittäjyyden piirteitä: työtehtävien tai työhön liittyvien tehtävien tekeminen, kuten ammattitaidon ylläpitäminen, siirtyy osaksi työajan ulkopuolista aikaa, samalla kun

omien asioiden hoitaminen työajalla on entistä helpompaa ja yleisempää. Kyse ei ole yksinomaan työn valumisesta vapaa-ajalle, vaan molemminpuolisista rajanylityksistä.

Etätyö ei koske yhtäläisesti kaikkia samankaltaisissakaan työtehtävissä työskenteleviä. Cooke, Chowhan ja Cooper (2014, 567) osoittavat etätyön jakautuvan epätasaisesti ja epätasa-arvoisesti: monet työnantajat sallivat etätyön arvostetuille, mutta eivät tarjoa etätyömahdollisuutta vähemmän arvostetuille työntekijöille. Huuhtanen ja Jurvansuu (2006, 45) huomauttavat, että myös Suomessa etätyötä tekevät juuri hyvässä asemassa olevat: etätyötä tarjotaan lähinnä ylemmille toimihenkilöryhmille, jotka pystyvät vaikuttamaan, saamaan tietoa, käyttämään luovuuttaan ja hallitsemaan työtään muita paremmin. Samoin Nätti, Väisänen ja Anttila (2006, 81–82) toteavat kotiansiotyön sekä kokonaisuudessaan että ylityönä olevan yhteydessä (1) statukseen (toimihenkilö- tai esimiesasemaan ja hyviin vaikutusmahdollisuuksiin), (2) työn paineisuuteen (pitkään viikkotyöaikaan ja koviin työpaineisiin) ja (3) oman työn arvostukseen ja työn sisältö-orientaatioon. Palkattomat ylityöt ja työnantajalähtöinen työaikojen joustavuus kohdistuvat Suomessa yleiseurooppalaisesti vertaillenkin erityisen vahvasti johtajille ja esimiehille (Puig-Barrachina, Vanroelen, Vives, Martínez, Muntaner, Levecque, Benach & Louckx 2014, 154–156).

Järvensivu ym. (2014, 18) toteavat työmarkkinoiden perinteisen sukupuolisen polarisaation, syrjinnän ja epätasa-arvon vaikuttavan myös uudessa työssä niin, että mobiililyötyt laajoine verkostoineen ja kehitysprojekteineen ovat tyypillisiä miehille, kun taas naiset on sidottu vähemmän mobiileihin hoivatöihin. Anttila (2005, 165) nostaa esille myös kotiansiotyön vähäväkiset ja erottelee käsitteellisesti toisistaan (1) työmarkkinoiden etuoikeutetut palkansaajat, joilla on omavalintainen mahdollisuus työskennellä kotona (käyttivät he mahdollisuutta tai eivät), ja (2) markkinoiden armoilla olevat palkansaajat, joiden on pakko työskennellä kotona, ilman suojaa työltä niin, että pahimmillaan kyse on palvelualltiudesta kellon ympäri. Lukuisissa tutkimuksissa (mm. Anderson & Kelliher 2011, 303; Hilbrecht, Shaw, Johnson & Andrey 2013, 133) on myös tuotu esille se, että kotiansiotyön sopimusperusteisuus voi olla työntekijän näkökulmasta varsin näennäistä: Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa jo varsin yleinen on käytäntö, jossa työt jaetaan työnantajalähtöisesti joko työntekijän (1) työpaikalla, (2) mobiilisti tai (3) kotonaan tekemiin töihin niin, ettei työpaikalla edes ole työtilaa kaikille työntekijöille. Tämä käytäntö ei enää ole tuntematon Suomessakaan, vaan näkyy muun muassa suunniteltavien vi-rastorakennusten tilamitoituksissa, jossa työskentelypaikkojen määrä alittaa organisaation työntekijämäärän.

Eri tutkimukset (mm. Anderson & Kelliher 2011, 305, 312; Duxbury & Smart 2011, 269–282; Hilbrecht ym. 2013, 139–140; Reindl, Kaiser & Stolz 2011, 8) osoittavat yhä uudelleen samat mobiililyön edut ja haitat: mobiiliteknologia lisää työnteon ajallista ja tilallista joustavuutta antamalla työntekijälle mahdollisuuden päättää, missä ja milloin työskentelee; antaa mahdollisuuden olla tavoitettavissa ja tavoittaa kollegat ja asiakkaat toimiston ulkopuoleltakin ja helpottaa eriaikaista viestintää heidän kanssaan; lisää työntekijän työpanosta, tehokkuutta ja tuottavuutta; ja parantaa työn ja yksityiselämän tasapainoa antamalla mahdollisuuden työskennellä kotoa myös iltaisin ja olla perheen käytettävissä eri aikoina. Samalla se kuitenkin myös hävittää työn ja perheen rajan; synnyttää tunteen jatkuvasta päivystämisestä sekä työn että perheen suhteen; laajentaa työtehtäviin liittyvän tavoitettavuuden kotiin, vapaa-aikaan ja perhe-elämään; lisää työtaakkaa, stressiä, työtunteja ja työodotuksia, kuten vastausnopeus ja annetussa ajassa tehtävä työmäärä; ja vähentää perhe- ja vapaa-aikaa. Etätyömahdollisuus nostaa odotuksia: esimiehet, kollegat, asiakkaat ja koko organisaatiokulttuuri edellyttävät työajan pidentämistä ja jatkuvaa lomille, viikonloppuihin ja iltayöhön ulottuvaa tavoitettavuutta.

Duxbury ja Smart (2011, 274) huomauttavat, että mobiiliteknologia toki antaa työntekijälle myös mahdollisuuden luoda aina saatavilla olevan, ahkeran, sitoutuneen ja organisaatiolle keskeytyksettä omistautuneen työntekijän imagon. Tämä etätyön työntekijälle antama imago on kuitenkin hyvin vähäinen etu verrattuna etätyöhön liittyviin velvollisuuksiin, joista suurimpia on se Cooken, Chowhanin ja Cooperin (2014, 567) huomio, että nykyään työvelvoitteiden täyttäminen varsin tavanomaisesti edellyttää vapaa-ajalla tehtävää työtä. Aitta (2006, 33) jakaa tämän tulkinnan todetessaan, että toimintaympäristön nopeat muutokset edellyttävät työntekijältä jatkuvaa oman ammattialan ammattitiedon ja -taidon uusintamista, joten säilyttääkseen tunteen oman työnsä hallinnasta työntekijät venyttävät työaikaansa, uusintavat ammattitietojaan ja -taitojaan ja tekevät intensiivistä keskittymistä ja ajattelutyötä vaativat suunnittelu- ja kehittämistehtävät omalla ajalla varsinaisen työajan ulkopuolella. Yksinomaan työnantajaa työn rajatomuudesta ei kuitenkaan ole syyttämisen. Reindlin, Kaiserin ja Stolzin (2011, 7) tutkimustulosten mukaan asiantuntijoiden suuret työtuntimäärät eivät niinkään perustu ulkoisiin paineisiin kuin omaan kiinnostukseen: varsinkin korkeaa ammattitaitoa tai asiantuntijuutta vaativa ei-rutiininomainen ja monimutkainen työnkuva tarjoaa ulkoisia ja sisäisiä palkkioita, aseman, vaikutusvaltaa, haasteita, sosiaalista tunnustusta, saavutuksia, mahdollisuuden itsensä kehittämiseen sekä ainutlaatuisuuden ja korvaamattomuuden tunteita. Kaikki nämä ovat asioita, jotka vievät mennessään ja kutsuvat pidentämään työpäivää.

Prekariisaation tavoin myöskään kotiansiotyö ei tilastollisesti tarkastellen ole suomalaisten palkansaajien enemmistön todellisuutta. Vuoden 2013 työolotutkimuksen (Sutela & Lehto 2014, 152–153, 174) mukaan vajaa 40 prosenttia suomalaispalkansaajista teki päätyöhönsä liittyviä töitä joskus kotona. Vuosina 1990–2013 etätyö kuitenkin kymmenkertaistui kahdesta prosentista kahteenkymmeneen prosenttiin. Äärimmäisen harva, vain noin prosentti palkansaajista, työskentelee kuitenkaan pelkästään kotona. Suomalaisten palkansaajien ehdoton enemmistö erottaa työn ja vapaa-ajan edelleen selkeästi toisistaan, sillä vain 26 prosenttia kokee työn ja vapaa-ajan rajan omalla kohdallaan häilyväksi. Työolotutkimusten tulokset tukevat aiempien kotimaisten ja ulkomaisten tutkimusten tulkintoja työn rajattomuuden ikä- ja statussidonnaisuudesta: työn ja vapaa-ajan raja hämärtyi yleisimmin 35–44-vuotiailla, ylemmillä toimihenkilöillä ja yliopistosektorilla työskentelevillä (Sutela & Lehto 2014, 174). Saari (2015, 148) kuitenkin toteaa, että ylimääräinen työnteko ei suomalaisille ole mikään tavoiteltava, päinvastoin. Tavoiteltavana ihanteena pidetään normaalityöaikaa, joka nähdään menetetyn elinikäisen työpaikan turvan korvaavana työntekijän uutena oikeutena.

Kansainvälisesti vertaillen suomalaisten työajat ovat varsin kohtuullisia, ja suomalaisen työelämän normina on pikemminkin modernin vanhan työn tunnuspiirteisiin kuuluva työn tekeminen työnantajan ajalla ja paikassa kuin uuden työn ajallinen ja tilallinen rajattomuus. Työn prekariisaation tulkintojen tavoin myös uuden työn rajattomuuden tulkinnat näyttävät empiiristen tutkimusten valossa liioitelluilta. Työelämän prekariisaation tai työn rajattomuuden tulkintaa ei kuitenkaan voi rajata yksinomaan enemmistön kokemukseen ja todeta modernin työelämän jatkumoa muuttumattomaksi siksi, että suomalaisten palkansaajien enemmistö työskentelee kokoikäisessä, toistaiseksi voimassa olevassa työsuhteessa ja noudattaa työlainsäädännön ja työehtosopimusten mukaisia normaalityöaikoja. Arkielämän tutkimuksen periaatteiden (ks. Jokinen 2005, 11–12) mukaisesti huomiota on kiinnitettävä myös niihin heikkoihin signaaleihin, jotka kertovat mahdollisesta yhteiskunnan ja käytäntöjen muutoksesta. Niin ulkomaisten kuin kotimaistenkin tutkimusten voidaan tulkita varsin kiistattomasti todentavan, että työmarkkinoiden pirstaloituminen ulottuu myös työaikaan: modernin työ- ja vapaa-ajan eron rinnalle on noussut myös työ- ja vapaa-ajan sulautuminen, vaikka se onkin todellisuutta vain vähemmistölle palkansaajia. Työn ja kodin rajojen liudentuminen muuttaa kuitenkin niin työ- kuin yksityiselämää ja asettaa uudenlaisia haasteita työn ja perheen yhteensovittamiselle. Tätä teemaa tarkastellaan seuraavassa luvussa.

3.4 Työn ja perheen yhteensovittaminen

Nykyisen työelämä tutkimuksen varsin hallitseva teema on työn ja perheen tasapaino (*work–family balance, family–work balance*) tai laajemmin työn ja muun elämän tasapaino (*work–life balance*). Se on aiheena niin johtamisen, hallintotieteiden, sosiaalipolitiikan, perhetutkimuksen kuin sosiologian tutkimuksissa. Niemelä (2014, 140) ulottaa työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen tutkimuksen nousun peräti kolmelle–neljälle viimeksi kuluneelle vuosikymmenelle. Työn ja perheen yhteensovittamista ja sen mahdollisia ongelmia on tarkasteltu toistuvasti perhebarometreissa, työolobarometreissa, työolotutkimuksissa ja lukuisissa erillisissä tutkimushankkeissa¹⁹. Niemelän (2014, 140–141) mukaan työn ja muun elämän suhde on perinteisesti nähty ristiriitaisena ja sitä on kuvattu häirinnän, konfliktin ja tunkeutumisen tapaisin käsittein. Uudemmissa tutkimuksissa huomioidaan myös elämänalueiden myönteinen vuorovaikutus, jota kuvataan muun muassa rikastamisen (*enrichment*) ja edistämisen (*facilitation*) käsittein. Leviämisen ja läikkymisen (*spill-over*) käsitteitä puolestaan käytetään kuvaamaan elämänalueiden sekä positiivista että negatiivista vuorovaikutusta. Niemelä toteaa työn ja muun elämän tasapainon viimeisen vuosikymmenen aikana vakiintuneen yleiskäsitteeksi samalla, kun tutkimusala on laajentunut alkuperäisestä työn ja perheen keskinäisen suhteen tarkastelusta työn ja koko muun elämän suhteeseen niin, että tutkimuksen kohteena on sekä työn vaikutus muuhun elämään että muun elämän vaikutus työhön. Nieminen, Rantanen, Hietalahti ja Kokko (2014, 117) lisäävät tarkasteluun vielä työn ja perheen – tai työn ja muun elämän – yhteensovittamisen määrällisen ulottuvuuden, joka viittaa siihen, missä määrin työ ja perhe nähdään täysin erillisinä tai toisiinsa yhteen kietoutuneina elämänalueina segmentaatio–integraatio-jatkumollaan.

Wattis, Standing ja Yerkes (2013, 6) viittaavat työn ja muun elämän tasapainon käsitteellä ennen kaikkea naisten kokemuksiin ansiotyön ja kodin hoivatyön yhdistämisestä ja neuvotteluista, joita naiset käyvät (1) yksityisessä sfäärissä (vanhempien, isovanhempien jne. kanssa); (2) julkisessa sfäärissä (esimiesten, kollegoiden jne. kanssa); ja (3) yksityisesti itsensä kanssa miettiessään tarpeitaan, prioriteettejaan ja kykyjään työntekijän ja perheenäidin kaksoisroolinsa toteuttamisessa. Vaikka työn ja perheen tai työn ja yksityiselämän yhteensovittamisen tarkasteluissa kiinnostuksen kohteena ovat ennen kaikkea lapsiperheiden vanhempien työntekijyys, työn ja yksityiselämän yhteensovittamista on alettu tarkastella laajemminkin koko työntekijä-

¹⁹ Esim. Drobnič & Guillen 2011; Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Kivimäki & Otonkorpi-Lehtoranta 2003; Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski, 2009; Närvi 2014a; 2014b; Rönkä, Malinen & Lämsä 2009; Salmi & Lammi-Taskula 2004; Salmi, Lammi-Taskula & Närvi 2009; 2015; Turpeinen & Toivanen 2008.

kuntaa koskevana asiana. Työn ja yksityiselämän yhdistämisen organisaatiokulttuuri on kuitenkin tarpeen paitsi perheellisille, myös kaksin puolisonsa kanssa ja yksinasuville työntekijöille kodinhoidon ja vapaa-ajan harrastusten mahdollistamiseksi (Adkins & Premeaux 2012, 388; Sutela & Lehto 2014, 161). Julkisen keskustelun painotuksista poiketen työn ja yksityiselämän yhteensovittamisen vaikeudet koskevat lapsiperheiden vanhempien sijaan enemmän iäkkäiden omaistensa tai muiden aikuisten hoivasta vastaavia työllisiä, joille työn ja omaishoidon yhdistämisen vuoksi tärkeitä ovat työtaakan kohtuullistaminen, joustava työaika, mahdollisuus vaikuttaa omiin työaikoihin ja vapaapäiviin, hyvät työolot, työtyytyväisyys, myönteinen organisaatioilmapiiri ja työpaikan ystävyys-suhteet, jotka sekä laajentavat hoivaverkostoa että tarjoavat hoivatyön vastapainoksi sen ulkopuolisia ihmissuhteita (Zuba & Schneider 2013, 464–467).

Kotona tehtävää työtä tarjotaan monesti työn ja perheen yhteensovittamisen keinoksi varsinkin lapsiperheiden äideille. Perhe-elämän vaatimuksiin vastaaminen jää kuitenkin usein varsin kyseenalaiseksi, sillä kotona etätöitä tekevillä äideilläkin etusijalla ovat lastenhoidon sijaan työ ja sen tavoitteiden saavuttaminen niin, että työpäivät järjestetään mahdollisimman tehokkaiksi ja tuottaviksi ja työtehtävien loppuunsaattamiseksi työ valuu iltoihin ja viikonloppuihin jopa niin, että vapaa-ajasta, lastenhoidosta ja kotiaskareista tunnetaan jatkuvaa syyllisyyttä niiden viedessä aikaa työltä (Anderson & Kelliher 2011, 311; Hilbrecht ym. 2013, 134–140). Kotona tehtävän työn ohella toinen naisten yleisesti käyttämä työn ja perheen yhteensovittamisen strategia on osa-aikatyö (Mustosmäki, Anttila, Oinas & Nätti 2011, 39). Laurijssen ja Glorieux (2013, 434) kuitenkin osoittavat siirtymisen osa-aikaisiin tai vähemmän vaativiin – mutta samalla vähemmän autonomisiin – tehtäviin ongelmalliseksi strategiaksi: toisin kuin voisi olettaa, ajallisesti ja tehtäväsisällöllisesti vähemmän vaativat tehtävät eivät lisää, vaan vähentävät hyvinvointia ja voimistavat työ–perhe-ristiriitaa, kun taas haastava, mutta autonominen kokopäivätyö on paremmin yhdistettävissä perhe- ja muihin vastuisiin. Wattis, Standing ja Yerkes (2013, 8–12) lisäävät lastenhoidon vuoksi valitun osa-aikatyön heikkouksiin kokemuksen saman työmäärän tekemisestä lyhemässä työajassa ja pienemmällä palkalla, johon pahimmillaan yhdistyy täyttä työaika korostavan organisaatiokulttuurin kielteinen esimies- ja vertaispaine ja vapaa-aikaan seuraavat työyhteydenotot ja kokousvelvoitteet. Osa-aikatyö kuitenkin näyttäytyi Wattisin, Standingin ja Yerkesin saamista haastatteluvastauksissa täysiaikaista kotiäitiyttä parempana vaihtoehtona: työn eduksi nimettiin sen antama taloudellinen itsenäisyys tai ainakin pienimuotoinen oma raha, virkistys, itsetunto, sosiaalinen vuorovaikutus, työruutiini, vaihtoehtoinen tila, työntekijän asema, osallisuus työn maailmaan, äidin roolille vaihtoehtoinen identiteetti ja tauko eristetyistä kotisfääristä ja ansiotyötä vaativammaksi koetusta lastenhoi-

dosta. Huomiotaherättävää Wattisin, Standingin ja Yerkesin tutkimustuloksissa on, että korkeasti koulutetutkin naiset rajasivat elämänpiirinsä hyvin vahvasti kotiin ja työpaikalle, eivätkä edes harkinneet vapaa-aikaa työn ja perheen ulkopuolella, vaan nimesivät omaksi ajakseen esimerkiksi vauvan kanssa vietetyn ajan.

Ede ja Rantakeisu (2015, 55) nostavat esille kokopäivätyöhönkin liittyvät eriarvoiset rakenteet. Esimerkiksi hoitoalan kokoaikaiset työt voivat edellyttää vakituiselta henkilökunnalta vakiuista joustamista: vaihtuvien työtehtävien ja -paikkojen vastaanottamista ja varsinkin jatkuvaa saatavilla oloa työnantajaan ja kollegoihin kohdistuvien taloudellisten ja sosiaalisten velvoitteiden vuoksi huolimatta niiden vaatimista yksityiselämän uhrauksista. Etä- ja osa-aikatyön lisäksi työn ja perheen yhteensovittamisen keinoksi tarjotaan itsenäistä ammatinharjoittamista. Johansson Sevä ja Öun (2015, 268–269) osoittavat kuitenkin, ettei itsensätyöllistäminen vähennä työ–perhe-ristiriitaa, päinvastoin. Itsensätyöllistäminen voi kuitenkin helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista varsinkin naisilla silloin, kun itsensätyöllistäminen on perhe- tai elämäntapavalinta.

Epätyypillisten työaika- ja paikkajärjestelyjen hyödyt ja haitat ovat erilaiset miehille ja naisille. Troup ja Rose (2012, 483–484) osoittavat etätyön edut työn ja perheen yhteensovittamisen näkökulmasta varsinkin sukupuolisidonnaisiksi niin, että virallistettu etätyömahdollisuus parantaa miesten työn ja perhe-elämän tasapainoa, mutta vahvistaa naisten kotityö- ja lastenhoitovastuuta eli traditionaalista kodin ja työn kaksoistaakkaa. Vastaavasti Rafnsdottir ja Heijstra (2013, 283, 288–293) toteavat yliopiston opetus- ja tutkimushenkilöstön kokonaistyöajan vahvistavan kodin ajankäytön sukupuolijakoa: joustava työaika antaa miehille vapautta ja palvelee heidän työntekoaan, mutta sitoo naiset koti- ja hoiva-askareisiin, jatkuvaan tavoitettavissa olemiseen ja säännölliseen työaikaan. Joustava työaika ja etätyömahdollisuus helpottavat työn ja perheen yhteensovittamista, mutta samalla pidentävät työpäiviä, vähentävät perhe- ja vapaa-aikaa ja tuovat työasiat kotiin sekä mentaalisesti että konkreettisesti niin, että varsinkin naiset kärsivät ajanpuutteesta ja kaipaavat omaa aikaa. Rafnsdottirin ja Heijstran tutkijahaastatteluuissa yliopistokulttuurin tunnuspiirteiksi liitettiin taukoamaton työnteko ja kokemus, ettei ikinä tee tarpeeksi. Varsinkin naistutkijat tekevät töitä kotona paloittain silloin, kun perheeltä, kodin- ja lastenhoidolta ehtivät, mutta samalla keittiössä tai olohuoneessa työskentely on perheenäideille keino piilottaa puolisolta ja lapsilta se tosiasia, että he työskentelevät lakkaamatta. Työtä tehdään iltaisin ja öisin perheen nukkuessa sekä suuren työmäärän vuoksi että siksi, että työ nähdään monien eri töiden joukkona, harrastuksena ja elämäntapana. Samalla kuitenkin jää huomaamatta, että työ hukuttaa sekä perhe- että ylipäätään yksityiselämän.

Hostetler, Desrochers, Kopko ja Moen (2012, 332) huomauttavat, että pitkien työtuntien vaikutusta perheeseen on tarkasteltava molempien puolisoitten työajan koosteenä: parisuhde- ja perhetyytyväisyyteen vaikuttaa paitsi oma, myös puolison työaika niin, että työn valuminen perhe-elämään vähentää varsinkin miesten parisuhde- ja perhetyytyväisyyttä. Cha (2010, 304, 309) nostaa esille miehen pitkien työaikaisten haitan vaimon urakehitykselle: useimmat työorganisaatiot palkitsevat pitkistä työpäivistä, joihin kodin- ja lastenhoidosta ensisijaisesti vastaavalla naisella ei ole mahdollisuutta. Kun kulttuurisena ideaalina on olla sekä hyvä perheenäiti että hyvä työntekijä ja kun koti- ja työsfäärit erotetaan niin vahvasti toisistaan, että molempien roolien täyttäminen on mahdotonta, perheenäideille asetetut hyvän äidin vaatimukset ylittävät hyvän työntekijän sosiaaliset palkkiot.

Työn ja yksityiselämän myönteiset ja kielteiset kokemukset myös heijastuvat toisiinsa. Hostetler ym. (2012, 328, 332–334) toteavat parisuhde- ja perhetyytyväisyyden vaikuttavan vahvasti varsinkin naisten työtyytyväisyyteen jopa siinä määrin, että miehen ystävyysuhteet lisäävät molempien puolisoitten parisuhde- ja perhetyytyväisyyttä ja vähentävät työ–perhe-ristiriitaa. Sandberg, Harper, Hill, Miller, Yorgason ja Day (2013, 808) osoittavat vastaavasti parisuhdeongelmien heikentävän työterveyttä ja -tyytyväisyyttä, mutta päinvastaisesti toteavat parisuhdevaikutusten koskevan erityisesti miehiä. Ferguson, Carlson, Zivnuska ja Whitten (2012, 299, 305) puolestaan osoittavat työyhteisön ja perheen yllättävänkin vahvan vastavuoroisuuden: puolison tuki lisää työtyytyväisyyttä, mutta yhtä lailla työtoverien tuki paitsi lisää työtyytyväisyyttä ja helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista, myös lisää parisuhde- ja perhetyytyväisyyttä. Vastakkaisiakin tutkimustuloksia löytyy. Hartikaisen (2010, 294) kansainvälinen tutkimusaineisto tuo esille edellisistä tutkimuksista poiketen tuloksen, jonka mukaan parisuhde ei vaikuta työn ja yksityiselämän myönteiseen vuorovaikutukseen kummallakaan sukupuolella. Suomessa työn parisuhdevaikutuksia on selvitetty muun muassa vuosien 1997–2013 työolotutkimuksissa kysymällä, kokeeko vastaaja puolisonsa tekevän liikaa töitä. Kysymykseen vastasi myöntävästi 40–55 prosenttia naisista ja 37–50 prosenttia miehistä niin, että korkeimmat luvut sijoittuvat laman jälkimaininkeihin vuoteen 1997 ja ovat sen jälkeen koko ajan laskeneet. (Sutela & Lehto 2014, 175.) Lukuja voi pitää kohtuullisen korkeina, mutta huomattava on, että puolison liiallisen työnteon tulkintojen perusteena voivat olla paitsi vastaajan puolison reaalisesti pitkät työajat kuin vastaajan korkeat perhe- ja vapaa-ajan toiveetkin. Vastausten laskeva trendi antaa ymmärtää, että suomalainen työelämä on 2000-luvulla pikemminkin muuttunut leppoisammaksi kuin vaativammaksi, ainakin 1990-luvun laman jälkimaininkeihin verraten.

Huomionarvoista on, että työn ja perheen yhteensovittamisella perustellun kotona tehtävän työn edut jäävät Ojalan, Nättin ja Anttilan (2014, 80) tutkimustulosten mukaan ylipäättään kyseenalaisiksi: ylityöt aiheuttavat syyllisyyttä perheasioiden laiminlyömisestä, kun taas kotona tehtävä virallinen ja epävirallinen työ aiheuttaa parisuhderistiriitoja. Ristiriitoja aiheuttaa paitsi kotona tehtävän työn aiheuttama perheajan menettäminen, myös sen viemä konkreettinen, fyysinen tila (Duxbury ja Smart 2011, 275). Myös Salmen ja Lammi-Taskulan (2011, 144) tutkimus osoittaa, etteivät joustava työaika tai etätyömahdollisuus vähennä naisten eikä miesten kotitöitä koskevia riitoja, perheajan puutteen, perheasioiden laiminlyömisestä tai riittämättömän vanhemmuuden tuntemuksia, vaan päinvastoin etätyö melkein lisää varsinkin isien tunnetta perheen laiminlyömisestä. Joustavan työn vähäinen apu työn ja perheen yhteensovittamiselle selittyy muun muassa sillä, että joustavuus lisää työhön käytettyä aikaa. Työn ja perheen yhteensovittaminen ei kuitenkaan näytä olevan suomalaisten valtaenemmistön ongelma: vuosien 1990–2013 työolotutkimusten vastaajista vain neljännes tunsi laiminlyövänsä kotiasioita ansiotyön vuoksi. Korkeimmillaan (27 %) laiminlyönnin tuntemukset olivat laman jälkeen vuonna 1997, mutta muuten osuudet ovat pysyneet samalla tasolla koko tutkimusajan ja yllättävästi naisten ja miesten vastaukset ovat varsin yhtäläiset. (Sutela & Lehto 2014, 171.) Samoin Anttilan (2005, 14–15) tarkastelemassa palkansaajatutkimuksessa miehet ja naiset kokivat aikataistelua ja ristiriitoja työn ja yksityiselämän tasapainottamisessa yhtä yleisesti, mitä ansiotyön ja perheen välisten ristiriitojen samanlaista kokemista suomalaisnaisten ja -miesten välillä Anttila pitää merkittävänä havaintona suhteessa siihen, että perheen ja ansiotyön yhdistämisvaikeudet nähdään useimmiten naisen osaksi.

Niemelä (2014, 141) näkee työn ja muun elämän tasapainon ennen kaikkea tasapainotteluna erilaisten roolien välillä ja korostaa yksilön aktiivisten valintojen merkitystä tulkiten, että yksilön kokema elämäntilanteiden tasapaino on ennen kaikkea yksilön päätösten ja tekojen lopputulos. Työn ja yksityiselämän tasapainoon vaikuttavat yksilön omaksumat identiteetti- ja roolikäsitykset ja eri elämäntilanteiden keskeisyys. Bagger ja Li (2012, 488–495) toteavat työn ja yksityiselämän tasapainossa määrääväksi tekijäksi olevan yksilön keskeisen identiteetin: korkea työkeskeisyys vahvistaa työ–perhe-ristiriitaa ja vähentää työ- ja perhetyytyväisyyttä, kun taas matala työ- ja korkea perhekeskeisyys lieventää työ–perhe-ristiriitaa ja lisää sekä työ- että perhetyytyväisyyttä. Masuda ja Sortheix (2012, 1141) vahvistavat saman tuloksen todeten perheen ja vapaa-ajan ohittavan korkean työkeskeisyyden ja vahvojen työarvojen vähentävän elämäntyytyväisyyttä kokonaisuudessaan. Hakanen, Peeters ja Perhoniemi (2011, 24, 27) puolestaan osoittavat tyydytystä tuottavien yksityiselämän roolien paitsi lisäävän pari- ja ihmissuhdetyytyväisyyttä, myös parantavan työroolin täyttämistä.

Rantanen, Kinnunen, Mauno ja Tillemann (2011, 43–44) osoittavat, että odotetusti työn ja yksityiselämän välinen vähäinen ristiriita lisää työ–yksityiselämä-tasapainoa ja hyvinvointia, mutta yllättäen vähintäänkin tyydyttävän hyvinvoinnin aikaansaa myös työ- ja muiden roolien välisen positiivisen tai negatiivisen vuorovaikutuksen puuttuminen: työn ja yksityiselämän vaatimuksiin vastaamisessa tarkoituksenmukaista on välttää sijoittamasta liikaa voimavaroja sen paremmin työ- kuin yksityiselämän rooleihin varsinkin, jos näiden roolien palkkiot eivät vastaa niihin panostettuja voimavaroja. Yksilöt pyrkivätkin aktiivisesti sovittamaan elämänsä eri rooleja toisiinsa. Na Ayudhya ja Lewis (2011, 51–53) erottelevat neljä nuorten aikuisten käyttämää työn ja yksityiselämän yhteensovittamisen strategiaa: (1) työn ja yksityiselämän tasapainottaminen erottamalla ne joko selvästi tai joustavasti toisistaan (*balancers*); (2) työn asettaminen etusijalle joko uran alkuvaiheessa tai pysyvästi (*careerists*); (3) työ välttämättömän toimeentulon lähteenä ja yksityiselämän perhevastuiden asettaminen etusijalle (*career-sacrificers*); ja (4) työn ja yksityiselämän yhdistäminen ja sulauttaminen (*integrators*). Haastatellut nuoret aikuiset itsekin tunnistivat määritelmänsä ja prioriteettinsa ajankohta- ja tilannesidon- naisiksi ja odottivat niiden muuttuvan elämänkulkunsa kuluessa.

Närvi (2014a, 203–204) kutsuu orientaatio-käsitteellä eri elämänalueisiin liittyviä moniulotteisia merkityksiä, jotka muodostuvat ja muuttuvat suhteessa rakenteelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen ympäristöön. Työ ja perhe voivat olla elämänalueina tärkeitä yhtäaikaaisesti, mutta niiden merkitykset saattavat olla erilaisia ja vaihdella elämäntilanteiden mukaan. Närvi tulkitsee työn ja perheen yhdistämisen vaikeudet erityisesti koulutettujen naisten osaksi ja toteaa kulttuuristen odotusten, työelämän epävarmuuden ja vanhemmuuden sukupuolistuneiden käytäntöjen vaikeuttavan ajallisia ja emotiivisia investointeja kumpaankin elämänalueeseen. Perheen ja lähiympäristön tarpeiden painottamista oman kouluttautumisen ja urakehityksen kustannuksella voidaan kuvata vastuurationalisuuden käsitteellä, jolla viitataan naisten tekemään reproduktiotyöhön eli perheitä, yhteisöjä ja ihmissuhteita uusintavaan ja ylläpitävään työhön. Erityisesti äitien vastuurationaalisuus on perinteisesti nostettu hyveeksi ja osoitukseksi äitiyteen liitetystä korkeasta moraalista. Näre (2012, 92–93) huomauttaa, että yksi hoivan universaali piirre on hoivatyön sukupuolittuneisuus: hoivaaminen on äitiyden vuoksi yhdistetty naiseuteen luonnollisesti kuuluvaksi, ja juuri tämä hoivan luonnollisuuden purkaminen ja hoivan työksi osoittaminen on ollut feministisen kritiikin keskipisteessä 1950-luvulta lähtien. Feminismistä ja sen kritiikistä huolimatta naisten yksilöllisetkin intressit nykyäänkin artikuloituvat paljolti äidillisen vastuun tai perhevastuun nimissä niin, että naisten ammatinvalinnassa painottuu yleisesti ihmissuhdeorientaatio jopa niin, että naisten ammatinvalinnan voidaan katsoa ilmentävän

niin sanottua yhteiskunnallista äitiyttä. (Nätkin 1986, 156, 164, 174–175.) Äidin ja naisen hoivaroolin kulttuurisen kertomuksen vahvuuteen viittaa myös Mannevuori (2011, 49) todetessaan, että naisten kotiin jäämistä perustellaan usein tahtomisella, sen sijaan, että pohdittaisiin, onko työelämän rakenteissa jotakin sellaista, mikä saa korkeakoulutetutkin naiset jäämään niin usein kotiin.

Työn ja perhe-elämän vuorovaikutus näyttäytyy kuitenkin paitsi ristiriitaisena, myös rikastuttavana. Vuoden 2013 työolotutkimuksessa selvitettiin perheen ja työn myönteisestä ja kielteisestä läikkymisestä toistensa alueille. ”Perheen kanssa vietetty aika estää minua panostamasta työhöni niin paljon kuin haluaisin” -väitteen koki itseään koskevaksi äärimmäisen harva (2–3 %) suomalainen palkansaaja. Rafnsdottirin ja Heijstran (2013) tutkijan työn kokonaisvaltaisuuden tulokset pätevät myös Suomeen, sillä täälläkin juuri yliopistohenkilöstö halusi panostaa työhönsä enemmän kuin perheen vuoksi on mahdollista, mutta nämäkin luvut jäivät muutamaa prosenttiin. Sen sijaan työolotutkimuksessa nousee äärimmäisen vahvasti esille työ- ja perhe-elämän myönteinen vuorovaikutus. Kolme neljänestä suomalaisvanhemmista katsoi jaksavansa paremmin lasten kanssa, kun käy myös työssä, ja yli 90 prosenttia suomalaispalkansaajista oli valmis allekirjoittamaan väitteen ”Perhe-elämäni tekee minut tyytyväiseksi, ja sen ansiosta olen parempi työntekijä” (Sutela & Lehto 2014, 172–173). Käsälä (2012, 243) puolestaan todentaa puolisoitten välisen emotionaalisen siteen edesauttavan työn ja muun elämän välistä tasapainoa. Mamia (2009, 51), Nieminen ym. (2014, 118) ja Taskila-Rissanen, Mauno, Ruokolainen ja Rantanen (2013, 109) osoittavat sen arkiajattelun näkökulmasta yllättävänkin vaikutussuunnan, että työn vaatimukset ja ongelmat ulottuvat ja heijastuvat helpommin perheen alueelle kuin perheen vaatimukset ja ongelmat työn alueelle. Salminen (2011, 286) nostaa esille perhe-elämän ja itse työtehtävien vastavuoroisuuden: perhe-elämä rikastuttaa työrooleja ja työn imu puolestaan perhe-elämän kokemuksia. Uusiautinen ja Määtä (2012, 155) informantit toteavat saman vielä vahvemmin tulkitessaan yhdeksi työssä menestymisensä tärkeimmäksi perusteeksi hyvät lähi- ja perhesuhteet. Taskila-Rissanen ym. (2013, 109, 116–117) osoittavat hoiva- ja palvelutyöntekijöillä perheen rikastuttavan työtä enemmän kuin työn perhettä, jopa niin, että mitä koulutetumpi, iäkkäämpi ja suuremman perheen vanhempi työntekijä on, sitä enemmän perhe rikastuttaa hänen työtään ja työ perhettään.

Työn ja yksityiselämän ihmissuhteet lomittuvat vahvasti toisiinsa. Treiber ja Davis (2012, 2–3, 21) viittaavat työyhteisön suureen merkitykseen käsitteellä työpaikkaperhe (*workplace family*), jolla he kuvaavat työyhteisön monikerroksisia sosiaalisen tuen rakenteita: (1) työperheen ytimessä ovat työtoverit, jotka tarjoavat apua, ystävyyttä ja toveruutta; (2) esimiesten arvostus,

huoli ja huolenpito ovat merkittävä tuki; ja (3) työpaikan työturvallisuuskulttuuri itsessään toimii työntekijän fyysisen turvallisuuden takaavana organisatorisena kotina. Treiber ja Davis osoittavat juuri työtoverien tuen vaikuttavan merkittävästi ja suoraan, työn–perhe-ristiriidasta riippumatta, työntekijöiden terveyteen ja hyvinvointiin niin, että työpaikka on toinen koti ja työtoverit pseudoperheenjäseniä, joiden tuki vastaa kodin, perheen ja suvun perinteisesti antamaa tukea. Hochschild (2001, xx, 200–205) toteaa, etteivät työ ja perhe ole vain erillisiä toimintoja, vaan toisiinsa kietoutuneita ja samalla keskenään kilpailevia tunnekulttuureja. Tässä kilpailussa työpaikan tarjoamat kiinnostavuuden, merkityksen, saavutuksen, pätevyyden, arvostuksen, ystävyyden ja emotionaalisen tuen kokemukset näyttäytyvät monesti perhe-elämän vaikeuksia ja vaatimuksia palkitsevampina. Hochschildin informanteilla työn ja kodin kulttuurit olivat vaihtaneet paikkaa niin, että koti tuntui työltä ja työ kodilta jopa niin, että puolelle informanteista työ oli ensisijainen rentoutumisen ja turvallisuuden lähde. Työorganisaatiot voivat ottaa jopa tarkoituksellisesti auttavan sukulaisen roolin suhteessa sekä työntekijöiden työn että kodin ongelmiin ja tukea aktiivisesti työntekijöiden välisiä tunnesuhteita niin, että monien läheisimmät ystävyysuhteet löytyvät juuri työpaikalta. Antila (2005, 172) osoittaa työyhteisön merkityksen suomalaisessakin työkuultuurissa: työpaikan viihtyvyys, mielekäs työ, mukavat työtoverit, onnistumisen elämykset, arvostuksen kokeminen ja muut positiiviset tunne-elämykset voivat vetää puoleensa niin, että töitä tai työpaikkaa ei haluta jättää työpäivän päätyttyä, vaan huomio keskitetään työhön muiden elämänalueiden, ennen kaikkea kotielämän, kustannuksella, joka puolestaan näyttäytyy rutiinien ja arkivelvollisuuksien foorumina. Antila kuitenkin toteaa, että perhe- ja vapaa-aikaa syövää puoleensavetävää työtä moninkertaisesti suurempi ongelma suomalaisessa työelämässä on työn mielekkyyden puute: vain viisi prosenttia kaikista tavoitettavuuden todellisuudessa elävistä palkansaajista mainitsi työn mielekkyyden tärkeimmäksi syyksi hoitaa yhteydenpitoa työasioissa vapaa-ajalla.

Työpaikan ihmissuhteiden emotionaalista, työtehtävien ulkopuolisesta merkityksestä kertoo myös Siasin, Pedersenin, Gallagherin ja Kopanevan (2013, 276) tutkimustulos, jonka mukaan kasvokkainen vuorovaikutus on tieto- ja viestintäteknologian ja etätöiden kehittämisestä huolimatta primäärinen tärkeä työpaikan ystävyysuhteiden rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Yllättäväkin vaikutussuunta on, että juuri työpaikan emotionaaliset ihmissuhteet ovat pohjana myös tehtäväperusteiselle vuorovaikutukselle. Myös Sias ja Cahill (1998, 292) osoittavat työ- ja yksityiselämän rajan varsin matalaksi: yksityiselämän ongelmiin haetaan tukea työtovereilta ja yksityiselämän tapahtumat luovat työtoverien välisiä ystävyysuhteita, jotka vahvistuessaan painottuvat entistä enemmän työn ongelmien ratkaisemiseen. Työpaikan ystävyysuhteilla voi

siis olla myös suuri organisatorinen merkitys niiden parantaessa työtehtävien ja työorganisaation perustehtävän toteuttamista. Tämä asia on todennettu lukuisissa tutkimuksissa, muu muassa työolotutkimuksissa (Ojala, Kauhanen & Nätti 2014, 41), jotka osoittavat työhyvinvoinnin merkityksen työn tuottavuudelle.

Työn ja perheen yhteensovittaminen näyttäytyy varsin konfliktiherkkänä ja haastavana kysymyksenä. Se edellyttää usein varsinkin naisilta omien työ- ja uratavoitteiden uhraamista miehen uran ja perhe-elämän tukemiseksi tai vähintään omien roolien ja roolipreferenssien aktiivista reflektointia ja koordinoitua. Työn ja kodin sfäärit ovat yhtäältä keskenään kilpailevia, toisaalta toisiinsa limittyviä ja toisiaan tukevia. Työn ja yksityiselämän yhteensovittamisen ratkaisuehdotusten mukaan suositeltavaa on välttää liiallista sitoutumista sen paremmin työhön kuin yksityiselämäänkään, mutta varsinkaan työhön. Tältä osin työn ja yksityiselämän yhteensovittamisen tutkimustenkin voi epäillä heijastelevan yksilöllistetyn riskiyhteiskunnan ja prekaarin uuden työn eetosta: kaiken kattavan epävarmuuden aiheuttamien menetysten minimointia omalla sitoutumattomuudella. Yllättävää on, että uusi työ joustavuuksineen, etä- ja kotiansio-työmahdollisuuksineen ei olekaan vanhaa työtä tasa-arvoisempaa, vaan päinvastoin vahvistaa sukupuolten välistä epätasa-arvoa ja perinteisiä sukupuolirooleja. Etätyön yleisesti esitetyistä ja hyväksytyistä perusteluista poiketen kotona tehtävää työtä koskevassa vaihtokaupassa voitajana näyttää viime kädessä olevan työntekijän sijaan työnantaja, joka saa siirtää työtiloja, -oloja ja -turvallisuutta koskevat velvoitteet ja kustannukset työntekijän ja tämän kodin kannettaviksi (Järvensivu ym. 2014, 15) ja voi laajentaa työntekijän työajan työpaikalla vietetyistä työtunneista varsin jatkuvaan virtuaaliseen tavoitettavuuteen.

Myös suomalaisissa tutkimuksissa tulee esille työmarkkinoiden ja työelämysuhteiden sukupuolten välinen epätasa-arvo ja hoivavelvollisuuden vahva painottuminen äideille. Samalla kuitenkin työn ja perhe-elämän suhde näyttäytyy ristiriitaisen sijaan enemmänkin rikastuttavana ja voimaannuttavana. Vaikka suomalainen työ- ja perhe-elämä näyttäytyy laajoine äitien hoitovapainneen ja -vastuineen varsin familistisena, työelämään osallistuminen ei näyttäisi vaativan suuria urallisia uhrauksia edes perheenäideiltä. Päinvastoin, yleisimmin perheestä katsovat saavansa voimaa työelämään juuri ylemmät toimihenkilönaiset (Sutela & Lehto 2014, 172–173). Tätä voitaneen pitää osoituksena kansainvälisesti vertaillen vahvasta tasa-arvoperinteestä, perhe- ja sosiaalipolitiikasta ja muun muassa European Values Study ja World Values Survey -tutkimustenkin osoittamasta suomalaisten vahvasta perhe-elämän arvostuksesta. Samalla se herättää kiinnostavan kysymyksen suomalaisesta työkuulttuurista: huolimatta julkisen keskuste-

lun yleisesti hyväksytyistä tulkinnoista suomalaisen työelämän kuluttavuudesta ja työpahoinvoinnista, tarjoaako suomalainen työkulttuurikin suomalaisten päivähoitopalvelujen ohella kansainvälisesti vertaillen hyvät mahdollisuudet työn ja perheen yhteensovittamiseen ja jopa perhe-elämän priorisointiin? Seuraavaksi työn ja perheen yhteensovittamista tarkastellaan perhe- ja laajemman sukuyhteisön vuorovaikutuksen ja perhe- ja sukuyhteisössä tehtävän hoivatyön näkökulmasta, joka sekin osaltaan vaikuttaa ja heijastuu ansiotyöhön.

3.5 Hoivatyö perheessä

Työn ja elämän yhteensovittaminen liittyy kiinteästi tulkintoihin rajattomasta uudesta työstä, jonka pitkien työaikojen ja kotona tehtävän ansiotyön oletetaan muuttavan parisuhdetta, perhe-elämää ja puolisoitten työkäyttöä ja aikaansaavan perheen sisäisten hoivavastuiden uusjaon. Aikalaiskuvauksissa avioliitto- ja perherakenteiden on katsottu muuttuneen yhtä lailla voimakkaasti kuin muidenkin yhteiskunta- ja yhteisöjärjestelmien. Ahponen ja Marttinen (1997/2015, 180–181) nimeävät modernin perheen stereotyyppiseksi ideaalimalliksi ydinperheen, joka tuotetaan prosessinomaisesti tietoisien päätösten ja ratkaisujen tuloksena. Perhe on ideologinen instituutio, jonka peruspiirteitä ovat familismi ja individualismi. Familistisessä perhekäsityksessä korostuu perheen yhteisöllinen arvo, jatkuvuus, lasten kasvattaminen ja molempien puolisoitten työskentely perhehengen tuottamiseksi ja ylläpitämiseksi. Individualistinen perhenäkemyksenä painottaa yksilön oikeuksia toteuttaa itseään, tunteitaan ja mielihalujaan omin ehdoin ja tehdä omat ratkaisunsa perheessäänkin. Perhe pysyy koossa niin kauan kuin siitä nautitaan ja siinä vallitsee hyvä henki. Individualismissa yksilö uhmaa perheen yhteisyyttä omien tarpeiden niin vaatiessa.

Giddens (1991, 6, 89–90, 98) kuvaa käsitteellä puhdas suhde pari-, perhe-, sukulaisuus- ja ystävyysuhteiden individualistista muutosta, jossa luottamuksen ulkoiset suvun, tavan ja velvollisuuden kaltaiset taloudelliset ja sosiaaliset kriteerit ovat hävinneet ja suhde perustuu osapuolten sopimukseen sitoutua toisiinsa ja suhteeseen sen antamien palkintojen vuoksi. Beck ja Beck-Gernsheim (2002, 97–98) tulkitsevat samoin perinteisten avioliitto- ja perhemuotojen muuttuneen solidaarisuuden velvoitteen koossa pitämistä tarveyhteisöistä individualististen yksilöiden yksilöllisen suunnittelun, päätöksenteon ja riskin valinnaisiksi suhteiksi ja sopimusperusteisiksi perhesiteiksi, jotka eivät ulottuvuudeltaan, vahvuudeltaan, pysyvyydeltään ja velvollisuudeltaan ole tarveperusteisten perhesiteiden veroisia, vaan riippuvaisia henkilökohtaisesta

yhteistyöstä ja ulkoisista olosuhteista. Bauman (2000, 91; 2002, 197, 203) näkee yksilönvapauden ja turvallisuuden välisen epätasapainon kasvavan niin, että ihmissuhteiden hauraus ja lyhytikäisyys sekä mahdollistaa että estää yksilöllisiin tavoitteisiin pyrkimisen: suhteiden oletettu tilapäisyys muuttuu itsensä toteuttavaksi ennusteeksi niin, että toistuvista irrottautumisista ja uusista aluista tulee suosituin ratkaisu elämän epämurkkuuksiin. Ekberg (2007, 357) katsoo puhtaiden suhteiden ilmentävän individualismia, autonomisuutta ja joustavuutta, mutta myös lojaalisuuden, pysyvyyden, solidaarisuuden, turvallisuuden ja sitoutumisen katoamista.

Vastaavia tulkintoja on esitetty myös suomalaisen perheyhteisöllisyyden muutoksesta. Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 177–178) tulkitsevat yhteisöllisten ihmissuhteiden ja yksilöllistymisen aiheuttaman sosiaalisen hajoamisen määräytyvän luokkaperusteisesti niin, että yhteisöt ovat heikoimpia taloudellisesti ja sosiaalisesti heikossa asemassa olevilla ja vahvimpia koulutetuilla toimihenkilöillä. Ystävien, naapureiden ja sukulaisten lukumäärä on yhtäläinen, mutta sosiaaliset suhteet ovat sitä kovempia, kylmempiä ja etäisempiä, mitä alemmaksi sosioekonomisessa hierarkiassa siirrytään. Kortteinen ja Tuomikoski päätyvät siihen varsin materialistiseen tulkintaan, että yhteisöllinen kannattelu edellyttää taloudellista pohjaa ja siten sosiaalisten siteiden kehittämiseen ja säilyttämiseen on parhaat mahdollisuudet vakaassa yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa asemassa. Marin (2001a, 258; 2001b, 41–42) huomauttaa koko nykyajan perhettä luonnehtivan sukulaisuussuhteiden epäselvyyden, ambivalenttisuuden, yksilöllistymisen ja neuvoteltavuuden niin, että sukulaisuuteen sisältyy koettuja ja itse määriteltyjä sukulaisuussuhteita. Uusperhe ja sen parisuhde ovat ensisuhteita haavoittuvampia, sillä toisin kuin ensisuhteissa, uusperheessä ovat alusta asti läsnä sekä lapset että lasten kautta myös ex-puolisot, molempien puolisoitten menneisyys ja tulevaisuus, ja onnistuakseen uusperheys edellyttää näiden moninaisten sukulaisuussuhteiden toteuttamista ja tietoista sitoutumista uusperheen sosiaaliseen vanhemmuuteen (Malinen 2015, 81, 85).

Samalla kun yksilölliset elämänvalinnat ovat alkaneet korostuneemmin ohjata parisuhteen arkea ja perhe-elämän järjestelyissä on etäännytty perinteisistä malleista, parisuhteessa ovat korostuneet erilaiset neuvottelutilanteet. Varsinkin nuoret sukupolvet ovat soseeristuneet parisuhteisiin liittyvien valinnan mahdollisuuksien moninaistumiseen ja odottavat parisuhteelta vanhempiä sukupolvia enemmän muun muassa tasa-arvon osalta (Ervasti 2015, 118). Tämä näkyy myös 2000-luvun suomalaisten avioerojen perusteissa. Kiiskin (2011, 232–235) kyselytutkimusaineiston faktorianalyysissä eromotiivit tiivistyivät kuuteen tekijään: (1) puolisoitten erilleen kasvamiseen; (2) emotionaalisen läheisyyden puutteeseen; (3) omaan itsenäistymiseen; (4) puolison itsenäistymiseen; (5) puolison käytökseen liittyvään tyytymättömyyteen; ja (6) omaan

ongelmalliseen käytökseen. Parisuhdeväkivallan, päihteiden ongelmakäytön, hallitsemattoman rahankäytön ja uskottomuuden perinteisten avioeroperusteiden lisäksi ja jopa edelle nousevat sellaiset individualistisen perhenäkemyksen mukaiset perustelut kuin epäoikeudenmukaisuus kotitöissä, puolison liiallinen työlle omistautuminen, yhteisen ajan puute, toisesta vieraantuminen, erilaiset elämäntavoitteet ja pyrkimykset, kykenemättömyys ymmärtää puolison unelmia ja pyrkimyksiä ja halu itsenäiseen elämään.

Individualistisen perhenäkemyksen tilastollinen vastine ovat kansainvälisten vertailututkimusten tulokset Keski-, Länsi- ja Pohjois-Euroopasta matalan perhesolidaarisuuden alueena, jossa heikot ylisukupolviset perhesiteet eivät realisoitu useamman sukupolven yhteistalouksiksi, vanhusten kotihoidoksi tai isovanhempien päivittäiseksi lastenhoitoavuksi. Myös Etelä-Euroopan katolisissa, familistisen sosiaalipolitiikan maissa ollaan kuitenkin siirtymässä perheensisäisen lasten- ja vanhustenhoidon kotiäiti-perhemallista kohti sukupuolten koulutuksellista tasa-arvoa, lapsiluvun vähentämistä ja kahden työssäkäyvän aikuisen perhemallia muun muassa keinoina välttää pitkällisessä taantumassa ja joukkotyöttömyydessä uhkaavaa köyhyyttä, missä turvana muuten on lähinnä vanhempien ja muun suvun taloudellinen ja sosiaalinen tuki. (Cais & Folguera 2013, 557–558; Calzada & Brooks 2013, 524; Leon & Migliavacca 2013, 26, 37; Moreno & Mari-Klose 2013, 494–495, 510.) Paradoksaalisesti uusliberalistinen julkisten palveluiden purkaminen muuttaa puolestaan länsimaisia protestanttisia yhteiskuntia familistisempaan suuntaan. Fox (2015, 205–208) toteaa riskikulttuurin ja uusliberalistisen yksilön vastuun kohdistuvan erityisesti perheenäiteihin, jotka kantavat päävastuun ansiotyöstä, kotitöistä ja lasten- ja omaishoidosta yhteiskunnan hoivapalvelujen supistuessa sekä prekaarityömarkkinoiden nuorisotyöttömyydestä vastaamalla pidentynyttä nuoruutta elävien aikuisten lastensa ruuasta, asumisesta ja muusta taloudellisesta tuesta. Samaan äidin roolin korostumiseen liittyy Sejbaekin, Nexonin ja Borgin (2013, 614–615) huomio, etteivät varhaisen eläköitymisen toiveet kytkeydy niinkään työn työntäviin tekijöihin, vaan eläkkeellä olon vetäviin tekijöihin, joita painottavat erityisesti naimisissa olevat naiset. Myös suomalaisissa työolotutkimuksissa nimenomaan parisuhteessa olevat naiset suunnittelevat siirtyvänsä eläkkeelle muita aikaisemmin (Forma, Tuominen, Tuominen & Väänänen-Tomppo 2006, 217).

Suomalaisenkin yhteiskunnan on tulkittu siirtyneen uusfamilistiseen suuntaan (ks. Jallinoja 2000; 2006; Jokinen 2005; Julkunen & Nätti 2002). Kun 1970–1980-luvulla kahden työssäkäyvän aikuisen perhemalli hyväksyttiin laajasti, 1990–2000-lukujen uusfamilismissa kahden työssäkäyvän vanhemman perhemalli on heikentynyt, ansiosidonnaista äitiyspäivärahaa saavien äitien osuus on vähentynyt, vain vähemmistöllä vanhempain- ja hoitovapaalla olevista äideistä

on työpaikka, johon palata, ja valtion tuki on siirtynyt naisten työmarkkinaosallistumisen tukemisesta familistisen kotiäitiyden tukemiseen (Julkunen & Nätti 2002, 246, 251–254). Jokinen (2005, 16–17) toteaa suomalaisen yhteiskuntaan vakiintuneen normatiivisen äitiyden vaihemallin, jossa äidit hoitavat kotona pieniä lapsia. Tämä selittää osaltaan myös isien perheväpöiden käytön lisäämiseen tähtäävien poliittisten aloitteiden herättämän vastustuksen. Suomalainen uusfamilismi näkyy myös Morenon ja Mari-Klosen (2013, 498–508) yleiseurooppalaisessa tilastollisessa vertailussa: vuonna 2008 alle 3-vuotiaista suomalaislapsista oli hoidossa alle kolmannes ja 3–5-vuotiaista alle kolme neljäsosaa, mitkä olivat EU15-maiden neljänneksi alhaisimmat osuudet. Suomen avioliittojen määrä puolestaan oli Tanskan jälkeen EU15-maiden toiseksi korkein ja oli jopa noussut edellisenä vuosikymmenenä, ja vuoden 2009 European Values Studyssä suomalaiset olivat tanskalaisten jälkeen toiseksi haluttomimpia pitämään avioliittoa vanhentuneena instituutiona²⁰. Kaksi kolmasosaa suomalaisista myös piti kotityötä yhtä tärkeänä kuin ansiotyötä (European Values Study 2009: Suomen aineisto), kun Etelä-Euroopan maissakin vain puolet naisista allekirjoitti väitteen. Perhekeskeisyys ei koske vain naisia: lastenhoitoon ja kotitöihin osallistuvat varsinkin nuoret, korkeakoulutetut isät kaikissa länsimaissa (Sullivan, Billari & Altintas 2014, 1060), mutta EU15-maiden vertailua johtivat suomalaismiehet vastaamalla vähintään neljänneksestä kotitöistä. (Moreno & Mari-Klose 2013, 498–508.)

Kansainvälisessä vertailussa esille tulevasta suomalaisten miesten laajasta kodin- ja lastenhoitovastuusta huolimatta kotimaisissa tutkimuksissa sukupuolten perhevastuut näyttävät varsin epätasa-arvoisina. Salin (2015, 214) toteaa uusfamilismin näkyvän hallitsevissa vanhemmuusideologioissa, joissa vanhemmuuden toteuttaminen pelkistyy pääsääntöisesti äidin vastuulle muun muassa ensisijaisena kotihoitovastuuna. Salmi, Lammi-Taskula ja Närhi (2009, 180–181) toteavat perinteisten sukupuolistuneiden perhevastuiden jaon jopa vahvistuneen niin, että aiempaa useammin pikkulapsiperheen äiti ottaa päävastuun lastenhoidosta ja isä perheen elatuksesta. Äitien vastuu pienten lasten kotihoitovastuusta on noussut normiksi niin, että äidit käyttävät 98 prosenttia vanhempainvapaista (Salmi & Närvi 2014, 414), vuoden 2013 työolotutkimuksessa alaikäisten lasten äideistä lähestulkoon kaikki (95 %) olivat olleet perhevapaalla ja myös alle 3-vuotiaiden ja alkuopetusikäisten lasten osittaista hoitovapaata ottavat nimenomaan äidit: vuoden 2013 työolotutkimusten osittaisella hoitovapaalla olevista neljätoista prosenttia oli äitejä ja kaksi prosenttia isiä. (Sutela & Lehto 2014, 163, 166–167.)

²⁰ Väittämän hyväksyi vain viisitoista prosenttia suomalaisista ja kolmetoista prosenttia tanskalaisista, kun taas yli kolmannes belgialaisista (34 %) ja ranskalaisista (35 %) allekirjoitti väitteen.

Naisten ja miesten perhevapaiden käyttö ja kesto liittyvät lastenhoitoa koskeviin arvostuksiin, kuten vahvaan kotiäidin identiteettiin, päivähoitopalvelujen saatavuuteen, koulutustasoon, sosio-ekonomiseen asemaan sekä ennen kaikkea henkilökohtaiseen ja yleiseen työmarkkinatilanteeseen sekä työmarkkinoiden rakenteisiin, piilotyöttömyyteen: kotiäidin identiteetti on monelle työttömän identiteettiä mieluisampi taloudellisista heikkouksistaan huolimatta. Mitä heikompi koulutustaso ja työmarkkinatilanne, sitä todennäköisemmin nainen jää pidemmäksi aikaa kotiin, jolloin uuden työpaikan saamisen todennäköisyys, työmarkkina-asema ja palkkakehitys heikkenevät entisestään ja köyhyysriski pitkittyy. (Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski 2009, 93, 98; Salmi, Lammi-Taskula & Närhi 2009, 15–16; 2015, 34, 37–38.) Kotihoito keskittyy äideille, joilla ei ole korkeakoulututkintoa ja työsuhdetta (Närvi 2014b, 548–550), mutta myös keskiluokkaisten nuorten äitien perhevapaiden pituus kytkeytyy paikalliseen työmarkkinatilanteeseen koulutusta vastaavien töiden saatavuutena (Sihto 2015, 23).

Sosio-ekonomista ja työmarkkina-asemaa voimakkaamminkin kotihoidon todennäköisyyttä ennustaa kuitenkin äidinhoivan ihanne eli näkemys, että äitien kuuluu olla kotona. Suomessa äidin hoiva- ja isän elatusroolin ajatus hyväksytään kansainvälisestikin vertaillen vahvasti. Vuoden 2012 International Social Survey Programme (ISSP) -tutkimuksen suomalaisista vastaajista yli puolet katsoi, että lapsiperheissä suurempi vastuu toimeentulosta kuuluu isälle ja hoivasta äidille. Työ- ja perhevelvoitteiden tasa-arvoisen jaon kannatus on Suomessa samalla tasolla kuin Espanjassa ja poikkesi suuresti Ruotsista, jossa ihanteena on työssäkäynnin ja hoivan velvollisuuksien jakaminen tasan äidin ja isän kesken. (Salin, Hakovirta & Ylikännö 2016, 217.) Närvi (2014a, 9) osoittaa lastenhoidon ja vanhempien työnjaon ratkaisujen olevan sekä pragmaattisia että ideologisia niin, että niihin vaikuttavat sekä vanhempien työtilanteet että vanhemmuuden vastuiden ihanteet. Äidin heikompi työmarkkina-asema johtaa usein sukupuolistuneeseen työnjakoon, jossa heikommassa työmarkkina-asemassa oleva äiti kantaa vastuun lastenhoidosta ja vakaammassa asemassa oleva isä perheen elatuksesta. Isän epävarma työtilanne saattaa kuitenkin avata tilaisuuksia toisin toimimiselle, äidin työuran tukemiselle ja isän hoivalle. Saarikallio-Torp ja Haataja (2016, 108–109) vahvistavat perhevapaiden käytön olevan yhteydessä perheen taloudellisiin resursseihin ja niiden jakautumiseen perheessä niin, että isyysvapaita käyttävät yleisimmin korkeakoulutetut ja hyvätuloiset isät, joiden vaimoilla on samantasoinen tai korkeampi koulutus ja tulotaso kuin heillä itsellään.

Lammi-Taskulan, Suhosen ja Salmen (2004, 97, 112–113) Työ ja perhe -hankkeen tutkimustulokset osoittavat individualistisista perhekäsityksistä poiketen, että ydinperhettä laajemmatkaan

suvun sisäiset hoivasuhteet eivät suinkaan ole kadonneet, vaan sukulaisapu ja -tuki liittävät toisiinsa nykyäänkin ainakin kolme sukupolvea: (1) aikuiset, työssä olevat lapset auttavat vanhempiaan tai appivanhempiaan; (2) aikuiset, työssä olevat lapset saavat apua vanhemmiltaan tai appivanhemmiltaan; ja (3) työssä olevat isovanhemmat auttavat työssäkäyvien lastensa perheitä. Lammi-Taskula, Suhonen ja Salmi toteavat näiden perhesukupolvien keskinäisten auttamisen verkostojen olevan hyvinvointiyhteiskunnan palvelujen ohella tärkeä osa työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamisen kenttää: vanhemmat antavat aikuisille lapsilleen henkistä ja taloudellista tukea ja lastenhoitoapua, mikä helpottaa lasten vanhempien mahdollisuuksia vastata työelämän vaateisiin. Vastavuoroisesti aikuiset lapset haluavat huolehtia ikääntyneistä vanhemmistaan mahdollisimman pitkään perhepiirissä antamalla kuljetus-, kauppaa-, asiointi-, koti- ja korjausapua sekä henkistä tukea.

Haavio-Mannilan ym. (2009, 105, 117–118) kolmen perhesukupolven, suurten ikäluokkien ja niitä edeltävän ja seuraavan sukupolven, välisten auttamisketjujen tutkimus näyttäisi todentavan näkemyksen Suomesta pohjoiseurooppalaisena matalan perhesolidaarisuuden kulttuurina, sillä ensisijainen vastuu vanhusten hoivasta annetaan yhteiskunnalle. Tarkempi tarkastelu kuitenkin nostaa esille varsin familistisiäkin käytäntöjä. Odotetusti haastateltujen vanhin sukupolvi korosti eniten isovanhempien vastuuta jälkipolvien auttamisessa ja jossain määrin myös lasten velvollisuuksia vanhempien suhteen, mutta varsinaisen hoivavastuun hekin sälyttivät pääasiassa tai yksinomaan yhteiskunnalle. Suurimman hoivavelvollisuuden ensisijainen ryhmä, suurten ikäluokkien naiset, puolestaan vastustivat voimakkaimmin iäkkäiden vanhempien tai pienten lapsenlasten hoivavastuuta. Suurten ikäluokkien auttamiskulttuuri oli varsin laaja, mutta ristiriitojen repimä niin, että sekä auttajat että autettavat olivat tyytymättömiä. Yllättävänä voidaan kuitenkin pitää sitä, että suurten ikäluokkien lapset korostivat lasten vastuuta vanhemmistaan, suhtautuivat pyyteettömästi epäviralliseen auttamiseen, pitivät käytännön auttamista yksinomaan tai pääasiassa perheen vastuualueena ja kokivat auttamisen suku- ja ystäväpiirin mieluisaksi vuorovaikutukseksi, jossa he olivat onnellisia ja tyytyväisiä.

Haavio-Mannilan ym. (2009, 119–120) tutkimustulokset eivät vastaa individualististen perhenäkemyksien tulkintoja yksilöityneiden sosiaalisten suhteiden rakentumisesta mieltymyksille velvollisuudentunteen ja elinikäiselle sitoutumisen sijaan, päinvastoin: sukulaisten auttamisen on valtaosalle suomalaisista itsestänselvyys riippumatta siitä, koetaanko se miellyttäväksi vai velvollisuudeksi, ja yhtä lailla itsestänselvästi omaisilta odotetaan vastavuoroista apua. Sukusiteiden velvollisuusperusteisuudesta kertoo myös se, että biologiset sukulaiset näyttävät lä-

heisempinä kuin avioliiton kautta saadut, ja yhteyttä pidetään tiiviimmin peräkkäisten sukupolvien, vanhempien ja lasten, välillä, kuin samaan sukupolveen kuuluvien sisarusten ja serkkujen kesken (Haavio-Mannila ym. 2009, 53). Tutkimustulokset kuvastavat toki rajallista – varsin harvat haastatellut esimerkiksi katsoivat lasten velvollisuudeksi ottaa vanhempansa luokseen asumaan (Haavio-Mannila ym. 2009, 122) – mutta kuitenkin varsin laajamittaista, kattavaa ja kiinteää sukuyhteyttä, joka ainakin tutkitun kolmen sukupolven ketjussa näyttäisi jopa olevan vahvistumassa nuorimmassa, suurista ikäluokista seuraavassa sukupolvessa.

Suvun sisäiset hoivavastuut tulevat näkyviin myös työolotutkimuksissa. Vuoden 2013 työolotutkimuksen (Sutela & Lehto 2014, 179–182) palkansaajista lähes puolella (45 %) oli huolenpitovastuita oman kotitalouden ulkopuolisista aikuisista tai lapsista. Sukupuolten ero on varsin vähäinen: vuosien 2008–2013 tutkimuksissa hoivavastuita oli 41–46 prosentilla naisista ja 39–43 prosentilla miehistä ja vastuut ovat kasvaneet molemmilla sukupuolilla. Naisilla on useammin huolenpitovastuita kotitalouden ulkopuolisista lapsista, mutta aikuisista huolehtivien osuus on sama naisilla ja miehillä. Nämä huolenpitovastuut ovat osin päällekkäisiä: joka kymmenennellä palkansaajalla oli kotitalouden ulkopuolella vastuita sekä lapsista että aikuisista. Vuosien 2008 ja 2013 aineistoissa sekä ikääntyneistä sukulaisistaan että pienistä lapsistaan huolehti noin seitsemän prosenttia kaikista ja viisitoista prosenttia 35–44-vuotiaista palkansaajista. Kaiken kaikkiaan huolenpitovastuut kohdistuvat kuitenkin keski-ikäisiin ja ikääntyneisiin palkansaajiin. Lähes puolet 45–54-vuotiaista hoivasi aikuisia, yli kolmannes yli 55-vuotiaista huolehti kuukausittain kotitaloutensa ulkopuolisista lapsista, ennen kaikkea lapsenlapsista, ja yli viidesnes 55–64-vuotiaista hoiti lapsenlapsiaan yli kymmenen tuntia kuukaudessa. Sekä ikääntyneiden omaisten että pienten lapsenlasten huolenpito kasautuu yli 50-vuotiaille naisille. Yli 55-vuotiaista naisista 61 prosentilla oli vastuita lapsista, aikuisista tai molemmista, mutta myös samanikäisillä miehillä vastuita oli yli puolella (56 %). Sukupuolieroa voidaan pitää yllättävänkin pienenä suhteessa siihen, että monet tutkimukset (mm. Eriksson 2010, 302) osoittavat huolenpidon kasautuvan naisille, vaikka normatiivisesti sukupolvivastuun koettaisiin olevan sekä miehillä että naisilla. Huomattava on, että kaikkien ikäryhmien, mutta erityisesti vanhimpien työntekijäpolvien, hoitovastuut ovat kasvaneet koko 2000-luvun ajan. Työolotutkimuksissa on selvitetty myös lähipiirin hoivavastuiden heijastumista työelämään. ”Työn ja perheen yhteensovittamista kuormittavat kohdallani kotitalouden ulkopuoliset hoitovastuut” -väitteen kuitenkin allekirjoitti vain reilu kymmenesosa ja omalla kohdallaan täysin pakkaansa pitämättömänä sitä piti kuusi kymmenestä vastaajasta. Kuormittavuuden kokemus kuitenkin kasvaa hoitovastuiden myötä niin, alle kymmenen kuukausitunnin hoivavastuun aikuisista tai lapsista kokee

kuormittavaksi vain seitsemän prosenttia palkansaajista, mutta yli kymmenen kuukausitunnin hoivatyö kuormittaa jo 18 prosenttia lapsia ja 27 prosenttia aikuisia hoitavia.

Perhe- ja sukuyhteisön hoivavastuita koskevat tutkimukset tuovat havainnollisesti esille talous- ja yhteiskuntapolitiikan vaikutukset kansalaisten arkielämään. Uusliberalistinen julkisten palvelujen purkaminen edistää uusfamilistisia elämänpolitiikkoja, jotka konkretisoituvat muun muassa perheenäitien vastuuksi pienten lasten kotihoidosta, aikuisten lasten taloudellisesta tuesta ja ikääntyneiden sukulaisten hoivasta. Empiiriset tutkimukset eivät juurikaan näytä tukevan individualistisia perhenäkemyksiä, vaan päinvastoin kertovat hyvinkin vahvoista, traditionaalisen velvollisuusperusteisista perhe- ja sukusiteistä ja jopa perheen ja suvun sisäisten hoivavastuiden vahvistumisesta. Yllättävääkin on, että perhe- ja sukuyhteisön lisääntyneet hoivavastuut eivät liity vain julkisten palvelujen heikennyksiin tai kohonneen eliniän ja terveydentilan mahdollistamaan aktiiviseen eläkeikään, vaan varsinkin nuoremmilla aikuissukupolvilla nimenomaan perhekeskeisiin elämäntapa- ja arvovalintoihin (ks. Haavio-Mannila ym. 2009, 117–118). Uusfamilismin ja pikkulapsiperheiden kotiäitiyden korostumisen rinnalla huomionarvoista on, että suomalaisessa sukuyhteisössä vastuu vanhusten auttamisesta ei kohdistukaan valtaosin perheenäideille, vaan jakautuu varsin tasapuolisesti naisten ja miesten kesken. Työn ja perheen yhteensovittamisen haasteet eivät siis koske yksinomaan lapsiperheiden äitejä tai edes lapsiperheiden molempia vanhempia, vaan yhtä lailla ja jopa nousujohteisesti ikääntyviä sekä nais- että miestyöntekijöitä, jotka vastaavat varsin säännöllisesti ja laajamittaisestikin sekä lapsenlastensa että ikääntyneiden vanhempiensa ja appivanhempiensa hoivasta (vrt. Zuba & Schneider 2013, 464–467).

Seuraavassa pääluvussa siirrytään metodologiseen tarkasteluun ja luodaan katsaus tässä tutkimuksessa käytettyihin tutkimusmenetelmiin, narratiiviseen, elämäkerta- ja päiväkirjatutkimukseen, käsitellään päiväkirjojen, muiden elämäkertakirjoitusten ja kirjoituskilpailuaineistojen erityispiirteitä tutkimusaineistona ja arvioidaan valittujen tutkimusmenetelmien ja tutkimusaineistojen vahvuuksia ja heikkouksia pyrittäessä kuvaamaan vallitsevaa arkielämän ja yhteiskunnan todellisuutta.

4 Tutkimuksen metodologia

4.1 Narratiivinen, elämäkerrallinen ja päiväkirjatutkimus

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineistona ovat päiväkirjakirjoitukset. Päiväkirjoja koskeva tutkimusala, päiväkirjatutkimus, liittyy elämäkerrallisen tutkimuksen, muistitietotutkimuksen sekä laajemmin narratiivisen tutkimuksen perinteeseen. Narratiivinen (tarinallinen, kertomuksellinen) tutkimus viittaa kaikkeen sellaiseen tutkimukseen, jossa tarinan, kertomuksen tai narratiivin käsitettä käytetään ymmärrysvälineenä. Narratiivinen lähestymistapa puolestaan tarkoittaa psykologista tai sosiaalitieteellistä suuntausta, jossa tarina nähdään jollakin tavoin keskeisenä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona. (Hänninen 2002, 15.) Yksinkertaisimmillaan narratiivinen lähestymistapa on ajan merkityksen huomioimista: se kuvaa ketjua pieniä ja erillisiäkin ajallisia tapahtumia, jotka ajan myötä yhdistyvät muodostaen tutkittavan ilmiön tuottavat olosuhteet (Hunter & Brewer 2003, 588–589). Metodisena viitekehyksenä narratiivisuudessa huomio kohdistetaan kertomuksiin tiedon ja todellisuuden rakentajina ja välittäjinä (Heikkinen 2010, 143; Säntti 2004, 181). Narratiivisuus viittaa (1) kertomusten tuottamiseen maailmasta eli tarinankertomistilanteisiin (Heikkinen 2010, 143); (2) tutkimusaineiston laatuun eli narratiivisen haastattelun kautta saataviin elämäkertomuksiin; ja (3) aineiston käsittelytapaan eli kertomusten soveltamiseen ja analysointiin (Syrjälä 2010, 257), jossa tutkija rekonstruoii aineiston perustalta uuden kertomuksen, joka tuottaa tutkittavan ilmiön biografista merkitystä (Paananen 2008, 19–20). Tarinan käsitteen leviäminen useiden tieteenalojen jäsenysvälineeksi kertoo sen potentiaalista tehdä ymmärrettäväksi mitä erilaisimpia ihmiselämän ilmenemismuotoja. Narratiivisen tutkimuksen monialaisuudesta seuraa, että tarinan käsitettä käytetään hyvin monissa merkityksissä: sillä voidaan viitata kaunokirjallisiin tuotteisiin, kaunokirjallisista lajityypeistä muotonsa lainaaviin teksteihin, suullisesti kerrottuihin tarinoihin, ajattelumuotoihin tai jopa elävän elämän episodeihin. (Hänninen 2002, 19.)

Narratiivisuus liittyy konstruktivistisen tutkimuksen perusajatukseen, että yksilöt konstruoivat tietonsa, identiteettinsä ja tulkintansa maailmasta kertomusten avulla (Syrjälä 2010, 248). Kertomuksilla ihminen on vuorovaikutuksessa ja yhteydessä toisten ihmisten kanssa, kertoo toisille itsestään ja elämästään, jakaa, järjestää ja reflektoi kokemuksiaan, tekee ymmärrettäväksi maailmaa ja sen vuorovaikutussuhteita, arvioi ja arvottaa tekemiään valintoja, itseään ja persoonallisuuttaan sekä ilmentää elämälleen ja itselleen luomiaan merkityksiä (Alasuutari 2001, 130–132; Huotelin 1996, 24–25; Hänninen 2002, 22; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189; Polkinghorne 1995, 5–7; Saastamoinen 2000, 135). Itselle ja muille tuotettavia kertomuksia luodaan ja

muokataan läpi elämän kokemusten, reflektoinnin, vuorovaikutuksen, yhteisöllisyyden ja kulttuurin antamien merkitysten kautta (Hänninen 2002, 22; Paananen 2008, 19–20). Kertomukset ovat paitsi menneisyyden reflektointia, myös kulttuurin normatiivisia malleja tai yksilöllisiä ideaaleja, joiden mukaan pyritään elämään, sekä tulevaisuuteen suuntautunut projekti, jolla asetetaan itseä koskevia tavoitteita ja pyritään oman itsen ja elämän muuttamiseen (Hyvärinen, Peltonen & Vilkkö 1998, 13; Hänninen 2002, 62; Saastamoinen 2000, 143).

Elämää on narratiivisessa tutkimuksessa pyritty määrittelemään monin eri käsittein. Narratiiviseenkin tutkimukseen liittyvät kiinteästi aiemmin käsitellyt elämänkulun, elämänkaaren ja elämäntapahtumien käsitteet. *Elämäkerrallinen identiteetti* puolestaan tarkoittaa tietoisuutta elämän tapahtumista ja kokemuksista sekä niille annetuista moraalisisista ja kategorisista merkityksistä. *Elämäkerta* (elämäkertomus, elämäntarina) on elämänkaaren, elämänkulun, elämänkerrallisen tietoisuuden ja itsen esittämistä muille kerronnan keinoin. (Houtsonen 1996a, 217–218.) Muistitietotutkimuksen aineistoja ovat suullinen muistelupuhe (*oral history*), kirjoitetut muistitietotekstit ja mediatekstiksi tuotettu muistitieto (Östman 2008, 7). Elämäkerralliseen kirjallisuuteen luetaan hyvin erilaisia aineistoja: omaelämäkerrat, muistelmat, (omaelämäkerralliset) kirjeet, päiväkirjat ja niiden verkkovastineet, kuten sähköpostikirjoitelmat, verkkopäiväkirjat, blogit, elämänlokki (*lifelog*), Facebook-päivitykset ja muut elämäjulkaisemiseen kuuluvat arjen verkkokertomukset eli yksityishenkilöiden omaehtoisesti Internetissä julkaisemat oman arkielämän tapahtumat, mutta kaiken elämäkerrallisen kirjallisuuden yhteisenä teemana on kirjoittajan elämä (Norkola 1995, 112–113; van Dijck 2004; Vatka 2005, 221–225; Östman 2008, 1, 4, 8, 15). Elämäkertomuksessa yksilö kertoo narratiivisten tuotantoehtojen mukaisesti omasta elämästään ja elinympäristöstään (Säntti 2004, 181–182). Kertomusten kautta välittyy modernille ajalle ja yksilölle ominainen kokemus historiasta, ajallisesta muutoksesta ja yksilökohtaisesta ajallisesta kehityksestä, biografisesta tietoisuudesta (Alasuutari 1999, 127).

Elämäkerrallisen tutkimuksen juuret löytyvät sosiologiassa 1920–1930-lukujen Chicagon koulukunnasta, joka työväenluokan, vähemmistöryhmien ja naisten suullisilla elämäkertahaastatteluilta pyrki antamaan äänen yhteiskunnan vähäväkisille historiantutkimusta hallinneiden vallanpitäjien ja suurmiesten elämäkertojen, voittajien historian, sijaan (Hunter & Brewer 2003, 589; Rahkonen 1995, 146; Syrjäjä 2010, 249). Znanieckin 1920-luvulla aloittama puolalainen metodi toi tutkimusaineistoiksi elämäkertakilpailuilla kerätyt omaelämäkertakirjoitukset (Saarenheimo 1991, 310). Elämäkertatutkimus menetti merkitystään toisen maailmansodan jälkeen survey-menetelmien vallatessa alaa (Alastalo 2005, 280; Mikkola 2002, 13; Mäkelä 1991, 132; 1996, 216), mutta kasvatti suosiotaan taas 1970-luvun lopulta lähtien positivismin kritiikin ja

laadullisen tutkimuksen nousun myötä (Hammersley & Atkinson 2007, 124; Mikkola 2002, 13; Rahkonen 1995, 144–145). 1980-luvulta alkaen on alettu puhua jopa narratiivisesta käänteestä tai paradigmaattisesta muutoksesta, jossa kokonaisuudet, henkilökohtaiset ja sosiaaliset merkityksenannot ovat keskeisiä (Heikkinen 2010, 143; Hyvärinen 2004, 297; Säntti 2004, 179–180). Suomalaisessa sosiologiassa voidaan löytää yhteys jo Chicagon koulukuntaan Wariksen tutkimusten kautta (Rahkonen 1995, 145), mutta suomalaisen elämäkertatutkimuksen uranuurtajana on toiminut ennen kaikkea Roos, joka on käyttänyt kirjoituskilpailuin koottuja elämäntarinoita elämäntapaa ja elämänpolitiikkaa koskevissa tutkimuksissaan (Syrjälä 2010, 249–250). Omaelämäkertoja on käytetty runsaasti myös ammatti-, mies-, nais-, vanhemmuus-, nuoriso-, vanhus-, vähemmistö- ja työelämäntutkimuksissa²¹. Ammattiryhmistä erityisesti opettajat ovat olleet elämäkertatutkimuksen tutkimuskohteena²². Sen sijaan päiväkirjoja on Suomessakin tutkittu melko vähän, lähinnä 1990-luvulta alkaen (Öster 2008, 110)²³.

1900-luvun puoliväliin asti elämäkerta tutkittiin yhteiskuntatieteissä sosiaalishistoriallisena dokumenttina, kerrottuna reaalihistoriana, joka kertoo yksilöstä, aikakaudesta ja historiasta ja heijastaa objektiivista todellisuutta enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Elämäkerran subjektiivista kokemusta käytettiin sosiaalisen muutoksen, elinolojen ja elämäntavan tutkimiseen yksilön välittömien, aitojen elämäkokemusten kuvauksena. (Tigerstedt 1990, 99–100; Vilkkonen 1990, 82.) Rahkonen (1995, 148, 153) nimittää tätä muun muassa Roosin 1970–1980-lukujen tutkimusten edustaman realistisen lukutavan tulkintaa elämäkerrasta elävänä elämäntarina biograafiseksi virhepäätelmäksi ja muiden realististen ja romanttisten tarkastelutapojen tavoin keinoksi välttää ristiriitaisuuksia. Hyvärinen (1998, 314, 329) toteaa Roosin rakentavan ongelmallisen, itsensä oikeaksi todistavan kehäpäätelmän: jos elämäkerrat oletetaan yksinkertaisiksi ja suoriksi ja niitä tutkitaan tästä odotushorisontista, olettamusta ja tulkintaa on mahdoton kumota. Nykyisessä sosiologisessa elämäkertatutkimuksessa on kuitenkin irrottauduttu tästä realistisen lukutavan perinteestä ja vallitseva on käsitys, että elämäkerrat eivät suoraan heijasta arkitodellisuutta ja että historiallisten tosiasioiden ja todellisuuden tavoittaminen elämäntarinoiden avulla

²¹ Ks. mm. Alasuutari 1986; Jokinen 1996; Järvelä 1996; Korhonen 1999; Kortteinen 1992; Kujala 2008; Kurvinen 2013; Miettunen 2009; Mikkola 2002; Narkaus 2004; Piela 1993; Pohjola 1999/2014; Saarenheimo 1997; Siltala 1994; ja Vilkkonen 1997.

²² Ks. esim. Almiola 2008; Antikainen & Huotelin 1996; Antikainen 1998; Erkkilä 2005; Estola 2003; Heikkinen & Syrjälä 2002; Kauppila & Tuomainen 1996; Koski-Heikkinen 2014; Säntti 2007.

²³ Jokinen (1996) on käyttänyt päiväkirjoja lapsettomuuden ja äitiyden tutkimuksessaan. Tuohela (2000, 37) on tutkinut melankoliasta kirjoittamista ja omaelämäkerrallisuutta aineistolla, johon kuuluu potilaskertomuksia, novelleja, romaaneja, artikkeleita, kirjeitä ja päiväkirjoja, joista kirjeitä ja päiväkirjoja hän luki juuri omaelämäkerrallisina teksteinä. Kinnunen, Mäkikangas, Mauno ja Rantanen (2012, 84–102) puolestaan ovat käyttäneet päiväkirjamenetelmää viikottaisten työhyvinvointi- ja työuupumuskokemusten ja Malinen (2011, 40–44) pienten lasten vanhempien parisuhteiden tarkastelussa.

on käytännössä mahdotonta, koska elämäkerrat viittaavat todellisuuteen satunnaisesti, epämääräisesti ja epätäydellisesti elämäkerturin sisäisen elämän kautta (Mikkola 2002, 13; Syrjälä 1994, 59; Sääntti 2004, 185, 198).

Nykyisen elämäkertatutkimuksen nousu voitaneen osaltaan liittää postmoderniin, joka korostaa kaiken tiedon, kokemisen, tietämisen ja muistamisen subjekti-, viiteryhmä- ja kontekstisidonnaisuutta. Kansakuntien ja ihmiskunnan suurten kertomusten sijaan olemassa on vain yksittäisten yksilöiden subjektiivisia, kontekstisidonnaisia mikrokertomuksia, jotka vaihtelevat ajankohdasta, tilanteesta, tunnetilasta ja yleisöstä riippuen. (Heikkinen 2010, 147, 152; Hänninen 2002, 58; Kvale & Brinkmann 2009, 53–54, 171; Mäntysaari 1999, 57.) Äärimmäisten postmodernien näkemysten mukaan yksilö on olemassa vain yksilöllisessä kielessään, kielipeleissään, diskursseissaan (Hammersley 2008, 89, 96; Heikkinen & Huttunen 2002, 172–173), tai elämäkertatutkimuksen terminologiaa käyttäen, narratiiveissaan. Tässä tutkimuksessa sitoudutaan kuitenkin siihen monien nykyisenkin elämäkertatutkimuksen (esim. Alaszewski 2006, 89–90; Hammersley 2008, 96; Saarenheimo 1991, 315) hyväksymään lievempään tulkintaan, että vaikka yksilö voi ilmaista sen, kuka on ja mitä tuntee, vain epäsosiaalisen, ainutkertaisen, henkilökohtaisen kielen keinoin, teksti ei luo mitään tyhjää, vaan heijastaa itsensä ulkopuolista todellisuutta enemmän tai vähemmän tarkasti.

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineistoa, *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun päiväkirjoja, tulkitaan lähinnä elämäkerta- ja päiväkirjatutkimuksen alkuperäisen modernin perinteen mukaisesti arkitodellisuuden heijastumina toki myöntäen, että päiväkirjojen arkitodellisuuden kuvaukset ovat kirjoittajiensa tulkintoja todellisuudesta. Päiväkirjoista ei oleteta tavoitettavan yhtä yhteistä suurta 2000-luvun suomalaisen arjen kertomusta tai selkeästi toisistaan eroavia erillisiä viiteryhmiä, mutta päiväkirjakirjoittajien ei myöskään oleteta kertovan täysin subjektiivisesta, sisäisestä todellisuudestaan yksilöllisellä kielellään, jota kukaan toinen ei voisi ymmärtää. Omalakisten subjektien sijaan kirjoittajien oletetaan olevan hyvinkin sidottuja omaan kontekstiinsa niin, että heidän päiväkirjansa heijastavat kirjoittamisajankohdan vallitsevaa arkitodellisuutta siinä muodossa, missä kirjoittajat pyrkivät sen tekemään ymmärrettäväksi yleisölleen, kirjoituskilpailun järjestäjille ja muille mahdollisille lukijoille. Seuraavassa luvussa tarkastellaan tarkemmin päiväkirjaa kirjallisuudenlajina, sen erikoispiirteitä omaelämäkerrallisten aineistojen joukossa ja sen vahvuuksia ja heikkouksia elämäkerrallisena, narratiivisena tutkimusaineistona.

4.2 Päiväkirja kirjallisuudenlajina ja tutkimusaineistona

Päiväkirja on yksi elämäkerrallisten tekstien alalaji. Päiväkirja voidaan määritellä asiakirjaksi, jonka laatija on ylläpitänyt säännöllistä, henkilökohtaista ja samanaikaista tallennetta (Alaszewski 2006, 1). Päiväkirjat ovat pieni tutkimusala, koska ne ovat sekä saatavuudeltaan että sisällöltään haastava tutkimusaineisto: niitä ei ole kirjoitettu suurelle yleisölle eikä niitä voi lukea läpinäkyvinä, objektiivisina asiakirjoina (Rak 2009, 23). Päiväkirjat antavat kuitenkin erilaisen näkökulman menneisyyteen ja ihmisten elämään kuin muut aineistot (Öster 2008, 110). Konventionaalisessa omaelämäkerrassa kertojan näkökulma on retrospektiivinen, kun taas päiväkirjassa kertoja on periaatteessa keskellä kuvaamiensa tapahtumien prosessia tietämättä, mihin se johtaa. Tämän vuoksi päiväkirjasta puuttuvat omaelämäkerran laajat perspektiivit ja yleiskatsauksellisuus (Norkola 1995, 113), mutta päiväkirjan tutkimusaineistollisena etuna on kuvailevuus, spesifisyys ja ajallinen läheisyys (Niemi 1985, 11). Merkinnet tehdään reaaliaikaisesti, tapahtumahetkellä tai lähellä tapahtumahetkeä niin, että tallennetta eivät väärinä muistamisongelmat, menneiden muistelun harhat ja jälkiviisuus. Päiväkirjamerkinnet sisältävät jokapäiväisiä käyttäytymistapoja, tapahtumia, toimia, ihmissuhteita, vuorovaikutusta, ajatuksia, vaikutelmia, tunteita ja muistoja ja tallentavat sitä, mitä yksilö pitää relevanttina ja merkittävänä. (Alaszewski 2006, 2, 112–113; Hammersley & Atkinson 2007, 124; Kanninen 2000, 2012, 99; Repetti, Reynolds & Sears 2015, 126–127; Salmela-Aro 2006, 143; Öster 2008, 120.)

Päiväkirjalla ei ole annettua muotoa tai sisältöä, mutta käytännössä ”rakkaan päiväkirjan” kirjoittajat noudattavat historiallisesti laajalle levinnyttä ja vakiintunutta mallia (Lejeune 2009, 168; Popkin 2009, 7). Kirjoittajat tietävät, kuinka päiväkirjaa on tapana pitää ja millaista tekstiä päiväkirjaan tulee kirjoittaa. He tuntevat omaelämäkerran genren ja sen konventiot, lausumatomat ja usein tiedostamattomat säännöt, tavat ja sopimukset ja liittyvät genren yhteisöllisen lukemisen ja kirjoittamisen tapaan, minkä vuoksi päiväkirjat eivät eroa toisistaan niin paljon kuin voisi olettaa. (Ahola 1993, 96–97; Makkonen 1993, 10; 1997, 230; Rak 2009, 23.) Päiväkirjateksti on usein vapaamuotoista, hierarkiatonta, fragmentaarista, irrallista, katkelmallista, viimeistelemätöntä, tajunnanvirtamaista, yksityiskohtiin takertuvaa, intiimiä, itsekeskeistä, subjektiivista, poleemista, ristiriitaista, ratkaisuhakuista tai sovittelevaa (Ahola 1993, 96; Norkola 1995, 113; 1996, 45; Östman 2008, 7). Arkaluontoisista asioista kirjoitettaessa päiväkirjan konventioihin liittyy kiinteästi salailu (Norkola 1996, 43), kuten epäsuorat tai puolittaiset viittaukset henkilöihin, tapahtumiin, välikohtauksiin tai tunteisiin, joista ei kerrota tarkemmin.

Tekstien henkilökohtaisuuden aste ja sisältö vaihtelee pinnallisesta arjen konkreettisten ja jokapäiväisten tapahtumien, toimien ja askareiden lyhyestä raportoinnista syvälliseen ja vakavaan pohdintaan ja tunteiden käsittelyyn (Öster 2008, 112–114). Gusdorf (1948, 39–42, Östmanin 2008, 3 mukaan²⁴) jakaa päiväkirjat raportoivaan (*journal externe*) ja henkilökohtaiseen (*journal intime*). Englanninkielisessä tutkimuksessa raportoivaan päiväkirjaan viitataan termillä *journal* ja henkilökohtaiseen päiväkirjaan termillä *diary*, joita termejä käytetään erottelun apuna myös suomenkielisessä tutkimuksessa. Raportoiva, usein temaattinen päiväkirja tähtää objektiivisuuteen, tosiasioiden ja historiallisesti arvokkaiden tapahtumien tallentamiseen jälkipolville, kun taas henkilökohtainen päiväkirja on itseanalyttinen, kiinnittyy henkilökohtaisen olemassaolon kysymyksiin ja osoittuu pääasiassa kirjoittajalle itselleen. van Dijck (2004) tulkitsee määritelmän päiväkirjasta yksityisenä, itselle kirjoitettuna genrenä itsepintaiseksi, harhaanjohtavaksi myytiksi: vaikka jotkut päiväkirjat on kirjoitettu suuremmin lukijalle kuin toiset, kaikilla päiväkirjoilla on kirjoittajan olettaama vastaanottaja ja itseilmaisunakin päiväkirjan kirjoittaminen on yhteyden rakentamista joko toisiin ihmisiin tai omaan tulevaan minään. Östman (2008, 8–9, 15–18) toteaa elämäjulkaisemisen kaikissa muodoissaan olevan muistitiedon (ks. Korkiakangas 2005) tavoin sekä yksityistä että sosiaalista: arjen ja itsen julkaisemista (1) itselle (itsereflektiota); (2) toisille (kerrontaa ja performanssia); ja (3) toisten kanssa (vuorovaikutusta ja leikkiä).

Popkin (2009, 3) nimeää päiväkirjan kirjoittamisen syiksi itsetutkiskelun, ajatusten ja toimien kirjaamisen ja niiden välittämiseen jälkipolville. Lejeune (2009, 194–195) määrittelee päiväkirjan kirjoittamisen perusteiksi itseilmaisun, pohdiskelun, muiston ja kirjoittamisen ilon. (1) Itseilmaisuus on purkautumista, tunteiden ja ajatusten painolastin purkamista, tai viestintää, sydämen purkamista ystävällisenä kuuntelijana toimivalle paperille. (2) Pohdiskelu on itsen analysointia tai tehtyjen valintojen puntaroimista päiväkirjan tarjoamassa tilassa ja ajassa suojassa elämän paineilta. (3) Päiväkirja muistona on keino pysäyttää aika, arkistoida eletyt kokemukset, estää unohtaminen ja antaa elämälle johdonmukaisuutta ja jatkuvuutta. (4) Kirjoittamiseen iloon sisältyy mahdollisuus edistyä kirjallisessa ilmaisussa, muodontaa elettyä elämää ja luoda objekti, jossa tunnistaa itsensä. Ahola (1993, 102–104) jakaa päiväkirjan kirjoittajat tavoilleen uskollisiin, kuvailijoihin ja erittelijöihin. (1) Tavoilleen uskolliset merkitsevät asioita muistiin päivittäin, lähinnä tottumuksesta, ja muodostavat täten hienopiirteistä, joskin yksitoikkoista, aikansa arjen kuvausta. (2) Kuvailijat kertovat omasta elämästään, läheisistä ihmisistä ja päivittäisistä tapahtumista. Kuvaileminen on ominaista lasten päiväkirjoille, matkapäiväkirjoille

²⁴ Alkuperäinen lähde ranskankielinen.

ja vaikeassa elämäntilanteessa tai akuutissa kriisissä kirjoitetuille usein yksitasoisille päiväkirjamerkinnöille. (3) Erittelijät ottavat etäisyyttä omaan itseen, ajatuksiin ja ongelmiin, kirjoittavat filosofisesti pohdiskellen niin, että teksti lähentelee fiktiota tai pamflettia, nauttivat sanojen käytöstä ja henkisen ongelman ratkaisemisesta kirjallisesti. Norkola (1995, 116–129) jaottelee päiväkirjatyypeiksi muistin kirjan, arjen raportin, päiväkirjan itsetutkiskelun välineenä ja estetistisen päiväkirjan. (1) Muistin kirja koostuu ulkopuoliselle vaikeaselkoisista irrallisten sanojen tai lauseiden merkinnöistä, joita kirjoittaja kirjoittaa muistin tueksi tulevalle minälleen. (2) Arjen raporttikin on tarkoitettu muistin tueksi, mutta vuolaammasta tekstistä ulkopuolinenkin voi ainakin rivien välistä hahmottaa kuvaa kirjoittajan persoonallisuudesta ja elämänculusta. (3) Itsetutkiskelun välineeksi kirjoitetussa päiväkirjassa kuvaillaan kirjoittajaa painavia tai intiimejä asioita ja tunteita. (4) Estetistisessä päiväkirjassa korostuu kauneus, taide ja taidenauttinto kirjoittajan keskittyessä ilmaisun muotoon ja kirjallisen koodin noudattamiseen. Öster (2008, 115–119) toteaa Aholan ja Norkolan luokittelujen limittyvän toisiinsa ja määrittelee tavoilleen uskollisten ja kuvailijoiden kirjoittavan muistin kirjaa tai arjen raporttia, erittelijöiden itsetutkiskelun tai estetististä päiväkirjaa. Öster luokittelee päiväkirjat lisäksi (1) julkaistaviksi tarkoitettuihin julkisiin päiväkirjoihin ja (2) vain kirjoittajan omille silmille tarkoitettuihin yksityisiin päiväkirjoihin, ja toteaa päiväkirjan yksityisyyden asteen vaikuttavan sen sisältöön, tyyliin ja luonteeseen. Vaikka aidoiksi päiväkirjoiksi määritellään joskus vain yksityiset, ei-julkaistaviksi tarkoitettut, itsetutkisteluun ja tunteidenilmaisuuun keskittyvät päiväkirjat, Öster tulkitsee yhtä lailla aidoiksi päiväkirjoiksi ympärillä tapahtuvien asioiden kuvaukset ja ajan-kohtaisten ilmiöiden kommentoinnit.

Korhosen (1999, 103–104) mukaan kirjallisille elämäkerroille on tyypillistä suullisia elämäntarinoita hallitsevampi raskaus ja yksiulotteinen ongelmakeskeisyys²⁵. Öster (2008, 112–113) huomauttaa myös päiväkirjateksteissä korostuvan paljolti negatiivisen sävyn ja elämän synkkien puolien. Synkkyys ja ongelmakeskeisyys perustunee osaltaan Määttäsen (1993, 162) esittämään tulkintaan elämäntarinan kertomisesta keinona tulla kuulluksi ja ymmärretyksi, luoda eheyden ja jatkuvuuden tuntoa itseensä ja itsestään ja jäsentää sisäistä maailmaansa kirjoittamisajankohdan elämänvaiheen ja tulevaisuuden perspektiivistä, mikä korostuu vaikeissa elämäncokemuksissa ja -kohtaloissa. Vilikko (1990, 53, 84–85; 1997, 53, 93) toteaa vastaavasti omaelämäkerran olevan vakava lajityyppi, joka sitkeästi vastustaa postmodernia identiteetillä leikkittelyä ja esittämisen vapautta: omaelämäkerta viittaa itsensä ulkopuoliseen todellisuuteen, perustuu tapahtumien ajalliselle järjestykselle, rakentaa menneisyyden fragmentaarisuudesta

²⁵ Toisin Roos (1987, 35), joka tulkitsee muistin antavan menneille vastoinikäymisille usein myönteisen hohteen.

yhtenäisyyttä, antaa erillisille tapahtumille paikan ja merkityksen koherentissa elämän tulkinnassa, ja arvioi elämää, elämänvalintoja ja niiden perusteita, eettisiä periaatteita ja niiden toteutumista. Jokinen (2004, 120) tulkitsee päiväkirjan omaelämäkerran tavoin – tai jopa erityisen vahvasti – vakavaksi kirjallisuudeksi:

Sen kirjoittaja on yleensä vähintään tosissaan pohdinnoissaan, usein jopa ahdistunut ja suorastaan tosikko-mainen. (Silti päiväkirjoissa on toki paljon huumoria, erityisesti ironiaa.) On mahdollista, että päiväkirja on omaelämäkerrallisen kirjallisuuden vakavin muoto. Sen kirjoittaja pysähtelee miettimään, millainen minun pitäisi olla tai miksi en ole sellainen kuin pitäisi, mutta – yleensä – jatkaa matkaansa pohtien, miten itsensä kanssa kuitenkin eläisi. Tunnustukselliset päiväkirjat ovat vakavia hyvän elämän kertomuksia. Ne ovat kertomuksia siitä, miten tämä elämä on – tai voisi olla – eletävissä kaikesta huolimatta.

Julkaistavaksi tarkoitetut, kirjoituskilpailuun tai tutkimusaineistoksi lähetetyt kirjoitetut päiväkirjat toki poikkeavat luonteeltaan ja sisällöltään aidoista, henkilökohtaisista päiväkirjoista, mutta paljon päiväkirjojen edellä kuvatusta luonteesta säilyy myös nimenomaisesti ulkopuoliselle lukijalle kirjoitetuissa päiväkirjoissa²⁶. Tämän tutkimuksen *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjat ovat kirjoituskilpailuvastauksina nimenomaan julkisia ja hyvinkin kirjaimellisesti julkaistavaksi tarkoitettuja päiväkirjoja, sillä yhtenä kirjoituskilpailun palkintona oli mahdollisuus saada päiväkirjansa julkaistuksi kirjoituskilpailun päiväkirjoista laaditussa antologiassa (*Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailu 2008, 35). Kirjoituskilpailupäiväkirjojen oletettuna yleisönä ovat toiset ihmiset, kirjoituskilpailun järjestäjät ja muut mahdolliset kiinnostuneet lukijat, ei kirjoittajan tuleva minä. Siten niissä korostuvat van Dijkin (2004) kuvaama päiväkirjan kirjoittaminen keinona olla yhteydessä toisiin ihmisiin ja kertoa siten elämästään lukijalle ymmärrettävässä ja kirjoituskilpailuohjeessa toivotussa muodossa. Tutkimusaineiston päiväkirjat ovat raportoivia päiväkirjoja henkilökohtaisten sijaan (ks. Gusdorf 1948, 39–42, Östmanin 2008, 3 mukaan), arjen raportteja muistin kirjojen tai itsetutkiskelun välineiden sijaan. Kirjoituskilpailun voi olettaa innostavan myös estettisen päiväkirjan kirjoittamiseen. (ks. Norkola 1995, 116–129.) Tämän tutkimuksen aiheen, suomalaisten arkisen työelämän kokemusten ja työtä koskevien näkemysten, kannalta relevantteja ovat sekä kuvailevat että erittelevät, pohdiskelevat päiväkirjakirjoitukset, kun taas päiväkirjojen esteettiset ansiot ovat varsin sekundäärisiä. Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on siten tutkimusaineiston päiväkirjojen asiasisältö, ei niiden kirjallinen ilmaisu. Seuraavassa luvussa pohditaan tarkemmin elämäkertakirjoitusten, ja samalla tutkimusaineiston päiväkirjojen, tulkintaa ja tutkimuksen etiikkaa.

²⁶ Esimerkiksi Jokisen edellä esitetty tulkinta perustuu Jokisen (2004, 121) tutkimukseen, jonka tutkimusaineiston kolme päiväkirjaa hän löysi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1990-luvun alussa järjestämän päiväkirjakeräyksen, Opintotoiminnan keskusliiton vuonna 1990 järjestämän Kotityö-kirjoituskilpailun ja pro gradu -työn aineistokeräyksen kirjoituksista. Yksi päiväkirjoista oli aito eli kirjoittaja lähetti nipun päiväkirjojaan, kun taas kaksi päiväkirjoista oli kirjoitettu nimenomaan kirjoituskeräykseen.

4.3 Elämäkertakirjoitusten tulkinta ja tutkimuksen etiikka

Tässä luvussa selvitetään tutkimusmenetelmäkirjallisuuden pohjalta päiväkirjakirjoitusten ja laajemmin elämäkertakirjoitusten ja kirjoituskilpailuaineistojen erityispiirteitä tutkimusaineistoina ja niiden tulkinnan ongelmakohtia. Tarkastelulla pyritään osaltaan vahvistamaan tutkimuksen validiteettia, reliabiliteettia ja etiikkaa. Laadullisessa tutkimuksessa validiteetti viittaa tutkimuksen pätevyyteen, uskottavuuteen ja vakuuttavuuteen (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006), kerättyjen aineistojen ja niistä tehtyjen tulkintojen käypyyden arviointiin (Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 27). Tutkimuksen validiteettiin sisältyy muun muassa se, että tutkimus on tehty perusteellisesti ja esitelty ymmärrettävästi. Tutkimuksen reliabiliteettia, se on luotettavuutta ja toistettavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2013, 136), pohdittaessa puolestaan on mietittävä, miten tutkimuksen luonne ja tutkimusaihe ovat mahdollisesti vaikuttaneet tutkimukseen osallistuneiden vastauksiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Koska tässä tutkimuksessa tutkimusaineistona ovat kirjoituskilpailun päiväkirjakirjoitukset, on aiheellista pohtia sitä, miten kirjoituskilpailun kaltainen pyydetty kirjoittaminen vaikuttaa sen vastaukseksi saatujen päiväkirjakirjoitusten sisältöön, ja mitkä siten ovat tutkimusaineiston vahvuudet ja heikkoudet etsittäessä niiden avulla vastausta kysymykseen, miten suomalaiset työntekijät kokevat arki- ja työelämänsä 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa.

Alaszewski (2006, 66–67, 73, 78–80, 112, 117) jaottelee päiväkirjat tutkimusaineistoina *autenttisiin* (naturalistisiin, luonnollisiin, ei-pyydettyihin, historiallisiin) ja *ei-autenttisiin* (keino-tekoiisiin, pyydettyihin, kokeellisiin, survey-) päiväkirjoihin. Autenttinen päiväkirja muodostuu, kun kirjoittaja kertoo omasta aloitteestaan, itse valitsemassaan ajassa, paikassa ja sanoilla osana omaa arkielämänsä maailmasta sellaisena kuin itse sen näkee, ilman tutkijan strukturointia tai johdattelua. Tutkija ei kontrolloi päiväkirjojen laatimista, vaan valitsee saatavilla olevista kirjoituksista relevantit ja tutkimustarpeita vastaavat päiväkirjat. Ei-autenttinen päiväkirja muodostuu informantin pitäessä päiväkirjaa tutkijan pyynnöstä, usein tutkijan määrittelemässä strukturoidussa muodossa. Tällöin tutkijan tulee pyrkiä sekä tutkimusaiheensa kannalta relevanttien vastausten saamiseen että informanttien oman äänen kunnioittamiseen. Pyydettyssä kirjoittamisessakin tutkijan on haastattelua vaikeampaa luoda läheistä suhdetta informanttiin ja ohjata hänen vastauksiaan. Kirjoittaja kertoo elämästään omin sanoin ja omalla äänellään omista, vaikkakin kulttuurisesti määräytyneistä, lähtökohdistaan, valitsee itselleen relevantteja aiheita, korostaa tiettyjä tapahtumia ja vaikenee toisista (Saarenheimo 1991, 313; Säntti 2004, 189).

Suomalaisen päivä 2.2.2009 -päiväkirjat edustavat ei-autenttista, pyydettyä päiväkirjakirjoittamista. Kirjoituskilpailujulistuksessa kirjoittajille annettiin käytännöllisesti katsoen vapaat kädet kertoa kirjoitusvuoden helmikuun toisesta päivästäan haluamansa asiat (ks. *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailu 2008, 35). Siten aineiston päiväkirjat ovat mitä suurimmassa määrin ei-strukturoituja, omin sanoin kirjoitettuja päiväkirjoja. Tämän tutkimuksen tutkimusaineistona *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjat lähentyvät siinä autenttisia päiväkirjoja, että niitä ei ole kirjoitettu tutkijan tai tutkimuskysymysten ohjaamana, vaan tutkimusaineisto on poimittu täysin tästä tutkimuksesta erillään olemassa olevasta aineistokorpuksesta. Kirjoittajien omaa ääntä, autenttista kerrontaa pyritään kunnioittamaan sillä, että tutkimusaineiston päiväkirjat on valittu puhtaasti muodollisin perustein: tutkimusaineistoon on valittu kaikki päiväkirjat, joiden kirjoittajista oli taustatiedoiksi määriteltävissä kirjoittajan sukupuoli, syntymäaika, koulutus ja ammatti ja joiden kirjoittaja oli 18–68-vuotias työllinen päiväkirjapäivänä 2.2.2009. Päiväkirjoista ei siis ole valittu vain tutkimustarpeiden ja -kysymysten kannalta relevantteja päiväkirjoja, vaan tavoitteena on ollut objektiivisesti määritely, kattava aineistonvalinta. Objektiivisiin perusteisiin pohjautuva aineistonvalinta ja kirjoittajien omaehtoisen aiheenvalinnan kunnioittaminen tarkoittaa kuitenkin sitä, että kaikki tutkimusaineistoon sisällytetyt päiväkirjat eivät välttämättä ole tutkimusaiheen kannalta relevantteja: työllisetkään eivät välttämättä kuvaa maanantain 2.2.2009 päiväkirjoissaan työpäiväänsä, vaikka työn voisi olettaa olevan keskeinen osa kirjoituskilpailun aiheena ollutta arkipäiväkuvausta.

Jokinen (2004, 121, 132–133) nimeää yhdeksi päiväkirjojen narratologiseksi kerrostumaksi kertomuksellisena tutkimusaineistona intertekstuaalisuuden, joka viittaa yhtäältä siihen, että päiväkirjan kirjoittajat seuraavat kirjoittamisessaan päiväkirjan lajityyppiä ja toisaalta siihen, että kirjoittajat lainaavat ja kierrättävät erilaisia kulttuurisesti ymmärrettyjä puhetapoja. Tähän jälkimmäiseen asiaan liittyy *sosiaalisen tarinavarannon* käsite, joka viittaa siihen kulttuuristen kertomusten joukkoon, joka yksilölle tarjoutuu ja joille yksilö altistetaan koko elämänsä historian ajan ihmisten välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, tiedotusvälineiden ja yhteiskunnallisten valtarakenteiden kautta (Hänninen 2002, 21–22). Sosiaalinen tarinavaranto muodostuu personoitujen apukertojen, kuten hyvinvointivaltion elämäntaitoammattilaisten, tutkijoiden, toimittajien ja kirjoittajan lähipiirin sanomisista, kuuluu sisäisenä äänenä ja huonona omatuntona tai on persoonaton ulkoiselta tuntuva uhka tai ilmapiiri. Tarinavaranto laajassa mielessä käsittää (1) arkipäivää tuottavat käytännöt, performatiivit; (2) erilaiset diskurssit, joita institutiot välittävät ja tuottavat, kuten tiede, uskonto, oikeus ja hyvinvointivaltio; (3) välittävät teknologiat, kuten media, taide ja viihde; ja (4) vasta-diskurssit, kuten feminismi ja anarkismi.

Kaikkien näiden läpi menee poliittinen tiedostamaton, aina-jo-siellä-oleva maiseman muotoaja, kuten patriarkaatti, heteromatriisi ja kapitalismi.

Päiväkirjan lajityyppi näkyy tutkimusaineiston päiväkirjoissa joko arkisten toimien raportointina, tunteiden ja ajatusten itsetutkiskeluna tai pyrkimyksenä luoda esteettisesti ansiokas päiväkirjateos, sillä päiväkirjagenre tarjoaa mallin kaikille näille (ks. Norkola 1995, 116–129). Nämä narratiiviset rakenteet tarjoavat lukijalle ymmärtämisen skeeman (Säntti 2007, 35): päiväkirjojen vakiintuneiden muoto- ja sisältökonventioiden tunnistaminen saattaa selittää, miksi kirjoittajat sisällyttävät päiväkirjoihinsa tietyt asiat ja auttaa tutkijaa antamaan niille oikean painoarvon. Päiväkirjassa mainitut asiat, kuten kirjoituspäivän säätila tai syödyt ruokalajit, eivät välttämättä ole erityisen relevantteja edes kirjoittajalle itselleen, vaan kertovat pikemminkin lapsena opitusta päiväkirjan kirjoittamisen mallista. Päiväkirjojen intertekstuaalisuuden oletuksella perustellaan tutkimuksen aineistollista ja metodologista lähtöoletusta, että päiväkirjat voivat kertoa paitsi kirjoittajiensa yksilöllisistä, subjektiivisista arki- ja työelämäkokemuksista, myös laajemmin 2000-luvun suomalaisesta yhteiskunnasta. Kirjoittajien yksilöllisten työelämä- ja yhteiskuntakokemusten oletetaan olevan arkipäivän käytäntöjen, kuten työ- ja koulutusorganisaatioiden aikataulujen, politiikan, hallinnon ja talouden instituutioiden diskurssien ja niitä välittävän median kautta välittyneitä. Päiväkirjojen poliittiseksi tiedostamattomaksi oletetaan ajankohtainen modernin sosiaalidemokraattisen ja uusliberalistisen hyvinvointivaltiodiskurssin rajankäynti, jonka arvellaan kuvautuvan päiväkirjoista kirjoittajien siteeraamina arvoarvostelmina ja kuvattavana yhteiskunnallisena diskurssina ja ilmapiirinä.

Päiväkirjan pitäminen vaatii kirjoittajaltaan vaivannäköä (Repetti, Reynolds & Sears 2015, 129; Rönkä, Sevón, Malinen & Savonen 2014, 205), mikä vaikuttaa siihen, että päiväkirjatutkimuksen vastaajat harvemmin muodostavat edustavaa otosta koko kansasta tai edes tutkittavasta kohderyhmästä. Vaikka informanttien valinnassa olisi pyritty edustavuuteen, osallistujissa ovat usein ylliedustettuina korkeasti koulutetut ja osallistumisesta kieltäytyneissä vähän koulutetut (Rönkä ym. 2014, 210). Usein elämän muistelemiseen innostavat ulkoa tulevat virikkeet, kuten kirjoituskilpailut (Rautala 1993, 74). Kirjoituskilpailuissa kirjoittamisen aihe on jollakin tapaa rajattu, mutta kilpailu suunnataan suhteellisen laajalle yleisölle, jolloin vastaukset edustavat eri yhteisöjä, paikkoja ja aikoja. Aineiston tulkinnassa tästä seuraa sporadisuuuden (hajanaisuuden, erillisyyden, eriviitteisyyden) ongelma: kirjoitukset eivät mahdollista sellaista historiallisen tuuden ristivalotusta, mitä suullinen historia parhaimmillaan tuottaa. (Pöysä 2006, 238–239.) Koska osallistujat eivät muodosta edustavaa otosta kohderyhmästään, aineiston perusteella ei voi tehdä päätelmiä ilmiöiden yleisyydestä (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 22).

Parhaiten kirjoituskilpailut sopivat erilaisten näkökulmien ja käsitysten skaalan tunnistamiseen. Tulkinnan kannalta ongelmallinen on kuitenkin kirjoituskilpailuaineiston heterogeenisyys, moniaineisuus. Kirjoitusten muoto ja sisältö poikkeavat toisistaan kirjoittajien koulutuksen, kirjoituskokemuksen ja vastaamisstrategian mukaan ja vastausten kaunokirjalliset arvot voivat olla suorastaan häiritseviä, jos ne vähentävät kirjoitusten kokemuksellisuutta tai dokumentaarisuutta. Kirjoituskilpailuaineistojen heikkoutena on sekä ei-autenttisuus että ei-edustavuus: kyse on pyydetyistä kirjoittamisesta, ei autenttista henkilökohtaisista teksteistä, eikä kirjoittajia voi valita, vaan he valitsevat itse itsensä. (Pöysä 2006, 223–224, 231–232, 238–239; samoin Rak 2009, 21; Saarenheimo 1991, 313.) Kirjoittajien itsevalinnan vuoksi informanteiksi valikoituu yleensä keskimääräistä harrastuneempia kirjoittajia (Määttänen 1993, 155), mikä osaltaan vinnouttaa myös kirjoittajien koulutus-, ammatti-, ikä- ja sukupuolijakaumaa. Roos (1987, 30–32) katsoo itsevalinnan ongelmaa lieventävän sen, että kirjoittajien edustama pieni vähemmistökin jakaa elämänkohtalonsa monien muiden kanssa ja esittää elämäntarinansa yhteiskunnan, historian ja ikäkausikehityksen muovaamasta ja sosiaalisesti muotoutuneesta oman elämänpiirinsä kokemustavan näkökulmasta. Hän tulkitsee kirjoittajien itsevalinnan jopa lisäävän edustavuutta, jos kirjoittajiksi valikoituvat yhteiset kokemukset ja olosuhteet voimakkaasti kokeneet ja ymmärtäneet ”poikkeusyksilöt” todeten, että ”elämäkerran kirjoittajat ovat näkijöitä ja koki-joita siinä, missä muut ovat vain tekijöitä” (Roos 1987, 31).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kalevalaisten Naisten Liiton Kalevalan juhluvuoden kunniaksi järjestämän *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun päiväkirjojen muodostaman tutkimusaineiston kohdalla kirjoittajien itsevalinnan voidaan olettaa kohdistuvan ja kohdistuikin koulutettuihin, kirjallisesti ja kulttuurisesti harrastuneisiin, ikääntyneempiin kirjoittajiin, joilla oli aikaa päiväkirjan pitämiseen ja jotka kokivat omakseen kirjoituskutsun suomalaiskansallisen painotuksen. Laajasti erityyppisissä medioissa esitetyn kirjoituskutsun ja arkistoaineistokorpuksen suuruuden oletettiin kuitenkin kasvattavan tutkimusaineistoon seuloutuvien informanttien kirjoja niin, että informanteiksi tulisi eri ammatti-, koulutus- ja ikäryhmiä edustavia naisia ja miehiä. Kirjoittajien itsevalintaa ei pidetä yksinomaan heikkoutena, sillä se saattaa myös lisätä tutkimusaineiston päiväkirjakirjoitusten informaatioarvoa: oma-aloitteisilla kronikoitsijoilla on koululaisten kaltaisia pakotettuja kirjoittajia todennäköisemmin jotakin tärkeäksi ja sanomisen arvoiseksi kokemaansa asiaa, jota varten he ovat valmiita näkemään kirjoittamisen vaivan.

Pöysä (2006, 226, 230) toteaa, että kirjoituskilpailuaineistojen käyttöä tutkimusaineistona perustellaan usein kertojalähtöisyydellä, vastakohtana haastattelun vuorovaikutteisuukselle ja tutkijavetoisuudellekin. Haastattelun aukkoja ja vaikenemisiä paikatessaan haastattelijat tuovat väistämättä kuvaan oman odotuksensa ja teoriansa elämäntarinan kulusta ja alkavat aktiivisesti osallistua kertomuksen tuottamiseen (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 198). Kirjoitustaitoon ja -halukkuuteen perustuvissa kirjoituskilpailuissa kirjoittajat kuvaavat omaehtoisia kokemuksiaan yleisen temaattisen ohjeistuksen pohjalta, ilman suoraa yhteyttä aineiston kokoajaan. Kirjoituskilpailun teema ja ohjeistus ohjaavat kuitenkin kirjoittamista ja vastaavat jossain määrin haastattelijan toimintaa haastattelutilanteessa. Keskustelupalautteen puuttuminen tuo esille kirjoittajan omat tulkintalinjat, edistää tekstin itseohjautuvuutta ja assosiativisia kytkentöjä teemojen välillä ja vähentää haastateltavan pyrkimystä harmonisoida omia käsityksiä haastattelijan käsityksiin tai oletuksiin niistä. Yksinäisessä kirjoitustilanteessa ei myöskään korostu se suullisessa vuorovaikutuksessa, ehkäpä jopa tutkimushaastattelussa, mahdollinen tilanne, että kerronnan tarkoituksena on pikemmin mielihyvää tuottavan sosiaalisen tilanteen ylläpitäminen kuin omien kokemusten ilmaiseminen sinänsä (Hänninen 2002, 56). Jos teksti on tarkoitettu luettavaksi muille kuin itselle, ei kirjoitettu teksti kuitenkaan välttämättä ole suullista haastatteluvastausta tunnustuksellisempi. Päiväkirjatkin ovat alttiita sosiaalisen suotavuuden vaikutukselle silloin, kun tutkimuksen tavoite on vastaajan tiedossa, ja päiväkirjan kirjoittaminen itsessäänkin saattaa vaikuttaa kirjoittajan käyttäytymiseen ja saada hänet esimerkiksi teeskentelemään hyveellistä ja liioittelemaan suotavana pidettäviä asioita (Knight 2008, 95; Miettinen & Rotkirch 2012, 16; Niemi 1985, 52). Siten aineistoa tulkinnassa on huomioitava kirjoittajille annetut ohjeet, ohjeiden antaja ja ohjeistustilanne. Ilman suoraa vuorovaikutussuhdetakin kirjoittaja kirjoittaa tarinaansa moninaisten sosiaalisten oletusten, tavoitteiden ja motiivien pohjalta vuorovaikutuksessa yleisön (sisäislukijan, oletetun lukijan) kanssa, joka voi olla esimerkiksi tulevaisuuden kansalainen tai abstrakti ”historiallinen totuus”. (Pöysä 2006, 229–230; Säntti 2004, 188–189.) Kirjoittajan käsitys yleisöstään vaikuttaa siihen, mitä ja miten hän sanoo ja mitä jättää sanomatta. Yhtä lailla kirjoituksia muokkaavat kertojan tavoitteet, motiivit ja tarve puhutella, miellyttää, opettaa, varoittaa ja vaikuttaa vastaanottajaan (Säntti 2007, 91).

Oletettuna lukijana saattaa olla myös kirjoituskilpailun järjestäjä, jolloin järjestävä organisaatio vaikuttaa siihen, mitä asioita kirjoittaja nostaa esille ja mistä näkökulmasta. *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun järjestäjinä toimivat kulttuurijärjestöt saattoivat saada kirjoittajat painottamaan erityisesti kulttuuriharrastuksiaan. Päiväkirjoissa vahvasti esille tullut hiihtoharrastus saattoi tulla täysin vilpittömän kuvauksen kirjoittajakunnan arkitoimista vuoden 2009 hyvä-

lumisena helmikuun päivänä, mutta hiihtokuvausten monilukuisuus voisi perustua myös kirjoittajien haluun painottaa osallistumistaan sosiaalisesti ja kansanterveydellisesti hyväksyttävään, hyveelliseen ulkoiluharrastukseen ja pyrkimykseen kiinnittyä suomalaisen kansallisurheiluperinteen jatkumoon ja kertoa siitä oletettuna lukijanaan pitämilleen tuleville suomalaispolville. Tutkimusaineiston päiväkirjoihin sisältyy myös pamflettimaista yhteiskuntapoliittista arvopohdintaa ja yhteiskuntakritiikkiä, jotka perustunevat kirjoittajan haluun yhtäältä kertoa mieltään painavista asioista ja toisaalta kertoa oletetulle lukijalle kirjoitusajankohdan yhteiskuntapoliittisesta todellisuudesta ja samalla opettaa ja valistaa lukijaa.

Elämäkerrallinen kirjoittaminen on itsen esittelyä sekä muille ihmisille että itselle, minkä vuoksi kirjoittaja useimmiten esittää itsensä edullisessa valossa, puolustelee itseään, oikeuttaa toimintaansa, korjaa todellisuutta mieleisekseen, muuttaa kokemuksia vastaamaan paremmin omaa senhetkistä identiteettiään, asemoi omaa ja muiden toimijuutta itselleen suosiolliseen muotoon ja tuottaa itsensä kertomuksissaan mahdollisimman normaalina ja terveenä, kulttuurin normatiivisten mallien mukaisena (Hammersley & Atkinson 2007, 124; Pöysä 2010, 163–164, 172; Saastamoinen 2000, 135). Östman (2008, 9) toteaa elämäkirjoittajien kertovan elämästään näennäisen avoimesti, mikä viittaa siihen, että kertoja tekee koko ajan valintoja, luo itsestään haluamaansa kuvaa valitsemalla mitä ja miten kertoo ja mitä jättää kertomatta. Useimmiten pois jäävät paljastavat ja syvän tunnustukselliset elementit ja jäljelle jää se, mitä kertoja kokee voitavansa sanoa ääneen.

Öberg (1991, 301–302, 307) esittää kertomatta jätetyille asioille neljä toisiaan täydentävää tulkintamahdollisuutta: (1) kertoja välttää konfliktinaiheita, erityisesti ratkaisemattomia ja käsittelemättömiä tilanteita; (2) kertomuksen jatkuvuuden vaatimus, kertomuksen punainen lanka, sulkee pois kertomuksen hengelle ristiriitaiset asiat; (3) pois jätetyt aiheet, esimerkiksi perhe, muut sosiaaliset suhteet tai taloudellinen turvallisuus, eivät ole merkityksellisiä tai ne ovat itsestäänselvyyskysymyksiä, jotka saavat subjektiivisen merkityksen vasta puuttuessaan; tai (4) kertoja kertoo tarinan tietyn motiivin mukaan tai sen mukaan, mitä uskoo tutkijan haluavan kuulla. Öberg kuitenkin toteaa näiden kertomuksen mustien aukkojenkin kantavan informaatiota silloin, kun lukija tekee tulkintoja kerrotusta ja kertomatta jätetystä ja niiden suhteesta. Varovainen, vain huolellisesti valittuja asioita paljastava julkisivukin kantaa informaatiota: se kertoo kirjoittajan itsensä tekemästä sosiaalisesta ratkaisusta, hänen käsitystään siitä, mitä voi ja tulee kertoa, mikä puolestaan määräytyy kertojan sosiaalisten suhteiden, roolien, viiteryhmien, elämissä maailman, aikakauden ja yhteisön arvomaailman perusteella (Hänninen 2002, 50; Roos

1987, 34; Öster 2008, 120). Kuten Korkiakangas (2005, 129) toteaa, kirjoittajat tulkitsevat elämäntarinoissaan omia kokemuksiaan tai elinpiiriään elämäntilanteensa ja muiden subjektiivisten ja kollektiivisten lähtökohtiensa pohjalta niin, että kerrottuja asioita ei voi erottaa kertomisen ja kertojan kontekstista.

Tämä elämäkirjoitusten kontekstisidonnaisuus on tämän tutkimuksen tutkimusmenetelmien ja -aineiston valinnan keskeinen peruste. Tutkimuksen lähtöoletuksena on, että päiväkirjat eivät kerro vain kirjoittajiensa subjektiivisista, vaan myös heidän kollektiivisista lähtökohdistaan, joihin kuuluvat paitsi lähiympäristö, myös laajempi yhteiskunnallinen konteksti: kirjoitusajan kohdan suomalainen arkielämä, mediatodellisuus, työelämä, taloussuhdanne-tilanne, yhteiskuntapolitiikka, hyvinvointivaltiolisuus ja niin edelleen. Yksittäisten kertojien päiväkirjojen oletetaan muodostavan yhdessä, vaikkakaan ei kattavaa tai tyhjentävää, kuitenkin monipuolisen kollaasin tutkimuskohteena olevasta 2000-luvun suomalaisesta työelämästä ja sen kontekstina olevasta yhteiskuntatodellisuudesta. Se, että kirjoittajat esittävät itseään ja elämäänsä kulttuurin normatiivisten mallien mukaisesti, toki vääristää kuvaa suomalaisissa kodeissa todellisuudessa eletystä arkielämästä, mutta tuottaa samalla informaatiota siitä, mitä kirjoittajat kokevat norminmukaisesti oikeaksi, oikeelliseksi ja hyväksyttäväksi elämäntavaksi eli millaisia normeja nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsee ja välitetään kansalaisille vallan ja median diskursseissa ja millaisia normeja kansalaiset siten noudattavat reaalisesti ja ideaalisesti omassa elämässään. Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yksittäisten kirjoittajien työelämäasenteista ja -arvoista paljolti juuri laajemman yhteiskunnallisen arvomaailman heijastumina. Myös päiväkirjoissa kertomatta jätetyt asiat ovat kiinnostavia: kun kaikki informantit ovat töissä kirjoituspäivänä, mitä informanttien työarvoista ja suomalaisesta työelämästä kertoo se, jos päiväkirjoissa ei kerrota mitään päivän kahdeksasta työtunnista?

Oman elämän kerronta antaa kertojalle hyvin vapaat kädet. Säntti (2004, 191–193) huomauttaa, että kirjoittaja voi suurennella, vähätellä ja unohtaa asioita ja suoranaisesti valehdella, mutta tutkijan on lähes mahdotonta oikoa kertomusta ja tuomita kirjoittajaa valehtelusta, ja siten tutkijan mahdollisuudet redusoida tarinasta jotain oikeasta, eletystä elämästä tai todellisista tapahtumista ovat rajalliset. Pöysä (2006, 230–231) toteaa kirjoittamisen edistävänä fiktiivisyyttä: jos haastattelussa kuvautuu ensisijaisesti tilanteinen minä, kirjoittamisen tuloksena on kirjoittajan mielikuvituksen ja itselle asettamien totuusehtojen rajoissa luotu kuviteltu minä. Kirjoittamisen mahdollistama omien ajatusten uudelleenlukeminen ja -kirjoittaminen ei kuitenkaan ole yksinomaan haitta: Pöysä huomauttaa sen parhaimmillaan mahdollistavan useisiin haastattelukertoihin perustuvaa syvähaastattelua vastaavan syvällisen itsearvioinnin ja reflektoinnin.

Tämä mahdollistaa tietoisien, mutta myös reflektoidun, minäkuvan rakentamisen, mikä voinee antaa tilanteista minää laajemman ja monipuolisemman kuvan yksilöstä ja hänen ajatuksistaan.

Elämäkerrallisia aineistoja tulkitaan yleensä Lejeunen *omaelämäkerrallisen sopimuksen* pohjalta niin, että lukija olettaa kirjoittajan antaneen kokemuksistaan ja toiminnastaan todenmukaisen, rehellisen kuvan, ei fiktiivistä, jolloin elämäkerrasta voidaan lukea sekä tosiasioita että tulkintoja (Apo 1993, 127; Rak 2009, 17). Nätkin (1993, 183) tulkitsee, että kirjoittajien tarinat tulee uskoa todeksi sellaisenaan, ilman objektiivista evidenssiä, suurempaa positiivista arvolausta tai epäilyjä liioittelusta: tarinat ovat tosia omasta positiostaan käsin. Hänninen (2010, 174) nimeää yhdeksi narratiivisen tutkimuksen perusteluksi tutkimusetiikan: narratiivinen tutkimus antaa informantin kertoa asioista omalla äänellään ja kunnioittaa tämän ominaislaatua. Tämä on myös eettinen ongelma, sillä elämäntarina nähdään arvokkaana ja haavoittuvana osana ihmisen minuutta, jolloin jo elämäntarinan asettaminen tutkimuskohteeksi ja tutkijan tarinasta esittämät tulkinnat voidaan tulkita loukkaaviksi. Eettisesti ongelmallista on myös se, että henkilön tarina saattaa olla tunnistettavissa silloinkin, kun nimet ja muut yksityiskohdat on poistettu tai muutettu. Oman eettisen ongelmansa muodostaa myös se muun muassa Apon (1993, 127) tekemä havainto, että kirjoituskilpailuissa elämäntarinansa näyttävät kertovan etenkin herkä, tavalla tai toisella säröttyneet sielut, minkä vuoksi elämäkertoissa korostuvat sosiaaliset ja emotionaaliset vaikeudet, ja tutkijan tehtäväksi jää ratkaista, miten suhtautua teksteihin suomalaisen elämän representaatioina.

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineiston päiväkirjoja tulkitaan Lejeunen omaelämäkerrallisen sopimuksen mukaisesti niin, että kertojien oletetaan kertovan omasta elämästään pikemminkin totuudenmukaisesti kuin fiktiivisesti. Tätä tulkintaa puoltaa päiväkirjojen sisältö: päiväkirjojen arkielämän kuvaukset ja kuvatut asiat ovat todellakin arkisia, niihin ei sisälly mitään erityisen suurimuotoista, jännittävää, ihailtavaa tai hohdokasta, joka aiheeltaan ja kerronnaltaan herättäisi epäilyn päiväkirjan fiktiivisyydestä. Pikemminkin päiväkirjat luovat kuvaa suomalaisesta yltiörehellisyydestä: kirjoittajien omien ajatusten ja toimien kuvauskaan ei näyttäydy järin sitoteltuna tai kaunisteltuna, vaan pikemminkin tunnustuksellisena: päiväkirjat tuntuvat olevan täynnä kiukuttelevia murrosikäisiä, keskinkertaisia parisuhteita, vähemmän ideaalisia perheenäitejä, jotka mieluummin katsovat televisiosta saippuasarjaa kuin laittavat perheelle ruokaa, ja leipääntyneitä työntekijöitä, joiden työpäivät kuluvat työtehtävien sijaan sosiaalisessa mediassa tai kahvihuoneessa jutellen.

Sen, että kirjoittajat ovat saaneet vapaasti päättää päiväkirjakirjoitustensa sisällön, voidaan katsoa vähentävän tutkimusaineiston eettistä arkaluontoisuutta. Toisin kuin voisi olettaa, päiväkirjat eivät ole siloteltuja julkisivuja, mutta niiden tunnustuksellisuus rajoittuu kuitenkin arkisiin, käytännöllisiin, yleisesti jaettuihin ja hyväksytyihin tunteisiin, tekemisiin ja tekemättä jättämiin. Tutkimusaineiston päiväkirjoihin ei sisälly mitään yksilön herkintä minuutta, syvimpiä tunteita tai haavoittuvimpia ihmissuhteita koskevaa tunnuksellisuutta (vrt. Hänninen 2002, 57). Tässä suhteessa tutkimusaineiston avoimeen muotoon perustuvien päiväkirjojen voidaan tulkita kunnioittavan informanttien yksityisyyttä jopa haastattelua enemmän: sinänsä neutraaliakin tutkimusaihetta käsittelevän haastattelun yleisesti ottaen neutraalit taustatietokysymyksetkin saattavat jonkun informantin kohdalla edellyttää vastaamista hänen henkilökohtaisesta elämänsä historiastaan käsin hyvinkin haavoittuvia minän osa-alueita koskeviin kysymyksiin. Koska tämän tutkimuksen tutkimuskysymysten näkökulmasta ollaan kiinnostuneita nimenomaan arkisista, jokapäiväisistä, yleisistä työelämäkokemuksista, päiväkirjojen pinnallisuus ei ole ongelma, vaan pikemminkin etu. Jos päiväkirjoihin olisi sisällynyt erittäin äärimmäisiä elämäntilanteita, olisi jouduttu ratkaisemaan se tutkimuseettinen ongelma, miten tulkita äärimmäisten näkemysten ja kokemusten edustavuutta ja yleistettävyyttä suhteessa suomalaisen työelämän, arkielämän ja yhteiskunnallisen todellisuuden kokonaiskuvaan (vrt. Apo 1993, 127). Tutkimusaineiston yleisluonteisten päiväkirjakirjoitusten kohdalla tämä kysymys ei kuitenkaan aktualisoidu. Seuraavassa luvussa pohditaan tutkimuskirjallisuuden pohjalta päiväkirjan vahvuuksia ja heikkouksia arkielämää ja yhteiskunnallista todellisuutta koskevan tutkimuksen tutkimusaineistona. Aluksi selvitetään lyhyesti arkielämän ja arkielämän tutkimuksen käsitteitä.

4.4 Päiväkirja arkielämän ja yhteiskunnan kuvauksena

Arkielämä viittaa minkä tahansa päivän ritualistisiin, tavallisiin, arkisiin, säilyttäviin, toistuviin, epä-älyllisiin, vakiintuneisiin, järjestyneisiin, mutta järjestäytyneisyydessään myös arvokkaiisiin tapahtumiin (Boylorn 2008a, 308; Jokinen 2005, 11; Roos 1985, 65). Salmi (2004, 15, 17) määrittelee arkielämän (1) ei-juhlaksi, (2) uusintavaksi toiminnaksi ja (3) rutiineiksi. Jokinen (2005, 16, 50) listaa arkisen ominaisuuksiksi toiston; kodintunnon; tavanmukaisuuden; taipumuksen vahvistaa totunnaisia sukupuolitapoja; ja kyvyn muuntaa ulkoisia pakkotahteja omilta tuntuviksi rytmeiksi. Hän liittää arkielämään läheisesti *tavat*, jotka kuvaavat sosiaalista todellisuutta; viittaavat normeihin, sääntöihin ja pakkoihin; kuvaavat ihmisten ja rakenteiden vuorovaikutuksen jatkuvuutta ja ennustettavuutta; ja vaikuttavat ihmisten toimiin ja siihen, kuinka ihmiset mukautuvat rakenteisiin ja instituutioihin tai asettuvat niitä vastaan. Arkielämän tapoja

voidaan nimittää *rutiineiksi*. Rutiinit ymmärretään usein kielteiseksi, elämää rajoittavaksi, itsestäänselvänä toistuvaksi arjen harmaudeksi (Salmi 2004, 18–19). Modernin rutiinien arvostuksen korvaa postmodernissa ajassa joustavuuden ja taipuisuuden ihanne, mutta arjen toimissa ihmiset yrittävät edelleen sopeuttaa itseään vallitsevien käytäntöjen vaatimuksiin (Holvas & Vähämäki 2005, 64; Jokinen 2005, 71–73; Ross 2009, 44; Sennett 2002, 104). Rutiineilla on kuitenkin myös etunsa: ne säästävät aikaa, helpottavat muistamista ja ajatustyötä ja luovat tuttuutta ja turvallisuutta (Salmi 2004, 19).

Arkielämä näyttäytyy eri muodossa eri elämänvaiheissa ja ikäkausina. Lapsiperheiden työ- ja perherutiinien kokonaisuus on voimakkaan alisteinen arkielämälle, kun taas toisissa elämänvaiheissa, ennen kaikkea pitenevässä nuoruusiässä ja aktiivisessa eläkeiässä, arjen välttäminen korostuu voimakkaasti (Roos 1988, 50). Perhe-elämän päivittäinen ja viikoittainen työ- ja lepopäivien sykli toistuu yhä uudelleen ja useimmiten melko säännöllisenä, sillä perheet soveltuvat ajallisen rytmensä laajemman ympäröivän yhteiskunnan ja sosiaalisen ympäristön, työn, koulun ja päiväkodin, aikatauluihin. (Rönkä, Kinnunen & Sallinen 2004, 234, 238, samoin Miettinen & Rotkirch 2012, 11.) Hirsiaho ym. (2011, 8–10) nostavat esille tavallisen, rutiininomaisen, harmaana, mutta harmittomana pidetyn arjen itsestäänselvyyksien yhteiskunnalliset valtasuhteet ja epätasa-arvoisuudet, ”arjen julmuuden”. Arjen aikaa, tilaa ja toimintoja on organisoitava ja koordinoitava, arkea on pidettävä yllä. Arjen edellytyksiä hoitavat useimmiten ryhmät, joilla ei ole valtaa: köyhät, maahanmuuttajat, nuoret ja naiset, joilta hyvin toimeentuleva, etuoikeutettu luokka ostaa oman arkensa sujuvuuden. Sen sijaan esimerkiksi työelämään kiinnittymättömät eivät ehkä koskaan ole päässeet siihen tilaan, jossa arki on itsestäänselvää, luontaisen tuntuista ja näkymätöntä. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion menestystarinan sisään kirjoitettu itsestäänselvyys on sukupuolten työnjako, jossa naisten pääasiassa julkisella sektorilla tekemä työ on hiljaisesti hyväksytty halvemmaksi ja tuottamattomaksi työksi: naiset saavat osallistua työelämään, kunhan hoitavat kodinhoidon, eli päivittäisen toisen työvuoron kotona. Juuri naiset siis kantavat suurimman vastuun arjen sujumisesta. Arkielämään voidaan liittää myös Pendletonin ja Chatmanin (1998, 733) käsitteet *pieni maailma (small world)* ja *pienen maailman elämä (small world life)*. Näillä he viittaavat elämään, jota eletään pienellä näyttämöllä, omassa, tutussa, varsin suppeassa elämismaailmassa; jonka arkielämää leimaa normatiivisuus, tavanomaisuus, rutiininomaisuus ja ennustettavuus; ja josta puuttuvat suuret yllätykset ja onnettomuudet jopa niin, että elämä ja elämismaailma näyttäytyvät varsin tapauksettomina. Pendleton ja Chatman käyttävät pienen maailman käsitettä tutkiessaan yhteiskunnan vähäosaisia, mutta sen voinee katsoa kuvastavan varsin hyvin myös tavallisten ihmisten arkielämän ulottuvuuksia.

Arkielämä on myös oma tutkimusalansa ja -menetelmänsä. Boylorn (2008a, 308) määrittelee *arki-elämän tutkimuksen* menetelmäksi, joka tutkii päivittäisen elämän tapahtumia ja informanttien tulkintoja niistä. Se keskittyy yksityiskohtiin ja näennäisesti merkityksettömiin tapahtumiin, jotka yhdessä vaikuttavat siihen, kuinka tilanne, ilmiö tai sattumus koetaan tai tulkitaan. Arkielämän tutkimus pyrkii ymmärtämään sosiaalista elämää ihmisten kokemuksen kautta. Arkielämän tutkija etsii yksityiskohtia, yhteyksiä ja assosiaatiosuhteita esille nousevien ja toistuvien teemojen välillä, yhtäläisyyksiä ja eroja (mitä tapahtui tänään, mitä ei tapahtunut eilen ja kuinka se vaikuttaa tutkimusaiheeseen) ja suhteuttaa tutkittavan aiheen omiin kokemuksiinsa. Näennäisen merkityksettömien ja marginaalisten päivittäisten tapahtumien monotonisessa toistumisessa pyritään löytämään merkityksellisiä yksityiskohtia, jotka erottavat yksilöllisiä kokemuksia ja luovat siten uutta tietämystä ja käsitteitä. Jokinen (2005, 11–12) huomauttaa suurten ja pienten yhteiskunnallisten muutosten materialisoituvan juuri ihmisten ruumiillistuneissa, arkistuneissa toiminnoissa niin, että arkielämän kautta nähdään yksilöiden toiminnan mahdollisuudet ja edellytykset, hyvinvointivaltion ja muiden instituutioiden rakenteet ja yhteiskunnallinen muutos. Salmi (2004, 21, 25) katsoo arkielämän tutkimuksen ansioiksi sen kyvyn tehdä näkyväksi yhtäältä se, miten yhteiskunnalliset rakenteet ja instituutiot ja niiden asettamat ehdot muovaavat arkielämän käytäntöjä, ja toisaalta se, miten ihmisten toiminta, valinnat, keskinäiset suhteet ja vuorovaikutus uusintavat ja muokkaavat yhteiskunnallisia rakenteita. Horelli (2011, 87) tiivistää saman sanoen, että arjessa tapahtuva ihmisten jokapäiväisten toimintakäytäntöjen ja yhteiskunnallisten rakenteiden vuorovaikutus luo sekä niiden jatkuvuuden että niiden muutoksen.

Boylorn (2008b, 490–491) liittää arkielämän tutkimukseen *eletyn kokemuksen* (*lived experience*) käsitteen, joka keskittyy arkielämän tapahtumiin ja itsetietoisuuteen. Eletty kokemus on representaatio yksilön kokemuksista, valinnoista ja valintamahdollisuuksista ja niiden vaikutuksista yksilön tietokäsityksiin. Eletty kokemus tutkimusmenetelmänä keskittyy tavallisiin, arkipäiväisiin tapahtumiin (kieleen, rituaaleihin, rutiineihin), siihen, mitä ja miten ihmiset asioita tekevät ja kokemuksiin tapana ymmärtää ja tutkita maailmaa. Tutkimusmenetelmä vertailee yksilöllisiä elämäkokemuksia, etsii yhteisiä elämää muuttavia tai säilyttäviä kokemuksia ja pyrkii ymmärtämään, miksi jotkut kokemukset ohittavat toiset. Tavallisten ihmisten elämäkerallisia kirjoituksia on perinteisesti pidetty yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa teksteinä, jotka ovat rakenteellisesti ja sisällöllisesti muuta kirjallisuutta lähempänä aitoa arkea (Norkola

1995, 115; Tigerstedt 1990, 100). Muistitiedon ajatellaan kertovan siitä, mitä muistelijä on kokenut intensiivisesti ja mitä hän pitää merkityksellisenä ja tärkeänä (Saarenheimo 1991, 315; Salo 2008, 85). Pimlattia (2002, 2, Alaszewskin 2006, 24 mukaan) lainaten:

Päiväkirjat kertovat totuuden, osan totuudesta ja paljon enemmän kuin totuuden... Niistä etsitään – ja usein löydetään – atmosfääri, hetken mieliala, jota ei voisi tavoittaa millään muulla tavalla, [vaikka] niitä ei ikinä voikaan ottaa viimeisenä sanana.

Kirjoittajan henkilökohtaiset, arkisetkin muistot liittyvät aina yhteiseen historialliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen muistiin: elämäkerralliset kirjoitukset kertovat paitsi yksilön elämästä, myös historiallisista, kulttuurisista ja yhteiskunnallisista objektiivisista tapahtumista ja vallitsevista kollektiivista ideaaleista, sillä yksilö kertoo aina itsestään joko tiedostaen tai tietämättään suhteessa elämänsä rakenteellisiin reunaehtoihin (Jokinen 2004, 140; Korkiakangas 2005, 129, 137, 143; Narkaus 2004, 99; Nätkin 1993, 183). Elämäkerrallisten aineistojen, kuten päiväkirjojen, sosiologinen tutkimuksellinen arvo onkin siitä, että ne valaisevat aikakautta, sen ilmiöitä, kulttuuria, ideologioita, yhteiskuntaa, yhteisöä, yhteisön ajatusmalleja, arvoja ja maailmankuvaa yksilön näkökulmasta ja ilmentävät siten yksilön elämää laajempia kulttuuri-ilmiöitä ja yhteiskunnallista todellisuutta (Hatch & Wisniewski 1995, 116–117; Saastamoinen 2000, 152; Öster 2008, 119–120).

Henkilökohtaiset, autenttiset elämänjäsenyyksetkin perustuvat kertojan omaksumiin yhteisiin kulttuurisiin varantoihin, kulttuurisesti ehdollistettuihin ilmaisusääntöihin, tarinamalleihin ja elämän käsikirjoituksiin, jotka hän on omaksunut sekä lähiympäristönsä että joukkotiedotuksen ja -viihteen ja muun kaukoympäristönsä kautta (Antikainen 1996, 272–273; Säntti 2004, 186; 2007, 91; Tigerstedt 1990, 100). Yksilön kertomuksissaan noudattamat kulttuurisidonnaiset kertomiskonventiot, kulttuurin hänelle tarjoamat narratiiviset resurssit, ovat myös kulttuurin normatiivisia malleja siitä, miten asioiden pitää olla (Saastamoinen 2000, 135). Elämä kerrotaan kullekin kulttuurille sopivilla tavoilla, kunkin yhteiskunnan kuvina. Vilkkö (1990, 82) toteaa, että elämäkerta – ja sama pätee päiväkirjaan – ei suoraan heijasta elämää, mutta se heijastaa vallitsevia teorioita mahdollisista elämisistä, ja yhteiskunta on näissä kertomuksissa. Päiväkirjan tutkimusaineistollisena etuna on, että se antaa elämäkertaa välittömämmän kuvan kirjoitusajankohdan todellisuudesta. Päiväkirjan kirjoittaja raportoi mielialojaan ja vuorovaikutustaan kirjoittamishetkellä tai lyhyellä aikavälillä niin, että asiat ovat tuoreessa muistissa (Rönkä, Kinnunen & Sallinen 2004, 237).

Koska yksilö kertoo kulttuuristen normien mukaisesti itselleen ja oletetulle lukijalleen (ks. Saarenheimo 1991, 315; Saastamoinen 2000, 135; Salo 2008, 85; Säntti 2004, 186; Tigerstedt 1990, 100; Vilkkio 1990, 82) tärkeistä asioista, voidaan olettaa yksilön käsittelemien asioiden olevan myös yhteiskunnallisesti merkitseviä, kertovan yhteiskunnan hallitsevista elämäntavoista, normeista, arvoista ja asenneilmastosta. Oletuksena on, että yksilö omaksuu yhteiskunnan normien, arvojen ja tapojen makrotason rakenteet yksilöllisen arkielämänsä mikrotason rakenteiksi, ja nämä rakenteet ilmenevät tutkimusaineiston päiväkirjakirjoituksissa. Alasuutari (2006, 81–82, 89–90) toteaa, että sosiologian näkökulmasta tekstien, haastattelujen, keskustelujen tai elämäntarinoiden analysointi on tapa tutkia suurta pienessä. Aineistoja ei nähdä vain kuvauksina asiointiloista tai heijastuksina laatijoidensa ajattelusta, vaan kuvana vallitsevista rutiineista, refleksiivisyyden muodoista ja hegemoniasta kamppailevista diskursseista ja suhteesta toimintatilanteeseen, toiminnan rakenteellisiin ja kulttuurisiin ehtoihin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, joissa ne ovat ymmärrettävissä. Aihevalinnoillaan kirjoittaja selittää – ja varmasti varsin usein puolustele tai oikeuttaa (vrt. Hammersley & Atkinson 2007, 124) – itselleen ja muille asenteitaan ja arvojaan, valintojaan, tekojaan ja laiminlyöntejään, ylipäänsä elämäänsä: sitä, mitä elämässä on yhtäältä hyvää, onnistunutta ja menestyksestä ja toisaalta vajavaista ja puutteellista ja sitä, miten oma elämä täyttää elämän käsikirjoituksen ehdot: joko yksilön omat toiveet tai viiteryhmän, kulttuurin ja yhteiskunnan normit hyvästä elämästä. Tässä tutkimuksessa kirjoittajien henkilökohtaisen arkielämän oletetaan kertovan laajemmin yhteiskunnallisesta todellisuudesta siksi, että väestön enemmistön oletetaan reagoivan yhteiskunnallisiin realiteetteihin melko yhteneväisesti. Kullakin aikakaudella, yhteiskunnalla ja yhteisöllä toki on poikkeusyksilönsä, jotka nousevat olosuhteidensa yläpuolelle ja muovaavat aktiivisesti vähintäänkin omaa elämänhistoriaansa, mutta ihmisten enemmistön voi olettaa reagoivan yhteiskunnallisiin realiteetteihin ja toimivan yhteiskunnallisten reunaehtojen – normien, koulutusjärjestelmän, työmarkkinoiden, sosiaalipolitiikan, median, mainonnan – ohjauksessa melko yhdenmukaisesti ja toistavan omassa elämässään ja elämäkertomuksessaan yhteiskunnan vallitsevia arvoja ja normeja niin, että päiväkirjat kertovat paitsi yksilöiden, myös yhteiskunnan arvoista ja elämäntavoista. Tässä kohden tulkinta lähentyy postmodernin tieteen näkemystä suurille organisaatioille ja kulttuuriteollisuudelle alistetusta ihmisestä (Tuomi & Sarajärvi 2013, 54).

Korkiakangas (2005, 137) huomauttaa, että liikuttaessa kollektiivisen ja yksilöllisen muistin rajapinnassa tutkimusmetodisesti olennainen kysymys on, miten ja missä tarkoituksessa kollektiivinen ja yksilöllinen liittyvät toisiinsa. Yksilö muistaa paitsi omia henkilökohtaisia kokemuksiaan, myös laajempia yhteiskunnallisia tapahtumia. Kokemukset siirtyvät kertomusten

kautta sukupolvelta toiselle niin, että aiempien sukupolvien muistoista voi tulla myös jälkipolvien kokemusta ja todellisuutta (Säntti 2004, 187; Wass & Torsti 2011, 174; Öberg 1991, 299). Tämä todennäköisesti pätee paitsi aiempien sukupolvien henkilökohtaisiin kokemuksiin, myös heihin vaikuttaneisiin yhteiskunnallisiin tapahtumiin, ideologioihin ja ilmapiiriin. Voitaneen olettaa, että toisen käden kokemusten sisäistyminen osaksi yksilön omaa identiteettiä ei koske vain perheen, suvun tai muun lähiyhteisön kokemuksia, vaan laajemmin yksilön koko kulttuuria ja yhteiskuntaa, jonka kollektiivitajunnan muistoista tulee myös yksilön omia muistoja muun muassa koulutusjärjestelmän, joukkotiedotusvälineiden ja populaarikulttuurin kautta. Samaa asiaa ilmaisee Wass ja Torstin (2011, 174) tutkimustulos laman kokemusten keskittymisestä oletettua nuorempiin vastaajiin ja tulkinta, jonka mukaan sukupolvisen avainkokemuksen muodostaa myös kokemus, jota ei ole itse koettu, mutta jonka vaikutukset ovat näkyneet omassa nuoruuden kasvuilmapiiirissä paitsi konkreettisten toimenpiteiden, myös kollektiivisen muistin kautta.

Jos halutaan selvittää autonomisen, individualistisen yksilön näkemyksiä, henkilökohtaisten, viiteryhmän ja kulttuurin kollektiivisten kannanottojen sekoittuminen päiväkirjassa on virhettillanne. Jos tutkimuskohteena ei ole kirjoittaja itsessään, vaan hänen kuvaamansa yhteiskunta, yksilöllisen ja kollektiivisen muistin sekoittuminen ei ole ongelma, vaan pikemminkin rikkaus. Yhteiskunnallisen todellisuuden tutkimisen kannalta juuri useiden kertojien kertomusten samankaltaisuudet ja niiden heijastama kollektiivimuisti ovat kiinnostavia ja relevantteja tarkastelukohteita. Toki tällainenkin aineisto sisältää anomaliaansa ja virheensä. Aiemman sukupolven kokemusten omaksuminen osaksi omaa ajattelua ja identiteettiä todennäköisesti vääristää yksilön antamaa kuvausta omasta sukupolvikokemuksestaan ja elämismaailmastaan. Yksilö ikään kuin elää ja kuvaa maailmaa, jota ei enää ole olemassa ja jota ei välttämättä ole ollut olemassa edes hänen elinaikanaan. On oletettavissa, että tällaiset toisen käden kokemukset ovat vielä kauempana todellisuudesta kuin varsinaiset aikalaistodistukset, koska ne sisältävät sekä nykyisen että alkuperäisen kertojan väärinmuistamiset, virhetulkinnat ja kerronnalliset romantisoinnit. Tutkimusaineiston päiväkirjojen kohdalla tämä ylisukupolvinen muistaminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että informanttien työtä koskevat näkemykset, asenteet ja arvot eivät todellisuudessa kuvaa niinkään heidän omaa koulutustaan, ammattiasemaansa ja työelämäänsä, vaan heidän lapsuudenkodissaan omaksumiaan vanhempien koulutukseen ja ammattiasemaan kytkeytyviä näkemyksiä, asenteita ja arvoja (vrt. Inglehart 1997, 33–35). Näistä virheistä huolimatta tämän henkilökohtaisten ja kollektiivimuistojen kollaasi heijastanee parhaalla olemassa olevalla tavalla yhteiskunnallista todellisuutta sellaisena, kun yksilöt sen kokevat.

Tässä pääluvussa on luotu katsaus narratiiviseen, elämäkerralliseen, päiväkirja- ja arkielämän tutkimukseen, tarkasteltu niitä suhteessa tämän tutkimuksen tutkimusaineistoon ja pyritty siten perustelemaan, miten valitut tutkimusmenetelmät voivat palvella tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksiä. Tutkimusaineiston valinnan lähtöhypoteesina on, että tutkimusaineiston suomalaisten työntekijöiden varsin vapain käsin kirjoittamat yhden arkipäivän päiväkirjat kertovat mahdollisimman suoraan kirjoittajiensa arkielämästä arkisine valintoineen, käytäntöineen ja kannanottoineen, ja samalla tätä arkielämää määrittävistä normatiivisista, institutionaalisista ja yhteiskunnallisista reunaehdoista. Tutkimusmenetelmäkuvauksella on myös pyritty tekemään näkyväksi valitun tutkimusaineiston heikkouksia ja vahvuuksia ja siten tutkimuksen validiteettia, reliabiliteettia ja etiikkaa.

Nikander (2010, 442) toteaa, että laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen reliabiliteetin kannalta erityisen merkityksen saa tutkimusaineiston esittämistä koskevien teoreettisten, eettisten ja käytännöllisten valintojen pohtiminen ja eksplisiittinen avaaminen lukijalle. Tämä voitaneen tulkita niin, että tutkijan tulee omassa tutkimuskertomuksessaan kuvata parhaan kykynsä mukaan oman kertomuksensa tavoitteet, motiivit ja kontekstit: mitä, miten ja miksi hän jotakin teki tai jätti tekemättä. Tämä on yksi seuraavan pääluvun keskeisistä asioista. Seuraavassa luvussa esitellään tarkemmin paitsi tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto, myös tutkimusaineiston valintaperusteet, aineiston analyysi ja siinä tehdyt metodiset valinnat. Lisäksi seuraavassa luvussa esitetään tutkimusaineiston päiväkirjojen kirjoittajat taustatietojen kautta ryhmitellen, tutkimusaineiston päiväkirjojen sisällönanalyysi sekä yleiskatsaus päiväkirjojen sisältöön.

5 Empiirisen tutkimuksen toteuttaminen

5.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto

Tässä tutkimuksessa etsitään vastausta kysymykseen, millaisena suomalaiset työntekijät kokevat työelämänsä 2000-luvun yhteiskunnallisessa todellisuudessa. Tutkimuskysymyksen sisällön eri osa-alueita kartoitetaan seuraavilla apukysymyksillä: Mikä asema työllä on suomalaisten arkielämässä? Mikä työssä on suomalaisille merkityksellistä? Millaisia arvoja suomalaiset liittävät työhön? Miten ympäröivä yhteiskunnallinen todellisuus heijastuu arkiseen työelämään eli miten suomalaiset työntekijät kokevat yhteiskunnalliset realiteetit omassa arki- ja työelämässään? Vaikuttavatko yksilön ikä, koulutus, sukupuoli, ammattiala tai ammattiasema hänen työelämäkokemuksiinsa? Antavatko eri ikäryhmiin kuuluvat, eri koulutustasoja, ammattialoja ja ammattiasemia edustavat miehet ja naiset työlle erilaisia, toisistaan poikkeavia merkityksiä?

Vaikka tutkimuksen taustalla ovat tulkinnat jälkitekollisen työelämän muutoksesta, tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita yksinomaan uuden työn ammattilaisista, vaan suomalaisen 2000-luvun työelämän todellisuudesta kokonaisuudessaan siinä muodossa, missä suomalaiset työsäikäyvät ihmiset sitä kuvaavat. Yksilön työelämäkokemuksia tarkastellaan yksityisestä kohti yleistä: yksilön käytännön arkielämän tasolla yksilön työelämäkokemuksia tarkastellaan osana hänen arkielämäänsä ja selvitetään, millainen asema ja merkitys työllä on yksilön elämässä. Yksilön laajemman arvomaailman tasolla tarkastellaan, millaisia arvoja yksilö ilmaisee suhteessa työhön. Yksilön elämismaailman tasolla tarkastellaan, miten ympäröivä yhteiskunnallinen todellisuus ja sen asettamat reunaehdot vaikuttavat yksilön työelämäkokemuksiin.

Sekä yhteiskuntatason tarkastelun että koko tutkimuksen lähtökohtana on oletus, että yksilön subjektiiviset, yksilölliset kokemukset ja arvot heijastavat hänen elämismaailmansa yhteiskunnallisen todellisuuden asettamia reunaehtoja (May & Cooper 1995, 75). Oletuksena on, että yksilön koulutus, ammatti ja asema eivät perustu yksinomaan yksilön kiinnostuksenkohteisiin, kykyihin tai kunnianhimoon, vaan merkittävästi hänen elämismaailmansa tarjoamiin malleihin ja mahdollisuusrakenteisiin. Näiden työelämämallien ja mahdollisuusrakenteiden oletetaan seuraavan yhteiskunnallisia muutoksia niin, että eri sukupuolten ja eri sukupolvien mahdollisuudet ja siten työtä koskevat valinnat, arvot ja kokemukset poikkeavat toisistaan. Tutkimuksen yhtenä lähtöoletuksena on, että ihmisten työlle antamiin merkityksiin vaikuttaa ratkaisevasti heidän ikänsä sekä työuran nykyisen vaiheen että työelämään sosiaalistumisen ajankohdan nä-

kökulmasta. Oletuksena on, että työn merkitys on varsin erilainen vakiintumattomalla 20-vuotiaalla tai eläkevuosiaan suunnittelevalla 60-vuotiaalla kuin 30–50-vuotiaalla, jonka tulisi elättää itsensä ja perheensä vuosikymmen tai useampi. Sosiaalistumisnäkökulman perustana ovat Mannheimin (1952/1968, 298) ja Inglehartin (1997, 34) teoriat siitä, että yksilö sosiaalistuu yhteiskuntaan nuoruudessaan ja varhaisaikuisuudessaan ja hänen tällöin omaksumansa maailmankuva säilyy varsin muuttumattomana koko hänen elämänsä ajan. Siten oletuksena on, että eri-ikäisten kirjoittajien työelämäkäsitykset heijastavat paitsi kirjoitusajankohdan todellisuutta ja kirjoittajan senhetkistä työelämävaihetta, myös niitä työelämäkäsityksiä, joihin kirjoittaja sosiaalistui nuorena työelämäänsä astuessaan. Myös yksilön koulutuksen, ammattialan ja ammatti- aseman oletetaan vaikuttavan hänen työlle antamiinsa merkityksiin niin, että ammatillisen tai akateemisen tutkinnon suorittaneiden ja suorittavassa tai asiantuntijatyössä olevien työtä koskevat käsitykset ja merkityksenannot eroavat toisistaan. Yksilön työtä koskevien käsitysten, merkitysten, arvojen, valintojen ja mahdollisuuksien oletetaan heijastavan yhteiskunnan ja työmarkkinoiden vaatimuksia ja todellisuutta ja kuvaavat siten paitsi kirjoittajien yksilöllisiä kokemuksia, myös laajemmin 2000-luvun suomalaista yhteiskunta- ja työelämätodellisuutta.

Lähtöajatuksena tutkimusaineistoa valittaessa oli se elämäkerrallisen tutkimuksen alkuperäinen oletus, että tavallisten ihmisten elämäkerrallisista kirjoituksista on nähtävissä ihmisten oma kokemus ympäröivästä, eletävästä todellisuudesta (Norkola 1995, 115; Tigerstedt 1990, 100). Tutkimusaineistona on otos Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon arkistoituja *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailuna kerättyjä päiväkirjakirjoituksia. Suomalaisten työntekijöiden elämäkerrallisten tekstien oletetaan olevan lähempinä aitoa arkea niin, että päiväkirjojen oletetaan kuvaavan 2000-luvun arki- ja työelämää siten, kun ihmiset sen itse näkevät ja kokevat. Pyrittäessä selvittämään työn merkitystä yksilöiden arkielämässä päiväkirjat saattavat elämäkerrallisista aineistoista olla paras vaihtoehto. Retrospektiivisten elämäkertojen heikkoutena on, että niiden painotukset jäävät yleisluonteisiksi ja korostavat perheen, asumisen, työn tai harrastuksen kaltaisten suurten kokonaisuuksien kuvailemista arkielämän sijaan (Roos 1985, 39, 45), kun taas päiväkirjoissa käsitellään juuri jokapäiväistä arkielämää ja sen vähäpätöisiäkin käytänteitä. Tutkimusaineiston päiväkirjojen arkielämän kuvauksissa keskitytään nimenomaisesti kirjoittajien työtä ja työelämää koskeviin kommentteihin ja pyritään niiden perusteella selvittämään, miten ihmiset itse näkevät arki- ja työelämänsä ja ympäröivän yhteiskunnallisen todellisuuden. Seuraavaksi esitellään tarkemmin tutkimusaineiston lähteenä ollut *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -arkistoaineisto sekä tutkimusaineiston valintaperusteet ja kokoaminen.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on järjestänyt *Suomalaisen päivä* -päiväkirjakeruun kahdesti. Ensimmäinen näistä oli Kalevalan 150-vuotisjuhlan kunniaksi järjestetty *Suomalaisen päivä 2.2.1999* -kirjoitushanke, jossa radion, television ja yli viidenkymmenen sanomalehden välityksellä kutsuttiin suomalaisia kirjoittamaan päiväkirjaa elämästään kyseisenä päivänä. Kirjoituskutsun tuloksena Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon lähetettiin lähes 24 000 päiväkirjaa, joista 5000 tuli yksityishenkilöiltä ja loput noin 19 000 koulujen yhteislähetyksinä. (Nirkko 2001, 9.) Vuosikymmen myöhemmin vastaava päiväkirjakeruu toteutettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kalevalaisten Naisten Liiton yhteisenä hankkeena. Aiempaan tapaan kirjoituskutsu esitettiin radiossa, televisiossa ja sanomalehdissä ja lähetettiin erikseen oppilaitoksille. Päiväkirjan saattoi palauttaa myös Helsingin Sanomien kulttuuriosaston verkkosivuille. (Ollaranta 2010, 11.) Eri viestimissä kirjoituskutsu esitettiin hivenen eri muodoissa ja laajuudessa (Nirkko 2014), mutta päiväkirjan sisältöä koskeva ohjeistus lienee kaikilla foorumeilla ollut varsin kevyt.

Jopa kirjoituskutsun kanonisoiduimmassa (Nirkko 2014) ja siten arvatenkin laajimmassa versiossa, Kalevalaisten Naisten Liiton *Pirta*-julkaisun numerossa 4/2008 (*Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailu 2008, 35) julkaistussa koko sivun ilmoituksessa päiväkirjakirjoitusten aiheita ei juurikaan ohjeisteta. Ilmoituksessa kerrotaan aiemmasta *Suomalaisen päivä 2.2.1999* -kirjoitushankkeen aineistosta ja todetaan sen ”tarjoavan ainutlaatuista ajankuvaa suomalaisen arjesta vuosituuhannen vaihteessa”. Tällä johdannolla edetään *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun lyhyeen asiasisällölliseen ohjeistukseen:

Tarkoituksena on saada talteen Sinun omia merkintöjäsi helmikuun 2. päivältä ja siten tietoa siitä, miltä suomalaisten elämä näyttää nyt. Voit pitää päiväkirjaa maanantailta 2.2.2009 ja merkitä vapaasti muistiin päivän tapahtumia, havaintoja ja ajatuksia.

Tämän jälkeen siirrytään teknisiin kirjoitusohjeisiin, joista asiasisällöllisesti merkittävä on pyyntö liittää mukaan omista henkilötiedoista paitsi kirjoituskilpailun palkintojenjakoon ja kirjoitusten julkaisulupaan tarvittavat nimi, osoite ja puhelinnumero, myös tutkimusaineistokäytön kannalta merkitykselliset taustatiedot: syntymäaika ja -paikka, koulutus sekä nykyinen ja aiemmat ammatit. Ilmoituksen päätteeksi lukija toivotetaan tervetulleeksi mukaan ”tallettamaan nykyihmisen ajatuksia ja elämää” (*Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailu 2008, 35).

Suomalaisen päivä 2.2.2009 -keruuhanke tuotti yhteensä 11 503 päiväkirjaa. Aiemman keruun tapaan suurin osa päiväkirjoja, 7885 päiväkirjaa, tuli kouluilta, pääosin yhteislähetyksinä ja käsin kirjoitettuna. Pieni osa koululaisten teksteistä, 256 päiväkirjaa, tuli sähköpostitse. (Ollaranta

2010, 10–11.) Koulujen yhteislähetysiin sisältyi koululaisten tekstien lisäksi jonkin verran myös aikuisten, opettajien, koulunkäyntiavustajien, koulujen muun henkilökunnan ja oppilaiden vanhempien, kirjoituksia. Koulujen yhteislähetysten ulkopuolella lähetetyistä yksityisten henkilöiden päiväkirjoista 1530 tuli kirjepostina ja 1745 sähköpostitse (Ollaranta 2010, 12). Helsingin Sanomien verkkosivujen 343 sähköiseen päiväkirjaan (Ollaranta 2010, 10) sisältyi sekä koululaisten, työikäisten että eläkeläisten kirjoituksia. Ollaranta (2010, 11–12) toteaa, että vuonna 1999 aineistokeruuseen osallistuivat innokkaimmin opettajat, kirjastoväki, papisto, emännät, maanviljelijät ja eläkeläiset ja kaikista näistä ryhmistä tuli kirjoituksia myös vuonna 2009, mutta vuonna 2009 suurin kirjoittajaryhmä olivat hyvin koulutetut, jo eläkkeellä olevat naiset, joista kaupunkilaiset kirjoittivat maaseudulla asuvia aktiivisemmin.

Suomalaisen päivä -aineistojen kirjoittajat valikoituivat eri tiedotusvälineiden yleisöistä itsevalinnalla ja saivat päiväkirjan kirjoittamiseen käytännöllisesti katsoen vapaat kädet. Aineiston vahvuutena on sen monipuolisuus ja käytännölläisyys: päiväkirjoja ovat kirjoittaneet eri ikä-, koulutus- ja ammattiryhmiä edustavat miehet ja naiset, jotka kertovat omasta elämästään, toimistaan, kokemuksistaan, tunteistaan ja asenteistaan omin sanoin ja itse valitseminsa painotuksin, ja näin tulevat kertoneeksi ympäröivästä yhteiskunnasta ja omaksumastaan arvomaailmasta. Jotta rakenteellisesti ja sisällöllisesti heterogeenisestä päiväkirja-aineistosta saataisiin ajallisesti yhtenäinen ja mahdollisimman ajankohtainen tutkimusaineisto, tämän tutkimuksen tarkastelu rajattiin vain uudempaan *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -aineistoon ja siihen sisältyviin työssäkäyvien kirjoittajien päiväkirjoihin. Tämän toivottiin tuottavan mahdollisimman rikkaan ja monipuolisen kokonaiskuvan kirjoitusajankohdan työelämän todellisuuden moninaisuudesta. Toissijaisesti tarkastelun rajaaminen vuoden 2009 aineistoon perustui tutkimusekonomisiin syihin. Koska kirjoituskilpailuaineistot on arkistoitu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon alkuperäisessä muodossaan paperidokumentteina tai yksittäin tallennettuina sähköisinä dokumentteina²⁷ eikä vuoden 2009 aineiston kirjoittajaluetteloissa ole mainittu kirjoittajien syntymävuotta, koulutusta tai ammattia, tarkastelun kohdistaminen työllisiin kirjoittajiin ei ollut toteutettavissa tietokonehauilla, vaan edellytti aineistokorpuksen manuaalista läpikäyntiä.

Tätä tutkimusta varten *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -aineistokorpus käytiin kokonaisuudessaan läpi niin, että yksityishenkilöiden paperi- ja sähköpostitse lähettämät, Helsingin Sanomien verkkosivuille tallennetut ja koulujen yhteislähetysinä lähetetyt päiväkirjat selattiin läpi ja

²⁷ Poikkeuksena Helsingin Sanomien 343 päiväkirjaa, jotka oli koottu yhteen neljäksi eri tiedostoksi.

niistä etsittiin työssäkäyvien päiväkirjat. Tällä menettelyllä pyrittiin osaltaan lisäämään tutkimuksen validiteettia. Vaikka käsin tai tietokoneella kirjoitettujen ja kirje- tai sähköpostitse lähetettyjen päiväkirjojen kirjoittajat eivät iältään, sukupuoleltaan, koulutukseltaan tai ammatiltaan näyttäisi merkittävästi poikkeavan toisistaan (pois lukien se, että käsinkirjoitettuihin ja postitse lähetettyihin päiväkirjoihin sisältyi suhteessa enemmän eläkeläisten päiväkirjoja kuin sähköpostitse lähetettyihin), tällainen poikkeama olisi periaatteessa ollut mahdollinen (Nirkko 2014). Aineistokorpuksesta poimittiin tutkimusaineistoksi niiden 18–68-vuotiaiden Suomessa asuvien kirjoittajien kirjoitukset, jotka olivat työssä päiväkirjan kirjoituspäivänä 2.2.2009.

Koska tutkimusaineiston valintaperusteena käytettiin sitä, että tarkasteluun valittujen päiväkirjojen kirjoittajat olivat työssä päiväkirjapäivänä, tarkastelun ulkopuolelle jäivät muun muassa äitiys-, sairaus- tai vuosilomalla, opinto-, perhe- tai vuorotteluvapaalla, työttömänä tai osa-aikaeläke- tai opiskelupäivän vietossa 2.2.2009 olleet kirjoittajat. Päätoimiset opiskelijat laskettiin ensisijaisesti työmarkkinoiden ulkopuolella oleviksi, vaikka osa heistä kävi opiskelunsa ohella myös osa-aikatyössä. Koulutukseen sisältyvässä työharjoittelussa olevat opiskelijat sisällytettiin tutkimusaineistoon, mikäli he 2.2.2009 olivat nimenomaan työharjoittelunsa työpaikan normaaleissa työtehtävissä. Sen sijaan koulupäivän kaltaiset työharjoittelupäiväkuvaukset jätettiin pois tutkimusotoksesta. Perusteena opiskelijoiden pääsääntöiselle poisjättämiselle oli oletus ja päiväkirjojen perusteella myös todentuva tulkinta, että opiskelijat samaistuvat ensisijaisesti opiskelijan rooliin ja elämäntapaan niin, että suhde työelämään on varsin ulkokohtainen. Opiskelijan elämäntapa ja elämismaailma puolestaan olisi itsessään oma tutkimusaiheensa.

Tarkastelun rajaaminen työssäkäyviin henkilöihin toki jättää tarkastelun ulkopuolelle myös paljon työtä ja työelämää koskevaa pohdintaa. Jokinen (2004, 127) toteaa äitiyttä koskevassa päiväkirjatutkimuksessaan, että äidiksi tuleminen halu tulee näkyväksi ja selkeästi verbalisoiduksi juuri puutteen kautta. Samoin arkistoaineiston työttömien päiväkirjoihin sisältyy paljon työtä koskevaa pohdintaa: mikä on työn merkitys ja millainen on työelämä, joka ei tarvitse työkykyistä ja -haluista työntekijää. Työttömyyttä ei kuitenkaan aina kuvata työn puutteena ja toiveena: osassa työttömien päiväkirjoista työttömyys näyttäytyy omana erillisenä elämäntapanaan, jolla ei juurikaan ole yhtymäkohtia työelämään. Niinpä työttömien päiväkirjojen sisällyttäminen tutkimusaineistoon olisi laajentanut tarkastelun työstä ja työelämästä myös työttömän arkeen ja niin sanottuun elämäntapatyöttömyyteen, jotka nekin olisivat mitä suurimmassa määrin tarkastelemisen arvoisia asioita, mutta ansaitisivat erillisinä ilmiöinä omat tutkimuksensa. Työttömien päiväkirjojen poisjättämisestä voidaan perustella myös sillä, että myöskään työhaluisten työttömien työkommentit eivät kerro olemassa olevan, tutkimuspäivän vallitsevan,

eletyn todellisuuden kokemuksista, vaan toivotusta, joko menetetystä tai toteutumattomasta, ja molemmissa tapauksissa helposti idealisoidusta, työelämästä.

Koska tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita nimenomaan ansiotyötä koskevista näkemyksistä ja kokemuksista, tarkastelu rajattiin yksinomaan palkkatyötä, vapaata ammatinharjoittamista ja yrittäjyyttä koskeviin päiväkirjoihin. Mukaan ei ole otettu päiväkirjakirjoituksia, jotka kuvaavat yksinomaan kotityötä, kuten kotiäidin tai -isän tai omaishoitajan työpäivää. Tätä rajausta ei ole tarkoitettu kotityötä vähätteleväksi; päinvastoin kotityön merkitys nousee vahvasti esille tutkimuspäiväkirjojen kirjoittajien palkka- ja kotityön yhdistämistä koskevien pohdintojen tarkastelussa. Tässä yhteydessä kuitenkin oletetaan, että oman lapsen, vanhemman tai puolison hoitaminen ei ole suoraan verrannollista ansiotyöhön, vaan esimerkiksi perhevapaa vertautuu pikemminkin opiskeluun tilapäisenä työelämän ulkopuolisena elämänvaiheena. Koska tutkimus kohdistuu ennen kaikkea suomalaista työelämää koskeviin näkemyksiin ja kokemuksiin, tutkimusaineistosta jätettiin pois ne kymmenkunta ulkosuomalaista, jotka olivat kiinnittyneet jonkin toisen valtion kansallisille työmarkkinoille. Sen sijaan Euroopan unionin tai Ulkoasiainministeriön palveluksessa työskentelevät luettiin kuuluviksi suomalaiseen työvoimaan huolimatta tilapäisestä ulkomailla oleskelustaan. Sinänsä tämä ryhmä oli täysin marginaalinen: tutkimusaineistoon sisältyy kolme ulkomailla tilapäisesti työskentelevää viranhaltijaa.

Kirjoitusten sisältöön ehkä osaltaan vaikuttavan omanlaisensa kirjoituskutsun, formaatin ja foorumin vuoksi Helsingin Sanomien verkkopäiväkirjat voidaan nähdä muusta *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -aineistokorpuksesta poikkeavana erillisenä osa-aineistonaan (Nirkko 2014). Koska Helsingin Sanomien verkkosivujen päiväkirjalomakkeella taustatietoina kysyttiin ainoastaan nimeä, nimimerkkiä, osoitetta, puhelinnumeroa ja sähköpostiosoitetta, Helsingin Sanomiin tulleista päiväkirjoista ei käynyt ilmi kirjoittajan ikä, koulutus ja ammatti, jotka ovat tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavia tietoja. Käytännössä Helsingin Sanomien verkkopäiväkirjat jäivät siten tutkimusaineiston ulkopuolelle, sillä kirjoittajan taustatiedot olivat selvitettävissä yhden ainoan verkkopäiväkirjan osalta. Tämä ainokainen taustiedollinen verkkopäiväkirja on sisällytetty mukaan tarkasteltaviin päiväkirjoihin niin, että se on formaatiltaan määritelty sähköpostipäiväkirjaksi.

Käytetyillä työllisten suomalaisten valintaperusteilla tutkimusaineistoksi valikoitui 952 päiväkirjaa. Näistä päiväkirjoista tallennettiin Excel-tiedostoksi seuraavat tiedot: kirjoittajan ilmoittama suku- ja/tai etunimi, nimimerkki tai tieto nimetön; syntymävuosi; sukupuoli, joka oli pää-

teltävissä kirjoittajan nimestä ja/tai päiväkirjan sisällöstä; koulutus; mahdolliset mainitut aiemat koulutukset; nykyinen ammatti; aiemmat ammatit; kotipaikka; siviilisääty; päiväkirjan lähetysmuoto; sekä tieto siitä, mihin arkistokansioon tai missä formaatissa lähetettyihin päiväkirjatiedostoihin päiväkirja sisältyi. Arkistokansiotietoa käytetään tämän tutkimuksen arkistoaineistoluettelossa (liite) tutkimusaineiston päiväkirjoista otettuihin suoriin lainauksiin liittyvänä lähdetietona, koska itse arkistoaineistossa alkuperäisiin päiväkirjoihin ei sisälly tarkempaa yksilöivää tunnistetietoa, kuten tästä tutkimuksesta riippumatonta juoksevaa numerointia²⁸. Kirjoituskilpailun ohjeissa pyydettiin myös syntymäpaikkatieto, mutta tämä tieto jätettiin tämän tutkimuksen aiheen kannalta epärelevanttina kirjaamatta. Kirjoittajien asuinpaikat kirjattiin, mutta niitä ei tässä tutkimuksessa käsitellä muun muassa siksi, että varsin monien kirjoittajien asuin- tai työssäkäyntipaikkakunta poikkeavat toisistaan niin, että maalaisuuden ja kaupunkilaisuuden mahdollisia teemoja olisi varsin vaikeaa erotella perustellusti toisistaan.

952 päiväkirjasta tarkempaan tarkasteluun valittiin ne kirjoitukset, joista kävi ilmi, joista oli riittävällä varmuudella pääteltävissä tai joiden perusteella oli selvitettävissä kirjoittajan taustatiedot: sukupuoli, ikä, koulutus ja ammatti. Varsinaiseen tutkimusaineistoon valikoitui täten 718 päiväkirjaa. Riittävällä varmuudella pääteltävissä olevaksi laskettiin muun muassa se, että ammatissa toimivat oletettiin päteviksi ja määriteltiin ammattiin vaadittavan koulutuksen suorittaneiksi ja eläkeikäisiksi itsensä nimittävät tulkittiin kuusikymmentä vuotta täyttäneiksi. Aineisto jaoteltiin suurempiin kokonaisuuksiin niin, että syntymävuodet luokiteltiin vuosikymmenittäin, koulutukset koulutusaloittain tai ammatit ammattiryhmittäin. Päiväkirjojen taustatietojen tai tekstisisällön perusteella arvioitiin vielä kunkin kirjoittajan perhetilanne, jotka luokiteltiin neljään kategoriaan: (1) perheellinen, (2) yksinhuoltaja, (3) naimisissa ja (4) yksin-asuva.

Tämän tutkimuksen keskeinen tutkimusaihe on selvittää, millaisen merkityksen ihmiset itse antavat työlle ja miten työ näyttääytyy osana kuvattua arkielämää. Tämän tavoitteen näkökulmasta

²⁸ Tekstin selkeyden ja luettavuuden vuoksi lähdeviitteet on lisätty ainoastaan tutkimusaineiston päiväkirjoista otettuihin kokonaisiin sitaatteihin, ei kaikkiin tutkimusaineiston sisällöstä kertoviin lauseisiin, jotka muodostavat valtaosan tämän tutkimuksen empiirisestä osasta. Sanavalinnoilla ja lauserakenteilla tuodaan ilmi asiasisällöt, jotka on nostettu esille tutkimusaineiston päiväkirjoista esimerkiksi ilmaisulla ”tutkimusaineiston päiväkirjoissa”. Koska itse arkistoaineistossa päiväkirjoilla ei ole tunnistenumeroa, vaan arkistoluettelon numerointi on tehty yksinomaan tämän tutkimuksen tarpeisiin, lausetason tekstiviitteekään eivät juurikaan helpottaisi tämän tutkielman ja alkuperäisten päiväkirjojen tekstien vertailua. Tämän tutkielman tietojen ja alkuperäisen *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjojen arkistokorpuksen vertailemiseksi tulee katsoa liitteen arkistoaineistoluettelosta viitatus kirjoittajan (1) sukupuoli, (2) syntymävuosi, (3) koulutus, (4) ammatti, (5) nimikirjaimet ja (6) arkistokansio/tiedostomuoto ja etsiä näiden tietojen perusteella kukin päiväkirja *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -arkistokorpuksesta. Suoriin lainauksiin rajattua viittauskäytäntöä perustellaan myös sillä, että se vastaa laadullisten haastattelujen analyysissä ja raportoinnissa vakiintuneesti noudatettua viittauskäytäntöä, vrt. mm. Kannisto-Karonen 2015; Ruoholinn 2009; Närvi 2014a; Åkerblad 2014.

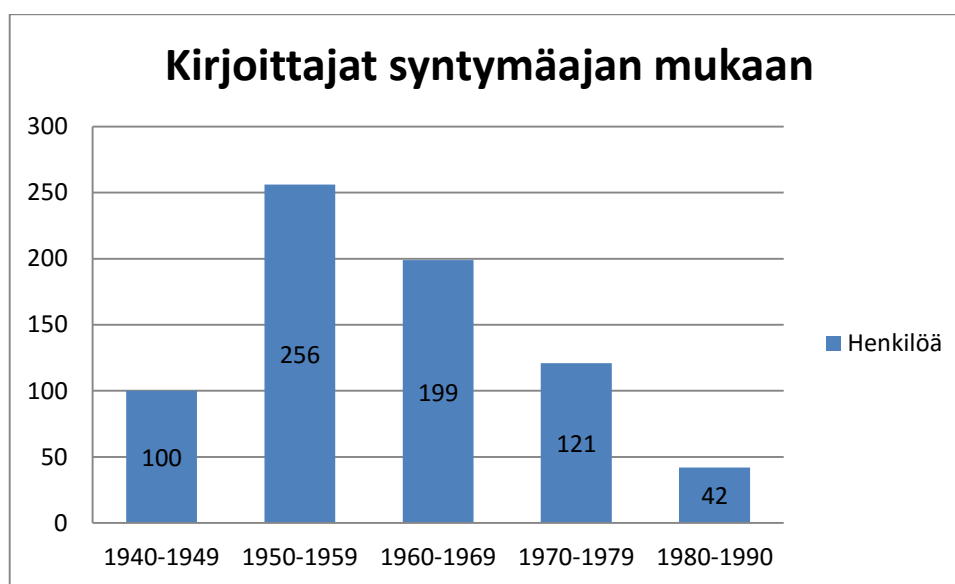
kirjoituskeruun minimalistista asiasisällöllistä ohjeistusta voidaan pitää etuna: kirjoittajille annettiin vapaat kädet ratkaista, mitä tapahtumia, havaintoja ja ajatuksia he halusivat nostaa esille kertoessaan elämästään helmikuun toisena päivänä vuonna 2009. Lähtöoletuksena on se elämäkerrallisen tutkimuksen (esim. Roos 1998, 156; Saarenheimo 1991, 315; Salo 2008, 85; Vilkkonen 1997, 93) oletus, että kirjoittaja muistaa ja siten kertoo itse tärkeitä pitämiään asioita. *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailukutsussa olevana hienoisenä ohjauksena työelämän tarkasteluun voidaan tosin pitää sitä, että taustatietoina pyydettiin koulutus- ja ammattitietoja, mutta ei esimerkiksi siviilisäätyä tai perhesuhteita, kuten lasten lukumäärää.

Varsin monet kirjoittajat jättivät kuitenkin kertomattakin koulutus- ja ammattitietonsa, kuten myös syntymävuotensa, nimensä ja osoitteensa. Taustatietojen poisjättäminen on varmasti joissakin tapauksissa ollut puhtaasti lapsus. Jotkut kirjoittajat kirjoittavat päiväkirjapäivän kuvaustaan selvästi kuvitellulle tulevaisuuden tutkijalukijalle, joka vuosikymmenten kuluttua lukee päiväkirjoja selvittääkseen, millaista arkielämä oli 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Näissä aikakapselin kaltaisissa päiväkirjoissa kirjoittaja näyttäytyy varsin nimettömänä, kasvottomana, persoonattomana aikakautensa nykyihmisen edustajana, joka kuvaa itseään esimerkiksi pukeutumisensa, ostostensa ja vapaa-ajanviettonsa kautta, mutta ei juurikaan kerro elämästään omasta henkilökohtaisesta, persoonallisesta näkökulmastaan minänä. Toisaalta taustatiedot puuttuvat useimmiten ahdistuneista elämänkriisin kuvauksista, esimerkiksi kirjoituksista, joissa kirjoittaja purkaa pelkoaan työpaikkansa menettämisestä työorganisaationsa meneillään olevissa yt-neuvotteluissa. Kirjoittajan tavoitteena voi toki tällöinkin olla kirjoitus hetken yhteiskunnallisen todellisuuden kuvaaminen. Tähän viittaa se, että talouden taantuma, yt-neuvottelut ja joukkoirtisanomiset tuodaan esille varsin monissa päiväkirjoissa päivän leh-tien uutisaiheina myös silloin, kun yt-neuvottelut eivät koske henkilökohtaisesti kirjoittajaa tai tämän lähipiiriä. Vuodatuksenomaisten päiväkirjojen nimettömyys johtuu todennäköisesti siitä, että kirjoittaja uskaltaa nimettömänä tai nimimerkin suojissa sanoa asioita, joita ei omalla nimellään sanoisi. Nämä nimettömät päiväkirjakirjoitukset edustavat *journal intime* -tyyppisiä henkilökohtaisia, tunnustuksellisia päiväkirjoja, joille omia ahdistuksen ja pelon tunteita puretaan (Lejeune 2009, 194–195). Seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin tutkimusaineiston päiväkirjojen kirjoittajia taustatietojen perusteella.

5.2 Kirjoittajien taustatiedot

Kirjoittajien ikä- ja sukupuolijakauma

Tässä luvussa tarkastellaan tutkimukseen valittujen 718 päiväkirjan kirjoittajia heidän antamiensa taustatietojen – iän, sukupuolen, koulutuksen ja ammatin sekä perhevaiheen – perusteella. Tilastokeskuksen (2014) määritelmän mukaan ”työikäiseen väestöön kuuluvat kaikki 15–74-vuotiaat henkilöt”. Tähän tutkimusaineistoon on kuitenkin sisällytetty vain ikävuodet lakisääteisestä täysi-ikäisyydestä lakisääteiseen eroamisikään. Sinänsä Tilastokeskuksen määritelmän käyttäminen ei olisi juurikaan muuttanut otosta: nuorin varsinaisen kokopäiväisen palkkatyön tekemistä kuvaava kirjoittaja on 20-vuotias. Tutkimusaineiston ulkopuolelle jätetyn kahden 69-vuotiaan työntekijän maininnat puolestaan viittaavat pikemminkin harrastusluonteiseen vapaaseen ammatinharjoittamiseen freelance-kirjoittajana tai toimimiseen avustavana perheenjäsenenä maataloudessa kuin eläkkeelläoloa ensisijaisempaan kokopäiväiseen työntekoon.

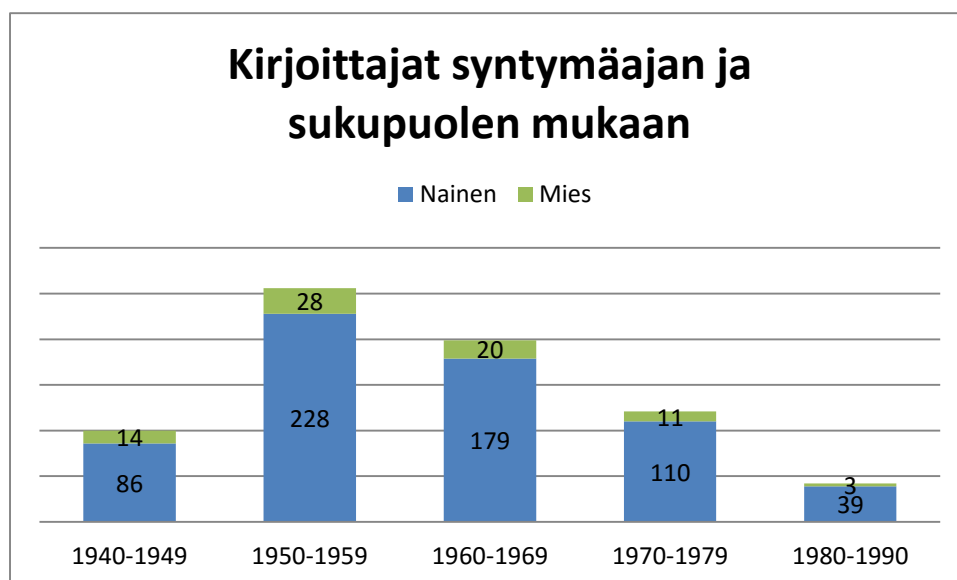
Kuvio 6 Päiväkirjojen kirjoittajat syntymäajan mukaan

Tutkimusaineiston päiväkirjojen kirjoittajien suurin ikäryhmä ovat keski-ikäiset, 40–59-vuotiaat, jotka muodostavat 63 prosenttia kirjoittajista. Näistä ikäryhmistä 50–59-vuotiaita on 35 prosenttia ja 40–49-vuotiaita 28 prosenttia. Muut ikäryhmät jäävät pienemmiksi: 30–39-vuotiaita on seitsemäntoista, 60–69-vuotiaita neljatoista ja 20–29-vuotiaita kuusi prosenttia.²⁹ Nuo-

²⁹ Tämä vanhempien ikäluokkien painottuminen on varsin yleinen ilmiö eri tutkimuksissa. Esimerkiksi Syrjän, Nikkasen, Uosukainen ja Järvensivun (2014, 69–70) työelämän sukupolvien tutkimuksen työelämätarinoiden kirjoittajien keski-ikä oli 52 vuotta ja kyselyaineiston vastaajista 52 prosenttia kuului tutkimuksen vanhimpiin, vuosina 1945–1964 syntyneisiin, ikäluokkiin.

rimman ikäryhmän pienuuden selittää se, että suurin osa ikäryhmään kuuluvista jää opiskelijoina pois tarkastelusta. Ikäryhmä tosin olisi jäänyt melko pieneksi myös opiskelijajäsentensä kanssa, sillä *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -arkistoaineistoon sisältyy varsin vähän opiskelijoiden päiväkirjoja varsinkin, jos tarkastelun ulkopuolelle jätetään keskiasteen opiskelijoiden äidinkielen oppituntien oppimistehtävänäan kirjoittamat päiväkirjat, jotka luonteeltaan poikkeavat merkittävästi aikuisten yksityishenkilöinä, omasta aloitteestaan kirjoittamista päiväkirjoista. Vastaavasti 60–69-vuotiaiden kirjoittajien vähäinen määrä selittyy sillä, että suuri osa tähän ikäryhmään kuuluvista oli eläkkeellä ja jäi siten tämän tutkimuksen otannan ulkopuolelle. Kuten Ollarantakin (2010, 12) toteaa, eläkeläiset olivat kirjoituskilpailun aktiivisin kirjoittajaryhmä. Mikäli tutkimusaineistoon olisi sisällytetty myös eläkeläiset, tämä vanhin ikäryhmä olisi epäilemättä noussut suurimmaksi kirjoittajakohortiksi.

Kokonaisina ikäryhminä otoksessa ovat mukana 30–39-, 40–49- ja 50–59-vuotiaat, joiden osuudet kirjoittajakunnasta kasvavat nuorimmasta vanhimpaan ikäryhmään luvuin 19, 28 ja 35 prosenttia. Keski-ikäisten kirjoitusaktiivisuuden selittänee varmasti paljolti perhetilanne: niillä perheenäideillä ja -isillä, joiden lapset ovat jo itsenäisissä teini-iän riennoissaan tai poissa kotoa, on paremmin aikaa ja innostusta osallistua kirjoituskilpailun kaltaiseen ylimääräiseen yksittäisharrastukseen kuin pienten lasten vanhemmilla. Myös ajatus kulttuurihistoriallisen tutkimustiedon tuottamisesta saattaa olla tärkeämpi itseisarvo vanhemmille kuin nuoremmille ikäpolville. Vanhempien ikäryhmien kirjoitusaktiivisuus saattaa heijastaa myös keski-ikäisten ihmisten tarvetta reflektoida siihenastisia saavutuksiaan ja jäljellä olevaa tulevaisuuttaan ja tehdä eräänlaista välitilinpäätöstä elämästään (vrt. Roos 1987, 51–52). Tämä sopii yhteen myös sen kanssa, että moni kirjoittaja viittaa päiväkirjassaan sukututkimusharrastukseensa, joka sekä on eräänlaista oman elämän ja identiteetin reflektointia. Melko vastaava ikäjakauma löytyy muun muassa Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 197) tutkimasta vuoden 1993 *Työttömän tarina* -kirjoituskilpailuaineistosta, jonka kirjoittajat olivat etupäässä 1940–1950-luvulla syntyneitä, siis vastaavasti 40–50-vuotiaita.

Kuvio 7 Päiväkirjojen kirjoittajat syntymäajan ja sukupuolen mukaan

Kaikista päiväkirjoista käy ilmi kirjoittajan sukupuoli. Ennalta-arvattavasti ehdoton enemmistö, 642 henkilöä eli 89 prosenttia, kirjoittajista on naisia. Vastaava naisvoittoinen sukupuolijakauma on todettu myös muissakin elämäkertakirjoituskilpailuissa. Kirjoittajien naisvaltaisuus saattaa korostua sekä sen vuoksi, että naiset ovat pitkään lukeneet Suomessa miehiä enemmän (Ahola 1993, 102) ja että koko modernina aikana päiväkirjan, erityisesti intiimin, henkilökohtaisen päiväkirjan kirjoittamista on pidetty nimenomaan naisellisena käytäntönä ja osana naisten itseilmaisun perinnettä, vaikka Lejeune osoittaakin valtaosan julkaistuista päiväkirjoista olevan miesten kirjoittamia (Makkonen 1997, 236; Popkin 2009, 7). Huolimatta siitä, että 76 mieskirjoittajaa muodostaa vain yksitoista prosenttia kirjoittajakunnasta, heidän päiväkirjansa sisällytettiin tutkimusaineistoon sen sijaan, että tutkimus olisi rajattu yksinomaan naisten päiväkirjojen tarkasteluun. Tutkimusaineiston miesten yhdentoista prosentin osuuskin on suurempi kuin 20–29-vuotiaiden ikäryhmä, joka kuuden prosentin osuudellaan kelpuutettiin sekin mukaan tutkimusaineistoon. Miesten osuus eri ikäryhmissä vaihtelee 7–14 prosentin välillä miesten osuuden ollessa suhteellisesti suurin vanhimmassa ja sekä suhteellisesti että absoluuttisesti pienin nuorimmassa ikäryhmässä. Myös miesten kymmenesosan oletetaan olevan tarkastelemisen arvoinen otos, joka voi kertoa jotakin miesten näkemyksistä ja kokemuksista. Toisaalta tutkimusaiheena olevaan työ- ja arkielämään liittyy myös käytäntöjä ja asenteita, joissa sukupuoli ei ole erityisen määräävä, vaan tutkimusaineistoksi kelpaavat sekä miesten että naisten kirjoitukset. Perinteisesti sukupuoli on vaikuttanut työasenteisiin merkittävästi, mutta Järvensivu ja Nikkanen (2014g, 176, 192) huomasivat työelämäsukupolvien tutkimuksessaan miesten ja naisten työelämäntulkintojen lähentyneen toisiaan nuoremmissa ikäryhmissä niin, että

1970–1980-luvulla syntyneiden vastauksista ei enää ole nähtävissä sukupuolieroja. Mieskirjoittajat sisällytetään tämän tutkimuksen informantteihin olettaen, että työ on asia, jossa sukupuolten näkemykset eivät välttämättä radikaalisti poikkea toisistaan. Päiväkirjoista löytyy kuitenkin myös sukupuolittuneita kannanottoja, joiden kohdalla sukupuolta on tarkoituksenmukaista käyttää ja käytetään selittävänä tekijänä.

Kirjoittajien ammattijakauma

Kirjoittajien ammattien kategorisoinnin perustana on Tilastokeskuksen ammattiluokitus³⁰, ammattiasemaluokitus³¹ ja sosioekonomisen aseman luokitus³². Näitä on kuitenkin muokattu tutkimusaineiston mukaan niin, että kirjoittajat on jaoteltu seitsemään ammattiryhmään: (1) erityisasiantuntijat, (2) asiantuntijat, (3) opetusalan asiantuntijat, (4) toimihenkilöt, (5) työntekijät, (6) yrittäjät ja (7) ammatinharjoittajat. Erityisasiantuntijat-kategoriaan on sisällytetty ylimmät virkamiehet sekä opetus- ja muiden alojen erityisasiantuntijat, kuten professorit ja erikoistutkijat. Erityisasiantuntijoiksi luokitellut kirjoittajat toimivat kaikki julkisessa hallinnossa, sillä liikeyritysten, tuotantolaitosten, järjestöjen tai muiden suurten organisaatioiden johtajia tai yksiköiden päälliköitä kirjoittajiin ei sisälly. Asiantuntijoihin kuuluvat kirjoittajat on jaoteltu asiantuntijoihin ja opetusalan asiantuntijoihin Akavan tutkimuksissaan (ks. mm. Akava 2013) käyttämän jaottelun mukaisesti. Tätä ratkaisua voidaan pitää perusteltuna siksi, että eri koulutusasteiden opettajat muodostavat erittäin suuren osuuden, lähes kolmanneksen, tutkimusaineiston kirjoittajakunnasta. Opetusalan asiantuntijoihin on luokiteltu opetushenkilöstö esiopetuksesta korkea-asteen koulutukseen. Asiantuntijoihin puolestaan sisältyvät muiden kuin opetusalojen asiantuntija-, suunnittelu- ja kehittämistehtävissä toimivat ylempät toimihenkilöt.

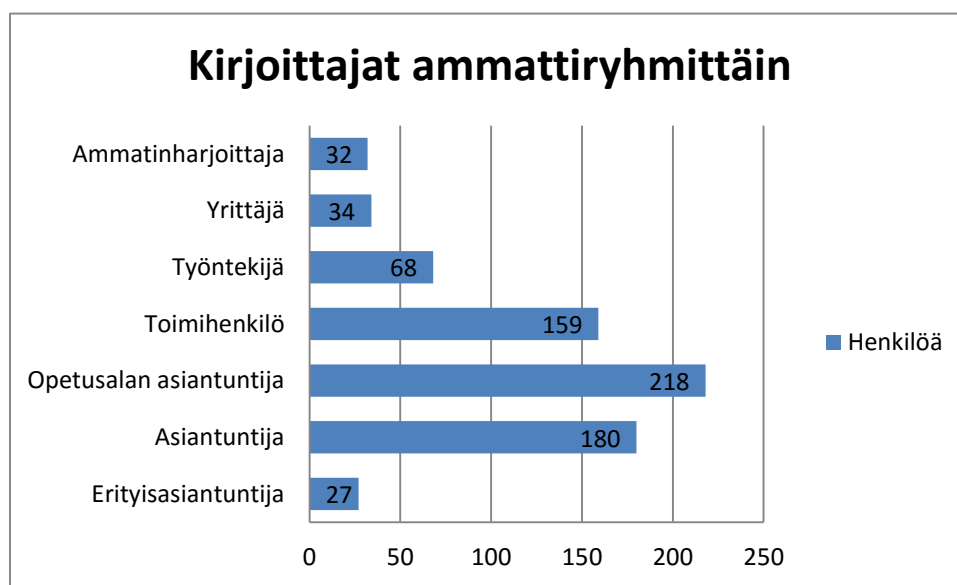
Toimihenkilöihin on luokiteltu toimisto-, myynti- tai hoitotyössä ja työnjohtajina tuotantolaitoksissa työskentelevät alemmat toimihenkilöt. Työntekijöihin on luettu maatalous-, teollisuus-, tuotanto-, jakelu- ja palvelutyöntekijät. Yrittäjät ja vapaiden ammattien harjoittajat, freelance-rit, on eroteltu toisistaan. Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokituksen mukaan va-

³⁰ Ammattiluokituksen (2010) pääluokat: 1 Johtajat; 2 Erityisasiantuntijat; 3 Asiantuntijat; 4 Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät; 5 Palvelu- ja myyntityöntekijät; 6 Maanviljelijät, metsätyöntekijät ym.; 7 Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät; 8 Prosessi- ja kuljetustyöntekijät; 9 Muut työntekijät; 0 Sotilaat; X Tunteamaton (Tilastokeskus 2016b).

³¹ Ammattiasemaluokitus (1983): 1 Yrittäjät; 1.1 Työnantajayrittäjät; 1.2 Yksinäisyrittäjät; 2 Palkansaajat; 3 Yrittäjäperheenjäsenet; 3.1 Työnantajaperheenjäsenet; 3.2 Yksinäisyrittäjäperheenjäsenet; 4 Muut (Tilastokeskus 2016b).

³² Sosioekonominen asema (1989): 1 Yrittäjät; 3 Ylemmät toimihenkilöt; 4 Alemmat toimihenkilöt; 5 Työntekijät; 6 Opiskelijat; 7 Eläkeläiset; 8 Muut (Tilastokeskus 2016b).

paiden ammattien harjoittajat kuuluisivat tarkasti ottaen yrittäjien alaluokaksi. Tutkimusaineistossa yrittäjistä erottuvat kuitenkin kaksi toisistaan työnkuvaltaan varsin erilaista ryhmää: toisaalta maatalousalan (13 henkilöä) ja muiden alojen yksinäisyrittäjät (21 henkilöä) ja toisaalta vapaina ammatinharjoittajina toimivat kirjoittajat, kääntäjät, kouluttajat ja taiteilijat (32 henkilöä). Työkuvauksiltaan tutkimusaineiston yrittäjät ja maatalousyrittäjät rinnastuvat työntekijöihin tai toimihenkilöihin, vapaiden ammattien harjoittajat asiantuntijoihin.

Kuvio 8 Päiväkirjojen kirjoittajat ammattiryhmän mukaan

Tutkimusaineiston kirjoittajista suurin ryhmä ovat siis opetusalan asiantuntijat, jotka yksinään muodostavat 30 prosenttia koko kirjoittajakunnasta. Toiseksi suurin ryhmä ovat muissa kuin opetusalan asiantuntijatehtävissä työskentelevät ylemmät toimihenkilöt (23 %) ja kolmanneksi nousevat alemmissa toimihenkilötehtävissä työskentelevät (22 %). Sen sijaan muut ryhmät ovat huomattavasti pienempiä: teollisuus- ja palvelutyöntekijöitä kirjoittajista on yhdeksän, maatalouden ja muiden alojen yrittäjiä viisi sekä vapaiden ammattien harjoittajia ja erityisasiantuntijoita neljä prosenttia. Johtavissa, ylemmissä ja alemmissa toimihenkilötehtävissä tai niitä vastaavissa freelance-tehtävissä työskentelevät muodostavat siis 85 prosenttia kaikista kirjoittajista, kun taas työntekijöiden ja yrittäjien ääni kuuluu viidessätoista prosentissa päiväkirjoista. Päiväkirjat kertovat siten ennen kaikkea koulutettujen, pääosin akateemisten, suomalaisten työ- ja arkielämästä.

Tutkimustuloksia tarkasteltaessa muistamisen arvoinen seikka on opettajien yliedustus kirjoittajakunnassa, mikä selittynee monilla syillä. Kirjoituskilpailusta tiedotettiin erikseen oppilaitoksille, joten yleisten tiedotusvälineiden lisäksi opettajat saivat tiedon päiväkirjakeruusta

työnsä kautta. Äidinkielen ja luokan opettajat kirjoittivat ja kirjoittivat päiväkirjoja osana opetustaan: jotkut mainitsevat nimenomaisesti kirjoittavansa omaa päiväkirjaansa valvoessaan oppilaidensa päiväkirjan kirjoittamista ja joidenkin alaluokan opettajien päiväkirjat on kirjoitustyylinsä ja sisältönsä perusteella tarkoitettu luettavaksi ääneen omille oppilaille. Äidinkielen ja kirjallisuuden samoin kuin muidenkin aineiden opettajat todennäköisesti myös kokevat kirjalliset harrastukset omaksi osaamisalueekseen: he muistanevat kaunokirjallisuuden ”runotyttöjen” päiväkirjat, päiväkirjan mallin ja kirjoittamistavat omilta nuoruusvuosiltaan – useampi kirjoittaja mainitseekin kirjoittaneensa lapsena ja nuorena päiväkirjaa – ja luottavat omaan kirjalliseen ilmaisukykyynsä. Kirjoittamisharrastukseensa viittaavat opettajien ohella monien muidenkin ammattiryhmien edustajat, mikä noudattaa aiemmissakin kirjoituskilpailuaineistoissa todettua harrastuneiden kirjoittajien yliedustusta (mm. Määttänen 1993, 155).

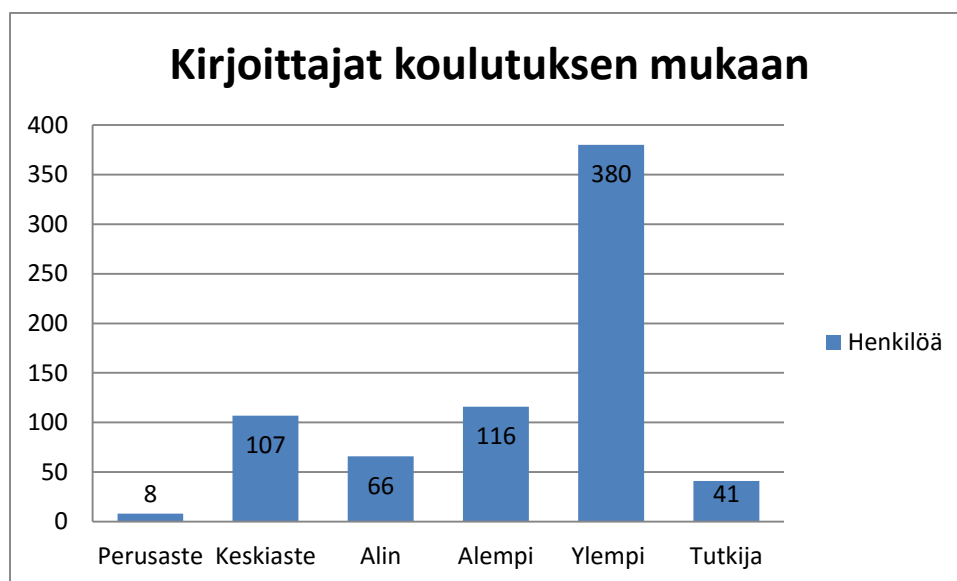
Pöysä (2006, 239) toteaa, että kirjoituskilpailuaineistoista on turha etsiä samaan yhteisöön sijoittuvaa kahta toisistaan riippumatonta kuvausta. *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -aineiston kohdalla tämä ei pidä aivan kirjaimellisesti paikkaansa, sillä aineistoon sisältyy useampia saman perheen tai työyhteisön eri jäsenten kirjoittamia päiväkirjoja. Nämä rinnakkaisuudet toimivat verifikaationa kyseisten perheiden tai työyhteisöjen päivän tapahtumille, mutta päiväkirjakuvaukset ovat siksi yleisluonteisia, että erityislaatuista lisätietoa samojen tapahtumien kuvaaminen useamman kertojan silmin ei kuvaukseen tuo. Rinnakkaiskuvausten suurin yllätys on pikemminkin niiden harmonisuus: perheenjäsenet ja kollegat jakavat varsin yhtenäisen näkemyksen arkielämästään, perheestään tai työorganisaatiostaan ja antavat siten kuvan varsin toimivasta ja ristiriidattomasta perhe- tai työyhteisöstä.

Kirjoittajien koulutusjakauma

Kirjoittajat jaetaan ilmoittamansa koulutuksen perusteella kuuteen kategoriaan Tilastokeskuksen vuoden 2011 koulutusluokituksen koulutusasteluokkia³³ mukailleen: (1) perusasteen, (2)

³³ Perusasteen tutkinnon suorittaneilla on koulutusta korkeintaan 9 vuotta. Näitä koulutuksia ovat esimerkiksi kansa-, keski- ja peruskoulun tutkinnot. Keskiasteen tutkinnon suorittaneilla on koulutusta 11–12 vuotta. Näitä koulutuksia ovat esimerkiksi ylioppilastutkinnot, 1–3-vuotiset ammatilliset tutkinnot ja ammatilliset perustutkinnot. Alimman korkea-asteen koulutus kestää 2–3 vuotta keskiasteen jälkeen. Näitä koulutuksia ovat esimerkiksi teknikon, merkonomin ja sairaanhoitajan tutkinnot, jotka eivät ole ammattikorkeakoulututkintoja. Alemman korkeakoulututkinnon suorittaminen vaatii 3–4 vuotta päätoimista opiskelua keskiasteen jälkeen. Alemman korkeakouluasteeseen luetaan esimerkiksi ammattikorkeakoulututkinnot ja alemmat korkeakoulututkinnot. Ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon suorittaminen vaatii pääsääntöisesti 5–6 vuotta päätoimista opiskelua keskiasteen jälkeen. Ylempään korkeakouluasteeseen luetaan esimerkiksi maisteritutkinnot ja lääkäreiden erikoistumistutkinnot. Tutkijakoulutusasteen tutkinnon suorittaminen edellyttää itsenäisen ja julkaisukelpoisen tutkimustyön tai väitöskirjan tekemistä. Tutkinnot ovat tieteellisiä lisensiaatin ja tohtorin tutkintoja. (Tilastokeskus 2016c.)

keskiasteen, (3) alimman korkea-asteen, (4) alemman korkeakouluasteen, (5) ylemmän korkeakouluasteen ja (6) tutkijakoulutusasteen tutkinnon suorittaneisiin. Koska taustatiedoissa ei välttämättä ole eritelty, onko henkilö suorittanut sairaanhoitajan tai insinöörin tutkinnon ennen vai jälkeen ammattikorkeakoulujärjestelmän perustamisen, kaikki insinöörin ja sairaanhoitajan tutkinnot on kategorisesti sisällytetty alemman korkeakouluasteen tutkintoihin, vaikka vanhimmat niistä todellisuudessa kuuluisivat alimman korkea-asteen tutkintoihin. Alimman korkea-asteen tutkintojen suurimmaksi ryhmäksi jäävät siten merkonomien tutkinnot.

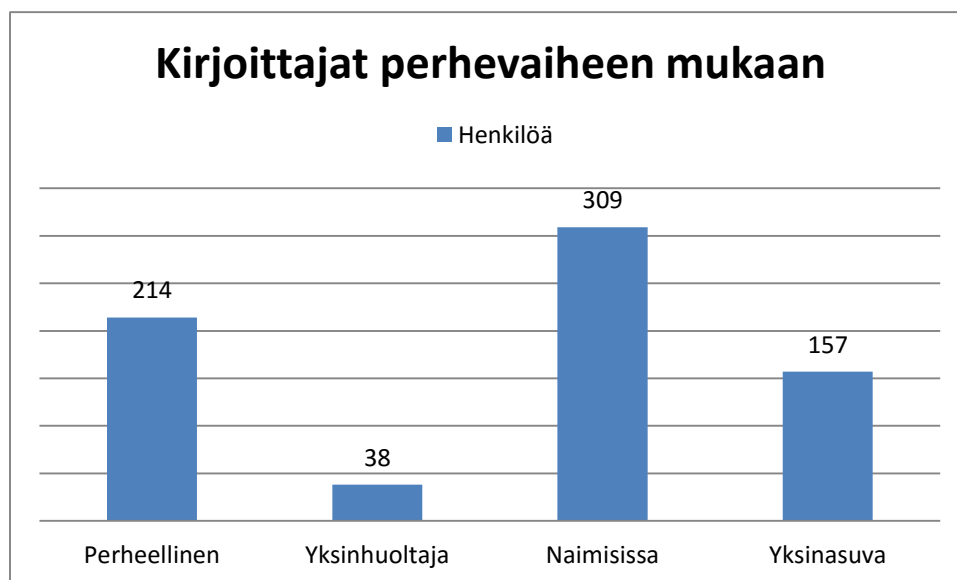
Kuvio 9 Päiväkirjojen kirjoittajat koulutuksen mukaan

Kuten aiemmin esitellystä ammattiryhmäjakaumastakin saattaa päätellä, kirjoittajien enemmistöllä (53 %) on ylempi korkeakoulututkinto ja kuudella prosentilla tutkijakoulutus. Alemman korkeakoulututkinnon on suorittanut kuusitoista, alimman korkea-asteen tutkinnon yhdeksän ja keskiasteen tutkinnon viisitoista prosenttia kirjoittajista. Kahdeksan kirjoittajaa (1 %) ilmoittaa ylimmäksi koulutukseksi perusasteen koulutuksen. Nämä kahdeksan kirjoittajaa kuuluvat vanhempiin ikäryhmiin heidän syntymävuosiensa hajautuessa vuosille 1946–1958. Jos kirjoittaja ei ole nimenomaisesti maininnut koulutustaan, koulutuksesta on tehty arvio silloin, kun koulutus on pääteltävissä ammatista. Esimerkiksi sairaanhoitajan työtehtävistä kertovan oletetaan saaneen sairaanhoitajan koulutuksen ja opettajana työskentelevän oletetaan olevan ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanut. Tämäkään arvio ei toki ole täysin varmasti oikeellinen, sillä esimerkiksi opettajana voi toimia myös epäpätevänä. Tässä on kuitenkin lähdetty oletuksesta, että epäpätevyydet ovat nykyään kohtuullisen harvinaisia ja kirjoittajilla voi siten olettaa

olevan myös muodollisen pätevyyden varsinkin silloin, kun päiväkirjojen sisältö antaa ymmärtää opettajakirjoittajien toimineen ammatissaan vuosia³⁴.

Kirjoittajien perhevaiheet

Koska kirjoituskilpailun ohjeistuksessa ei erikseen pyydetty kertomaan siviilisäätystä, lasten lukumäärää ja ikää, esimerkiksi siviilisäätystä mainitaan erikseen melko harvoissa päiväkirjoissa. Kirjoittajien perhesuhteet käyvät kuitenkin kohtuullisen tarkasti ilmi käytännössä kaikkien päiväkirjojen sisällöstä. Niinpä kirjoittajat on kategorisoitu myös perhetilanteensa perusteella. Tilastokeskuksen siviilisäädyn, perhevaiheen ja perheaseman luokitusten³⁵ pohjalta kirjoittajat on ryhmitelty neljään kategoriaan: (1) perheelliset, (2) yksinhuoltajat, (3) naimisissa olevat ja (4) yksinasuvat.

Kuvio 10 Kirjoittajat perhevaiheen mukaan

Päiväkirjakerrontaan perustavat siviilisäätyluokittelut ovat kohtuullisen alttiita virheille: termeillä mies, vaimo tai puoliso voidaan viitata yhtä lailla avo- ja avioliittoon. Yksinelävät puolestaan voivat olla naimattomia, asumuserossa, eronneita tai leskiä, ja tarkkaa siviilisäätystä on

³⁴ Tietty virhemarginaali tähänkin sisältyy, sillä esimerkiksi keväällä 2013 muodollisesti kelpoisia oli 89 prosenttia perusopetuksen ja 94 prosenttia lukion opettajista (Kumpulainen 2014, 65, 79).

³⁵ Siviilisäätty 2002: 1 Naimaton; 2 Naimisissa; 3 Asumuserossa; 4 Eronnut; 5 Leski; 6 Rekisteröidyssä parisuhteessa; 7 Eronnut rekisteröidystä parisuhteesta; 8 Leski rekisteröidyn parisuhteen jälkeen; 0 Tuntematon. Perhevaihe: 1 vanhempien kotona asuva naimaton; 2 muu naimaton, eronnut tai leski, ei alle 18-vuotiaita lapsia; 3 naimisissa tai avioliitossa, ei alle 18-vuotiaita lapsia; 4 naimisissa tai avioliitossa, 0-17-vuotiaita lapsia; 5 yksinhuoltaja. Perheasema 1983: 1 Aviopuoliso, ei lapsia; 2 Aviopuoliso, jolla lapsia; 3 Avopuoliso, ei lapsia; 4 Avopuoliso, jolla lapsia; 5 Isä/Äiti ilman puolisoa; 6 Lapsen asemassa oleva; 7 Perheisiin kuulumaton, asuu yksin; 8 Perheisiin kuulumaton, ei asu yksin; 9 Laitosväestö ja luokittelemattomat (Tilastokeskus 2016b)

mahdoton päätellä, ellei kirjoittaja sitä itse ilmaise. Laajempaa perhevaihetietoa voitaneen kuitenkin pitää kohtuullisen tarkkana arviona, sillä lähes kaikissa päiväkirjoissa tuodaan jossakin muodossa esille kirjoittajan perhesuhteet. Perheelliseksi luokitellaan kirjoittajat, jotka ovat avio- tai avoliitossa ja joilla on kotona asuvia lapsia, olivatpa lapset ala- tai täysi-ikäisiä. Yksinhuoltajiksi on luokiteltu yksin lastensa kanssa asuvat ensisijaisesta huoltajuudesta vastaavat vanhemmat. Naimisissa-kategoriaan on luettu ne avio- tai avoliitossa olevat, joilla ei ole lapsia tai joiden lapset ovat jo muuttaneet pois kotoa. Yksinasuviksi on luokiteltu lesket, eronneet ja naimattomat, joilla ei ole lapsia tai joiden lapset asuvat omillaan tai toisen vanhempansa luona.

Viimeinen kategoria on perhevaiheluokitteluarvion virhealttein kohta, sillä yksinasuviksi luokitellaan ne kirjoittajat, jotka eivät mainitse kotitalouteensa kuuluvan muita ihmisiä. On toki mahdollista, että perheellinenkin kirjoittaja kertoo arkipäivästään mainitsematta lainkaan puolisoaan tai lapsiaan. Monissa elämäkertatutkimuksissa tämä on todettu varsin tavanomaiseksi miehiseksi kerrontatavaksi. Jos elämäkerta-aastattelun teema painottuu esimerkiksi työuraan, mieskertojat eivät välttämättä mainitse puolisoaan tai lapsiaan lainkaan, vaikka tarkentavien kysymysten myötä käy ilmi, että kertojalla on vaimo ja mahdollisesti varsin suurikin perhe. Tämä ei kuitenkaan näyttäisi pätevän *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -tutkimusaineiston päiväkirjoihin, joissa perhe on varsin vahvasti läsnä: sekä nais- että mieskirjoittajien päiväkirjojen sivuilla vilisevät samassa taloudessa ja muualla asuvat lapset, puoliso, vanhemmat, appivanhemmat, sisarukset ja muut sukulaiset, nykyiset ja aiemmat perhesuhteet. Siten kirjoittajien, jotka eivät lainkaan mainitse kotitalouden muita jäseniä, voi varsin vahvasti olettaa elävän yksinäistaloudessa. Yksinasuvista varsin moni on seurustelusuhteessa, mutta mikäli seurustelukumppanit asuvat pääosan ajasta omissa asunnoissaan, parisuhdetta ei kategorisoitu avoliitoksi. Sen sijaan työn vuoksi eri paikkakunnilla asuvat avio- ja avopuolisot luokitellaan naimisissa oleviksi, vaikka heilläkin suurin osa viikosta kuluu erillään. Avoliiton ja seurustelun rajanveto perustuu ennen kaikkea kirjoittajien omaan tulkintaan parisuhteestaan ja asumismuodostaan: kokeeko kirjoittaja asuvansa avopuolionsa kanssa yhteisessä kodissa vaikka osa-aikaisestikin vai omassa kodissaan vakituisen seurustelusuhteen rinnalla.

Tämän luokittelun mukaan kirjoittajista avo- tai avoliitossa on 43, perheellisiä 30, yksinasuvia 22 ja yksinhuoltajia viisi prosenttia. Samoin kuin ikä-, ammatti- ja koulutusjakaumissa, myös tässä perhevaihekategoriassa ja sen pohjana olevissa päiväkirjakirjoitusten perhe-elämää koskevissa maininnoissa on nähtävissä kirjoittajien itsevalinta. Kun kirjoittajien enemmistö koulutus- ja ammattitaustaltaan on ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita ja opetus-, toimihenkilö- tai asiantuntijatehtävissä työskenteleviä, perhevaiheeltaan kirjoittajien enemmistö on

avio- tai avoliitossa olevia perheenäitejä ja -isiä, joilla on joko kotona tai omillaan asuvia lapsia. Esimerkiksi yksinhuoltajia kirjoittajiin sisältyy vähemmän, mitä yhden vanhemman talouksia tilastollisesti on olemassa. Osuus vastaa kuitenkin melko hyvin esimerkiksi työolotutkimusten tietoja, jonka vuosien 1990–2013 vastauksissa kuusi prosenttia naisista ja yksi–kolme prosenttia miehistä ilmoitti olevansa yksinhuoltajia koko- tai osa-aikaisesti (Sutela & Lehto 2014, 162).

Yhden vanhemman taloudessa kotityöt ja lastenhoito tietenkin ovat juuri ainoan vanhemman vastuulla, mikä saattaa korostaa lapsiperheen vanhemman aikapulaa. Toisaalta nykyisen yhteishuoltajuuskäytännön perusteella kirjoittajakuntaan olisi tilastollisesti ajatellen pitänyt osua varsinkin eronneita äitejä, joiden lapset kirjoituspäivänä olisivat olleet isänsä luona. Yhteishuoltajuuden vapaaviikkoa koskevia mainintoja tutkimusaineistoon ei sisälly lainkaan, vaan eronneiden perhe-elämä näyttyy vanhanaikaisena yksinhuoltajaäiti–viikonloppuisä-mallina. Perhe-tilanteiden osalta kirjoittajien itsevalinta näyttäisi johtavan onnellisuusmuurin (käsite Kortteenen 1982) korostumiseen: kirjoittajissa ovat yliedustettuina ne, joiden elämä noudattaa familistista ”Tiilitalossa asuu onnellinen perhe” -ydinperheideaalia. Tutkimusaineiston edustavuutta arvioitaessa on syytä huomata, että itsevalintaan perustuvan informanttijoukon erilaiset epäedustavuudet saattavat osaltaan olla keskinäisriippuvaisia ja siten tutkimusaineistoa eri muutujittain entisestään vinouttavia. Julkisen sektorin viranhaltijoiden ja työntekijöiden yliedustus saattaa osin selittää avio- tai avoliitossa elävien ja perheellisten yliedustusta, sillä useissa kvantitatiivisissa kyselytutkimuksissakin (esim. Julkunen, Nätti & Anttila 2004, 144–145; Närvi 2014b, 547; Saarikallio-Torp & Haataja 2016, 108) on osoitettu vanhemmuuden ja perhevapaiden keskittyvän kuntasektorin naistyypisiin ammatteihin. Närvi (2014b, 547) tulkitsee koko-aikaisten vanhempainvapaiden kuntasektorille keskittymiseen vaikuttavan naisvaltaisten sosiaali-, terveys- ja opetusalojen kotona tehtävälle hoivatyölle antaman arvostuksen. Voitanee myös olettaa, että kodin hoivatyö tarjoaa samankaltaisia itsetoteutuksen mahdollisuuksia kuin sosiaali-, terveys- ja opetusalan työtehtävät. Siten hoiva- ja kasvatustalouden ammattilainen pääsee kodin hoivatyössä toteuttamaan myös ammatinvalintansa mukaista työidentiteettiään vahvemmin kuin teknisemmän alan ammattilainen, mutta omaa hoiva- tai kasvatustalouden ansiotyötään autonomisemmassa ja ainakin lapsien lukumäärän osalta leppoisammassa muodossa.

5.3 Tutkimusaineiston analyysi

Varsinaiseen tutkimusaineistoon sisältyy siis 718 päiväkirjaa, joissa on kirjattuna tai riittäväällä tarkkuudella pääteltävissä kirjoittajan taustatiedot: sukupuoli, syntymäaika, koulutus ja ammatti. Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 197) toteavat tutkimastaan *Työttömän tarina* -kirjoituskilpailuaineistosta, että sen ”kirjoittajakunta muodostaa vinon ja epäedustavan otoksen työttömistä ja on epävarmaa, mitä kokonaisuus kuvaa”. Sama pätee mitä suurimmassa määrin *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailuaineistoon. Sen päiväkirjojen kirjoittajat, lukuun ottamatta päiväkirjaa koulutehtävänäään kirjoittaneita koululaisia ja opiskelijoita, ovat valikoituneet nimenomaan itsevalinnan kautta. Kirjoittajien ikä-, sukupuoli-, ammatti- tai koulutusjakauma eivät muodosta vertailukelpoisia kokonaisuuksia. Kirjoittajista 89 prosenttia on naisia, 53 prosenttia maistereita, 43 prosenttia parisuhteessa ilman alaikäisiä lapsia, 35 prosenttia 1950-luvulla syntyneitä ja 30 prosenttia opetusalan asiantuntijoita. Aineisto-otoksen perusteella tyypillinen päiväkirjakirjuri on siis viisikymmentä vuotta täyttänyt naimisissa oleva naisopettaja, jonka lapset ovat jo muuttaneet pois kotoa. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus, vaan aineisto kattaa laajan kirjon eri-ikäisiä, eri koulutuksia, ammattialoja ja -asemia edustavia miehiä ja naisia.

Suomalaisen päivä 2.2.2009 -arkistoaineiston tai tämän tutkimuksen aineisto-otoksen perusteella ei voi tehdä yleistyksiä ja esittää johtopäätöksiä, joiden tulkittaisiin edustavan kaikkien suomalaisten tai edes tietyn ikä-, ammatti- tai sosiaaliryhmän näkemyksiä. Tutkimusaineiston epäedustavuuden vuoksi sen temaattisessa käsittelyssä pyritään välttämään kaikkinaisia kvantitatiivisia numeerisia arvioita tietyn kannanoton yleisyydestä, vaikka joidenkin kannanottojen kohdalla mainitaankin niiden toistuvuudesta ja tai poikkeavuudesta suhteessa tutkimusaineiston muihin kommentteihin. Päiväkirjojen asiasisällöt, kirjoitustavat ja ilmaisumuodot poikkeavat toisistaan siinä määrin, etteivät ne mahdollista riittävän aineistolähtöisten ja objektiivisten määrällisten yhteenvetojen tekemistä esimerkiksi tiettyjen sanojen esiintymismääristä. Päiväkirjatekstien käsitteiden tasolle viety sisällön erittely edellyttäisi niin voimakasta tutkijalähtöistä ilmaisujen teemoittelua, että sen tuottaman määrällisen tiedon arvo tutkimuksen luotettavuuden lisäämisessä jäisi varsin kyseenalaiseksi. Tarkoituksenmukaista ei siis ole soveltaa sisällön erittelyä, jossa kuvataan kvantitatiivisesti tekstin sisältöä (Tuomi & Sarajärvi 2013, 106).

Tutkimusmenetelmänä on sen sijaan laadullinen sisällönanalyysi, jossa pyritään kuvaamaan dokumenttien sisältöä sanallisesti (Tuomi & Sarajärvi 2013, 106). Tutkimusaineistosta yrittään nostaa esille mahdollisimman monipuolisesti erityyppisten kirjoittajien erilaisia näkemyksiä silloinkin, kun esitetyt näkemykset jäävät yksittäisiksi ja ovat keskenään ristiriitaisia. Tutkimusaineiston perusteella pyritään luomaan ennen kaikkea mahdollisimman monipuolinen kokonaiskuva siitä, mistä 2000-luvun suomalaiset työntekijät puhuvat puhuessaan työstä. Päiväkirjan kirjoittajien kommunikaatiota ei siis tarkastella diskurssianalyysin todellisuuden rakentamisena, vaan sisällönanalyysin todellisuuden kuvana (Tuomi & Sarajärvi 2013, 47). Tuomi ja Sarajärvi (2013, 103, 106) nimeävät sisällönanalyysin vahvuudeksi sen, että sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida strukturoimatontakin aineistoa ja mitä tahansa kirjallisia dokumentteja, kuten haastattelulitterointeja, raportteja, kirjoja, kirjeitä tai päiväkirjoja. Analyysin tarkoitus on luoda selkeä sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä tiivistetyssä ja yleisessä muodossa kadottamatta tutkimusaineiston sisältämää informaatiota. Tämä aineiston järjestämisen korostaminen on kuitenkin myös se ominaisuus, jonka vuoksi sisällönanalyysiä on kritisoitu keskeneräisyydestä: tutkija saattaa kuvata analyysiään hyvinkin tarkasti, mutta ei kykene tekemään tutkimuksessaan mielekkäitä johtopäätöksiä, vaan esittelee tutkimuksensa tuloksina todellisuudessa vain järjestämänsä tutkimusaineiston.

Tuomi ja Sarajärvi (2013, 93–100, 108–117) jakavat sisällönanalyysin aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja teoriaohjaavaan. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi perustuu induktiiviseen päättelyyn, jossa empiirisen aineiston yksittäisiä käsitteitä yhdistellään niin, että päästään yleiseen, käsitteelliseen näkemykseen tutkittavasta ilmiöstä. Teorialähtöisessä eli deduktiivisessa sisällönanalyysissä tutkimuskategoriat määritellään aikaisemman tiedon perusteella muodostetun teorian ja/tai käsitejärjestelmän perusteella, joita kuvaavia sisältöjä tutkimusaineistosta esitään. Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aineistolähtöisen analyysin tavoin aineiston ehdoilla, mutta kun aineistolähtöisessä analyysissä teoreettiset käsitteet luodaan aineistosta, teoriaohjaavassa ne tuodaan valmiina, ilmiöstä jo tiedettynä. Teoriaohjaava analyysin voidaan katsoa perustuvan induktiiviseen päättelyyn, johon tuodaan teoria ohjaamaan lopputulosta. Mitä varhaisemmassa vaiheessa teoria ohjaa päättelyä, sitä lähempänä deduktiivista päättelyä ollaan. Teoriaohjaava sisällönanalyysi perustuu usein kolmanteen tieteellisen päättelyn logiikkaan, abduktiiviseen päättelyyn, jonka mukaan teorianmuodostuksen mahdollistaa vihjeiden kaltaisiin merkkeihin ja mahdollisuuksiin perustuva havainnoista selitykseen tapahtuva päättely (Paavola 1998, 213, 223). Tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit, joita tutkija pyrkii yhdistelemään toisiinsa. Tämä tutkimus sijoittuu lähinnä teoriaohjaavan sisällönanalyysin ja abduktiivisen päättelyn kentille. Tutkimusaineiston luokittelussa on pyritty

mahdollisimman objektiiviseen aineistolähtöisyyteen, eivätkä käytetyt teemakategoriat perustu tiettyyn teoriaan tai käsitejärjestelmään. Tutkimusaiheena oleva arki- ja työelämä on kuitenkin käytännöllisyydessään aihe, josta sekä aiheeseen liittyvässä teoriakirjallisuudessa että tutkijan omassa elämismaailmassa on aina olemassa jonkinlainen esiymmärrys, joka siten todellisuudessa ohjaa aineiston analyysiä.

Roos (1985, 37–38) nimeää laadullisen aineiston sisällönanalyysin perusstrategioiksi tematisoinnin ja tyypittelyn. Aineisto voidaan hajottaa eri teemoihin ja pohtia, miten eri teemat esiintyvät, tavallisesti joidenkin taustamuuttujien, kuten sukupuolen, iän tai ammatin, mukaan. Laadullisen tutkimuksen perinteen mukaisesti lukumäärillä ei ole merkitystä, vaan keskeistä on etsiä aineistosta tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä ja selvittää, mitä kustakin teemasta on aineistossa sanottu (Tuomi & Sarajärvi 2013, 93). Tematisoinnilla on kuitenkin usein vaikea havainnollistaa tuloksia, sillä onnistunut tematisointi vaatii järkevää teoreettista rakennetta tai yhtenäistä aineistoa. Roos pitää lukijaystävällisempänä ja kokonaisuutta paremmin hahmottavana tyypittelyä, jossa aineisto tyypillistetään, tiivistetään ja esitetään tyyppinä, joista kuhunkin sisällytetään kaikki sellainen, mitä yksittäisissä yksilöissä ei esiinny. Tyypittelyssä tiettyä teemaa koskevien näkemysten yhteiset ominaisuudet tiivistetään yleistykseksi, tyyppiesimerkiksi (Tuomi & Sarajärvi 2013, 93). Järvensivu (2014a, 15) toteaa tyypittelyn kritiikkinä, että työelämän hajautuessa mosaiikkimaiseksi, koko ajan muuttuvaksi palapeliksi työelämää käsitteleviä tutkimuksia ei voida enää tehdä samoilla reunaehdoilla kuin ennen: yhä harvempia koskevan yleisen tai keskimääräisen esittämistä tärkeämpää ja kiinnostavampaa on moninaisuuden kuvaaminen eri näkökulmista kirjoitettujen kertomusten avulla.

Alaszewski (2006, 89–90) nostaa kirjoittajien omin sanoin kirjoittamien tekstien, kuten autenttisten tai avoimen rakenteen päiväkirjojen, analyysin keskiöön teemoittelun, jossa teksteistä esitään yhteisiä teemoja, erotellaan ja vertaillaan tekstien informaatiota. Teemoittelu on sekin saanut osakseen runsaastikin kritiikkiä. Alasuutari (2006, 83) mainitsee esimerkkinä Korteisen *Lähiön* ja *Kunnian kentän* informanttien arkielämän, asenteiden ja ajatustapojen kuvaamisen haastattelumateriaalista otetuilla suorilla lainauksilla, jonka lopputulos näiden mainittujen hyvin tutkimusten kohdalla on ”kiehtova ja uskottava; tarinaa lukee kuin romaania, mutta epäilevä lukija ei voi juuri mitenkään arvioida, miten kattavasti eri näkemykset, asenteet ja kuvaukset aineistosta on käytetty”, jolloin lukijalle jää epäily, että ”tutkija on lakaissut tekemäänsä tulkintaan sopimattomat palaset maton alle” eli vain illustroi aiheeseensa liittyvistä teorioista ja aikaisemmista tutkimuksista omaksumiaan tulkintoja ja näkemyksiä niitä tukevilla suorilla sitaateilla ihmisten haastattelupuheesta ilman sosiologista mielikuvitusta, kyseenalaistamatta

omia ennakkokäsityksiään ja noudattamatta mitään erityisiä tulkinnan tekemisen sääntöjä, jolloin aineistolle ei jätetä mahdollisuutta yllättää tutkijaansa tai löytää jotain uutta.

Huolimatta tyypittelyn eduista ja tematisoinnin tiedossa olevista ja hyvinkin suurista heikkouksista, tutkimusaineiston päiväkirjojen sisällönanalyysin strategiaksi valittiin tematisointi. Tutkimusaineiston kirjoitukset ovat päiväkirjoina Roosin käsittelemiä elämäkertoja ja Kortteisen ja Tuomikosken käsittelemiä työttömyyskertomuksia suppeampia sanamäärältään, ajalliselta kattavuudeltaan ja juonelliselta tarinallisuudeltaan. Päiväkirjoja olisi kyllä mahdollista myös tyypitellä, mutta voitaneen tulkita, että määrällisesti laajan ja sisällöllisesti heterogeenisen päiväkirja-aineiston tyypittely olisi johtanut pikemminkin aineiston moninaisten teemojen mieli-valtaiseen valintaan ja poisvalintaan kuin aineiston havainnolliseen esittelyyn. Toisaalta esimerkiksi diskurssianalyysin menetelmien soveltaminen, jonka ansiona toki olisi ollut kvalitatiivisen aineiston mahdollisimman objektiivinen, kvantitatiivisluonteinen tarkastelu, olisi edellyttänyt tutkimusaineiston rajaamista suppeampaan otokseen päiväkirjoja. Voidaan myös olettaa, että suomalaisten työntekijöiden arkikieliset päiväkirjakirjoitukset eivät tuottaisi sellaisia selkeästi eroteltavia terminologisia muutoksia, joita on havainnoitavissa vaikkapa median, politiikan tai hallinnon diskursseista, ja tutkimusaineiston diskurssianalyysin informaatioarvo olisi siten jäänyt melko vähäiseksi. Temaattisen sisällönanalyysin etuna ja samalla tutkimuksen aineistoanalyysin ansiona pidetään mahdollisuutta tarkastella laajaa aineistomassaa tehtyjen rajausten sisällä kokonaisuudessaan, rajoittumatta tiettyyn kapeaan otokseen. Niinpä tässä tutkimuksessa tematisoinnilla pyritään luomaan mahdollisimman aineistolähtöinen, objektiivinen ja monipuolinen kuva 2000-luvun suomalaisesta arki- ja työelämästä niin, että näkyviin eivät tule vain tyypillisimmät, yleiset, toisiaan vahvistavat ja tutkijan intresseihin tai tulkintaan sopivat kannanotot, vaan myös epäilijöiden ja kyseenalaistajien äännet (vrt. Säntti 2004, 197) ja toisistaan poikkeavat ja ristiriitaisetkin tulkinnat (vrt. Alasuutari 2006, 83).

Tematisoinnin validiteettia ja reliabiteettia pyritään parantamaan pyrkimällä tutkimusaineiston mahdollisimman kattavaan ja aineistolähtöiseen käsittelyyn. Alaszewski (2006, 89–90) toteaa, että päiväkirjojen sisällönanalyysissä käytettävät teemakategoriat voidaan muodostaa joko etukäteen tutkimushypoteesin pohjalta tai aineistoa käsiteltäessä tekstien vertailun kautta, jolloin uusia tekstejä tarkastellaan suhteessa aiemmista teksteistä tunnistettuihin teemoihin ja uusia teemoja tunnistettaessa aiempia tekstejä tarkastellaan uudelleen. Tämän tutkimuksen tutkimusaineiston 718 päiväkirjan teksteistä poimittiin kaikki kirjoittajien työtä ja työelämää koskevat kommentit. Vaikka tutkimuksen ensisijaisena kiinnostuksenkohteena ovat suomalaisten työtä

koskevat arvot, työn merkitys ja asema arkielämässä ja yhteiskunnallisen todellisuuden vaikutus työ- ja arkikokemuksiin, aineiston luokittelussa pyrittiin aineistolähtöisyyteen. Siten tutkimusaiheen perusteella muodostettujen alustavien teemakategorioiden rinnalle nostettiin tutkimusaineistosta nousseita teemoja. Tutkimusaineistoista poimittiin ja kirjattiin ylös kaikki työtä koskevat kommentit ja teemakategorioita lisättiin sitä mukaa, kun päiväkirjateksteistä nousi esille uusia asiakokonaisuuksia. Alkuperäinen tutkimusaihe- ja aineistolähtöinen teemakategorisointi jakautui 14 kokonaisuuteen: työn ja työtehtävien sisältö, työtä koskevat myönteiset kommentit, työtä koskevat kielteiset kommentit, työ arkisena päiväjärjestyksenä, työn ja vapaa-ajan suhde, palkkatyön ohella tehty hoiva- ja muu kotityö, opiskelu ja harrastukset, työyhteisö, työn ja oma status, työidentiteetti, työtä koskevat arvoarvostelmat, yhteiskunnalliset asiat, oma, työmarkkinoiden ja yhteiskunnan tulevaisuus, työn varmuus/pysyvyys tai epävarmuus/tilapäisyys. Työtä koskevia yleisiä myönteisiä tai kielteisiä ilmauksia oli niin paljon, että ne jaettiin omiin kategorioihinsa. Muut aihepesifimmät kategoriat sisälsivät sekä myönteisiä että kielteisiä kannanottoja.

Koska tutkimusintressissä korostui yksilön mikrotodellisuuden ja ympäröivän yhteiskunnallisen makrotodellisuuden yhteys, tutkimusaiheen pohjalta teemakategorioiksi nostettiin ja tutkimusaineiston perusteella relevanteiksi osoittautuivat työn merkitys ja sisältö, työyhteisö, työarvot, työidentiteetti, työn ajan ja paikan rajat(tomuus), työn ja yhteiskunnan suhde ja työtä koskeva tulevaisuus. Ennako-odotuksista poiketen päiväkirjoihin ei juurikaan sisälly urakehityksen ja sen mahdollistavien harrastusten, opiskelun tai ammatinvaihdon pohdintoja, minkä vuoksi nämä teemat sisältyvät laajempiin asiayhteyksiinsä, työidentiteetin ja -tulevaisuuden teemoihin. Vaikka aivan suoraan työarvoja ja -identiteettiä koskevaa pohdintaa on päiväkirjoissa melko vähän, kirjoittajien työidentiteetti ja -etiikka nousevat esille epäsuorasti muun muassa hyvän tai huonon työpäivän tulkinnoissa ja työn ja työnteon kokonaisarvioinneissa. Työn ja yhteiskunnan suhde kuvautuu päiväkirjoissa ennen kaikkea työn varmuuden ja epävarmuuden pohdintana. Tutkimusaineiston sisällössä odottamattoman näkyviksi teemoiksi nousevat työn merkitys arkielämän rutiinina ja ansio- ja kotityön suhde. Työyhteisön teeman sisältö muuttui tutkimusaineiston pohjalta, sillä ennako-odotuksista poiketen ammattiasemaa, statusta, työorganisaation toimintaa ja organisaatiohierarkiaa koskevat kommentit ovat äärimmäisen harvinaisia, mutta sen sijaan työyhteisö mainitaan päiväkirjoissa yhä uudelleen sosiaalisena ja emotionaalisenä yhteisönä, mikä näkökulma nousee siten työyhteisön teeman käsittelyn keskiöön.

Tutkimusaineiston analyysissä päiväkirjojen työtä koskevat osuudet kirjattiin kirjoittajittain ja teemoittain Excel-taulukoksi, mistä ne siirrettiin tekstidokumenttiin teemaotsikoiden alle ja muokattiin lopulta tutkimuksen empiirisen osan teemaluvuksi koostamalla suorien päiväkirjalainauksen asiasisällöt tutkimuksen leipätekstiksi. 718 päiväkirjan työkannanotoista tähän tutkimukseen suorina lainauksina on sisällytetty vain joitakin esimerkinomaisia kommentteja. Koska päiväkirjatekstien kieliasun sijaan tässä tutkimuksessa relevantti on tekstien asiasisältö, päiväkirjasitaattien kirjoitusasu on yhtenäistetty korjaamalla mahdolliset kirjoitus- ja väli-merkkivirheet, yleiskielistämällä joitain vaikeimmin ymmärrettäviä puhekielen kirjoitusasuja, avaamalla lyhenteitä ja korvaamalla henkilönimet sukulaisuus- tai muuta suhdetta osoittavalla informatiivisemmalla yleisnimityksellä, kuten veli, tytär tai työtoveri. Viimeksi mainittu käytäntö palvelee myös kirjoittajien anonymiteetin suojelemisessa. Samoin muun muassa paikkakuntien, kaupunginosien ja työorganisaatioiden nimet on häivytetty aina, kun ne voisivat johtaa kirjoittajan tunnistamiseen.

Päiväkirjoista otetut suorat lainaukset esitetään mahdollisimman tiiviisti niin, että tutkimusaiheen näkökulmasta epärelevantit osuudet on jätetty pois. Suoriksi lainauksiksi on pyritty valitsemaan vaihtelevia, kuvaavia ja havainnollisia kannanottoja. Mahdollisimman havainnollisten sitaattien suosiminen aiheuttaa sen, että samalta kirjoittajalta saattaa olla useampia lainauksia. Keskenään vaihtoehtoisten kommenttien kohdalla on valittu sitaatteja eri kirjoittajilta. Kokonaisuudessaan sitaattien sisällöllistä havainnollisuutta on kuitenkin priorisoitu kirjoittajavarianssin kustannuksella. Suorien lainauksen tekstiviitetietona on kirjoittajan sukupuoli, syntymävuosi, ammattinimeke sekä tämän tutkimuksen tarpeisiin laadittu juokseva numerointi. Viitetiedoista kolme ensimmäistä ovat sitaattien tulkinnan ja tutkimuksen aiheen kannalta kiinnostavia. Sitaattien viitetiedoista tarpeettomana pois jätettiin kirjoittajan koulutus, sillä kirjoittajien ammatit ja koulutukset vastaavat niin pitkälti toisiaan, ettei koulutusmaininta antaisi merkittävää lisätietoa. Sitaattien juokseva numerointi viittaa pelkästään tutkimusaineiston analyysissä käytetyn Excel-taulukon rivitykseen, ei itse alkuperäiseen arkistoaineistokorpukseen, jossa päiväkirjat ovat numeroimattomia. Tämän tutkimuksen sisäisen juoksevan numeroinnin perusteella on kuitenkin mahdollista tunnistaa saman kirjoittajan kannanotot. Liitteestä löytyy siteerattujen päiväkirjojen arkistoluettelo, jossa juoksevalla numeroinnilla järjestettyjen kirjoittajatietojen yhteyteen on lisätty kirjoittajan nimikirjaimet, koulutus sekä tieto siitä arkisto- tai tiedostokansiossa, josta alkuperäinen päiväkirja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta löytyy ja on arkistoluettelon tietojen perusteella etsittävässä.

5.4 Päiväkirjojen yleiskuva

Suomalaisen päivä 2.2.2009 -kirjoituskilpailun päiväkirjat on kirjoitettu käsin, kirjoitus- tai tietokoneella ja lähetetty postitse tai sähköisesti. Tutkimusaineistoon valikoituneista 718 päiväkirjasta runsas kolmannes, 257 kappaletta, oli lähetetty kirjepostitse ja lähes kaksi kolmannesta, 461 kappaletta, sähköpostitse. Päiväkirjojen pituus vaihtelee vajaasta sivusta kahteenkymmenen sivuun. Konekirjoittuna tekstinä päiväkirjojen keskipituus olisi yksi–kaksi konekirjoitusliuskaa. Aineisto sisältää paitsi laajuudeltaan, myös tyybiltään varsin erilaisia päiväkirjoja ja päiväkirjaosuuksia: jotkut päiväkirjat ovat lokikirjatyyppistä työajanseurantaa päivän konkreettisista toimista, toiset runollista luonnon, kirjoittajan tunteiden ja tunnelmien kuvausta, joissa kyseisen päivän tapahtumat ja toimet ovat varsin marginaalisesti läsnä, kolmannet kirjoittajan yleisönosastokirjoitusmaista tai jopa pamflettimaista arvo- ja yhteiskuntapoliittista pohdintaa. Suorasanaistemmin ja välillisemmin kaikkien näiden kerrontatapojen kautta rakentuu kuvaa kunkin kirjoittajan arjesta, työstä, asenteista, elämismaailmasta ja ympäröivästä yhteiskunnasta.

Kinnunen (1993, 189) huomauttaa, että sitoutuminen omaelämäkerran oletettuihin lajipiirteisiin ohjaa kertojan valintoja. Sama pätee varmasti yhtä lailla ja jopa suuremmassa määrin päiväkirjoihin. Tutkimusaineiston päiväkirjojen luonteeseen lienee vaikuttanut kaikkien kirjoittajien vahva ennakkokäsitys päiväkirjan muodosta ja sisällöstä. Valtaosa kirjoittajista lienee kirjoittanut päiväkirjaa vähintäänkin kouluaikojensa äidinkielen tehtävänä. Tämä voisi osaltaan selittää päiväkirjojen odottamatontakin rakennetta ja sisältöä. *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjoja kirjoittaneiden alakoululaisten päiväkirjojen tavoin myös tutkimusaineiston työllisten aikuisten päiväkirjat alkavat yleensä heräämisen kellonajasta ja päättyivät nukkumaanmenoajan ilmoittamiseen. Peseytyminen, pukeutuminen ja muut arkitoimet kuvataan hyvinkin pikkutarkasti ja päivän aikana syötyjen aterioiden kuvaus anastaa suuren osan päiväkirjojen sanamäärästä. Samoin päiväkirjojen perusteella saa varsin tarkan käsityksen television ohjelmatarjonnasta kyseisenä päivänä. Päiväkirjojen rakenne, sisältö ja tyyli vastaavat siis paljolti nuortenkirjoista tai alakoulussa omaksuttua päiväkirjan mallia. Iltaruuan ja illan televisio-ohjelmien tarkka kuvaus selittynee varmasti osaltaan myös sillä, että suuri osa kirjoittajista näyttäisi kirjoittaneen päiväkirjaa kirjoituspäivän illalla, jolloin esimerkiksi työpäivän kokemuksia tuoreemmassa muistissa olivat illan toimet ja tapahtumat. Tämäkään ei ole koko totuus, sillä lukuisista päiväkirjoista kävi myös ilmi, että päiväkirjoja kirjoitettiin myös työpäivän aikana tai varsinaista kirjoituspäivää myöhemmin.

Heikkinen (1993, 217) toteaa elämäkerroille olevan ominaista konkreettisen kuvaustavan: elämää juoksetetaan konkreettisten asioiden kautta, kerrotaan asumisesta, elinympäristöstä, maisemasta, kirjataan ympärillä olevat ihmiset, esitellään työntekoa ja monenlaisia vaikeuksia, kun taas kokemuksia ja tunteita kuvataan vain lyhyesti. Tätä mallia noudattaa myös suurin osa tutkimusaineiston päiväkirjoista. Lähes kaikki tutkimusaineiston päiväkirjat ovat arkipäivän konkreettisia kuvauksia eli raportoivia päiväkirjoja (*journal*) henkilökohtaisten päiväkirjojen (*diary*) sijaan. Moniin raportoiviinkin päiväkirjoihin tosin sisältyy *diary*-tyyppistä tunteiden tai tunnelmien kuvausta, mutta puhtaasti henkilökohtaisen päiväkirjan mallia edustaa aivan yksittäinen päiväkirja. Tutkimusaineistoon ei sisälly autenttisia päiväkirjoja, vaan kaikki tutkimusaineistoon valikoituneet päiväkirjat on kirjoitettu nimenomaan kirjoituskilpailua varten. Siitä huolimatta kirjoittajat lähes poikkeuksetta kertovat päivästänsä ja työstään varsin aidon päiväkirjan tapaan, tosiasiat lyhyesti todeten paljolti ilman asioiden selittämistä, taustoittamista tai perustelemista. Yksittäisiin päiväkirjoihin sisältyy saatekirjeenomainen johdanto ja/tai jälkikirjoitus, joka selvemmin on osoitettu suoraan lukijalle, joko kirjoituskilpailun järjestäjälle tai oletetulle tulevaisuuden lukijalle.

Yllättävääkin on, miten arkisia, pieniä, jopa mitättömiä asioita päiväkirjoihin on haluttu kirjata. Sinänsä tämä vastaa tehtävänantoa: kirjoituskilpailuohjeissahan (Suomalaisen päivä 2.2.2009 - kirjoituskilpailu 2008, 35) toivottiin ”tietoa siitä, miltä suomalaisten elämä näyttää nyt”. Tämän kirjoittajalle hyvin vapaat kädet antavan ohjeistuksen olisi kuitenkin voinut tulkita monellakin tavalla: sen pohjalta olisi voinut lähteä rakentamaan laajaa, yleistä ajankuvaa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen suomalaisesta arkielämästä ja yhteiskunnasta kirjoittajan oman elämissä maailman näkökulmasta niin, että kirjoituksen oletettuna lukijana olisi vuosikymmeniä myöhemmin elävä tutkija, jolle kirjoittaja kertoo omasta aikakaudestaan. Tällaisia aikakausi-kuvauksellisiakin näkökulmia päiväkirjoista löytyy, mutta ne ovat melko pienimuotoisia ja ikään kuin ohimennen tehtyjä ja suunnattu pikemminkin selittämään omaa työtä erilaista työehtosopimusta noudattavalle lukijalle kuin vuosikymmenten kuluttua päiväkirjoja tarkastelevalle tulevaisuuden tutkijalle:

liukuva työaika [...] Työaikaan sisältyy kahdenkymmenen minuutin ruokatauko ja kymmenen minuutin kahvitauko. (nainen, s. 1958, kirjastonjohtaja, #3)

Eri päiväkirjoissa työtä koskevien mainintojen laajuus ja sisältö poikkeavat toisistaan huomattavasti. Joissakin päiväkirjoissa kuvataan yksinomaan työn konkreettista sisältöä ja työtehtäviä reflektoiden sitä mitenkään. Toisissa taas pohditaan niin omaa työtä ja omaa suhdetta työhön kuin yleensä työelämää ja työyhteiskuntaa arvioiden ja arvottaen. Seuraavassa pääluvussa siirrytään tutkimusaineiston teemoittaiseen käsittelyyn ja esitetään se suomalaisen työelämän ja

sen osaominaisuuksien kuva, jonka tutkimusaineiston päiväkirjat piirtävät. Työtä tarkastellaan yksilön elämänaikana, osana arvomaailmaa ja koko elämämaailman kontekstissaan. Elämänaikana työtä tarkastellaan arjen rutiinina ja suhteessa muihin elämänaikaisiin: vapaa-aikaan, ihmissuhteisiin ja perheeseen. Arvona työtä tarkastellaan väline- ja itseisarvona, identiteettinä ja aineistosta esille nousseen työn kunnian kautta (kunnian käsite Kortteinen 1992; Helkama 2015, 154–158). Työn kontekstina tarkastellaan kuvattua ympäröivää yhteiskuntaa ja kirjoittajien omaan työtulevaisuuteen sekä suomalaisen työelämän ja yhteiskunnan tulevaisuuteen liittyviä odotuksia.

6 Työ ja työelämä päiväkirjakuvauksissa

6.1 Työ elämänalueena

Vuoden 2009 European Values Studyn vastausten perusteella suomalaisten keskeiset elämänalueet ovat perhe (84 %), vapaa-aika (49 %), ystävät (46 %) ja työ (32 %). Tässä luvussa tarkastellaan työtä tutkimusaineiston päiväkirjankirjoittajien elämänalueena ja suhteessa muihin elämänalueisiin: mitä merkitys työllä on arkielämässä, arjen rutiinina; millaisena työn ja vapaaajan suhde ja rajat näyttäytyvät; millainen merkitys työllä on sosiaalisena yhteisönä, ystäväpiirinä; ja miten ansiotyö ja kodin sfäärin koti- ja hoivatyö limittyvät ja yhdistyvät toisiinsa.

6.1.1 Työ arjen rutiinina

Pohdittaessa, millaisena työ näyttäytyy tutkimusaineiston päiväkirjoissa, voidaan todeta, että kaikissa päiväkirjamerkinnöissä työ näyttäytyy vähintäänkin arjen rutiinina. Vaikka työn sisällöstä tai työn merkityksestä edes kirjoittajalle itselleen ei kerrottaisi juuri mitään, esille tulee työn vähimmäismerkitys: työ arkipäivää ja elämää järjestävänä käytännön realiteettina. Wilson (1999/2008, 340–342) toteaa, että formaali työ luo kurinalaisuudessaan, säännöllisyydessään ja pysyvyydessään kehyksen päivittäiselle käyttäytymiselle, nykyhetken koherentille organisoinnille ja konkreettisten odotusten ja tavoitteiden järjestelmälle. Antila (2005, 172) ilmaisee saman todeten, että säännöllinen työaika auttaa arjen strukturoinnissa ja tarjoaa todellisuuden tunteita: tuo ennen- ja jälkeen-tunteita loppumattoman nykyhetken, eli muuttumattomuuden tai jatkuvan virtauksen, tilalle. Tämä näkyy mitä selvimmin tutkimusaineiston päiväkirjoissa.

Työn arkielämää järjestävässä luonteessa näkyy myös arkielämän tavanomaisuus, toistuvuus ja vakiintuneisuus (Boylorn 2008a, 308; Jokinen 2005, 11), rutiini. Työhön mennään tiettyyn aikaan jokaisena työpäivänä ja työn alkamisaika rytmittää päivän aamuherätyksineen ja työmatkoineen. Työ arkipäivää rytmittävä merkitys nähdään arvokkaana (vrt. Roos 1985, 65): se luo turvallisuutta, järjestystä ja ennustettavuutta. Vaikka työpäivä aamuherätyksineen ja -ruuhkineen koettaisiin epämiellyttäväksi, epämiellyttävyyden tuttuus koetaan miellyttäväksi. Aiempaa väljemmät rutiinit ja se, että tarkka päiväohjelma ei ole tiedossa aamulla, ovat kyllä erityisen ilonaihe silloin, kun ne perustuvat itse valittuun työ- ja elämäntapavalintaan. Työn järjestävän merkityksen arvo korostuu kuitenkin kielteisesti virittyneen pakollisen poissaolon, kuten lomautuksen tai sairausloman, jälkeen, jolloin työ merkitsee kaivattua paluuta normaaliin päi-

värytmiin, niin sanotusti oikeaan elämään. Arjen pakkotahtisuus ei perustu yksinomaan ulkoi-
siin pakkoihin, vaan enemmänkin sisäistettyyn ja itse valittuun pakkoon pitää kiinni rutiineista:
töihin halutaan mennä tarkasti tiettyyn aikaan, vaikka vuorotyö, liukuva tai kokonaistyöaika
mahdollistaisi vaihtelevammatkin työajat.

Maanantaissani on ollut kuluneessa jaksossa vain kolme tuntia opetusta. Kuitenkin sain tuhrattua koululla
täydet kahdeksan tuntia. Järjestelin kouluavustajan kanssa Kalevala-aiheiseen kirjoituskilpailuun saapu-
neita tekstejä edelleen tuomareille lähetettäväksi. (nainen, s. 1967, aineenopettaja, #213)

Samanaomavalintaisen rutiininomaisuuden löysivät Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 125–126)
tutkiessaan yhtäältä eri alojen korkeakoulutettujen ja toisaalta it-yritysten työntekijöiden työai-
kakäytäntöjä, joiden silmiinpistävimmäksi ominaisuudeksi he nimeävät normaalin jatkuvuu-
den: tutkimuksen it-yritykset tarjosivat suhteellisen paljon työaika-autonomiiaa, mutta myös yri-
tysten “nuoret miehet käyttivät vapauttaan tehdäkseen työviikon maanantaista perjantaihin kah-
deksasta neljään!” Vastaavasti Anderson ja Kelliher (2011, 313) ja Hillbrecht ym. (2013, 137)
havaittivat, että etätyökin tehdään pääosin arkipäivinä ja virka-aikoina.

Kun Roos (1987, 57; 1988, 49) totesi työn hävinneen naisten 1970–1980-lukujen elämäker-
roista niin, etteivät naiset kertoneet työnteosta juuri mitään, sama koskee 2000-luvulla sekä
nais- että mieskirjoittajien päiväkirjoja. Työn sisällöstä kerrotaan hyvin vähän tai työtehtäviä
listataan luettelomaisesti niin, että työtehtävien konkreettista sisältöä tai kirjoittajan koke-
mista tai tunteja niistä ei avata lainkaan. Ne päiväkirjat, joissa ei kerrota juuri mitään työtehtä-
vistä tai työn sisällöstä, heijastavat ehkä kaikkein voimakkaimmin työn rutiininomaisuutta. Tut-
kimusaineistoon sisältyy päiväkirjoja, jossa työn kuvaus on niin vähäistä, että kirjoittajan toi-
menkuva käy ilmi vain taustatiedoissa mainitusta ammatista. Vähimmillään työkuvaus muo-
dostuu vain työn alkamis- ja päättymisajasta, mahdollisesti lounas- ja kahvitaukomaininnoista
tai työpäiväksi valittujen vaatteiden kuvauksesta. Yllättäen tällaiset työstä tyhjentyneet työku-
vaukset ja rutiininomaisuus eivät liity yksinomaan alempien koulutus- ja ammattiryhmien tai
koulutustaan vastaamatonta suorittavaa työtä tekevien boreout-tuntemuksiin, vaan yhtä lailla
akateemisten asiantuntijatehtävien työpäiväkuvauksiin (vrt. Hakanen 2009a, 34).

Toimistotyöläistyneessä tietoyhteiskunnassa arkinen työpäivä näyttäytyy sähköpostien, puhe-
lujen, kokousten, virallisten ja epävirallisten palaverien, tietokoneyöskentelyn ja ruoka- ja kah-
vitaukojen kudelmanä. Itse työnteko on useimmissa työtehtävissä ennen kaikkea sähköposti-
viestien lukemista ja kirjoittamista ja muuta tietokoneyöskentelyä, mutta myös puheluita ja
kokouksia. Tietokone on se läheisin työtoveri, jonka luokse työpaikalle saavutaan ja jonka
käynnistämisestä työpäivä alkaa. Sähköposti-, puhelin- ja kokousviestintä painottuu varsinkin

esimiestehtävissä, mutta päätetyöskentely sähköpostin, pikaviestien, sähköisen kalenterin, intranetin, internetin ja muiden sovellusten verkostossa kuuluu kaikkiin työtehtäviin, ammattialoille ja hierarkiatasoille. Työkuvaukset ovat varsin samankaltaisia riippumatta kirjoittajan iästä, koulutuksesta, ammattialasta tai -asemasta. Työ näyttäytyy rutiininomaisena päätetyöskentelynä niin asiakaspalvelu-, asiantuntija- kuin esimiestehtävissäkin. Yksinomaan työkuvausten perusteella useimmat päiväkirjat olettaisi alemman toimihenkilön suorittavan toimistotyön kuvauksiksi ja vasta taustatiedoista ilmenee kyseessä usein olevan akateemisen asiantuntijatyön kuvauksen.

puhelu, sähköposti auki, puhelu, asiatietojen vaihtoa käytävällä, kahvia, viikkopalaverimuiston tekoa, viikonlopun tilanteiden selvittelyä, sähköposteja, sairauslomien sijaisten järjestelyä, päästömittausasiaa, kanna ruuaksi, palaveri, pullakahvi, juoksevia asioita, asiakirjojen tekemistä, muistilappujen perkaamista, ”lähdetkö kyydissä?”, tulostus, vielä kerran sähköpostilähetys, kone sammumaan. (nainen, s. 1972, yksikön päällikkö, #541)

Päiväkirjoissa arkirutiinit näyttäytyvät varsin vahvoina ja pakottavina. Arkisen työelämän rutiininomaisuutta ja pakkotahtisuutta korostaa päiväkirjoissa varmasti osaltaan sekin, että päiväkirjojen kirjoituspäivä 2.2.2009 osui maanantaille, joka koetaan, tai tavan vuoksi kuuluu kokea, muita viikonpäiviä työläämmäksi. Tämä maanantaimasennus lienee vähintäänkin yleislänsimäinen ilmiö, sillä myös yhdysvaltalaisessa työkuulttuurissa *Blue Monday* otetaan itsestäänselvyytenä. Helliwell ja Wang (2014, 391–403) kuitenkin osoittavat, ettei maanantaihin liity muita päiviä enempää kielteisiä vai vähempää myönteisiä tunteita, vaan työssäkäyvien tunneskaala on varsin sama kaikkina työpäivinä. Perhe- ja ystäväpiirissä vietettyinä vapaapäivinä työlliset, varsinkin miehet, kyllä ovat onnellisempia, nauttivat ja nauravat enemmän ja tuntevat vähemmän ahdistusta, surua ja vihaa kuin työpäivinä, mutta sekä miehillä että naisilla työ- ja vapaapäivien onnellisuuserot tasoittuvat hyvässä työyhteisössä. Maanantain huonon maineen voinee olettaa liittyvän ennen kaikkea viikonlopun päättymisen aiheuttamaan ahdistukseen, mihin viittaavat päiväkirjojen sanamuodotkin. Viikonlopun jälkeen työhön lähtö ja työssäolo koetaan erityisen vastenmieliseksi. Alkava työviikko nähdään ahdistavan pitkänä matkana kaukana siintävään viikonloppuun, ja pahimmillaan jo sunnuntaita leimaa uuden työviikon pelko. Maanantaihin liitetään väsymys ja motivaationpuute, levottomuus ja keskittymiskyvyttömyys, vaisu tai ankea tunnelma, työ- ja asiakasruuhkat sekä tehoton, tulokseton ja tarpeeton kokoustaminen, ”manageeraus”. Maanantaita käytetään myös selityksenä omalle tehottomuudelle ja työhaluttomuudelle ikään kuin väistämättömänä luonnonlakina: maanantaina mikään ei voi onnistua.

Taas maanantai. Ainoa viikonpäivä, johon liittyy näin voimakas tunnelataus. [...] Yritin edes. Mutta minkä sitä ihminen maanantaille voi. (nainen, s. 1981, toimistovirkailija, #302)

Positiiviset maanantaikuvaukset ovat harvinaisempia, mutta niitäkin löytyy. Maanantai voidaan nähdä myös uutena alkuna, jossa uusi viikko on edessä puhtaana sivuna uusine suunnitelmineen, tapahtumineen, kokemuksineen ja mahdollisuuksineen. Maanantai on uusi alku ja samalla se on toistoa edellisen viikon maanantaille. Juuri tästä uutuuden ja tuttuuden yhdistelmästä syntyy arjen arvokkaan poljennon (käsite Holvas & Vähämäki 2005, 64) tuntu.

"Taas maanantai", kuulen jonkun sanovan. Maanantaista kuuluu valittaa, mutta minä en tee sitä koskaan. Rakastan arkista elämäni, maanantaina koko viikko on puhtaana edessäni. (nainen, s. 1981, toimittaja, #159)

Monet kirjoittajat tunnistavat itsekin arkielämän rutiininomaisuuden ja kommentoivat sitä. Päiväkirjoissa työpäivää kuvataan useimmiten sanoilla ”normaali”, ”normi”, ”tavallinen” ja ”tavanomainen”. Usein tavanomaisuuteen liittyy tietty tylsyys ja ikävyyttävyys. Työpäivään ei sisälly mitään erityistä, tavallisuudesta poikkeavaa tai kiinnostavaa. Työ osataan ja tunnetaan liian hyvin niin, että se muuttuu arkiseksi puurtamiseksi, jota tehdään vain rahan takia. Pahimmillaan koko elämän, sekä työn että vapaa-ajan, rutiininomaisuus näyttäytyy ahdistavana, näköalattomana oravanpyöränä, jossa jokainen päivä seuraa toistaan ilman muutosta.

Päivä on oikeastaan aika tylsä, koska ei tapahdu mitään erikoisempaa. Toimistotyö ei ole ehkä niitä mielenkiintoisempia töitä, mutta jotenkin leipä on ansaittava. (nainen, s. 1953, yhteyspäällikkö, #589)

Enkä herää ennen kuin taas aamulla kello kahdeksan, niin kuin aina. Ja samanlainen päivä on edessä. (mies, s. 1950, mainosvalokuvaaja, #115)

Usein arjen toistuvuus otetaan kuitenkin annettuna niin, että se näyttäytyy varsin neutraalina, pikemminkin myönteisenpuoleisena tai jopa nimenomaisen myönteisenä asiana. Tällöin rutiininomaisuus merkitsee sitä, että mitään erityisiä ongelmia ei ole, vaan asiat sujuvat niin kuin pitääkin, riittävän rauhallisessa tahdissa, mukavassa tunnelmassa, kaiken puolin turvallisen leppoisasti. Rutiininomaisuus kertoo myös omasta ammatillisesta osaamisesta ja suoritettavien työtehtävien hallitsemisesta: asiat sujuvat omalla painollaan, työntekeä on helppoa ja työpäivä vilahtaa ohi nopeasti. Tavanomaisuus ja tavallisuudesta poikkeamattomuus on etu varsinkin tietoteknisissä, ihmissuhdetyön ja henkilöstöjohtamisen tehtävissä, joissa tavallisuudesta poikkeaminen usein viittaa ongelmatilanteiden selvittämiseen. Normaaliin työpäivään voi tuki sisältyä kaikkinaisia ongelmia, pulmia ja kammelluksia, mutta mikäli ne sisältyvät oman ammatitaidon alaan, ne eivät huononna, vaan pikemminkin rikastuttavat päivää.

Sitten oli aika suunnitella päivän tunteja. Se sujui rutiinilla. (nainen, s. 1959, rehtori/luokanopettaja, #323)

Mitään erikoista ei tapahdu – onneksi. (mies, s. 1958, sivistystoimenjohtaja, #677)

Kirjoittajat ovat tietoisia siitä, että arjella ja rutiinilla on kielteinen kaiku, refleктоivat omaa suhdettaan arkeen ja rutiineihin ja puolustelevat sitä, että pitävät niitä hyvinä asioina. Rutiinit

tuovat turvallisuutta ja turvallisuus nähdään toivottavana, tavoiteltavana elämäntilanteena. Monesti suhde arkisen työelämän rutiininomaisuuteen on kaksijakoisesti sekä myönteinen että kielteinen. Arkirutiinit väsyttävät, mutta myös täyttävät päivän, antavat tekemistä ja tarkoitusta elämään. Kuten Jokinen (2005, 73) ilmaisee, rakenteiden pakkotahdeista tulee omaksi koettua rytmisyyttä, jossa uuvutaan tai hehkutaan ja usein sekä uuvutaan että hehkutaan.

Päivä oli melko tavanomainen maanantai, kiirettä, väsymystä, yllättäviäkin tapahtumia mutta ennen kaikkea arkipäivän turvallista tasaisuutta. Rutiinit ovat elämän kivijalka. (nainen, s. 1968, koulunkäyntiavustaja, #126)

Eryteisesti tutun työarjen arvo korostuu muutoksia vasten: varsinkin eläköitymisen lähestyminen on perustavanlaatuisena ja varsin peruuttamattomana elämänmuutoksena elämänvaihe, jossa työelämää voidaan katsella erityisen lämpimästi. Omien rutiinien noudattamista tarkastellaan myös itseironisesti, verrattuna oman nuoren minän ajatuksiin siitä, mitä tämä tulevalta työelämältään haluaisi. Jos rutiinit nuorena olivat se pahin mahdollinen tulevaisuudenskenaario, johon ei haluttu alistua, vanhemmiten juuri tämä toteutunut elämänkohtalo nähdään hyvänä, arvokkaana elämäntilanteena. Parhaimmillaan juuri arjen rutiinit ovat elämän suuria ilonaiheita. Arkielämä itsessään on yllättäen juuri se asiakokonaisuus, jota päiväkirjojen kirjoittajat eniten refleктоivat, ja nimenomaan arkielämän onnellisuudelle he esittävät runollisimmat ja kiihkeimmät puolustuspuheensa, joko hyvinkin ehdoitta arjen arvoa korostaen tai tietoisina arjen vähäpätöisyydestä.

Tapojeni orja, minäkö, joka päätin, etten tule elämään 8–16 elämää. Nyt huomaan, että toistoja toisistaan nämä aamut ovat, hyviä, tuttuja toistoja, polttoainetta hyvin alkaville päiville. (nainen, s. 1954, sairaanhoitaja, #446)

Holvas ja Vähämäki (2005, 64) toteavat hyväksi koettavan työn vaativan tekijän itsensä luomaa, tapaan ja tottumukseen perustuvaa tahtia tai poljentoa, mikä puolestaan luo vapauden tunteen. Tämä näkyy myös tutkimusaineiston päiväkirjojen arkisen työpäivän kuvauksissa. Kirjoittajat elävät arkista työpäiväänsä tietoisesti itse valitsemiensa rutiinien mukaan, ulkoisia pakkoita rutiininomaisemmin. Toisin kuin voisi olettaa, arkirutiinien inho ei keskity nuorimpiin ja arkirutiinien arvostus vanhimpiin työntekijäsukupolviin. Suhde arjen rutiineihin on varsin yhtäläinen kaikissa ikäpolvissa. Maanantiaamuja inhoavat ja tutun arjen seesteisyyttä arvostavat yhtä lailla alle 30- ja yli 60-vuotiaat. Arjen ahdistus tai antoisuus ei myöskään jakaudu koulutuksen, ammattialan tai -aseman mukaan. Sukupolvi-, koulutus-, ammattiala- ja ammatti-asemarajat ylittävät arjen turvallisuuden toiveet voisivat viitata siihen, että päiväkirjojen kirjoittajiksi ovat valikoituneet nimenomaan sovinnaiset, turvallisuushakuiset persoonallisuudet. Tämä olisi varsin looginen informanttavinouma, sillä päiväkirjan vanhanaikaisen formaatin ja

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjoituskilpailun perusteluna olevan kansanelämän kuvausten keräämisen voi olettaa vetoavan nimenomaan historian säilyttämistä ja edelleenvälittämistä arvostaviin traditionalisteihin.

Arkirutiinien turvallisuuden arvostukselle voidaan kuitenkin esittää kirjoittajien persoonallisuuspiirteitä yhteiskunnallisempikin hypoteesi. Roos (1988, 48, 54–55) kutsuu arkielämäksi, jopa arjen terroriksi, arkielämän tyranniaksi tai elämäntapatyranniaksi, rutiineja, joille yksilöt on alistettu ja joista heidän on mahdoton päästä eroon, ja liittää arkielämän sidonnaisuuteen välittömät sidonnaisuudet; elämäntapavalintojen näennäisyyden; ja ihmisen itsensä määräämän sisäistetyn sidonnaisuuden, jossa ihminen ei kykene kapinoimaan tai muuttamaan itseään tai yhteiskuntaa muutoin kuin jättäytymällä palkkatyöjärjestelmän ulkopuolelle, työttömyyden yhtäläiseen vankeuteen. Tässä kohtaa tutkimusaineiston päiväkirjat eroavat Roosin tarkastelemista 1970–1980-lukujen elämäkertoista. Vaikka työstä ja maanantiaamuista valitetaan, päiväkirjoissa arkirutiinit kääntyvät enemmän turvallisuuden kuin ahdistuksen kokemuksiksi. Voitaisiin toki ajatella, että päiväkirjojen kirjoittajat ovat ulkoisesti ja sisäisesti niin sidottuja arkielämäänsä, etteivät he kykene tunnistamaan sen ahdistavuutta. Työmaanantaista esitetyt kielteiset kannanotot ja toisaalta arjen rutiinien tiedostettu, refleктоitu arvostus eivät kuitenkaan tue tätä tulkintaa.

Tässä yhteydessä kiinnostava olisi mahdollisuus vertailla vuoden 2009 päiväkirjoja vastaaviin kolme vuosikymmentä vanhempiin päiväkirjakirjoituksiin, mikäli tällainen aineisto olisi saatavissa. Arvostaisivatko 1970–1980-lukujen päiväkirjakirjurit yhtä lailla arjen turvallisuutta kuin 2000-luvun kirjoittajat vai ahdistaisiko arjen turvallisuus heitä samoin kuin 1970-luvun elämäkertureita? Onko kyse päiväkirja- ja elämäkertagenren sisällöllisistä eroista? Roos (1988, 55) ja Eisenstadt (2009, 342) palauttavat arkielämän ahdistavuuden, näköalattomuuden ja vieraannuttavuuden modernin kapitalistisen hyvinvointivaltion pakotetusti yhteiseen elämäntapaan, jonka luonnetta voinee kuvailla eräänlaiseksi liialliseksi turvallisuudeksi. Tällainen liiallisen turvallisuuden kokemus esiintyy tutkimusaineiston päiväkirjoissa äärimmäisen harvoin. Päinvastoin päiväkirjojen turvallisuushakuisuus näyttäisi pikemminkin heijastavan 2000-luvun prekarisaation koettua epävarmuutta, johon arjen rutiineilla yritetään luoda järjestystä ja turvallisuutta. Tätä tulkintaa tukisivat Helkaman (2015, 207) tarkastelemat kansainväliset arvotutkimukset, joissa Suomi on maailman ainoa maa, jossa turvallisuus on tärkeämpi arvo miehille kuin naisille. Suomalaisten miesten turvallisuuden arvostuksen selitykseksi Helkama arvelee työelämän muutosta, jossa erityisesti miesvaltaisesta teollisuustyöstä on lyhyessä ajassa kadonnut paljon työpaikkoja, ja syntynyt epävarmuus lisää turvallisuudelle annettua painoarvoa.

6.1.2 Työn rajat(tomuus)

Tutkimusaineiston päiväkirjoissa näkyy sekä perinteinen, työpaikkaan ja -aikaan sidottu työ, että ajaltaan ja paikaltaan rajaton, kotityön kaltainen uusi työ. Uusi työ ei suinkaan koske kaikkia työorganisaatioita, työtehtäviä tai työntekijöitä, vaan myös tutkimusaineiston päiväkirjoissa tulee esille tilastollisten tutkimusten (esim. Sutela & Lehto 2014) tapaan ennen kaikkea perinteinen moderni työ: työntekijä luovuttaa työpanoksensa määräytyksi työajaksi työnantajan käyttöön tämän työtiloissa ja työnjohdon alaisena säännöllisenä kuukausipalkkana maksettavaa korvausta vastaan. Työajat saattavat olla niin kiinteitä, että työpäivän venymiseen kiinnitetään välittömästi huomiota. Erityisesti vastaanottoaikoihin perustuvassa potilas- tai asiakastyössä päivän aikataulun viiveet merkitsevät käytännössä pidempää työpäivää. Oma-aloitteisesti tehdyt ylityöt ovat keino tasata työtehtäviä työpäivien välillä.

Liukuva työaika on etu sekä työnantajan että työntekijän näkökulmasta: työntekijä voi tehdä pidempiä työpäiviä silloin, kun työssä on kiirettä ja työtehtävien määrääajat lähestyvät, ja lyhempiä työpäiviä silloin, kun työssä on hiljaisempaa. Liukuvan työajan merkitys työntekijän työsjäksämiselle ja työviihtyvyydelle näyttäytyy päiväkirjoissa varsin merkittävänä. Kertyneet ylitunnit antavat vapautta ja helpottavat työ- ja yksityiselämän yhteensovittamista, kuten lasten, sairaan puolison, iäkkäiden vanhempien tai lapsenlasten hoitamista (vrt. Zuba & Schneider 2013, 464–467). Työaikakäytännöt voivat olla hyvinkin joustavia niin, että esimerkiksi lomatai etätyöpäivän pitäminen onnistuu ilman varsinaista ennakoilmoitusta, lomapäiväksi valitun päivän aamuna päättämällä ja ilmoittamalla. Viikkotyöaika noudattavilla työn ja vapaa-ajan rajan hämärtyminen näkyy ennen kaikkea liukuvan työajan puitteissa tehtyinä ylitunteina. Ylityöt saattavat olla niin vakiintunut ilmiö, että niiden puuttuminen tuntuu poikkeukselliselta. Tavallinen ongelma on, että hiljaisempi aika, jolloin saisi tehtyä lyhempiä työpäiviä, ei näytä koskaan tulevan ja työtuntisaldo jatkaa kasvamistaan.

Seminaarin jälkeen päätin vain piipahtaa työpaikalla, mutta sinnehan taas jäin koko illaksi. Tuntuu siltä, että vain illansuussa voi rauhassa keskittyä ajattelua vaativiin työtehtäviin. Onneksi meillä on liukuva työaika, joka sallii työnteon iltakahdeksaan. Saldoni on kuitenkin yli viisikymmentä tuntia plussalla, joten pitäisi välillä tehdä lyhempiäkin työrpeamia. (nainen, s. 1953, erikoissuunnittelija, #709)

Vaikka suomalaisten työpahoinvoinnista, työelämän koventumisesta ja työtahdin kiihtymisestä on vuosituhannen vaihteen molemmin puolin puhuttu paljon niin, että käsitys työelämän kovista vaatimuksista näyttää muodostuneen julkisen keskustelun yleisesti hyväksytyksi, kyseen-

alaistamattomaksi totuudeksi, tutkimusaineiston päiväkirjoissa vaativa työtahti on pikemminkin poikkeus kuin sääntö. Kovan, rajattoman ja loputtoman uuden työn kuvauksiakin päiväkirjoista kyllä löytyy, mutta suurin osa päiväkirjoista antaa kuvan varsin kohtuullisesta, jopa verkkaaisesta työtahdista. Osa päiväkirjoista näyttää osoittavan todeksi anekdootit julkisen sektorin laiskasta työtahdista. Monista päiväkirjoista kuvautuu työorganisaatio, jossa on totuttu niin rauhalliseen työtahtiin, että päivän ainoana työnä on jokin hyvinkin toissijainen tehtävä tai että yksikin kaikkein tutuimmasta perustyöstä poikkeava asiakaspalvelutehtävä koetaan ahdistavaksi ruuhkaksi. Asiakaspalvelutöissä hiljaiset, tyhjät ajanjaksot ovat normitilanne, jonka mukaan työt jopa järjestetään: lähtöoletuksena on, että asiakkaita on niin vähän, että asiakaspalvelussa ehtii tehdä moninaisia muita töitä tai hoitaa yksityisasiota.

Hiljaisten ja kiireisten kausien vaihtelu kuuluu työn normaaliin luonteeseen myös projektityössä ja asiakastoimeksiantoihin perustuvissa töissä. Projektityön jakautuminen ennalta määrättyihin työjaksoihin, oman osuuden valmistuminen tai syötteen odottelemisen projektin muilta toimijoilta aiheuttaa työttömiä päiviä. Vastaavasti toimeksiantoja tehdään, kun niitä on ja määrääjat painavat päälle, mutta paljolti aika voi kulua myös työttä, toimeksiantoja odotellen. Kiire näyttäytyy varsin väliaikaisena ilmiönä: kiireisiä päiviä on, mutta niin on myös rauhallisia päiviä, joina odotellaan uusien työtehtävien ilmaantumista omalle työpöydälle tai sähköpostiin, tutustutaan tiedotteisiin tai luetaan työhön liittyvää kirjallisuutta. Liukuvan työajan plussatuntien kertyminenään ei sinänsä välttämättä todista varsinaista töiden paljoutta, ylitunteja kertyy helposti myös työkuultuurissa, jossa työtehtäviä ei ole tarkasti määritelty tai valvottu, johon kuuluu oleileva läsnäolo työpaikalla ja jossa työaika käytetään omin työtehtäviin kuulumattomaan vapaa-ajan harrastetoimintaan. Hyvinkin vähätöisestä työkuultuurista kertoo sekin, että varsin moni tutkimusaineiston – myös muiden kuin oppilaidensa kirjoittamista valvovien opettajien – päiväkirjoista oli kirjoitettu työpaikalla ja työaikana.

Kovin kiireinen ei työpäivä ollut. Isoimmaksi yksittäiseksi työtehtäväksi muodostui tammikuun tuntilistan täyttäminen. (nainen, s. 1971, webmaster, #642)

Päiväkirjojen työkuvaukset eivät vahvista myöskään arkiajattelun käsitystä yrittäjyydestä kovana, ympärivuorokautisena työnä. Yrittäjien päiväkirjoihin kyllä sisältyy pitkien työpäivien kuvauksia: taloudellinen taantuma vähentää toimeksiantoja ja pakottaa ottamaan vastaan ja toteuttamaan tarjolla olevat työt hyvinkin lyhyellä varoitusajalla asiakkaiden säilyttämiseksi asiakkaan markkinoiden tilanteessa. Varsinkin hoiva-alan pienyrittäjät voivat puolestaan tehdä niin sanotusti kahtatyötä tehden ensin normaalin työpäivän hoivatyössä ja työpäivän jälkeen hoivayrityksen hallinnolliset työt. Monet yrittäjät tai ammatinharjoittajat kertovat kuitenkin itse valitsemastaan työtahdista, jonka mukaan he ottavat töitä vastaan sen verran, mitä ehtivät tehdä

ilman viikonloppu- ja iltatöitä. Yrittäjän tai ammatinharjoittajan työ näyttäytyy toisinaan jopa oleskelupainotteisen elämäntavan pienimuotoisena, lyhykestoisena, harrastuksenomaisena puuhasteluna, jonka taloudellinen kannattavuus jää varsin epäilyksenalaiseksi. Samaisten päiväkirjojen kirjoittajat kommentoivat usein itsekin tulojensa epävarmuutta ja riittämättömyyttä joko reflektoimattomana huolena toimeentulosta tai tietoisena, perusteltuna elämäntapavalintana tehdä omaksi ja kulttuurisesti arvokkaaksi kokemaansa työtä vaatimattomaan elintasoon tyytyen. Ammatinharjoittajaksi tai yrittäjäksi lähteminen voi olla myös keino päästä irti epätydyttäväksi tai uuvuttavaksi koetusta palkkatyöstä tai työorganisaatiosta ja mahdollisuus itsenäisempään, omaehtoisempaan ja omaa arvomaailmaa vastaavampaan työhön. Varsin samat teemat nostivat esille myös Wallin (2015, 226–230) haastattelemat hoivayrittäjät, joille yrittäjyys merkitsi itsen, oman asiantuntijuuden, luovuuden, omien ammatillisten arvojen ja visioiden toteuttamista ja mahdollisuutta merkitykselliseen ja tarpeelliseen työhön itsenäisesti, omien päätösten ja aikataulun mukaan ilman toimimattoman työorganisaation rajoituksia.

Tein sunnuntainakin kummankin sivuston viimeistelytöitä. Hyvin harvoin onneksi tarvitsee tehdä viikonlopputöitä. Olen yksityisyrittäjä, joten pystyn säätelemään työaikaani. En ahnehdi töitä, vaan pidän mielelläni taukoa asiakasprojektien välissä. Vapaa-aika ja harrastukset ovat tärkeitä. Opiskelen kirjallisuutta Jyväskylän avoimessa yliopistossa. (nainen, s. 1968, IT-konsultti, #152)

Mobiiliteknologia mainitaan usein keskeisenä syynä työn rajattomuuteen ja työ- ja vapaa-ajan sekoittumiseen ja tilanteeseen, että työntekijät kokevat tarvetta olla koko ajan tavoitettavissa (esim. Anderson & Kelliher 2011, 305, 312; Duxbury & Smart 2011, 269–282; Hilbrecht ym. 2013, 139–140; Reindl, Kaiser & Stolz 2011, 8). Sähköposti, puhelin ja verkkosovellukset mahdollistavat myös etätyöskentelyn. Huolimatta siitä, että suomalaiset työorganisaatiot tietoteknistyivät voimakkaasti jo 1980–1990-lukujen vaihteessa (Järvensivu & Nikkanen 2014g, 177; Kasvio 2014, 52) ja sähköposti on ollut käytössä useamman vuosikymmenen, se näyttäytyy monissa päiväkirjoissa jotenkin uutena, vaikeasti tulkittavana ja hallittavana asiana, jonka nuorehkot, akateemiset asiantuntijatkin kokevat ahdistavaksi ja pelottavaksi. Teknologiset sukupolvierot eivät koske vielä tutkimusaineiston 1940–1980-luvulla syntyneitä suomalaisia. Nuorimpienkaan kirjoittajien päiväkirjat eivät kuvaa tietoteknistä työtä diginatiivien itsestäänselvyytenä vaan pikemminkin digisiirtolaisten haasteena³⁶. Vastaanotettujen ja kirjoitettujen sähköpostien määrästä ja niihin kuluneesta ajasta pidetään lukua hyvinkin tarkasti. Sähköposti herättää ahdistusta ja orjuuttaa, sillä pienikin sähköpostimäärä koetaan vaikeasti hallittavaksi, relevanttien ja epärelevanttien viestien erottaminen ja priorisointi tuottaa vaikeuksia ja jokaisen

³⁶ Muun muassa Prensky (2001, 1) käsittelee nopeasti kehittyvän teknologian aikaansaamia sukupolvieroja, joita kuvataan käsitteillä nettisukupolvi (*N-gen*), digitaalinen sukupolvi (*D-gen*) ja diginatiivit (*digital natives*), ja diginatiivien vastakohtana vanhempi sukupolvi, digisiirtolaiset (*digital immigrants*).

viestin ajatellaan vaativan välitöntä reagoimista niin, että sähköpostit painavat mieltä lakkaamalla siihen asti, kun niihin on vastattu.

[Kello] 8.35. Työni aloitan aina sähköpostien lukemisella. Viikonlopun aikana niitä olikin tullut melkoinen määrä, varmaankin noin 30 sähköpostiviestiä. [...] Minulla on sellainen tunne, että jokaiseen sähköpostiin pitää vastata saman tien. Sitä en pysty aina tekemään, joten posti vaijaa minua mielessäni niin kauan kunnes olen saanut siihen vastattua. Pitäisi pystyä karsimaan viesteistä erittäin tärkeät, tärkeät ja ei-kiireelliset. Viestit saan jonkinlaiseen järjestykseen onneksi jo kymmeneen mennessä. (nainen, s. 1964, erikoissuunnittelija, #427)

Sähköisen viestinnän hallitsevuudesta huolimatta päiväkirjat eivät juurikaan kuvaa virtuaalijajan tavoitettavuuskulttuuria, vaan pikemminkin kirjepostiaikakauden verkkaisempaa työtah-
tia. Paitsi koulutus- tai kokouspäivä, myös itsenäinen etätyöpäivä voidaan viettää sähköposteja lukematta ja lukea sähköpostit vasta sitten, kun etätyöstä palataan fyysisesti työpaikalle. Sähköpostitulva on kuitenkin pikemminkin subjektiivinen kuin objektiivinen, reaalinen ilmiö. Tavanomaisia jopa asiakaspalveluorganisaatioissa näyttävät olevan työpäivät, jolloin ei tule sen paremmin toimenpiteitä vaativia kuin ylipäättään mitään organisaation sisäisiä tai ulkoisia yhteydenottoja kasvokkain, puhelimitse tai sähköpostitse.

Vaikka työelämä tutkimuksissa työn rajattomuuden käsitteellä viitataan ennen kaikkea ansio-työn valumiseen vapaa-aikaan, tutkimusaineiston päiväkirjat kertovat yhtä lailla vapaa-ajan ja yksityiselämän valumisesta työajalle (samoin Antila 2005, 19–20). Jos Jokisen (2005, 18) haastatteleminen pienten lasten vanhemmille tietokone tarjosi omaa tilaa ja virtuaalisen ja psykologisen poispääsyn kotoa, tutkimusaineiston päiväkirjoissa tietokone näyttäytyy poispääsynä työpaikalta. Työtietokone on paitsi työväline, myös yksityiselämän foorumi. Työtehtäviin liittymätön tietokoneen käyttö on vakiintunut osa työpäivää: henkilökohtainen sähköposti, keskustelufoorumi tai Facebook avataan koko päiväksi pyörimään työohjelmistojen rinnalle. Työnantajan näkökulmasta kysymyksessä lienee joko työtehoa lisäävien mikrotaukojen pitäminen tai aineeton varkaus, työajan käyttäminen muuhun kuin työtehtäviin, työntekijän näkökulmasta sosiaalinen kanssakäyminen, joka korvaa myös kahvipöytäkeskusteluja ja muuta työyhteisön kasvokkaista viestintää. Sähköpostin ja sosiaalisen median kautta voi myös olla yhteydessä omaan ystäväpiiriin, jos työyhteisössä ei ole samanikäisiä tai -henkisiä keskustelukumppaneita. Verkon sosiaalinen käyttö ei ole vain nuorten, 1970–1980-luvulla syntyneiden, työntekijöiden tapa, vaan työtietokonettaan käyttävät yksityiselämänsä sosiaaliin suhteisiin yhtä lailla iäkäämmät, 1950-luvulla syntyneet, työntekijät. Eri ikäryhmien erona on lähinnä se, että nuoret aikuiset ovat ensisijaisesti Facebookissa, varttuneemmat sähköpostissa ja keskustelupalstoilla.

työajanseuranta näyttää miinusta yhden tunnin kymmenen minuuttia. Ihan siedettävä lukema. [...] Avaan tietokoneen ja kirjaudun viiteen ohjelmaan (joista yksi puhelin) sekä avaan intranetin ja toisen nettiselaimen Hesarin nettiiutisia ja Facebookia varten. [...] Kirjoitan yhden kommentin Hesarin nettisivujen uutiseen

[...] Facebookissa hoidan virtuaalilemmikin asioita ja liityn ryhmiin (nainen, 1972, pankkiyhteyksien ja reskontran hoitaja, #588)

Konig ja Guardia (2014, 359) tarkastelivat työajan ja -tietokoneen käyttämistä yksityisasioihin odottaen osoittavansa sen helpottavan työn ja perheen yhteensovittamista, mutta päätyivät tutkimustuloksillaan sen sijaan vahvistamaan näkemyksen työasioiden ulkopuolista internetin käytöstä työn kannalta negatiivisena ilmiönä, joka lähinnä kertoo työidentiteetin heikkoudesta ja työhön sitoutumattomuudesta. Samoin Järvensivu ja Nikkanen (2014b, 127; 2014d, 98) toteavat, että sosiaaliseen mediaan pakeneminen voi olla passiivinen, vetäytyvä, työstä etäännyttävä selviytymisstrategia suhteessa työelämän vaatimuksiin. Antila (2005, 161) puolestaan huomauttaa, että työajan käyttäminen omien asioiden hoitamiseen puhelimen, sähköpostin ja internetin välityksellä voi olla yksi työntekijän vastarinnan muoto, joita perinteisessä teollisuusyhteiskunnassa olivat hidastelu, lakkoilu tai sabotaasi ja nykyaikaisessa työelämässä oleellisen tiedon panttaaminen ja epäoleellisen levittäminen, tarkoituksellinen, huomaamaton mahdollisuuksien hyödyntämättä jättäminen, näennäispuuhastelu ja haluttomuus kehittämistoimintoihin. Tutkimusaineiston päiväkirjat eivät niinkään kerro tarkoituksellisesta vastarinnasta tai selviytymisstrategiasta, mutta kylläkin heikosta samaistumisesta työhön (vrt. Konig & Guardia 2014, 259) ja eräänlaisesta omaksutusta passiivis-aggressiivisen työhaluttomuuden kulttuurista, jota kuvaa hyvin Antilankin (2005, 161) siteeraama vanha lentävä lause: "Työntekijät ovat tekevinään töitä ja työnantaja on maksavinaan palkkaa".

Työn rajattomuutta lisää etätyömahdollisuus. Päiväkirjoissa etätyö lisää kirjoittajien työtyytyväisyyttä: se säästää työmatkoilta, antaa liikkumavapautta ajankäyttöön, tarjoaa rauhallisen työympäristön, mahdollistaa ansiotyön ja kotiaskareiden lomittamisen (Samoin Anderson & Kelliher 2011, 311) ja luo kiireettömyyden ja vapauden tuntua työpäivään. Tutkimusaineiston päiväkirjojen perusteella esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa yleistynyt käytäntö, jossa työt jaetaan työnantajalähtöisesti toimistotöihin, matkatöihin ja kotona tehtäviin töihin niin, että työpaikalla ei ole edes työtilaa kaikille työntekijöille (Anderson & Kelliher 2011, 303; Hilbrecht ym. 2013, 133), ei näytä vielä saavuttaneen päiväkirjoissa kuvattuja suomalaisia työorganisaatioita. Päiväkirjojen kuvaama kotona tehtävä etätyö näyttää täysin vapaaehtoisena, työntekijälähtöisenä työskentelymuotona, josta työntekijä voi halutessaan siirtyä vaikkapa kesken päivän myös työpaikalleen siellä tyhjänä odottamaan työhuoneeseensa. Etätyöpäivät ovat virkistäviä poikkeuksia, eivät työnantajalähtöistä, pakollista kotona työskentelyä.

Ojalan, Nättin ja Anttilan (2014, 76–77) osoittama kotona tehtävien töiden tilastollinen kasautuminen nuorille vanhemmille ei näy tutkimusaineiston päiväkirjoissa, joissa etätöitä ja epävirallisia ylitoita tekevät yhtä lailla iäkkäät, perheettömät työntekijät. Perhe tai lastenhoito mainitaan erittäin harvoin kotona työskentelyn syyksi, enemmänkin kotona työskentelyä perustellaan työn määrällä tai kiinnostavuudella. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa etätö liittyy aiempien tutkimusten (esim. Cooke, Chowhan & Cooper 2014, 567; HUUHTANEN & JURVANSUU 2006, 45; NÄTTI, VÄISÄNEN & ANTTILA 2006, 81–82) tavoin ensisijaisesti asiantuntijatyöhön. Kotona tehtävä työ voidaan ottaa myös itsestäänselvyytenä ja mahdollisuus ajasta ja paikasta riippumattomaan työskentelyyn muuttua jopa sisäiseksi tai ulkoiseksi pakoksi tehdä töitä myös kotoa käsin työajan ulkopuolella aamuisin, iltaisin ja viikonloppuisin. Erityisesti työsähköposti ja -puhelin seuraavat kotiin ja vapaa-aikaan. Tavoitettavuuden vaatimus liittyy ensisijaisesti esimies- ja päivystystehtäviin, mutta tavoitettavuuden kulttuuri on omaksuttu mitä moninaisimmissa ammatti- ja koulutusryhmissä ja vieläpä niin vahvasti, että työsähköpostin ja matkapuhelimen seuraamista ja viesteihin ja puheluihin vastaamista vapaa-aikana – aamuisin, iltaisin, viikonloppuisin ja vuosilomilla – pidetään täysin itsestäänselvänä, kyseenalaistamattomana käytäntönä (samoin mm. Anderson & Kelliher 2011, 305, 312; Duxbury & Smart 2011, 278).

Sähköpostejakaan ei ollut paljon, koska lomastani huolimatta olin vastaillut niihin, niin kuin jokainen tekee (mies, s. 1950, kappalainen, #263)

Tekniikka itsessäänkin kourkuttaa: Internetin, verkkotyöskentelyalustojen ja sähköpostin loppumaton uutis-, tieto- ja viestivirta vie mennessään. Huomattavasti harvinaisempaa on tavoitettavuuden kulttuurista pakeneminen, jolloin työpaikan ansioksi luetaan nimenomaan se, että työ tehdään yksinomaan työaikana ja -paikalla, työkännykkää ei ole eikä työsähköpostiin pääse kotikoneelta, että työ on vain työtä eivätkä työasiat seuraa vapaa-ajalle ja kotiin konkreettisesti työtehtävinä tai henkisesti asioiden miettimisenä. Töiden tekeminen vapaa-aikana voi olla myös työorganisaation vakiintunut tapa niin, että ilta- ja viikonlopputöihin on vertaispainetta. Kun ulkomaisissa tutkimuksissa (esim. Duxbury & Smart 2011, 274; Rafnsdottir & Heijstra 2013, 290–291; Wattis, Standing & Yerkes 2013, 8–12) korostuu organisaatiokulttuurinen paine jatkuvaan, tauottomaan tavoitettavissa ja työssä olemiseen, suomalainen organisaatiokulttuuri näyttää päiväkirjojen perusteella pääsääntöisesti huomattavasti lempeämpänä ja varsin vahvojen työsuojelu- ja työhyvinvointikäytäntöjen leimaamana: päiväkirjan kirjoittajat eivät pidä epätyypillisiä työaikoja erityisenä ansiona, vaan päinvastoin sähköpostien lähettämistä aikaisin aamulla tai myöhään illalla hävetään, koska sitä pidetään huonona mainoksena itselle, omalle yritykselle tai työorganisaatiolle.

Herään usein aikaisin, viiden maissa, jotta ehdin suunnitella, järjestellä, kirjoittaa sähköposteja. Huomaan vain, että vähän nolottaa lähettää työsähköposteja, joihin kirjautuu kellonaika 5.40 tai jotain sellaista. Aamu on minulle vireintä aikaa, miksipä en siis lähettäisi viestejä saadakseni ne hoidettua? (mies, s. 1961, johtamiskouluttaja, #401)

Työ- ja vapaa-ajan sekoittuminen ja työtehtävien tekeminen kotona iltaisin ja viikonloppuisin näyttäisi olevan kaikkein tyypillisintä opetustehtävissä (samoin mm. Julkunen, Nätti & Anttila 2004, 99). Tuntien jälkeen koulutilat saattavat tarjota rauhallisen työympäristön valmistella tunteja tai tarkistaa tehtäviä niin, että työpapereita ei tarvitse ottaa mukaan kotiin. Opetustuntien jälkeiseksi erityiseksi työnteoksi voidaan laskea koululla käytetty aika vajaan tunnin useamman tuntiin. Joissakin kouluissa sovelletaan yhteisöllistä oppimista ja työskentelyä myös opettajien kesken niin, että opettajakunta kokoontuu työpäivän jälkeen yhteiseen opintopiiriin. Työtä tehdään myös työpaikan ja vakiintuneen työajan ulkopuolella. Opetuksen valmistelu tai tehtävien tarkastaminen eivät ole sidottuja koulutiloihin, päinvastoin koti saattaa olla rauhallisempi työympäristö ja tarjota paremmat työskentelyolosuhteet kuin täysi opettajanhuone, jonka tietokoneille on useita käyttäjiä. Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 135) kutsuvat kotona työskentelyä opettajien nautinto-oikeudeksi, josta ammattikunta ei halua luopua. Varsinkin kokonaistyöajassa työ- ja yksityisasiat myös lomittuvat: virallisena työaikana ja työpaikalla voidaan hoitaa myös yksityisasiota ja työtehtävät tehdä iltaisin kotona. Kokonaistyöajassakin iltatöitä tehdään myös suuren työmäärän pakottamina.

sovittiin, että lähdetään vielä auringonvalolla vetäisemään lenkki. [...] Siunattu kokonaistyöaika ilman kellokorttia tekee tämän minullekin mahdolliseksi vaikka omatunto kolkuttelee. Silloin on vain muisteltava 10–12-tuntisia työpäiviä yliopistolla, jossa usein joutuu tekemään päällekkäin ja limittäin montaa eri asiaa. [...] jonkinasteinen tietokoneriippuvuus pitää istumassa töiden ääressä aina iltayhdeksään (nainen, s. 1951, professori, #604)

Vaikka päiväkirjojen perusteella tältä ensi katsomalta näyttäisikin, epätyypilliset työajat eivät kuitenkaan välttämättä tarkoita, että työtunteja kertyisi vuoteen sen enempää kuin viikkotyöaika noudattavilla. Opetustyökin on projektiluontoista: kiireiset ja vähätöiset työpäivät vuorottelevat lukukausien ja opetusjaksojen mukaan. Opettajan työ on varsin omaehtoista, opetuksen valmistelun laadun, laajuuden ja ajankäytön voi päättää itse. Tehtyjen työpäivien pituus on paljolti oma valinta, työhön saa kulumaan aikaa valitsemansa määrän sen mukaan, mitä kaikkia asioita haluaa omaan työmääräänsä sisällyttää. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa yllättävääkin on, että opettajan kotityönä tekemän työn määrä ei näytä seuraavan työvuosia. Voisi ajatella, että nuorimmat opettajat käyttäisivät eniten aikaa opetuksen valmisteluun ja tehtävien tarkistamiseen, kun taas kolme–neljä vuosikymmentä opettajina toimineet tekisivät työnsä vankalla rutiinilla ja vähäisemmällä ajankäytöllä. Työpäiväkuvausten perusteella näin ei kuitenkaan näyttäisi olevan, vaan opetustensa valmisteluun voivat käyttää huomattavasti aikaa yhtä lailla 60- kuin 30-vuotiaat. Itsenäisen työskentelyn ajankäytön eroihin vaikuttavat varmasti kunkin

kirjoittajan persoonallisuus perfektionistisesta velvollisuudentunnosta boheemiin suurpiirteisyyteen, mutta eniten ajankäyttö näyttäisi liittyvän työmotivaatioon. Opetuksen valmistelu on työtehtävä, johon on mahdollista sisällyttää varsin rajaton määrä oman ammatillisen osaamisen kehittämistä, oman tietämyksen ylläpitämistä, uusien opetusmenetelmien kokeilua, opetusaineistojen laatimista ja oppimistehtävien monimuotoistamista (vrt. Aitta 2006, 33; Antila 2005, 19–20). Työstään innostuneet opettajat tekevät sellaistaakin ylimääräistä työtä, mikä ulkopuolelta katsoen ei näytä lainkaan välttämättömältä, kun taas työmotivaation puute lienee paras selitys sille, että seuraavan päivän opetusten odottaessa valmistelua ilta toisensa jälkeen kuluu ajanvieteromaania lukien tai muutoin työntekoa viivytellen, vaikkakin ajatellen.

Opettajantyö saattaa näyttäytyä myös varsin kokonaisvaltaisena elämäntapana. Sanomalehti- ja televisiouutisten seuraamisessa omaehtoinen, yleissivistyksellinen tiedonseuranta ja opetusten valmistelu sekoittuvat toisiinsa. Työtä tehdään ensimmäiseksi aamulla ja viimeiseksi illalla, ajanvietteenä televisiota katsottaessa, sairauslomalla, virkavapaalla ja talkootyönä työpaikan sekalaisissa töissä. Julkisen keskustelun antamasta kuvasta työuupumuksesta suomalaisen työelämän kansantautina ja elämäkertakirjoituksia hallitsevasta synkkäsävyydestä ja ongelmakeskeisestä kerronnasta (vrt. Apo 1993, 127; Määttänen 1993, 162; Roos 1987, 31) poiketen tutkimusaineiston päiväkirjoissa työn hallitsevuus kertoo kuitenkin työuupumusta useammin työn imusta: työ on asia, jota on mukava ajatella illalla viimeiseksi ja aamulla ensimmäiseksi.

[illalla kotona] Kirjoitan sitten huomiseksi Muumipeikko ja pyrstötähti -kirjasta kohtauksen [...] Tämän pohjalta sitten leikimme keskiviikkona (nainen, s. 1952, lastentarhanopettaja, #386)

Palkatonta, työajaksi rekisteröimätöntä vapaa-ajan työtä kotonaan iltaisin ja viikonloppuisin tekevät myös viikkotyöaikaan noudattavat työntekijät. Myös työpaikalla tehdään pimeää työtä ohi työajanseurannan: ellei ylitunteja saa jatkuvan suuren työmäärän vuoksi pidettyä vapaana, niiden leimaaminen työaikaseurantaan on turhaa. Ylituntien leimaamatta jättämisellä voidaan myös säästyä moitteilta, mikäli esimiehen tehtävänä on puuttua ylituntien määrään, tai antaa esimiehelle ja työyhteisölle kuva todellisesta suuremmasta työtehosta ja kompetenssista. Tämä kellonkortin ohi tehtävä työ näyttäisi olevan suomalaisessa työelämässä ihan tavanomainen ilmiö: palkansaajatutkimuksen vastaajista yli puolella oli käytössä jopa työaikapankki, mutta joka kahdeksas työaikapankkijärjestelmän piirissä olevista työntekijöistäkin teki korvauksettomia ylitöitä, sen ulkopuolella olevista peräti viidennes (Antila 2005, 11).

Pitkät työajat liitetään nykyään usein nimenomaan asiantuntijatyöhön (mm. Reindl, Kaiser & Stolz 2011, 7), mikä tulee esille myös tutkimusaineiston päiväkirjoissa. Tyypillistä työn teke-

minen vapaa-ajalla on esimiestehtävissä, jossa hallinnollisia töitä tehdään, laskuja, lomaesityksiä ja matka-anomuksia tarkistetaan, sairaspöytäkirjoitusta vastaanotetaan ja sijaisia järjestetään myös iltojen ja viikonloppujen virallisena vapaa-aikana. Monia työtehtäviä, kuten työhön liittyvien aineistojen lukemista, ei välttämättä edes mielletä varsinaiseksi työnteoksi, vaan sen katsotaan kuuluvan osaksi ammatillisen osaamisen ylläpitoa ja työorganisaation asioiden seuraamista. Erityisesti esimiestyön ihmisten johtamiseen liittyy Jokisen (2005, 70–71, 109–110) ja Holvaksen ja Vähämäen (2005, 17, 71) kuvaama kotityönomaisuus: työ ei ikinä tule valmiiksi, sen voisi aina tehdä paremmin ja olla työperheen käytettävissä ja tukena enemmän. Eräs päiväkirjan kirjoittajistakin vertaa esimiestyötä äitiyteen, äidin työn loputtomuuteen ja jatkuvaan riittämättömyyden tunteeseen:

Esimiestyö ei koskaan lopu. Sitä voi aina tehdä enemmän, aina voi olla enemmän työntekijöiden tukena, kehittää enemmän. Esimiehillä on samanlaisia riittämättömyyden tunteita kuin äideillä. Varsinkin kun perustyöni ihan hyvin täyttäisi päivät. [...] Toisaalta joutuu hyväksymään sen, että työ tulee noin suunnilleen hoidettua (nainen, s. 1954, tilapalvelupäällikkö, #662)

Työn ylenpalttisuus ja kuormittavuus kytkeytyy organisaatiouudistuksiin, uusiin palvelu- ja hallintotehtäviin, henkilöstön vähentämiseen, työtehtävien uudelleenjakamiseen jäljellejääneiden kesken ja työtehtävien kasaantumiseen yksille ja samoille henkilöille. Palkaton työntekeä ei liity vain asiantuntija- tai esimiestyöhön, vaan palkatonta lisätyötä tehdään organisaatiohierarkian alemmillakin tasoilla. Tämä vastaa sitä Turusen (2015, 114) European Values Study -aineistosta tekemää arkikäsitteistä poikkeavaakin huomiota, että työn keskeisyys elämänalueena ja vahvin työetiikka liittyy alimpiin koulutus- ja ammattiryhmiin. Päiväkirjoissa omien töiden hoitamista hyvin, itselle asetetun vaatimustason mukaisesti pitävät kunnia-asianaan kaikkien koulutus- ja ammattiryhmien edustajat kaikilla hierarkia- ja statustasoilla. Työt, joita ei ehditä tehdä työajalla, tehdään talkootyönä työpaikalla tai kotona. Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 124–125) nimittävät tätä pidempään työaikaan johtavaa kireälle vedettyjen resurssien, suorituspaineen ja ammatillisen moraalin yhdistelmää professionaaliseksi pakkoraoksi. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa ylimääräisten työtehtävien tekeminen ohi työajanseurannan näyttäisi kuitenkin pakkoa enemmän kertovan työn perinteisen psykologisen sopimuksen omistautuvasta sitoutumisesta työorganisaatioon ja uhrautuvaan kunniakäsitykseen perustuvasta työmoraalista (vrt. Helkama 2015, 154–158; Kortteinen 1992, 300–332; Saari 2015, 147–149; Wallin 2010, 276–277).

Vilkaisen kunnantalon päätyikkunoita, kaikissa palaa jo valo. On palanut varmaan jo tunnin ja tulee palaamaan joissakin ikkunoissa iltamyöhään saakka. Kellokorttiin merkitään jotain ylitöistä, jos merkitään. Mitähän paperiliiton Ahonen tuumaisi tästä hyväntekeväisyydestä? Ei mahtaisi käsittää ollenkaan, että ihmiset vapaaehtoisesti ilman palkkaa tekevät ylitöitä tavoitteenaan vain, että annetut tehtävät tulevat hyvin tehdyiksi ja ajallaan. Itse kyllä laitan ylityötunnit kellokortille, ovatpahan ainakin näkyvissä. Eri juttu on, koska ehdin pitää ne vapaana (nainen, s. 1957, arkistonhoitaja, #525)

Tutkimusaineiston päiväkirjoissa suurimmassa määrin työ- ja vapaa-aika sekoittuvat kuitenkin niillä palkkatyöläisillä, jotka tekevät palkkatyötään kotonaan ja joilla palkkatyöhön liittyy kotityötä vastaavia työtehtäviä, kuten ruuanlaittoa, pyykinpesua ja siivousta. Näissä töissä tavoitettavissa olemisen aika ja työpäivän alkamisen ja päättymisen välinen ajanjakso saattaa myös olla poikkeuksellisen pitkä: päivä alkaa aikaisin ja päättyy myöhään joko suorana asiakaskontaktina, sen valmistelutehtävinä tai tavoitettavissa olemisena. Tällainen koko elämää leimaava työn läsnäolo liitetään usein maataloustyöhön, mutta tutkimusaineiston päiväkirjoissa maatalojen työt näyttävät itse asiassa varsin selkeästi ajallisesti rajattuina. Navettatöihin toki lähdetään aikaisin aamusta, mutta aamutöiden jälkeen päivänseutu on vapaana karjanhoitoon liittymättömille kotitöille, ruuanlaitolle, pyykinpesulle, kaupassakäynnille ja vastaaville tehtäville, jotka palkkatyössä käyvät perheenäidit ja -isät tekevät työpäivänsä päälle. Illansuussa navettatöihin mennään toistamiseen, mutta iltalypsy sijoittuu alkuiltaan niin, että varsinaiset iltatunnit ovat vapaa-aikaa. Puhtain esimerkki pitkistä työpäivistä ei siis liity maataloustyöhön, vaan hoivatyöhön, ennen kaikkea omassa kodissaan lapsia hoitaviin perhepäivähoitajiin, jotka aloittavat työpäivänsä niin, että hoitolasten aamuruuat ja muut hoitopäivän valmistelut ovat valmiina ennen lasten vanhempien työaikojen ja -matkojen alkua, ja päättävät sen vanhempien työpäivien ja -matkojen jälkeen seuraavaa päivää valmistelevaan siivoukseen ja ruuanlaittoon.

Tutkimusaineiston päiväkirjojen yrittäjien ja vapaiden ammattien harjoittajien päiväkirjoista ei, yllättävää kyllä, nouse esille muun muassa Peltokosken (2012, 100) sanoittama itsensätyöllistäjien työajan ja elämän ajan kielteinen yhteisyys, jossa työt kulkevat koko ajan mukana, samalla kun jo pelkkä työllistyminen vaatii jatkuvaa kouluttautumista, verkostoitumista ja ideointia. Sen sijaan tutkimusaineiston päiväkirjojen perusteella tämä työn ja vapaa-ajan sekoittuminen näyttää paljolti tavoiteltavana tilanteena, yrittäjäksi tai freelanceriksi ryhtymisen perusteena ja erityisenä rikkautena.

Viime syksystä olen toiminut yrittäjänä ja toimistoni on mummon mökkini keittiössä. [...] Toki koulutus- ja valmennusyrittäjänä lähdän monena aamuna asiakkaiden luokse kouluttamaan, mutta toimistopäivät ovat rauhallisia ja työt, kotityöt ja vapaa-aika sekoittuvat suloisesti. (nainen, s. 1973, yrittäjä, #481)

Päiväkirjojen itsensätyöllistäjien työkuvaukset vastaavat pitkälti Åkerbladin (2014b, 146) informanttien näkemyksiä yrittäjämäisestä työstä sen yksilöllistetyistä riskeistä huolimatta voittopuolisesti myönteisenä asiana sen tarjotessa mahdollisuuden autonomiseen (työelämä)toimijuuteen, työn ja muun elämän välisten aika-tila-suhteiden omaehtoiseksi koettuun säätelyyn ja työnteon mielekkyyteen. Epävarmuutta siedetään ja olosuhteisiin tyydytään – tai niistä jopa

nautitaan – erityisesti silloin, kun työn prekaarisuus mieltyy omaksi valinnaksi ja ammatinvalinnalliseksi kysymykseksi. Omaa prekaaria tilannetta tehdään elettäväksi omaksumalla työelämän nykytilaa koskeva epävarmuuspuhe ja joustavan yrittäjä-työntekijän ideaali. (Åkerblad 2014a, 177).

Ulkopuolelta tarkastellen vahvin kielteinen työn rajattomuuden tilanne liittyy lyhytaikaisia sijaisuuksia tuntityönä tekeviin keikkatyöläisiin, jotka kutsutaan esimerkiksi asiakaspalvelu-, hoiva- tai opetustehtäviin hyvinkin lyhyellä varoitusajalla ja jotka siten joutuvat olemaan käytettävissä ja puhelimen, sähköpostin ja yhteydenottojen tavoitettavissa keskeytyksettä toimeentulon, työkokemuksen, verkostojen ja tulevien työtilaisuuksien rakentamiseksi. Päiväkirjojen kirjoittajien omat tulkinnat keikkatyöläisyydestä ovat kuitenkin yllättävän myönteisiä. Tähän vaikuttanee se, että päiväkirjoissa kuvattu keikkailu perustuu paljolti kirjoittajan vapaaehtoiseen valintaan, koetaan tilapäiseksi siirtymäksi opinnoista varsinaiseen työelämään ja nuoruudesta aikuisuuteen tai on vakiintunut normaaliksi elämäntavaksi, joka hyväksytään varsin kriittittä oman valmistumisajankohdan ja nykyhetken työmarkkinatilanteen väistämättömäksi seuraukseksi (samoin Kylmäkoski 2012, 18; Åkerblad 2014a, 177). Varsinkin nuoret asiantuntijat ovat tietoisia työn epävarmuudesta ja rajattomuuden vaatimuksista, ja näkevät työelämän kilpailuna määräaikaisista työpaikoista, jossa voittaminen edellyttää jatkuvaa henkistä, fyysistä, ajallista ja määrällistä joustamista ja tehostamista. Huonoihinkaan työolosuhteisiin ei niinkään reagoida niitä jättämällä, vaan pikemminkin sinnittelemällä ja sietämällä, ja varsinkin nuoret työntekijät ottavat työsuhde-epävarmuuden ja vallitsevat olosuhteet annettuina ja vaihtoehdottomina (samoin Järvensivu ja Nikkanen 2014e, 145; 2014g, 191–193; Puuronen 2012, 182).

Minulla on työpaikka, määräaikainen tosin. Mutta pätkätyöt ovat jotenkin niin tätä aikaa, vakityöstä voin vain unelmoida! Mielenkiintoista työtä, jossa toisaalta koen koko ajan riittämättömyyden tunnetta. Sitä nykyajan työelämä kai on. Kilpailu työpaikoista on kovaa, siksi pitää jatkuvasti osoittaa olevansa paras ja tehdä aina vain enemmän ja kovemmin töitä, pitää olla nopeampi, luovampi, venyvämpi. (nainen, s. 1981, toimittaja, #159)

Näissä määräaikaisissa töissä olevien nuorten työntekijöiden työelämäkokemukset tulevat ehkä lähimmäksi prekaarityön tunnusmerkkejä. Sen sijaan Yhdysvalloissa tavallinen useamman matalapalkkatyön tekeminen näyttää päiväkirjojen perusteella suomalaisilla työmarkkinoilla varsin tuntemattomalta ilmiöltä. Kahden työn tekeminen tulee esille päiväkirjoissa varsin harvoin, lähinnä asiantuntija- ja sivutoimisen opetustyön tai ansiotyön ja vapaan taiteellisen työn yhdistelmänä tai vaimon avustavan perheenjäsenen työnä miehen maatalous- tai muussa yrittäjyydessä. Varsinkin asiantuntijoille sivutoimet näyttävät olevan ennen kaikkea kiinnostavia har-

rastuksia, joiden taloudellinen merkitys on varsin toissijainen. Kahta työtä yleisempänä näyttäytyy kahden asuinpaikan yhdistäminen. Koti- ja työpaikkakunnan erillisuus vaatii ajallista, taloudellista ja henkistä resursointia, mutta antaa myös mahdollisuuden erottaa kodin vapaa- tai etätyöpäivät ja työn lähipäivät toisistaan ja pidentää lähityöpäiviä etätyöpäivien lyhentämiseksi. Kahden paikkakunnan loukku liittyy tutkimusaineistossa ennen kaikkea asiantuntijatyöhön. Työskentelyyn toisella paikkakunnalla erossa perheestä tai pitkiin työmatkoihin ollaan valmiita, jos työ toisella paikkakunnalla tarjoaa omaa koulutusta vastaavan työn, kiinnostavia haasteita tai mahdollisuuden urakehitykseen. Suorittava työ näyttää sijaan varsin kotipaikkasidonnaisena: päiväkirjoihin ei sisälly ammattityöhön liittyviä mainintoja matkustamisesta tai muuttamisesta työn perässä.

Vaimoni on työssä laatupäällikkönä (3 vuoden määräaikainen työ) N:n yliopistossa, ja käy viikonloppuisin kotona [...]. Vien hänet aamujunalle maanantaisin ja hän palaa kotiin perjantai-iltana kello 19 jälkeen junalla. Hänen varsinainen työpaikkansa on N:n yliopistossa tilastollisena asiantuntijana. (mies, s. 1953, tietohallintopäällikkö, #259)

Tutkimusaineiston päiväkirjojen antama kuva työn rajoista tai rajattomuudesta on varsin perinteinen: suurelta osin päiväkirjat kuvaavat hyvinkin perinteistä työaikaan ja -paikkaan sidottua työntekoa. Työn rajattomuuskin on varsin perinteistä: uuden työn rajattomuuden sijaan on kysymys pikemminkin perinteisestä työn rajattomuudesta korkeintaan ajallisesti laajentuneena. Perhepäivähoitajan työ on aikaisempinakin vuosikymmeninä ollut varsin rajatonta, vaikkakin aiempien vuosikymmenten kiinteitä virastotyöaikoja joustavammat liukuvat työajat toki saattavat joustavoittaa myös hoivatyön työaikoja, samoin kuin kauppojen ja muiden palveluyritysten aiempaa laajemmat aukioloajat heijastuvat vanhempien (Miettinen & Rotkirch 2012, 12) ja siten perhepäivähoitajien työaikoihin.

Työn rajattomuus perustuu kuitenkin ennen kaikkea teknologisen kehityksen aikaansaamaan sähköiseen tavoitettavuuteen. Työ esiintyy päiväkirjoissa ikään kuin työvälineidensä määrittämänä. Tietokone ja muu viestinnällinen konteksti asettuu työkuvausten keskiöön niin, että työntekijä näyttää ikään kuin tietokoneelle alisteisena toimijana. Työntekijä näyttää tekevän työtään tietoteknisten sovellusten jatkeena voimatta vaikuttaa niihin sen sijaan, että tietotekniikka olisi hänen hallitsemansa viestintäväline yhteydenpidossa kollegoihin ja asiakkaisiin. Matkapuhelin, sähköposti, tekstiviestit ja verkkoviestintäfoorumit helpottavat yhteydenottoa ja muuttavat samalla viestintäkulttuuria niin, että esimerkiksi lapsen poissaolosta ilmoitetaan opettajalle etukäteen samana aamuna tai edellisenä iltana. Tavoitettavuuden kulttuuri myös muuttaa palvelukulttuuria ja -odotuksia: opettajan vastausta opiskelijan tai vanhemman sähköisiin vies-

teihin odotetaan varsin välittömästi. Vaikka Kauppilan ja Tuomaisen (1996, 159–196) tutkimukset osoittavat suurin ikäluokkiin kuuluvien ja sitä nuorempien opettajien hylänneen sotaa edeltävien opettajasukupolvien opettajan elämäntavan ja rajanneen opettajuutensa koulu-kontekstiin, nykyinen tavoitettavuuden kulttuuri näyttää muuttavan opettajantyötä takaisin elämäntavan suuntaan vähintäänkin virtuaalisen 24/7-tavoitettavuuden ihanteena. Sama sähköinen tavoitettavuuden vaatimus leimaa esimiestehtäviä: organisaation ja alaisten käytössä voisi olla loputtomasti, ihmisten johtaminen ei koskaan tule valmiiksi. Ahdistavin, kokoaikaisen, odotus-tilallisen (käsite Holvas & Vähämäki 2005) tavoitettavuuden vaatimus koskee kuitenkin työtömyyden ja työllisyyden rajalla olevia keikkatyöläisiä, jotka päivystävät puhelinta riippuvai-sina lyhyellä varoitusajalla esitetyistä kutsuista lyhyisiin muutaman päivän tai tunnin sijaisuuksiin. Päiväkirjoista löytyy myös ennen kaikkea oman sisäisen työmoraalin pakkoon perustuvan uhrautuvan, ylenmääräisen, uuvuttavan, rajattoman työnteon kuvauksia, mutta yhtä lailla ja enemmänkin rajattomuus näyttyy työn imuna (Samoin Järvensivu 2010, 26): omana tavoiteltuna elämäntapavalintana ja mahdollisuutena tehdä itselleen mieluista työtä ja toteuttaa itseään siinä.

6.1.3 Työ yhteisönä

Työyhteisö on yksi tutkimusaineiston päiväkirjoissa useimmin mainituista työhön liittyvistä asioista. Ennako-odotuksista poiketen työorganisaatio mainitaan erittäin harvoin toimialan, hierarkian tai statuksen näkökulmasta, vaan niiden sijaan työorganisaatio näyttyy nimenomaan henkilökohtaisten sosiaalisten suhteiden yhteisönä. Roos (1988, 49, 189–191) totesi tutkimissaan toimihenkilöelämäkerroissa erityisesti naisten painottavan työn sosiaalisia suhteita ja niiden merkitystä koko elämälle ja mitätöivän näin työn ikäviä piirteitä ja palkkatyössäkäynnin pakkoa. Samoin Helliwell ja Wang (2014, 395–396) toteavat varsinkin naisten arvostavan työpaikan luottamuksen ja onnellisuuden ilmapiiriä. Tämä sosiaalisten suhteiden merkitys korostuu myös tutkimusaineiston päiväkirjoissa. Päiväkirjojen perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että sosiaaliset suhteet ovat yhtä lailla tärkeitä miehille kuin naisillekin. Toki naisten kirjoittamia työn sosiaalisia suhteita on määrällisesti enemmän, mutta tämä pätee kaikkiin aineiston teemoihin aineiston epäedustavan sukupuolijakauman vuoksi. Miesten päiväkirjoissa kuitenkin pohditaan ja painotetaan yhtä lailla työyhteisön ihmissuhteita, jopa niin, että monet vuosilassanaisimmat ja avomielisimmät ihmissuhteiden arvostuksen ilmaukset ovat juuri miesten kirjoittamia.

Olen nelikymppinen yrittäjä Savosta, jolla on maailman paras yhtiökumppani. Yhdessä olemme soutaneet kivikoilla, karikoilla ja myötätuulen laineillakin. Vaikka arkiamuksin on aamuneljäksi riennettävä töihin,

en päivääkään vaihtaisi pois. Parin vuoden kuluttua tulee kymmenen vuotta [yhtiökumppanuutta] täyteen [...] kuinka asiani ovatkaan hyvin: olen siunattu parhaalla mahdollisella yhtiökumppanilla, mahtavilla työntekijöillä, maailman parhailla vanhemmilla [...] ja mitä mukavimmasta mukavimmalla metsästyskaverilla, naapurin N.N:lla... ei täällä ainakaan lama pure, tai se ei tunnu miltään (mies, s. 1965, tuotantopäällikkö, #533)

Työyhteisön sosiaalisten suhteiden merkitys tulee esille sekä työelämän kokonaiskokemuksena että pienissä arkisissa käytännöissä. Työtovereiden kanssa tavataan vähintäänkin vaihtaa muutama sana päivän kuluessa kahviossa muista kuin työasioista, käydään lounaalla ja kuljetaan yhdessä työmatkoja sattumalta tavatessa tai erikseen sovitusti. Juttelemassa pistäytyminen saattaa olla vakiintunut tapa aloittaa työpäivä. Lounas- ja kahvitauot näyttävät päiväkirjoissa erittäin keskeisenä osana työpäivää ennen kaikkea työyhteisön sosiaalisen vuorovaikutuksen foorumeina. Ne ovat yhteisöllisiä tapahtumia, jotka vietetään tutun työtoverin tai ryhmän kanssa ajankohtaisista aiheista, yksityiselämän kuulumisista tai työasioista puhellen. Työasioista voidaan puhua myös vietettäessä vapaa-aikaa työtoverien kanssa, ellei nimenomaisesti toisin ole sovittu. Koko henkilökunnan tai tiimin yhteinen kahvitauko voi olla paitsi yhteisöllisyyden rakentamisen väline, myös tärkeä tiedonvälityskanava. Kahvipalaverissa voidaan vaihtaa työhön liittyviä kuulumisia ja keskustella työasioista säännöllisesti, ajallisesti ja sisällöllisesti tiiviissä muodossa, epävirallisessa ja hierarkiattomassa kontekstissa. Yksinäisessä opetus- ja hoivatyössä yhteiset tauot ovat tärkeitä myös vertaiskontakteina, vertaistukena ja epävirallisena työnohjauksena, jossa puretaan päivän tapahtumia, ongelmatilanteita, omia tunteita ja niiden syitä ja mietitään tulevien päivien ohjelmaa, toimintatapoja ja ongelmatilanteiden ratkaisumalleja.

Ehdin töihin vielä naftisti tapaamaan aamukahvirinkiä. Se on kyllä mainio seurue. Oli ongelma mikä tahansa, kahvipöydästä löytyy hyvä kokoelma mielipiteitä. Tänään naureskeltiin, sivuttiin politiikkaa ja miten päästiinkään työkaverin lapsen musiikkiluokalle pyrkimiseen. Asioita ei aina jälkeenpäin muista, lepoina meininki on pääasia. (mies, s. 1968, tutkija, #567)

Hyvää työilmapiiriä arvostetaan ja työyhteisön yhteishenkeä rakennetaan myös yhteisillä juhlilla. Työtoverit voivat olla se ystäväpiiri, joiden kanssa vietetään vapaa-aikaa, harrastetaan, käydään kulttuuri- ja urheilutapahtumissa, juhlitaan merkkipäiviä, jaetaan syksyn marja- ja sienisatoja ja leipomuksia ja kutsutaan kotiin kyläilemään. Työyhteisö vertautuu sosiaalisena yhteisönä mitä suurimmassa määrin kiinteään sukuyhteisöön, jonka piiriin myös työtoverien puoliset ja lapset lukeutuvat lahjojen saajina tai leipomusten tarjoajina. Kahvitauoista muodostuu merkkipäivinä tai muuten vain ilahduttamisen hengessä pikemminkin kahvikutsuja tarjottaviin, merkkipäivälahjoineen ja onnittelupuheineen. Työtovereiden poissaolo tekee työpäivästä tavallisuudesta poikkeavan hiljaisen: sairaana olevista työtovereista kannetaan huolta ja heihin ollaan yhteydessä kotiinkin päin, työvapaalta pistäydytään työpaikalle tapaamaan työtovereita,

ja työtoverien näkeminen on suuri ilon ja virkistyneen aihe pidemmän poissaolon jälkeen. Työyhteisö saattaa olla yksilön elämässä niinkin ensisijainen sosiaalinen yhteisö, että työtovereiden näkeminen tavallisen viikonlopunkin jälkeen on erityinen ilonaihe tai työhön kaivataan jo viikonlopun aikana niin, että sunnuntaina aika jo tulee pitkäksi töihin pääsyä ja työtoverien tapaaamista odotellessa. Tätä saattaa pitää jo hivenen huolestuttavana. Jotkut kirjoittajat reflektivat itsekin tiivistä suhdettaan työyhteisöönsä ja pitävät siitä irtautumista terveellisenä, vaikkakin haikeutta herättävänä asiana. Kiinteään työyhteisöön liittyy myös sen hajoamisen ja luopumisen suru: omaa ja työtovereiden eläköitymistä surraan, eläkkeellä olevia työtovereita ikävöidään ja heihin pidetään yhteyttä.

Miten rakkaita nämä kollegat minulle ovatkaan. Vuosia on tehty yhdessä työtä, välillä on ollut tosi vaikeaa lääkäripulan takia, mutta koskaan ei ilmapiiri ole ollut huono ja huumoria ei koskaan ole unohdettu. Nyt kun juuri olen jäämässä eläkkeelle, katson tätä joukkoa jo vähän kuin sivusta ja tunnen jo kaipautusta, tähän porukkaan kuulun, tämä joukko ymmärtää tunteeni ja ajatukseni – jo miltei yhdestä kulmakarvan kohotuksesta! (nainen, s. 1945, lääkäri, #278)

Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 170) totesivat tarkastelemiensa työttömyyskertomusten perusteella yhdeksi työttömyyden taakaksi työyhteisön sosiaalisen integraation – työn elämälle merkitystä antavien sosiaalisesti ylläpidettyjen arvojen ja työstä saadun hyvinvoinnin – menettämisen. Jos työorganisaatio on yksilön lähes ainoa sosiaalinen yhteisö, sen mahdolliset vaikeudet voivat saada varsin musertavan painoarvon. Jos työyhteisö on elämän ehdottomasti tärkein tai käytännöllisesti katsoen ainoa ihmissuhdeverkosto, sen menettäminen työttömyyden tai eläköitymisen kautta on omiaan tekemään näistä elämänsä siirtymistä erityisen vaikeita.

Työyhteisön ihmissuhteiden ylenmääräisen korostumisen ilmentymäksi voitaneen nimetä myös työpaikkaromanssit, jotka Järvensivun ja Nikkasen (2014b, 127; 2014d, 98) luokittelun mukaan voidaan nähdä myös passiivisena, vetäytyvänä, työstä etäännyttävänä työelämän selviytymisstrategiana. Järvensivun ja Nikkasen tulkinta sopii myös tutkimusaineiston päiväkirjojen työpaikkaromanssien kuvauksiin, jotka näyttävät nimenomaan pakona arkielämän, perheen ja työtehtävien velvoitteista emootioiden pyörteisiin. Työpaikkaromanssit ovat tutkimusaineistossa kuitenkin varsin marginaalinen ilmiö, enemmänkin tutkimusaineiston päiväkirjojen työyhteisökuvaukset vastaavat Antilan (2005, 172) työyhteisön vetovoiman, Siasin ja Cahillin (1998, 292) työpaikan ystävyssuhteiden, Treiberin ja Davisin (2012, 21) työpaikkaperheen ja Hochschildin (2001, xx, 200–205) työpaikkakodin kuvauksia. Työpaikkaan ollaan tunteenomaisenkin sitoutuneita: työpaikka on oma paikka, toinen koti, johon unohdetaan työajan jälkeensä askareisiin tai puuhastelemaan tarpeellisia tai ihan vain mukavia. Työtovereihin sitoudutaan emotionaalisesti: vahvasta tunnesiteestä kertovat päiväkirjoissa työtovereista käytetyt kuvailusanat, kuten hauska, kiva, mahtava, mukava, upea, ihana, paras ja rakas. Työtovereille

kerrotaan viikonlopun ja muut jokapäiväiset yksityiselämän kuulumiset, ilot ja surut. Työtoverien kanssa jaetaan elämän suuret ilonaiheet, heidän vertaiskokemukseensa tukeudutaan suurissa elämänmuutoksissa ja heidän lohdutuksellaan jaksetaan niin työ- kuin yksityiselämän vastoinkäymiset ja surutyöt: lasten syntymä, kasvattaminen ja kasvaminen, vanhempien, puolison ja oma ikääntyminen, sairaudet tai kuolema. Hyvän elämän perusasioihin luetaan samanarvoisesti hyvät suhteet sukulaisiin ja työtovereihin. Tuttu työyhteisö luo turvallisuutta, joka myös korvaa puuttuvat sukulais- ja ystävyys-suhteet. Samassa työorganisaatiossa tehdyt pitkät työurat ovat samanikäisiä työntekijöitä yhdistävä side, joka saatetaan kokea monessa suhteessa oman elämänpiirin vahvimaksi sosiaaliseksi verkostoksi. Työtoverit tuntevat toisensa, ymmärtävät toistensa ajatukset ja tunteet, kuuluvat yhteen yhteisen elämänhistorian ja kokemusmaailman jakaneina.

Työkavereille kerroin viimeiset kuulumiset äidin voinnista. Kolmenkymmenen vuoden aikana samanikäisten työkavereiden kanssa on ehditty elää monet ilot ja surut yhdessä. Nuorempana jaettiin seurustelut, naimisiin menot, lasten saamiset, lasten päivähoidon, koulun, rippikoulun ja opiskelun aloittamiset. Sitten lapset alkoivat muuttaa kotoa pois. Nyt puheet liittyvät lapsenlapsiin ja ikääntyviin vanhempiin, niin ja omiin sairauksiin. (nainen, s. 1958, tutkimusassistentti, #484)

Tutkimusaineiston päiväkirjoihin sisältyy viljalti hyvän ja huonon työyhteisön kuvauksia. Hyvälle työyhteisölle ei päiväkirjojen perusteella voida määritellä erityisiä ulkoisia tunnuspiirteitä: kiinteäksi työyhteisöksi koetaan yhtä lailla muutaman työntekijän ja parinkymmenen oppilaan kyläkoulu kuin tuhannen opiskelijan oppilaitoskin. Sen sijaan hyvän työyhteisön sisällöllisinä tunnuspiirteinä toistuvat varsin samat ja monen monituisissa aiemmissä tutkimuksissa osoitetut asiat: avoimuus, luottamus, hyväntahtoisuus, tiedon jakaminen, yhteistyö, auttaminen, yhdessä tekeminen, ideointi, jaettu osaaminen, yhteisöllinen asiantuntijuus, hyvä ilmapiiri ja tekemisen meininki. Siihen liittyy me-henki, joka sulkee sisäänsä organisaation kaikki jäsenet: eri-ikäiset, eri koulutus- ja ammattiasemia edustavat miehet ja naiset, uudet ja vanhat työntekijät, oppilaat, opiskelijat ja asiakkaat, ja näkee työyhteisön jäsenten erilaisuuden työyhteisön vahvuutena, yhteisesti rakennettuna, kollektiivisena voimavarana.

Se tunnuspiirre, joka hyväksi koettua työyhteisöä koskeviin päiväkirjakuvauksiin liitetään yhä uudestaan, on huumori. Hyvässä työyhteisössä nauretaan yhdessä kollegoiden, esimiesten ja asiakkaiden kanssa itselle, toisille, organisaatiolle ja olosuhteille yhteenkuuluvaisuuden, ystävyuden ja luottamuksen ilmapiirissä. Huumori onkin työelämän käytetyin selviytymisstrategia: Järvensivun ja Nikkasen (2014b, 125) kyselytutkimuksessa 92 prosenttia sekä miehistä että naisista ilmoitti turvautuneensa huumorin käyttöön työpaikalla. Huumori ei kuitenkaan ole vain yksilöllinen selviytymisstrategia, vaan sillä on varsin suuri vaikutus koko työyhteisön tasolla.

Charman (2013, 155–163) osoittaa työyhteisön huumorin vähentävän jännitystä, auttavan kohtaamaan työn raskaat vaatimukset, lisäävän vuorovaikutusta, vahvistavan yhteenkuuluvuudentunnetta ja luottamusta, välittävän yhteisesti jaettuina kokemuksia, ymmärrystä ja arvoja, rakentavan organisaatioidentiteettiä ja -koheesiota ja aikaansaavan siten parempia työkäytäntöjä.

Kamera surraa milloin minkin nurkan takana, kun [abit] keräävät materiaalia penkkarivideoon. Eivät suostu paljastamaan teemaansa, rontit, vaikka enhän minä toki sitä kenellekään kertoisi (=0). (nainen, s. 1954, koulusihteeri, #596)

Hyvässä työyhteisössä käydään sekä epävirallisia että kehityskeskustelujen kaltaisia virallisia todellisia keskusteluja, joissa voi avoimesti ilmaista oman mielipiteensä, antaa palautetta ja olla myös eri mieltä keskustelun muiden osallistujien kanssa. Esimiehiin ja työtovereihin suhtaudutaan myönteisesti ja hyväntahtoisesti, toisten osaamiseen luotetaan, mielipiteitä arvostetaan ja työetiikkaa kunnioitetaan. Työyhteisö koetaan voimaannuttavaksi ja innostavaksi niin, että työyhteisöön on helppo unohtua suunnittelemaan, kehittämään, ideoimaan ja jäsentämään omia ajatuksiaan, suunnitelmiaan ja kehittämisideoitaan. Yhdessä tekeminen nähdään tehokkaaksi ja tulokselliseksi keinoksi ratkaista vaikeat ja kiistanalaiset ongelmat. Ansio työssä jaksamisesta annetaan hyvälle lähityöyhteisölle, joka korvaa työtehtävien yksitoikkoisuuden tai laajemman työorganisaation ongelmat, auttaa kohtaamaan vaikeat työtilanteet, kiireen ja henkilöstöpulan.

Soitan pomolle. Monivuotinen esimieheni kuulostikin aamuvarhaisella itseltään, rauhalliselta ja lempeältä. Olen aina luottanut pomooni. Kun on kyse merkittävämmistä asioista, hänen moraalinsa on ihailtavaa. Työyhteisössäni on muitakin, vähemmän koulutettuja, mutta silti ns. epävirallisia johtajia, joiden oikeudellinen ja ymmärtävä elämänasenne huokuu ja ajoittain huutomerkein varustettuna kaikuu laajalle työympäristöön ja sen ulkopuolellekin. Tunnen tyytyväisyyttä ajatellessani sitä, näin sen pitääkin olla, elämä on mallillaan pienessä työyhteisössäni. (nainen, s. 1968, terveydenhoitaja, #387)

Tutkimusaineiston päiväkirjat toistavat siis mitä vahvimmin eri työelämä tutkimusten (esim. Alasoini 2010, 31; Haavisto 2010, 45; Julkunen 2003, 195; Lehto & Sutela 2008, 77–80; Närvi 2014a, 204; Ruoholinna 2009, 305; Saloniemi & Väisänen 2012) tuloksia, joiden mukaan suomalaisille työntekijöille tärkeitä ovat työpaikan ihmissuhteet, hyvä työilmapiiri, hyvä esimieskäytäntö ja oikeudenmukaiseksi koettu kohtelu.

Hyvän työilmapiirin tavoin myös huono työilmapiiri heijastuu työyhteisön kaikkiin toimintoihin työtehtävien suorittamisesta ja tiedonkulusta kahvinkeittoon asti. Työilmapiiriä leimaa eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemus, epäluottamus, epäluulo, juoruilu, spekulointi ja napina. Huonossa työyhteisössä tieto ei kulje tai sen ei koeta kulkevan, tieto saadaan virallisten tiedotuskanavien sijaan puskaradion huhuista. Huono työilmapiiri kasvattaa eri sukupolten, ikäryhmien ja ammattiasemien välisiä konflikteja: vastakkain asetetaan miehet ja naiset, nuoremmat ja vanhemmat työntekijät, esimiehet ja alaiset, korkea- ja ammattikoulutetut.

Se edellyttää varuillaanoloa ja tunnustelua. Kollegoihin ja esimiehiin ei luoteta, vaan epäillään heidän tarkoituksperiään, rehellisyyttään, tekemisiään ja osaamistaan. Muiden toiminnasta etsitään virheitä ja puutteita ja muutoksilta pelätään pahinta. Työyhteisön yhteiset kokoontumiset eivät yhdistä työyhteisöä, vaan hajottavat, klikkiyttävät ja sulkevat ulkopuolelle. Keskustelut ovat näennäisyhteisöllisyyttä, jossa tärkeää on julkisivun ja naamion säilyttäminen: keskustelu pidetään pinnallisena ja varotaan paljastamasta itsestä liikaa. Epäluottamuksen ilmapiirissä työnteko on tehotonta, virheet yleisiä, muutosvastarinta suurta, uudistukset näennäisiä tai näennäisiksi koettuja, hierarkiasuhteet korostuneita, johtajille asetetut vaatimukset armottomia, menneet anteeksiantamattomia. Tiimityö ei toimi eikä osaamista jaeta, vaan varotaan kiinnittämästä huomiota itsen ja omaan asiantuntemukseen.

minä kuulemma vaihdan työhuonetta [...] Alakerrassa ei ole mitään sosiaalista yhteisöä, joten omat kuviot menevät uusiksi. Olen ollut yläkerrassa jo yli kuusi vuotta – koko ajan siitä, kun tulin töihin tänne. [...] Kahvitauolla puhutaan ensin siitä, että kuinka kauan juodaan yhdessä kahvia ja pohditaan uusia työhuonejärjestelyitä, joista kukaan ei tunnustavien mitään virallista. [...] Tyypillistä, että sen kanssa, jota asia koskee, ei puhuta mitään. Kaikki tieto kulkee työpaikalla juoruina – virallinen tieto jää usein kokonaan tulematta. (mies, s. 1970, kirjastovirkailija, #103)

Vastakkainen, vaikkakin yhtäläisen negatiivinen, ilmiö on työyhteisöviestinnän liiallinen, päällekkäisyys henkilökohtaisuus, jossa työtoverit tai esimiehet kommentoivat kollegansa tai alaisensa ulkonäköä, perhesuhteita tai muuta yksityiselämää. Liialliseksi intiimiydeksi voitaneen lukea myös se, että työtovereille kerrotaan kaikki oman elämän kielteiset asiat. Kaiken tulkitseminen kielteisesti saattaa olla työyhteisön vakiintunut puhetapa ja käyttäytymismalli, negatiivisuuden kehä, joka tarttuu uusiinkin tulokkaisiin ja muodostaa työyhteisön ainoan sallitun keskustelukulttuurin. Tällaisen kielteisen puheen tulvan kuunteleminen edellyttää voimavaroja kuulijaltaan: työtoverien yhteiset kohtaamiset eivät virkistä, vaan rasittavat. Kielteinen viestintäkulttuuri on myös pakottava ja totalitaarinen: eri mieltä tai tyytymätön ei saa olla, vaan yleinen tyytymättömyys on jaettava. Yhtä lailla kielteinen työyhteisön käyttäytymismalli on vähäinen vuorovaikutus. Vähäisen vuorovaikutuksen syyt saattavat toki olla myös objektiivisia, neutraaleja tai positiivisia, kuten työkiireet, itsenäinen tai mukaansatempaava työ. Silloin, kuin vähäisen kanssakäymisen kuvaus yhdistyy työyhteisöstä ja työtovereista käytettyihin mitätöiviin sanavalintoihin, vähäinen vuorovaikutus näyttää kuitenkin passiivis-aggressiivisena irtiottona, jättäytymisenä työyhteisön ja usein myös työntekijän ulkopuolelle.

Vein töihin paketin kahvia, vaikkeivat virkasisaret ja -veljet edes huomaa, etten sitä enää tätä nykyä itse juurikaan juo. Mutta yli kaksikymmentä henkeä sitä juo ja silti juuri ketään ei ole viime aikoina kahvin kantaminen kiinnostanut, sillä pakettini oli näemmä kaapin ainoa. Tai sitten joku siivoustyöntekijä kokeilee taas onneaan ja keittelee akateemisten juhlamokkia kotonaan... (nainen, s. 1969, luokanopettaja, #226)

Työyhteisö vaikuttaa merkittävästi työviihtyvyyteen ja työssäjaksamiseen. Toimivassa työyhteisössä raskastakin työtä jaksaa, mutta mielenkiintoisetkaan työtehtävät eivät peitä työyhteisön

ristiriitoja. Kaikkein kuluttavimmaksi koetaan tilanne, jossa vaativaan työhön yhdistyvät työyhteisön huonot ihmissuhteet. Tämä vastaa Parvikon (2006, 151–152) tutkimustuloksia työpaikkakiusaamisen riskialoista: toisin kuin voisi olettaa, työsuhteen epävarmuus (lomautuksen, irtisanomisen ja työttömyyden uhka) tai toiselta puolen tyytyväisyys johtamiseen, esimiesten tai työtoverien tuki ja vaikutusmahdollisuudet eivät ole merkitsevästi yhteydessä kiusaamishavaintoihin tai niiden vähäisyyteen. Hyvät työyhteisön sisäiset tukijärjestelmät tai johtamistavat voivat kyllä lisätä tulosta, tehokkuutta ja työyhteisön yleistä toimivuuttakin, mutta kiusaamishavainnot liittyvät työuupumukseen, syrjintään, suosikkijärjestelmiin ja erityisesti työntekijöiden välisiin ristiriitoihin. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa huonoa työyhteisöä paetaan sairautteen tai puretaan ulkopuoliselle taholle, lääkärille tai työpsykologille. Odotetusti päiväkirjoista löytyy myös mainintoja työuupumuksesta: suuren työmäärän tai kuluttavan työn koetaan vievän itsestä huolehtimisen, harrastusten tai sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen voimavarat. Parhaissa, ja tavallisimmissa, tapauksissa koti-ilta tai viikonloppu riittää palautumiseksi ja viikonlopulle ollaan valmiita kokoamaan paljonkin tehtävää; pahimmissa tapauksissa jokainen aamu fyysisesti ja psyykkisesti raskaassa työssä pelottaa.

Varsin yllättävä tutkimusaineistojen päiväkirjojen työkuvauksissa on se, että yhteisön merkityksen korostaminen ei ulotu työskentelymuotoihin. Hyvänkin työyhteisön yhteistoiminnallisuus nähdään oman työyhteisön yksilöllisenä tunnuspiirteenä, ei tiimityön toimintamuotona. Vaikka kaksi kolmannesta suomalaisista palkansaajista ja peräti 73–80 prosenttia hoito-, opetus- ja sosiaalialan palkansaajista työskentelee pysyvästi tiimeissä tai työryhmissä (Lehto-Sutela 2008, 94) ja yhteistoiminnallinen työskentely on varsin vallitseva virallinen käytäntö, joihin kannustetaan työtilojen infrastruktuurillakin, suomalaiset palkansaajat eivät näytä omaksuneen tiimiajattelua. Avokonttoreita koskevat kommentit ovat poikkeuksetta negatiivisia: maisemakonttoria ei nähdä vuorovaikutuksen ja tiedonkulun parantumisena (Järvensivu ym. 2014, 14) tai yhteistoiminnallisuuden ja verkostoitumisen foorumina, vaan työskentelyn esteenä, jonka melua, hälinää ja puheensorinaa paetaan aamun varhaisten tai illan myöhäisten tuntien yksinäisyyteen tai kuulokkeista kantautuvan musiikin itse valittuun meluun.

Huolimatta siitä, että sähköpostiviestintä, puhelut, palaverit ja asiakaskontaktit muodostavat työtehtävien valtaosan, niitä ei mielletä omiksi töiksi, vaan häiriötekijöiksi, jotka syövät aikaa varsinaiselta työltä. Varsinaiseksi työksi luetaan yksinään tehtävä, kollegoista ja sidosryhmistä riippumaton substanssityö. Varsinainen työ on se odotushorisontti, jonka saavuttaminen tekisi työpäivästä hyvän päivän. Tämä ajattelu pätee silloinkin, kun yksin tehtävä työ ei riitä edes

täyttämään työaikaa ja kun toimenkuvan keskiössä on sisäinen tai ulkoinen asiakaspalvelu. Asiakkaiden ja kollegoiden yhteydenotot ja kokoukset nähdään työpäivän erityisinä rasiustekijöinä, hyödyttömänä ajantuhlauksena poissa varsinaisesta työnteosta. Erityinen koettelemus on useamman palaverin osuminen samalle päivälle, ja paras työpäivä on sellainen, johon ei osu yhtään kokousta. Työpaikkakokousten toivotaan etenevän hyvin valmisteltuina, keskustellen, nopeasti, tehokkaasti ja tuloksellisesti. Tämä koetaan kuitenkin varsin epärealistiseksi ideaaliksi ja kokouksiin suhtaudutaan sarkastisesti: lähtöoletuksena on, että kokoukset ovat tehotonta ja turhaa venymistä ja vanumista, valittamista tai pahan olon purkamista, jossa mitään ei päätetä ja käsiteltävät asiat jäävät epäselviksi. Sen sijaan, että pyrittäisiin itse vaikuttamaan kokouksen kulkuun ja työstämään käsiteltäviä asioita rakentavasti, maan tapana on vetäytyä mielenosoituksellisesti kannattavan tietokoneen tai matkapuhelimen seuraan selaamaan sähköpostia, surfaillemaan tai kirjoittamaan tekstiviestejä. Kokouksissa ollaan fyysisesti, mutta ei henkisesti läsnä. Ryhmätyöskentelyäkin kommentoidaan harvemmin myönteisesti. Yhdessä tekeminen koetaan yksilötyöskentelyä hitaammaksi ja tehottomammaksi työmuodoksi, jota tehdään vain pakotettuna ja tavan vuoksi, ei uusien näkökulmien, laajempien näkemysten, moniammatillisen yhteisöllisen osaamisen tai muun lisäarvon kartuttamiseksi. Vaikka sähköposti-, puhelin- ja kokousviestintäkin on ihmistenvälistä vuorovaikutusta, päiväkirjakuvauksissa niihin ei yhdisty minkäänlaista yhteisöllistä sitoutumista. Paradoksaalisesti palavereihin suhtautuvat yhtä lailla kielteisesti nimenomaan yhteistoiminnallisen ja neuvottelutyön asiantuntijat.

Töissä rauhallinen päivä. [...] Maanantain vakioyksikkökokous oli peruttu, mikä sekin ilahdutti, sillä en ole mikään kokousihminen. Senkin ajan voin käyttää hyödyllisesti (nainen, s. 1960, diplomaatti, #679)

Roos (1994, 187–192) nimittää suureksi kurjuudeksi köyhyyden tai pysyvän työttömyyden kaltaista olosuhdekurjuutta ja pieneksi kurjuudeksi kovaa ja ahdistavaa arkielämää, pakkopärjäämistä, työssä viihtymättömyyttä ja huonoa kohtelua suhteellisesti katsoen hyvissä oloissa. Juuri tästä pienestä kurjuudesta kertovat myös päiväkirjojen huonojen työyhteisöjen kuvaukset. Ongelmat eivät ole suuren suuria, mutta ne aiheuttavat henkistä pahoinvointia, painavat, kuluttavat, rapauttavat työssäjaksamista, työidentiteettiä ja arkielämää – samalla kun ne estävät työorganisaation perustehtävän tehokkaan toteuttamisen.

Huonojen työyhteisöjen, työilmapiirin ja työssä viihtymättömyyden kuvauksista huolimatta tutkimusaineiston päiväkirjojen yleiskuva eivät noudata julkisen keskustelun kuvaa suomalaisen työelämän huonosta ilmapiiristä ja suomalaisten työssäjaksamisen vaikeuksista, sillä enemmistöissä päiväkirjoista työyhteisönä nähdään hyvänä ja työpaikan ihmissuhteet työtyytyväisyyttä ja työhyvinvointia edistävinä tekijöinä. Päiväkirjojen perusteella työyhteisö on erittäin tärkeä

kaikenikäisille naisille ja miehille kaikilla koulutustasoilla, ammattialoilla ja -asemissa. Lounas- ja kahviporukka näyttää olevan yhtä tärkeä naisille ja miehille, nuorille ja vanhoille, ammattikoulutetuille ja akateemisille, suorittavassa ja esimiestyössä oleville. Usein (mm. Tuohinen 2014, 135) nimenomaan nuorten työtoiveeksi nimetty omaan yhteisöön kuulumisen kaipuu löytyy päiväkirjojen kaikkien ikäluokkien kirjoittajilta. Yllättävääkin on, että tästä työyhteisön sosiaalisesta funktiosta ei esitetä juuri ollenkaan negatiivisia kannanottoja ja varsinkin neutraalisti, asiallisesti työyhteisöön etäisyyttä ottavat kirjoitukset puuttuvat käytännössä kokonaan. Yksityisasioiden jakaminen työyhteisössä nähdään varsin poikkeuksetta myönteisenä eikä kukaan kirjoittajista ilmaise toivetta työpäivästä ilman perheutisten, sairauskertomusten ja sukuvälökuvien vaihtamista. Yksityis- ja työelämän kritiikin yhdistäminen saattaisi viitata siihen, että päiväkirjakirjoituskilpailun osallistujiksi ovat valikoituneet erityisen ekstrovertit ja performatiiviset elämänjulkaisijat. Vielä todennäköisempi selitys kriittisten äänten puuttumiselle voisi kuitenkin olla se, että työyhteisön sosiaalisen merkityksen korostaminen on niin vallitseva osa suomalaista työskulttuuria, että sen kritisointi tai kyseenalaistaminen nähdään epäkorrektina.

Merkillepantavaa on, että hyvänkään työyhteisön yhteisöllisyys ei muunnu kokousviestinnän, tiimityöskentelyn tai muiden yhteisöllisten työtapojen toimivuudeksi, sillä varsinaiseksi työnteoksi mielletään hyvissä ja toimivissakin työyhteisöissä yksinäinen substanssityö. Tutkimusaineiston päiväkirjojen perusteella työyhteisö kuvautuu organisaation perustehtävän toteutusvälineen sijaan ensisijaisesti itse työtehtävistä erillisenä yksilön sosiaalisena verkostona, ystäväpiirinä ja sukuna. Ilmosen (1999, 306) nimeämistä työorganisaatioon sitoutumisen muodoista päiväkirjat kertovat ennen kaikkea omistautumisesta konkreettisena, emotionaalisenä sitoutumisena tuttuihin ihmisiin. Työssä ei olla vain tekemässä työtä, vaan se on paikka, jossa voidaan olla yhteydessä toisiin ihmisiin ja osa tuttua sosiaalista yhteisöä.

6.1.4 Ansio- ja kotityö

Aikalaiskuvausten ja kansainvälisten arvotutkimusten yksilöllistymistulkinnoista poiketen tutkimusaineiston päiväkirjat antavat kuvan varsin vahvoista perhe- ja sukusiteistä. Päiväkirjat, joiden kirjoittaja ei mainitse puolisoaan, lapsiaan tai muita sukulaisiaan, ovat tutkimusaineiston harvinaisuuksia. Sekä miehet että naiset kertovat yhtä lailla perheestään, luonnollisesti ennen kaikkea puolisoaan ja kotona asuvista lapsistaan, mutta myös kotoa pois muuttaneista lapsistaan, omista vanhemmistaan, sisaruksistaan ja etäisemmistä sukulaisistaan, jotka hekin näyttävät olevan kiinteä, jopa jokapäiväinen, osa arkea. Vanhempia, appivanhempia, aikuisia lapsia,

lapsenlapsia, sisaruksia, sisarusten lapsia ja muita sukulaisia tavataan tai heille soitetaan päivittäin tai viikoittain. Arkipäivään sisältyy monenlaisia kotitöitä, kuten kaupassakäynti, ruuanlaitto, pyykinpesu, silittäminen, siivoaminen, ja perheellisillä myös puolisoista ja lapsista huolehtiminen. Merkittävässä määrin päiväkirjoissa tuodaan esille myös ydinperheen ulkopuolelle, laajempaan perhe- ja sukuyhteisöön, ulottuva hoivavastuu. Kirjoittajat huolehtivat sanoissaan ja teoissaan aikuisista lapsistaan, lapsenlapsistaan, iäkkäistä vanhemmistaan, appivanhemmistaan, sisaruksistaan ja sisarusten lapsista.

Suurimman hoivavastuun kantavat tutkimusaineiston päiväkirjoissakin yli 50-vuotiaat (samoin Cais & Folguera 2013, 568, Haavio-Mannila ym. 2009, 105, 117–118, Sutela & Lehto 2014, 179–182). He auttavat ikääntyneitä vanhempia, avustavat aikuisia lapsia, hoitavat lapsenlapsia tai veljen- ja sisarenlapsia säännöllisesti kuukausittain, viikoittain tai päivittäin. Vanhempien iästä ja terveydentilasta riippuen hoivavastuu saattaa toki koskea myös 1960-luvulla syntyneitä, mutta pääosan ydinperheen ulkopuolisesta hoivavastuusta kantavat 1940–1950-luvulla syntyneet kirjoittajat. Pariskunnan, monesti varsinkin vaimon, hoivavastuu kattaa usein neljäkin vanhusta: sekä omat että appivanhemmat. Koska tutkimusaineiston ulkopuolelle on rajattu omaishoitajat ja kotiäidit ja -isät, hoivavastuu tarkoittaa tässä lasten, vanhusten tai sairaan omaisen kokopäiväisen hoidon sijaan julkisia hyvinvointipalveluja täydentävää suvun emotionaalista, taloudellista ja välineellistä apua ja tukea (vrt. Cais & Folguera 2013, 568–573): konkreettista kodinhoitoa, pankki- ja muiden asioiden hoitamista ja vanhusten edusmiehenä toimimista suhteessa muun muassa sosiaali- ja terveyshallinnon viranomaisiin.

Myös päiväkirjoissa näkyy se tavallinen tilanne, että ikääntyvät vanhemmat ja aikuiset lapset asuvat kaukana toisistaan. Aiempiin vuosikymmeniin verrattuna yleisempää on myös se, että ikääntyneet vanhemmat ovat eronneet, jolloin aikuisten lasten hoivavastuu jakautuu vielä isän ja äidin erillisten kotien ja kotipaikkakuntien välille. Ikääntyvien vanhempien etähoito tai viikonloppuisin tai peräti päivittäin annettava lähihoito useamman kymmenen tai sadan kilometrin päähän aiheuttaa erityisen paljon huolta ja samalla huonoa omaatuntoa. Vanhemmista kannettu huoli ja konkreettinen hoivatyö herättävät huolta myös omasta jaksamisesta. Oman sairastumisen lisäksi puolison terveydentila tuottaa huolta: kaikkein ensisijaisin hoivavastuu otetaan puolisoista. Tämä näkyy vahvasti myös kirjoittajien iäkkäiden vanhempien kohdalla: sairaan 70–80-vuotiaan ensisijainen hoitaja on useimmiten hänen samanikäinen puolisonsa, jolloin aikuiset lapset kantavat huolta sekä sairastuneen että hoivavastuussa olevan vanhempiensa terveydestä ja jaksamisesta. Lapsille sairaan vanhemman pääsy hoivakotiin on helpotus. Ensisijaisen hoi-

vavastuun koetaan tällöin olevan hoivakodilla: hoivakodissa vierailaan, mutta vierailuilla keskitytään yhdessäoloon, kun aiempaan tapaan ei tarvitse selviytyä käytännön hoitotoimista tai konkreettisesta yövalvomisesta. Hoivakotiin siirto saattaa tosin merkitä vain puolison ja lasten hoivavastuun keventämistä, ei sen täyttä siirtymistä: puoliso tai vanhempi käydään monesti syöttämässä päivittäin tai aterioittain hoivakodissa. Yllättävää ja aiemmista tutkimustuloksista poikkeavaa (esim. Haavio-Mannila ym. 2009, 122) kuitenkin on, että lähekkäin asuvien perhesukupolvien ihanne näyttää elävän varsin vahvana kirjoittajien mielessä. Päiväkirjojen kirjoittajista moni asuukin konkreettisesti lähellä vanhempiaan: samalla paikkakunnalla, viereisessä tai yhteisessä talossa, jossa iäkkäillä vanhemmilla on oma asuntonsa, jolloin heidän luona käydään päivittäin laittamassa ruokaa, siivoamassa, antamassa lääkkeitä, auttamassa peseytymisessä, seurustelemassa ja ylipäätään tarkistamassa kaiken olevan kunnossa.

Ruoan jälkeen [...] [tapasin] 88-vuotiaan isäni, jonka lääkäri- ja laboratoriokäyntejä olin avustamassa. Kello 13.54 olin takaisin työpisteellä. [...] soitin töihin ja ilmoitin myöhästävänä huomisesta palaverista, koska olen avustamassa äitini lääkärikäyntiä. [...] Kello 20.26 lähdin käymään naapurissa - olemme niin onnellisessa asemassa, että vanhempani asuvat viereisessä asunnossa! [...] 21.12 palasin kotiin (mies, s. 1962, chief development specialist, #499)

Keski-ikäiset kantavat varsin usein kaksinkertaistakin hoivavastuuta: ikääntyneiden vanhempien lisäksi hoidetaan lapsenlapsia (vrt. Sutela & Lehto 2014, 179–182). Lapsenlapset koetaan suureksi ilonaiheeksi, mutta myös lapsenlasten hoitaminen on selkeästi aikataulutettu tehtävä, joka vaikuttaa työ- ja vapaa-ajan jaksottamiseen ja edellyttää työaikaliukumien tai vuosilomapäivien käyttämistä. Sukulaisuussuhteille annetusta painoarvosta kertoo se, että jopa työ- ja asuinpaikka voidaan valita aikuisten lasten ja lapsenlasten asuinpaikan perusteella. Suvun hoivavastuut ulottuvat myös vanhempi–lapsi–lapsenlapsi-suhteita kauemmas, ja taloudellista ja sosiaalista tukea ja hoivaa annetaan muun muassa veljen- ja sisarenlapsille. Työpäivärytmyksinkin saattaa muodostua sisarusten lasten lukujärjestyksen mukaan tädin kyyditessä lapset kouluun työmatkallaan. Sukulaisuussuhteita painotetaan myös silloin, kun niihin ei liity hoivavastuuta. Myös lapsettomat nuoret aikuiset, joiden vanhemmat ovat vielä terveitä, aktiivisia työikäisiä tai eläkeläisiä, pitävät yhteyttä vanhempiinsa niin, että esimerkiksi lomamatkoille lähdetään vanhempien kanssa. Päiväkirjoissa vilahtelevat kolmenkin aikuissukupolven tiiviit suhteet, kun nuorten aikuisten harrastuksiin ja perhe-elämään kytkeytyvät paitsi keski-ikäiset vanhemmat, myös ikääntyneet isovanhemmat.

Lapsiperheiden vanhempien, erityisesti äitien, päiväkirjoissa näkyy kamppailu perheen ja työn yhdistämiseksi. Nuoret äidit nimeävät äitiyden elämänsä tärkeimmäksi asiaksi. Työ ei ole elämässä yhtä tärkeää kuin ennen lapsia, eikä työltä välttämättä haluta aiempaan tapaan haasteita

ja vaatimuksia. Vanhemmuus ei toki ole yksinomaan naisten vastuulla: niin miesten kuin naistenkin päiväkirjoista käy ilmi isien vahva osallistuminen jokapäiväiseen lastenhoitoon niin, että päivät, joina mies ei ole jakamassa hoivavastuuta vaikkapa työmatkan vuoksi, koetaan erityisen haastaviksi. Äitiyden konkreettinen hoivavastuu jatkuu pitkään: nuorina aikuisinakin kotona asuvat tai kotoa muuttaneet lapset näkyvät äitiensä ajankäytössä pyykkeinä, ompelemisina ja muina kotitöinä. Perhesukupolvien väliset kulttuuriset sidoksetkin näyttäytyvät päiväkirjoissa varsin kiinteinä. Aikuisten lasten elämää seurataan ja jopa pyritään ohjaamaan voimakkaasti. Perinteiset sukupuoliroolit elävät vahvoina ja näkyvät vanhempien naissukupolvien nuoremmille asettamina odotuksina ja vaatimuksina kodinhoidon ja vaimon roolin priorisoinnista. Vastavuoroisesti työ toimii vastapainona äidin roolille ja statuksena parisuhteessa: oman ansiotulon tuominen kotitalouden käyttöön koetaan tärkeäksi (samoin Julkunen & Nätti 2002, 249; Wattis, Standing & Yerkes 2013, 12–15).

Äidin roolin ensisijaisuuden korostamisesta huolimatta päiväkirjat eivät yksiselitteisesti heijasta perinteistä tai uusfamilistista käsitystä miehestä perheen pääasiallisena elättäjänä (esim. Närvi 2014a, 9; Salin, Hakovirta & Ylikännö 2016, 217; Salmi, Lammi-Taskula & Närhi 2009, 180–181) ja naisen palkasta perheen sivupalkkana: monissa päiväkirjoissa perheen talous nojaa ensisijaisesti vaimon palkkaan ja vaimo on perheen ensisijainen elättäjä, vaikka mies muodollisesti olisikin ansiotyössä. Vaikka suomalaisetkin avioerotilastot heijastavat tunneperusteisen individualistisen perhenäkemyksen (ks. esim. Ahponen & Marttinen 1997/2015, 180–181) valta-asemaa, tutkimusaineiston päiväkirjoissa perhe ja parisuhde näyttävät paljolti solidarisuuden velvoitteen koossapitämänä taloudellisina tarveyhteisinä (vrt. Beck & Beck-Gernsheim 2002, 97–98). Kertoneeko tutkimusaineiston mieskirjoittajien kohdalla osuneista ansiotuloiltaan tasa-arvoisista parisuhteista vai miehen perhepalkan reflektiomattomasta hyväksymisestä, mutta miehet eivät mainitse parisuhteen taloudellista vastuunjakoakaan lainkaan. Sen sijaan useammatkin naiset mainitsevat ja ottavat omalle vastuulleen paitsi lasten, myös miehen elättämisen. Tämä arkisesti ajatellen yllättävä tulkinta ei välttämättä ole vain tutkimusaineiston päiväkirjojen tai niiden tulkinnan anomalia, sillä myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 23, 28, 78, 84, 98–99) toteavat työttömyyskertomuksia tutkiessaan irtisanomisen nöyryytyksen ja häpeän koskevan vähintäänkin yhtäläisesti miehiä ja naisia ja pikemminkin juuri naisten ilmaisevan voimakkaimpia masennuksen ja vihan tunteita. Samoin he osoittavat tilastollisessa tarkastelussaan miesten työttömyyden aiheuttavan moninkertaisen eronneisuuden ja löytävät työttömyystarinoista yksilöllisen suvereenisuusvaateen, jossa työssäkäyvä puoliso pitää kiinni suvereenista oikeudestaan hallita tulojaan ja kokee työttömän puolisonsa taakaksi niin, että perheisiin syntyy ankarasti alistavia valta- ja tulonjakorakenteita. Tutkimusaineiston päiväkirjat sen

sijaan kertovat tältä osin varsin onnekkaita parisuhteista. Vaikka omasta ja puolison niukasta ansiotasosta tunnetaan huolta, puolisoonkin kohdistuva elatusvastuu hyväksytään välttämättömäksi osaksi perheyhteisyyttä. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa vielä 2000-luvullakin perheenäitien eetoksesta kaikuvat Kinnusen ja Korvajärven (1996, 14; myös Julkunen 1992, 97) kuvaaman perinteisen suomalaisen agraarisen köyhyyden työetiikkaan perustuvaan sukupuolijärjestyksen kaiut, jossa naiseuden sisältöä määrittävät ja ihanteena ovat työ, äitiys ja työhön ja työteliäisyyteen perustuva kumppanuus.³⁷

Olen äiti ja se määrittää elämäni eniten. [...] On erilaista, koska mies on matkoilla ja vastaan yksin kaikesta. [...] Huomenna arki palaa uomiinsa, mutta vielä on yksi aamu hoidettavana. [...] Selviän kyllä. Olen äiti! (nainen, s. 1974, luokanopettaja/erityisluokanopettajaopiskelija, #166)

Menetin työni vuodenvaihteessa ja elin toivossa, että saisin sen takaisin. Tätä uutista menin kuulemaan ja olin varautunut muutokseen työajassa, mutta silti 75-prosenttinen työaika oli kuin tyhjäksi kaluttu luu. Ennen kaikkea neljänneksen viilauksen ennestään pienestä palkastani oli kuolinisku työnilolle ja motivaatiotakin on etsittävä suurennuslasilla, koska tonni ei tarjoa riittävää toimeentuloa kuusihihenkiselälle perheelleni. Olen perheemme pääasiallinen tulonlähde. (nainen, s. 1964, asumisohjaaja, #433)

Vaikka kirjoituksiin sisältyy myös katkeruudenilmauksia, pääosin kirjoittajat näyttävät olevan varsin tyytyväisiä sekä elämäänsä yleensä että perhe-elämäänsä erityisesti. Tämä parisuhteen, perhe-elämän ja äitiyden rikkumattoman harmonian kuvaus on se kohta päiväkirjojen sisältöä, joka ehkä kaikkein selvimmin herättää tunteen päiväkirjoista performanssina (Östman 2008, 18), yhteiskunnan vallitsevia arvoja ja asenteita heijastelevana normatiivisen mallin mukaisen (Saastamoinen 2000, 135) ideaaliminän konstruktiona ja onnellisuusmuurin (Kortteinen 1982) ylläpitämisenä. Monen kirjoittajan kuvaama ylitsepursuava äidinrakkaus ja lasten kanssa viettävän yhteisen ajan onnellisuus voivat toki olla kirjoittajien täysin aitoja kokemuksia, mutta se voi olla myös median, julkisen keskustelun ja politiikan diskurssien (vrt. Fox 2015, 208; Cha 2010, 309; Hilbrecht ym. 2013, 138) äideille asettama roolimalli, jota kirjoittajat toistavat ja josta he eivät rohkene ainakaan sanoissaan poiketa. Yhteiskunnan vallitsevista arvoista varsin voimakkaana poikkeamana voisi pitää sitä, jos perheenäiti ilmoittaisi haluavansa minimoida lastensa kanssa viettämänsä ajan. Myös Järvensivun ja Nikkasen (2014c, 287) tarkastelemissa naisten työelämäkirjoituksissa esiintyi yhä uudelleen tämä kiistämätön, kyseenalaistamaton kulttuurinen kertomus perheen ja työn kilpailusta, jonka varsinkin naisen kohdalla perhe poikkeuksetta voitti huolimatta hyvin urapainotteisistakin elämänvalinnoista.

³⁷ Kortteinen (1992, 76) kuvaa samoin suomalaisen kulttuurin sukupuolten välisiä suhteita yhteiseksi taisteluksi pahaa maailmaa vastaan, jossa toisen on määrä puskea ja toisen avustaa niin, että seksuaalisuuden sijaan kysymys on ennen kaikkea kumppanuudesta ja työtoveruudesta.

Perhe-elämän laaja kuvaus voidaan kuitenkin nähdä todistuksena – ja varmasti aidosti myös on sitä – perheen ja suvun merkityksestä yksilön elämässä 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Perhe- ja sukuyhteyden merkitys näyttäytyy varsin suurena molempia sukupuolia, kaikkia ikäryhmiä, koulutustasoja, ammattialoja ja -asemia edustajien kirjoittajien päiväkirjoissa. Perhe-elämän keskeisyys ei rajoitu lapsiperheiden vanhempiin, vaan myös yksinelävät osallistuvat tiiviisti aikuisten lastensa, ikääntyneiden vanhempiensa tai sisarustensa perheiden elämään. Tässä tutkimusaineisto toistaa ja jopa laajentaa Haavio-Mannilan ym. (2009) ja Lammi-Taskulan, Suhosen ja Salmen (2004) tutkimustuloksia, joiden mukaan hoivasuhteet sukulaisten väliltä eivät suinkaan ole kadonneet, vaan sukulaisapu ja -tuki liittävät toisiinsa ainakin kolme sukupolvea: lapset, vanhemmat ja isovanhemmat, mutta myös etäisemmät sukulaiset. Toisin kuin Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 177–178) tarkastelemat työttömyyskertomukset, tutkimusaineiston päiväkirjat eivät tuo esille sosioekonomisia eroja perhe- ja sukulaissuhteissa, vaan ammattikoulutetun työväestön ja korkeakoulutetun keskiluokan taloudelliset ja emotionaaliset sukusiteet näyttäytyvät yhtä lailla vahvoina. Taloudellisen tuen määrä toki seuraa varallisuutta niin, että keskiluokkaisilla ylemmillä toimihenkilöillä on huomattavasti paremmat mahdollisuudet avustaa aineellisesti esimerkiksi aikuisia lapsiaan, mutta vähäisemmälläkin taloudellisilla resursseilla aikuisille lapsille tarjotaan käytännön apua ja pienimuotoisempaa taloudellista tukea. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa sukulais- tai edes parisuhteet eivät näyttäyty puhtaiden suhteiden palkitsevuutena (ks. Giddens 1991, 6, 89–90, 98), vaan perinteisinä suku-, tapa- ja velvollisuusperusteisina taloudellisina ja sosiaalisina yhteenliittyminä (samoin Haavio-Mannila ym. 2009, 119–120), yhteisöllisenä ankkuroitumisena (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 69).

Tämä perhesuhteiden korostaminen vaikuttaa osaltaan työn asemaan arkielämässä. Perhe- ja sukulaissuhteiden konkreettinen toteuttaminen arkipäivän tasolla edellyttää ajallisia, fyysisiä ja psyykkisiä voimavaroja. Niin lasten, lapsenlasten kuin ikääntyneiden vanhempien hoivajärjestelyt heijastuvat työelämään joustojen, työaikaliukumien ja työvapaiden tarpeena (vrt. Zuba & Schneider 2013, 464–467). Samalla kotityön vaatimukset ovat omiaan vähentämään yhtäältä työintressejä ja -motivaatiota, toisaalta työn sisällölle, haasteille ja itsetoteutuksen mahdollisuuksille asetettavia vaatimuksia. Toisaalta sukulaisten lastenhoito- ja muu apu joustavoittaa lapsiperheiden vanhempien työajankäyttöä ja palvelee siten työorganisaation tarpeita. Perhe- ja sukuyhteisöllisyyden painottaminen selittää osaltaan myös edellisessä luvussa käsitellyä työyhteisön sosiaalista merkitystä. Perheen ja suvun hoitovastuiden taakan alla työyhteisön merkitys vertaistukiverkostona korostuu varsinkin, jos työyhteisössä on paljon samanaikaisia ja siten samassa elämäntilanteessa olevia työtovereita ja työorganisaatiokulttuuriin kuuluu yksityisasioiden jakaminen työyhteisössä (vrt. Sias & Cahill 1998, 292; Zuba & Schneider

2013, 464–467). Näistä työn elämänalueen tarkasteluista siirrytään seuraavasti tarkastelemaan sitä, millaisista työhön liittyvistä arvoista tutkimusaineiston päiväkirjat kertovat.

6.2 Työ arvona

6.2.1 Työ väline- ja itseisarvona

Edellisen luvun työyhteisön tarkastelussa kävi ilmi, että tutkimusaineiston päiväkirjoissa työpaikan ihmissuhteet koetaan erittäin tärkeiksi. Siten työn ympäristötekijöistä ihmissuhteita ja työn sisältötekijöistä arvostusta voisi nimittää ainakin käsittelyn laajuuden perusteella työn eri tekijöistä primäärisen tärkeiksi. Tässä luvussa selvitetään, mitä muita sisältö- ja ympäristötekijöitä päiväkirjoissa nostetaan esille. Monet mainittavat asiat ovat hyvinkin välineellisiä ja ulkokohtaisia. Työtyytyväisyys näyttää perustuvan työn tai työpaikan ulkoisiin tekijöihin, kuten lyhyeen työmatkaan, liukuvaan tai muutoin itselle mieluisaan työaikaan, vuosilomiin, sosiaalietuihin, työterveyshuoltoon, koulutusmahdollisuuksiin tai työhyvinvointitoimintaan. Tämä vastaa European Social Surveyn (Baslevent & Kirmanolu 2013, 558³⁸) tuloksia, joissa työn ympäristötekijät korostuvat voimakkaasti: työssä tärkeimpänä pidettiin työsuhdeturvaa, työn ja perheen yhteensovittamista ja korkeaa palkkaa, kun taas itsensä toteuttaminen ja koulutautumismahdollisuudet jäivät toisarvoisiksi. Sinänsä nämä ympäristötekijätäkään eivät ole yksinomaan ulkoisia välinearvoja, vaan niilläkin on syvempi itseisarvo. Oikeus työsopimussuhteeseen perustuviin etuihin on yksilölle konkreettinen todiste hänen työllisyydestään ja täysivaltaisesta yhteiskuntakansalaisuudestaan, johon kytkeytyy voimakas itsetunnon, jopa ihmisarvon, kokemus. Huonot ympäristötekijät eivät tarkoita vain suuria asioita, kuten työnjohdon mieltävaltaisuutta tai ikuista pätkätyöläisyyttä, vaan paljon pienempiäkin haittoja ja eriarvoisuuksia, kuten keikkatyöläisiltä puuttuvia työterveyspalveluita, työpaikkaruokailua, omaa vaatekaappia ja työasua tai vakituisenkin työntekijän päivittäisiä pitkiä työmatkoja, jotka arkipäivän pieninä nöyryytyksinä kovertavat omanarvontuntoa ja ihmisarvoa vähittäin, mutta herkeämättä.

Ilmoittaudun ensiavun kertauskurssille. Ihanaa kun on vakituinen työ (vaikkakin määräaikainen)! Pääsee koulutuksiin ja työterveyshuoltoon, jopa fysioterapeutin palveluja saa. (nainen, s. 1981, terveydenhoitaja, #475)

kun työmatkaakin on vain muutama kymmenen metriä, työpaikalla on nopeasti. Se oli yksi tärkeimmistä syistä, miksi aikoinaan [1980-luvun alussa] muutimme kaupungista maalle. Jokapäiväiset pitkät työmatkat tuntuivat uuvuttavilta ja nöyryyttäviltä. (mies, s. 1953, maanviljelijä/vapaa toimittaja/muusikko/yrittäjä, #504)

³⁸ Tuloksissa olivat mukana Alankomaat, Belgia, Bulgaria, Espanja, Iso-Britannia, Israel, Norja, Puola, Ranska, Ruotsi, Saksa, Slovenia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Tsekki, Unkari, Venäjä ja Viro (Baslevent & Kirmanolu 2013, 552).

Raha mainitaan työssäolon yksinomaiseksi perusteeksi yllättävänkin harvoin. Rahapuheen vähäisyyteen vaikuttaa varmasti osaltaan se, että omien rahallisten ansioiden korostamista ei suomalaisessa kulttuurissa pidetä kovinkaan korrektina. Palkasta ei puhuta varsinkaan silloin, jos ansioihin ollaan jotakuinkin tyytyväisiä; palkka mainitaan lähinnä silloin, kun se koetaan liian matalaksi. Palkan pienuudesta valittaminen puolestaan on eräänlainen kulttuurisesti hyväksytty ja odotuksenmukainen käyttäytymistapa, jolla ilmennetään myös omaa ja oman työn arvoa. Harva haluaa sanoa olevansa niin huono työntekijä tai tekevänsä niin mitätöntä työtä, ettei ansaitsisi siitä maksettavaa palkkaa. Tutkimusaineistosta löytyy kuitenkin myös päiväkirjoja, joissa työllä on puhtaasti välinearvo: työn arvo on yksinomaan rahallinen, työ itsessään ei tuota tyydytystä, vaan elämäntapaideali olisi perhe-elämä ja vapaa-aika palkkatyön ulkopuolella. Työelämän ulkopuolelle jättäytymisen toive löytyy kaikista ikäluokista, koulutustasoilta ja ammattiasemista, siitä haaveilevat yhtä lailla 1940- ja 1980-luvulla syntyneet, ammattikoulutetut ja akateemiset, suorittavaa ja asiantuntijatyötä tekevät.

Tulisinko ylihuomenna töihin, jos saisit huomenna lottovoiton? Ei, en tulisi. Perhe ja pienimuotoinen dykkäminen riittäisi täydellisesti elämäni sisällöksi. (nainen, s. 1961, kirjastonhoitaja, #140)

Ensisijaisesti tutkimusaineiston päiväkirjat piirtävät kuitenkin kuvaa työstä itseilmaisullisessa merkityksessään: työ koetaan mahdollisuutena kehittää ja toteuttaa itseään, oppia uutta, haastaa itsensä, onnistua, innostua, tuntea tyydytystä, edistää tärkeänä pitämiään arvoja, kokea itsensä tarpeelliseksi ja rikastuttaa elämäänsä. Sisäistä tyydytystä tuottava työ on kiinnostavaa, monipuolista, vaihtelevaa, innostavaa, vastuullista, haastavaa ja arvostettavaa (vrt. Hakanen 2009a, 33–34, 41). Työn itseisarvo ohittaa välinearvon niin, että palkkaa tärkeämpää on omia kiinnostuksenkohteita, kompetensseja ja toiveita vastaava työ. Työstä ja sen antamasta merkityksestä halutaan pitää kiinni silloinkin, kun toimeentulo olisi turvattu ilman työtäkin ja työssäkäynti vaatii erityisiä ponnisteluja esimerkiksi sairauden vuoksi. Myös sivutoimien perusteena on liisäänsioita ensisijaisemmin mahdollisuus tehdä palkkatyöstä virkistävää poikkeavaa, itseä kiinnostavaa ja tyydyttävää työtä. Työtyytyväisyys voi perustua paitsi aiemmista poikkeaviin tai erityisen kiinnostaviin työtehtäviin, myös vanhaan, tuttuun työhön, joka koetaan omaksi ja josta innostutaan yhä uudelleen.

Maininnat työn monipuolisuudesta ja vaihtelevuudesta heijastavat pikemminkin kirjoittajan subjektiivista työmotivaatiota kuin objektiivisesti havainnoitavaa reaalityodellisuutta, sillä kirjoittajat saattavat kuvata vaihteleviksi objektiivisesti tarkastellen hyvinkin rutiininomaisia työtehtäviä. Vastaavasti työn rutiininomaisuuden ilmaukset kertovat pikemminkin subjektiivisesta työtyytymättömyydestä, motivaation ja kiinnostuksen puutteesta, välinpitämättömyydestä ja

kyllästymisestä työhön. Käytännöllisesti katsoen sama työ voi yhdelle kirjoittajalle olla puuduttavaa rutiinia, toiselle innostavaa itsetoteutusta. Työn imu tai flow-tila, jossa työhön uppoaa ja työ etenee ongelmitta, on työn kaivattuja, vaikkakin usein pakenevia, hienoja hetkiä (vrt. Schaufeli & Bakker 2004, 295). Työn imusta voidaan kertoa hivenen itseironisinkin sanankäntein: kirjoittajaa huvittaa, miten paljon hän saattaa ikävystyttäväksi luettavista asioista innostua, mutta itseironiasta huolimatta työn imu on kirjoittajan rehellinen, aito kokemus. Työn imuun päästään varsinkin tärkeäksi tai omaksi koetussa työssä. Työn imukaan ei liity työn luonteeseen tai statukseen, vaan tekijän omaan suhteeseen työhönsä. Itsetoteutuksen mahdollistavaksi työksi koetaan yhtä lailla suorittava hoiva- tai toimistotyö kuin tieteellinen tai taiteellinen työ.

Töissä oli aika hässäkkää. Jouduttiin vaihtamaan se yks mummu toiseen huoneeseen, kun se oli valvottanut koko yön huonekaveria. Uusia tuli kaksi, yksi lähti, sitten vielä kuntosali ja saunat. Sai kipittää ja ajatella ja suunnitella, kivaa! (nainen, s. 1958, lähihoitaja, #517)

Työpaikalla avaan Järviradion ja tietokoneen ja pian olenkin uppoutunut kirjanpitositteiden ja laskujen ihmeelliseen maailmaan. Kahvikupponen töiden lomassa ja kohta taas olen paperieni ääressä. Hupsis, jocos nyt ollaan puolessa päivässä? (nainen, s. 1957, konekirjaaja, #52)

Parhaimmillaan työ virkistää, voimauttaa, tuottaa tiedollista ja emotionaalista mielihyvää ja heijastuu ilona ja voimavarana koko elämään. Työn ilo voi perustua paitsi asioihin ja toimintoihin, joita selvitetään, suunnitellaan, luodaan ja kehitetään, myös ihmisiin, joita kohdataan. Päiväkirjoissa toistuvasti olennaiseksi nostettu työn arvo on sen tuoma tarpeellisuuden tunne joko organisaation tehtävien toteuttamiselle tai työtehtävien kohteena oleville ihmisille. Tämä vastaa Holvaksen ja Vähämäen (2005, 29) tulkintaa työnteon yhteisöllisestä motiivista ja sen perusteena olevasta yksilön halusta olla tarvittu, haluttu ja tärkeä jollekulle, elää toisia varten. Tarpeellisuuden tunne voi liittyä hyvinkin byrokraattiseen työhön, kuten hallintapäätösten käsittelemiseen, mutta vahvimmat työn arvon ja ilon kokemukset liittyvät kasvatustai hoivatyön ihmisuhteisiin. Maatalouden, lasten- ja vanhustenhoidon ja perusopetuksen työkuvaukset ovat tutkimusaineiston konkreettisimpia, yksityiskohtaisimpia, myönteisimpiä ja tunteikkaimpia.

Töissä minua odotti uusi tulokas. Eilen syntynyt pikkuvasikka. Siellä se makasi keltaisissa oljissa ja sanoi möö. Menin tekemään tulet pesään ja lehmille jauhot eteen. Tapoihin kuuluu myös harjata ja pahimmat tapaukset myös pestä ennen lypsä. (nainen, s. 1974, maatalouslomittaja, #144)

Sain hetkeksi itsekin köllähtää yhden pienen nukkujan viereen. Miten ihana on unen tuoksuinen pikku pää... Suukoteltuani nukkuvan lapsen lähdin jälleen astianpesukonetta täyttämään. (nainen, s. 1958, perhepäivähoitaja, #142)

Kasvatustai hoivatyöhön liittyvät emotionaalinen sitoutuminen, henkilökohtaiseksi koettu kohtaaminen ja kanssakäyminen ja tarpeellisuuden ja arvostuksen kokemukset. Kasvatustyö ja kotityön kaltainen hoivatyö lähestyvät yksityiselämän henkilökohtaisia sosiaalisia suhteita niin, että työhön investoidaan ammatillisen asiantuntemuksen lisäksi tunnepääomaa. Tulos vastaa Erikssonin (1998, iii) tutkimustuloksia, joiden mukaan ihmisten, eläinten ja kasvien kanssa

työskentelevät, yleensä naiset, sitoutuvat työhönsä asioiden kanssa työskenteleviä, yleensä miehiä, vahvemmin. Julkunen (2009, 148–150; käsitteestä tarkemmin ks. esim. Noon & Blyton 1997, 121–139; opettajan tunnetyöroolista ks. myös Anttila 2014, 152) puolestaan liittyy käsitteen tunnetyö töihin, joissa joutuu esittämään, peittämään ja käsittelemään tunteita ja nimeää tunnetyön esimerkeiksi muun muassa hoito-, hoiva-, sosiaali- ja opetustyön. Julkunen toteaa, että työn kohteina olevat asiat tai esineet eivät osoita eivätkä ehkä herätäkään kielteisiä tunteita toisin kuin työn kohteina oleva ihmiset, kun taas asiakkaat, potilaat ja oppilaat aiheuttavat mielihapaa ja kohtelevat huonosti, mutta myös kiittävät ja kiintyvät niin, että tunnetyö on helppo tuntea konkreettiseksi, tarpeelliseksi ja mielekkääksi.

Tutkimusaineiston päiväkirjat piirtävät työelämäkuva, jossa työ on huomattavasti suuremmassa määrin itseisarvoista kuin välinearvoista. Vaikka ulkoiset tekijät vaikuttavat työtyytyväisyyteen, suurempi arvo on työn sisäisillä tekijöillä, sillä, että työ tyydyttää koetun kompetenssin (*competence*), autonomian, itseohjautuvuuden (*autonomy*) ja liittymisen (*relatedness*) tarpeita (esim. Deci & Ryan 2000, 227; suomenkieliset käsitteet Sundholm 2000, 17). Työn mahdollistamasta itsetoteutuksesta puhuvat yhtä lailla naiset ja miehet kaikista ikäryhmistä, koulutus-, ammatti- ja hierarkiatasoilta. Sen sijaan affektiivista kiintymyspuhetta tuottavat varsinkin 50–60-vuotiaat naiset. Tämän ei kuitenkaan tarkoita suoranaisesti sitä, että vain vanhimpien työntekijäpolvien naiset tuntuivat kiintymystä. Kiintymyspuheen keskittymisen selittää todennäköisemmin se, että kiintymyssuhteen mahdollistavat kasvatus- ja hoivatyöt ovat varsin naisvaltaisia aloja. Lisäksi kyse lienee eri sukupuolten ja ikäpolvien kulttuurisista rooleista ja niiden sallimista puhetoista. Nuoremmatkin naiset ja miehet kyllä käyttävät kiintymyspuhetta, mutta karskimmassa kaveruusmuodossa. Voitaneen olettaa, että isoäidin iällinen status, olipa henkilö sukulaissuhdeverkostossaan isoäiti tai ei, sallii ja kutsuu avoimempaan ja lämpimämpään tunteiden ilmaisemiseen suhteessa lapsiin, nuoriin ja aikuisiinkin asiakkaisiin. Toki isoäitiys saattaa kutsua paitsi sanallisesti, myös reaalisesti vahvempaankin kiintymykseen. Oppilas- ja asiakassuhteissa suurempi iällinen etäisyys saattaa vahvistaa kiintymyksen tunteita samalla, kun oma perhevaihe mahdollistaa emotionaalisten resurssien kohdentamisen omien lasten hoivan sijaan työn hoiva-, kasvatus- ja asiakassuhteisiin. Seuraavaksi tätä roolien tarkastelua laajennetaan päiväkirjojen työidentiteettipohdintojen kautta.

6.2.2 Työ identiteettinä

Tutkimusaineiston päiväkirjojen perusteella työidentiteetti on asia, jota ei voi ottaa annettuna, vaan sitä rakennetaan, ylläpidetään ja reflektoidaan tietoisesti. Työidentiteettiin kuuluu samaistuminen ammattialaan, työn kokeminen mielekkääksi, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi ja sen edustamien arvojen säilyttäminen ja edelleenvälittäminen. Työidentiteettiä rakennetaan konkreettisesti pukeutumista myöten niin, että työorganisaation imagolle sopivaan vaatetukseen pyritään silloinkin, kun se sotii omia mieltymyksiä vastaan: työidentiteettiä priorisoidaan yli yksityisminän. Samaistuminen ulottuu myös ”meidän” työorganisaatioon, jossa tehty pitkä työhistoria on erityinen ylpeyden aihe. Oman ammattialan työtehtäviä pidetään tärkeinä, kun taas oman alan ydintehtävistä poikkeavat tehtävät koetaan turhauttaviksi, jopa omaa osaamista ja ammattialaa halventaviksi. Nämä samat tuntemukset ovat nousseet esille muissakin tutkimuksissa (mm. Järvensivu 2014, 13; Ruoholinna 2009, 297). Järvensivu (2014, 13) nostaa esille asiantuntijatyön sekä teknologisiin järjestelmiin että avustavan henkilöstön vähennyksiin liittyvän dokumentoinnin, raportoinnin, toimistorutiinien ja muiden valvonnan muotojen lisääntymisen, joiden vuoksi työntekijät usein kokevat työnsä aiempaa turhauttavammaksi, vähemmän palkitsevaksi ja vähemmän merkitykselliseksi. Tutkimusaineiston päiväkirjat toistavat näitä tulkintoja. Työidentiteettiä rakennetaan ja ylläpidetään me-puheella: oma ammattiryhmä on sisäpiiri, me, jonka ulkopuolelle muut, ne, jäävät. Ammattiryhmä on kollektiivi, joka pitää yhtä, määrittelee yhteisen linjan ja seisoo yhtenä rintamana vastapuolta vastaan. Vastapuoleksi nähdään muun muassa organisaation yleishallinto, jonka edellyttämät substanssityön ulkopuoliset hallinnolliset tehtävät tuomitaan turhaksi byrokratiaksi.

Työidentiteetti perustuu sekä koulutukseen, ammattialaan että ammattiasemaan. Näiden suhde ei välttämättä ole ristiriidaton, vaan koulutuksellista identiteettiä saatetaan priorisoida suhteessa ammattialan ja -aseman identiteettiin. Omat työtehtävät saatetaan kokea mitättömiksi suhteessa saatuun, varsinkin akateemiseen, koulutukseen. Myös muilta odotetaan koulutuksen ja ammatin mukaista arvonantoa, sillä omaa kompetenssia pidetään ylivertaisena suhteessa muiden koulutustasojen ja ammattialojen edustajiin ja varsinkin ammattialan ulkopuolisiin henkilöihin niin, että esimerkiksi vanhempien antama palaute voidaan kokea omaan ammattitaitoon ja -identiteettiin kohdistuvaksi loukkaukseksi (samoin Ruoholinna 2009, 295). Työidentiteetti perustuu kuitenkin ensisijaisesti omalle ammatille ja työlle annettuun sisäiseen arvostukseen ulkoisen arvostuksen jäädessä toissijaiseksi.

Kello 10.30 Helsingin kauppatorilla. [...] Teltan vieressä on iso Vihreiden mainos. [...] Minä olen mainossermin takana. Pidän sen alumiinirungosta kiinni kaksin käsin ja toivon, ettei tuuli nappaa sitä mukaansa

ennen kuin toimittajat ovat lähteneet. ”Sääkö oot se puoluetuki”, puolittu toimittaja vitsailee nähdessään, mitä teen. Valtiotieteen maisterille sopivaa hommaa. ”Käykö toimittajaa kateeksi”, vastaan. Vaihdamme hyväksyvät hymyt, me politiikan päivätyöläiset. (mies, s. 1981, verkkotoimittaja, #625)

Ammatti-identiteettiä rakennettaessa ja ylläpidettäessä määritellään alan ammattilaiselle asetettavia arvokkaina ja korkeina pidettyjä vaatimuksia, joita kenen tahansa ei uskota täyttävän. Ammatilliseen osaamiseen liitetään kyky kohdata työn haasteet, vaatimukset ja kiire. Ammattialan edellyttämien ominaisuuksien omaksuminen ja omaaminen määrittelee samalla sen, kuka on hyvä työntekijä. Oman ammattialan koulutuksen nähdään tarjoavan erityisiä valmiuksia työstä suoriutumiseen ja alan koulutettujen ammattilaisten rekrytointi nähdään alan toiminnan ja palvelujen kehittämisen avainkysymykseksi. Samalla alan valinnee odotetaan olevan ammatinvalintansa arvoinen. Ammatti-identiteetin omaksumisen myötä itsellä koetaan olevan ammatin vaadittavat ominaisuudet. Ammatti-identiteettiä vastaavan työn vuoksi voidaan luopua vaativasta työsuhteesta, paremmasta palkasta tai korkeammasta statuksesta. Monet kirjoittajat kertovat omasta työstään ammattialansa ohjelmapuheen sanamuodoin. Toimialan visioita ja palvelulupauksia ei kuitenkaan referoida sarkastisesti, vaan aidosti ja rehellisesti samaistuen: virallistekstiä ei koeta tyhjäksi sanahelinäksi, vaan oman työn havainnolliseksi sanoittamiseksi.

Kun nuorimmaisemme meni kouluun, vaihdoin kaupallisen ammattini kasvatusyöhön. [...] Olen monta vuotta ollut lasten ja aikuisten hengellisenä matkakumppanina, ohjannut leikki-ikäisten lasten kokonaisvaltaista kasvua ja tukenut heidän huoltajiaan vanhemmuudessa. (nainen, s. 1944, lastenhojaaja, #336)

Hyvinkin pienet, arkiset työtehtävät koetaan merkittäväksi osaksi suurempaa kokonaisuutta, joka vaikuttaa ratkaisevasti toiminnan kohteena olevien ihmisten elämään. Työ voidaan nähdä ilman epäilyksiä omaksi jutuksi ja maailman tärkeimmäksi työksi. Varsin vastaavat vastaukset löytyvät myös Järvensivun (2014c, 349) informanteilta, joista varsinkin naiset korostivat työn merkityksellisyyttä, eettisyyttä, ekologisuutta ja esteettisyyttä.

Kauppila ja Tuomainen (1996, 165, 187–195) nimeävät ennen sotia syntyneiden opettajasukupolvien ominaisuudeksi kutsumuksellisen elämäntavan, johon liittyi yhteiskuntaan osallistuminen opettajan roolissa, ja katsovat suurten ikäluokkien ja sitä nuorempien opettajasukupolvien hylkäävän mallikansalaisen roolin, rajaavan opettajuutensa koulukontekstiin ja painottavan yksilöllistä ajattelua ja elämäntapaa. Vaikka kukaan tutkimusaineiston kirjoittajista ei kuvaakaan työtään kutsumuksena, monet käytännön ajankäyttövalinnat tekevät työstä hyvinkin kutsumuksellisen, kokoaikaisen elämäntavan. Toisin kuin voisi olettaa, elämäntavan tai kutsumustyön kuvauksia ei niinkään löydy taiteilijoilta tai lääkäreiltä, vaan juuri eri koulutusasteiden opettajien työkuvauksista. Saman yliopistotutkijan työn elämäntavallisuuden toteavat myös Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 125) ja selittävät ilmiötä sillä, että yliopistollisessa opetus- ja tutkimus-

työssä pitkät tunnit saa paljolti itselleen, omiksi julkaisuikseen, urakseen ja tuloikseen, ja samalla työ on helposti intohimo, elämäntapa tai addiktio. Perus- ja keskiasteen opettajien elämäntapatyöajat voinevat nekin toki perustua intohimoon, elämäntapaan tai addiktioon, mutta päiväkirjojen sanamuotojen perusteella ne näyttäisivät liittyvän kuitenkin varsinkin teknologisen kehityksen aiheuttamaan tavoitettavuuden kulttuuriin ja sen aikaansaamaan työn ajalliseen ja paikalliseen rajattomuuteen, kuten aiemmassa luvussa tulkittiin. Tähän rajattomuuteen ja tavoitettavuuteen suostuminen on kuitenkin paljolti identiteetti- ja elämäntapavalinta: opettajat käyttävät yksilöllistä ajatteluaan valitsemalla hyvinkin kokonaisvaltaisen opettajuuden.

Joltain äidiltä on tullut viesti. Lapsi sairaana. Voisiko tulla tekemään matikan kokeen aamusta? Vastaan matkalla autosta, että sopii. [...] Alamme [miehen] kanssa väittelemään työtavoistani. Lopulta huudan kurkku suorana, kuinka hän ei koskaan ymmärrä tukea minua. (nainen, s. 1975, luokanopettaja, #418)

Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 221) kutsuvat tätä perinteisen professionaalisen työn ajallista ja tilallista rajattomuutta (vanhaksi) sivistys- ja yrittäjäporvariston elämäntavaksi. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa mitä erilaisimpien ammatti(asemi)en identiteetit näyttäytyvät kuitenkin yhtä lailla kokonaisvaltaisina elämäntapoina siinä, että ammatti-identiteettiä harjoitetaan myös työajan ja -paikan ulkopuolella. Vastuuta kannetaan varsinaisia työtehtäviä huomattavasti laajemmasta kokonaisuudesta. Voimakas ammatti-identiteetti ei liity vain hoiva- ja opetustyöhön, vaan myös byrokraattisiin ja asiakaspalvelutehtäviin, joissa niissäkin oman alan asiantunte-
musta halutaan tehdä tunnetuksi ja välitetään myös työkontekstin ulkopuolella.

Työhön samaistutaan: seurataan oman ammattialan kehitystä, määritellään omaa panosta saavutuksiin, osallistutaan julkiseen keskusteluun ja vaikutetaan päätöksentekoon ammattialan puolesta, tunnetaan ylpeyttä omasta osaamisesta vuosikymmentenkin jälkeen ja halutaan jättää perintö omasta työstä tuleville työntekijäsukupolville. Oman ammatin periytyemisestä omille lapsille tunnetaan erityistä ylpeyttä. Merkillepantavaa myös ammatti-identiteetin yhteydessä on, että se ei liity mitenkään ensisijaisesti akateemisiin asiantuntijatehtäviin, vaan omaan alaan, sen kehitykseen ja saavutuksiin samaistutaan hyvinkin suorittavissa tehtävissä. Ammatti-identiteetti seuraa eläkkeelle asti ja ammattiyhteisöön liitytään emotionaalisesti eläkkeelläkin. Ammatti-identiteetti voi myös säilyä kipeänä kaipauksena omaan työhön niin, että taloudellisten ja muiden käytännön syiden perusteella valitussa uudessa työssä olemista joudutaan perustelemaan itselle vielä vuosienkin jälkeen, silloinkin, kun uuteen työhön on hankittu uusi akateeminen tutkinto, minkä kuitenkin voisi olettaa olevan erittäin vahva uuden ammatti-identiteetin muodostamisen ja muodostumisen väline.

ajauduin perheyrikykseen parempien työaikojen, paremman palkan ja lasten takia. Alussa hyvin erilainen työympäristö oli vaikeaa, mutta vanhemmiten taas työ päiväkodissa olisi kai raskasta. [...] Kouluttauduin

liike-elämän kiemuroihin yliopistolla neljä vuotta kaupallisten opintojen parissa työn ohessa, se oli tosi kova urakka. (nainen, s. 1953, yhteyspäällikkö, #589)

Omaan työhön kasvaminen voi olla vuosien prosessi, vaikka samalla ammattialalla olisi työskennelty pitkään. Ammatti-identiteetin olemassaolo voidaan tunnistaa ja tunnustaa silloinkin, kun siihen ei samaistuta. Vallitsevaa ammatti-identiteettiä vastaan voidaan kapinoida ja varsinkin kutsumusammatin käsite herättää voimakastakin vastustusta. Kapinoidessakin kuitenkin tunnustetaan ammatti-identiteetin olemassaolo, sovitetaan toisiinsa vallitsevaa ja omaa ammatti-identiteettiä ja voidaan tuntea yhteenkuuluvuutta johonkin ammatin osa-alueeseen. Identiteettityö ei kuitenkaan välttämättä johda vallitsevaan ammatti-identiteettiin liittymiseen tai edes sen muokkaavaan hyväksymiseen, vaan valintana voi olla myös vieraaksi ja ahdistavaksi koetun ammatin hylkääminen. Ammatissa jatkaminenkaan ei välttämättä muutu ammatilliseksi identiteetiksi. Vaikka ammatillinen osaaminen kasvaa työkokemuksen myötä, varsinkaan vastentahtoisesti valittuun työhön ei välttämättä kehity identiteettiä, vaan oma osaaminen koetaan riittämättömäksi, ammattiyhteisö etäiseksi ja työ vieraaksi. Vuosikymmenienkin elämänuran merkitys elämänalueena saattaa olla hyvinkin vähäinen. Pahimmassa tapauksessa suhtautumista työhön ja koko elämismaailmaan leimaa kyynisyys: työtehtävät tuntuvat mitättömiltä, omat vaikutusmahdollisuudet vähäisiltä ja jokapäiväinen työ hyödyttömältä ja merkityksettömältä. Työn merkityksellisyyden tai merkityksettömyyden kokemuksetkaan eivät mitenkään systemaattisesti seuraa ikä-, koulutus-, ammatti- tai statusrajoja, vaan ylittävät ne yksilöllisesti varioiden: työn merkityksellisyys ja merkityksettömyys on subjektiivinen arvoarvostelma.

Kummasti sitä laskee tunteja siihen hetkeen, että pääsee kotiin ja omaan sänkyyn. Ja miksi ei laskisi, sillä terveydenhuoltoapuolella yövuorot ovat kymmenen tuntia ja yli, teollisuudessa se normi kahdeksan tuntia. Kuka sanoo, että tällä alalla pitää valvoa pidempään? Ja huonommalla korvauksella. Kai se on ollut jotain naisvaltaisen alan omaa tyhmyyttä ja ikiaikainen perinne [...] Kutsumusammatti ja ”HAH”, sanon minä. Mutta itsepä olen osani valinnut. (nainen, s. 1967, sairaanhoitaja, #18)

Työpäivä on risainen, keskittymätön ja vähämerkityksinen. (nainen, s. 1959, psykologi, #373)

Roos (1985, 115) toteaa suomalaista ja ranskalaista uutta keskiluokkaa vertaillaessaan, että uusi keskiluokka ja älymystö ovat kaksi eri kategoriaa: tyypillinen suomalainen sosiaalityöntekijä tai opettaja kuuluu koulutuksensa ja palkkauksensa perusteella keskiluokkaan, mutta toisin kuin ranskalainen kollegansa, hän ei ole älymystön edustaja. Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 94) puolestaan toteavat opettajan, terveyskeskuslääkärin ja sosiaalityöntekijän kaltaisten naistyyppillisten akateemisten töiden olevan teknisesti sidotun työn professionaalisia versioita. Nämä tulkinnat sopivat hyvin myös monien tutkimusaineiston ylempien toimihenkilöiden työkuvauksiin, jotka eivät niinkään kerro erityisen luovan älymystön työstä, vaan varsinkin toistuvasta, teknisesti sidotusta, suorittavasta työstä. Kontula ja Jakonen (2008, 17–19) puolestaan käyttävät massaälymystön käsitettä kuvaamaan nykyajan prekaareita tietotyöläisiä. Esimerkiksi tutkijan

perinteinen identiteetti rakentui arvokkaan, porvarillisin kutsumusammatin ja luovan tieteellisen työn yksilösuorituksen kautta, mikä yhteiskuntaluokkana tarkoitti vähintään ylempää keskiluokkaa. Nykyään tutkijan asema yhteiskunnallisessa työjaossa ja taloudellisen tuotannon järjestelmässä on muuttunut ratkaisevasti: tutkija kuuluu massaälymystöön, jonka elin- ja työolosuhteet eivät eroa muiden yhteiskunta- ja talousryhmien asemasta, vaan hän on siis perustuottaja siinä missä muutkin. Tämä omaksutun perinteisen identiteetin ja vallitsevan statuksen ja työtodellisuuden ristiriita voisi olla yksi selitys sille, että tutkimusaineiston päiväkirjojen korkeakoulutettujenkin työkannanotoista löytyy monesti sellaista vieraantunutta, passiivista, alitunutta ja heikkoa suhdetta työhön ja ammatilliseen identiteettiin, joka perinteisesti on liitetty rutiininomaisiin teollisuus- ja palvelutöihin.

Vaikka politiikan, tutkimuksen ja median diskursseissa ovat pitkään kaikuneet elinikäisen oppimisen ja työelämän jatkuvan kouluttautumisen vaatimukset, nämä näkyvät tutkimusaineiston päiväkirjoissa vain osittain. Päiväkirjat heijastavat elinikäisen oppimisen ihannetta, mutta pikemminkin perinteisenä, yleisenä sivistys- ja koulutusihanteena niin, että kaikkinaista uuden oppimista arvostetaan arvona itsessään. Yllättävääkin on, kuinka marginaalisesti työmarkkina-perusteiset ammatinvaihdon, urakehityksen tai jatkuvan kouluttautumisen toiveet esiintyvät päiväkirjoissa. Työnantajalähtöiset täydennyskoulutukset koetaan pikemminkin hyödyttömänä pakkopullana kuin omaa työllisyyttä ja urakehitystä vahvistavana ammatillisen osaamisen kasvattamisena. Tämä vastaa Mamian (2009, 44) tutkimustuloksia, joiden mukaan osallistuminen työnantajan kustantamaan koulutukseen onkin yllättävästi pikemminkin työn rasitus- kuin voimavaratekijä. Päiväkirjoissa kuvatut omavalintaiset opinnot puolestaan ovat pääosin harrasteluontoisia kielten, kirjallisuuden tai kädentaitojen kursseja, joilla ei ole kiinteää yhteyttä kirjoittajan ammattiin tai työtehtäviin.

Kirjoittajilta pyydetyistä taustatiedoista, koulutuksista, ammattinimekkeistä ja aiemmista ammattinimekkeistä käy kuitenkin ilmi, että varsin monet kirjoittajista ovat työuransa aikana hankineet itselleen uuden ammattipätevyyden. Ammatinvaihdot on tehty useimmiten saman ammattialan sisällä niin, että kouluttautuminen näyttäytyy pidemminkin täydennys- kuin uudelleen kouluttautumisena. Lastentarhanopettaja on kouluttautunut luokanopettajaksi, luokanopettaja tai puheterapeutti erityisopettajaksi tai aineenopettajaksi, aineenopettaja opinto-ohjaajaksi, kotiavustaja lähihoitajaksi, lähihoitaja sairaanhoitajaksi, hammashoitaja suuhygienistiksi, sosiaalihuoltaja sosiaalityöntekijäksi, lääkäri psykoterapeutiksi, ravintolateknikko, sairaanhoitaja, parturi-kampaaja ja diplomi-insinööri ammatinopettajaksi ja mahdollisesti edelleen yliopettajaksi tai opettajakouluttajaksi.

Selkeitä ammattialan vaihtoja löytyy huomattavasti vähemmän. Ne saattavat joltain osin heijastella työmarkkinatilannetta, sillä ammatinvaihtoja on tehty paljolti toimistotyöstä sosiaali- ja terveydenhuoltoalalle, jonka työllisyystilanne on pitkään ollut varsin hyvä. Merkantista tai merkonomista on kouluttauduttu sairaanhoitajaksi, farmaseutiksi, diakoniksi tai sosionomiksi. Toisaalta alanvaihtoja löytyy myös toimistotyön puolelle kokista, ompelijasta tai perushoitajasta sihteeriksi tai ohjelmistosuunnittelijaksi. Varsinkin yrittäjien koulutus pohja on vaihteleva. Toimitusjohtajan koulutuksena ja alkuperäisenä ammattina voi olla yhtä lailla kodinhoitaja, sairaanhoitaja, lastentarhanopettaja, puutarhateknikko, erikoismaalari, yhteisöpedagogi, kauppatieteiden maisteri kuin tutkijakin. Radikaaleja alanvaihtoja löytyy vain yksittäistapauksissa: tehdastyöläiseksi alkava filosofian maisteri lienee harvinaisuus paitsi tutkimusaineistossa, myös työmarkkinoilla yleisemminkin.

Kaikilla koulutustasoilla opintoja arvostetaan suurena saavutuksena, ja ammatilliset, korkea-koulu- tai jatko-opinnot voivat olla myös vuosia ja vuosikymmeniä hellitty haave. Opiskelu voi olla myös elämäntapa niin, että tutkintoja hankitaan useampia pikemminkin opiskelun ja yleisivistyksen ilosta kuin urakehitystä ajatellen päätellen siitä, että uusia tutkintoja hankitaan peräkkäin niin nuorella iällä tai niin lähellä eläkeikää, että hankittuja tutkintoja ei ehditä hyödyntää työelämässä. Opiskelullista elämäntapaa kuvastaa myös se, että hankitut uudet koulutukset eivät välttämättä johda uuden ammatin tai työn hankkimiseen silloinkaan, kun jäljellä olevat työvuodet antaisivat tähän mahdollisuuden. Uusi tutkintokoulutus näytetään valitsevan paljolti samalta ammattialalta ja valintaperusteena näyttää olevan pikemminkin henkilökohtaisen osaamisen ja työnkuvan kehittäminen kuin uuden koulutuksen takaama varmempi työllisyys. Lisäkouluttautumisen mahdollinen työllistävä tai työasemaa vahvistava vaikutus tuodaan esille aivan yksittäistapauksissa.

Lähihoitajan työ ei tule juurikaan eroamaan nykyisestä työstäni, mutta palkka tulee nousemaan ja toivon mukaan vähän arvostuskin. Ettei aina sanota, kun oven avaa, että "siivooja tuli". Kaikki kunnia siivoojille, mutta teen minä paljon muutakin. Paljon, hyvin paljon muuta; olen sanalla sanoen paljon vartijana. On venyttävä moneksi: korvaksi, silmäksi, syliksi. Ennen kaikkea on kestävä vastuuta, arkea ja elämää. (nainen, s. 1966, kotiaavustaja/lähihoitajaopiskelija, #26)

Tutkimusaineiston päiväkirjojen opiskelukuvaukset ilmentävät suomalaiskansallista koulutuksen ja elinikäisen oppimisen ihannetta. Päiväkirjojen elinikäisen oppimisen harrastuksenomaisuus vastaa kuitenkin Siivosen (2012, 196–198) tutkimustuloksia ikääntyvien koulutuksen vähäisestä työmarkkina-arvosta niin, päiväkirjojen kirjoittajien kokemusten mukaan ikä painaa työllistymisen esteenä enemmän kuin hankittu koulutus työllistymisen etuna jo 50 ikävuoden molemmin puolin.

Vaikka oppijan roolista ja uuden oppimisesta tunnetaan iloa, oman ammatin identiteetti seuraa ja toistuu vahvana myös vapaa-ajan harrastuksissa. Työn näkökulmasta vielä opintojakin epärelevantimpia ovat muut kuvatut harrastukset, jotka todistavat lähinnä sen, että erilaiset pienimuotoiset, itsenäiset tai ohjatut kulttuurin ja liikunnan harrastukset, kuten jumppa, lukeminen, kuorolaulu, puu- ja käsityöt, ovat suosittuja harrastuksia kaikenikäisten ja kaikkia koulutusasteita ja ammatteja edustavien suomalaisten arjessa. Harrastukset, myös omaehtoinen opiskelu avoimessa yliopistossa, ovat useimmiten puhtaasti vapaa-ajanviettoa ilman yhteyttä työelämään. Toisin kuin voisi ajatella, suomalaisten elämänsä tärkeimpänä välttämättömyytenä pitämä vapaa-aika (Sarpila ym. 2010, 25) ei päiväkirjoissa näyttäydy erityisenä itsetoteutuksena, itseilmaisuna, luovuutena tai vapautena, vaan pikemminkin ihmisen itselleen määräämänä sisäistettynä sidonnaisuutena elämäntapaan ja arkirutiineihin. Työtehtävien tavoin harrastuksia suoritetaan sisäisestä velvollisuudesta. Jos vapaa-ajan kuvaukset jonkinlaista vapauden valtakuntaa heijastavat, vapauden valtakunta ei tarkoita suomalaiselle aktiivista, kiinnostavaa, elämyksellistä tai luovaa toimintaa, vaan passiivista, mukavuudenhaluista oleskelua kotosalla.

Vaikka arki- ja työelämä näyttäytyy varsin yhtäläisenä sekä naisten että miesten päiväkirjoissa, työidentiteetin kohdalla tutkimusaineisto heijastelee jonkinlaisia sukupuolieroja. Nimenomaan naiset reflektoivat työidentiteettiään ja -rooliaan suhteessa elämänsä muihin rooleihin, ennen kaikkea äitiyteen. Työn ja isyyden yhdistäminen ei näyttäisi olevan mieskirjoittajille samanlainen reflektointia vaativa kysymys. Vaikka miehetkin mainitsevat perheen ja työn yhdistämisen problematiikan, he mainitsevat sen osana konkreettista, tilannekohtaista ratkaisuhakuista päätöksentekoa, kun taas naiset esittävät periaatteellisempaa, kokonaisvaltaisempaa identiteettipohdintaa. Tämä saattaa heijastaa muissa tutkimuksissa havaittua sukupuolten kulttuurista toimijuuseroa: miehet luottavat omaan pärjäämiseensä ja osaamiseensa naisia enemmän (Järven-sivu 2014c, 349) ja tarkastelevat elämäkerroissaan julkisen elämän tapahtumia koherentisti ja lineaarisesti saavutusten ja menestyksen kautta aktiivisen toimijan näkökulmasta, kun taas elämässään ja urallaan ansioituneetkin naiset käsittelevät yksityiselämän teemoja relationaalisesti, fragmentaarisesti, ei-lineaarisesti ja reflektoimatta pikemminkin passiivisen kohteen näkökulmasta (Hyvärinen, Peltonen & Vilkkonen 1998, 9–11, 13; Roos 1987, 215).

Tutkimusaineiston päiväkirjoissa naiset rinnastavat työidentiteetin tärkeydessään äitiyteen, joka lienee yksi vahvimpia identiteettejä. Sekä äitiys että isoäitiys voidaan kokea ammattiroolin tärkeydessään ohittavaksi ensisijaiseksi rooliksi, johon ajalliset, tiedolliset ja emotionaaliset voimavarat halutaan panostaa. Äitiyden ja työn yhdistäminen on asia, jossa ikä- ja perhevaihe-

erot erityisesti ilmenevät. Lasten ollessa pieniä työ koetaan myös rasitukseksi, joka vie aikaa ja voimavaroja tärkeämmän äidin roolin täysimittaiselta toteuttamiselta (samoin Jallinoja 2000, 125). Aikuistuvien tai aikuistuneiden lasten äidit puolestaan näkevät oman työntekijyytensä vahvana: he voivat ja haluavat kohdentaa lastenhoidosta vapautuneet ajalliset, psyykkiset, fyysiset ja emotionaaliset resurssinsa työtehtäviin ja työn ihmissuhteisiin.

Olen aina ensimmäisiä opettajienhuoneessa. Alan olla myös vanhimpia. [...] Tunnen tarpeellisuutta, jota ei enää kotona tarvita. Nyt minulla on aikaa pysähtyä pikkuoppilasta kuuntelemaan. (nainen, s. 1953, erityisopettaja, #545)

Tutkimusaineiston päiväkirjoissa työ toimii myös vastapainona koti- ja perhe-elämälle. Päiväkirjat vastaavat aiempien tutkimusten (esim. Salmi, Lammi-Taskula & Närvi 2015, 34; Wattis, Standing & Yerkes 2013, 8–12) tuloksia ansiotyöstä parhaimmillaan paitsi toimeentulon, myös mielekkään toiminnan ja sosiaalisten suhteiden mahdollisuutena. Työpäivä työmatkoineen antaa perheenäidille omaa aikaa ja tilaa (samoin Jallinoja 2000, 125). Työ monipuolistaa elämistä ja kokemusmaailmaa, tarjoaa aikuis- ja vertaiskontakteja ja mahdollistaa erilaisten roolien toteuttamisen: kokoaikaisen perheyhteisöllisen äitiyden rinnalle nousee yksilöllinen työidentiteetti ja työn tarjoama mahdollisuus itsetoteutukseen ja oman elämän hallintaan (vrt. Wattis, Standing & Yerkes 2013, 8–12). Äitiys voidaan kokea myös työhön lisäosaamista antavaksi kompetenssiksi. Kuten Salmi, Lammi-Taskula ja Närhi (2009, 183) toteavat, perheen jokapäiväisen arjen pyörittäminen opettaa työelämässä korkealle arvostettuja taitoja, kuten vuorovai- kutusta, empatiaa, organisointia, monien asioiden yhtäaikaista tekemistä ja nopeasti muuttuviin tilanteisiin reagoimista. Naisten työidentiteettipohdinnoissa työ näyttäytyy tärkeänä osana identiteettiä: työ on keino toteuttaa itseään, olla oma itsensä. Vaikka työtehtävät ja työnkuva eivät vastaisi omia toiveita tai tuota tyydytystä, jo työssäkäynti itsessään, työntekijän asema, koetaan olennaiseksi identiteetin osaksi ja mahdollisuudeksi toteuttaa itseään (samoin Wattis, Standing & Yerkes 2013, 8–12).

Mieheni oli kotona puolivuotiaan lapsen kanssa, mutta kukaan ei kysy mieheltäni, miksi hän halusi mennä takaisin töihin. Koen, että minun odotetaan sanovan "menin töihin, koska asuntolaina pitää maksaa" tai "olisin paljon mieluummin kotona". Mutta minulla on tapana sanoa aina suoraan, että halusin mennä töihin ja että nautin työnteosta (vaikken ehkä itse työstä). Se on osa identiteettiäni. (nainen, s. 1977, lakimies, #429)

Vaikka ammatti-identiteetinkään kohdalla aineistosta ei voida sanoa erottuvan erillisiä sukupolvia, jonkinlaisia ikäryhmäeroja tulee näkyviin. Kriittisimmät irtiöt ammatti-identiteetistä löytyvät nuorimmilta, noin 30-vuotiailta kirjoittajilta, jotka vielä tunnustelevat toiveitaan ja etsivät omaa paikkaansa. Ammatti-identiteettipohdintaa enemmän 30-vuotiaatkin kuitenkin tuottavat omaan ammattialaan sitoutumisen ammatti-identiteettipuhetta. Seesteisimpiä työidentiteetin kuvauksia ja työtyytyväisyyden tunteita ilmaisevat vanhimmat, lähellä eläkeikää olevat

kirjoittajat. Tämä vastaa Luchmanin, Kaplanin ja Dalalin (2012, 353) tutkimustuloksia, joiden mukaan iäkkäämmät työntekijät ovat nuorempia tyytyväisempiä työhönsä. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa tämä tyytyväisyys selittyy työ- ja elämänkokemuksella. Työvuosien koetaan opettavan vähintäänkin sietämään epävarmuutta ja omaa tietämättömyyttä ja rajallisuutta: kaikkea ei voi muuttaa, korjata tai parantaa, mutta hallittavissa olevat asiat hallitaan vuosikymmenten työ- ja elämänkokemuksella ja hallitsemattomuuden väistämättömyys hyväksytään. Työvuodet opettavat sekä nöyryyttä että oman osaamisen arvostamista, joka ilmenee tyytyväisyytenä ja työnilona.

Sitten potilaita, tänäänkin toinen toistaan sairaampia, mutta ihmisinä toinen toistaan upeampia. Olin varmaan jo yli 40-vuotias, ennen kuin tajusin, että ihmiset ovat ihania, mutta sairaudet voivat olla todella hirvittäviä ja elämänkohtalot täysin ihmisjärjen ymmärtämisen yläpuolella. Ehkä on vaan hyvä, että emme kaikkea voi ymmärtää, emme kerta kaikkiaan voi, on jotenkin helpottavaa tunnustaa oma ihmisen pienuus. (nainen, s. 1945, lääkäri, #278)

Minä pidän hektisyydestä ja haasteellisuudesta työssä. Olen vasta vanhempana antanut itseni huomata, että olen ihan oikeasti hyvä työssäni. [...] Minulla on oma unelmatyöni, vaikka siitä erittäin kehnosti maksetaan. Mutta mikään raha ei voi merkitä samaa kuin se, että rakastan työtäni. Vajaan viiden vuoden kuluttua pitäisi lähteä eläkkeelle! Juuri nyt se tuntuu sängen surulliselta ajatukselta. (nainen, s. 1948, kirjastonhoitaja, #529)

Sukupuoli, sukupolvi, koulutustaso, ammattiala tai ammattiasema eivät tuota eroja siihen, miten omaan ammattiin sitoudutaan ja millainen osa se on omaa identiteettiä. Vahva työidentiteetti liittyy yhtä lailla akateemiseen kuin ammattikoulutukseen, johtaviin kuin suorittaviin tehtäviin, hoiva- kuin toimistotyöhön. Työn itseisarvo ja työidentiteetti ovat lähellä toisiaan: molemmissa keskeistä on, että työ tarjoaa merkityksen ja mahdollisuuden toteuttaa itseään. Vilkkonen (1997, 53) toteaa omaelämäkerran olevan vakava lajityyppi, joka sitkeästi vastustaa postmodernia identiteetillä leikkittelyä ja esittämisen vapautta. Tämä pätee myös tutkimusaineiston päiväkirjojen identiteettipohdintoihin. Päiväkirjojen kirjoittajat pyrkivät luomaan ehjää, yhtenäistä kokemusta ja kuvaa omasta identiteetistään, liittämään elämänsä eri roolit yhtenäiseksi kokonaisuudeksi ja muodostamaan johdonmukaisen, ristiriidattoman kokonaiskuvan elämästään. Päiväkirjojen identiteetit näyttäytyvät paitsi päiväkirjan lukijalle, kirjoittajalle itselleen suunnattuina kertomuksina ja sellaisina varsin ehjinä ja voittopuolisesti seesteisinä. Osaltaan ne kytkeytyvät myös seuraavasti tarkasteltavaan työetiikkaan.

6.2.3 Työ kunniana

Tässä luvussa tarkastellaan sitä, millaista työetiikkaa tutkimusaineiston päiväkirjat heijastavat. Työetiikan jatkumon ääripäistä, hedonistisesta elämysten etsimisestä ja itsetoteutuksesta (ks. Jallinoja 1991, 77–78) tai uhrautuvasta selviytymisestä kovissa olosuhteissa (ks. Kortteinen 1992, 302), löytyy päiväkirjoista vain yksittäisiä esimerkkejä. Sen sijaan Häkkisen, Linnanmäen ja

Leino-Kaukiaisen (2005, 84) suuriin ikäluokkiin liittämät kunnan työn, ahkeruuden ja tunnollisuuden ihanteet löytyvät päiväkirjoissa paitsi suurten ikäluokkien, myös nuorempien sukupolvien työeettisistä ihanteista. Vaikka työtehtävien suorittamista ohjaavat ulkoiset vaatimukset, kuten toiminnan normiohjaus, organisaation tavoitteet ja esimiesten työjohto, työnteko perustuu ennen kaikkea työntekijän itselleen ja työsuorituksilleen asettamiin tavoitteisiin ja niiden toteuttamisen itsetarkkailuun. Kehityskeskustelun vuositavoitteita täydennetään itselle tehdyillä uudenvuodenlupauksilla suoritettavista työtehtävistä ja saavutettavista tavoitteista. Ahkeruus, pitkäjännitteisyys ja työnteko itsessään joutilaisuuden vastakohtana ovat ominaisuuksia, joita arvostetaan sekä itsessä että muissa ihmisissä (vrt. Helkama 2015, 141, 147, 218). Annettujen tai itselle otettujen työtehtävien tekeminen hyvin ja työskentely ongelmitta työyhteisössä, pitipä tehtävistä ja työtovereista tai ei, ovat ammattiyhdyksen arvoisia kunnia-asioita.

Homma on hoidettava sääntillisesti, kun se on kerran annettu. Ammattiyhdyksen velvoittaa. (mies, s. 1960, geologi, #46)

Samana asiaa nostaa esille Kannisto-Karonen (2015, 37) työllistymistä koskevassa tutkimuksessaan todeten, että työstä hyvin suoriutuminen on Suomessa koettu lähes kunnia-asiaksi. Tämä suomalaistutkimuksissa (mm. Häkkinen, Linnanmäki & Leino-Kaukiainen 2005, 84; Julkunen, Nätti & Anttila 2004, 104; Kylmäkoski 2012, 17; Ruoholinna 2009, 307; Saari 2015, 147–149; Åkerblad 2014b, 145–155) yhä uudelleen esille nouseva kunnan työn tekemisen ihanne toistuu tutkimusaineiston päiväkirjojen hyvää työpäivää koskevissa luonnehdinnoissa. Hyvän työpäivä on sellainen, joka kuluu nopeasti siksi, että on riittävästi mielekästä, järjestelmällistä tekemistä, jona saa jotakin tehdyksi – ja vieläpä hyvin – tai saavuttaa edistystä jossain pitkällisessä ja vaikeassa työtehtävässä. Erityisen tyytyväisyyden aihe on, jos saa virheitä korjatuksi tai rästiä tehtyä, sillä tekemättömiä töitä hävetään. Toisarvoiset rutiinityöt ovat jotakin, jota voi tehdä silloinkin, kun väsymys tai yksityiselämän huolet vaikeuttavat keskittymistä vaativampiin työtehtäviin. Ne ovat keino keventää työpäivää hyvällä omallatunnolla ilman syyllisyyttä joutenolosta tai keino kuluttaa aikaa päivänä, jolloin oikeita töitä ei ole tarjolla. Rutiinitehtävien suorittaminen on myös itselle asetettu hyvän päivätyön rima, joka tulee ylittää: hyvänä työpäivänä asiat eivät jää roikkumaan, vaan itselle asetettu työsaldo tulee täyteen. Vastaavasti huonon työpäivään liittyy tunne, ettei saa mitään aikaiseksi tai ettei tekemistä ole riittävästi edes ajankuluksi ja vähäisiä töitä pitää säännöstellä, jotta tekemistä riittäisi koko viikoksi.

Vika selvisi ja löysimme myös kaikki virhelaskut, jotka olin saanut aikaiseksi kyseisellä nimikkeellä, ja joita onneksi oli vain muutama. Voittajan olo! (nainen, s. 1966, toimistosihiteeri, #579)

Päivä tuntuu valahtavan sormien lävitse. Joka kerta kun katson kelloa, on se jo monta tuntia enemmän. Ikään kuin en olisi läsnä laisinkaan. Mitä olen tänään saanut aikaiseksi? (nainen, s. 1979, nuorempi tutkija, #450)

Työn vähyys saattaa olla myös oma valinta, kun työ ja työnteko eivät kiinnosta; työnpuute joutuu reaalityodellisuuden sijaan pikemminkin sisäisen työmotivaation ja -moraalin puutteesta. Työajan käyttäminen työtehtäviin on kuitenkin tyoeettinen prinssiippi, joka elää vahvana paitsi työlainsäädännössä, myös monien kirjoittajien mielessä. Vaikka työaikaä käytettäisiin yksityisasioiden hoitamiseen, asiaa pohditaan ja se nähdään ei-toivottavana, jopa syyllisyyttä herättävänä käyttäytymisenä. Työajan käyttäminen yksityisasioihin – kaupungilla asiointiin, puheluihin, sähköpostiin, Facebookiin, surffailuun, iltalehtiin – voi kuitenkin olla vakiintunut tapa ja itsestäänselvyys koko työorganisaation tai yksittäisen työntekijän työkuulttuurissa. Näiden kahden työaikaä käytännön yhteentörmäys on omiaan aiheuttamaan ristiriitoja työntekijöiden välille tai vähintäänkin tiukempaa työmoraalia noudattavalle työntekijälle. Se, kuinka paljon työaikaä on mahdollista käyttää yksityisasioiden hoitamiseen, kertoo suomalaisen työkuulttuurin avoimuudesta ja vapaudesta. Työntekijöihin ei juurikaan kohdisteta esimiesvalvontaa, vaan työajan käyttötavat riippuvat ennen kaikkea työntekijöiden yksilöllisestä työmoraalista. Usein organisaation maan tapaan mukaudutaan, huono omatunto tukahdutetaan ja liudennetaan työyhteisön tapaan työ- ja yksityisasioiden rajaa. Yksityisasioiden hoitaminen työaikana liittyy myös työtilanteeseen: kiinteä työaika täytyy saada kulumaan, vaikkei töitä olisikaan. Vapaan ammatin harjoittajana toimineelle tai kokonaistyöaikaä noudattaneelle viikkotyöaikaä näyttöytyy turhana istuskeluna ja ajan kuluttamisena, joka heikentää työmotivaatiota ja halventaa työtä, työntekijää ja hänen osaamistaan.

Säännöllisesti hoidan työajalla omia asioitani. Aluksi se tuntui kiusalliselta. Aikaisemmin olen toiminut tuntiopettajana, ja niissä töissä työajalla tehdään töitä, ja töitä tehdään myös omalla ajalla, valmistellaan tunteja. Tässä työssä hoidetaan omatkin asiat työajalla. Ideana kokopäivätyössä tuntuu olevan ajan kuluttaminen. Itse työ ei veisi näin paljon aikaa, mutta työpäivä täytyy suorittaa läpi olemalla paikalla. Kellokortin leimaaminen kuuluu asiaan. Puolessa vuodessa olen turtunut tähän, mutta ei tämä mitenkään ylennä mieltä, ei lisää työmotivaatiota eikä oman itsen arvostamista. Tulee tunne, ettei oma työ ole niin tärkeää, vaan oman ajan myyminen. (nainen, s. 1971, arkkitehti/kuvataiteilija, #333)

Ajatus työn tekemisestä työpäivinä virka-aikana elää voimakkaasti myös liukuvaa tai kokonaistyöaikaä noudattavilla työntekijöillä, jotka eivät virallisesti ole sidottuja maanantaista perjantaihin kello 8–16-työaikaan. Virka-aikana kuuluu istua tietokoneella tekemässä töitä, joko siksi, että on vastaamassa mahdollisiin asiakasyhteydenottoihin välittömästi, tai yksinkertaisesti siksi, että virka-aikana kuuluu olla työssä. Erityisen häpeällistä on lähteä ulkoilemaan tai hoitamaan yksityisasiointia kaupungille työaikana, jolloin kunnan kansalaiset ovat. Viikkotyöaikaä noudattavat työntekijät rakentavat organisaation virallisen työajan seurannan päälle itselleen mentaalisen kellokortin, joka voi joustaa kahteen suuntaan. Yhtäältä omassa mielessä työaikaä noudatetaan hyvinkin tarkasti, vaikka reaalisesti työaikaä käytetään yksityisasioihin ja surffailuun tai nipistetään aamusta ja illasta. Toisaalta työpaikalla ollaan organisaation ja asiakkaiden käytettävissä myös lounastauolla, vaikka työlainsäädäntö ja organisaatiokulttuuri eivät tätä

edellyttäisikään. Myös vähäiset sairaslomapäivät voivat olla kunnia-asia: sairastamista halutaan välttää työtehtävistä, organisaatiosta ja asiakkaista tunnetun vastuun vuoksi. Työhön mennään myös sairaana tai toipilaana, jotta työt tulisivat tehdyiksi eikä asiakkaiden tarvitsisi odottaa.

Tutkimusaineiston päiväkirjat eivät juurikaan anna ruusuista kuvaa taiteilijan, yrittäjän tai asiantuntijan itsenäisen työn tuomasta tyydytyksestä tai työn imusta. Yrittäjien työpäiväkuvauksissa tehdään tutkimusaineiston päiväkirjoista kaikkein vähiten töitä ja vietetään aikaa toisarvoisissa, taloudellisesti tuottamattomissa vapaa-ajan puuhasteluissa. Vapaiden taiteilijoiden työntekokaan ei päiväkirjoissa näyttäydy taiteellisen luovuuden toteuttamisena, vaan pikemminkin jatkuvasti pakenevan inspiraation etsimisenä, jota mieluusti pakoillaan sähköpostin, arkistoinnin ja muiden rutiinitöiden pariin. Spontaanin inspiraation sijaan luova työkin perustuu sitkeään puurtamiseen, itsensä työhön pakottamiseen, työn velvollisuuteen. Järvensivu ym. (2014, 15–16) sanoittavat tätä uuden työn uutta työhyvinvoinnin haastetta toteamalla, että ammattitaiteilijoille tunnusomainen hyvä itsekuri tulee yhä tarpeellisemmaksi muillekin ammattiryhmille: henkilökohtaisessa, subjektiivisessa ja yksilöllisessä työssä yksilö kokee velvollisuudekseen vastata yhteisöilleen tekemistään sitoumuksista, neuvotella ja sopia, organisoida ja jopa valvoa omaa työtään. Kaikkien ammattiryhmien edustajien päiväkirjoissa löytyy sama velvollisuudentunne, joka piiskaa paitsi työtä, myös vapaa-ajan harrastuksia: jos jokin harrastus tai vapaaehtoistoiminta on aloitettu, sitä tulee jatkaa ja toteuttaa sen annetun, säännöllisen aikataulun mukaisesti. Aikataulutetusta ohjelmasta poikkeamiset eivät niinkään ole onnellista vapautta, kuin epäonnistumisia suhteessa itselle asetettuihin tavoitteisiin ja niiden täyttämiseen. Ideaalina on hyvin hallittu elämä, jossa toteutetaan itselle asetetut tavoitteet.

[Päivä alkoi] virushyökkäyksellä... Ei sähköposteja, ei kirjettä yhteistyökumppanille Vietnamiin, ei gradu-
lausuntoa, ei refereekommentteja, ei artikkelin viilausta. [...] Syyllinen olo iski saman tien, olkapäälläni
istuva kellokalle valitti heti ja työnantajan kuvitteellinen valvova silmä vilkutti punaisena katonrajassa.
(nainen, s. 1958, professori, #14)

Roosin (1988, 189–191) tutkimissa 1980-luvun toimihenkilöelämäkerroissa painottui yhtäältä työn sosiaalinen puoli, toisaalta työn merkitys suhteessa yhteiskunnan toimintamekanismeihin: tyytyväisyys oli usein tyytyväisyyttä siihen, että ylipäättään sai olla työssä ja oli työpaikka, jolla turvata elämänsä. Pelko työpaikan menettämisestä pakotti olemaan tyytyväinen työhön ja herätti huolen työkyvyn vähenemisestä ja terveyden menetyksestä. Nämä samat ajatukset heijastuvat 2000-luvun päiväkirjoistakin. Huonossa työyhteisössä sinnitellään nimenomaan siksi, että mikä tahansa työ nähdään työttömyyttä paremmaksi vaihtoehdoksi. Toisin kuin voisi luulla, kysymys ei ole suurten ikäluokkien pakkoraoista, vaan ajatuksen siitä, että mistä tahansa työstä

tulee olla kiitollinen, ilmaisivat nimenomaan nuoremmat, 1960–1970-luvuilla syntyneet kirjoittajat. Jos ajattelulle hakisi sukupolvihypoteesia, suuria ikäluokkia parempi vaihtoehto olisi Järvensivun ja Nikkasan (2014g, 188–193) tulkintojen mukaisesti lamasukupolvi.

Tänään on sellainen olo, että olisi paljon mukavampaa jäädä kotiin. En kuitenkaan jää. Niin syvälle lihaani on poltettu "joka ei työtä tee, ei sen syömänkään pidä". (nainen, s. 1972, sosiaalityöntekijä, #66)

Työn velvollisuusluonteesta ja työnteon itseisarvosta kertoo myös se, että ainakin vanhemmille työntekijäpolville työttömyys on häpeä. Työllistämistyöhön pääsy lieventää, mutta ei poista häpeää, sillä työttömän ja siten toisen luokan kansalaisen leima koskee myös työllistettyä. Työttömyyden välttämiseksi ollaan valmiita tekemään vaikkapa provisiopalkkaista myyntityötä, jonka etuna on pikemminkin itse työn olemassaolo kuin pohjapalkatta hyvinkin vähäiseksi jäävä taloudellinen ansio. Nuoremmilla suhtautuminen tilapäistyöhön ja sen tekemiseen vaihtelee enemmän. Useimmiten nuorten aikuistenkin vastauksista heijastuu sama työn itseisarvo, jonka mukaisesti ollaan valmiita ottamaan vastaan ja tekemään myös omaa koulutusta vastaamatonta työtä. Tilapäisen, koulutusta vastaamattoman työnkin tekeminen hyvin, työtehtävien osaaminen, työssä kehittyminen, organisaatioimagon rakentamiseen osallistuminen ja hyvän työntekijän roolin täyttäminen ovat henkilökohtainen kunnia-asia. Vaihtoehtoisesti työsuhteen tilapäisyyteen, lyhytaikaisuuteen ja epävarmuuteen saattaa liittyä turhautuminen, kyynisyys, välineellisyys ja välinpitämättömyys: odotellaan parempaa työtä tai haaveillaan elämästä vapaana työn kahleista.

Työvuoron lopuksi lasken pohjakassan kolmeen kertaan. Viime kerralla oli mennyt väärin. Ei se paha juttu ole, mutta haluan tehdä työni aina vain paremmin. Eihän hyvästä työstä makseta enempää kuin huolimattomasti tehdystä, mutta uskon että huolellisesta ihmisestä hohkaa jotain positiivista. Olisipa hienoa, jos joskus huolellisen tekijän maineeni kiirisi edelläni. (nainen, s. 1981, myyjä/kouluttaja, #599)

[Puhutaan] lastenpalkasta ja siitä, että "mä oon täällä vaan töissä, ja mun mielestä se palkka tulee siitä, että mä menetän vapaa-aikaa". Näihin ajatuksiin ei voi kuin yhtyä [...] mielekkäämpää tekemistä ja alan yleistä palkannousua odotellessa. (nainen, s. 1982, museotyöläinen, #407)

Sukupolvien kuilu, jota ei juurikaan löydy eri työntekijäsukupolvien työetiikkojen väliltä, löytyy aikuisten ja nuorten, kuten opettajien ja oppilaiden, väliltä. Aikuisista nuoret ovat vastuutomia, piittaamattomia, laiskoja, välinpitämättömiä, ilman aatteita ja ihanteita, eivät arvosta koulutusta, ole valmiita työskentelemään, osallistumaan, noudattamaan aikatauluja tai sopimuksia, toimimaan yhteisen hyvän tai yleisen edun puolesta. Sukupolvien kuilu suhteessa nuoriin näyttäytyy yhtä leveänä kaikissa aikuissukupolvissa, niin 1940-luvulla kuin 1970-luvulla syntyneidenkin kirjoittajien kannanotoissa. Tutkimusaineiston päiväkirjat kertovat työntekijöistä, jotka ovat aatteellisesti ja eettisesti varsin sitoutuneita työhönsä, pitävät tärkeänä työssään hoitamiaan asioita ja edustamiaan arvoja. Sitoutuminen on monesti voimakkaan emotionaalista. Työhön liittyviä eettisiä kysymyksiä, koko yhteiskunnan tilaa ja tilannetta suhteessa

tärkeinä pidettyihin, puolustettaviin arvoihin pohditaan toistuvasti. Eettisten periaatteiden, kuten oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja heikoimpien puolustaminen, noudattamista edellytetään itseltä, esimieheltä, organisaatiolta ja yhteiskunnalta. Työorganisaatiolle ja yhteiskunnalle asetetaan korkeita moraalisia velvoitteita, joiden toteutumista omalla toiminnalla halutaan edistää.

Koulussa on oltava koko ajan henkisesti niin läsnä, että aika menee huomaamatta. On oltava tuntosarvet koholla ja osattava nykiä oikeista naruista; on oltava valmis kohtaamaan monenlaisia tunteita, reagoitava nopeasti ja tasapuolisesti, aidosti ja oikeudenmukaisesti. Ei saa turhautua – tai ainakaan näyttää sitä oppilaille – eikä missään nimessä provosoitua. Täytyy antaa välittävän ja turvallisen aikuisen malli, on osattava luoda innostava ja myönteinen ilmapiiri. (nainen, s. 1966, lehtori, #548)

Monissa tutkimuksissa todistettu arvomuutoksen hitaus pitää paikkaansa myös tutkimusaineiston päiväkirjojen työetiikkaa koskevien kannanottojen kohdalla. Postmodernin hedonistisen individualismin itsetoteutuksen arvot jäävät yksittäisiin mainintoihin, kun taas ahkeran työnteon velvollisuusetiikka hallitsee paitsi suurten ikäluokkien, myös nuorimpien työntekijäpolvien työetiikkapuhetta. Ahkeruuden, oikeudenmukaisuuden ja muiden organisaation tehtävän ja yhteiskunnan palvelemisen kannalta keskeisinä pidettävien eettisten periaatteiden noudattamista edellytetään sekä työyhteisön muilta jäseniltä että ennen kaikkea itseltä. Työetiikka on sisäistettyä: se perustuu enemmän yksilön itselleen asettamiin vaatimuksiin kuin ulkoiseen työnjohtoon. Työetiikka – ahkeruus, tunnollisuus, työnteko itsessään – on itseisarvo (vrt. Noon & Blyton 1997, 39, 53): työorganisaation eettinen koodi saattaisi täytyä huomattavasti vähemmällä panostuksella, mutta työntekijä noudattaa omaa, huomattavasti vaativampaa kunniakäsitystään. Tutkimusaineiston päiväkirjojen antama kuva työelämästä on kuitenkin huomattavasti pehmeämpi kuin esimerkiksi Kortteisen (1992) kuvaus. Vaikka tutkimusaineistosta löytyy myös kovan työelämän uhrautuvan työnteon selviytymisen eetosta (ks. Kortteinen 1992, 302), enemmän päiväkirjojen työeettinen kunniakäsitely näyttää yksilön identiteetin asiana, joka kyllä turhauttaa silloin, kun työyhteisön toiminta ei vastaa tai mahdollista kunniakäsitystä vastaavaa työntekoa, mutta onnistuessaan tuottaa henkilökohtaista tyydytystä riippumatta ulkopuolisesta tunnustuksesta. Päiväkirjoissa ahkera, tuloksellinen ja kunnollinen työnteko näyttää ulkoisista palkkioista tai tunnustuksesta riippumattomana sisäisen työn ilon, itsetoteutuksen, itsensä voittamisen ja identiteettityön muotona. Seuraavassa luvussa siirrytään yksilön arvo- ja identiteettikysymyksistä yksilön elämänsä maailman ilmiöihin ja tarkastellaan tutkimusaineiston päiväkirjojen 2000-luvun suomalaisesta yhteiskunnasta sekä yhteiskunnan ja yksilöiden tulevaisuudesta luomaa kuvaa.

6.3 Työ kontekstissaan

6.3.1 Työ ja yhteiskunta

Tutkimusaineiston 2000-luvun päiväkirjojen ajan henkeä, joissa kirjoittajien työkuvaukset kertovat paitsi kirjoittajien henkilökohtaisesta elämästä, myös vallitsevasta talouspoliittisesta ja työmarkkinatilanteesta ja erityisesti niiden epävarmuudesta ja ennustamattomuudesta, voisi hyvin kuvata Gallien (1978, 203–204) institutionaalisen epävarmuuden käsitteellä. Päiväkirjojen kirjoitusajankohtana, helmikuussa 2009 Suomen talous oli taantumassa ja työttömyys oli nousut edellisestä syksystä lähtien voimakkaasti, yli prosenttiyksikön, lähes kahdeksaan prosenttiin, eikä työttömyyden kasvussa näkynyt taittumista (Tilastokeskus 2009a; 2009b). Tämä taantuma- ja työttömyystilanne on se osa yhteiskunnallista todellisuutta, joka päiväkirjoista piirtyy kaikkein vahvimmin näkyviin. Sääntti (2007, 230–231) toteaa tutkimiansa vuonna 1998 kirjoitettujen opettajaelämäkertojen käsittelevän paljon 1990-luvun alun lamaa, vaikkei lama kuulunut elämäkertakeräyksen tehtävänantoon. Samoin Almialan (2008, 124) 2000-luvun puolivälin opettajaelämäkertojen kertojat nostivat esille 1990-luvun laman yhteiskunnallisena murroksena, jolla opettajat selittivät omaan työhönsä vaikuttaneita koulujärjestelmän, perherakenteiden, työmarkkinoiden, yhteiskunnan ja tulevaisuudenodotusten muutoksia. Myös tutkimusaineiston päiväkirjoissa esille nostetaan sekä vuosien 2008–2009 taantuma että vuosien 1990–1993 lama hallitsevina ympäröivän yhteiskunnallisen todellisuuden kuvina. Ajankohtaiseen taantumaa ja lähimenneisyyden lamaan viitataan paitsi osana kirjoittajien henkilökohtaista tai heidän lähiympäristönsä kokemushistoriaa, myös osana median välittämää kaukoympäristöä.

Päiväkirjat kertovat taloudellisen taantuman, heikkenevän työllisyyden ja joukkoirtisanomisten yhteiskunnasta. Irtisanomiset, lomautukset ja työttömyys koskettavat työssä oleviakin vähintään aamun sanomalehden otsikoiden ja illan televisiouutisten välityksellä, mutta varsin usein myös omana, puolison ja aikuisten lasten työsuhde-epävarmuutena. Monesti työttömyys on hyvinkin pitkäaikaista eikä työtilanteen paranemiseen juurikaan uskota. Globaalin taantuman vuoksi Suomessakin ”rakentaminen on pysäyttänyt kuin seinään” (nainen, s. 1961, toimituspäällikkö, #380; samoin nainen, s. 1951, key account manager, #444) eikä it-alalla ole ”enää positiivista turbulenssia, ennemmin hurja syöksy alamäkeen” (nainen, s. 1969, luokanopettaja, #245). Epävarmassa työllisyystilanteessa määräaikaiset työsuhdet ja työllisyys- ja työttömyysjaksojen vuorottelu näkyvät päiväkirjoissa tavanomaisina työllisyyden muotoina. Yritysten toimialat ja niiden työntekijöiden työnkuvat muuttuvat, kun vanhoja palvelu- ja tuotekonsepteja karsitaan ja uusia etsitään tuottavuuden parantamiseksi. Talouden ja työmarkkinoiden globalisoituminen näkyy päiväkirjojen suomalaisessa arkipäivässä: yrityksiä lakkautetaan tuotannon

siirtyessä ulkomaille, tukipalveluita ulkoistetaan halvemman työvoiman maihin, julkista sektoria supistetaan ja työpaikkojen väheneminen näkyy taantuvilla alueilla muuttotappiona, työkäisten, nuorten ja lasten määrän pienenemisenä, kuntatalouden heikkenemisenä, kouluverkoton ja muiden palvelurakenteiden karsimisena ja alueellisena eriarvoistumisena.

Hesarissa ankeita talousuutisia: rakennusala lomauttaa... Koskee meitäkin: mistä työtä rakennusalan yrittäjälle? Riittääkö leipä, kun hoitajan palkkaa venytetään kymmenhenkiselle perheelle? (nainen, s. 1961, terveydenhoitaja, #266)

Avopuolisoni on ollut marraskuusta lähtien työtön kahdenkymmenenviiden vuoden uran jälkeen, kun linja-autotehdas lakkautettiin ja tuotanto siirrettiin Puolaan. (nainen, s. 1971, logistikko, #394)

Tämän tutkimusaineiston päiväkirjojen kirjoittajien omassa arkielämässä näkyvän globalisaation ja työn siirtymisen edullisemman tuotannon maihin nostivat esille myös Järvensivun ja Nikkasan (2014g, 178, 192; samoin Idman 2012) informanteista varsinkin vuosina 1972–1979 syntynyt lamasukupolvi jopa 1990-luvun alun lamaa merkittävämmäksi työelämän avainmuutokseksi. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa globalisaatio tai kirjoitusajankohdan taantuma ei kuitenkaan nouse ylivertaiseksi avainkokemukseksi, vaan pikemminkin 1990-luvun laman toistumisen déjà vu -kokemukseksi. Kun Häkkinen, Linnanmäki ja Leino-Kaukiainen (2005, 82) totesivat elämäkertatutkimuksessaan suurten ikäluokkien ja heidän vanhempiensa sukupolvia yhdistävän avainkokemuksen olevan lapsuuden niukkuus, köyhyiden sankaritarina, jonka kautta mennyttä elämää hahmotetaan, muutoksia arvioidaan ja tulevaisuutta suunnitellaan, tutkimusaineiston päiväkirjoissa 1990-luvun lama nousee varsin samanlaiseksi ylisukupolviseksi, eepiseksi avainkokemukseksi. 1990-luvun lamaan viitataan suurena lamana, joka muistetaan työttömyyden ja jopa perheen ruokatilanteeseen heijastuvan niukkuuden ajanjaksona, josta toipumisen koetaan olevan kesken vielä pari vuosikymmentä myöhemmin.

Laman pelko leimaa yhtä lailla 1950-, 1960- kuin 1970-luvulla syntyneiden päiväkirjakirjoituksia. 1990-luvun lama on odotushorisontti, jota vastaan nykyhetkeä tulkitaan: kirjoitusajankohdan taantumien odotetaan pahenevan 1990-luvun laman tasolle ja yhteiskunnan tulevaisuutta ennakoitaan 1990-luvun lamavuosien sosiaalisten ongelmien, kuten työttömyyden, päihteidenkäytön ja lasten huostaanottojen, kokemusten näkökulmasta. Varsinkin laman aikana työelämässä olleet kirjoittajat pohtivat tulevaa työllisyyttään aiempien lamakokemustensa valossa. Pelkästään puolisoa koskenut työttömyyskin elää muistoissa vahvana. Varsinkin miehen työttömyys näyttäytyy koko perhettä voimakkaasti koettelevana asiana, johon 1990-luvun lamassa haettiin ratkaisua miehen uudelleenkouluttautumisella, perheen paikkakunnanvaihdolla, yrittäjyydellä, tiukalla kotitalousbudjetilla ja vaimon moninaisilla, esimerkiksi marjanpoiminnan kaltaisilla, tilapäis- ja lisätöillä.

Median lamapuhe yhdistettynä omiin kokemuksiin nakertaa koettua turvallisuutta ja yleinen turvattomuudentunne tarttuu silloinkin, kun omalla ammattialalla työttömyys olisi varsin epätodennäköinen uhka (samoin Pyöriä & Ojala 2016b). Epävarmuuden ja turvattomuuden tunteita työstetään tietoisesti, pyritään elämään hetkessä ja uskomaan tulevaisuuteen ja omaan pärjäämiseen. Aiemman laman kokemukset voivat olla myös voimavara, jonka avulla omaan epävarmempaankin työllisyyteen suhtaudutaan varsin tyynesti: jos selvittiin 1990-luvun lamasta, selvittää tästäkin, varsinkin jos asuntolainan maksuerien, lapsia koskevan huoltovastuun ja ruokittavien suiden määrän laskelmissa päästään aiempaa lamaa pienempiin lukuihin. 1990-luvun laman jälkeinen nousukausi ja siinä työllistyminen herättää toiveita nykyisenkin taantumun tulevasta taitumisesta, vaikkakin oma tuleva työllistyminen nähdään ikääntymisen vuoksi entistä epävarmempana.

[Katson] kymppiutiset, joissa puhutaan joka päivä uusimmista lomautuksista ja irtisanotuista. Suomi on todella syöksymässä hurjaan lamaan, ja meidän perhe on juuri selvinnyt edellisestä 1990-luvun lamasta. Tässä eivät pikkulomautukset enää hetkauta, kun lähes parikymmentä vuotta on pärjätty pätkätoilla, työttömänä ja hoitovapailla. Ihmeen vähäisillä vaurioilla sitä on selvitty – avioliitto on ollut koetuksella, hankinnat nollassa tai minimissä, mutta kaikkeahan meillä on aina ollut: omat lapset, oma asunto, ruokaa ja kaikkea riittävästi. Ihminen pärjää yllättävän vähillä rahoilla, kun on järkevä ja on pakko selvitä. Ja kaiken tämän jälkeen meillä on nyt kaksi vakituista työpaikkaa, vihdoinkin. (nainen, s. 1966, opinto-ohjaaja, #326)

Ihan oikea lama! Nyt en kyllä mene mansikkamaalle teini-ikäisten seuraksi, kuten 90-luvun laman aikana. En! Silloin piti saada lapsille leivän päälle voita. Ukolta meni firma, minulta työt. Paitsi mansikkamaa. (nainen, s. 1958, tiedottaja, #522)

Tutkimusaineiston päiväkirjat kertovat jatkuvasta muutoksesta. Työorganisaation tiedotustilaisuuksiin on opittu suhtautumaan varauksella: niiden odotetaan kertovan organisaatiomuutoksesta, uudelleenjärjestelyistä, henkilöstövähennyksistä, lomautuksista, irtisanomisista, supistuksista, huononnuksista. Organisaatiouudistusten suuruuden ekonomia hajottaa vanhoja työyhteisöjä ja luo uusia, suurempia kokonaisuuksia. Aiemmat toimipaikat, hierarkiat, esimiehet, työttömät ja työtehtävät vaihtuvat tai katoavat. Vakituinen toimi voidaan lakkauttaa ja ostaa sama työ samalta entiseltä työntekijältä freelancerin määräaikaisena projektina. Ulkoistamiset ja irtisanomiset palautuvat sekä 1990-luvun lamaan että 2000-luvun globalisaation toimialojen muutoksiin. Tutkimusaineiston päiväkirjojen pelon ja huolen ilmaukset toistavat Jolkkosen, Koistisen, Kurvisen, Lipiäisen, Nummen ja Virtasen (2016, 41, 58) tutkimustuloksia, joiden mukaan toimipaikkojen lakkauttamisen tai huomattavien työvoiman supistusten jälkeen jäljelle jäävät työntekijät odottavat työvoiman vähennysten jatkuvan, pelkäävät koko toiminnan loppumista, työnantajalähtöisiä eläkejärjestelyjä tai työn oleellisia muutoksia. Jolkkonen kollegoi-

neen osoittaa myös, että toimipaikkoihin jäljelle jääneiden pelot työn jatkumisen epävarmuudesta eivät olleet turhia, sillä hitaasti heikentyvällä toimialalla alun perin vähennettyjen ja jääneiden työmarkkinatilanteessa ei pidemmällä aikavälillä ole merkitseviä eroja.

Organisaatiomuutoksissa ja -uudistuksissa on voittajansa ja häviäjensä: jotkut toimialat kasvavat, niiden työllisyys on turvatumpaa ja lisärekrytoinnit ovat mahdollisia, kun taas toiset ajetaan alas ja rekrytointien sijaan puhutaan irtisanomisista. Organisaatioita ja niiden palveluja yhdistettäessä ja uudistettaessa tarvitaan uudenlaista osaamista, minkä vuoksi päiväkirjoissa huolta tunnetaan oman työtehtävän säilymisestä ja oman osaamisen siirrettävyydestä, riittävydestä ja käyttökelpoisuudesta uudessa tehtävärakenteessa. Liikahenkilöstö ja henkilöstöpula ovat päällekkäisiä ilmiöitä niin, että joissakin yksiköissä tarvitaan lisähenkilöstöä samaan aikaan, kun muissa yksiköissä vähennetään henkilökuntaa. Tuotannon ja toiminnan tulevaisuus on ennustettavissa niin lyhyeksi ajaksi kerrallaan, että lisätyövoiman tarve voi olla ohi puolen vuoden kuluttua. Niinpä lisähenkilöstöä palkataan vain lyhyisiin määräaikaisiin työsuhteisiin tai ei palkata lainkaan. Yllättävää kyllä, muutosten suuresta määrästä huolimatta ne nähdään edelleen poikkeustilanteena, jonka kaltaisia ei enää odoteta kohdattavan omien tulevien työvuosikymmenten aikana, vaan työmarkkinaepävarmuuden oletetaan kääntyvän taas aiemman kaltaiseen normaalitilanteeseen, vakituisten työsuhteiden ja elinikäisten elämänprojektien varmuuteen.

Jaamme syksy kirjojen toimittajat, vaikka ainoastaan kaksi porukasta on tuolloin varmasti talossa niitä tekemässä. Talossa on saneerattu rankalla kädellä, pyöveli vei myös minulta "eläkeviran", vuosikymmeniä kestäneestä ja varsin tuottavasta (talolle) urastani minutkin palkittiin potkuilla kesällä 2007, elokuusta alkaen lopputyöelämä tyhjän päällä, työmarkkina-arvo noin nolla. Määräaikainen kämpäkaverini on fiksu (33-vuotias) nainen, joka on nuoren ikänsä kiertänyt määräaikaisuudesta toiseen. Miten siinä kelluvassa tilassa voi edes ajatella perhettä, lisääntymistä, jonkin pysyvän päälle rakentamista? Kumman asema on pahempi? Hänen ehkä nyt, minun myöhemmin. (nainen, s. 1959, kustannustoimittaja, #284)

Päiväkirjoissa julkinen sektori nähdään perinteiseen tapaan yksityistä sektoria turvallisemmaksi ja varmemmaksi työnantajaksi. Vaikka irtisanomiset ovatkin julkisella sektorilla harvinaisempia kuin yksityissektorilla, myös valtionhallinnon tuottavuusohjelmien hallinnonalojen, organisaatioiden ja palveluiden uudelleenjärjestelyissä yt-neuvottelut ja työsuhte-epävarmuus ovat todellisuutta. Irtisanomisten sijaan julkisen sektorin säästöpolitiikka näkyy kuitenkin niin sanotusti pienenä kurjuutena (käsite Roos 1994, 187–192): työtehtävien työnantajalähtöisinä uudelleenjärjestelyinä, sijais- ja rekrytointikieltoina, työmäärän lisääntymisenä, tukipalveluiden, tunteurssien, asiakas-, potilas- ja oppilasmäärärajojen, materiaalihankintojen, siivous- ja ravitsemuspalvelujen heikennyksinä. Siivous- ja ravitsemuspalvelujen kilpailuttamisessa julkisen sektorin säästöpolitiikkaan kytkeytyy EU:n kilpailupolitiikka ja palveluiden ylikansallistuminen, jotka nekin painavat leimansa käytännön arkeen: kilpailuttamisen koetaan heikentäneen

palvelujen laatua, palveluhenkilökunnan määrää ja sitoutumista ostopalveluiden korvattua organisaatioiden itsensä tuottamat palvelut.

Varsinkin julkisorganisaatioissa henkilöstösäästöt tarkoittavat osa-aikaisuuksia, määräaikaissuoksia ja tilapäistyövoimaa ja jatkuvaa perehdytysrulettia. Vakituisten työntekijöiden sijaan töistä vastaavat paljolti puolivuositain vaihtuvat harjoittelijat ja työllistetyt. Äitiys-, sairaus- ja vuosilomasijaisten puuttuminen nähdään itseään vahvistavana kierteenä: kun sijaisia ei palkata ja työt jaetaan muiden kesken, työssäolevat uupuvat, sairastuvat ja jäävät puolestaan itse sairauslomille. Opetustoimen ja muiden kunnallisten hallinnonalojen lomautukset ovat yleinen, melkeinpä vakiintunut käytäntö, josta ei pidetä, mutta johon tottuneesti alistutaan. Vaikka työmarkkinatilanne kokonaisuudessaan näyttäytyy vajaatyöllisyyden ja joukkotyöttömyyden leimaamana, joillakin aloilla on pulaa pätevistä työntekijöistä ja -hakijoista. Irtisanomisuutisia seurataan epätavallisesta näkökulmasta: taantumasta toivotaan apua alan työntekijäpulaan. Henkilöstömitoituksia kuitenkin lasketaan tiukassa kuntabudjetissa tarkasti eikä henkilöstötarve välttämättä realisoidu rekrytoinneiksi. Työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät välttämättä kohtaa. Matalapalkkaisille tai korkean työllisyyden aloille ei löydy halukkaita työntekijöitä, puutetta on yhtä lailla lähihoitajista kuin lääkäreistä. Määräaikaisten työntekijöiden suuri määrä ja työntekijöiden suuri vaihtuvuus heijastaa niin huonoja työoloja, suurta työmäärää kuin alan hyvää työllisyystilannettakin. Jos alan asiantuntijoista on pulaa, asiantuntijat voivat valita, missä haluavat työskennellä, ja välttää epämiellyttävimmiksi koettuja tehtäviä tai organisaatioita, minkä vuoksi työmarkkinoiden globalisaatiosta ja ulkomaisen työvoiman rekrytoinnista haetaan ratkaisua muun muassa hoitajapulaan.

Pysäkillä tapasin tutun rouvan, joka kyseli työnsaantimahdollisuuksia meiltä päivähoidosta. Hänellä on kuulemma nyt jo työtä ositettu ja mahdollisesti ne loppuvatkin. Muistelin, että perheessä oli edellisen laman aikaan myös työttömyyttä. Kerroin, että meillä on ylioppilastyttöjäkin nyt sijaisina, koska päivähoidossa on pääkaupunkiseudulla ollut jo pari vuotta valtava työvoimapula. Saa nähdä kääntääkö lama pulan tarjonaksi, kun ihmiset alkavat kaivata vakaata työnantajaa. [...] Meidän pitää kaupungin kiristyneen taloustilanteen vuoksi joka päivä seurata, kuinka monta aikuista ja lasta on ollut paikalla. Esimies joutuu seuraamaan, minkä verran missäkin on ollut ylimääräisiä ihmisiä tai vajetta. (nainen, s. 1967, päiväkodinjohtaja, #303)

Tulevaisuuden ja työllisyyden epävarmuus tulee näkyviin ennen kaikkea nuorten aikuisten työllisyystilanteessa. Vanhempien kokemuksen mukaan aikuistuvien lasten on vaikea löytää opiskelu- ja työpaikkaa ja ylipäätään paikkaansa maailmassa. Muun muassa Carmon, Cantanten ja de Almeida Alvesin (2014, 354–355) ja Heiskalan (1998, 164) tulkinta nuorten aikuisten päätöiden lyhentämästä odotushorisontista löytyy myös tutkimusaineiston päiväkirjoista: opiskelu, työllistyminen, työllisyys, vakiintuminen ja tulevaisuuden suunnittelu korvautuvat lie-

vimmillään omistusasunnon ja asuntolainan karttamisena, jotta voitaisiin pitää auki mahdollisuudet työpaikasta irtisanoutumiseen, vahvimmillaan konkreettisesti toteutetulla itsevalitulla elämäntapatyöttömyydellä, jossa jättäytyään pois sekä opinnoista että työpaikasta, joiden ei koeta vastaavan omia toiveita. Huomattava kuitenkin on, että tällainen elämäntapatyöttömyys ei ole puhtaasti sukupolvisidonnainen ilmiö, vaan näyttää pikemminkin seuraavan vanhempien esimerkkiä: koulutusjärjestelmien ja työmarkkinoiden ulkopuolelle jättäytyvien nuorten aikuisten vanhempienkin oma side työelämään näyttäytyy ohuehkona, esimerkiksi tietoisesti valittuna työn kohtuullistamisena tai leppoistamisena (*downshifting*) (ks. esim. Haavisto & Kiljunen 2009, 71–72; Haavisto 2013, 27; 2014, 25), hitaana elämänä (*slow life*) (ks. esim. Heinonen 2010; 2011) tai taloudellisesti tuottamattomana pienimuotoisena itsensä työllistämisenä. Vanhemmille nuorten aikuisten työpaikat näyttäytyvät epävarmempina kuin omat, vakituiset ja vakiintuneet asemat, joko suuremman lomautus- ja irtisanomisuhan alaisina tai määräaikaaisina töinä. Ylisukupolviset siteet näyttäytyvät tässäkin yhteydessä vahvoina: nuorten aikuisten työttömyys on koko lähisuvun asia ja vanhemmat varautuvat tukemaan aikuisia lapsiaan ja näiden perheitä taloudellisesti muun muassa asuntolainojen maksamisessa. Päiväkirjojen sisältö vastaa ja jopa ylittää Hämmäläisen ja Tanskasen (2010, 378, 384) ja Haavio-Mannilan ym. (2009, 77, 80, 87) tutkimustuloksia, joiden mukaan suvun sisäiset taloudellisen tuen verkostot ovat vaikkakin harvinaisia, varsin laajoja niin, että taloudellista tukea annetaan lapsille, lasten puolisoille, lapsenlapsille, sisarusten perheille ja muille sukulaisille ja ystäville.

Opiskelu ja opintojen aktiivinen pitkittäminen nähdään keinona lykätä epävarmoille työmarkkinoille siirtymistä ja uhkaavaa työttömyyttä (samoin Räikkönen 2013, 296). Poliittisessa keskustelussa yhteiskunnan kannalta ongelmalliseksi koetut pitkät opiskeluaajat näyttäytyvät yksilön näkökulmasta tarkoituksenmukaisena ratkaisuna, työttömyyttä sosiaalisesti ja psykologisesti, vaikkei ehkä taloudellisesti, parempana kiinnekohtana yhteiskuntaan ja arkielämään. Tutkimusaineiston päiväkirjoissakin näkyy epävarman työllisyyden tilastollisesti todennettu keskittyminen nuoremmille työntekijäpolville (esim. Haataja, Airio, Saarikallio-Torp & Valaste 2016, 16; Ojala, Nätti & Kauhanen 2015, ei sivun., 120–122; Sutela & Lehto 2014, 36–37). Määräaikaiset työsuhteet, projektityö, apurahatyö ja koulutusta vastaamaton vuokratyö näyttäytyvät normaalina työtodellisuutena varsinkin alle 30-vuotiaille nuorille akateemisille, mutta myös neljänkymmenen ikävuoden molemmin puolin. Tutkimusaineiston päiväkirjoistakin löytyy se vajaatyöllisyyden aiheuttama nuoruuden pidentyminen, johon monet varsinkin 1990-luvun laman aikana valmistuneet putosivat varsin pysyvästi (Nurmi 2001, 273–274; Suikkanen, Martti ja Huilaja 2006, 105–113). Tähän elämänosaan sopii hyvin Holvaksen ja Vähämäen

(2005) odotustilan käsite: eletään työttömyyden ja tilapäisen työllisyyden välimaastossa köyhyysrajan alapuolella ilman työsosiaalisia etuuksia parin viikon työjaksoissa tai tuntikeikka kerrallaan ilman mahdollisuutta lainanottoon tai muuhun pitkäjänteiseen elämänsuunnitteluun ja sitoutumiseen. Monilla aloilla koulutusta vastaavan työn löytämistä pidetään jo oletusarvoisesti epätodennäköisenä. Varsinkin perinteisesti, jo ennen 1990-luvun lamaa, huonon työllisyystilanteen kulttuuri- ja taidealoilla itsestäänselvänä lähtöoletuksena on koulutusta vastamattoman työn tekeminen valmistumisen jälkeen. Alan opinnot nähdään pikemminkin itseisarvoisena mahdollisuutena itsensä toteuttamiseen kuin realistisena urapolkuna, ja alan valinnan katsotaan perustuvan työllisyyden ja toimeentulon sijaan työn sisällölliseen itseisarvoon.

Muuten elo on aika leppoisaa, mutta minua surettaa poikani pätkätyöläisyys. Hän valmistui viime keväänä teologian maisteriksi ja informaatikoksi Åbo Akademista, ihan optimiajassa. Kieltä hän osaa kahdella tavalla, suomeksi ja ruotsiksi. Nyt hän tekee kahta eri pätkätyötä yliopistollaan. Yhteinen viikkotuntimäärä ei ole kovin suuri, mutta pari kertaa viikossa tulee kymmenen tunnin päiviä; aamuvuoro ja iltavuoro yhteen pötköön. Lomaa, eläkettä, mitään ei kartu, työterveyshuoltoa ei ole. Palkka kaikkineen jää köyhyysrajan alapuolelle. Näitä päivinä pitäisi selvittää, saako hän jatko-opiskelua varten apurahaa. (nainen, s. 1950, kirjastonhoitaja, #412)

Esittelen toimintaamme ja projekteja ammattikorkeakoulusta tulleeille kulttuurintuottaja-opiskelijoille. Ovat kovin kiinnostuneita ja kyselevät työmahdollisuuksista. Tulee mieleen, että he varmaan joutuvat tekemään aika paljon saadakseen koulutustaan vastaavaa työtä, ja varmaan taantuman aikaan heidän on elätettävä itsensä jollain muulla duunilla. Mutta kivahan se on opiskella itseä kiinnostavaa asiaa. (nainen, s. 1971, ympäristökasvattaja, #91)

Työttömyyden uhka häilyy myös työssä olijoiden yllä. Yt-neuvotteluja aavistellaan varsinkin yksityisellä sektorilla. Työpaikan rauhallinen työtahti on tyyntä myrskyn edessä: merkki maailmanmarkkinoiden ja yrityksen huonosta tilanteesta ja ennuste tulevista lomautuksista ja irtisanomisista. Vaikka irtisanomiset ovat jatkuneet kauan, niitä tulee lisää yllättäen, varoittamatta. Vanhempia työntekijöitä kannustetaan – tai painostetaan – työttömyyskortistoon. Väänänen-Tomppo, Tuominen ja Tuominen (2006, 179, 190) osoittavat, että tärkein pitkään työssä jatkamisen edellytys ei ole, niin kuin voisi ajatella, terveydentilan tai perhetilanteen kaltainen henkilökohtainen syy, vaan yhteiskunnallinen: työpaikan varmuus. Vaikka heidän tarkastelemiensa työolotutkimusten 45–64-vuotiaiden palkansaajien työsuhteet olivat pääosin pysyviä, niihinkin liittyi runsaasti henkilöstöjärjestelyjen kaltaisia muutoksia ja niissä koettua epävarmuutta. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa lähellä eläkeikää olevat kokevat olevansa epävarmoissa oloissa parhaassa tilanteessa: eläkeputki säästää työttömyydeltä eikä varhainen eläköityminen ole mursertava taloudellinen ongelma, jos henkilökohtainen talous on vakaa, asuntolainat maksettu ja lapset aikuisia. Kriittisimmät työelämäkommentit lausuvat kuitenkin juuri iäkkäimmät, 1940–1950-luvuilla syntyneet kirjoittajat (samoin Smeaton & White 2016, 380–381). Pitkällä työhistorialla työelämän muutos saattaa hahmottua hyvinkin selvänä huonontumisena. Toisaalta elä-

keiän lähestyessä ja työvuosien vähetessä uskalletaan ehkä aiempaa selvemmin tunnustaa itselleen työtyytyttömyys. Epäkohtien näkeminen voi eläkeiän lähellä olla myös tilintekoa oman työuran kanssa: mitä jää perinnöksi omasta työstä, mitä saatiin aikaan vai saatiinko mitään? Epäkohtien tarkastelu voi olla osa työelämästä luopumisen prosessia: työorganisaation huonojen puoltenkin näkeminen on keino irrottautua itselle tärkeästä työorganisaatiosta ja -tehtävistä ja motivoida ja kannustaa itseään eläkeläisyyden uuteen elämänvaiheeseen.

Samaa kaviouraa töihin ja takaisin. Mutta entä ne tuhannet irtisanotut ja lomautetut? On synty valittaa ankeasta työelämästä samalla kun ihmisiä irtisanoitaan joukoittain. Nyt on lomautettu jo 50 000 ihmistä. [...] Mikä minun on ollessa vakituudessa valtiontyössä. Sisätyö ja palkkakin juoksee. [...] Ei se mitään, että työpäivän jälkeen on aivan lopussa. [...] Valtion tuottavuusohjelma on ottanut viimeisetkin löysät pois - jos niitä vielä on ollut. Vähemmällä väellä enemmän. (nainen, s. 1949, ylitarkastaja, #90)

1960–1970-luvulla syntyneiden kommentit ovat sovinnollisempia, vähäiset henkilöresurssit ja huono työllisyystilanne otetaan annettuina, itsestäänselvyyksinä. Koko oman työuran jatkunutta työelämän todellisuutta on vaikea kuvitella toisenlaiseksi. Nuorimmat, 1970–1980-luvulla syntyneet, työntekijät voivat suhtautua työttömyyshkaan varsin kevyestikin. Vajaatyöllisyys ja työttömyys voidaan nähdä pakokeinoina vastenmielisestä työstä, toivottavana vapaa-aikana ja mahdollisuutena vapaaseen elämäntapaan. Työttömyyden negatiiviset taloudelliset vaikutuksetkaan eivät lapsettomana ja asuntolainattomana tunnu ylivoimaisilta. Hyväksyminen ja alistuminen saattavat olla myös suoja mekanismeja, jotka auttavat jaksamaan vallitsevassa tilanteessa. Liika, tai tilanteenmukainen, kriittisyys voisi vaikeuttaa jaksamista. Niinpä yleisin on ajatus, että työelämän oravanpyörässä painetaan eteenpäin. Pysyvän epävarmuuden tilanteessa oman työpaikan vakauteen suhtaudutaan aina jossain määrin varauksella myös aloilla, joiden työllisyystilanne on hyvä. Asuntolainan tai lasten hankkiminen pelottaa ja pohditaan vaihtoehtoisia työelämä- ja elämäntapaskenaarioita, mikäli oma varma työpaikka menisi alta. Irtisanomisuutiset herättävät tunteen, että omasta työstä tulee olla kiitollinen nurkumatta, mutta samalla työolojen huonontuminen ja organisatorinen epävarmuus rapauttavat työssä jaksamista ja työmotivaatiota. Työ koetaan aliresursoituksi, ylikuormittavaksi ja kuluttavaksi. Toisaalta heikko työllisyystilanne ja työttömyyden uhka on työmotivaatiotekijä: vaikka töissä on turhauttavaa tai raskasta, olisi pahempi olla työttömänä ja siten työstä on syytä olla kiitollinen. Työpäivä voidaan aloittaa itselle pidetyllä kannustuspuheella sairauden tai vammautumisen aiheuttamasta työkyvyttömyydestä epämiellyttävää työtä pahempana vaihtoehtona.

Yritän muistuttaa itseäni siitä, kuinka onnellinen tässä maamme taloudellisessa tilanteessa voin olla siitä, että minulla on vakituinen työpaikka. Ja koulutustani vastaavaa työtä. Aina siitä ei muista olla kiitollinen. Tällä alalla en usko kuitenkaan töiden loppuvan ja kun olen valmis hätätapauksessa tekemään vaikka mil-laista työtä, en ole peloissani tulevaisuuden suhteen ainakaan töitten puolesta. Aina saan varmasti jotakin työtä. Eniten pelottaa se, että jos sattuisin sairastumaan tai vammautumaan niin vakavasti, etten pystyisi enää tekemään työtä. Tätä kun ajattelee, niin johan taas tuntuu kivalta olla töissä. (nainen, s. 1972, sosiaalityöntekijä, #66)

Samalla epävarmuuden sietokyky koetaan erityiseksi henkiseksi voimavaraksi, joka antaa mahdollisuuden vapautua epärealistisesta turvallisuuden ja pysyvyyden tavoittelemisesta. Katse voidaan kääntää myös 1990-luvun lamaa kaukaisempaan aikaan: 1950–1960-luvun elintasoitan vaatimaton, päiväkirjoissa yleensä suoranaisesti köyhäksi kuvattu, lapsuus nähdään henkisenä voimavarana ja kompetenssina: osataan tulla vähällä toimeen ja tyytyä vähään, mikä helpottaa mahdollisesta tulevasta heikosta taloudellisesta tilanteesta selviämistä. Myös asuinympäristön jaetun niukkuuden koetaan helpottavan niukkuuteen sopeutumista: on helpompina olla köyhä muiden köyhien joukossa. Selviytymisstrategioissa kaikuvat nuoremmillakin ikäpolvilla agraarisen köyhyyden (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 14; Roos 1988, 222–223) kollektiivimuistin kaiut: toimeentulon vaatimustasoksi asetetaan perheen jokapäiväinen ravinto. Lamaa, mahdollista irtisanomista ja työttömyyttä koskevissa tekstiosuuksissa kaikuvat välttämättömän valinnan, pärjäämisen (Roos 1988, 245) ja kilvoittelun (Järvensivu & Nikkanen 2014e, 145; 2014g, 191–193) kunniakäsitykset vielä voimakkaammin kuin oman arkisen työn kuvauksissa.

Palkka ei työstä päästä huimaa, köyhään perheeseen aikoinani synnyin ja vähällä olen oppinut tulemaan toimeen, saan ostettua sen mitä on tarpeen, olen etuoikeutettu, minulla on säännöllinen tulo, minulla on taita, olen terve. (nainen, s. 1953, suuhygienisti, #109)

Mietin, mitä lama tulee merkitsemään meidän perheelle [...] Ei auta muu kuin laittaa enemmän pottua peltoon ensi kesänä. (nainen, s. 1966, kotiaivustaja/lähihoitajaopiskelija, #26)

Suurin uhka työttömyys on lapsiperheiden vanhemmille, erityisesti lapsiperheen ainoana elättäjänä toimiville perheenäideille. Kun Häyrynen (1988, 5) totesi naisten huomioivan uraratkaisuisaan perhetilanteensa ja lähiympäristönsä tarpeet ja sopeuttavan omat pyrkimyksensä niihin, tutkimusaineiston 20–30 vuotta uudemmissa päiväkirjoissakaan tilanne ei ole muuttunut ainakaan sukupuolten tasa-arvon lisääntymisen suuntaan: paitsi naisen ura, myös koko naisen elämä näyttäytyy varsin alisteisena puolison ja lasten tarpeille. Na Ayudhyan ja Lewisin (2011, 51–53) työn ja yksityiselämän yhteensovittamisen strategioiden nimityksiä käyttäen kysymys on lähinnä uran uhraajista (*career-sacrificers*), jossa työlle jää lähinnä toimeentulollinen merkitys suhteessa vahvasti priorisoituihin yksityiselämän perhevastuisiin. Sinänsä tämä ei ole ominaista vain naisille, vaan Närvi (2014a, 9) totesi sekä äitien että isien työhön liittämien merkitysten muuttuvan vanhemmuuden myötä niin, että työn mielekkyyden rinnalla korostuvat toimeentulon turvaaminen ja työn ja vanhemmuuden yhteensovittamisen mahdollisuudet. Toisin kuin työn ja perheen yhteensovittamista koskevassa kansainvälisessä tutkimuksessa (esim. Cha 2010, 309; Fox 2015, 208) hyvän äidin rooli ei suomalaisessa kontekstissa kuitenkaan tarkoita perheen yhteistä laatuaikaa, lasten harrastusten ja koulunkäynnin tai miehen uran tukemista, vaan ennen kaikkea kovaa työntekoa sekä palkka- että kotityössä. Perheenäitien muistoissa

1990-luvun lama näyttäytyy uhrautumisena puolison ja lasten elättämiseksi: elannon vuoksi oltiin valmiita vaihtamaan paikkakuntaa, tarttumaan mihin tahansa työhön, säästämään ja sinnittelemään. Samoin suhtautuvat nuoremmat perheenäidit 2000-luvun laman ja työttömyyden uhkaan: mies voi kyllä olla työttömänä, mutta nainen ei; itsellinen pärjääminen ei ole miesten, vaan naisten velvollisuus ja kunnia.

Toinen maanantai, jolloin käydään yt-neuvotteluja... odotellaan neuvotteluista tiedotetta toimenpiteistä, kuinka monta pitää irtisanoa, mitä muita keinoja. [...] Olen uskonut aina fatalistisesti, että kyllä minulle töitä löytyy ja jollain tavoin selvittäään. Mutta nyt on terve pelko selviämisestä ja jaksamisesta saavuttanut minutkin. Minun, perheen ainoan vakituisessa työssä käyvän, on selvittävä, ei saa antaa hetkeksikään periksi. (nainen, s. 1962, omaisuudenhallinta, #650)

Tämä ajattelu näyttää edelleen heijastavan edeltävien sukupolvien ajattelun kaikuja: naisten oman elämän ja minän uhraamisen perheelle, jonka Kortteinen (1992, 68, 71–72) liittää sotasukupolven naisten kunnian moraaliin ja jonka painottumiseen Kortteisen 1990-luvun tutkimushaastatteluista Julkunen (1992, 97) ilmetteli jo neljännesvuosisata sitten.

Tutkimusaineiston päiväkirjat kirjoitettiin keskellä vuosien 2008–2009 globaalia taantumaa ja kasvavaa joukkotyöttömyyttä, ja ajankohdan suhdanne-epävarmuus näkyy päiväkirjateksteissä erittäin vahvana. Ajankohtainen taantuma liitetään kiinteästi 1990-luvun lamaan, jonka toisintona – ja varsinkin epävarmuuden osalta jatkumona – se nähdään. Koettu epävarmuus ei ole kytköksissä yksinomaan kirjoittajan henkilökohtaiseen tai hänen lähipiiriinsä työsuhde-epävarmuuteen, vaan näyttäytyy pikemminkin kansallisena kollektiivisena ymmärryksenä, jonka voimakkuuden voi olettaa perustuvan paljolti median tuottamaan välilliseen kokemukseen. Yllättävääkin on, kuinka vahvasti kaukoympäristön epävarmuus omaksutaan omakohtaiseksi epävarmuudeksi. Koettu epävarmuus ei perustu vain ajankohtaiseen globaaliin taantumaa, vaan myös 1990-luvun laman ylisukupolvisen avainkokemuksen epävarmuuden muistoon. Mahdollisen työttömyyden selviytymisstrategiat näyttävät antavan koetun epävarmuuden kaikupohjaksi vielä 1990-luvun lamaakin varhaisemman koetun köyhyyden, joka ainakin vanhemmilla kirjoittajilla perustuu myös todellisiin 1950–1960-luvun niukkuuden kokemuksiin, mutta saattaa heijastaa myös sukupolvelta toiselle välittyntä suomalaisen agraarisen köyhyyden kokemusta, jota vielä 1960–1970-luvulla syntyneet kirjoittajatkin ilmaisevat omana todellisuutenaan. Nämä niukkuuden ja siitä selviytymisen kuvaukset saattavat myös toistaa 1800-luvulta periytyvää runebergiläistä ja topeliaanista köyhyyden ja katovuosien kestämisen suomalaiskansallista identiteetikertomusta (vrt. Helkama 2015, 218). Kollektiivisen muistin ja identiteetin kautta itsetoteutuksen hyvinvointiarvot kääntyvät nuorempienkin suomalaisten mielissä nopeasti niukkuuden eloonjäämisarvojen puolelle jo silloin, kun valtion tai henkilökohtainen talous

ei vielä edes ole romahtanut. Sekä tämän kirjoitusajankohdan suhdanne-epävarmuuden että yksilöllisen elämänvaiheen voi olettaa heijastuvan voimakkaasti myös seuraavaksi tarkasteltaviin työhön liittyviin tulevaisuudenodotuksiin.

6.3.2 Työ ja tulevaisuus

Suhde omaan työelämän tulevaisuuteen on se kohta, jossa ikäryhmien erot tulevat selvimmin esille. Roos (1987, 51; 1988, 60) käyttää sukupolvien jaottelunsa lähtökohtana elämän aktiivivaihetta, varhaista keski-ikää, jonka hän sijoittaa neljäkymmenen ikävuoden tietämiin, vaikka toteaakin varhaisen keski-ian viittaavan määrätyn iän sijaan elämänvaiheeseen, joka sisältää elämänmuutokset, muovaa elämän sisällöt ja monella tavoin leimaa käsitystä elämästä: varhaiskeski-ikässä toteutetaan suunnitelmia, hankitaan oikea työpaikka, asunto, puoliso ja lapsia, vaikiinnutaan, odotetaan ylennyksiä, palkankorotuksia tai menestystä. Samalla kuitenkin:

[k]ysymys on eräänlaisesta nousun katkeamisesta, elämän rajallisuuden tajuamisesta. [...] Elämä on rajallinen, monessa eri mielessä. Kesiä, jolloin suurteoksen voi kirjoittaa, ei enää olekaan loputon määrä, lupaukset on täytetty tai jätetty täyttämättä. Lisää lupauksia ei juuri voi antaa. (Roos 1987, 51.)

Täten varhainen keski-ikä ennakoinee myös myöhäiskeski-ian elämäntilannetta. Vaikka radikaaleja irtiottoja voi toki myöhemmälläkin iällä tehdä, useimmat vakiinnuttavat ainakin urakehityksellisen elämäntilantonsa varhaisessa keski-ikässä (vrt. Häyrynen 2001, 369–377). Harvempi ponkaisee myöhemmällä iällä pystyyn suurempia urasaavutuksia puhtaalta pöydältä, ellei ole niitä keski-ikään mennessä koulutus- ja työhistoriallaan pohjustanut. Roos (1988, 189) jopa tulkitsee viisikymmentä ikävuotta kulminaatiopisteeksi, jonka jälkeen elämän päätyö katsotaan tehdyksi ja tulevaisuus nähdään pitkälti vain vähittäisenä etenemisenä kohti vanhuutta.³⁹ Roosin tarkastelemien 1970-luvun lopulla kirjoitettujen elämäkertojen kohdalla tämä varhaisen vanhuuden raja selittyy paljolti kirjoittajien hyvinkin raskailla köyhyyden, nälän ja sodan värittämällä elämäntilanteilla, joissa työ- ja elämänhistoria kääntyi vanhuuden sairauksiin jo viidenkymmenen ikävuoden tienoilla. Sen sijaan yllättävää on, että vastaavat varhaisen vanhenemisen tunnot löytyvät myös ajankohtaisissa tutkimuksissa. Ruoholinnan (2009, 292) haastatteleminen kunnallisen terveydenhuoltoalan ja yksityisen kaupanalan työntekijöiden jaottelu 45–54- ja 55–64-vuotiaisiin ei tuonut esille ikäryhmien välisiä näkemuseroja edes eläkeajatussuhteen. Työolotutkimuksissa (Lehto & Sutela 2008, 210) eläköitymistä puolestaan pohtivat eniten juuri 45–54-vuotiaat, eivät vanhimmat työntekijät.

³⁹ Tämä Roosin ikäkausijaottelu on jopa Mannheimin (1952/1968, 278) lähes sata vuotta sitten, 1920-luvulla, tekemää määrittelyä tiukempi, sillä Mannheim määritteli sukupolven pituudeksi 30 vuotta ihmisen aktiivisen työiän perusteella: 30 ensimmäistä ikävuotta olivat nuoruutta, jossa opeteltiin asioita, 60 ikävuoden jälkeinen aika puolestaan julkisesta elämästä vetäytyvää vanhuutta.

Vastaavat hyvinkin varhaisen vanhenemisen tunnot nousevat esille myös tutkimusaineiston päiväkirjoissa huolimatta siitä, että niiden kirjoittajat kuuluvat suuriin tai niitä nuorempiin ikäluokkiin, ovat syntyneet ja varttuneet kehittyvässä hyvinvointivaltiossa, kouluttautuneet ja tehneet vakaan ja taloudellisesti turvautun työuran ammatillisessa tai akateemisessa ”siistissä sisätyössä” ja eläneet yhtä lailla vakaata ja turvallista perhe-elämää. Vielä 2000-luvullakin viisikymmentä ikävuotta näyttää olevan kulminaatiopiste, jossa ajatukset kääntyvät tekemään tilinpäätöstä siitä, mitä elämässä on tehty ja tapahtunut, mitä on saavutettu tai jäänyt saavuttamatta ja mitä jätetään perinnöksi jälkipolville. Elämän kokonaisuuden arvioinnit ovat vähäsanaisia, mutta vaikka tavallisen arkipäivän tunnelmat ovat elämäniloisia, elämän kokonaisarvioissa tunnelmat ovat apeita, haikeita ja surumielisiä: elämä on vilahtanut ohi kuin huomaamatta olematta sen kummoisempi ja nyt elämätönkin elämänkaari on ehättänyt laskuun.

Mitenkään armaalta ei aamu tuntunut, hirvittää vain, että niitä on enemmän takana kuin edessä. Niin elämässä kuin työssä. Työaamuja on enää 646. (nainen, s. 1952, lehtori, #63)

1940–1950-luvulla syntyneiden kirjoittajien päiväkirjat kertovat varsin pitkistä työsuhteista. Pitkästä työurasta tunnetaan ylpeyttä: 30–40 vuoden työhistoria samassa organisaatiossa, omien työtehtävien tunnollinen hoitaminen ja vähäiset sairauspoissaolot ovat kunnia-asia. 50–60-vuotiaiden päiväkirjoja leimaa kuitenkin myös huoli vanhenemisesta, omasta terveydestä ja työsäjäksamisestä. Ratkaisuksi ei haeta työn tai työtehtävien muuttamista, vaan eläkkeelle jäämistä, jota mietitään vuosia etukäteenkin. Varhaiset eläköitymisajatukset tulevat esille muissakin tutkimuksissa: työolotutkimusten vastaajista (Lehto & Sutela 2008, 210) eläkkeelle siirtymistä ennen vanhuuseläkeikää oli ajatellut yli puolet. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa eläkkeelle hakeudutaan mieluusti etuajassa, jos työorganisaation eläkeputki tarjoaa siihen mahdollisuuden, ja julkinen keskustelu eläkeiän nostamisesta nähdään epämiellyttävänä uhkana. Osa-aikaeläkejärjestelyt nähdään mahdollisuutena työssäolon lyhentämiseen tai pidentämiseen oman terveydentilan ja elämäntilanteen mukaan. Ojala, Nätti ja Kauhanen (2015, ei sivun., 120) toteavat työolotutkimusten eläkeikää lähestyvien osa-aikaisten työntekijöiden pitävän työnsä laatua hyvänä, koska osa-aikatyössä on vähemmän kiirettä ja räsitusta. Tutkimusaineiston päiväkirjan kirjoittajat nostavat kuitenkin esille myös osa-aikaeläkkeen huonot puolet: työajan vähentymisestä ei välttämättä seuraa työtehtävien vähentyminen, jolloin osa-aikaeläke muuttuu vastentahtoisten ylityötuntien ansaksi. Työuran pidentämisen perusteena voi työmotivaation sijaan olla myös taloudellinen välttämättömyys: eläkkeelle ei haluta tai ei ole varaa jäädä huonolla eläkkeellä (samoin Tuominen, Forma & Väänänen-Tomppo 2010, 138).

Työväsytys ja eläkkeelle pääsyn odottaminen ei liity vain fyysisesti raskaaseen suorittavaan työhön, vaan yhtä lailla asiantuntijatehtäviin, kuten henkisesti kuormittavaan (samoin Dufva 2012, 159; Tuominen, Takala, Ahonen & Karisalmi 2010, 128–129) opetus- tai esimiestyöhön. Eläkkeelle jääminen on reaktio työn tehokkuusvaatimukseen (samoin Dufva 2012, 159), huonoiksi koettuihin tehtävä- ja organisaatiomuutoksiin, uusien työtehtävien ja asioiden tulvaan. Oman työmotivaatio ja osaaminen koetaan riittämättömiksi, työnantajan ja uudistusten armoilla olemisen sijaan asiat halutaan jättää nuorempien hoidettavaksi ja ottaa elämä omiin käsiin. Eläköitymisen ajatuksia herättävyys ei liity yksinomaan työssä olemisen tai työn jättämisen kysymykseen, vaan myös oman vanhenemisen ja koko menneen elämän pohtimiseen. Koko- tai osaaikaeläke nähdään mahdollisuutena tehdä itseä kiinnostavia asioita. Ruoholinnan (2009, 4) haastattelemat ikääntyvät työntekijän arvostivat sisällöllisesti mielekästä työtä ja itsetoteutusta, ja mikäli ne eivät toteutuneet työssä, toiveisiin nousivat työelämän joustot tai eläköityminen. Engeser ja Baumann (2016, 119) osoittavat vastaavasti, että aktiiviset liikunnalliset, taiteelliset ja taidolliset vapaa-ajan harrastukset, kuten musiikki, maalaaminen tai puutarhanhoito, tarjoavat flow'n kokemuksia, jotka voittavat epätyytyttävän työelämän. Tutkimusaineiston päiväkirjoista löytyvät nämä vastaavat oman elämän toiveet, jotka tosin useimmiten ovat hyvin pieniä ja arkisia asioita, kuten luonnossa liikkuminen, lapsenlasten tai omien vanhempien hoitaminen, oleskelu tai lepääminen, hyvän vanhuuden eläminen.

Työn melskeet pakottavat ahkeroimaan nämä viimeisetkin vuodet vielä ennen eläköitymistä. On perusturva, Parasta, seutuyhteistyötä, kuntaliitoksia, ulkoistamista, ostopalvelua, tilaaja-tuottaja-mallia ym. nero-kasta. Kuka tämän sopan pystyy irvistämättä nielemään? Sisäistämään? [...] Välillä alkaa jo itseltäkin käydä asiat ja aikeet liian hankaliksi. Loppuu mielenkiinto ja into. Jätänpä tuon nuorempien ja nohevoimpien huoleksi ja vaivaksi. (mies, s. 1949, johtava hammaslääkäri, #580)

kun joskus kymmenen vuoden päästä pääsemme eläkkeelle, rannan rakennuksen voisi muuttaa ympärivuotiseksi asunnoksi meille vanhalle parille, kun mahdollinen nuori isäntä ottaa tilan hoidon itselleen. (mies, s. 1953, maanviljelijä/vapaa toimittaja/muusikko/yrittäjä, #504)

Tutkimusaineistosta löytyy toki myös päiväkirjoja, jossa elämänmuutoksen toive ei viidenkymmenen ikävuoden jälkeen käänny eläköitymiseen, vaan asuinpaikan, työpaikan tai ammatin vaihtamiseen. Uuteen ammattiin kouluttautuminen on kuitenkin monesti pikemminkin oma itseisarvonsa, keino saada uusia ajatuksia ja virikkeitä, kuin todellinen ammatinvaihtosuunnitelma. Työ ja taloudellinen toimeentulo asetetaan asuinpaikan tai puhtaan muutoksenhalun edelle: asuinpaikan ja elämänmuutoksen välttämätön edellytys on uuden työpaikan saaminen, ilman sitä ollaan valmiita jatkamaan vanhassa, koulutusta vastaamattomassakin työssä tai ei-toivotussa asuinpaikassa.

Työmarkkinoiden ikäsyrrjintä otetaan annettuna: työnantajien halukkuuteen rekrytoida yli 50-vuotiaita ja siten omaa uustyöllistymiseen suhtaudutaan epäillen, vaikka oma vahva työkokemus, osaaminen ja terveydentila nähdäänkin voimavaraksi sekä itselle että työnantajalle. Työllistymisen edellytykseksi nähdään myös vaihteleva ja monipuolinen työhistoria: yhden työnantajan palveluksessa oleminen nähdään dismeriittinä, työmarkkinakelpoisuutta alentavana tekijänä. Työmarkkinaliikkuvuuden edellytyksenä pidetään työmarkkinaliikkuvuutta. Kirjoittajien käsitykset vastaavat Ruoholinnan (2009, 4) haastatteleminen 45–65-vuotiaiden kaupan ja hoitoalan naistyöntekijöiden tulkintoja rekrytoinnista tilanteena, jossa ikäsyrrjintä kulminoituu; Jolkkosen ym. (2016, 62) tutkimustuloksia 45 vuoden iästä käännekohtana, jossa työmarkkinoilta pois siirtymisen todennäköisyys kasvaa huomattavasti; Koivusen, Ylöstalon ja Otonkorpi-Lehtorannan (2015, 17) tulkintaa työntekijän alle neljäkymmenen vuoden iästä niin vaikiintuneena suomalaisen työelämän ideaalina, että se tiedostamattakin vaikuttaa rekrytointipäätöksiin; sekä Pärnäsen (2011, 57) tutkimia työnantajien rekrytointinäkemyksiä, joissa yli 50-vuotiaita ei haluta palkata, koska heidän jaksamiseensa ja osaamiseensa ei luoteta, heitä pidetään liian suurena työkyvyttömyyseläkeriskinä ja liian vanhoina koulutukseen, eikä pitkä työkokemukseen paina työnantajien arvostaessa organisaatiospesifiä työkokemusta ja hiljaista tietoa. Halme (2011, 234) huomauttaa, että ikääntyminen ei ole niinkään yksilön biologinen vanhenemisprosessi kuin kulttuurisesti tuotettu ilmiö. Niinpä työmarkkinoiden ikäsyrrjintä saattaa osaltaan selittää edellä mainitut varhaisen vanhuuden tunnot: työelämä tuottaa vanhuuden kokemuksen kulttuurisesti, vaikka biologisesti 40–50 ikävuotta ei vielä vanhuutta olekaan.

Olen ollut samalla työnantajalla 28 vuotta. [...] Työkaveri yllätti kaikki, varmaan itsensäkin, ja vaihtoi työpaikkaa oltuaan 28 vuotta samalla työnantajalla. [...] Kävi kateeksi hänen ratkaisunsa rohkeus ja tietysti se, että hän oli onnistunut irrottautumisessaan. Minäkin yritin viime syksynä irrottautua, mutta pettymys oli suuri, kun en tullut valituksi. Vaikka olen jo pitkään tiennyt, että olen jäänyt liian pitkäksi aikaa samaan työpaikkaan. Tehtyä ei saa tekemättömäksi. En tavoita juhلاميeltä, vaan päällimmäisenä on haikeus, joka pitää otteessaan jollain tapaa nukkumaanmenoon asti. (nainen, s. 1955, sosiaalityöntekijä, #656)

Viidenkymmenen vuoden rajapyykin ylittäminen ei toki aina tarkoita työhön kyllästymistä ja eläköitymisestä tai muutoksesta haaveilemista. Päiväkirjoista löytyy omasta työstään innostuneita iäkkäämpiäkin työntekijöitä. Suhteessa kyselytutkimusten tuloksiin näin kuuluu ollakin, sillä työolotutkimusten 45–64-vuotiaat palkansaajat ovat lähes 95-prosenttisen tyytyväisiä työhönsä (Väänänen-Tomppo, Tuominen & Tuominen 2006, 179). Tutkimusaineiston päiväkirjoissakin eläkkeelle suunnitellaan kuitenkin jäätävän yleensä virallisessa eläkeiässä silloinkin, kun työstä nautitaan, ja suunnitelmat työuran pidentämisestä yli virallisen eläkeiän ovat varsin harvinaisia poikkeuksia. Päiväkirjoissa työstä nauttiminen kytkeytyy Dufvan (2012, 159) ja Tuomisen, Forman ja Väänänen-Tompon (2010, 138) tutkimustulosten tavoin hyvään terveyteen, työkykyyn, ammattitaitoon ja ansiotyön kokemiseen erittäin tärkeäksi elämänalueeksi.

Lähestyvä eläkkeelle jääminen voi lisätä työniloa: kun työaamuja on jäljellä rajallinen määrä, jokaisessa työpäivässä on viimeisen leiripäivän hohtoa. Eläkeiässä työ voi olla myös omasta mielenkiinnosta lähtevää harrasteluonteista toimintaa, mikäli esimerkiksi perheyritys tai vapaan ammatin harjoittaminen antaa mahdollisuuden yhdistää työssä ja eläkkeellä olemisen. Itselle mieluisessa työssä viihdytään ja sen eteen olla valmiita näkemään vaivaa. Työn imusta ja itsetoteutuksesta ei haluta luopua.

Elän jonkinlaista rajatilaelämää: mietin olenko eläkkeellä, haudon suunnitelmia, joista ei tiedä kehittykö niistä mitään. Haluanko vielä kirjoja tekemään, sinne tunneliin, jossa viime vuodet olen viettänyt? Mutta tunnelissa kulkeminen on ollut luovaa työtä, luovan työn imu on kova, se on huumetta, joka voi vielä taas viedä mennessään. (nainen, s. 1944, tietokirjailija, #362)

Neljäkymmentä ikävuottakin voi olla yksi rajapyykki, jonka jälkeen itselle annetaan lupa olla muuta kuin nuori, lakata tavoittelemasta muutosta, urakehitystä ja uusia haasteita, pysähtyä ja mahdollisesti mennä uraportailta taaksepäinkin. 40-vuotiaanakin työtyytymättömyys saattaa oman työn ja paikan etsimisen sijaan kääntyä myös haaveeksi työelämästä poisjäämisestä. Parikymmenen vuoden työhistoria painaa, mutta eläkeikään on matkaa toiset parikymmentä vuotta. 40-vuotiaalle eläköityminen ei ole ensisijainen ratkaisu työssäjaksamisen tai työviihtyvyyden ongelmiin. Vuorotteluvapaa tai osa-aikaisuus tarjoaa mahdollisuuden jäädä pois töistä ja tehdä itseä kiinnostavia asioita vapaajakson ajan, mutta haaveena saattaa olla on jättäytymisen työelämän ulkopuolella kokonaankin. Keski-ikässä, perheellisenä tai asuntolainallisena työelämästä poisjättäytymien tai työpaikan vaihtaminen on kuitenkin ratkaisu, jolla on huomattavia taloudellisia vaikutuksia, minkä vuoksi sitä voidaan pohtia pitkään tai siitä voidaan haaveilla vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen. Työpaikan vaihtaminen voi olla myös hyvinkin vakavasti otettu, konkreettinen tavoite, joka saavutetaan tai ei saavuteta. Työnhaku on arpapeliä, jossa voittaa tai häviää haaveillun elämänmuutoksen. Useimmat ovat valmiita jatkamaan vastenmielisemmässäkin työssä taloudellisista syistä varsinkin, kun huonossa työmarkkinatilanteessa vaihtoehtoisia työpaikkoja ei juurikaan ole tarjolla. Nämä elämänmuutoshaaveet saattavat osaltaan vastata työolotutkimusten tuloksia ylempien toimihenkilönaisten yleisemmistä työhyvinvoinnin ja jaksamisen ongelmista. Aitta (2006, 17, 32) palauttaa ongelmat fyysisten terveydentilan sijaan pikemminkin henkiseen tyytymättömyyteen: ylemmät toimihenkilönaiset painottavat kehitymis- ja etenemismahdollisuuksia, kouluttavat itseään ja panostavat työhönsä tekemällä ylitöillä pitkitettyjä työviikkoja, mutta kokevat vaikutus- ja kehittymismahdollisuutensa miehiä ja aiempia työvuosiaan huonommiksi, ja tämä odotusten ja työelämän todellisuuden välinen juopa aikaansaa tyytymättömyyttä.

Niitäkin on, jotka toteuttavat haaveen työelämästä poisjäännistä, jättävät hakematta varmaa työpaikkaa ja heittäytyvät tyhjän päälle ilman uutta työtä, opiskelupaikkaa tai suunnitelmia. Tyhjän päällä oleminen voi olla myös vakiintunut elämäntapa: esimerkiksi vapaan ammatin valintaperusteena on voinut olla juuri mahdollisuus jättäytyä aika ajoin työelämän ulkopuolelle. Vakiintuneeseen työpaikka tai oma yritys ei ole elinikäinen sitoumus, vaan tämänhetkinen elämäntapa ja -tilanne. 40-vuotiaiden keskipolvessa konkretisoituu ehkä kaikkein selvimmän elämäntapojen yksilöllistyminen: Kevätsalon (2010, 31) luokittelua soveltaen osa 40-vuotiaista elää vielä perhe- ja työelämän vakiintumisen vaihetta, kun taas toiset ovat jo ehittäneet työelämästä vapautumisen vaiheeseen, jossa ansiotyön pakot hellittävät ja katse käännetään pois urakehityksestä.

Elämä on vain muuttunut tällaiseksi, ettei ole koko ajan vimmaa päästä jonnekin kauas, niin kuin oli vielä silloin kymmenen vuotta sitten 33-vuotiaana levottomana ja elämännälkäisenä. [...] Kaikesta edellisestä huolimatta haaveilen elämästä ja ajasta, jolloin olisin vapaa kaikesta tästä vastuusta. Yhä useammin mietin, minkälaista elämä olisi jos "vaan kävisin 8–16 töissä" ja sen jälkeen sulkinsin oven, eikä olisi muuta kuin harrastukset ja kotityöt. Tuntuu kovin yksinkertaiselta ja vapautavalta, aikaa olisi yllin kyllin... [...] Minulla on monia mahdollisuuksia yrittämisen jälkeenkin. [...] Enää ei ole niin väliä, vaikka viikot ja vuodet menevätkin nopeasti, senkin suhteen on tullut tehtyä jonkinlainen rauha. Tärkeää on saada aina vuosi kerrallaan järjestykseen ja elettyä, työt tehtyä onnistuneesti ja vuosi elettyä tyytyväisenä sekä onnellisena. Tässä iässä sitä kai jo sopeutuu ajan kulkuun ja ikään kuin varustautuu, ettei elämä loputtomasti jatku, tulee viisikymmentä, tulee eläkeikä, vanhuus jne. Ei se enää tunnu pahalta, pikemminkin sitä jo varkein odottaa, että olisi aikaa lukea ja laittaa valokuvat albumiin, katsoa joskus TV:täkin. (nainen, s. 1965, yrittäjä/toimintajohtaja, #364)

Kolmenkymmenen ikävuoden molemmin puolin ja lähempänä neljäkymmentä vuottakin oma työ ja paikka elämässä saattaa olla vielä haussa niin, että työ- ja yksityiselämässä haaveillaan, suunnitellaan ja kokeillaan erilaisia, hyvinkin väliaikaiseksi tarkoitettuja vaihtoehtoja. Valmistumisen jälkeen työelämä on voitu aloittaa koulutusta vastaamattomassa työssä, jonka on suunniteltukin jäävän väliaikaiseksi ennen oman alan työtä. Varsinkin lapsettomana väliaikaiset ja pysyvätkin muutokset ovat helppoja toteuttaa. Työvapaa, määräaikainen työskentely ulkomailla, apurahatyöskentely tai jatko-opiskelu tarjoaa vaihtelua vaatimatta pysyvää elämänmuutosta. Työllisyyden ja työttömyyden välitilassa sinnittelevälle vasten tahtoaan vajaan työelämälle itsetoteutuksen hyvinvointiarvoja tärkeämmäksi nousevat taloudellisen toimeentulon eloonjäämisarvot niin, että haaveena on yksinkertaisesti vakituinen työ, joka mahdollistaa vakiintumisen, asuntolainan ja asunnon hankkimisen sekä perheen perustamisen (samoin Nurmi 2001, 273–274; Suikkanen, Martti & Huilaja 2006, 113).

haluan pysyvän viran jossain pienehkössä kunnassa, jotta voin alkaa maksamaan omaa osuuttani mahdollisesta tulevasta asuntolainasta. (nainen, s. 1980, osa-aikainen työntekijä/sijaisopettaja, #649)

Koulutusta vastaavassa, hyvässä, itselle mieluisassakin työssä saatetaan suunnitella täydellistä heittäytymistä johonkin ihan muuhun, luovaan taiteelliseen työhön tai ulkomailla asumiseen. Oma näkemys siitä, millaista työtä haluaa tehdä ja mitä työltä haluaa, voi olla niin vahva, että

sen tavoittelemiseksi ollaan valmiita kouluttautumaan useampaankin kertaan. Työn tai alan vaihtaminen voi olla myös kaukainen haave, joka ei koskaan toteudu. Parisuhde on selkeä syy, jonka vuoksi ollaan valmiita suureenkin elämänmuutokseen, kuten työ- ja asuinpaikan vaihtamiseen. Varsinkin naisilla perheen perustaminen ohittaa työn elämän tärkeysjärjestyksessä. Elämänmuutoksen toive saatetaan kokea jopa vertaisryhmän tai yleisen mielipiteen asettamaksi odotukseksi niin, että omasta pitkästä työhistoriasta samassa organisaatiossa ja tyytyväisyydestä samaan, tuttuun työpaikkaan tunnetaan syyllisyyttä. Elämäntapajatkumon yhdessä ääripäässä radikaalin elämänmuutoksen toive ulottuu sekä työ- että parisuhteen vaihtamiseen. Toisessa ääripäässä työpaikanvaihdoksen ja elämänmuutostoiveen ohittavat perheen ja asumisen taloudellisen turvallisuuden vaatimukset, työpaikan ulkoiset hyvät puolet, lyhyt työmatka, liukuva työaika, joustavat työaikajärjestelyt ja tutun työpaikan ja muutoksettomuuden helppous. Vastenmielisemmässäkin työpaikassa jaksaa, kun puree hammasta eikä ajattele liikaa. Tämä suhtautuminen heijastaa jälleen välttämättömän valinnan ja pärjäämisen kunniakäsityksiä (Roos 1988, 245), jotka koskevat yhtä lailla sekä työ- että perhe-elämää.

Ei sovi valittaa, muistutin itseäni; toimin asiantuntijatehtävässä ja minulla on vakituinen ja kohtaisen hyväpalkkainen työ, jolla maksaa asuntolainaa. Haaveilin – ja haaveilen – silti voivani kirjoittaa työkseni. [...] Haaveilin kevästä ja ammatinvaihdosta. (nainen, s. 1977, lakimies, #429)

Työnteko tuntuu pitkästä ajasta ihan kivalta, on jotenkin rauhallinen olo. Työ itsessään on ollut aina kivaa, jatkuva kiire ja firman toiminta sen sijaan ovat herättäneet lähes päivittäin ajattelemaan työpaikan vaihtoa. Pienten lasten äitinä on kuitenkin nyt helpoin olla tutussa paikassa, jossa on liukuva työaika ja voi pitää osittaista hoitovapaata, joten yritän aina purra hammasta ja olla ajattelematta asioita kovin tarkasti. (nainen, s. 1975, merkonomi, #143)

Päiväkirjojen kirjoitusajankohdan taantuman lomautusten ja irtisanomisten keskellä elämänmuutoksen suunnittelu ei välttämättä ole oma valinta, vaan pakon sanelema tilanne. Vanhimpien työntekijäpolvien ratkaisuna on psykologisesti ja sosiaalisesti hyväksyttävä ja siten helppompi ratkaisu, varhainen eläköityminen. Jolkkonen ym. (2016, 43) toteavat irtisanomisten keskittyvän vanhimpiin työntekijäryhmiin ja tulkitsevat eläkejärjestelyjen houkuttelevan työnantajia vähentämään nimenomaan ikääntyviä työntekijöitä, jolloin ikääntyvät työntekijät pakotetaan eläkkeelle tai eläköityminen tarjoaa pakotien työllistymisen epävarmuudesta. Päiväkirjojen nuoremmat kirjoittajat sen sijaan joutuvat miettimään radikaalimpia vaihtoehtoja ja siten laajemmin työidentiteettiään ja suhdettaan työelämään. Heikko taloussuhdannetilanne sekä lisää että vähentää muutoshalukkuutta. Jokseenkin turvatusta työpaikasta ei uskalleta luopua heikossa työmarkkinatilanteessa, varsinkin jos vastainen työllistyminen nähdään epävarmaksi. Varsinkin naiset kokevat työmarkkinakelpoisuutensa heikkenevän varsin varhain: alle 40-vuotiaatkin epäilevät ikänsä jo olevan työllistymisen este, mikä vastaa lukuisten muidenkin tutkimusten vastauksia ja johtopäätöksiä (ks. mm. Jolkkonen ym. 2016, 62; Koivunen, Ylöstalo &

Otonkorpi-Lehtoranta 2015, 17; Pärnänen 2011, 57; Ruoholinna 2009, 4). Yrittäjäksi tai vapaan ammatin harjoittajaksi ryhtyminen nähdään päiväkirjoissa heittäytymisenä tyhjän päälle, mutta myös mahdollisuutena toteuttaa itseään, sillä omaan menestymiseen yrittäjänä luotetaan epäilyksittä.

Irtisanotuksi tuleminen tai irtisanoutuminen voidaan nähdä vaihtoehtona jättäytyä työelämän ulkopuolelle, toivottavana vapautena palkkatyön oravanpyörästä ja mahdollisuutena tyydyttävämpään ja omannäköisempään tulevaisuuteen. Työelämän ulkopuolelle jättäytymisen toive saattaa olla intensiivinen reaktio työelämän ylivoimaisiksi koettuihin vaatimuksiin ja olla merkki työuupumuksesta, mutta monien päiväkirjojen sanamuodot viittaavat pikemminkin ”hällä väliä”-elämänasenteeseen (Julkunen 2009): nykyisen, jätettävän työn tilalle ei suunnitella mieluisampaa uutta työtä, vaan elämäntapatyöttömyyttä, elämistä ansiosidonnaisella työtömyyskorvauksella, peruspäivärahalla tai omistusasunnon myyntituloilla. Toivottu vapaa-aika on nimenomaan aikaa itselle, henkilökohtaista aikaa (samoin Hilbrecht ym. 2013, 132).

Bauman (2004, 10–15) nimeää 1970-luvulla syntyneen X-sukupolven, ensimmäisen riskiyhteiskuntasukupolven, sukupolvikokemuksiksi yhteiskunnallisen kodittomuuden, epäonnistumisen, tarpeettomuuden, elämän merkityksettömyyden, turvattomuuden, arvottomuuden ja tulevaisuuden näköalattomuuden. Järvensivu ja Nikkanen (2014g, 192) nostavat samoin suomalaisen 1970-luvulla syntyneen lamasukupolven avainmuutoskokemukseksi uudenlaisen työn jatkuvuuteen liittyvän huolen. Baumanilaisen synkin värein tutkimusaineiston päiväkirjojen 1970-luvulla syntyneidenkin kirjoittajien kokemuksia ei voi kuvata, mutta Järvensivun ja Nikkasen mainitseman työn jatkuvuuteen liittyvän huolen niistä tunnistaa. Päiväkirjat heijastavat kuitenkin varsin vankkumatonta luottamusta omiin kykyihin, työllistymiseen, menestykseen, tulevaisuuden mahdollisuuksiin (vrt. Kylmäkoski 2012, 18) ja hyvinvointivaltion tukimuotoihin. Pikemminkin kuin ulkoisesti pakotetun yhteiskunnallisen kodittomuuden päiväkirjoista tavoittaa Baumanin (1997, 89–90) individualistisen, omasta tahdostaan mihinkään sitoutumattoman turistin hahmon.

Minä ja mies olemme töissä samassa työpaikassa. [...] Mieskin laskeskelee jo ansiosidonnaisen riittävyyttä ja sitä, että koska täytyy myydä omakotitalo, jos lyödään lappu luukulle duunissa. Vuosi kuulemma voidaan sinitellä lainanlyhennysten kanssa, mutta sitten on jo myytävä. Puhuttiin, että kirjoitettaisiin vaikka kirja yhdessä ja lähdetäisiin sitten kansainvälisiä markkinoita valloittamaan. Meillä kummallakin on omalla alallamme paljon kokemusta kertynyt jaettavaksi. Mutta vielä on töitä. (nainen, s. 1971, tulevaisuudentutkija, #260)

Roos (1987, 229–230, 240–242) nimeää sodanjälkeisten sukupolvien elämäkertojen keskeisiksi tunnuspiirteiksi oman elämäntavan kokemisen umpikujaksi; halun vapautua ahdistavan hyvässä järjestyksessä olevasta elämästä; halun vaihtaa elämäntapaa; ja uusien kokemusten nälän (*Erfahrungshunger*). Jossain määrin nämä tunnuspiirteet näkyvät myös tutkimusaineiston 2000-luvun päiväkirjoissa. Halua vapautua ahdistavan hyvässä järjestyksessä olevasta elämästä ilmaisevat varsinkin 30–40-vuotiaat, akateemisesti koulutetut, koulutustaan vastaavassa vaki-tuisessa työssä olevat kirjoittajat. Sen sijaan halu vaihtaa elämäntapaa, joka ilmenee ennen kaik-kea haluna jättäytyä työelämän ulkopuolelle, hajautuu kaikkiin ikä-, koulutus-, ammatti- ja sta-tusryhmiin ja perhevaiheisiin. 60-vuotiaan työelämäkielteisyyden on piiloisempaa, sillä elämän-tavan muuttamisen halu kanavoituu sosiaalisesti, psykologisesti ja taloudellisesti hyväksytyksi eläköitymisen toiveeksi. Alle 30-vuotiaan kohdalla elämänasenne voidaan tulkita nuoruuteen kuuluvaksi, mutta 40–50-vuotiaan kohdalla kyseessä on jo pidentyneeseen nuoruuteen, varhais-tai kypsäänkin aikuisuuteen asti ulottuva elämäntapa. Työn prekarisaatio ei siis tutkimusaineis-ton päiväkirjojenkaan perusteella ole yksinomaan ulkoisten yhteiskunnallisten ja työmarkkina-olosuhteiden pakottama päätös, vaan yhtä lailla yksilön omaehtoinen, yksilöllinen elämäntapa-valinta. Työelämästä poisjättäytymisen toive hylkää modernit eloonjäämisarvot ja edustaa mitä suurimmassa määrin postmoderneja subjektiivisen hyvinvoinnin, elämänlaadun, itseilmaisun ja itsetoteutuksen hyvinvointiarvoja.

Irtisanoutumishaaveeseen ei sisälly ajatus uuden, paremman tai tuottoisamman uran hankkimi-sesta, vaan jättäytymisestä taloudellisesti epävarmempaan asemaan ja jopa vapaasti valittuun niukkuuteen, elämäntapaköyhyyteen. Irtisanoutumishaaveet vertautuvat työttömyydestä iloit-semiseen, alemmin palkattuun tehtävään siirtymiseen ja muihin työn kohtuullistamisen valin-toihin, jotka Järvensivu ja Nikkanen (2014d, 98–99, 188; 2014e, 145; 2014g, 188–197; Järven-sivu 2014c, 356) näkevät työelämän peruspelissäännöistä ja odotustenmukaisesta toiminnasta kieltäytymiseksi ja siten aktiiviseksi tai peräti uutta luovaksi toiminnaksi huolimatta niiden ve-täytyvästä ja työstä etäännyttävästä luonteesta. Järvensivu ja Nikkanen katsovat optimististen nousukausien sukupolvien painottavan eettisiä ja työntekoa vähentäviä ratkaisuja, luottavan yh-teiskunnan apuun ja vaativan oikeuksiaan, kun taas laskun sukupolvet, 1970-luvulla syntynyt lamasukupolvi etunenässä, laskevat itsensä varaan, kohtuullistavat työtään vain työelämän ra-joissa tai päinvastoin koventavat työntekoaan, painottavat sinnikästä yrittämistä, itsenäistä pär-jäämistä, työmoraalia ja kilvoittelua työ- ja arkielämässä, jonka kohtuuttomuudet he ottavat annettuina reunaehtoina, joista vain on selviydyttävä. Kun odotukset mukautetaan ympäröivään todellisuuteen, voidaan kuitenkin pohtia, kuinka paljon leppoistamisessa on todella kysymys yksilöllisestä valinnasta ja kuinka paljon pakkoraosta? Kun 1970–1980-luvulla syntyneet ovat

yleisesti ottaen vanhempiaan pienituloisempia (Idman 2012; Kauppila & Hartikainen 2012, 173), onko heidän päätöksensä hylätä elintaso ja keskittyä aineettomaan elämänlaatuun pikemminkin olosuhteiden sanelema pakkovalinta? Olosuhteiden saneleman pakkavalinnan tulkintaa voidaan perustella myös Åkerbladin (2014b, 152) tutkimustuloksilla, joiden mukaan prekaari-työläisillä leppoistaminen ja kotoilu ovat eettisen toimijuuden muotoja, jotka mahdollistavat kokemuksen oikein tekemisestä, ja korvaavat työn elämänalueen ja siihen liittyvän oikein tekemisen kokemuksen.

Yllättävääkin on, että äärimmäisen arvostettu vapaa-aika ei päiväkirjoissa suinkaan tarkoita erityistä harrastuneisuutta tai itsetoteutusta, vaan päinvastoin hyvinkin paikallaanpysyvää, pienimuotoista, monesti hoivallisten kotityövelvollisuuksien voimakkaastikin raskauttamaa arkielämää. Hoivavelvoitteettomien kirjoittajienkaan työelämän jättämisen toiveet eivät juurikaan viittaa suuriin elämänmuutoksiin tai globaaliin mobiilielämään (käsite Elliott & Urry 2010) matkoineen, seikkailuineen ja uusine elämyksineen, vaan kuvattua työpäivää varsin vastaavaan oman pienen maailman (käsite Pendleton & Chatman 1998, 733) pienimuotoiseen arkielämään pelkästään ansiotyö pois lukien. 2000-luvun arkielämän seikkailijoiden (käsite Roos 1988, 94) tulevaisuudentoiveille on ominaista ennen kaikkea mukavuudenhalu ja turvallisuushakuisuus. Tämä tutkimusaineiston päiväkirjojen kuva on yhteneväinen Engeserin ja Baumannin (2016, 118) tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan huolimatta työn suuremmista flow'n elämyksistä, aktiivista ja passiivista vapaa-aikaa preferoidaan sen tarjoamien affektiivisten kokemusten vuoksi. Päiväkirjoissa mainittu hoivallinen kotityöhän parhaillaan tuottaa nimenomaan emotionaalista tyydytystä. Hedonististen arkielämän seikkailijoiden rinnalla miehistä ja naisista, kaikista ikäpolvista, koulutustasoilta ja ammattiasemista löytyvät kuitenkin yhtä lailla perinteiset kunniakäsitkset, välttämättömän valinta, itsellisyys, pärjääminen ja kilvoittelu, jotka leimauttavat kirjoittajien koko arkielämää: ansiotyötä, kotityötä, harrastuksia, parisuhdetta ja sukulaisuussuhteita.

Seuraavassa, viimeisessä luvussa pohditaan tutkimusaineiston päiväkirjojen antamaa kokonaiskuvaa suomalaisesta työelämästä, vedetään yhteen tutkimuksen teoriaosan ja empiirisen osan sisältöä, arvioidaan tehtyä tutkimusta ja nostetaan esille sen herättämät jatkotutkimusmahdollisuudet.

7 Pohdinta

7.1 Tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa selvitettiin suomalaisten arkielämäkuvausten kautta, millaisena suomalaiset työntekijät kokevat työelämänsä 2000-luvun yhteiskunnallisessa todellisuudessa. Tutkimusaineistona oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailuaineisto, josta tutkimusaineistoksi seulottiin ne 718 päiväkirjaa, joiden kirjoittajat olivat 18–68-vuotiaita työllisiä päiväkirjan kirjoituspäivänä 2.2.2009 ja joiden kirjoittajista oli selvitettävissä sukupuoli, syntymäaika, koulutus ja ammatti. Näiden taustatietojen lisäksi päiväkirjojen sisällön pohjalta tehtiin arvio kirjoittajan perhevaiheesta. Käsiteltyjen taustatekijöiden oletettiin vaikuttavan kirjoittajan kokemuksiin arjesta, työstä ja yhteiskunnasta sekä hänen työlle antamiinsa merkityksiin. Tutkimusaineiston päiväkirjoista muodostettiin yleiskuva tarkastelemalla päiväkirjoja tilastollisesti taustamuuttujittain. Kirjoittajien suurimmat ryhmät muodostavat 50–59-vuotiaat, ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet, opetusalan asiantuntijat, kaksin puolisonsa kanssa asuvat ja naiset. Naisia kirjoittajista on 89 prosenttia, minkä vuoksi muun muassa sukupuolirooleja ja puolisoitten työnjakoa koskevissa kannanotoissa naisten näkökulmat nousevat vahvasti esille.

Tutkimusaineiston laadullinen sisällönanalyysi toteutettiin seulomalla päiväkirjoista työtä koskevat osuudet. Laadullisen sisällönanalyysin lähtökohtana oli kysymys, mistä suomalaiset puhuvat puhuessaan työstä. Kirjoittajien kannanottojen oletettiin tuovan esille heidän työlle antamia merkityksiä. Päiväkirjojen työtä koskevista osuuksista nostettiin esille kolme yläkategoriaa: työ elämäalueena, arvona ja kontekstissaan. Elämäalueena työtä tarkasteltiin arjen rutiinina, työn ja vapaa-ajan rajankäyntinä, sosiaalisena yhteisönä ja ansio- ja kotityön yhteensovittamisena; arvona väline- ja itseisarvona, identiteettinä ja moraalina, kunniana; ja kontekstissaan suhteessa yhteiskuntaan ja tulevaisuudenodotuksiin ja -toiveisiin. Kolme yläkategoriaa voidaan nähdä myös jatkumona yksilöllisestä yhteisölliseen ja yleiseen: elämäalue on lähinnä yksilön henkilökohtaista yksityiselämää; arvot ovat paitsi yksilöllisiä, myös yhteisöllisiä ja kulttuurissa yleisesti jaettuina (ks. Fisher 2013, 300); ja konteksti on pääasiassa yhteisöllinen ja kulttuurinen ulottuvuus.

Eriksson (1998, iii) totesi työn merkityksiä tutkiessaan työn absoluuttisen merkityksen suureksi, mutta työn suhteellisen merkityksen suhteessa muihin elämäalueisiin vähäisemmäksi.

Sama asia nousee esille myös tämän tutkimuksen aineistosta. Jos tutkimusaineiston päiväkirjojen pohjalta määriteltäisiin suomalaisten keskeinen elämänalue, se olisi European Values Study, World Values Survey ja Suomi – kulutus ja elämäntapa -arvotutkimusten tulosten tapaan ehdottomasti perhe ja koti. Perheen ja laajemman sukuyhteisön merkitystä kuvaa se, että vaikka kirjoituskilpailun taustatiedoissa ei pyydetty määrittelemään siviilisäätyä tai perhesuhteita, kaikista päiväkirjateksteistä oli saatavissa tai varsin varmasti pääteltävissä kirjoittajan perhetilanne. Päiväkirjoissa mainitaan paitsi kotitalouden muut jäsenet, myös kotoa pois muuttaneet aikuiset lapset, lapsenlapset ja muut sukulaiset jopa silloin, kun nämä eivät suoranaisesti liittyneet kyseisen päivän tapahtumiin.

Myös työn elämänalue ja merkitys rakentuu paljolti suhteessa kotiin ja perheeseen. Työn perustavanlaatuisena itseisarvona on sen asema arkielämän rutiinien ja elämänjärjestyksen kivi-jalkana: työ järjestää jokaisen päivän, viikon ja vuoden hallitukseksi, toistuvaksi, järjestyneeksi kokonaisuudeksi. Työn ja työpäivän pakoista napistaan, mutta työpäivään rakennetaan omaehtoisesti sisäisesti määräytyvät vahvat, toistuvat, jopa pakkotahtiset arkielämän rutiinit huolimatta siitä, että työn ulkoiset vaatimukset, työaikajärjestelyt ja yksityiselämän velvoitteet sallivat huomattavasti vapaammat ja joustavammat elämäntapavalinnat. Työn elämänjärjestykselliseen tehtävään liittyvät myös monet työssä merkitykselliset välinearvot ja ympäristötekijät, kuten joustavat tai itselle mieluisat työajat, lyhyt työmatka, lomaetuudet ja työhyvinvointitoiminta, jotka yhdessä muodostavat arkielämän toteuttamiselle turvalliset, sisäisesti, omavalin- taisesti pakotetut reunaehdot. Arki ei tutkimusaineiston päiväkirjoissa näyttäydy hyvinvointi- valtion ahdistavana rautahäkinä (Eisenstadt 2009, 342; Roos 1988, 54–55), vaan tavoiteltuna onnellisen elämän perustana.

Uuden työn tunnusmerkeistä päiväkirjoista tunnistaa työn ajallisen ja tilallisen rajattomuuden (Holvas & Vähämäki 2005, 17–18, 71). Työn rajattomuus palautuu päiväkirjoissa ennen kaik- kea viestintäteknologian mahdollistamaan etätööhön ja verkkoviestintään. Kuitenkin samalla kun viestintäteknologia vapauttaa työajan ja -paikan rajoista ja mahdollistaa kotona työskente- lyn, se luo sisäistetyn, pakottavan tavoitettavuuden kulttuurin, jossa työssä ollaan läsnä virtu- aalisesti iltaisin, viikonloppuisin ja loma-aikoina. Arki ajattelusta poiketen työn rajattomuus ei keskity informaatioteknologian asiantuntijatehtäviin, vaan hyvinkin perinteisiin julkisen sekto- rin opetus- ja esimiestehtäviin. Tavoitettavuuden kulttuuri koskee ennen kaikkea opettajia ja henkilöstöjohtamisesta vastaavia esimiehiä, mutta näyttäytyy tutkimusaineistossa kokonaisu- dessaankin varsin vallitsevana ja vakiintuneena käytäntönä, josta poikkeaminen on harvinaista.

Ääritapauksessa tavoitettavuuden kulttuuri ja sen aiheuttama tavoitettavuuden vaatimus uusintavat 1900-luvun alun traditionaalisen kutsumusopettajan (ks. Kauppila & Tuomainen 1996, 159–196) tai patriarkaalisen johtajan kokonaiselämäntavan virtuaalisena variaationa.

Työn ympäristötekijöistä tutkimusaineiston päiväkirjoissa ehdottomasti tärkeimmäksi nousee työyhteisö sosiaalisena yhteisönä. Työyhteisö näyttää keskeisenä yhteisöllisyyden toteuttamisen foorumina kaiken ikäisille, kaikkia koulutus- ja ammattitasoja edustaville naisille ja miehille. Työyhteisön merkitystä painotetaan niin voimakkaasti, että voidaan puhua työorganisaatiolle omistautumisesta konkreettisena ja emotionaalisenä kiinnittymisenä tuttuihin ihmisiin (Ilmonen 1999, 306) ja työyhteisöstä perinteiset perhe- ja sukulaisuussuhteet korvaavana työpaikkaperheenä (vrt. Hochschild 2001, 200–205; Treiber & Davis 2012, 21). Jopa yllättävää on, kuinka työyhteisön sosiaalisen ja emotionaalisen tuen rakenteet ja velvoitteet hyväksytään.

Kotityö nousee tutkimusaineiston päiväkirjoissa esille niin vahvasti, että kirjoittajien oman äänen kunnioittamiseksi se oli aiheellista nostaa tutkimuksen yhdeksi teemaksi. Kodin merkitys näkyy päiväkirjoissa kuvatun kotityön kentän laajuudessa: kotityön piiriin kuuluu päivittäinkin paitsi puolisoista ja kotona asuvista lapsista, myös laajemmasta sukuyhteisöstä – aikuisista lapsista, lapsenlapsista, ikääntyneistä vanhemmista, sisaruksista ja heidän lapsistaan – huolehtiminen emotionaalisesti, taloudellisesti tai konkreettisena käytännön hoivatyönä. Aikalaiskuvausten individualistisista perhenäkemyksistä poiketen ihmissuhteet eivät päiväkirjoissa näyttäyty mitenkään ensisijaisesti palkitsevina, tyydytystä tuottavina tunnesuhteina tai edes familistisen perhenäkemyksen ydinperheeseen keskittymisenä (Ahponen & Marttinen 1997/2015, 180–181), vaan ydinperhettä laajemmankin sukuyhteisön verkostoihin ja velvollisuuteen perustuvina taloudellisina ja sosiaalisina sidonnaisuuksina, kotityönä, joka raskauttavuudessaan vertautuu ansiotyöhön. Ansio- ja kotityön yhdistelmästä syntyy kaksoistaakka, joka tekee jommas-takummasta tai molemmista töistä elämismaailmaa ajallisesti ja emotionaalisesti hallitsevan elämänaalueen.

Myöskään parisuhde ei niinkään näyttäyty palkitsevana tunnesuhteena, vaan pikemminkin taloudellisten ja sosiaalisten velvoitteiden sidoksena. Erityisesti miehen työttömyys koskee myös vaimoa ja hänen työ- ja uravalintojaan niin, että naisen koulutus- ja urapolut ja työ- ja asuinpaikat valitaan tukemaan miehen työllisyyttä. Elatusvastuu ulotetaan alaikäisten lasten lisäksi yhtä lailla puolisoonkin. Tämä perheen ja puolison elatusvastuun ajatus näyttää tutkimusaineistossa sukupuolisesti määrittynään niin, että elatusvastuuta ja siitä tunnettua huolta ilmai-

sevat nimenomaan naiset. Elatusvastuuajattelu vaikuttaa merkittävästi työlle annettuihin merkityksiin ja työtä koskeviin arvoihin: sen myötä painottuvat materialistiset eloonjäämisarvot ja työn välinearvo ja mitätöityvät itsetoteutuksen kaltaiset hyvinvointiarvot ja työn itseisarvo. Yksilöllisen hyvinvoinnin, elämänlaadun ja itsetoteutuksen sijaan työnteon motiivi on altruistinen, kollektivistinen uhrautuminen perheen taloudellisen turvallisuuden vuoksi.

Vaikka työn välinearvot painottuvat erityisesti suhteessa perheeseen ja sen elatukseen, työn merkityksen välinearvoisia tulkintoja vahvemmin päiväkirjoissa nousevat esille työn itseisarvoon ja sisältötekijöihin liittyvät merkitykset. Työn toistetuin ja näkyvin itseisarvo on sen merkitys arjen rutiinina, elämänjärjestyksenä, mutta yhtä lailla tutkimusaineiston päiväkirjoista työn itseisarvon kokemuksina kuvautuvat työn tarjoamat mahdollisuudet itseilmaisuun ja -toeutukseen. Arki ajattelusta poiketen työn monipuolisuuden, vaihtelevuuden, haastavuuden, luovuuden ja itsetoteutuksen kokemukset eivät liity erityisesti luovaan taiteelliseen, tieteelliseen tai asiantuntijatyöhön, vaan yhtä lailla suorittavaan hoiva-, asiakaspalvelu- tai toimistotyöhön. Työn objektiivisen, työtehtävisidonnaisen ominaisuuden sijaan työn itseisarvo on ennen kaikkea työn subjektiivinen, kokemuksellinen, motivaatioperustainen ominaisuus. Työn itseisarvo ei niinkään palaudu työn sisältöön, vaan itse työntekoon. Tärkeää on sisällöstä riippumatta työn tekeminen: se, että saa tehdä jotakin, voittaa itsensä, saada jotakin aikaan. Tämä vastaa muun muassa Holvaksen ja Vähämäen (2005, 29) tulkintaa työnteon yhteisöllisestä motiivista, jonka mukaan yksilö elää toisia varten ja tahtoo ennen kaikkea olla tarvittu, haluttu ja tärkeä jollekulle. Yllättävästi tutkimusaineiston päiväkirjat tuovat esille, että tuo merkittävä toinen saattaa olla hyvinkin etäinen mekaanisesti käsitellyn hallintopäätöksen vastaanottaja tai personoimaton hyvän hallinnon kohde.

Työnteon itseisarvoisuus lähenee päiväkirjojen työeettisiä kannanottoja, joiden skaala on varsin laaja. Päiväkirjoista löytyy hedonistisen individualismin vaatimus työn kiinnostavuudesta, itseilmauksellisuudesta, elämyksellisyydestä, henkilökohtaisesta merkityksellisyydestä ja intohimoisesta imusta (Deutsch, Welzel & Wucherpfennig 2008, 200; Inglehart 1997, 28, 44, 78; Jallinoja 1991, 77–78), mutta yleisemmin päiväkirjat heijastelevat modernin työetiikan kaikuja, vaikkakin lievennetyssä muodossa. Työ ei enää juurikaan näyttäydy elämän tarkoituksena, kutsumuksena tai edes yhteiskunnallisena velvollisuutena, mutta omalta ja organisaation työnteolta vaaditaan yhä monia modernin hyveitä: tuotteliaisuutta, tehokkuutta, hyödyllisyyttä, kuralaisuutta, velvollisuudentuntoa ja suhteessa perheen elatukseen jopa uhrautuvuutta (Giddens 2007, 106; Watson 2003, 174–175). Kirjoittajien työeettisiä eroja ei voi palauttaa suoraan

kirjoittajien ikäpolveen, koulutustasoon, ammattialaan tai -asemaan. Monet hedonistisen individualismin ilmaukset kyllä palautuvat 30–40-vuotiaisiin kirjoittajiin, mutta yhtä lailla saman sukupolven edustajat ilmaisevat hyvinkin tiukkaan sisäiseen kunniakäsitykseen ja velvollisuusetiikkaan perustuvaa työmoraalia. Työn välinearvojen tavoin myös työetiikka kytkeytyy perhevaiheeseen niin, että vahvimmat velvollisuuseettiset kannanotot löytyvät perheenäitien päiväkirjoista.

Tutkimusaineiston päiväkirjoista pyrittiin lukemaan myös eri ikäryhmiä, sukupuolia, koulutustasoja, ammattialoja ja ammattiasemia edustavien kirjoittajien työelämäkokemusten ja työlle antamien merkitysten eroja. Päiväkirjakirjoituksiin toki sisältyy toisistaan poikkeavia, jopa täysin vastakkaisia kokemuksia ja käsityksiä työstä, mutta arki ajattelun ennako-odotuksista poiketen käsityksistä ei ollut erotettavissa niin selkeitä ikä-, sukupuoli-, koulutus- tai ammattialoja, että niiden kautta voitaisiin puhua tietyn sukupolven, yhteiskuntaluokan, ammattikunnan, naisten tai miesten työelämäkokemuksista. Päinvastoin yksi yllättävimpiä asioita tutkimusaineistossa on eri sukupolvien, koulutustasojen ja ammattiasemien työkokemusten samankaltaisuus. Sukupolvi, koulutustaso, ammattiala tai ammattiasema eivät näytä tuottavan eroja siihen, miten omaan ammattiin sitoudutaan ja millainen osa se on omaa identiteettiä. Vahva työidentiteetti liittyy yhtä lailla akateemiseen ja ammattikoulutukseen, johtaviin ja suorittaviin tehtäviin, asiantuntija-, hoiva- ja toimistotyöhön. Työnsä vieraannuttavasta rutiininomaisuudesta kärsivät tai sen vaihtelevuudesta iloitsivat niin ammattikoulutetut sinikaulustyöläiset kuin akateemiset asiantuntijat.

Eniten työn ilon, työtyytyväisyyden ja työlle omistautumisen kuvauksia löytyy hoivatyön kuvauksista. Yllättäen kyse ei ole niinkään ylempien asiantuntijoiden työnkuvauksista, vaan suorittavaa perustyötä tekevien perus- tai keskiasteen koulutuksen suorittaneiden työntekijöiden, maataloustyöntekijöiden, perhepäivähoitajina tai lähihoitajina työskentelevien naisten, työpäivän kuvauksista. Tämä tulos vastaa Julkusen (2009, 148–150) tulkintojen tunnetyön palkitsevuudesta ja mielekkyydestä ja Erikssonin (1998, iii) tulkintoja elollisten olentojen kanssa työskentelyn synnyttämästä työhön sitoutumisesta. Hoivatyö myös tarjoaa kaikkein selkeimmin työmotivaation perustana olevia tarpeellisuuden ja yhteisöllisyyden kokemuksia. Tutkimusaineiston päiväkirjojen pohjalta karkeana yleistyksenä voisi sanoa, että työlleen omistautuneimpia ovat matalapalkkaista hoivatyötä tekevät ikääntyvät naiset, kun taas vieraantuneisuuden, sitoutumattomuuden ja tyytymättömyyden kuvaukset keskittyvät korkeasti koulutetuille nuorehkoille asiantuntijoille. Todennäköisenä ja päiväkirjojen sanamuodoissakin vilahtavana perusteena tälle erolle lienee odotushorisonttien eroavaisuus: nuori akateeminen todennäköisesti

odottaa erityisesti työltään, mutta myös perhe-elämältään ja koko elämismaailmaltaan enemmän luovuutta, itsetoteutusta ja hauskuutta kuin mitä arkielämän oravanpyörä tarjoaa, mistä syystä varsinkin työelämää leimaa tyytymättömyyden, petetyksi tulemisen ja elämän riittämättömyyden tunne (vrt. Aitta 2006, 17, 32; Alasoini 2010, 19; Pyöriä & Ojala 2012, 175–185).

Näitä koulutus-, ammatti- ja statuseroja vahvemmin suomalainen arki- ja työelämä ja elämismaailma kuitenkin näyttäytyvät päiväkirjoissa varsin yhtenäisinä ilman erityisiä sosiaalisia eroavaisuuksia ja rajanvetoja. Tämä vastaa tutkimuksia suomalaisten luokkasamaistumisesta: suurin osa suomalaisista kokee kuuluvansa keskiluokkaan silloinkin, kun he tulojensa, ammatinsa ja koulutuksensa perusteella kuuluisivat pikemminkin työväestöön (Silvasti, Lempiäinen & Kankainen 2014, 8). Toisaalta tutkimusaineiston perusteella suomalainen keskiluokkainen, akateeminenkin elämäntapa on varsin vaatimatonta, kotikutoista ja agraarista: kotona ja lähipiirissä puuhastelua paljolti käden taitojen parissa. Erillisiä akateemisen sivistyneistön ja ammattikoulutetun työväenluokan elämäntapoja päiväkirjoista ei ole eroteltavissa.

Vaikka päiväkirjoissa on havaittavissa jonkinlaisia sukupolvieroja, niitä ei voi palauttaa kokeuksellisen sukupolven kollektiiviseen identiteettiin, maailmankuvaan ja arvomaailmaan, vaan pikemminkin yksilön elämänkulkuun, ikävaihesukupolven elämänvaiheeseen ja sen prioriteetteihin. Työelämäkokemus näyttää varsin erilaisena riippuen siitä, onko työvuosia edessä muutamia tai kymmeniä. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa työmotivaatiosta, työn imusta ja työnilosta kertovat arkiajattelusta poiketen, vaikkakin Hakasen (2009b, 9) aiempien tutkimustulosten mukaisesti, ennen kaikkea vanhimmat, 1940–1950-luvulla syntyneet työntekijäsukupolvet. Päiväkirjoista tähän ei löydy ilmeistä selitystä, mutta kylläkin viitteellisiä osaselityksiä. Pitkä työhistoria ja elämäkokemus antavat perspektiiviä ja luottamusta omaan osaamiseen ja opettavat nöyrästi sietämään epävarmuutta, keskeneräisyyttä ja omien vaikutusmahdollisuuksien rajallisuutta, mikä muuntuu henkiseksi voimavaraksi. Eläkeiän lähestyminen tekee näkyväksi työelämän ajallisen rajallisuuden, mikä helpottaa työelämän ja työyhteisön epäkohtien sietämistä. Myöhäiskeskusiässä vanhemmuuden kiireisimmät vuodet ovat takana ja yksityiselämä saattaa olla hyvinkin seesteisessä vaiheessa, jolloin ajalliset ja emotionaaliset voimavarat voidaan kohdistaa työhön ja sen asiakas-, kasvatus- ja hoivasuhteisiin. Työelämän loppusuoralla harvempi luo enää uutta uraa, vaan oman urapolun ratkaisevat ja varsin peruuttamattomat valinnat on jo tehty, mikä voi muodostua paitsi elämänpettymyksen, myös työnilon aiheeksi: mahdollisten työelämien valintavaihtoehtojen pohtimisen sijaan itselleen voi antaa luvan tyytyä ja samalla nauttia olemassa olevasta työstä. Työmotivaatio ja työn imu saattaa todellisuudessa

olla myös vahvaa työmoraalia, velvollisuudentuntoa ja solidaarisuutta. Jos positiivisimmat työelämäkuvaukset keskittyvät vanhimille työntekijäpolville, negatiivisimmat työelämäkuvaukset hajautuvat kaikkiin ikäryhmiin vastavalmistuneista eläköityviin. Nuorten ja keski-ikäisten työelämäahdistuksen selityksiä voidaan hakea ruuhkavuosien kodin ja työn ristipaineesta; hedonistisesta työetiikasta; sisäisistä ja ulkoisista urakehityksen ja ansiokkaan elämänprojektin odotuksista; itselle ja työelämälle asetetuista suurista, ja suuruudessaan vaikeasti saavutettavista, vaatimuksista; korkeista työ- ja yksityiselämän kiinnostavuuden ja mukavuuden toiveista; tai edessä olevien työvuosikymmenten aikaansaamasta näköalattomuuden tunteesta.

Jos tutkimusaineiston pohjalta työhön liittyviä sukupolvijakoja halutaan tehdä, voidaan lähinnä todeta tutkimusaineiston päiväkirjojen vastaavan European Values Study, World Values Survey ja Suomi – Kulutus ja elämäntapa -tutkimusten tuloksia työn merkityksen vähenemisestä ja vapaa-ajan merkityksen korostumisesta niin, että 1940–1950-luvulla syntyneet kirjoittajat näyttäytyvät viimeisinä sukupolvina, jonka enemmistön merkityksenannoissa työ nousee vapaa-aikaa vahvemmasi arvoksi. Sen sijaan 1960–1980-lukujen syntymäkohortit näyttäytyvät työsukupolvina varsin fragmentoituneina: niiden merkityksenannoista löytyvät niin työtä vie-roksuva vapaa-aikakeskeisyys, työn yhteisöllisyyden korostaminen, hedonistisen individualismin elämyksellisen työn ideaali kuin lamasukupolven moderni velvollisuuseettinen työn kunnia-käsitys. Työn merkityksenannot ovat kuitenkin niin yksilö-, elämäntilanne- ja perhevaihesi-donnaisia, ettei niitä pysty palauttamaan sukupolven yhteiseksi kokemukseksi ja maailmanku-vaksi.

Seuraavaan kuvioon on koottu kaikkien ikä-, sukupuoli-, koulutus- ja ammattiryhmien edusta-jien työlle antamia merkityksiä, jotka voidaan jakaa (1) kunnian, (2) elämyksen, (3) yhteenkuu-luvuuden ja (4) vältettävän pakon teemoihin.

Kuvio 11 Työn merkitysten tyypittelyä

Millaisena 2000-luvun suomalainen työelämä ja sen konteksti sitten päiväkirjoissa näyttäytyy? Lyhyt vastaus olisi, ettei tutkimusaineistosta ole tavoitettavissa tieteen ja median diskurssien kuvaamaa työn ja yhteiskunnan prekaaria muutosta, vaan päiväkirjojen rakentama kuva suomalaista työelämästä ja yhteiskunnasta on traditionaalisen moderni ilman erityisiä muutoksia vaikkapa 1980-luvun suomalaisen hyvinvointivaltion kansalaisten arkielämän kuvauksiin (vrt. Häyrynen 1988; Roos 1987; 1988). Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus. Vaikka 2000-luvun suomalainen työelämä ja yhteiskunta näyttäytyvät tutkimusaineiston päiväkirjoissa laajassa mittakaavassa modernin vakaina, pysyvinä ja muuttumattomina, päiväkirjoista löytyvät modernin työelämän vakituisten, elinikäisten virkojen ohella uusliberalistisen työelämän prekaarit määräaikaiset, tilapäiset ja vuokratyösuhteet (vrt. Pärnänen 2015a; Soininen 2015a, 2015b; Suoranta 2009; Sutela & Lehto 2014). Nämä prekaarityösuhteet keskittyvät nuorille, mutta päiväkirjoista löytyy myös lamasukupolven yli neljäkymmenen ikävuoden ulottuva työsuhdeepävarmuus. Pidentyneen nuoruuden (Arnett 2000) tai varhaisaikuisuuden (Antikainen, Rinne & Koski 2010, 297) tässä yhteydessä eufemistiset käsitteet eivät kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että kun jo 40–50-vuotiaat kirjoittajat kokevat korkean ikänsä työllistymisen esteeksi samoin kuin tutkimustuloksetkin osoittavat (esim. Jolkkonen ym. 2016, 62; Pärnänen 2011, 57), varhaisaikuisuuden prekaarityöt ovat omiaan johtamaan vakituisen työsuhteen ja sen mahdollistamien elämänvaihesiirtymien, kodin ja perheen perustamisen ja taloudellisen itsenäisyyden,

sijaan pikemminkin ikääntyneen työntekijän prekaaritöihin. Prekaarityöt ovat kuitenkin vähemmistönä, ehdoton enemmistö kirjoittajista kuvaa 2000-luvun työelämää modernin vakituisen työsuhteen näkökulmasta. Eikä vakituisina viranhaltijoina suinkaan ole vain suuriin ikäluokkiin kuuluvia, vaan yhtä lailla 1970–1980-luvulla syntyneitä. Erilaiset työtodellisuudet kuitenkin todistavat, ettei suomalaisen työelämän kokonaiskuva ei enää ole – mikäli on ikinä ollutkaan – modernin yhtenäinen, vaan pirstoutunut teollisen ja jälkiteollisen työelämän erilaisten muotojen sirpaleisiin.

Huolimatta erilaisista työtodellisuuksista päiväkirjoista on löydettävissä yksi hyvinkin yhteinen, hallitseva yhteiskunnan ja kulttuurin atmosfääri, joka kopioituu yksilöiden mielialaksi. Yksilöllistymisen, riskiyhteiskunnan ja työn prekarisaation yhteinen nimittäjä on epävarmuus. Epävarmuus on myös se yhteiskunnallisen todellisuuden ilmentymä, joka yhdistää tutkimusaineiston päiväkirjoja. Työmarkkinaepävarmuus on läsnä paitsi prekariaattityöläisten, myös vakituisten viranhaltijoiden päiväkirjoissa. Se on todellisuutta tunteiden ja ajattelun tasolla, vaikkei ole realisoitunut omakohtaiseksi työttömyydeksi tai työttömyysuhaksi. Edes vankan työllisyyden tai työntekijäpulan aloilla organisaatioiden pysyvyyttä ei oteta itsestäänselvyytenä, vaan hyvinvointivaltion uusliberalistisen rationalisoinnin kierteessä käytännössä kaikkien julkisten organisaatioiden supistamista ja niihin liittyvien työtehtävien lakkauttamista pidetään täysin mahdollisina tulevaisuusskenaarioina. Epävarmuus liittyy kirjoittajien ja heidän lähiympäristönsäkin tasolla globalisoitumiseen, sillä talouden, tuotannon ja palveluiden globaalit siirtymät realisoituvat omakohtaiseksi tai perhepiirin työttömyydeksi. Epävarmuuden subjektiivinen kokemus leimaa suomalaisten ajattelua niin kollektiivisesti, että varmassa työllisyystilanteessa olevat ovat yhtä lailla huolissaan kuin epävarmassa asemassa olevat (vrt. Saloniemi & Virtanen 2008, 80–108). Huomiotaherättävää kuitenkin on, että koettu työsuhte-epävarmuus ei juurikaan ilmene työnantajaorganisaatiota kohtaan tunnettuna tyytymättömyytenä tai petetyksi tulemisen tunteena, minkä voisi kuitenkin ajatella liittyvän työsuhdeturvaa painottavan vanhan työn psykologisen sopimuksen rikkomiseen (vrt. Saari 2015, 147; Silvennoinen 2013, 250). Tutkimusaineistossa sekä uuteen työelämään sosiaalistuneet nuoremmat että vanhaan työelämään sosiaalistuneet vanhemmat työntekijäpolvet näyttävät ottavan työn ja sen psykologisen sopimuksen muutoksen yhtä lailla annettuna niin, että työnantajan ei odotetakaan hälventävän tai kykenevän hälventämään epävarmuutta (vrt. Na Ayudhya & Lewis 2011, 50).

Saattaa olla, että vanhasta työn psykologisesta sopimuksesta on jo luovuttu aiemmin, sillä valitsevan kansainvälisen prekarisaatiokehityksen lisäksi koetulla epävarmuudella on läheisempi, kansallinen perustansa: 1990-luvun lama, josta toipumisen koetaan sekä yhteiskunnallisella että

omakohtaisella tasolla olevan yhä kesken. 1990-luvun lama nousee päiväkirjoissa mannheimilaiseksi yhteiskunnalliseksi avainkokemukseksi, mutta ei yksittäisen sukupolven sukupolvikokemuksena, vaan ylisukupolvisena kielteisenä käännekohtana (vrt. Purhonen, Hoikkala & Roos 2008, 45–49). Vuosituhannen vaihteen talous- ja työmarkkinoiden elpyminen ei ulottunut suomalaisten ajatusmaailmaan, vaan lama elää voimakkaasti kaikkien sen kokeneiden sukupolvien sanoissa, työelämän ja elämismaailman tulkinnoissa ja odotuksissa. Laman herättämä epävarmuus on se elämänhistoriallinen konteksti ja odotushorisontti, jota vasten kirjoitusajankohdan taantumaa, yhteiskuntaa ja tulevaisuutta ensisijaisesti peilataan. On kuitenkin huomattava, että päiväkirjoissa korostuva voimakas koettu epävarmuus, joka toistuvine kirjoitusajankohdan taantumana ja 1990-luvun laman vertailuineen näyttäytyy 1990-luvun lamasta alkaneen uuden työelämän epävarmuutena, saattaa yhtä lailla olla kirjoitusajankohdan taantumaaan liittyvää perinteistä suhdanne-epävarmuutta. Myös Wass ja Torsti (2011, 174) totesivat syksyllä 2009 kerätyssä tutkimusaineistossa 1990-laman nousevan voimakkaasti esille ja selittävät ilmiötä keruujankohdan laajalla julkisella lamakeskustelulla.

Päiväkirjojen epävarmuuden kokemukset ja ilmaukset saattavat myös toistaa ja lainata Väänänen ja Turtiaisen (2014b, 278) kuvaamaa 1990–2000-lukujen yleistä työelämäkeskustelua, jossa työelämän ongelmat kiertyvät uupumuksen, henkisen pahoinvoinnin ja työn epävarmuuden ympärille sekä työntekijöiden keinottomuuteen ratkaista näitä ongelmia. Huomattava myös on, että epävarmuuden kokemus ei ole liity yksinomaan 1990–2000-lukujen uusliberalistisiin työmarkkinoihin, vaan sama työmarkkinaepävarmuus löytyy myös suomalaisen hyvinvointivaltion nousukauden elämäkertomuksista. Esimerkiksi Häyrysen (1988, 3–9) vuosina 1982–1983 keräämissä elämäkultuuraastatteluuissa pysyvän työpaikan saaminen nimettiin erääksi elämän huippukohtaksi ja varsinkin naisten työllisyys ja urakehitys olivat hyvinvointivaltion kultakaudellakin varsin suhdanneherkkiä. Päiväkirjojen vahvat epävarmuuden tunnot vastaavat kuitenkin Julkusen (2003, 187–188) tulkintaa 1990-luvun joukkotyöttömyydellä tuotetusta kansalaisten odotushorisontin muutoksesta ja Alasoinin (2010, 19) tutkimustuloksia, joiden mukaan suomalaisten näkemykset työelämän tulevaisuudesta olivat vuonna 2010 selvästi pessimistisempiä kuin 1990-luvulla. Mentaalisesti 1990-luvun lamaa ei näytetä voitettuna huolimatta 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun nousun vuosista.

1990-luvun laman avainkokemuksellisuudesta huolimatta päiväkirjoista ei ole tavoitettavissa kokemuksellisia ja vielä vähemmän mobilisoituneita sukupolvia. Yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla tapahtunut muutos, työmarkkinaepävarmuus ja siihen liittyvä oman elämän epävarmuus tunnistetaan ja tunnustetaan, mutta suhtautumista ympäröivään elämismaailmaan leimaa

ennen kaikkea sopeutuminen, alistuminen ja hyväksyminen: vähitellen muuttuneet – ja muutetut – olosuhteet otetaan annettuina, muuttamattomina. Päiväkirjoihin ei sisälly yhteiskunnallisen muutoksen, mobilisaation, muutosvoiman tai edes yksilöllisen emansipaation ajatusta. Oman yksilöllisen elämänmuutoksen toive tiivistyy (yli)optimistiseen, abstraktiin vapaan yrittäjyyden haaveeseen tai ajatukseen työmarkkinoilta pakenemisesta eläkkeelle tai elämäntapatyöttömyyteen. Yleisin on kuitenkin ajatus vanhassa, tutussa, vaikka epämiellyttävässäkin, arjessa ja työssä jatkamisesta entiseen tapaan. Ajattelu- ja käyttäytymismalliksi valitaan passiivinen tyytyväisyys tai tyytymättömyys vallitseviin olosuhteisiin. Eikä kyse ole vain epävarmaan uuteen työelämään sosiaalistuneiden nuorten sukupolvien hyväksynnästä, vaan yhtä lailla vanhaan työelämään aikanaan sosiaalistuneiden vanhempien sukupolvien hyväksynnästä.

Yhtiöpäinen suunnittelelattomaan yrittäjyyteen tai elämäntapatyöttömyyteen heittäytyminen ja vallitsevaan työhön ja työllisyystilanteeseen alistuminen eivät välttämättä ole niin kaukana toisistaan, miltä näyttää: ne saattavat molemmat heijastaa koettua epävarmuutta ja sen herättämää pelkoa. Yhteiskunnan, työelämän ja yksilöllistymisen aiheuttama epävarmuuden kokemus saattaa myös osaltaan selittää päiväkirjojen vahvan arkirutiinien, perhe- ja sukusiteiden ja työyhteisön korostamisen. Jos tuttu työyhteisö ei korvaakaan ihan perhettä, kanssakäymisen rutiineineen se tarjoaa vähintäänkin nykyajan vastineen kadonneelle traditionaaliselle suku- ja kyläyhteisölle, kooltaan hallittavan, fyysisen, paikallisyhteisöllisen kiintopisteen ja lähiympäristön globaalisuudessaan ja virtuaalisuudessaan ahdistavan suurelle kaukoympäristölle. Rajattomilta vaikuttavien, mutta monesti varsin saavuttamattomien mahdollisuuksien maailmassa tuntuu turvalliselta pienentää elämismaailmansa lähiympäristöön ja rakentaa oma pienen maailman elämä, jonka mittakaavan pystyy hahmottamaan, jonka informaatiotulvaa pystyy rajoittamaan ja jota pystyy ainakin näennäisesti hallitsemaan.

Kun elämäkerrallisissa tutkimuksissa (mm. Apo 1993, 127; Korhonen 1999, 103–104; Määttänen 1993, 162; Norkola 1995, 120; Roos 1987, 31; Öster 2008, 112–114) on yhä uudelleen todettu elämäkertakirjoituksille olevan ominaista tietty raskaus, ongelmakeskeisyys, kirjoittajien poikkeuksellinen herkkyys ja hauraus, tutkimusaineiston päiväkirjojen kokonaiskuva on varsin päinvastainen. Päiväkirjoihin sisältyy yllättävänkin vähän ongelmakeskeisiä, synkeitä, ahdistuneita, elämän raskaudesta kertovia päiväkirjoja. Päiväkirjatekstien yleiskuva on elämänmyönteinen, jopa elämäniloinen. Oma elämä soljuu arkisen mukavasti ja suuri osa kirjoittajista on tyytyväinen niin perhe-elämäänsä, harrastuksiinsa kuin työhönsä. Yksinomaan julkisivun ja onnellisuusmuurin esittämisestä ei ole kysymys, sillä tyytyväisyyden ilmaisuja säröttävät sa-

moihin päiväkirjoihin sisältyvät väsymyksen, turhautumisen, riittämättömyyden ja voimattomuuden tunnot. Tutkimusaineistonkin päiväkirjoihin pätevät Vilkon (1990, 53, 84–85; 2000, 81–84) ja Jokisen (2004, 120) tulkinnat elämäkerroista ja päiväkirjoista vakavina hyvän elämän kertomuksina: elämän, sen valintojen ja moraalin arviointeina. Päiväkirjojen särötynyt onnellisuusmuuri on paljolti oman elämän arviointia; koettu tyytyväisyys ei ole ehdotonta, vaan rajallista, alistumista elämän pakottaviin reunaehtoihin: asiat eivät ole täydellisesti, mutta huonomminkin ne voisivat olla, joten suhteessa mahdollisiin huonompiin vaihtoehtoihin omaan elämään on oltava – ja tietoisella päätöksellä ollaan – tyytyväisiä.

7.2 Tutkimuksen arviointi

Yksi laadullisen tutkimuksen arvioinnin ydinkysymyksiä on tutkimustulosten yleistettävyys. Laadullisessa tutkimuksessa yleistettävyydellä ei tarkoiteta sitä, että tutkimustulokset pätisivät myös laajempaan joukkoon, vaan pikemminkin suhteuttamista, sen pohtimista, missä määrin ja missä suhteessa tutkimusanalyysi voisi kertoa jostakin tutkimusaineistoa yleisemmästä ilmiöstä (Alasuutari 1999, 243–251; Pietilä 2010, 234; Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 27). Kuten aiemmin tutkimusaineistoa esiteltäessä todettiin, tämän tutkimuksen aineiston edustavuuteen – ja samalla sen yleistettävyyteen – on syytä suhtautua varsin varauksellisesti. *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun itsevalintaan perustuva informanttijoukko edustaa monin tavoin valikoitunutta otosta suomalaisesta työllisestä aikuisväestöstä. Tutkimuksen informanteissa ylliedustettuina ovat keski-ikäiset, korkeakoulutetut, naimisissa olevat, naispuoliset asiantuntijat, erityisesti opettajat, ja opettajien lisäksi muun muassa sellaiset melko samantyyppiset toimihenkilöryhmät kuin kirjastonhoitajat, lääkärit ja sosiaalityöntekijät. Vaikka päiväkirjoituksesta on nostettu esille käsityksiä, joiden on tulkittu olevan tyyppillisiä nimenomaan naisille, nämä tulkinnat perustuvat pikemminkin suuren naisvastaajajoukon näkemysten kuin sukupuolisesti voimakkaan vinoutuneen (89 % naisia, 11 % miehiä) tutkimusaineiston miesten ja naisten näkemysten vertailuun.

Tutkimusaineistoa valittaessa *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjojen erityisarvona pidettiin sitä, että päiväkirjojen sisältö erittäin avoimen kirjoituskutsun vuoksi perustui käytännöllisesti katsoen täysin kirjoittajien omaan aiheenvalintaan ilman kirjoituskilpailun järjestäjien ja täysin ilman tämän tutkimuksen tekijän vaikutusta. Tämä kirjoittajien itsenäiseen, omaehtoiseen aiheenvalintaan perustuva sisällöntuotanto kuitenkin tuotti kirjoituksia, joiden sisältö oli varsin identtinen esimerkiksi European Values Study, World Values Survey-, Suomi – Kulutus

ja elämäntapa -tutkimusten, nuorisobarometrien, työolotutkimusten ja EVAn asennettutkimusten kysymyspatteristojen kanssa, joissa kysytään ja joiden vastauksissa yhtä lailla esille nousevat muun muassa perheen, ystäväpiirin ja työyhteisön sosiaalisten suhteiden merkitys. Siispä käytännössä kaikille tutkimusaineistosta poimituille teemoille oli löydettävissä tilastollinen vastineensa muun muassa työolotutkimusten kyselyvastauksista.

Tämän tutkimuksen kontekstissa erittäin valitettavaa on, ettei informanttien omaehtoiseen aiheenvalintaan perustuva aineisto juurikaan tuonut esille uusia näkökulmia suomalaisesta arki- tai työelämästä. Arkielämän käytäntöjen tutkimus olisi kuitenkin voinut tuoda esille yhteiskunnan muutoksesta kertovia heikkoja signaaleja (ks. Jokinen 2005, 11–12). Yhteiskuntatutkimuksen metodologisesta näkökulmasta päiväkirja- ja tilastoaineistojen yhtenäisyydellä on myös etunsa. Varsin säännönmukaisesti kysely- ja haastattelututkimusten heikkoudeksi nimitetään se, että kysely- tai haastattelurungon arvellaan heijastavan tutkijan omaa, varsin keskiluokasta ja akateemista käsitystä todellisuudesta, ohjaavan informanttien vastauksia ja jättävän kertomatta paljon informanttien omasta elämismaailmasta (esim. Tuppurainen 2010, 19). *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjojen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että informanttien oma ääni, todellisuus ja elämismaailma eivät juurikaan poikkea suomalaisten tutkijoiden todellisuudesta. Tämä toki joutuu paljolti siitä, että suurin osa päiväkirjojen kirjoittajista oli akateemisia, keskiluokkaisia, keski-ikäisiä opetusalan asiantuntijoita, siis koulutukseltaan, ammatiltaan, luokka-asemaltaan ja ikäluokaltaan varsin lähellä monia tutkijoita. Tämä ei kuitenkaan ole koko selitys, sillä kirjoittajiin kuuluu yhtä lailla nuoria, ammattikoulutettuja, työväenluokkaisia palvelu- ja teollisuustyöläisiä, eivätkä heidänkään päiväkirjojensa sisältö ja teemat juurikaan poikkea akateemisten kirjoittajien teksteistä. Suomalainen keskiluokkainen elämismaailma näytetään siis tunnistettavan ja paljolti jaettavan yli ikä-, koulutus-, ammatti- ja luokkarajojen.

Yhteisesti jaetun keskiluokkaisen elämismaailman selittää osaltaan se, että myös kirjoittajien vähemmistöt – nuoret, ammattikoulutetut, työntekijät ja miehet – edustavat hyvin valikoitunutta joukkoa kohderyhmästään. Aiemmissakin kirjoituskilpailuissa (esim. Määttänen 1993, 155) todettu harrastuneiden kirjoittajien yliedustus pitää mitä suurimmassa määrin paikkaansa tutkimusaineiston kohdalla, sillä monien päiväkirjojen kaunokirjalliset ansiot ovat huomattavia. Ongelmana ei tässä tapauksessa kuitenkaan ole monissa muissa tutkimuksissa häiritseväksi koettu kaunokirjallisesta ilmaisun aiheuttama informaatioarvon väheneminen, sillä tutkimusaineiston kaunokirjallisesti ansiokkaatkin päiväkirjat olivat yhtä lailla ja ehkä suuremmassakin määrin havainnollisia arkielämän kuvauksia. Päiväkirjojen kaunokirjallisia ansioita voidaan kuitenkin

pitää todisteena kirjoittajien kirjallisuusharrastuksesta, jonka voidaan puolestaan olettaa heijastavan kantajansa kulttuurisia arvoja. Tästähän kertoo jo halu osallistua suomalaisen kansanelämän kuvauksien keräämiseksi toteutettuun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kalevalaisten Naisten Liiton järjestämään kirjoituskilpailuun. Kansallisten perinne- ja kulttuuriarvojen kunnioittamisen liittyy traditionaaliseen perhettä, kotia, sukuyhteisöä ja kotiseutua painottavaan arvomaailmaan, mikä osaltaan selittää sen, että tutkimusaineiston päiväkirjojen perusteella 2000-luvun suomalaisen arki- ja työelämän näyttäytyy hyvin perinteisenä ja jo kuolleeksi julistetun yhtenäiskulttuurisena.

Tutkimuksen ansiona voitaneen pitää kvantitatiivisten survey-aineiston ja kvalitatiivisen, narratiivisen aineiston yhdistämistä niin, että päiväkirjojen yksilöllisten elämäkertomusten taustaksi tarkastellaan suomalaisten yleisiä työ- ja elämänarvoja selvittäviä laajoja kyselytutkimusaineistoja. Yllättävää ja kyselytutkimusaineistojen hyödyntämisen kannalta ilahduttavaa on, että niiden zombikategorioiksi tuomitut (esim. Gundelach 2008, 169–170; Tuohinen 2014, 136) kysymyksenasettelut nousevat yhtä lailla esille kirjoittajien omaehtoisissa kirjoituksissa. Päiväkirjojen informanttilähtöisten elämismaailmakuvausten kiinnostavin asia onkin paljolti eräänlaisen traditionaalisen vastadiskurssin paljastaminen. Kun tutkijalähtöisesti selvitetään arki- ja työelämän muutosta, ollaan monesti kiinnostuneita uusista informaatioammateista ja sukupolvista niin, että ubiikkiyhteiskunnan mobiilin elämäntavan, sosiaalisen median ja virtuaaliyhteisöjen Y-sukupolvi näyttää kovasti poikkeavan sekä suurista ikäluokista että 1960-luvulla syntyneestä hyvinvoinnin sukupolvesta, jotka ovat aina olleet oikeaan aikaan oikeassa paikassa laajenevien hyvinvointivaltion ja työmarkkinoiden hellästi kannattelemina, tai 1970-luvulla syntyneestä vakavissaan ja itsellisesti puurtavasta lamasukupolvesta (ks. Järvensivu & Syrjä 2014, 35–56).

Suomalaisen päivä 2.2.2009 -päiväkirjojen äänistä kuitenkin puuttuvat käytännöllisesti katsoen täysin it-, peli-, markkinointi- ja rahoitusalojen nuoret ammattilaiset, vaikkakin jokunen tietotekniikan alan nuori työntekijä kirjoittajista löytyy. Kuitenkin pääsääntöisesti kulttuuritekonaan päiväkirjaa ovat innostuneet kirjoittamaan ne nuoret työlliset, jotka tekevät tavallista, modernia työtä ja elävät ja uusintavat tavallista, modernin perinteistä suomalaista elämäntapaa. “Maailma muuttuu, Eskosein”, mutta vanhan maailman kaiut uusinnetaan uusissa sukupolvissa vielä paljon pidempään kuin voisi olettaa. Zombikäsitteiksi tuomitut elinikäisen työn, perheen ja suvun ideaalit elävät sukupolvien ketjussa hämmästyttävän vahvasti. *Suomalaisen päivän 2.2.2009* -kirjoituskilpailun ansioksi nouseekin tässä yhteydessä yllättäen se, että se antaa äänen niille

perinteisten ammattien hiljaisille puurtajille, jotka maailman ja yhteiskunnan suurissa muutoksissa ovat ihan tyytyväisiä elämäänsä, omaan pienen maailmaansa: työhönsä asiakkaineen, kahviporukoineen ja taukojumppineen ja arkeensa hiihtolenkkeineen ja maanantaisaunoineen.

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineiston päiväkirjoja on useammassa yhteydessä verrattu aiempiin arkielämän tutkimuksiin, ennen kaikkea Roosin 1980-luvun elämäkertatutkimuksiin, joiden voidaan katsoa kertovan suomalaisen hyvinvointivaltion kultakauden elämismaailmasta. Kiinnostava ja tutkimisen arvoinen olisi kuitenkin mahdollisuus vertailla toisiinsa eri aikakausien samanlaisia päiväkirjakirjoituksia ja selvittää, tuleeko niissä esille suomalaisen arkielämän, työelämän ja yhteiskunnan muutos ja tavallisten suomalaisten kokemus ja sopeutuminen tähän muutokseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston *Suomalaisen päivä* -kirjoituskilpailuaineistot vuosilta 1999, 2009 ja toivottavasti tulevaisuudessa vuodelta 2019 (Nirkko 2014) voivat kahden vuosikymmenen aikajänteellään antaa suomalaisten työntekijöiden oman äänen ja sanamuodot sille arki-, työ- ja yhteiskuntaelämän muutokselle, jota European Values Study ja World Values Survey -tutkimusten vuosien 1996–2009 aikajänteelläkin tulee esille niin, että nykyinen yhteiskuntamuutoksen nopeus näyttää haastavan tutkimuksen perinteiset käsitykset arvomuutoksen hitaudesta.

Tutkimusaineiston päiväkirjojen kirjoittajien sanamuodoista löytyvät usein perinteiset suomalaiset ihanteet omillaan pärjäämisestä ja oman työn tekemisestä kunnolla. Kunnollisen työnteon ihannetta on sanoitettu myös kunnian käsitteellä (Kortteinen 1992), jonka tulkintaa tosin on arvosteltu suomalaisen itsellisyyden kulttuuri-identiteetin yksiulotteisesta ja kritiikittömästä painottamisesta (Toikka 1992, 39). Sama kritiikki näyttäisi aiheelliselta tämänkin tutkimuksen kohdalla, vaikka tarkoituksena ei ole ollut nähdä tai esittää suomalaista työelämää ja suomalaisia työntekijöitä perinteisten suomalais-kansallisten ahkeruuden ja kunniallisuuden ihanteiden (vrt. Helkama 2015, 141, 147, 218) kautta. Tässäkin yhteydessä voidaan kuitenkin epäillä, että *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun otsikko, järjestävät organisaatiot ja tehtävänanto paitsi vetosivat tietynlaiseen kirjoittajakuntaan, myös kutsuivat tietynlaiseen kirjoittamistapaan niin, että päiväkirjoissa korostuvat traditionaaliset suomalaisen elämäntavan, arkielämän, työn ja arvojen tulkinnat, joiden kautta kirjoittajat tulevat uusintaneeksi ja välittäneeksi perinteistä suomalaista kulttuuri-identiteettiä muun muassa työnteon kunnian painotusten kautta. Huomattava kuitenkin on, että sama ihanne oman työn tekemisestä kunnolla ilmenee myös muun muassa Julkusen, Nättin ja Anttilan (2004, 104) ja Saaren (2015, 147–149) tutkimusaineistoista, joten yksinomaan päiväkirjojen ilmaisumuodon herättämästä nostalgiaa ei ole kysymys.

Kova, vaativa työelämä, joka pakottaa työntekijät ponnistelemaan voimiensa ääri rajoilla, on yksi – ja ehkä kaikkein vahvin, näkyvin ja yleisesti hyväksytyin – suomalaisen työelämän suuri kertomus. Tämäkin puoli työelämää kyllä vilahtaa *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjoissa, mutta suuremmassa määrin niissä näkyy hyvinkin rauhallinen, verkkainen työyhteisön sosiaalisiin suhteisiin ja oman yksityiselämän puuhasteluihin painottuva oleskeleva työkuulttuuri. Todennäköisin selitys tälle lienee se, päiväkirjojen kirjoittajista ovat poisvalikoituneet kaikkein kiireisimmät ja työn raskauttamimmat työlliset. Oleskeleva työkuulttuuri saattaa kuitenkin myös ilmentää Soinisen (2015a, 2015b) osoittamaa suomalaisten työmarkkinoiden jähmeyttä ja suomalaisten työmarkkinoita ja tulevaisuutta kohtaan tuntemaa epäluottamusta, siis työmarkkinatodellisuuden näköalattomuutta ja todellisten työ- ja uravaihtoehtojen vähyyttä. Tutkimusaineiston päiväkirjat ovat toki pieni, epäedustava otos suomalaisista työntekijöistä ja kertovat vain yhden päivän todellisuudesta, mutta siitä huolimatta päiväkirjat herättävät kysymään, olisiko aiheellista arvioida uudestaan myös käsityksiä suomalaisen työelämän vaativuudesta tai vähintäänkin vaatimusten kohdentumisesta. Julkisen ja yksityisen sektorin tuottavuusvaatimukset eivät ole vähentyneet vuodesta 2009, vaan ovat päinvastoin entistä akuutimpia. Julkisen sektorin rationalisoinnissa ja hyvinvointivaltion uudistamisessa tärkeää olisi kuitenkin säästöjen ja leikkausten oikea kohdistaminen, joka ei perustuisi yleisesti hyväksytyyn totuuteen äärimmilleen kiristetyistä julkisista palveluista ja niiden yhdenmukaisesta supistamisesta, vaan tutkittuun ja rakentavaan toimintojen uudistamiseen, mikä ansaitsisi useammankin alakohtaisen kehittämistutkimuksensa.

Tutkimusaineistossa tulee esille aiempienkin tutkimusten (mm. Häyrynen 1988; Närvi 2014a; 2014b; Salmi, Lammi-Taskula & Närvi 2015) tulos, että naisten työelämävalinnat määrittävät miehen uran, perheen tarpeiden, familististen kotiäiti-ihanteiden ja naisen heikomman työmarkkina-aseman kautta. Tutkimusaineiston päiväkirjoissa tulee kuitenkin esille myös se suomalaisilla työmarkkinoilla uusi tilanne, että miesten työttömyys oli 2008–2009 taantumassa ensimmäistä kertaa suurempi kuin naisten ja naisten reaktio tilanteeseen: vahva ja uhrautuva vastuu perheen elatuksesta. Miesten työttömyysaste on tuosta lähtien ollut naisten työttömyyttä korkeampi ja nuorista varsinkin miehillä on vaikeuksia löytää paikkaansa työmarkkinoilla (Järven-sivu ym. 2014, 17–18). Työttömyyden ja vajaatyöllisyyden sukupuolinen jakautuminen olisi kiinnostava tutkimusaihe sekä työelämä- että perhetutkimuksen näkökulmasta. Voidaanko olettaa, että varsinkin vähemmän koulutettujen miesten naisia suuremmasta työttömyydestä tulee

vakiintunut ilmiö myös Suomessa Keski- ja Länsi-Euroopan tavoin? Millaisia selviytymisstrategioita miehet käyttävät vajaatyöllisyyden tilanteessa? Miten miesten työttömyys muuttaa puolisojen kotitöiden jakoa, perhevastuita ja perhedynamiikkaa?

Koko *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -kirjoituskilpailun suurin kirjoittajaryhmä olivat jo eläkekäiset, koulutetut naiset (Ollaranta 2010, 11–12) ja tässä tutkimusaineisto-otoksessa yli 50-vuotiaat akateemiset naiset. Vaikka tutkimuksessa pyrittiinkin kiinnittämään erityistä huomiota vähemmistönä oleviin vastaajaryhmiin, kiinnostavaa olisi tutkia laajemmalla aineistolla tämän tutkimusaineiston vähemmistöjen – nuorimpien aikuissukupolvien, miesten ja ammattikoulutetun työväestön – työ- ja arkielämää. Vaikka suurin osa työikäisistä suomalaisista subjektiivisesti samaistuu keskiluokkaan (Silvasti, Lempiäinen & Kankainen 2014, 8), tulo-, koulutus- ja ammattirakenteella objektiivisesti luokitellen Suomessa on edelleen olemassa teollisuustyöläisiä ja jopa kasvava ryhmä prekaareja palvelutyöläisiä. Luokkatutkimuksellisesti kiinnostavaa olisi selvittää 2000-luvun prekaarityöväestön elämäntavan ja elämismaailman reunaehtoja. Tähänastisissa tutkimuksissa (esim. Pärnänen 2015a, 242–246; Sutela & Lehto 2014; Tanskanen 2012) on todettu, että vastentahtoisen vuokratyön tai muun prekaarityön määrä Suomessa on marginaalinen eikä Suomessa juurikaan ole työtätekeviä köyhiä, mutta pienuudestaan huolimatta tämä kansanosansa ansaitsisi oman tutkimuksensa. Tutkimusaineiston päiväkirjoista löytyy myös matalapalkkaisten tilapäis- ja vuokratöiden kuvauksia, jotka hyvinkin lähenevät työtätekevän köyhän elämismaailmaa. Demografisesti pienemmänkin suomalaisen prekaariluokan näkyväksi tekeminen olisi sosiaalipoliittisesti ja yhteiskuntamoraalisesti arvokas tutkimusaihe, joka palaisi Chicagon koulukunnan elämäkertatutkimuksen juurille (ks. Hunter & Brewer 2003, 589; Rahkonen 1995, 146) myös tutkimuseettisen imperatiivin osalta: olisi annettu ääni myös uuden työn yhteiskunnan vähäväkisille.

Tutkimusaineiston *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjat jäädyttävät tietyn ajan hetken, päiväkirjojen kirjoituspäivän 2.2.2009, ja sen yhteiskunnallisen todellisuuden, tuottavat sen ajankuvan ja läpileikkauksen suomalaisten arki- ja työelämäkokemuksista kyseisenä ajankohtana. Tämän tutkimusaineiston päiväkirjojen ja tutkimuksen ansiona on niiden tuottama kuva 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopun suomalaisen työelämän moninaisuudesta, jossa elävät rinnan vanhan ja uuden työn muodot, merkitykset ja arvot, työmarkkinoiden prekarisaatio ja vakaus, muutos ja pysyvyys siinä muodossa, missä suomalaiset työlliset sitä kuvaavat, kokevat ja elävät. Uusi työ, työelämä ja -etiikka ovat olemassa olevaa todellisuutta, mutta ne eivät ole vielä korvanneet moderneja vastineitaan, joiden kantajina eivät myöskään ole yksinomaan vanhimmat työntekijäpolvet, vaan perinteisiä, moderneja työn muotoja ja merkityksiä kantavat

ja uusintavat yhtä lailla nuorimmat työntekijäpolvet. Suomalaisten työllisten oman arkielämän kuvaukset tuovat näkyviin sen monimuotoisen, vaihtelevan ja ristiriitaisenkin mosaiikin, minkä suomalainen työelämä 2000-luvun alussa muodostaa.

Lähteet

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2010). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodien valinta ja aineiston keruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2010). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Adam, Barbara & van Loon, Joost (2000). Introduction: Repositioning risk: The challenge for social theory. Teoksessa Adam, Barbara; Beck, Ulrich & Van Loon, Joost (eds.). *The risk society and beyond: Critical issues for social theory*. London: Sage, 1–31.

Adam, Barbara; Beck, Ulrich & van Loon, Joost (eds.) (2000). *The risk society and beyond: Critical issues for social theory*. London: Sage.

Adkins, Cheryl & Premeaux, Sonya (2012). Spending time: The impact of hours worked on work-family conflict. *Journal of Vocational Behavior* 80:2, 380–389. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2011.09.003>

Ahola, Suvi (1993). Naiset päiväkirjan kirjoittajina. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 96–110.

Ahponen, Pirkkoliisa & Marttinen, Heli (1997/2015). Parisuhde riskiyhteiskunnassa. Teoksessa Ahponen, Pirkkoliisa (toim.). *Riskikirja: Uhat, mahdollisuudet ja asiantuntijuus epävarmuuden yhteiskunnassa*. SoPhi: Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja, 9. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2015, 175–2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6468-9>

Ahponen, Pirkkoliisa (toim.) (1997/2015). *Riskikirja: Uhat, mahdollisuudet ja asiantuntijuus epävarmuuden yhteiskunnassa*. SoPhi: Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja, 9. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6468-9>

Aitta, Ulla (2006). Ylemmät toimihenkilönaiset työ- ja aikapaineiden ristiaallokossa. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). *Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta*. [Helsinki]: Tilastokeskus, 17–35.

Akava (2013). Punnittua tietoa akavalaisista. Akavaaika-tilastokooste. Syksy 2013. http://issuu.com/akava/docs/akavaaika-tilastokooste_syksy2013

Alanen, Leena (2001). Polvesta polveen: Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohdeena. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 97–115.

Alasoini, Tuomo (2010). Mainettaan parempi työ: Kymmenen väitettä työelämästä. Helsinki: Taloustieto. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2010/11/mainettaan_parempi_tyo1.pdf.

Alastalo, Marja (2005). *Metodisuhdanteiden mahti: Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (1986). Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi: Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin. Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tutkimuksia, Sarja A 9. Tampere: Tampereen yliopisto.

Alasuutari, Pertti (1999). Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2001). Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, Pertti (2006). Merkitys, toiminta ja rakenne sosiologiassa: Kulttuurinen näkökulma. *Sociologia* 43:2, 79–92.

Alaszewski, Andy (2006). *Using diaries for social research*. London: Sage.

Allardt, Erik (1998). Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.). *Elämänpolitiikka*. [Helsinki:] Gaudeamus, 34–53.

Almiala, Mariikka (2008). Mieli paloi muualle: Opettajan työuran muutos ja ammatillisen identiteetin rakentuminen. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, 128. [Joensuu]: Joensuun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-171-7>

Anderson, Deirdre & Kelliher, Clare (2011). Spatial aspects of professionals' work-life integration. Teoksessa Kaiser, Stephan; Ringlsetter, Max Josef; Eikhof, Doris Ruth & Cunha, Miguel Pina e (eds.). *Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals*. Heidelberg: Springer, 303–315.

Antikainen, Ari (1996). Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). *Oppiminen ja elämänhistoria*. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 251–296.

Antikainen, Ari (1998). *Kasvatus, elämänkulku ja yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.

Antikainen, Ari (2000). Onko elinikäinen oppiminen toteutumassa? *Futura* 2000:2, 57–71.

Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.) (1996). *Oppiminen ja elämänhistoria*. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Antikainen, Ari; Rinne, Risto & Koski, Leena (2010). *Kasvatussosiologia*. 3.–4. painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Antila, Juha (2005). Veteen piirretty viiva? Työn ja yksityiselämän välisen rajapinnan tarkastelua. *Työpoliittinen tutkimus* 272. Helsinki: Työministeriö.

Anttila, Erkko (2014). Opettajien työnkuvan muutos: Kansankynttilästä tunnevalmentajaksi. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.). *Suomalainen työntekijäyys 1945–2013*. Tampere: Vastapaino, 119–153.

Apo, Satu (1993). Orjatyöstä oman kodin valtiaaksi: Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 125–148.

Arnett, Jeffrey Jensen (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist* 55:5, 469–480.

Arnett, Jeffrey Jensen (2007). Suffering, selfish, slackers? Myths and reality about emerging adults. *Journal of Youth and Adolescence* 36:1, 23–29. DOI 10.1007/s10964-006-9157-z

Arnold, Dennis & Bongiovi, Joseph R. (2013). Precarious, informalizing, and flexible work: Transforming concepts and understandings. *American Behavioral Scientist* 57:3, 289–308. doi:http://dx.doi.org/10.1177/0002764212466239

Auh, Soo Young (2008). Value change and democratization in South Korea. Teoksessa Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.). *Changing values, persisting cultures: Case studies in value change. European Values Studies, Volume 12.* Leiden: Brill, 305–331.

Bagger, Jessica & Li, Andrew (2012). Being important matters: The impact of work and family centralities on the family-to-work conflict-satisfaction relationship. *Human Relations* 65:4, 473–500. doi:http://dx.doi.org/10.1177/0018726711430557

Baltes, Paul B.; Reese, Hayne W. & Lipsitt, Lewis P. (1980). Life-span developmental psychology. *Annual Review of Psychology* 31:1, 65–110.

Baslevant, Cem & Kirmanolu, Hasan (2013). Do preferences for job attributes provide evidence of 'hierarchy of needs'? *Social Indicators Research* 111:2, 549–560. doi:http://dx.doi.org/10.1007/s11205-012-0019-7

Bauman, Zygmunt (1997). *Postmodernity and its discontents.* Cambridge: Polity.

Bauman, Zygmunt (2000). Ethics of individuals. *Canadian Journal of Sociology* 25:1, 83–96.

Bauman, Zygmunt (2002). *Notkea moderni.* Tampere: Vastapaino.

Bauman, Zygmunt (2004). *Wasted lives: Modernity and its outcasts.* Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (2008). *The art of life.* Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich (1992). *Risk society: Towards a new modernity.* London: Sage.

Beck, Ulrich (1995). Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich; Giddens, Anthony & Lash, Scott. *Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio.* Tampere: Vastapaino, 11–82.

Beck, Ulrich (1999). Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich (2000). *The brave new world of work.* Cambridge: Polity.

Beck, Ulrich (2002). *Zombie Categories: Interview with Ulrich Beck.* Teoksessa Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences.* London: Sage, 202–213.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences.* London: Sage.

- Beck, Ulrich; Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995). *Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Blom, Raimo & Hautaniemi, Ari (2009). *Työelämä muuttuu, joutaako hyvinvointi?* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Blom, Raimo & Melin, Harri (2014). *Keskiluokkaistuuko Suomi? Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.). Eriarvoisuuden rakenteet: Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 20–51.
- Boylorn, Robin M. (2008a). *Everyday Life*. Teoksessa Given, Lisa M. (ed.). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. London: Sage, 307–308.
- Boylorn, Robin M. (2008b). *Lived experience*. Teoksessa Given, Lisa M. (ed.). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. London: Sage, 490–491.
- Brown, Phillip; Lauder, Hugh & Ashton, David (2011). *The global auction: The broken promises of education, jobs, and incomes*. New York: Oxford University Press.
- Cais, Jordi & Folguera, Laia (2013). *Redefining the dynamics of intergenerational family solidarity in Spain*. *European Societies* 15:4, 557–576. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14616696.2013.836404>
- Calzada, Ines & Brooks, Clem (2013). *The myth of mediterranean familism: Family values, family structure and public preferences for state intervention in care*. *European Societies* 15:4, 514–534. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14616696.2013.836402>
- Carmo, Renato Miguel; Cantante, Frederico & de Almeida Alves, Nuno (2014). *Time projections: Youth and precarious employment*. *Time & Society* 23:3, 337–357. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0961463X14549505>
- Castells, Manuel (2010). *The power of identity. The information age: Economy, society, and culture*. Volume II. 2nd edition. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Cha, Youngjoo (2010). *Reinforcing separate spheres: The effect of spousal overwork on men's and women's employment in dual-earner households*. *American Sociological Review* 75:2, 303–329. doi:[10.1177/0003122410365307](http://dx.doi.org/10.1177/0003122410365307)
- Chan, Sharni & Tweedie, Dale (2015). *Precarious work and reproductive insecurity*. *Social Alternatives* 34:4, 5–13.
- Charman, Sarah (2013). *Sharing a laugh: The role of humour in relationships between police officers and ambulance staff*. *International Journal of Sociology and Social Policy* 33:3–4, 152–166. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/01443331311308212>
- Cooke, Gordon; Chowhan, James & Cooper, Tom (2014). *Dialing it in: A missed opportunity regarding the strategic use of telework?* *Relations industrielles/Industrial Relations* 69:3, 550–574.
- de Lange, Marloes; Wolbers, Maarten & Ultee, Wout (2013). *United in precarious employment? Employment precarity of young couples in the Netherlands 1992–2007*. *European Sociological Review* 29:3, 503–516. doi:<http://dx.doi.org/10.1093/esr/jcr093>

Deci, Edward L. & Ryan, Richard M. (2000). The 'What' and 'Why' of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry* 11:4, 227–268.

Deutsch, Franziska; Welzel, Christian & Wucherpfennig, Julian (2008). Civic values and value change in Austria and Germany. Teoksessa Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.). *Changing values, persisting cultures: Case studies in value change. European Values Studies, Volume 12.* Leiden: Brill, 199–217.

Díez-Nicolás, Juan (2008). Ten values and generations in Spain. Teoksessa Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.). *Changing values, persisting cultures: Case studies in value change. European Values Studies, Volume 12.* Leiden: Brill, 247–273.

Drobnič, Sonja & Guillen, Ana M. (eds.) (2011). *Work-life balance in Europe: The role of job quality.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Dufva, Hilikka (2012). *Eläkkeelle siirtymisen kynnyksellä: Eläkkeellesiirtymisilmiön monitasoinen tarkastelu.* Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in social sciences and business studies, 35. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0657-1>

Duxbury, Linda & Smart, Rob (2011). The “myth of separate worlds”: An exploration of how mobile technology has redefined work–life balance. Teoksessa Kaiser, Stephan; Ringlstetter, Max Josef; Eikhof, Doris Ruth & Cunha, Miguel Pina e (eds.). *Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals.* Heidelberg: Springer, 269–284.

Ede, Lena & Rantakeisu, Ulla (2015). Managing organized insecurity: The consequences for care workers of deregulated working conditions in elderly care. *Nordic Journal of Working Life Studies* 5:2, 55–70.

Eisenstadt, Shmuel N. (2009). *From Generation to Generation.* 3rd edition. New Brunswick: Transaction Publishers.

Ek, Ellen; Sirviö, Anitta; Koiranen, Markku & Taanila, Anja (2014). Psychological well-being, job strain and education among young Finnish precarious employees. *Social Indicators Research* 115:3, 1057–1069. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-013-0263-5>

Ekberg, Merryn (2007). The parameters of the risk society: A review and exploration. *Current Sociology* 55:3, 343–366.

Eliason, Scott R.; Mortimer, Jeylan T. & Vuolo, Mike (2015). The transition to adulthood: Life course structures and subjective perceptions. *Social Psychology Quarterly* 78:3, 205–227.

Elliott, Anthony (2002). Beck's sociology of risk: A critical assessment. *Sociology* 36:2, 293–315.

Elliott, Anthony & Urry, John (2010). *Mobile Lives.* London: Routledge.

Engeser, Stefan & Baumann, Nicola (2016). Fluctuation of flow and affect in everyday life: A second look at the paradox of work. *Journal of Happiness Studies* 17:1, 105–124. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s10902-014-9586-4>

Eriksson, Birgitta (1998). *Arbetet i människors liv*. Monograph from the Department of Sociology, 66. Göteborg: Göteborgs universitet.

Eriksson, Ilse (2010). Sukupolvivastuu ja huolenpito omista vanhemmista. *Gerontologia* 24:4, 302–312.

Erkkilä, Raija (2005). Moniääninen paikka: Opettajien kertomuksia elämästä ja koulutyöstä Lapissa. Oulu: Oulun yliopisto. <http://herkules.oulu.fi/isbn951427802X/isbn951427802X.pdf>

Erola, Jani (2004). Nuoret, epävarmuus ja riskit. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja, 44. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö, 82–99. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Erola, Jani (toim.) (2010). *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki, Gaudeamus.

Erola, Jani & Moisio, Pasi (2004). Rakennemuutos ja sosiaalinen liikkuvuus Suomessa. Teoksessa Kantola, Ismo; Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.). *Sosiologisia karttalehtiä*. 3. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino, 117–136.

Ervasti, Heikki (2015). Mikä selittää parisuhteen ristiriitoja? Tarkastelussa kotityöt, raha ja ansiotyö. *Sosiologia* 52:2, 104–122.

Eräsaari, Risto; Lindqvist, Tuija; Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) (1999). *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus.

Eskola, Antti (1997). *Jäähyväisluentoja*. Hämeenlinna: Hanki ja jää.

Esping-Andersen, Gøsta (1999/2008). *Social foundations of postindustrial economies*. Teoksessa Grusky, David B. (ed.). *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. Boulder: Westview Press, 978–993.

Estola, Eila (2003). In the language of the mother: Restorying the relational moral in teachers' stories. *Acta Universitatis Ouluensis*, E 62. Oulu: Oulun yliopisto. <http://herkules.oulu.fi/isbn9514269713/isbn9514269713.pdf>

European Values Study 2009: Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD2459, versio 1.0 (2009-09-24). Espoo: Suomen Gallup & Kirkon tutkimuskeskus [tuottajat]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD2459?tab=summary&study_language=fi

Ferguson, Merideth; Carlson, Dawn; Zivnuska, Suzanne & Whitten, Dwayne (2012). Support at work and home: The path to satisfaction through balance. *Journal of Vocational Behavior* 80:2, 299–307. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.001>

Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) (2006). *Muistitutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fisher, Yael (2013). Exploration of values: Israeli teachers' professional ethics. *Social Psychology of Education* 16:2, 297–315. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11218-013-9211-0>

Florida, Richard (2005). Luovan luokan esiinmarssi: Miten se muuttaa työssäkäyntiä, vapaa-aikaa, yhteiskuntaa ja arkielämää. Helsinki: Talentum.

Forma, Pauli; Tuominen, Eila; Tuominen, Kristiina & Väänänen-Tomppo, Irma (2006). Sukupuoli ja aiottu eläkeikä. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta. [Helsinki]: Tilastokeskus, 203–221.

Fox, Bonnie (2015). Feminism on family sociology: Interpreting trends in family life. *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne De Sociologie* 52:2, 204–211. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/cars.12072>

Gallie, Duncan (1978). In search of the new working class: Automation and social integration within the capitalist enterprise. *Cambridge Studies in Sociology* 9. Cambridge: Cambridge University Press.

Garcia Canclini, Nestor (2013). Precarious creativity: Youth in a post-industrial culture. *Journal of Latin American Cultural Studies* 22:4, 341–352. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/13569325.2013.847566>

Giddens, Anthony (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late-modern age*. Cambridge: Polity.

Giddens, Anthony (2000). *The third way and its critics*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony (2007). *Europe in the global age*. Bodmin: Polity.

Giesselmann, Marco (2015). Differences in the patterns of in-work poverty in Germany and the UK. *European Societies* 17:1, 27–46. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14616696.2014.968796>

Given, Lisa M. (ed.) (2008). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. London: Sage.

Grusky, David B. (ed.) (2008). *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. Boulder: Westview Press.

Gundelach, Peter (2008). Denmark: Solid or fluid? Teoksessa Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.). *Changing values, persisting cultures: Case studies in value change*. *European Values Studies, Volume 12*. Leiden: Brill, 149–173.

Haapala, Pertti (2009). Modernisation of Finland 1800–2000. Teoksessa Perkiö, Mikko (toim.). *Perspectives to global social development*. Tampere: Tampere University Press, 48–66.

Haataja, Anita; Airio, Ilpo; Saarikallio-Torp, Miia & Valaste, Maria (2016). Lapsiperheet 2000-luvulla. Teoksessa Haataja, Anita; Airio, Ilpo; Saarikallio-Torp, Miia & Valaste, Maria (toim.). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 8–26. <http://hdl.handle.net/10138/163822>

Haataja, Anita; Airio, Ilpo; Saarikallio-Torp, Miia & Valaste, Maria (toim.) (2016). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla*. Helsinki: Kansaneläkelaitos. <http://hdl.handle.net/10138/163822>

Haavio-Mannila, Elina; Majamaa, Karoliina; Tanskanen, Antti; Hämäläinen, Hans; Karisto, Antti; Rotkirch, Anna & Roos, J.P. (2009). Sukupolvien ketju: Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. [Helsinki]: Kansaneläkelaitoksen tutkimusosasto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/14965/Tutkimuksia107.pdf?sequence=3>

Haavio-Mannila, Elina; Roos, J.P. & Rotkirch, Anna (2008). Olivatko suuret ikäluokat murroksen moottoreita? Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina. Helsinki: Gaudeamus, 111–133.

Haavio-Mannila, Elina; Hoikkala, Tommi; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) (1995). Kerro vain totuus: Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus.

Haavisto, Ilkka (2010). Työelämän kulttuurivallankumous: EVA:n arvo- ja asennetutkimus 2010. [Helsinki]: Taloustieto. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2010/04/tyoelaman_kulttuurivallankumous.pdf

Haavisto, Ilkka (2013). Kadonneen kasvun metsästäjät: EVAn arvo- ja asennetutkimus 2013. Helsinki: Taloustieto. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2013/03/Kadonneen-kasvun-metsastajat.pdf>

Haavisto, Ilkka (2014). Työlle ahneet: Suomalaiset arvostavat ahkeruutta, mutta ovat huonoja jakamaan. EVA-analyysi No 38, 22.7.2014. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2014/07/Tyolle-ahneet2.pdf>

Haavisto, Ilkka & Kiljunen, Pentti (2009). Kapitalismi kansan käräjillä: EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2009. Helsinki: Taloustieto. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/files/2416_kapitalismi_kansan_karajilla.pdf

Hakanen, Jari (2009a). Työn imua, tuottavuutta ja kukoistavia työpaikkoja? Kohti laadukasta työelämää. Helsinki: Työsuojelurahasto. https://www.tsr.fi/tsrchive/files/Selvityksia/TSR_Tata_on_tutkittu2009.pdf

Hakanen, Jari (2009b). Työn imun arviointimenetelmä: Työn imu -arviointimenetelmän (Utrecht Work Engagement Scale) käyttäminen, validointi ja viitetiedot Suomessa. Helsinki: Työterveyslaitos. http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/tyon_imun_arviointimenetelma/Documents/Tyon_imu_arv_men.pdf

Hakanen, Jari; Harju, Lotta; Seppälä, Piia; Laaksonen, Anna & Pahkin, Krista (2012). Kohti innostuksen spiraaleja: Innostuksen spiraali – Innostavat ja menestyvät työyhteisöt -tutkimus- ja kehittämishankkeen tuloksia. Helsinki: Työterveyslaitos. <http://www.ttl.fi/partner/inspi/inspi-tuloksia/Documents/INSPI%20raportti.pdf>

Hakanen, Jari; Peeters, Maria & Perhoniemi, Riku (2011). Enrichment processes and gain spirals at work and at home: A 3-year cross-lagged panel study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 84:1, 8–30.

Halava, Ilkka & Pantzar, Mika (2010). Kuluttajakansalaiset tulevat! Miksi työn johtaminen muuttuu? EVA-raportti. Helsinki: Taloustieto. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2010/09/Kuluttajakansalaiset.pdf>

Halman, Loek; Inglehart, Ronald; Díez-Medrano, Jaime; Luijckx, Ruud; Moreno, Alejandro & Basáñez, Miguel (2008). Changing values and beliefs in 85 countries: Trends from the values surveys from 1981 to 2004. *European Values Studies, Volume 11*. Leiden: Brill.

Halman, Loek & Luijckx, Ruud (2008). What happened to Dutch values? Investigating general and differential trends in values in the Netherlands. Teoksessa Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.). *Changing values, persisting cultures: Case studies in value change. European Values Studies, Volume 12*. Leiden: Brill, 175–198.

Halme, Pinja (2011). Ikääntymisen merkitys työelämässä: Näkökulmia ikäjohtamisen tutkimukseen. *Hallinnon tutkimus* 30:3, 221–236.

Hammersley, Martyn (2008). *Questioning qualitative inquiry: Critical essays*. London: Sage.

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (2007). *Ethnography: Principles in practice*. 3rd edition. London: Routledge.

Hartikainen, Armi (2010). Työn ja perheen yhteensovittamisesta yhteensopivuuteen? Tutkimus työn ja perheen myönteisestä vuorovaikutuksesta. *Työelämän tutkimus* 8:3, 291–297. http://pro.tsv.fi/tetu/tt/Tt23_verkkoversio.pdf

Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (1995). Life history and narrative: Questions, issues and exemplary works. Teoksessa Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (eds.). *Life history and narrative*. London: Routledge, 113–136.

Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (eds.) (1995). *Life History and Narrative*. London: Routledge.

Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.) (2000). *Suomalainen elämäntutkimus*. Helsinki: Tammi.

Heikkinen, Hannu L. T. (2010). Narratiivinen tutkimus: Todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelvalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 143–159.

Heikkinen, Hannu L. T. & Huttunen, Rauno (2002). Tulla siksi mitä olen? Teoksessa Heikkinen, Hannu L. T. & Syrjälä, Leena (toim.). *Minussa elää monta tarinaa: Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 163–183.

Heikkinen, Hannu L. T. & Syrjälä, Leena (toim.) (2002). *Minussa elää monta tarinaa: Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Heikkinen, Kaija (1993). ”Sydämessä on tuskaa”: Puuttuvan läsnäolo naisten omaelämäkertoissa. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 213–234.

Heinonen, Sirkka (2010). Hidas elämä ja tulevaisuuden työ: Paradoksi vai potentiaali? *Futura* 29:1, 77–85.

Heinonen, Sirkka (2011). Slow Life ja etäisyyksien hallinta. *Futura* 29:3, 35–41.

Heiskala, Risto (1998). Modernisoitumisen seuraukset ja elämänpolitiikka: Giddensin 1990-luvun tuotanto. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.). Elämänpolitiikka. [Helsinki:] Gaudeamus, 110–127.

Heiskala, Risto (2003). Instituutiot, sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan rakenteellinen muutos. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.). Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 15–28.

Heiskala, Risto (2004). Toiminta, tapa ja rakenne: Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Heiskanen, Tuula; Korvajärvi, Päivi & Rantalaiho, Liisa (2008). Sukupuoli ja työ: Pysyvyyttä ja liikkahduksia. Teoksessa Heiskanen, Tuula; Leinonen, Minna; Järvensivu, Anu & Aho, Simo (toim.). Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen. Tampere: Tampere University Press, 109–134.

Heiskanen, Tuula; Leinonen, Minna; Järvensivu, Anu & Aho, Simo (toim.) (2008). Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen. Tampere: Tampere University Press.

Helkama, Klaus (2015). Suomalaisten arvot: Mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Helliwell, John & Wang, Shun (2014). Weekends and subjective well-being. *Social Indicators Research* 116:2, 389–407. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-013-0306-y>

Herzberg, Frederick; Mausner, Bernard & Snyderman, Barbara Bloch (1967). *The motivation to work*. 2nd edition. New York: Wiley.

Hilbrecht, Margo; Shaw, Susan M.; Johnson, Laura C. & Andrey, Jean (2013). Remixing work, family and leisure: Teleworkers' experiences of everyday life. *New Technology, Work and Employment* 28:2, 130–144. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/ntwe.12010>

Himanen, Pekka (2010). *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Helsinki: WSOY.

Hirsiaho, Anu; Jokinen, Eeva; Jakonen, Mikko & Sorainen, Antu (2011). Julma arki. *Tieteessä tapahtuu* 29:8, 8–14. <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/4638>

Hochschild, Arlie Russell (2001). *The time bind: When work becomes home and home becomes work*. 2nd Owl Books edition. New York: Henry Holt.

Hoikkala, Tommi & Paju, Petri (2008). Entä nuoremmat sukupolvet? Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina. Helsinki: Gaudeamus, 270–294.

Hoikkala, Tommi & Purhonen, Semi (2008). Suurten ikäluokkien ”tavallisten” jäsenten tyyppitarina. Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina, 51–67. Helsinki: Gaudeamus.

Holvas, Jakke & Vähämäki, Jussi (2005). *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos.

Horelli, Liisa (2011). Arjen näkymät globaalissa tulevaisuudessa. *Futura* 30:1, 87–91.

Hostetler, Andrew J.; Desrochers, Stephan; Kopko, Kimberly & Moen, Phyllis (2012). Marital and family satisfaction as a function of work-family demands and community resources: Individual- and couple-level analyses. *Journal of Family Issues* 33:3, 316–340. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0192513X11413877>

Houtsonen, Jarmo (1996a). Elämäkerrallisen koulutusidentiteetin kulttuurinen rakentuminen: Kahden saamelaisnaisen tapaukset. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). *Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 217–248.

Houtsonen, Jarmo (1996b). Koulutusidentiteetin kulttuurisen rakentumisen ainekset: Identiteettien tyypittelyt ja elämäkerralliset teemat. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). *Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 199–216.

Hunter, Albert & Brewer, John (2003). Multimethod research in sociology. Teoksessa Tashakkori, Abbas & Teddlie, Charles (eds.). *Handbook of mixed methods in social and behavioral research*. London: Sage, 577–594.

Huotelin, Hannu (1996). Menetelmällisiä lähtökohtia elämäkertatutkimukseen. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). *Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 13–42.

Huuhtanen, Pekka & Jurvansuu, Hanna (2006). Etätyö 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). *Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta*. [Helsinki]: Tilastokeskus, 37–48.

Hyvärinen, Matti (1998). Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.). *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.

Hyvärinen, Matti (2004). Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 41:4, 297–309.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.). *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, 189–222. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (1998). Johdanto. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.). *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 7–25.

Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) (1998). *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.

Håkansson, Kristina, & Isidorsson, Tommy (2015). Temporary agency workers – precarious workers? Perceived job security and employability for temporary agency workers and client organization employees at a Swedish manufacturing plant. *Nordic Journal of Working Life Studies* 5:4, 3–22. doi:<http://dx.doi.org/10.19154/njwls.v5i4.4841>

Häkkinen, Antti; Linnanmäki, Eila & Leino-Kaukiainen, Pirkko (2005). Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät. Teoksessa Karisto, Antti (toim.). *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 61–91.

- Häkkinen, Antti; Puuronen, Anne; Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni (2013). Sosiaalinen albumi: Elämäntavat sukupolvien murroksissa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Julkaisuja, 139. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Hämäläinen, Hans & Tanskanen, Antti (2010). Perhesukupolvet ja taloudellinen auttaminen: Suurten ikäluokkien lapsilleen ja vanhemmilleen antama tuki. *Janus* 18:4, 374–386.
- Hänninen, Vilma (2002). Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. 5. painos. Tampere : Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:951-44-5597-5>
- Hänninen, Vilma (2010). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 160–178.
- Härkönen, Juho (2004). Hyvinvointivaltio yhteiskunnallisena instituutiona. Teoksessa Kantola, Ismo; Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.). *Sosiologisia karttalehtiä*. 3. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino, 159–176.
- Häyrynen, Liisa (1988). Koulutetun naisen elämänselämä. *Naistutkimus* 1:1, 3–18.
- Häyrynen, Yrjö-Paavo (2001). Koulutus ja ammattiura. Teoksessa Lyytinen, Paula; Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.). *Näkökulmia kehityspsykologiaan*. 1.–5. painos. Helsinki: WSOY, 368–380.
- Idman, Mika (2012). Sukupolvien väliset palkkaerot ovat vähäisiä. *Hyvinvointikatsaus* 2012:1. http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_002.html
- Ilmarinen, Juhani (2000). Työikäiset ja elämänselämä. Teoksessa Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.). *Suomalainen elämänselämä*. Helsinki: Tammi, 173–193.
- Ilmonen, Kaj (1999). Työelämä ja tunteet. Teoksessa Näre, Sari (toim.). *Tunteiden sosiologia II: Historiaa ja sääntelyä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 299–324.
- Inglehart, Ronald (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (2000). Globalization and postmodern values. *The Washington Quarterly* 23:1, 215–228.
- Inglehart, Ronald (2006). Mapping global values. *Comparative Sociology* 5:2/3, 115–136.
- Inglehart, Ronald & Baker, Wayne (2000). Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review* 65:1, 19–51.
- Inglehart, Ronald & Norris, Pippa (2012). The four horsemen of the apocalypse: Understanding human security. *Scandinavian Political Studies* 35:1, 71–96.

Jallinoja, Riitta (1991). *Moderni elämä: Ajankuva ja käytäntö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jallinoja, Riitta (2000). *Perheen aika*. Helsinki: Otava.

Jallinoja, Riitta (2006). *Perheen vastaisku: Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Johansson Sevä, Ingemar & Öun, Ida (2015). Self-employment as a strategy for dealing with the competing demands of work and family? The importance of family/lifestyle motives. *Gender, Work & Organization* 22:3, 256–272. doi:10.1111/gwao.12076

Johnson, Monica Kirkpatrick; Sage, Rayna Amber & Mortimer, Jeylan (2012). Work values, early career difficulties, and the U.S. economic recession. *Social Psychology Quarterly* 75:3, 242–267.

Jokinen, Eeva (1996). *Väsynyt äiti: Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. [Helsinki]: Gaudeamus.

Jokinen, Eeva (2004). *Päiväkirjat tiedon lajina*. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.). *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 118–140.

Jokinen, Eeva (2005). *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Eeva (2010). Affektiivinen työ ja sukupuoli. *Kulttuurintutkimus* 27:2, 44–49.

Jokinen, Eeva (2013). Prekaari sukupuoli. *Naistutkimus* 26:1, 5–18.

Jokinen, Eeva; Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (2015). Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.). *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–30.

Jokinen, Eeva; Könönen, Jukka; Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (2011). ”Yrittäkää edes!”: Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto.

Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.) (2015). *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Jokinen, Pekka (2008). Riskiyhteiskunta nyt? Neljännesvuosisata Beckin aikalaisdiagnoosia. *Futura* 27:4, 17–25.

Jolkkonen, Arja; Koistinen, Pertti; Kurvinen, Arja; Lipiäinen, Liudmila; Nummi, Tapio & Virtanen, Pekka (2016). Työura katkolla: Henkilöstövähennyksissä työpaikkansa menettäneiden ja toimipaikkoihin jääneiden työntekijöiden työmarkkinoille kiinnittyminen. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Työelämän tutkimuskeskus, Työraportteja 92/2016. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0023-4>

Julkunen, Raija (1992). Tunteeton työläinen. Kirja-arvostelu teoksesta ”Matti Kortteinen: Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona”. *Janus* 1, 95–98.

- Julkunen, Raija (2003). Hiipivä ja ryömivä: Pääoma valtaamassa hyvinvointivaltiota? Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.). Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 181–192.
- Julkunen, Raija (2005). ”Suurten ikäluokkien sankariteko”. Teoksessa Karisto, Antti (toim.). Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 273–297.
- Julkunen, Raija (2009). Uuden työn paradoksit: Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko (2002). Sukupuolijaot taloudellisessa nousussa. Teoksessa Piirainen, Timo & Saari, Juho (toim.). Yhteiskunnalliset jaot: 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 241–257.
- Julkunen, Raija; Nätti, Jouko & Anttila, Timo (2004). Aikanyrjähdys: Keskiluokka tietotyön puristuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Jyrkämä, Jyrki (2001). Aika tutkimuksessa ja elämänkulussa. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.). Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 117–157.
- Järvelä, Maria-Liisa (1996). "Why hath this lady writ her own life...?" : Auto/biography from feminist perspectives. Northern gender studies 2. [Oulu]: University of Oulu.
- Järvensivu, Anu (2010). Tapaus työelämä ja voiko sitä muuttaa? Tampere: Tampere University Press.
- Järvensivu, Anu (2014a). Johdanto. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 11–18.
- Järvensivu, Anu (2014b). Sukupolvet ja avainkokemukset. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 19–34.
- Järvensivu, Anu (2014c). Työelämän muutokset, sukupolvet, miehet ja naiset. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 347–365.
- Järvensivu, Anu; Kokkinen, Lauri; Kasvio, Antti & Viluksela, Marja (2014). Changes at work: A challenge and an opportunity for well-being at work, careers and the quality of work life. Report for the international evaluation of the Finnish Institute of Occupational Health (FIOH). [Helsinki:] Finnish Institute of Occupational Health. http://www.ttl.fi/en/publications/Electronic_publications/Documents/Changes_at_Work.pdf
- Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014a). Hyvä vai huono työelämän tila ja tulevaisuus? Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 315–346.
- Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014b). Käytettyjen pärjäämisstrategioiden kirjo. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 113–140.

Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014c). Pärjääkö menestyvä nainen? Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 260–293.

Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014d). Pärjäämisstrategiat muutosten osana. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 96–112.

Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014e). Pärjäämisstrategioiden käytössä näkyvät sukupolvien aallot ja ketjut. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 141–152.

Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014f). Saadaanko työltä sitä, mitä sille annetaan? Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 294–314.

Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto (2014g). Työelämän sukupolvien tärkeimmät muutoskokemukset ja pärjäämisstrategiat. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 175–201.

Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (2014). Sukupolvi profiilit. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 202–259.

Järvensivu, Anu & Syrjä, Sanna (2014). BB-X-Y, mutta miksi? Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 35–59.

Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Sanna Syrjä (toim.) (2014). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. [Tampere]: Tampere University Press.

Kaasila, Raimo; Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) (2008). Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kaiser, Stephan; Ringlsetter, Max Josef; Eikhof, Doris Ruth & Cunha, Miguel Pina e (eds.) (2011). *Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals*. Heidelberg: Springer.

Kalleberg, Arne L. (2006/2008). Nonstandard employment relations and labour market inequality: Cross-national patterns. Teoksessa Grusky, David B. (ed.). *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. Boulder: Westview Press, 562–575.

Kalleberg, Arne L. (2013). Globalization and precarious work. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews* 42:5, 700–705. doi:10.1177/0094306113499536

Kangas, Olli (2003). Laman varjo ja nousun huuma: Suomalainen yhteiskunta 1990-luvun loppulla. Teoksessa Kangas, Olli (toim.). *Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 11–21.

Kangas, Olli (toim.) (2003). Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Kanniainen, Sari (2000). Paperille piirtyvä minä: Yksilön päiväkirjamerkintöjen, kirjeiden ja omaelämäkerran intertekstuaalisuus. *Elore* 7:2. http://www.elore.fi/arkisto/2_00/kan200.html

Kannisto-Karonen, Tuija (2015). Urana työllistyminen. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, 414. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6325-6>

Kansanen, Pentti & Uusikylä, Kari (toim.) (2004). Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kantola, Ismo; Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.) (2004). Sosiologisia karttalehtiä. 3. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Karisto, Antti (1998). Pirstoutuvan elämän politiikka. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.). Elämänpolitiikka. [Helsinki:] Gaudeamus, 54–75.

Karisto, Antti (2005). Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.). Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 17–58.

Karisto, Antti (toim.) (2005). Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino.

Kasvio, Antti (2008). Työn muutos uuden teollisen vallankumouksen kynnyksellä. Teoksessa Heiskanen, Tuula; Leinonen, Minna; Järvensivu, Anu & Aho, Simo (toim.). Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen. Tampere: Tampere University Press, 149–162.

Kasvio, Antti (2010). Hyvinvoinnin perustan murenemisestä ja kestäväan työelämään. *Futura* 29:1, 35–46.

Kasvio, Antti (2014). Kestävä työ ja hyvä elämä. [Helsinki]: Gaudeamus.

Kauppila, Juha (1996). Koulutus elämäkulun rakentajana. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 45–108.

Kauppila, Juha (1998). Mitä koulutussukupolvet kertovat suomalaisesta oppimisyhteiskunnasta? *Nuorisotutkimus* 16:2, 42–45.

Kauppila, Juha (2002). Sukupolvet, koulutus ja oppiminen: Tulkintoja koulutuksen merkityksestä elämäkulun rakentajana. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, 78. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kauppila, Juha & Hartikainen, Esko (2012). Sukupolvien vuodenaajat: Suomalainen elämäkulku ja sukupolvikonfliktit hyvinvointivaltiossa. *Aikuiskasvatus* 32:3, 166–176.

Kauppila, Juha & Tuomainen, Anne (1996). Opettajat muutoksen tulkkeina: Kuinka kuvata opettajuuden rakentumista? Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 159–196.

Keinänen, Päivi & Sinivuori, Kalle (2010). Nuorten työllisyys ja työttömyys taantumassa. Työpoliittinen aikakauskirja 2010:4, 5–13.

Kevätsalo, Kimmo (2010). Työn tulevaisuus. Futura 29:1, 23–34.

Kiander, Jaakko (2002). Talouskasvu ja yhteiskunnalliset jaot. Teoksessa Piirainen, Timo & Saari, Juho (toim.). Yhteiskunnalliset jaot: 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 60–82.

Kiiski, Jouko (2011). Suomalainen avioero 2000-luvun alussa: Miksi avioliitto puretaan, miten ero koetaan ja miten siitä selviydytään? Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology, 15. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0422-5>

Kinnunen, Eeva-Liisa (1993). Läskiä kantapäissä: Huumori naisten omaelämäkerroissa. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 188–212.

Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (1996). Johdanto: Naiset ja miehet työelämässä. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.). Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 9–19.

Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) (1996). Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino.

Kinnunen, Sanna; Mäkikangas, Anne; Mauno, Saija & Rantanen, Johanna (2012). Työssä koetun tarmokkuuden, uupumusasteisen väsymyksen ja palautumisen väliset yhteydet työviikon aikana. Psykologia 47:2, 84–102.

Kivimäki, Riikka & Otonkorpi-Lehtoranta, Katri (2003). Pomot ja perheet: Työelämä ja perheiden hyvinvointi. Helsinki: Edita.

Knight, Peter T. (2008). Small-scale research. London: Sage.

Koivunen, Tuija; Ylöstalo, Hanna & Otonkorpi-Lehtoranta, Katri (2015). Informal practices of inequality in recruitment in Finland. Nordic Journal of Working Life Studies 5:3, 3–21.

Kok, Jan (2007). Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. Annales de démographie historique 113:1, 203–230. <http://www.cairn.info/revue-Annales-de-demographie-historique-2007-1-page-203.htm>

Konig, Cornelius J., & Guardia, Mariette. E. Caner de la (2014). Exploring the positive side of personal internet use at work: Does it help in managing the border between work and nonwork? Computers in Human Behavior 30, 355–360. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2013.09.021>

Kontula, Anna & Jakonen, Mikko (2008). Prekarisaatio ja työn tutkimuksen politiikat. Teoksessa Jokinen, Eeva & Eräsaari, Matti (toim.). Kurjan ääni: Osa 1, Yliopistotyöläiset. Juhlakirja Leena Eräsaarelle 31.12.2008, 46–66. <http://annakontula.fi/wp-content/uploads/2011/07/prekarisaatio-ja-tyon-tutkimuksen-politiikat.pdf> [Digitaalinen artikkeliversio, jossa painetusta julkaisusta erillinen sivunumerointi]

- Korhonen, Merja (1999). Isyyden muutos: Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, 39. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korkiakangas, Pirjo (2005). Muistoista tulkintaan: Muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.). Polkuja etnologian menetelmiin. Helsinki: Ethnos, 129–147.
- Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) (2005). Polkuja etnologian menetelmiin. Helsinki: Ethnos.
- Kortteinen, Matti (1982). Lähiö: Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä: Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998). Työtön: Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. 2. painos. Helsinki: Tammi.
- Koski-Heikkinen, Anne (2014). Ammatillisen opettajan identiteetti ja auktoriteetti: Ammatilliset opettajat ja opiskelijat ideaalia ammatillista opettajuutta etsimässä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Koskiaho, Briitta (2008). Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa: Palvelutalous ja sosiaalipolitiikka Englannissa, Ruotsissa ja Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Koskinen, Simo (2009). Erilaisia elämänkulkuja. Gerontologia 2:1, 30–32.
- Krahn, Harvey & Galambos, Nancy (2014). Work values and beliefs of 'generation X' and 'generation Y'. *Journal of Youth Studies* 17:1, 92–112. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/13676261.2013.815701>
- Kuivalainen, Susan & Niemelä, Mikko (2010). From universalism to selectivism: The ideational turn of the anti-poverty policies in Finland. *Journal of European Social Policy* 20:3, 263–276.
- Kujala, Jukka (2008). Miesopettaja itsenäisyyden ajan Suomessa elokuvan ja omaelämäkerran mukaan. *Acta Universitatis Ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium*, 97. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kumpulainen, Timo (toim.) (2014). Opettajat Suomessa 2013. Koulutuksen seurantaraportit 2014:8. Helsinki: Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/156282_opettajat_suomessa_2013.pdf
- Kurttila, Tuomas & Hoikkala, Tommi (2009). Esipuhe. Teoksessa Myllyniemi, Sami. Taidekohtia: Nuorisobarometri 2009. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 97. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja, 41. Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisosiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2009.pdf

Kurvinen, Heidi (2013). "En mä oo mies enkä nainen, mä oon toimittaja": Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvulla. *Acta Universitatis Ouluensis, B 11*. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526201702.pdf>

Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) (2000). *Ruumis, minä ja yhteisö: Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopion yliopiston selvityksiä, E. Yhteiskuntatieteet, 21. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. 2nd edition. Los Angeles: Sage.

Kylmäkoski, Merja (2012). Nomadinen pätkätyö nuoruuden elämänpoliittisena valintana. *Nuorisotutkimus* 30:4, 6–20.

Kyntäjä, Timo (2004). Yksilö ja yhteiskunta. Teoksessa Kantola, Ismo; Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.). *Sosiologia karttalehtiä*. 3. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino, 33–48.

Känsälä, Marja (2012). Työura ja parisuhde – erilliset yhdessä? Työn ja muun elämän yhteensovittaminen kahden uran pariskunnilla. *Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A, 7:2012*. Turku: [Turun yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-212-8>

Könönen, Jukka (2014). *Tilapäinen elämä, joustava työ: Rajat maahanmuuton ja työvoiman prekarisaation mekanismina*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 93. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1661-7>

Lammi-Taskula, Johanna; Salmi, Minna & Parrukoski, Sanna (2009). Työ, perhe ja tasa-arvo. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus* 2009:55. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Lammi-Taskula, Johanna; Suhonen, Anna-Stiina & Salmi, Minna (2004). Puolin ja toisin: Tukea yli sukupolvien. Teoksessa Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (toim.). *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, 97–112.

Laurijsen, Ilse & Glorieux, Ignace (2013). Career trajectories for women after childbirth: Job quality and work-family balance. *European Sociological Review* 29:3, 426–436. doi:<http://dx.doi.org/10.1093/esr/jcr082>

Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (2008). Työolojen kolme vuosikymmentä: Työolotutkimusten tuloksia 1977–2008. Helsinki: Tilastokeskus.

Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.) (2006). *Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta*. [Helsinki]: Tilastokeskus.

Lejeune, Philippe (2009). *On diary*. Edited by Popkin, Jeremy D. & Rak, Julie. Honolulu: University of Hawaii Press.

Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.) (2014). *Eriarvoisuuden rakenteet: Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Leon, Margarita & Migliavacca, Mauro (2013). Italy and Spain: Still the case of familistic welfare models? *Population Review* 52:1, 25–42. doi:<http://dx.doi.org/10.1353/prv.2013.0001>

Levitas, Ruth (2000). Discourses of risk and utopia. Teoksessa Adam, Barbara; Beck, Ulrich & Van Loon, Joost (eds.). *The risk society and beyond: Critical issues for social theory*. London: Sage, 198–210.

Liljeström, Marianne (toim.) (2004). *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.

Lingo, Elizabeth L. & Tepper, Steven J. (2013). Looking back, looking forward: Arts-based careers and creative work. *Work and Occupations* 40:4, 337–363. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0730888413505229>

Loukkola, Anna (2012). Lamavuonna 1992 tutkinnon suorittaneet työllistyivät huonosti. *Hyvinvointikatsaus* 2012:1. http://www.tilastokeskus.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_006.html?s=0

Luchman, Joseph; Kaplan, Seth & Dalal, Reeshad (2012). Getting older and getting happier with work: An information-processing explanation. *Social Indicators Research* 108:3, 535–552. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-011-9892-8>

Lyytinen, Paula; Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) (2001). *Näkökulmia kehityopsykologiaan*. 1.–5. painos. Helsinki: WSOY.

MacLeod, Jay (1987/2008). Ain't no makin' it: Leveled aspirations in a low-income neighborhood. Teoksessa Grusky, David B. (ed.). *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. Boulder: Westview Press, 528–542.

Makkonen, Anna (1993). “Lukijani, lähdetkö mukaani?”: Lajitietoisuus naisten omaelämäkerroissa. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–34.

Makkonen, Anna (1997). *Lukija, lähdetkö mukaani? Tutkielmia ja esseitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Makkonen, Anna & Ikonen, Teemu (toim.) (1999). *Karnevaali ja autiomaa: Kirjallisuustieteellisiä tutkielmia*. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen julkaisusarja, 1. Helsinki: Yliopistopaino.

Malinen, Kaisa (2011). Parisuhde pikkulapsiperheessä. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*, 426. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4514-5>

Malinen, Vuokko (2015). *Uuspari: Uusperheen parisuhde ja koulutuksellisen intervention mahdollisuudet sen tukemiseen*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology, 71. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1849-9>

Mamia, Tero (2009). Miten työhyvinvointi syntyy? Teoksessa Blom, Raimo & Hautaniemi, Ari (toim.). *Työelämä muuttuu, joustaako hyvinvointi?* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 20–55.

- Mannevuol, Mona (2011). Ja sit se työ tulis naiseksi? Prekaarit työmarkkinat ja sukupuoli. *Nais-tutkimus* 24:4, 47–52.
- Mannheim, Karl (1952/1968). *Essays on the sociology of knowledge*. Edited by Paul Kecskemeti. 4th impression. London: Routledge & Kegan Paul.
- Marin, Marjatta (2001a). Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 225–265.
- Marin, Marjatta (2001b). Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 17–48.
- Martin, Faith (2012). Perceptions of links between quality of life areas: Implications for measurement and practice. *Social Indicators Research* 106:1, 95–107. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-011-9795-8>
- Masuda, Aline & Sortheix, Florencia (2012). Work-family values, priority goals and life satisfaction: A seven year follow-up of MBA students. *Journal of Happiness Studies* 13:6, 1131–1144. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s10902-011-9310-6>
- May, Carl & Cooper, Andrew (1995). Personal identity and social change: Some theoretical considerations. *Acta Sociologica* 38:1, 75–85.
- Melin, Harri (2009). Luokat ja työt. Teoksessa Blom, Raimo & Hautaniemi, Ari (toim.). *Työ-elämä muuttuu, joutaako hyvinvointi?* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 56–77.
- Melin, Harri (2010). Tarvitaanko vielä luokkatutkimusta? Teoksessa Erola, Jani (toim.). *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki, Gaudeamus, 211–226.
- Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.) (2003). *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna (2012). Yhteistä aikaa etsimässä: Lapsiperheiden ajan-käyttö 2000-luvulla: *Perhebarometri 2011*. Väestötutkimuslaitos, Katsauksia E42. Helsinki: Väestöliitto.
- Miettinen, Arto (2006). Työhönsä erittäin tyytyväiset. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). *Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta*. [Helsinki]: Tilastokeskus, 275–291.
- Miettunen, Katja-Maria (2009). *Menneisyys ja historiakuva: Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkola, Henna (2002). *Sukupolvettomat? Nuoret ikäpolvensa kuvaajina*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Moreno, Luis & Mari-Klose, Pau (2013). Youth, family change and welfare arrangements: Is the South still so different? *European Societies* 15:4, 493–513. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14616696.2013.836400>

Morris, Martina & Western, Bruce (1999/2008). Inequality in earnings: Trends and implications. Teoksessa Grusky, David B. (ed.). Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective. Boulder, Westview Press, 61–66.

Mustosmäki, Armi; Anttila, Timo; Oinas, Tomi & Nätti, Jouko (2011). Job quality trends in Europe: Implications for work-life balance. Teoksessa Drobnič, Sonja & Guillen, Ana M. (eds.) Work-life balance in Europe: The role of job quality. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 17–41.

Myllyniemi, Sami (2004). Nuorisobarometri 2004. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 44. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö, 10–56. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Myllyniemi, Sami (2005). Nuorisobarometri 2005. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). Eri-laiset ja samanlaiset: Nuorisobarometri 2005. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 59. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 31. Helsinki: Opetusministeriö, 12–64. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Baro2005.pdf

Myllyniemi, Sami (2006). Nuorisobarometri 2006. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). Uskon asia: Nuorisobarometri 2006. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 67. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 34. Helsinki: Opetusministeriö, 14–89. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2006.pdf

Myllyniemi, Sami (2007). Perusarvot puntarissa: Nuorisobarometri 2007. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 79. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 37. Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2007.pdf

Myllyniemi, Sami (2008). Mitä kuuluu? Nuorisobarometri 2008. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 88. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 39. Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri2008.pdf

Myllyniemi, Sami (2009). Taidekohtia: Nuorisobarometri 2009. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 97. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 41. Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2009.pdf

Myllyniemi, Sami (2014). Tilasto-osio. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.). Vaikuttava osa: Nuorisobarometri 2013. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 145, verkkojulkaisuja, 71. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 50. [Helsinki]: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 9–99. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2014/02/Nuorisobarometri_2013_lowres1.pdf

Myllyniemi, Sami (2015). Tilasto-osio. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.) Ihmisarvoinen nuoruus: Nuorisobarometri 2014. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 159, verkkojulkaisuja, 83. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 51. [Helsinki]: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 11–124. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2015/03/Nuorisobarometri_2014_web.pdf

Myllyniemi, Sami (toim.) (2014). Vaikuttava osa: Nuorisobarometri 2013. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 145, verkkojulkaisuja, 71. Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja, 50. [Helsinki]: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2014/02/Nuorisobarometri_2013_lowres1.pdf

Myllyniemi, Sami (toim.) (2015). Ihmisarvoinen nuoruus: Nuorisobarometri 2014. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 159, verkkojulkaisuja, 83. Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja, 51. [Helsinki]: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2015/03/Nuorisobarometri_2014_web.pdf

Myrskylä, Pekka (2012). Alueellisten työmarkkinoiden muutos. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 2012:1. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Mäkelä, Jukka (1991). Sunnuntaina sataa aina: Tutkimus tilastollisen ajattelun siirtymisestä osaksi empiiristä sosiaalitutkimusta. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, 13. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Mäkelä, Jukka (1996). Menneisyyden nykyisyys: Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen. Acta Universitatis Lapponiensis, 13. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Mäkelä, Klaus (toim.) (1990). Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.

Mäkinen, Jarkko; Olkinuora, Erkki; Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.) (2006). Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mäntysaari, Mikko (1999). Arviointitutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa Eräsaari, Risto; Lindqvist, Tuija; Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.). Arviointi ja asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus, 54–68.

Määttänen, Kirsti (1993). Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 149–164.

Na Ayudhya, Uracha Chatrakul & Lewis, Susan (2011). From “balancers” to “integrators”? Young professionals talk about “work” and the rest of “life” in the UK. Teoksessa Kaiser, Stephan; Ringlsetter, Max Josef; Eikhof, Doris Ruth & Cunha, Miguel Pina e (eds.). Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals. Heidelberg: Springer, 47–63.

Narkaus, Pekka (2004). Koulutuksen tasa-arvon ilmeneminen koulutuksellisissa elämäkerroissa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Lapin läänissä. Acta Universitatis Lapponiensis, 69. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Nevitte, Neil & Kanji, Mebs (2008). Cleavages, value gaps and regime support: Evidence from Canada and 26 other Societies. Teoksessa Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.). Changing values, persisting cultures: Case studies in value change. European Values Studies, Volume 12. Leiden: Brill, 45–73.

Niemelä, Jukka (2014). Opiskelua työn ja perheen siivittämänä vai ristipaineessa? Työelämän tutkimus 12:2, 137–156. http://www.tyoelamantutkimus.fi/wp-content/uploads/2014/10/pdf-2_2014.pdf

- Niemi, Iris (1985). Harrastemittareiden luotettavuus. Tutkimuksia 117. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nieminen, Iris; Rantanen, Johanna; Hietalahti, Merja & Kokko, Katja (2014). Heijastavatko työn ja perheen yhteensovittamisen kokemukset yksilön elämänarvoja? Työelämän tutkimus 12:2, 116–136. http://www.tyoelamantutkimus.fi/wp-content/uploads/2014/10/pdf-2_2014.pdf
- Nikander, Pirjo (2010). Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 432–445.
- Nikula, Jouko & Melin, Harri (2003). Johdanto. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.). Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 7–10.
- Nirkko, Juha (2001). Saatteeksi. Teoksessa Nirkko, Juha (toim.) Suomalaisen päivä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–12.
- Nirkko, Juha (2014). Arkistotutkija, Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki. Henkilökohdainen tiedonanto, keskustelu 9.4.2014.
- Nirkko, Juha (toim.) (2001). Suomalaisen päivä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Noon, Mike & Blyton, Paul (1997). The realities of work. Basingstoke: Macmillan.
- Norkola, Tero (1995). ”Tavallisten ihmisten” päiväkirjat: Merkintöjä kirjallisuuden marginaalista. Teoksessa Makkonen, Anna & Ikonen, Teemu (toim.). Karnevaali ja autiomaa: Kirjallisuustieteellisiä tutkielmia. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen julkaisusarja, 1. Helsinki: Yliopistopaino, 111–134.
- Noro, Arto. (2000). Aikaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. Sosiologia 37:4, 321–329.
- Nousiainen, Jaakko (1998). Suomen poliittinen järjestelmä. 10. uudistettu laitos. Helsinki: WSOY.
- Nummenmaa, Anna Raija & Kasurinen, Helena (1995). Ammatti, sukupuoli ja elämänkulun muotoutuminen. Kasvatus: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 26:2, 126–137.
- Nurmi, Jan-Erik (2001). Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehiä. Teoksessa Lyytinen, Paula; Korhokangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.). Näkökulmia kehityspsykologiaan. 1.–5. painos. Helsinki: WSOY, 256–274.
- Nurmi, Jan-Erik & Salmela-Aro, Katariina (2000). Ihmisen psykologinen kehitys ja elämänkulku. Teoksessa Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.). Suomalainen elämänkulku. Helsinki: Tammi, 86–98.
- Näre, Lena (2012). Hoivatyön uudet paradoksit. Niin & näin 19:1, 92–96. <http://www.netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn121-17.pdf>
- Näre, Sari (toim.) (1999). Tunteiden sosiologiaa II: Historiaa ja sääntelyä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Närvi, Johanna (2014a). Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus. Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut. Tutkimus 122. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-104-4>

Närvi Johanna (2014b). Äidit kotona ja työssä. Perhevapaavalinnat, työtilanteet ja hoivaihanteet. Yhteiskuntapolitiikka 79:5, 543–552. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014110345996>

Nätkin, Ritva (1986). Naisten vastuun ja kotien ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.). Miesten tiede, naisten puuhut: Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Tampere: Vastapaino, 156–180.

Nätkin, Ritva (1993). Äitiys ja sukupuolten väliset suhteet. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 165–187.

Nätti, Jouko; Väisänen, Mia & Anttila, Timo (2006). Ansiotyö kotona. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta. [Helsinki]: Tilastokeskus, 73–91.

Ojala Satu; Kauhanen Merja & Nätti Jouko (2014). Osa- ja määräaikatyön monet muodot ja työn laatu. Talous & Yhteiskunta 42:3, 36–41. <http://www.labor.fi/ty/tylehti/ty/ty32014/pdf/ty32014OjalaKauhanenNatti.pdf>

Ojala, Satu; Nätti, Jouko & Anttila, Timo (2014). Informal overtime at home instead of telework: Increase in negative work-family interface. International Journal of Sociology and Social Policy 34:1–2, 69–87. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/IJSSP-03-2013-0037>

Ojala, Satu; Nätti, Jouko & Kauhanen, Merja (2015). Työn laatu ja myöhempi työura osa- ja määräaikaisessa työssä: Työsuojelurahaston tutkimushanke 2013–2014, loppuraportti. Työraportteja / Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, työelämän tutkimuskeskus, 125. [Tampere]: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9764-3>

Ojala, Satu & Pyöriä, Pasi (2016). Työelämän murrokset ja tilastojen sanoma. <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2016/04/05/tyoeelaemaen-murrokset-ja-tilastojen-sanoma.html>

Oksanen, Atte (2006). Haavautuva minuus: Väkivallan barokki kontrolliyhteiskunnassa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja, 68. Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/urn:isbn:951-44-6755-8>

Ollaranta, Marjakaisa (2010). Saatteeksi. Teoksessa Ollaranta, Marjakaisa (toim.). Ihan hyvä maanantaiksi: Suomalaisen päivä 2.2.2009. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–14.

Ollaranta, Marjakaisa (toim.) (2010). Ihan hyvä maanantaiksi: Suomalaisen päivä 2.2.2009. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Olsthoorn, Martin (2014). Measuring precarious employment: A proposal for two indicators of precarious employment based on set-theory and tested with Dutch labor market-data. Social Indicators Research 119:1, 421–441. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-013-0480-y>

Paananen, Soili (2008). Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Kaasila, Raimo; Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.). *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 19–39.

Paavola, Sami (1998). Abduktivistinen salapoliisimetodologia: Esimerkkinään Semmelweisin lapsivuodekuumetutkimukset. *Ajatus* 55, 211–239.

Paju, Petri (2004). Nuorisobarometri ja hyvinvointivaltioasenteet. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja, 44. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö, 71–81. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Palfrey, John & Gasser, Urs (2008). *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. New York: Basic Books.

Parvikko, Olavi (2006). Työpaikkakiusaamista lisäävät ja ehkäisevät käytännöt. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). *Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta*. [Helsinki]: Tilastokeskus, 135–154.

Patomäki, Heikki (2007). Globaali uusliberalismi Suomen näkökulmasta. <http://www.maailmantalous.net/?q=fi/node/187>

Peltokoski, Jukka (2012). Luokka luokkaa vastaan. *Niin & näin* 19:1, 98–101. <http://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn121-18.pdf>

Pendleton, Victoria E. & Chatman, Elfreda A. (1998). Small world lives: Implications for the public library. *Library Trends* 46: 4, 732–751. https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8179/librarytrendsv46i4j_opt.pdf?sequence=1

Perkiö, Mikko (toim.) (2009). *Perspectives to global social development*. Tampere: Tampere University Press.

Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (eds.) (2008). *Changing values, persisting cultures: Case studies in value change*. European Values Studies, Volume 12. Leiden: Brill.

Piela, Ulla (toim.) (1993). *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pietilä, Ilkka (2010). Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi: Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*, 212–241. Tampere: Vastapaino.

Piirainen, Timo & Saari, Juho (toim.) (2002). *Yhteiskunnalliset jaot: 1990-luvun perintö?* Helsinki: Gaudeamus.

Pohjola, Kirsi (1999/2014). *Naisten salaiset maailmat*. SoPhi: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen julkaisusarja, [39]. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5895-4>

- Polkinghorne, Donald E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (eds.). *Life history and narrative*. London: Routledge, 5–24.
- Popkin, Jeremy D. (2009). Philippe Lejeune, explorer of the diary. Teoksessa Lejeune, Philippe. *On diary*. Edited by Popkin, Jeremy D. & Rak, Julie. Honolulu: University of Hawaii Press, 1–15.
- Prensky, Marc (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon* 9:5, 1–6. <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- Puig-Barrachina, Vanessa; Vanroelen, Christophe; Vives, Alejandra; Martínez, José Miguel; Muntaner, Carles; Levecque, Katia; Benach, Joan & Louckx, Fred (2014). Measuring employment precariousness in the European Working Conditions Survey: The social distribution in Europe. *Work* 49:1, 143–161. DOI 10.3233/WOR-131645
- Pulkkinen, Lea (1998). Kehityopsykologinen tieto ja tulevaisuuden kohtaaminen. *Futura* 17:4, 55–63.
- Purhonen, Semi (2005). Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suuren ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.). *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 222–269.
- Purhonen, Semi (2008a). Johdanto: Suuret ikäluokat sukupolvena? Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 9–30.
- Purhonen, Semi (2008b). Sukupolvikokemukset ja sukupolvitietoisuus suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 156–184.
- Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi (2008). Anti-60-lukulaisten tyyppitarina. Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 185–193.
- Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (2008). Suuret ikäluokat ja elämän käännekohtat. Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 33–50.
- Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) (2008). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.
- Puuronen, Anne (2013). 1990-luvun lamasukupolvi työnteossa. Teoksessa Häkkinen, Antti; Puuronen, Anne; Salasuo, Mikko & Ojajarvi, Anni. *Sosiaalinen albumi: Elämäntavat sukupolvien murroksissa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Julkaisuja, 139. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 181–195.
- Pyöriä, Pasi (2003). Eriarvoinen tietoyhteiskunta. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.). *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 193–206.

Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu (2012). Työn prekarisaatio ja kasautuva epävarmuus. *Hallinnon tutkimus* 31:3, 171–188.

Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu (2016a). Nuorten työasenteet puntarissa: Eroaako Y-sukupolvi edeltäjistään? *Yhteiskuntapolitiikka* 81:1, 31–42.

Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu (2016b). Prekaarin palkkatyön yleisyys: Liioitellaanko työelämän epävarmuutta? *Sosiologia* 53:1, 45–63.

Pyöriä, Pasi; Saari, Tiina; Ojala, Satu & Siponen, Katri (2013). Onko Y-sukupolvi toista maata? Nuorten työorientaatio 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla. *Hallinnon tutkimus* 32:3, 197–212.

Pärnänen, Anna (2011). Ikäyrjintä työelämässä – organisaatiotason näkökulma. *Talous & yhteiskunta* 39:3, 54–60. <http://www.labour.fi/ty/tylehti/ty/ty32011/pdf/ty32011Parnanen.pdf>

Pärnänen, Anna (2015a). Työn tekemisen tavat 2000-luvulla: tapahtuiko rakenteellisia muutoksia? *Työelämän tutkimus* 13:3, 242–250.

Pärnänen, Anna (2015b). Työvoimatutkimus 2014: Palkansaajien nollatuntisopimukset. Helsinki: Tilastokeskus. http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2014/13/tyti_2014_13_2015-03-05_fi.pdf

Pärnänen, Anna & Sutela, Hanna (2014). Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloyits_201400_2014_12305_net.pdf

Pöysä, Jyrki (2006). Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.). *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–244.

Pöysä, Jyrki (2010). Asemointinäkökulma haastattelujen kerronnallisuuden tarkastelussa. Teoksessa Ruusuvoori Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.). *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 153–179.

Rafnsdottir, Gudbjorg Linda & Heijstra, Thamar M. (2013). Balancing work-family life in academia: The power of time. *Gender, Work and Organization* 20:3, 283–296. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0432.2011.00571.x>

Rahkonen, Keijo (1995). Elämäkerta: Tarua ja totta. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina; Hoikkala, Tommi; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.). *Kerro vain totuus: Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 142–156.

Rak, Julie (2009). Dialogue with the future: Philippe Lejeune's method and theory of diary. Teoksessa Lejeune, Philippe. *On diary*. Edited by Popkin, Jeremy D. & Rak, Julie. Honolulu: University of Hawaii Press, 16–26.

Rantalaiho, Liisa (toim.) (1986). *Miesten tiede, naisten puuhet: Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino.

Rantamaa, Paula (2001). Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 49–95.

- Rantanen, Johanna; Kinnunen, Ulla; Mauno, Saija & Tillemann, Kati (2011). Introducing theoretical approaches to work-life balance and testing a new typology among professionals. Teoksessa Kaiser, Stephan; Ringlstetter, Max Josef; Eikhof, Doris Ruth & Cunha, Miguel Pina e (eds.). *Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals*. Heidelberg: Springer, 27–46.
- Rautala, Helena (1993). Kieli: Kahle vai lakanaköysi. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 73–95.
- Reindl, Cornelia; Kaiser, Stephan & Stolz, Martin (2011). Integrating professional work and life: Conditions, outcomes and resources. Teoksessa Kaiser, Stephan; Ringlstetter, Max Josef; Eikhof, Doris Ruth & Cunha, Miguel Pina e (eds.). *Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals*. Heidelberg: Springer, 3–26.
- Repetti, Rena; Reynolds, Bridget & Sears, Meredith (2015). Families under the microscope: Repeated sampling of perceptions, experiences, biology, and behavior. *Journal of Marriage and Family* 77:1, 126–146. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/jomf.12143>
- Repo, Aila (2012). Uudet sukupolvet entistä koulutetuimpia. *Hyvinvointikatsaus* 2012:1. http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_009.html?s=0
- Rokkanen, Miikka & Uusitalo, Roope (2013). Changes in job stability: Evidence from lifetime job histories. *Finnish Economic Papers* 26:2, 36–55. http://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2014/09/fep22013_Rokkanen_Uusitalo.pdf
- Roos, J.P. (1985). *Elämäntapaa etsimässä*. Tutkijaliiton julkaisuja, 34. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. (1987). *Suomalainen elämä: Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roos, J.P. (1988). *Elämäntavasta elämäkertaan: Elämäntapaa etsimässä 2*. [Helsinki]: Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. (1994). *Hyvinvoinnin kurjuus: Virkaanastujaisluento Helsingin yliopistossa 13.4.1994*. *Janus* 2:2, 187–192.
- Roos, J.P. (1998). *Mitä on elämänpolitiikka? Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.). Elämänpolitiikka*. [Helsinki:] Gaudeamus, 20–33.
- Roos, J.P. & Haavio-Mannila, Elina (2008). *Missä he ovat nyt? 60- ja 70-lukulaiset aktivistit 2000-luvulla*. Teoksessa Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 233–269.
- Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) (1998). *Elämänpolitiikka*. [Helsinki:] Gaudeamus.
- Ross, Andrew (2009). *Nice work if you can get it: Life and labour in precarious times*. New York: New York University Press.
- Rouhelo, Anne (2006). Akateemisten suorat ja polveilevat urapolut. Teoksessa Mäkinen, Jarkko; Olkinuora, Erkki; Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.). *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 121–138.

Ruoholinna, Tarita (2009). Ikääntyvät työelämässä: Päihittääkö nuoruus ja koulutus aikuisuuden ja kokemuksen? Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, 288. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4119-3>

Ruotsalainen, Maarit & Kinnunen, Ulla (2013). Psykologinen sopimus ja hyvinvointi pysyvillä ja määräaikaikaisilla yliopistotyöntekijöillä. Työelämän tutkimus 11:1, 1–18. http://www.tyoelamantutkimus.fi/wp-content/uploads/2015/04/Tyoelaman_tutkimus_2013-1.pdf

Ruusuvuori, Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) (2010). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 9–36.

Ruusuvuori, Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) (2010). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005). Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Räikkönen, Eija (2013). Riippuuko kaikki ajoittumisesta? Psykologia 48:4, 296–300.

Räsänen, Pekka (2000). Postmoderni yhteiskunta: Teoreettisena ideana ja empiirisenä ongelmana. Lisensiaatintutkielma. Turun yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Sosiologian laitos. [Turku:] Turun yliopisto.

Räsänen, Pekka (2003a). Eksistentiaalinen ja ontologinen epävarmuus: Riskiyhteiskunnan yksilölliset ja rakenteelliset ulottuvuudet. Teoksessa Kangas, Olli (toim.). Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 23–48.

Räsänen, Pekka (2003b). In the twilight of social structures: A mechanism-based study of contemporary consumer behaviour. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis, Sarja B, 263, Humaniora. Turku: Turun yliopisto.

Rönkä, Anna; Kinnunen, Ulla & Sallinen, Marjukka (2004). Päiväkirjamenetelmä perhepsykologisessa tutkimuksessa. Psykologia 39:3, 234–243.

Rönkä, Anna; Sevón, Eija; Malinen, Kaisa & Salonen, Eija (2014). An examination of nonresponse in a study on daily family life: I do not have time to participate, but I can tell you something about our life. International Journal of Social Research Methodology 17:3, 197–214. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/13645579.2012.729401>

Rönkä, Anna; Malinen, Kaisa ja Lämsä, Tiina (toim.) (2009). Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006). KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelma-opetus/>

Saarela, Pekka (2004). Nuorisobarometrit vuosina 1994–2002. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja, 44. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö, 113–135. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Saarelma-Thiel, Tiina & Wallin, Marjo (2012). Aina on oikea ikä vaihtaa suuntaa: Työpaikka tukee työuran siirtymävaiheissa. *Aikuiskasvatus* 32:3, 217–220.

Saarenheimo, Marja (1991). Elämäkertatutkimuksen eilistä ja nykypäivää: J.P. Roosin haastattelu. *Gerontologia* 5:4, 310–315.

Saarenheimo, Marja (1997). Jos etsit kadonnutta aikaa. Tampere: Vastapaino.

Saarenheimo, Marja; Pietilä, Minna & Raitakari, Sari (2011). Elämänkulku ja ikäpolvet. *Gerontologia* 25:3, 197–199.

Saari, Tiina (2015). Psykologiset sopimukset ja organisaatioon sitoutuminen tietotyössä. *Työelämän tutkimus* 13:2, 146–150.

Saari, Tiina & Ojala, Satu (2011). Ikä, sitoutuminen ja tehtävien haasteet – Uskomuksia ja kokemuksia tietotyöstä. *Työelämän tutkimus* 9:3, 241–255. http://pro.tsv.fi/tetu/tt/TET_3-2011_verkkoversio.pdf

Saarikallio-Torp, Miia & Haataja, Anita (2016). Isien vanhempainvapaiden käyttö on yleistynyt: Ketkä isistä vapaita käyttävät ja ketkä eivät? Teoksessa Haataja, Anita; Airio, Ilpo; Saarikallio-Torp, Miia & Valaste, Maria (toim.). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 80–115. <http://hdl.handle.net/10138/163822>

Saastamoinen, Mikko (2000). Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.). *Ruumis, minä ja yhteisö: Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopion yliopiston selvityksiä, E. Yhteiskuntatieteet, 21. Kuopio: Kuopion yliopisto, 133–160.

Salin, Milla (2015). Äitien työaikamallit Euroopassa. *Työelämän tutkimus* 13:2, 140–145.

Salin, Milla; Hakovirta, Mia & Ylikännö, Minna (2016). Suhtautuminen ansaitsija-hoivaajamalleihin kuudessa Euroopan maassa. Teoksessa Haataja, Anita; Airio, Ilpo; Saarikallio-Torp, Miia & Valaste, Maria (toim.). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 200–225. <http://hdl.handle.net/10138/163822>

Salmela-Aro, Katariina (2005). Pitkittynyt nuoruus. *Psykologia* 40:2, 194–197.

Salmela-Aro, Katariina (2006). Päivittäiset menetelmät. *Psykologia* 41:2, 143.

Salmela-Aro, Katariina (2008). Motivaatio ja hyvinvointi elämän siirtymissä. *Psykologia* 43:5, 374–379.

Salmela-Aro, Katariina (2012). Aikuisuuden siirtymät ja hyvinvointi. *Psykologia* 47:1, 72.

Salmi, Minna (2004). Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (toim.). *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 11–28.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2011). Job quality, work-family tensions and well-being: The Finnish case. Teoksessa Drobníč, Sonja & Guillen, Ana M. (eds.) *Work-life balance in Europe: The role of job quality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 120–146.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (toim.) (2004). Puhelin, mummo vai joustava työ-aika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Salmi, Minna; Lammi-Taskula, Johanna & Närvi, Johanna (2009). Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ- ja yrittäjyys, 2009:24. [Helsinki]: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Salmi, Minna; Lammi-Taskula, Johanna & Närvi, Johanna (2015). Perhevapaat, talous ja sukupuolten tasa-arvo. Sukupuolentutkimus 28:2, 34–38.

Salmi, Minna & Närvi, Johanna (2014). Perhepoliittiset uudistukset ja pienten lasten vanhempien mielipiteet. Yhteiskuntapolitiikka 79:4, 413–423. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014090444487>

Salminen, Simo (2011). Työ ja perhe-elämä tukevat toisiaan. Psykologia 46:4, 286.

Salo, Ulla-Maija (2008). Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus. Teoksessa Kaasila, Raimo; Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.). Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 69–104.

Saloniemi, Antti & Virtanen, Pekka (2008). Joustavan huomisen varjossa? Teoksessa Heiskanen, Tuula; Leinonen, Minna; Järvensivu, Anu & Aho, Simo (toim.). Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen. Tampere: Tampere University Press, 78–108.

Saloniemi, Antti & Väisänen, Anna (2012). Epävarmuuden merkitykset ja turvallisuuden ehdot muuttuvassa työ-elämässä. [Helsinki: Työsuojelurahasto.] <https://www.tsr.fi/documents/20181/40645/110100Loppuraportti.pdf/3c93499b-7635-47d7-ab88-7da0527f0a8b>

Sandberg, Jonathan; Harper, James; Hill, Jeffrey; Miller, Richard; Yorgason, Jeremy & Day, Randal (2013). "What happens at home does not necessarily stay at home": The relationship of observed negative couple interaction with physical health, mental health, and work satisfaction. *Journal of Marriage and Family* 75:4, 808–821. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/jomf.12039>

Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2001). Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino.

Sarpila, Outi; Räsänen, Pekka; Erola, Jani; Kekki, Joonas & Pitkänen, Karoliina (2010). Working papers in economic sociology: Suomi 2009: Tutkimusseloste ja aineistojen 1999–2009 vertailua. Working Papers in Economic Sociology II. Turku: Turun yliopisto.

Savioja, Hannele; Karisto, Antti; Rahkonen, Ossi & Hellsten, Katri (2000). Suurten ikäluokkien elämäntilanne. Teoksessa Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.). Suomalainen elämäntilanne. Helsinki: Tammi, 58–73.

Schaufeli, Wilmar B. & Bakker, Arnold B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior* 25:3, 293–315.

Schutz, Alfred (1964). *Collected papers II: Studies in social theory*. *Phaenomenologica: Collection publiée sous le patronage des centres d'archives – Husserl 15*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Scott, Alan (2000). Risk society or angst society? Two views of risk, consciousness and community. Teoksessa Adam, Barbara; Beck, Ulrich & Van Loon, Joost (eds.). *The risk society and beyond: Critical issues for social theory*. London: Sage, 33–46.

Scott, John & Marshall, Gordon (2009). Value. Teoksessa *A Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.

Sejbaek, Camilla S.; Nexø, Mette A. & Borg, Vilhelm (2013). Work-related factors and early retirement intention: A study of the Danish eldercare sector. *European Journal of Public Health* 23:4, 611–616. doi:<http://dx.doi.org/10.1093/eurpub/cks117>

Sennett, Richard (2002). *Työn uusi järjestys: Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Tampere: Vastapaino.

Sennett, Richard (2007). *Uuden kapitalismin kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.

Sias, Patricia M. & Cahill, Daniel J. (1998). From coworkers to friends: The development of peer friendships in the workplace. *Western Journal of Communication* 62:3, 273–299. doi:10.1080/10570319809374611

Sias, Patricia M.; Pedersen, Hannah; Gallagher, Erin B. & Kopaneva, Irina (2012). Workplace friendship in the electronically connected organization. *Human Communication Research* 38:3, 253–279. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2958.2012.01428.x>

Sihto, Tiina (2015). Choosing to work? Mothers return-to-work decisions, social class, and the local labor market. *Nordic Journal of Working Life Studies* 5:3, 23–40.

Siisiäinen, Martti; Kankainen, Tomi & Luhtakallio, Eeva (2014). Työttömien liike. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.). *Eriarvoisuuden rakenteet: Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 52–90.

Siivonen, Päivi (2012). Ikä ja koulutettavuuden dilemmat viisikymppisten ja kuusikymppisten naisten kerronnassa. *Aikuiskasvatus* 32:3, 190–200.

Siltala, Juha (1994). *Miehen kunnia: Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Helsinki: Otava.

Silvasti, Tiina; Lempiäinen, Kirsti & Kankainen, Tomi (2014). Eriarvoisuuden uudet paikat. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.). *Eriarvoisuuden rakenteet: Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 7–19.

Silvennoinen, Heikki (2013). Työn merkityksellisyys on työelämän laatua. *Aikuiskasvatus* 33:4, 250–251.

Simpura, Jussi (2012). Nuorten ja heidän vanhempiensa sukupolvet ja käsitykset mielipiteiden keskinäisestä samanlaisuudesta. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.). *Monipolvinen hyvinvointi: Nuorisobarometri 2012*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 127, verkkojulkaisuja, 53. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja, 46. [Helsinki]: Opetus-

ja kulttuuriministeriö, 201–205. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2012_Verkkojulkaisu.pdf

Smeaton, Deborah & White, Michael (2016). The growing discontents of older British employees: Extended working life at risk from quality of working life. *Social Policy and Society* 15:3, 369–385. doi:<http://dx.doi.org/10.1017/S1474746415000366>

Soininen, Tiina (2015a). Changing expectations and realities of employment stability: Longitudinal analysis of tenures in Finland. Publications of the University of Eastern Finland, 102. Joensuu: University of Eastern Finland.

Soininen, Tiina (2015b). Työn vakaus suomalaisessa työelämän tutkimuksessa. *Työelämän tutkimus* 13:3, 231–238.

Sortheix, Florencia M.; Chow, Angela & Salmela-Aro, Katariina (2015). Work values and the transition to work life: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior* 89, 162–171. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2015.06.001>

Stam, Kirsten; Verbakel, Ellen & Graaf, Paul de (2013). Explaining variation in work ethic in Europe. *European Societies* 15:2, 268–289. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14616696.2012.726734>

Stam, Kirsten; Verbakel, Ellen & Graaf, Paul de (2014). Do values matter? The impact of work ethic and traditional gender role values on female labour market supply. *Social Indicators Research* 116:2, 593–610. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-013-0287-x>

Suikkanen, Asko; Martti, Sirpa & Huilaja, Heikki (2006). Nuorten aikuisten elämäntilanne ja sosiaaliset valinnat. Teoksessa Mäkinen, Jarkko; Olkinuora, Erkki; Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.). Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 103–120.

Sullivan, Oriël; Billari, Francesco & Altintas, Evrim (2014). Fathers' changing contributions to child care and domestic work in very low-fertility countries: The effect of education. *Journal of Family Issues* 35:8, 1048–1065. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0192513X14522241>

Sundholm, Lars (2000). Itseohjautuvuus organisaatiomuutoksessa. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*, 172. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5372-0>

Suomalaisen päivä 2.2.2009 -kirjoituskilpailu (2008). *Pirta* 2008:4, 35.

Suoranta, Anu (2009). Halvennettu työ: Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä. Tampere: Vastapaino.

Sutela, Hanna (2006). Työsuhteen määräaikaisuuden kokeminen. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta. [Helsinki]: Tilastokeskus, 223–247.

Sutela, Hanna & Lehto, Anna-Maija (2014). Työolojen muutokset 1977–2013. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloytmv_197713_2014_12309_net.pdf

Syrjä, Sanna; Nikkanen, Risto; Uosukainen, Katja & Järvensivu, Anu (2014). Aineiston kuvailu. Teoksessa Järvensivu, Anu; Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.). Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Tampere: Tampere University Press, 66–78.

Syrjälä, Leena (1994). Tapaustutkimus opettajan ja tutkijan työvälineenä. Teoksessa Syrjälä, Leena; Ahonen, Sirkka; Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 10–66.

Syrjälä, Leena (2010). Elämäkerrat ja elämäntarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 247–258.

Syrjälä, Leena; Ahonen, Sirkka; Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (1994). Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.

Säntti, Janne (2004). Elämäntarinoiden tuottaminen ja tulkitseminen. Teoksessa Kansanen, Pentti & Uusikylä, Kari (toim.). Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät. Jyväskylä: PS-kustannus, 179–202.

Säntti, Janne (2007). Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin: Opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä Suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa. Kasvatustieteiden tutkimuksia 31. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Tanskanen, Antti (2012). Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tashakkori, Abbas & Teddlie, Charles (eds.) (2003). Handbook of mixed methods in social and behavioral research. London: Sage.

Taskila-Rissanen, Merja; Mauno, Saija; Ruokolainen, Mervi & Rantanen, Marika (2013). Auttavatko delegointi ja priorisointi työ–perhe-ristiriitatilanteessa? Suorat ja puskuroivat yhteydet työ–perhe-rikastuttamisen kokemuksiin hoito- ja palvelualalla. *Psykologia* 48:2, 102–123.

Thompson, Paul & McHugh, David (2002). Work organisations: A critical introduction. 3rd edition. London: MacMillan.

Tigerstedt, Christoffer (1990). Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.). Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 99–113.

Tilastokeskus (2009a). Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus, helmikuu 2009. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus (2009b). Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus, marraskuu 2009, 2.2 Työttömyysaste ja työttömyysasteen trendi. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tyti/2009/11/tyti_2009_11_2009-12-22_kuv_004_fi.html

Tilastokeskus (2014). Suomen virallinen tilasto: Työolotutkimus. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/tyoolot/index.html>

Tilastokeskus (2016a). Suomen virallinen tilasto: Opintojen kulku. Helsinki: Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/til/opku/2014/opku_2014_2016-03-17_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2016b). Tietoa tilastoista > Luokitukset > Henkilöluokitukset. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/meta/luokitukset/index_henkilo.html

Tilastokeskus (2016c). Tietoa tilastoista > Luokitukset > Henkilöluokitukset > Koulutusluokitus 2011, koulutusaste > Luokituksen kuvaus > koulutusasteiden määrittely > Koulutusastejaoittelu – määritelmät http://www.stat.fi/meta/luokitukset/_linkki/koulustem.html

Toikka, Kari (1992). Rautahäkki: miten se rakennetaan ja puretaan. Työelämän tutkimus 3:4, 35–39.

Toivonen, Timo (2003). Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.). Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 109–120.

Toivonen, Timo & Räsänen, Pekka (2004). Kulutus ja elämäntapa. Teoksessa Kantola, Ismo; Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.). Sosiologia karttalehtiä. 3. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino, 121–138.

Treiber, Linda A. & Davis, Shannon N. (2012). The role of 'workplace family' support on worker health, exhaustion and pain. *Community, Work & Family* 15:1, 1–27. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/13668803.2011.580123>

Troup, Carolyn & Rose, Judy (2012). Working from home: Do formal or informal telework arrangements provide better work-family outcomes? *Community, Work & Family* 15:4, 471–486. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/13668803.2012.724220>

Tuohela, Kirsi (2000). Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/36137/diss2008tuohela.pdf?sequence=1>

Tuohinen, Titta (2014). Nuorten työhalut hiipumassa? Mielikuvista ja niiden merkityksestä. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.) (2014). Vaikuttava osa: Nuorisobarometri 2013. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 145, verkkojulkaisuja, 71. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja, 50. [Helsinki]: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 133–138. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2014/02/Nuorisobarometri_2013_lowres1.pdf

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2013). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Tuominen, Eila; Forma, Pauli & Väänänen-Tomppo, Irma (2010). Yhteenveto. Teoksessa Tuominen, Eila; Takala, Mervi & Forma, Pauli (toim.). Työolot ja työssä jatkaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2010:2. Helsinki: Eläketurvakeskus, 133–142. <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/2015/10/tutkimus%20210.pdf>

Tuominen, Eila; Takala, Mervi; Ahonen, Kati & Karisalmi, Seppo (2010). Palkansaajien eläkeaikomukset 2000-luvulla. Teoksessa Tuominen, Eila; Takala, Mervi & Forma, Pauli (toim.). Työolot ja työssä jatkaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2010:2. Helsinki: Eläketurvakeskus, 91–132. <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/2015/10/tutkimus%20210.pdf>

Tuominen, Eila; Takala, Mervi & Forma, Pauli (toim.) (2010). Työolot ja työssä jatkaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2010:2. Helsinki: Eläketurvakeskus. <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/2015/10/tutkimus%20210.pdf>

Tuppurainen, Simo (2010). Nuorten asenteita työtä, työn sisältöä ja koulutusta kohtaan. Teoksessa Työpoliittinen aikakauskirja 2010:4. [Helsinki]: Työ- ja elinkeinoministeriö, 14–22.

Turpeinen, Merja & Toivanen, Minna (2008). Perhe työssä, työ perheessä: Työn ja perheen yhteensovittamisen rajat ja mahdollisuudet työorganisaatio toimijoiden, perheen ja sukupuolen näkökulmasta. Helsinki: [Työterveyslaitos].

Turunen, Teemu (2012). Työorientaatiot muutoksessa? Suomalaisten palkansaajien työhön ja organisaatioon sitoutuminen sekä työhön kohdistuvat odotukset eurooppalaisessa vertailussa. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6713-6>

Turunen, Teemu (2015). Onko Suomi "oleskeluyhteiskunta"? Työetiikka ja työn keskeisyys elämäalueena eurooppalaisessa vertailussa. Yhteiskuntapolitiikka 80:2, 107–120. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125914/turunen.pdf?sequence=2>

Uusiautti, Sam & Määttä, Kaarina (2012). The successful combination of work and family in Finland: The ability to compromise as a key factor. *Journal of Comparative Family Studies* 43:2, 151–163.

Wall, Sarah (2015). Dimensions of precariousness in an emerging sector of self-employment: A study of self-employed nurses. *Gender, Work and Organization* 22:3, 221–236. doi:<http://dx.doi.org/10.1111/gwao.12071>

Wallin, Outi (2010). Eri-ikäisten hyvinvointityöntekijöiden työhön sitoutumisen diskurssit. *Työelämän tutkimus* 8:3, 267–278. http://pro.tsv.fi/tetu/tt/Tt23_verkkoversio.pdf

van Dijck, José (2004). Composing the self: Of diaries and lifelogs. *Fibreculture Journal* 3. http://journal.fibreculture.org/issue3/issue3_vandijck.html

Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero (2006). Oppiminen ja identiteetti muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Mäkinen, Jarkko; Olkinuora, Erkki; Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.). Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–42.

Vatka, Miia (2005). Suomalaisten salatut elämät: Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Varje, Pekka (2014). ”Palvelukseen halutaan”: Työpaikkailmoitusten työntekijä. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.). Suomalainen työntekijä 1945–2013. Tampere: Vastapaino, 54–83.

Wass, Hanna & Torsti, Pilvi (2011). Limittyvät sukupolvet ja jaetut näkemykset: Suomalaiset yhteiskunnalliset sukupolvet ja sukupolvittaiset erot poliittisessa käyttäytymisessä. *Politiikka* 53:3, 167–184.

Watson, Tony J. (2003). *Sociology, work, and industry*. 4th edition. New York: Routledge.

Wattis, Louise; Standing, Kay & Yerkes, Mara (2013). Mothers and work-life balance: Exploring the contradictions and complexities involved in work-family negotiation. *Community, Work & Family* 16:1, 1–19. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/13668803.2012.722008>

Welzel, Christian & Inglehart, Ronald F. (2010). Agency, values, and well-being: A human development model. *Social Indicators Research* 97:1, 43–63. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s11205-009-9557-z>

Venäläinen, Juhana (2015). Yhteisen talous: Tutkimus jälkiteollisen kapitalismin kulttuurisesta sommittumasta. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology, 72. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1860-4>

Viherä, Marja-Liisa (2010). Työn yksilöllinen ja yhteisöllinen merkitys ihmiselle. *Futura* 29:1, 63–71.

Vilkko, Anni (1990). Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.). *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.

Vilkko, Anni (1997). *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vilkko, Anni (2000). Elämänkulku ja elämänkulkukerronta. Teoksessa Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.). *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Tammi, 74–85.

Wilska, Terhi-Anna (2004a). Johdanto. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 44. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö, 6–9. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Wilska, Terhi-Anna (2004b). Nuorten kollektiivinen sukupolvitietoisuus Nuorisobarometrin valossa. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.). *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 44. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö, 100–112. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Wilska, Terhi-Anna (toim.) (2004). *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 44. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja, 28. Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf

Wilska, Terhi-Anna (toim.) (2005). *Erilaiset ja samanlaiset: Nuorisobarometri 2005*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 59. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja, 31. Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Baro2005.pdf

Wilska, Terhi-Anna (toim.) (2006). *Uskon asia: Nuorisobarometri 2006*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 67. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja, 34.

Helsinki: Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2006.pdf

Wilson, William Julius (1999/2008). Jobless poverty: A new form of social dislocation in the inner-city ghetto. Teoksessa Grusky, David B. (ed.). *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. Boulder: Westview Press, 340–349.

Virtanen, Matti (1999). Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänkaari. *Sosiologia* 36:2, 81–94.

Virtanen, Matti (2001). *Fennomanian perilliset: Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: SKS/Stakes.

Virtanen, Matti (2005). Suuret ikäluokat sukupolvena. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 197–207.

Witting, Mika (2016). Suomalaisten keskimääräinen opiskeluaika. Sähköpostiviesti Tilastokeskuksen Koulutustilastojen vastuuhenkilöltä tekijälle 10.8.2016.

Woolfson, Charles; Fudge, Judy & Thornqvist, Christer (2014). Migrant precarity and future challenges to labour standards in Sweden. *Economic and Industrial Democracy* 35:4, 695–715. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0143831X13494249>

World Values survey 1996: Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD0153, versio 2.1 (2007-08-17). Espoo: Suomen Gallup [aineistonkeruu]. Espoo: Suomen Gallup & Helsinki: Valtioneuvoston kanslia [tuottajat]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2007. https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD0153?tab=summary&study_language=fi

World Values Survey 2000: Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD0154, versio 4.0 (2003-06-05). Espoo: Suomen Gallup & Tampere: Kirkon tutkimuskeskus [tuottajat]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2003. https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD0154?tab=summary&study_language=fi

World Values Survey 2005: Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD2118, versio 2.0 (2008-01-09). Espoo: Suomen Gallup [aineistonkeruu]. Espoo: Suomen Gallup & Helsinki: Kansaneläkelaitos (Kela) & Tampere: Kirkon tutkimuskeskus & Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [tuottajat]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2008. https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD2118?tab=summary&study_language=fi

Vuorinen-Lampila, Päivi (2014). Korkeakoulutettujen työelämänäkymät. *Talous & yhteiskunta* 42:3, 42–47. <http://www.labour.fi/ty/tylehti/ty/ty32014/pdf/ty32014VuorinenLampila.pdf>

Vähämäki, Jussi (2003). *Kuhnurien kerho: Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (2014a). Johdanto. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.). *Suomalainen työntekijäyys 1945–2013*. Tampere: Vastapaino, 9–17.

Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (2014b). *Suomalaisen työntekijäyden muutos 1945–2013*. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.). *Suomalainen työntekijäyys 1945–2013*. Tampere: Vastapaino, 261–302.

Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.) (2014). *Suomalainen työntekijyys 1945–2013*. Tampere: Vastapaino.

Väänänen-Tomppo, Irma; Tuominen, Eila & Tuominen, Kristiina (2006). Ikääntyvien palkansaajien työolot ja työhön sitoutumisen edellytykset. Teoksessa Lehto, Anna-Maija; Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.). *Kaikilla mausteilla: Artikkeleita työolotutkimuksesta*. [Helsinki]: Tilastokeskus, 179–201.

Ziehe, Thomas (1991). *Uusi nuoriso: Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino.

Zuba, Martin & Schneider, Ulrike (2013). What helps working informal caregivers? The role of workplace characteristics in balancing work and adult-care responsibilities. *Journal of Family and Economic Issues* 34:4, 460–469. doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s10834-012-9347-7>

Åkerblad, Leena (2014a). Epävarmuuden elettäväksi tekeminen: Pieni toimijuus prekaarissa työmarkkinatilanteessa. *Työelämän tutkimus* 11:3, 177–191. http://www.tyoelamantutkimus.fi/wp-content/uploads/2015/04/Tyoelaman_tutkimus_2013-3.pdf

Åkerblad, Leena (2014b). *Epävarmuuden tuolla puolen: Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 73. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. URN:ISBN:978-952-61-1364-7

Öberg, Peter (1991). Suullinen haastattelu ikääntyneiden elämäkertatutkimuksessa. *Gerontologia* 5:4, 298–309.

Öster, Katri (2008). *Intiimien tekstien lumoissa: Katsaus päiväkirjojen maailmaan*. Sananjalka 50, 110–124.

Östman, Sari (2008). *Elämäjulkaiseminen: Omaelämäkerrallisten traditioiden kuopus*. Elore 15:2, 1–24. http://www.elore.fi/arkisto/2_08/ost2_08.pdf

Liite: Arkistoluettelo: Siteeratut *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -arkistoaineiston päiväkirjat

Liitteen luetteloon on koottu tutkimuksessa siteerattujen *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -päiväkirjakirjoitusten tiedot seuraavasti: (1) tämän tutkimuksen aineistossa käytetty päiväkirjan juokseva numerointi (arkistoaineiston päiväkirjat ovat numeroimattomia), (2) päiväkirjan kirjoittajan sukupuoli, (3) syntymävuosi, (4) koulutus, (5) ammattinimike, (6) nimikirjaimet, ja (7) arkistokansio/tiedostoformaatti, jossa päiväkirjakirjoitus on löydettävissä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kokoelmista.

Koska itse arkistoaineistossa päiväkirjoilla ei ole tunnistenumeroa, vaan arkistoluettelon numerointi on tehty yksinomaan tämän työn tarpeisiin, tämän työn tietojen ja alkuperäisen Suomalaisen päivä 2.2.2009 -päiväkirjojen arkistokorpuksen vertailemiseksi on tarpeen katsoa tämän liitteen arkistoaineistoluettelosta kirjoittajan (1) sukupuoli, (2) syntymävuosi, (3) koulutus, (4) ammatti, (5) nimikirjaimet ja (6) arkistokansio/tiedostomuoto ja etsiä näiden tietojen perusteella siteeratut päiväkirjat *Suomalaisen päivä 2.2.2009* -arkistokorpuksesta.

#	Syn- Suku- tymä- puo	vuo	Koulutus	Ammattinimike	Nimi- kirjai- met	Arkistokansio / Tiedostomuoto	Lähdeviite
3	nainen	1958	YTM	kirjastonjohtaja	AT	1 Aakula-Haukipuro	nainen, s. 1958, kirjastonjohtaja, #3
14	nainen	1958	TaT	professori	PG	1 Aakula-Haukipuro	nainen, s. 1958, professori, #14
18	nainen	1967	sairaanhoitaja	sairaanhoitaja	MH	1 Aakula-Haukipuro	nainen, s. 1967, sairaanhoitaja, #18
26	nainen	1966	laitoshoitaja	kotiavustaja	AH	2 Hautala-Järvi	nainen, s. 1966, kotiavustaja/läihöhoitajaopiskelija, #26
46	mies	1960	FM	geologi	AK	3 Kaarlo-Kostamo	mies, s. 1960, geologi, #46
52	nainen	1957	keskkoulu	konekirjaaja	AK	3 Kaarlo-Kostamo	nainen, s. 1957, konekirjaaja, #52
63	nainen	1952	FL	lehtori	KL	4 Kostainen-Loukkola	nainen, s. 1952, lehtori, #63
66	nainen	1972	sosionomi	sosiaalityöntekijä	TL	4 Kostainen-Loukkola	nainen, s. 1972, sosiaalityöntekijä, #66
90	nainen	1949	YTM	ylitarkastaja	RN	5 Lukkarinen-Nousiainen	nainen, s. 1949, ylitarkastaja, #90
91	nainen	1971	FM	ympäristökasvattaja	HN	5 Lukkarinen-Nousiainen	nainen, s. 1971, ympäristökasvattaja, #91
103	mies	1970	YTM	kirjastovirkailija	MP	6 Nousiainen, P-Pykälistö	mies, s. 1970, kirjastovirkailija, #103
109	nainen	1953	erkoishammashoitaja	suhhygienisti	UP	6 Nousiainen-Pykälistö	nainen, s. 1953, suhygienisti, #109
115	mies	1950	ylioppilas	mainosvalokuvaaja	TR	7 Pykki-Saastamoinen	mies, s. 1950, mainosvalokuvaaja, #115
126	nainen	1968	koulunkäyntiavustaja	koulunkäyntiavustaja	PS	8 Sadetoja-Tihli	nainen, s. 1968, koulunkäyntiavustaja, #126
140	nainen	1961	HuK	kirjastonhoitaja	MS	8 Sadetoja-Tihli	nainen, s. 1961, kirjastonhoitaja, #140
142	nainen	1958	keskkoulu	perhepäivähoitaja	MS	8 Sadetoja-Tihli	nainen, s. 1958, perhepäivähoitaja, #142
143	nainen	1975	sairaanhoitaja/merkonomi	sairaanhoitaja/merkonomi	TS	8 Sadetoja-Tihli	nainen, s. 1975, sairaanhoitaja/merkonomi, #143
144	nainen	1974	maatalouslomittaja	maatalouslomittaja	R-LT	8 Sadetoja-Tihli	nainen, s. 1974, maatalouslomittaja, #144
152	nainen	1968	FM	it-konsultti	AT	9 Tiihonen-Östring	nainen, s. 1968, IT-konsultti, #152
159	nainen	1981	FM	toimittaja	IT	9 Tiihonen-Östring	nainen, s. 1981, toimittaja, #159
166	nainen	1974	HTM, KM	luokanopettaja	HV-V	9 Tiihonen-Östring	nainen, s. 1974, luokanopettaja/erityisluokanopettajaopiskelija, #166
213	nainen	1967	FM	aineenopettaja	MM	20 Kuortane-Kyrö	nainen, s. 1967, aineenopettaja, #213
226	nainen	1969	KM	luokanopettaja	SU	21 Lahti-Muhos	nainen, s. 1969, luokanopettaja, #226
245	nainen	1969	KTM	luokanopettaja	SK-K	27 Tarvaalan koulu-Tuusula	nainen, s. 1969, luokanopettaja, #245
259	mies	1953	FK	tietohallintopäällikkö	JH	txt-/html-tiedosto	mies, s. 1953, tietohallintopäällikkö, #259
260	nainen	1971	DI	tulevaisuudentutkija	EL	txt-/html-tiedosto	nainen, s. 1971, tulevaisuudentutkija, #260
263	mies	1950	TK	kappalainen	EK	txt-/html-tiedosto	mies, s. 1950, kappalainen, #263
266	nainen	1961	terveydenhoitaja	terveydenhoitaja	SP	txt-/html-tiedosto	nainen, s. 1961, terveydenhoitaja, #266
278	nainen	1945	LL	lääkäri	MP	txt-/html-tiedosto	nainen, s. 1945, lääkäri, #278
284	nainen	1959	FM	kustannustoimittaja	MK-D	txt-/html-tiedosto	nainen, s. 1959, kustannustoimittaja, #284
302	nainen	1981	tradenomi	toimistovirkailija	HA	msg-tiedosto	nainen, s. 1981, toimistovirkailija, #302
303	nainen	1967	lastentarhanopettaja	päiväkodinjohtaja	IA	msg-tiedosto	nainen, s. 1967, päiväkodinjohtaja, #303
323	nainen	1959	luokanopettaja	rehtori/luokanopettaja	EB	msg-tiedosto	nainen, s. 1959, rehtori/luokanopettaja, #323
326	nainen	1966	FM	opinto-ohjaaja	NE	msg-tiedosto	nainen, s. 1966, opinto-ohjaaja, #326
333	nainen	1971	arkkitehti	arkkitehti/kuvataiteilija	MH	msg-tiedosto	nainen, s. 1971, arkkitehti/kuvataiteilija, #333
336	nainen	1944	merkonomi, lastenhojaaja	lastenhojaaja	UH	msg-tiedosto	nainen, s. 1944, lastenhojaaja, #336
362	nainen	1944	FM	tietokirjailija	LH-H	msg-tiedosto	nainen, s. 1944, tietokirjailija, #362
364	nainen	1965	sairaanhoitaja	yrittäjä/toimintajohtaja	SH	msg-tiedosto	nainen, s. 1965, yrittäjä/toimintajohtaja, #364
373	nainen	1959	FK	psykologi	KH	msg-tiedosto	nainen, s. 1959, psykologi, #373
380	nainen	1961	VTM	toimituspäällikkö	OJ	msg-tiedosto	nainen, s. 1961, toimituspäällikkö, #380
386	nainen	1952	lastentarhanopettaja	lastentarhanopettaja	KJ	msg-tiedosto	nainen, s. 1952, lastentarhanopettaja, #386
387	nainen	1968	terveydenhoitaja	terveydenhoitaja	AJ	msg-tiedosto	nainen, s. 1968, terveydenhoitaja, #387
394	nainen	1971	yo-merkonomi	logistikko	KJ	msg-tiedosto	nainen, s. 1971, logistikko, #394
401	mies	1961	PsL	johtamiskouluttaja	PK	msg-tiedosto	mies, s. 1961, johtamiskouluttaja, #401
407	nainen	1982	HuK	museotyöläinen	MK	msg-tiedosto	nainen, s. 1982, museotyöläinen, #407
412	nainen	1950	kirjastonhoitaja	kirjastonhoitaja	MK	msg-tiedosto	nainen, s. 1950, kirjastonhoitaja, #412
418	nainen	1975	KM	luokanopettaja	EK	msg-tiedosto	nainen, s. 1975, luokanopettaja, #418
427	nainen	1964	MM	erikoissuunnittelija	TK	msg-tiedosto	nainen, s. 1964, erikoissuunnittelija, #427
429	nainen	1977	FM, OTK	lakimies	A-LK	msg-tiedosto	nainen, s. 1977, lakimies, #429
433	nainen	1964	sosionomi	asumisohjaaja	KK-W	msg-tiedosto	nainen, s. 1964, asumisohjaaja, #433
444	nainen	1951	yo-merkonomi	key account manager	AK-S	msg-tiedosto	nainen, s. 1951, key account manager, #444
446	nainen	1954	sairaanhoitaja	sairaanhoitaja	SK-K	msg-tiedosto	nainen, s. 1954, sairaanhoitaja, #446
450	nainen	1979	FM	nuorempi tutkija	MK	msg-tiedosto	nainen, s. 1979, nuorempi tutkija, #450
475	nainen	1981	terveydenhoitaja	terveydenhoitaja	SL	msg-tiedosto	nainen, s. 1981, terveydenhoitaja, #475
481	nainen	1973	yhteisöpedagogi	yrittäjä	NL	msg-tiedosto	nainen, s. 1973, yrittäjä, #481
484	nainen	1958	laboratorteknikko	tutkimusassistentti	TL	msg-tiedosto	nainen, s. 1958, tutkimusassistentti, #484
499	mies	1962	DI	chief development specialist	PM	msg-tiedosto	mies, s. 1962, chief development specialist, #499
504	mies	1953	VTK	maanviljelijä/vapaa toimittaja/muusikko/yrittäjä	TM	msg-tiedosto	mies, s. 1953, maanviljelijä/vapaa toimittaja/muusikko/yrittäjä, #504
517	nainen	1958	lähhoitaja	lähhoitaja	MM	msg-tiedosto	nainen, s. 1958, lähhoitaja, #517
522	nainen	1958	HSO-sihtööri	tiedottaja	HM	msg-tiedosto	nainen, s. 1958, tiedottaja, #522
525	nainen	1957	merkantti	arkistonhoitaja	AM	msg-tiedosto	nainen, s. 1957, arkistonhoitaja, #525
529	nainen	1948	FK	kirjastonhoitaja	PM	msg-tiedosto	nainen, s. 1948, kirjastonhoitaja, #529
533	mies	1965	keittöimestari	tuotantopäällikkö	JM	msg-tiedosto	mies, s. 1965, tuotantopäällikkö, #533
541	nainen	1972	DI	yksikön päällikkö	HN	msg-tiedosto	nainen, s. 1972, yksikön päällikkö, #541
545	nainen	1953	KM	erityisopettaja	TN	msg-tiedosto	nainen, s. 1953, erityisopettaja, #545
548	nainen	1966	FM	lehtori	PN	msg-tiedosto	nainen, s. 1966, lehtori, #548
567	mies	1968	DI	tutkija	MP	msg-tiedosto	mies, s. 1968, tutkija, #567
579	nainen	1966	merkonomi	toimistosihtööri	SP	msg-tiedosto	nainen, s. 1966, toimistosihtööri, #579
580	mies	1949	hammaslääkäri	johtava hammaslääkäri	IP	msg-tiedosto	mies, s. 1949, johtava hammaslääkäri, #580
588	nainen	1972	HuK	pankkiyhteyksien ja reskontran hoitaja	HKP	msg-tiedosto	nainen, 1972, pankkiyhteyksien ja reskontran hoitaja, #588
589	nainen	1953	lastentarhanopettaja, KTM	yhteyspäällikkö	HP	msg-tiedosto	nainen, s. 1953, yhteyspäällikkö, #589
596	nainen	1954	yo-merkonomi	kouluksihteeri	JP	msg-tiedosto	nainen, s. 1954, kouluksihteeri, #596
599	nainen	1981	tradenomi	myyjä/kouluttaja	MP	msg-tiedosto	nainen, s. 1981, myyjä/kouluttaja, #599
604	nainen	1951	TT	professori	MIR	msg-tiedosto	nainen, s. 1951, professori, #604
625	mies	1981	VTM	verkkotoimittaja	VS	msg-tiedosto	mies, s. 1981, verkkotoimittaja, #625
642	nainen	1971	FM	webmaster	IS	msg-tiedosto	nainen, s. 1971, webmaster, #642
649	nainen	1980	FM	osa-aikainen työntekijä / sijaisopettaja	ES	msg-tiedosto	nainen, s. 1980, osa-aikainen työntekijä/sijaisopettaja, #649
650	nainen	1962	TL	omaisuudenhallinta	KS	msg-tiedosto	nainen, s. 1962, omaisuudenhallinta, #650
656	nainen	1955	sosiaalityöntekijä	sosiaalityöntekijä	RS	msg-tiedosto	nainen, s. 1955, sosiaalityöntekijä, #656
662	nainen	1954	YTM	tilapalvelupäällikkö	PS	msg-tiedosto	nainen, s. 1954, tilapalvelupäällikkö, #662
677	mies	1958	FK	sivistystoimenjohtaja	VT	msg-tiedosto	mies, s. 1958, sivistystoimenjohtaja, #677
679	nainen	1960	KTM	diplomaatti	HT	msg-tiedosto	nainen, s. 1960, diplomaatti, #679
709	nainen	1953	HTM	erikoissuunnittelija	PV	msg-tiedosto	nainen, s. 1953, erikoissuunnittelija, #709